

Sociolingvistinė Lietuvos panorama

GYVENTOJŲ KALBINĖS NUOSTATOS IR KALBINIS ELGESYS

Sociolingvistinė Lietuvos panorama

GYVENTOJŲ KALBINĖS NUOSTATOS IR KALBINIS ELGESYS

Sociolingvistinė Lietuvos panorama

GYVENTOJŲ KALBINĖS NUOSTATOS IR KALBINIS ELGESYS

Kolektyvinė monografija

MOKSLINĖ REDAKTORĖ

Meilutė Ramonienė

VILNIAUS
UNIVERSITETO
LEIDYKLA

2022

Apsvarstė ir rekomendavo išleisti Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto taryba
(2022 m. gruodžio 2 d., protokolas Nr. (1.2 E) 180000-TP-19)

Mokslinė redaktorė
prof. dr. MEILUTĖ RAMONIENĖ

Recenzavo:
prof. dr. DAIVA ALIŪKAITĖ (Vilniaus universitetas)
dr. AURELIJA TAMOŠIŪNAITĖ (Johannes Gutenberg-Universität Mainz)

Projektą „Lietuvos gyventojų kalbinės nuostatos ir kalbinis elgesys“ ir knygos leidybą rėmė
Valstybinė lietuvių kalbos komisija (sutarčių Nr. K-27/2020 ir K-20/2022)

Santrauką į anglų kalbą vertė JOVITA BAGDONAVIČIŪTĖ,
redagavo GRANT M. ROSSON

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos
(LIBIS) portale *ibiblioteka.lt*

ISBN 978-609-07-0798-2 (spausdinta knyga)
ISBN 978-609-07-0799-9 (skaitmeninis EPUB)

© Eglė Gudavičienė, Inga Hilbig, Kristina Jakaitė-Bulbukienė,
Meilutė Ramonienė, Loreta Vilkienė, 2022
© Vilniaus universitetas, 2022

Turinys

Pratarmė • 7

Ivadas. Kalbinės nuostatos ir jų tyrimai • 11

Meilutė Ramonienė

1 skyrius

Lietuvos gyventojų svetimųjų kalbų mokėjimas • 27

Inga Hilbig

2 skyrius

Lietuvos gyventojų svetimųjų kalbų vartojimas, nuostatos, mokymasis • 71

Inga Hilbig

3 skyrius

Mokinių kalbinės nuostatos lietuvių ir anglų kalbų atžvilgiu • 121

Loreta Vilkienė, Kristina Jakaitė-Bulbukienė

4 skyrius

„Išsilavinęs, įdomus, veiklus...“ – bendrine kalba ar tarpe kalbantis žmogus? • 161

Kristina Jakaitė-Bulbukienė

5 skyrius

Tarmių vieta XXI amžiaus Lietuvoje • 183

Meilutė Ramonienė

6 skyrius

Lietuvos gyventojų nuostatos: konstanta ar pokyčiai? • 209

Loreta Vilkienė

7 skyrius

Diskursas apie lietuvių kalbą žiniasklaidoje:

teminiai kontekstai ir kalbinės nuostatos • 247

Eglė Gudavičienė

Išvados. Ką pasako žvilgsnis į kalbines nuostatas? • 275

Meilutė Ramonienė

Summary • 283

Priedai

1 priedas. Kiekybinės internetinės apklausos anketa • 308

2 priedas. Kokybinių interviu su mokiniais ir mokytojais scenarijai • 315

3 priedas. Kokybinių interviu su vaikus auginančiais tėvais scenarijai • 319

4 priedas. Informacija apie kokybinius interviu • 323

Pratarmė

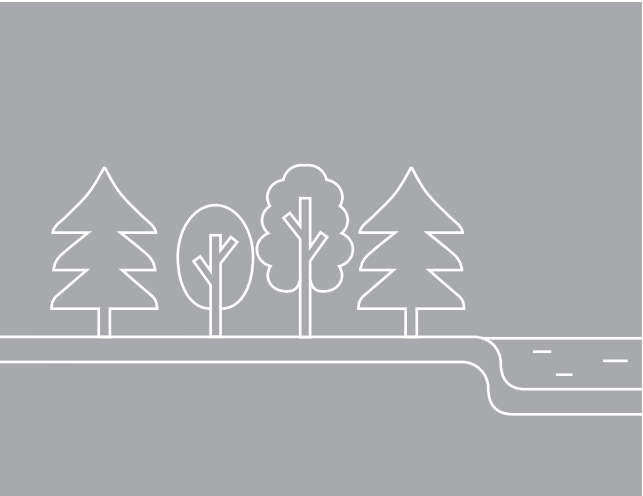
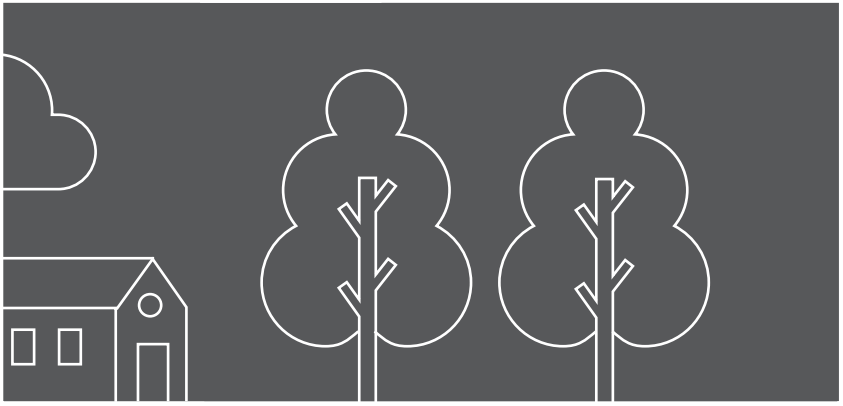
Šioje knygoje skaitytojams – ne tik kolegoms sociolingvistams, bet ir visiems, kuriems rūpi kalbos ir žmonės, pateikiame savo pusantrų metų triūsio projekte „Lietuvos gyventojų kalbinės nuostatos ir kalbinis elgesys“ (2020–2021) rezultatus. Rinkdamos medžiagą, gautus duomenis analizuodamos, ausdamos tekstus aiškinomės, kokias kalbas, kalbines atmainas moka, vartoja, ką apie jas mąsto ir kaip jas vertina trečiojo XXI amžiaus dešimtmečio pradžios Lietuvos gyventojai, kokios jų nuostatų bei kalbinio elgesio slinkty, kokiomis temomis rašoma apie lietuvių kalbą žiniasklaidoje.

Sociolingvistinis šalies portretas mūsų tapytas remiantis gausia kiekybinių bei kokybinių empirinių duomenų sankaupa. Šalyje siaučiant koronaviruso pandemijai, mums kone stebuklingai pavyko aplankyti beveik visas nusimatytas Lietuvos vietas, gyvai susitikti (žinoma, laikantis visų saugumo reikalavimų!) su daugybe mokinių, mokytojų bei šeimų tėvų. Už tai ir už gautus duomenų lobius (jų pakaks dar daugybei kitų pranešimų, publikacijų, mūsų studentų darbų!) esame dėkingos savo laiko mums skyrusiems pašnekovams, informantų ieškoti ir susitikimus organizuoti padėjusiems žmonėms, ypač – aktyviems mokytojams bei geranoriškoms mokyklų administracijoms. Ekspedicijos po Lietuvą, įvykę susitikimai bei pokalbiai mums buvo naudingi ne tik kaip mokslininkėms, bet ir labai praturtino asmeniškai.

Nuoširdžiai ačiū reprezentatyvią gyventojų apklausą organizavusiai bendrovei NORSTAT, kiekybinių duomenų apdorotojams ir konsultantams statistikos klausimais, kruopštiems interviu įrašų tekstų išrašinėtojams. Už dėmesingą įsiskaitymą į knygos rankraštį, akylą ekspertinį žvilgsnį tiek į jos visumą, tiek į atskirus skyrius ir išsamias recenzijas esame nepaprastai dėkingos prof. dr. Daivai Aliūkaitei (Vilniaus universiteto Kauno fakultetas) ir dr. Aurelijai Tamošiūnaitei (Johannes Gutenberg-Universität Mainz). Taiklios kolegijų pastabos labai padėjo mums patobulinti savo tekstus.

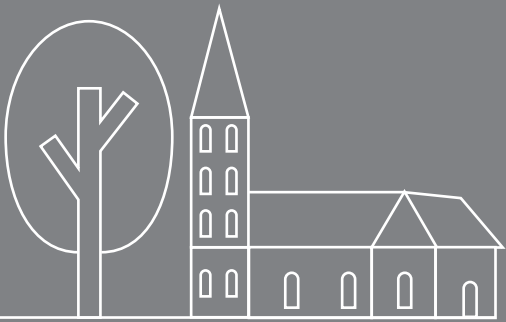
Galiausiai dėkingumo žodžius tariame projekto ir šios kolektyvinės monografijos leidybos rėmėjai Valstybinei lietuvių kalbos komisijai. Suteikta finansinė parama pirmiausia ir įgalino nuveikti ir publikuoti šį, kaip manome, tiek mokslui, tiek kalbų politikos formuotojams, tiek plačiajai visuomenei būsiantį naudingą darbą.

Monografijos autorės

Ivadas

Kalbinės nuostatos ir jų tyrimai

Meilutė Ramonienė

Kalbinių nuostatų tyrimai, įvairiose pasaulio šalyse prasidėję prieš maždaug penketą dešimtmečių, įgauna vis didesnę pagreitį. Socialinės psichologijos, sociologijos, taikomosios kalbotyros ir kitų mokslų tyrėjai yra analizavę kalbines nuostatas Australijoje, Jungtinėse Valstijose, Naujojoje Zelandijoje, Britanijoje, Danijoje, Norvegijoje, Ispanijoje, Kinijoje ir kitur, jau yra publikuota nemažai straipsnių įvairiuose mokslo žurnaluose, išleista specialiųjų žurnalų numerių ir knygų (žr. Giles, Billings 2004), naują monografiją išleido kolegos latviai (Druviete 2021). Tyrėjai aiškinasi nuostatų radimosi priežastis ir tai, kokį kalbinį elgesį vienokios ar kitokios nuostatos gali nulemti, kokios gali būti tų nuostatų pasekmės (Garrett *et al.* 2003: 13). Kalbinių nuostatų tyrimai padeda paaiškinti visuomenės ir individų kalbos vartotojų kalbinius pasirinkimus, kalbinį elgesį, prognozuoti kalbų ir kalbinių atmainų gyvybingumą, jų išlikimo perspektyvas. Tyrimai patvirtina, kad kalbinės nuostatos yra stipriausias veiksnys, lemiantis tautinių mažumų grupių apsisprendimą asimiliuotis ir atsisakyti savo kalbos arba išlaikyti tapatybę ir kalbą (Bradley 2002; Wurm 2002; Pauwels 2016).

Per pastaruosius dešimt metų kalbinių nuostatų tyrimų sparčiai gausėja ir Lietuvoje. Yra išleista ne vienas mokslinis straipsnis, ne viena monografija, kur kaip pagrindinis tyrimo objektas arba tarp kitų nagrinėjamų klausimų analizuojamos kalbinės nuostatos (Ramonienė 2006; 2013a; 2013b; Aliūkaitė 2007; 2008; Kalėdienė 2013; Kliukienė 2013; 2014; Aliūkaitė *et al.* 2017; Vaicekauskienė, Sausverde 2012; Keturkienė, Vaicekauskienė 2016; Matulionytė, Bulbukienė 2021; kt.). Iš įvairių teorinių perspektyvų, taikant įvairius kiekybinius, kokybinius, eksperimentinius, perceptyviosios dialektologijos tyrimų metodus analizuojamos nuostatos gimtųjų ir svetimųjų kalbų, tarmių ir kitų kalbinių atmainų atžvilgiu. Tačiau nuoseklios ir reguliarios kalbinių nuostatų, kalbinio elgesio stebėsenos Lietuvoje stokojama, nesama nuoseklių vienoda metodologine prieiga remiamų ilgalaikių tyrimų, kurie parodytų Lietuvos kalbinio gyvenimo raidą. Kaip žinoma, kalbinės nuostatos yra glaudžiai susijusios su visuomenės ir kalbų vartojimo pokyčiais, su kalbų politika. Tad labai svarbu nuosekliai jas tirti ne tik iš akademinės paskatų, bet ir norint suvokti kalbinio elgesio tendencijas, prognozuoti visuomenės kalbinio gyvenimo kaitą, daryti įtaką nuostatų formavimuisi. Kalbinių nuostatų tyrimai gali būti sėkmingos, veiksmingos kalbų politikos atrama.

Šioje knygoje siekiama užpildyti trūkstamų tyrimų spragą, išanalizuoti Lietuvos gyventojų kalbines nuostatas, pasireiškiančias XXI amžiaus trečiojo dešimtmečio pradžioje, ir išnagrinėti su kalbinėmis nuostatomis ir prestižu susijusį kalbinį visuomenės elgesį. Darbo tikslas yra atskleisti tiesiogiai išreikštas kalbines nuostatas ir jų santykį su deklaruojamu kalbiniu elgesiu, išnagrinėti įmanomas užčiuopti netiesiogines nuostatas, gimtųjų ir svetimųjų kalbų bei tarmių atvirąjį ir paslėptąjį prestižą, nustatyti interneto naujienų portaluose atspindimas kalbines nuostatas. Pagrindinė knygoje analizuojama tiriamoji medžiaga yra projekto „Lietuvos gyventojų kalbinės nuostatos ir kalbinis elgesys“¹, vykdyto Vilniaus universiteto Lituanistinių studijų katedros tyrėjų grupės 2020 m. gegužės – 2021 m. gruodžio mėn., sukaupti kiekybiniai ir kokybiniai duomenys².

Kaip žinome, per pastarąjį dešimtmetį sociolingvistinė Lietuvos situacija, kaip ir pati šalis bei jos žmonės, sparčiai kito. Visoje Lietuvoje pastebimai pasikeitė užsienio kalbų, ypač anglų ir rusų, mokėjimo lygis ir vartojimas, dėl įvairių priežasčių ryškiau plėtojasi daugiakalbystė, į šalį atvyksta daug žmonių iš svetur, randasi naujų komunikacinių modelių internetinėje erdvėje, neabejotinai keičiasi žmonių kalbinės nuostatos ir kalbinis gyvenimas. Todėl svarbu dabartinę situaciją palyginti su ankstesnių laikotarpių sociolingvistine situacija ir nuostatomis.

Tad analizuojant sukauptą naują tyrimo medžiagą mūsų knygoje palyginimui pasitelkiami prieš maždaug dešimtmetį Lietuvos miestuose surinkti gyventojų kalbinio elgesio ir kalbinių nuostatų kiekybiniai tyrimų duomenys, kai buvo vykdomi projektai „Kalbų vartojimas ir tautinė tapatybė Lietuvos miestuose“ (2007–2009 m.)³ ir „Sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis: miestai ir miesteliai“ (2010–2012 m.)⁴. Šiuose projektuose kiekybiniais ir kokybiniais metodais buvo tiriamas Lietuvos didmiesčių (Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos) bei kitų miestų gyventojų kalbinis elgesys ir kalbinės nuostatos. Urbanistinis Lietuvos kalbinis gyvenimas buvo analizuojamas pasitelkiant dvi plataus masto reprezentatyvias apklausas, kuriose iš viso dalyvavo 4 697 respondentai. Apklausos vyko tiesioginių interviu būdu. Be apklausų, buvo naudojamas ir kokybinių giluminių interviu būdas – didmiesčiuose ir skirtingų Lietuvos etnografinių regionų miestuose informantai buvo kalbinami apie jų kalbų ir tarmių mokėjimą, vartojimą, kalbinių atmainų vertinimą ir pan. Minėtų projektų duomenų analizė pristatyta dviejose kolektyvinėse monografijose (Ramonienė 2010; 2013a), nemažai tyrimų duomenų atvirai prieinama internetu⁵.

¹ Projektą rėmė Valstybinė lietuvių kalbos komisija (Lietuvių kalbos prestižo stiprinimo programa), sutartis Nr. K-27/2020; projekto vadovė dr. Inga Hilbig.

² Žr. toliau apie tyrimo medžiagą ir metodus.

³ Projektą rėmė Lietuvos valstybinis mokslo ir studijų fondas, projekto vadovė Meilutė Ramonienė; apklausą atliko UAB Socialinės informacijos centras.

⁴ Projektą rėmė Lietuvos mokslo taryba, projekto vadovė Meilutė Ramonienė; apklausą atliko viešosios nuomonės ir rinkos tyrimų bendrovė „TNS-Gallup“.

⁵ <http://www.kalbuземelapis.flf.vu.lt/>

Minėtų prieš maždaug dešimtmetį ir naujai 2020–2021 m. atliktų tyrimų metodologija iš dalies skyrėsi: ankstesnių tyrimų apklausos atliktos tiesioginiu interviu būdu, o naujausia apklausa internetinė; gana skirtingos apklausų respondentų imtys; skirtinga klausimynų apimtis; internetinėje apklausoje, kaip įprasta tokio pobūdžio apklausose, dalyvavo didesnė dalis nei ankstesnėse apklausose aukštesnio išsilavinimo respondentų. Tačiau sudarant naujausios apklausos klausimyną buvo kiek įmanoma siekiama palyginamumo su ankstesniais tyrimais, todėl dalis klausimų buvo suformuluota analogiškai, kaip ir ankstesnėse apklausose. Tad dešimtmečiu atsiskiriančių duomenų palyginimas vis dėlto leidžia įžvelgti per tą laiką įvykusius svarbiausius kalbinio elgesio ir kalbinių nuostatų pokyčius ir numatyti galimas ateities kalbinio elgesio tendencijas Lietuvoje.

TEORINĖS TYRIMO PRIEIGOS IR METODOLOGIJA

Nuostatos yra kasdienį mūsų gyvenimą persmelkiantis reiškinys, darantis didelę įtaką kasdienei mūsų interakcijai su kitais, veikiantis žmonių sprendimus, karjerą, išsilavinimą, gyvenimo gerovę (Giles, Marlow 2011), tačiau jos nelengvai apčiuopiamos tyrėjų. Nuostatos yra sudėtingas daugiasluoksnis psichologinis konstruktas, neįmanomas tiesiogiai stebėti ar suvokti (Allport 1935: 839; 1954; Oppenheim 1982: 39) ir, anot Peter'io Garrett'o, nelabai lengvai apibūdinamas (Garrett 2010: 19–20). Esama diskusijų ir dėl pačios nuostatų apibrėžties (pvz., Garrett *et al.* 2003; Garrett 2010; Albarracin *et al.* 2014).

2004 metais išleistame Sociolingvistikos žodyne (Swan *et al.* 2004: 17) kalbinės nuostatos apibūdinamos kaip žmonių turimas požiūris, nuomonė apie kalbą arba kalbinę atmainą. Kai kurie tyrėjai, apibrėždami kalbines nuostatas, jų objektą nusako plačiau ir detaliau, pavyzdžiui, Colin'as Baker'is (1992: 29) teigia, kad kalbinės nuostatos gali apimti nuostatas dėl kalbinių variantų, dėl dialektų ar stiliaus, dėl naujos kalbos mokymosi, mažumų kalbų, kalbinių bendruomenių, dėl kalbos pamokų, dėl kalbinių preferencijų. Kiti autoriai į kalbinių nuostatų objektą įtraukia ir kalbų politiką (Giles *et al.* 1983), kalbų vartotojus (Ryan *et al.* 1982). Nuostatų tyrėjai jas apibrėždami aptaria svarbiausius ir ryškiausius nuostatų požymius, pavyzdžiui, nuostatų stabilumą, intensyvumą, formavimosi ypatumus.

Mokslininkų, ypač per pastaruosius porą dešimtmečių, intensyviai diskutuojama dėl nuostatų tvirtumo ir stabilumo (Giles, Marlow 2011). Keliamas klausimas, ar kalbinės nuostatos yra pastovios, ar jos dinamiškos, gali keistis. Yra nuomonių, kad nuostatos yra pakankamai stabilios, kad tik tada jas galima identifikuoti ir matuoti (McKenzie 2010: 19). Daugelyje tyrimų kaip tik ir siekiama ne tik identifikuoti, bet ir išmatuoti kalbines nuostatas.

Svarbus nuostatų požymis yra jų intensyvumas, rodantis, kiek individo nuostatos yra tvirtos (Oppenheim 1982: 176). Kai kuriuose nuostatų tyrimuose pagal tai skiriami skirtingi nuostatų tipai: gilios, tvirtos, ilgalaikės nuostatos ir paviršutiniškos, trumpalaikės (Garrett *et al.* 2003). Teigiama, kad tvirtos nuostatos išlieka pastovios, nepasiduoda pokyčiams ir veikia elgesį (Krosnick, Petty 1995, iš Giles, Marlow 2011). Manoma, kad tvirtos nuostatos labiau veikia kalbinius sprendimus, jų stabilumą, atsparumą kalbos pakeitimui, daro ryškesnę įtaką kalbiniam elgesiui (Perloff 2003: 56).

Kalbinės nuostatos dažniausiai nėra individų pasirenkamos, jos susiformuoja veikiamos socialinių ir politinių veiksnių (Saville-Troike 1990: 181–182; Holmes 2001: 343), jos ypač jautrios socialiniams ir politiniams pokyčiams, kaip mat pakeičiantiems ir kalbinius vertinimus. Teigiama, kad nuostatos yra išmokstamos (Allport 1954; Garrett 2010: 22–23). Kai kurie tyrimai rodo, kad kalbinės nuostatos, kaip ir pati kalba, įgaunamos gyvenime gana anksti (Garrett *et al.* 2003) ir tokios anksti susiformavusios nuostatos išlieka gana stabilios per visą žmogaus gyvenimą (Sears 1983). Tuo laikotarpiu, kai kalbinės nuostatos tik pradeda formuotis, svarbų vaidmenį atlieka šeima, itin didelę įtaką daro tėvai (Garrett 2010).

Kalbinių nuostatų tyrimuose yra taikyta įvairių teorinių prieigų (plačiau apie tai žr. Giles, Marlow 2011). Įprastai tyrėjai remiasi teoriniu modeliu, kur išskiriama trinarė nuostatų struktūra: kognityvinis, emocinis ir elgesio dėmenys (Sarnoff 1970; Breckler 1984; Giles, Coupland 1991; Ladegaard 2000; Edwards 2006; Garrett *et al.* 2003; Garrett 2010; Loureiro-Rodriguez *et al.* 2013; ir kt.). Teoretikų keliamas klausimas, kaip tie trys komponentai yra tarpusavyje susiję, kiek jie veikia nepriklausomai vienas nuo kito (Garrett 2010: 24–29).

Kognityvinį komponentą sudaro įsitikinimai, kognityvinė orientacija, susijusi su nuostatų objektu, pavyzdžiui, įsitikinimas, kad vienos kalbinės atmainos yra taisyklingesnės už kitas, arba nuostata, kad kokios nors kalbos geras mokėjimas (pvz., anglų) gali padėti gauti gerą darbą. Dažniausiai vienokie ar kitokie įsitikinimai randasi iš visuomenėje vyraujančių stereotipų, kurie yra susiję su socialinių grupių ideologijomis, galinčiomis paaiškinti santykius tarp grupių ir jų narių (Garrett *et al.* 2003: 3).

Emocinį nuostatų dėmenį sudaro jausmai, pozityvūs ar negatyvūs, susiję su kokia nors kalba ar kalbine atmaina. Kaip teigia Garrett'as (2010: 23), jausminis nuostatų aspektas yra (ne)palankumo nuostatų objektui barometras, parodantis nuostatų intensyvumo laipsnį, atskleidžiantis, kiek (ne)palankumas yra stiprus (ar tik nuosaikiai nepritariama, ar tiesiog bjaurimasi nuostatų objektu). Tam, kad nuostatos visada yra susijusios su jausmine dimensija, pritaria dauguma tyrėjų, kartais itin pabrėžiamas kognityvinio ir emocinio komponentų ypač glaudus ryšys, jie matomi kaip neatskiriamai susiję tarpusavyje (Erwin 2001: 14; Garrett 2010: 24–25).

Daugiausia klausimų ir diskusijų kyla dėl trečiojo, elgesio, komponento. Elgesio dėmuo – tai yra polinkis elgtis vienaip ar kitaip, nusiteikimas ir pasirengimas veikti. Pa-

vyzdžiui, įsitikinimas, kad anglų kalbos mokėjimas būtinas darbinei karjerai, lemia tai, kad įsitraukiama į anglų kalbos kursus. Arba įsitikinimas, kad prasminga išlaikyti paveldėtą kalbą gyvenant emigracijoje, nulemia tai, kad emigrantai vartoja savo paveldėtą kalbą bendraudami su vaikais. Tyrėjų neabejojama, kad elgesio dėmuo yra sudaromasis nuostatų komponentas, nemažai jų pritaria, kad nuostatos yra tikrosios kalbinės praktikos pamatas, manoma, kad jos lemia atskirų individų ar žmonių grupių kalbinį elgesį, kalbinio kodo pasirinkimą (Giles, Coupland 1991; Garrett *et al.* 2003; Garrett 2010). Tačiau kai kurie tyrimai rodo, kad nuostatos nebūtinai lemia veiksmus (Hanson 1980), kad koreliacija tarp kognityvinio, jausminio ir elgesio komponentų gali būti ir visai menka (Breckler 1984). Tad kalbinių nuostatų tyrimai, ypač kalbinių nuostatų ir realaus kalbinio elgesio sąsajų analizė, yra svarbūs ir itin reikalingi (Garrett 2010).

Mūsų knygoje Lietuvos gyventojų kalbinės nuostatos nagrinėjamos remiantis aptartu trinariu teoriniu modeliu. Kalbinės nuostatos dėl lietuvių valstybinės kalbos, bendrinės kalbos atmainos ir tarmių, dėl kitų kalbų, dėl daugiakalbystės analizuojamos žvelgiant į kognityvinį, emocinį ir elgesio dėmenis. Sugrįžtama ir prie kalbinių nuostatų apibrėžties, struktūros, įtraukiami kai kurie kiti aspektai, pavyzdžiui, nuostatų funkcijos, plėtojama kalbinių nuostatų samprata.

Kaip jau minėta, nuostatų tiesiogiai stebėti neįmanoma, todėl atliekant kalbinių nuostatų tyrimus susiduriama su daugeliu metodologinių problemų, pasitelkiami gana įvairūs tyrimų būdai, leidžiantys užčiuopti tiek tiesiogines, tiek netiesiogines nuostatas. Tipiški ir gana dažni tiesioginių nuostatų tyrimo būdai – kiekybinė apklausa, interviu, kai tiriamųjų tiesiai klausiama apie jų kalbines nuostatas. Tokių nuostatų tyrimų per daugelį metų yra atlikta įvairiose šalyse ir regionuose, pavyzdžiui, Kanadoje, Airijoje, Suomijoje, Velse, Baskų krašte, Katalonijoje ir kitur (Garrett *et al.* 2003; Riagáin 2008; Liang 2015). Tačiau nuostatų analizė yra parodžiusi, kad atviros tiesioginės tiriamųjų nuostatos, išreiškiamos tyrėjams, nebūtinai atspindi tikrąsias, privačias, pasąmoningas nuostatas kalbiniais klausimais. Teigiama, kad tiesiogiai klausiant apie kalbines nuostatas gaunami tiriamųjų atsakymai būna gana panašūs, nulemti tipiško viešojo diskurso (Kristiansen 2011: 266). Tiriamieji yra linkę atvirai reikšti tokias nuostatas, kokios yra įprastinės, teigiamai vertinamos kalbinėje bendruomenėje, kokių galbūt ir tikisi tyrėjai.

O kaip išsiaiškinti atvirai neišsakomas, paslėptąsias, subjektyvias kalbines nuostatas? Nuostatų tyrėjai yra sukūrę ir netiesioginių tyrimo metodų, leidžiančių užčiuopti paslėptąsias kalbines nuostatas, kurios nebūtinai deklaruojamos tiesiogiai. Gerai žinomas yra vadinamasis kaukės testas (angl. *matched guise technique*), sukurtas Wallace'o Lamberto ir kolegų (Lambert *et al.* 1960/1972) ir įvairios šio metodo modifikacijos (Ladegaard 2000), kai vertinamas ne pats kalbinis kodas, bet kalbėtojas, kalbantis viena ar kita kalba. Tipiškas tokio testo pavyzdys, kai tiriamieji, išklausę to paties dvikalbio ar daugiakalbio kalbėtojo sakomus tekstus skirtingomis kalbomis ar kalbinėmis atmainomis, prašomi įvertinti kalbėtoją, kalbantį, pavyzdžiui, anglų, prancūzų kalbomis ir

Kanados prancūzų dialektu, įvardyti kalbėtojo asmenines savybes (patrauklumą, draugiškumą, patikimumą, aktyvumą, socialinę padėtį, tinkamumą vienokiam ar kitokiam darbui ir kt.). Toks eksperimentinis tyrimo būdas buvo ne vieną dešimtmetį taikytas daugelyje pasaulio šalių, įvairiuose žemynuose, kur buvo analizuojamos netiesioginės kalbinės nuostatos (Giles, Billings 2004).

Reikia pripažinti, kad iškart po pirmųjų tokių darbų pasirodė gausi šio metodo kritika, daugiausia – dėl validumo, kontekstualumo stokos, dėl tekstų parinkimo šališkumo, etikos problemų ir kt. (Liang 2015: 41). Tačiau, nepaisant to, ši metodika davė įdomių rezultatų, leido užčiuopti kalbines nuostatas, siejamas su visuomenėje paplitusiais stereotipais, išvelgti tokias kalbinių nuostatų dimensijas, kaip statusas (arba kompetencija, viršenybė, pranašumas, intelektualumas), socialinis patrauklumas (arba solidarumas), dinamizmas (pvz., entuziazmas, kalbumas ir pan.) (Edwards 2006; Garrett 2010: 66). Visi tyrimai, atlikti skirtingose šalyse su skirtingų kalbų ir tarmių vartotojais taikant kaukės testą, panašiai parodė, kad standartinės kalbinės atmainos vertinamos palankiau negu nestandartinės, kai žiūrima į kalbėtojo kompetenciją ir dinamizmą – kalbėtojas, vartojantis standartinę atmainą, laikomas kompetentingu, išsilavinusiu, entuziastingu, turinčiu aukštą socialinį statusą, o nestandartine atmaina kalbantis asmuo (pvz., vartojantis tarmę ar turintis nestandartinį akcentą) šiais požiūriais vertinamas mažiau palankiai. Ir kuo nestandartinis akcentas jaučiamas labiau, tuo socialiniai vertinimai dėl kompetencijos ir dinamizmo yra nepalankesni (Giles, Marlow 2011: 165). Tačiau kalbėtojai, vartojantys nestandartinę atmainą, vertinami kaip tik palankiau žvelgiant į socialinį patrauklumą: jie esantys geranoriškesni, draugiškesni, dosnesni, šiltesni, nuoširdesni, labiau mėgstami negu tie, kurie vartoja standartinį variantą. Kalbėtojai, šnekantys tarme ir kokia kita nestandartine atmaina, jaučia didesnę grupinį solidarumą, o standarto vartotojai gali būti marginalizuojami, laikomi arogantiškais, snobiškais, pasiūpusiais. Tokius rezultatus patvirtina dauguma tyrimų (Bourhis *et al.*; Luhman, 1990; Giles, Marlow 2011; Ramonienė 2013a; 2013b).

Sudėtingam kalbinių nuostatų fenomenui tirti ieškoma ir kitų, naujų metodų. Pastarąjį dešimtmetį sociolingvistų vis dažniau naudojamas implicitinių asociacijų testas (IAT), padedantis tirti sąjaučiamas kalbines nuostatas (žr., pvz., Campbell-Kibler 2012; Rosseel *et al.* 2019). Metodologinės paieškos ir toliau skatina tyrėjų akademinės diskusijas. Kalbinių nuostatų tyrimuose daugiausia klausimų kelia netiesioginiai tyrimų metodai ir jų taikymas, diskutuojama, kaip galima pamatuoti ir įvertinti sąjaučiamas kalbines nuostatas, kas laikytina ir kas galbūt nelaikytina implicitinėmis, netiesioginėmis, sąjaučiamosiomis, paslėptosiomis nuostatomis (žr. specialųjį žurnalo *Linguistics Vanguard* 2019 m. penktojo tomo numerį⁶).

⁶ <https://www.degruyter.com/journal/key/lingvan/5/s1/html>

Mūsų monografijoje, kaip jau minėta, analizuojami projekto „Lietuvos gyventojų kalbinės nuostatos ir kalbinis elgesys“ sukaupti duomenys. Jie buvo renkami įvairiais būdais, buvo derinti kiekybiniai ir kokybiniai metodai. Kalbinių nuostatų ir deklaruojamo kalbinio elgesio duomenys kaupiti naudojant kiekybinės apklausos būdą ir giluminius interviu. Reprezentatyvią internetinę Lietuvos gyventojų apklausą 2020 m. rudenį atliko socialinių tyrimų įmonė NORSTAT. Sukaupti kiekybiniai duomenys monografijoje analizuojami taikant aprašomosios ir išvadų statistikos metodus.

Internetu apklausta reprezentatyvi 18–74 metų amžiaus visos Lietuvos gyventojų imtis. Taikyta kryžminė amžiaus, lyties ir gyvenamosios vietovės kvota, t. y. respondentų pasiskirstymas buvo proporcingas šalies gyventojų pasiskirstymui pagal šiuos tris kriterijus. Dvidešimt septynių klausimų klausimyną (žr. 1 priedą), parengtą Vilniaus universiteto tyrėjų grupės, užpildė 1 003 asmenys⁷. Klausimyną sudarė klausimai, apimantys gimtosios ir svetimųjų kalbų bei tarmių mokėjimą ir vartojimą įvairiose sferose, kalbų mokymąsi ir mokymosi priežastis, kalbines nuostatas kalbų ir tarmių atžvilgiu, tradicinius demografinius klausimus apie amžių, lytį, išsimokslinimą, gimimo ir gyvenamąją vietą, migracijos patirtį.

Respondentų kalbines nuostatas norėjome pasiaiškinti ne tik tiesioginiu būdu, klausdami apie estetinį kalbų vertinimą, kalbinės atmainos tinkamumą vienam ar kitam domeniui, bet ir prašydami netiesioginiu būdu įvertinti kalbinį kodą. Lambert'o kaukės testo pavyzdžiu pateikėme respondentams sąrašą asmens apibūdinimų, rodančių asmenines savybes, galimas sieti su kompetencija, statusu ir socialiniu patrauklumu, ir paprašėme tyrimo dalyvių susieti tas savybes su bendrine kalba ir tarpe kalbančiu kalbėtoju. Galime teigti, kad šis mūsų taikytas apklausos elementas turi kaukės testo požymių, yra tam tikra šio testo modifikacija.

Su kiekybine analize derinta ir kokybinė tyrimų metodologija. Vykdamas projektą atlikti giluminiai pusiau struktūruoti interviu su trijų tikslinių grupių nariais⁸. Kadangi kalbinės nuostatos pradeda formuotis šeimoje ir pradiniai kalbinio elgesio modeliai randasi namų aplinkoje, viena iš tikslinių grupių buvo nepilnamečius vaikus auginantys tėvai. Turint galvoje gausią emigraciją iš Lietuvos ir jau prasidedančią reemigraciją, norėta pakalbinti ir migracijos patirties turinčių šeimų, tikintis užčiuopti ir galimą tokios patirties įtaką kalbiniam gyvenimui. Kitas dvi tikslines grupes sudarė švietimo sistemos, kuri yra itin svarbi kalbinių nuostatų ugdytoja, dalyviai – mokytojai ir vyresniųjų klasių mokiniai (vyresni nei 16 metų⁹).

Interviu buvo imami keturių tradicinių etnografinių Lietuvos regionų (Aukštaitijos, Žemaitijos, Suvalkijos ir Dzūkijos) branduolio miestuose, turinčiuose skirtingą

⁷ Maksimali statistinė paklaida $\pm 3\%$.

⁸ Visi kalbinti informantai yra pasirašę sutikimus dalyvauti tyrime.

⁹ Interviu įrašyti ir su keliais 15 metų mokiniais, dėl kurių dalyvavimo tyrime sutikimus davė jų tėvai.

gyventojų skaičių (Ragauskaitė 2016). Toks pasirinkimas susijęs su ankstesniuose sociolingvistiniuose tyrimuose išryškėjusiais regioniniais skirtumais šiuose etnografiniuose regionuose (Ramonienė 2013c), kad galėtume palyginti kalbinį elgesį ir kalbines nuostatas praėjus dešimtmečiui. Tyrimui pasirinkti šie miestai su mažesniu gyventojų skaičiumi (5–20 tūkstančių):

- Aukštaitijoje – Pasvalys,
- Žemaitijoje – Skuodas,
- Suvalkijoje – Šakiai ir šalia esantis Gelgaudiškis,
- Dzūkijoje – Varėna.

Miestai, turintys didesnį gyventojų skaičių (20–50 tūkstančių), tyrimui pasirinkti šie:

- Aukštaitijoje – Utena,
- Žemaitijoje – Telšiai,
- Suvalkijoje – Marijampolė,
- Dzūkijoje – Alytus.

Interviu atlikti projekto dalyvių 2020 m. spalio–2021 m. gegužės mėnesiais per vykusias mokslines ekspedicijas gyvai ir nuotoliniu būdu. Potencialių informantų ieškojome patogiosios imties ir „sniego gniūžtės“ metodais. Interviu įrašyti diktofonu ir išrašyti projekto pagalbinių ir pačių vykdytojų. Iš viso sukaupta 184 interviu. Jų trukmė nevienoda. Nedidelė dalis interviu, kai kalbėtasi su nelabai kalbiais pašnekovais, dažniausiai mokiniams, neilgi, trukę apie 10 minučių, o dauguma – valandos ar net dar ilgesnės trukmės¹⁰. Kalbėdami su savo informantais norėjome išsiaiškinti jų kalbinį repertuarą (mokamas ir vartojamas kalbas), kalbinio elgesio specifiką (pvz., kodų kaitą), kalbines preferencijas, kalbinių atmainų vertinimą, atvirąjį ir paslėptąjį prestižą, nuostatas dvikalbystės atžvilgiu, šeimų kalbų politiką, kalbiniam elgesiui ar nuostatomis įtaką darančius veiksnius bei kitus su kalbinėmis nuostatomis ir kalbiniu elgesiu susijusius klausimus (interviu scenarijus žr. 2 ir 3 prieduose).

Be minėtos internetinės apklausos ir kokybinių giluminių interviu, projekto „Lietuvos gyventojų kalbinės nuostatos ir kalbinis elgesys“ tiriamąją medžiagą sudaro dar vienas komponentas – žiniasklaidos tekstynas, sudarytas projekto dalyvės Eglės Gudavičienės. Tai nuo 2019 m. lapkričio mėn. iki 2020 m. pabaigos sukaupiti populiariausių internetinės žiniasklaidos portalų delfi.lt, 15min.lt ir lrt.lt tekstai, kuriuose galima įžvelgti kalbines nuostatas lietuvių kalbos atžvilgiu. Tekstynas sudarytas pasitelkus „Google Chrome Web Scraper“ įrankį, jį sudaro 856 straipsniai, iš viso 635 648 žodžiai.

¹⁰ Detalią informaciją apie kokybinius interviu žr. 4 priede.

MONOGRAFIJOS STRUKTŪRA

Monografiją sudaro įvadas, septyni skyriai, išvados, santrauka anglų kalba ir keturi priedai. Skirtingos apimties skyriuose iš kiek skirtingų perspektyvų analizuojamos kalbinės nuostatos, deklaruojamas kalbinių atmainų mokėjimas ir vartojimas, kalbų ir tarmių socialinės vertės, kalbinių nuostatų išraiška internetinėje žiniasklaidoje.

Pirmame skyriuje „Lietuvos gyventojų svetimųjų kalbų mokėjimas“ nagrinėjama daugiakalbystė Lietuvoje. Skyriaus autorė Inga Hilbig pradeda analizę nagrinėdama gimtųjų Lietuvos gyventojų kalbų įvairovę, o toliau detalai analizuoja kalbinį svetimųjų kalbų repertuarą, deklaruojamą kalbų mokėjimą ir įvairius sociodemografinius veiksnius, susijusius su svetimųjų kalbų mokėjimu. Analizė apima daugumą Lietuvos gyventojų mokamų svetimųjų kalbų (anglų, rusų, lenkų, vokiečių, prancūzų, italų, ispanų ir kt.), tačiau labiausiai susitelkiama į populiariausias, dažniausiai mokamas svetimąsias kalbas – rusų ir anglų. Hilbig tyrimo didžiausią dalį apima naujausios 2020 metų projekto kiekybinės apklausos duomenys, tačiau daugelis nagrinėjamų aspektų yra gretinama su ankstesniais tyrimais Lietuvos miestuose, su Lietuvos gyventojų surašymų ir kitų apklausų duomenimis. Analizei pasitelkiami aprašomosios ir išvadų statistikos metodai. Be kiekybinių, analizuojami ir kokybinių interviu duomenys.

Antrame skyriuje „Lietuvos gyventojų svetimųjų kalbų vartojimas, nuostatos, mokymasis“ ta pati autorė Inga Hilbig nagrinėja svetimųjų kalbų vartojimą, kalbines praktikas lemiančias nuostatas dėl skirtingų svetimųjų kalbų ir kalbų mokymąsi. Kaip ir pirmame skyriuje, čia analizuojami ir kiekybiniai, ir kokybiniai duomenys.

Trečias skyrius „Mokinių kalbinės nuostatos lietuvių ir anglų kalbų atžvilgiu“ skiriamas mokinių kalbinių nuostatų analizei. Jauno amžiaus kalbų vartotojų nuostatų tyrimai yra ypatingos reikšmės, nes būtent jų nuostatos leidžia labiausiai nuspėti kalbinių kodų ateities, išlikimo perspektyvas. Skyriaus autorės Loreta Vilkieienė ir Kristina Jakaitė-Bulbukienė koncentruojasi į nuostatas dviejų svarbią socialinę vertę visuomenėje turinčių kalbų, lietuvių ir anglų, atžvilgiu. Skyriuje nagrinėjama 68 kokybinių interviu su moksleiviais medžiaga ir siekiama išsiaiškinti visus tris kalbines nuostatas sudarančius komponentus – kognityvinį, emocinį ir elgesio, aiškinamasi, kokią vietą šios dvi kalbos užima informantų gyvenime, kaip jos sugyvena mokinių kalbiniame repertuare ir mokinių vertybių sistemoje.

Ketvirtame skyriuje „Išsilavinęs, įdomus, veiklus...“ – bendrine kalba ar tarme kalbantis žmogus?“ Kristina Jakaitė-Bulbukienė nagrinėja netiesiogines kalbines nuostatas, išryškėjusias iš apklausos ir iš kokybinių interviu atsakymų į klausimus ne apie pačias kalbines atmainas, bet apie kalbėtojus, kalbančius bendrine kalba ir tarme. Skyriaus autorė analizuoja kalbėtojams priskiriamas savybes, susijusias su šiais aspektais:

- 1) išsilavinimu: išsilavinęs – neišsilavinęs;
- 2) darbinio statusu: eina aukštas pareigas – dirba paprastą darbą;

- 3) gyvenamąja vieta: iš didelio miesto – iš miestelio ar kaimo;
- 4) kalbėsena: oficiali – paprasta, kasdieniška; stengiasi kalbėti taisyklingai – kalba, kaip išsena;
- 5) socialinių patrauklumu: šiltas – šaltas, malonus – pasipūtęs, įdomus – nuobodus;
- 6) gebėjimu veikti: veiklus – pasyvus, pasitikintis – abejojantis.

Jakaitė-Bulbukienė šiame skyriuje kiekybinių ir kokybinių duomenų pagrindu piešia patraukliomis ir nelabai patraukliomis savybėmis pasižyminčių, skirtingomis kalbinėmis atmainomis kalbančių asmenų portretus. Analizuodama kiekybinius duomenis ir taikydama aprašomosios bei išvadų statistikos metodus, skyriaus autorė lygina, kaip bendrinės kalbos ar tarmės vartotojus vertina skirtingų lyčių, skirtingo amžiaus, išsilavinimo, skirtingas gimtąsias kalbas nurodę respondentai, kokia socialinė vertė skirtingų atmainų vartotojams priskiriama respondentų, mokačių tarmę ar jos nemokačių. Analizei pasitelkiami kokybinių interviu duomenys leidžia giliau įsiskverbti į kalbėtojų vertinimus, pamatyti tokių vertinimų pamatą ir priežastis.

Skyrius „Tarmių vieta XXI amžiaus Lietuvoje“ skiriamas nuostatų dėl tarmių analizei. Jo autorė Meilutė Ramonienė nagrinėja kiekybinius 2020 metų apklausos duomenis apie tarmių mokėjimą, jų vartojimą XXI amžiuje ir kalbines nuostatas. Analizuodama visas tris kalbinių nuostatų dimensijas – kognityvinę, emocinę ir elgesio, skyriaus autorė gretina tiriamus duomenis su ankstesnių Lietuvos miestuose atliktų tyrimų rezultatais ir stengiasi išvelgti kalbinių nuostatų dėl tarmių ir kalbinio elgesio pokyčius Lietuvoje per pastarąjį dešimtmetį. Ramonienė, kaip ir ankstesniuose tyrimuose, atliktuose Lietuvos miestuose, žvelgia į tradicinius Lietuvos etnografinius regionus – Aukštaitiją, Žemaitiją, Suvalkiją ir Dzūkiją, kuriose prieš dešimtmetį atlikti tyrimai buvo užfiksavę nemažų regioninių skirtumų. Šiame skyriuje aiškinamasi ir tai, kaip nuostatas dėl tarmių veikia gimimo, gyvenamosios vietos, amžiaus ir lyties veiksniai. Kiekybinė analizė papildoma ir kokybiniais duomenimis, kurie leidžia detaliau paaiškinti ir pagrįsti kiekybinių duomenų analizėje išryškėjusias nuostatų dėl tarmių tendencijas.

Šeštame skyriuje „Lietuvos gyventojų kalbinės nuostatos: konstanta ar pokyčiai?“ Loreta Vilkienė analizuoja kalbines nuostatas gretindama skirtingų laikotarpių sociolingvistinių tyrimų duomenis. Skyriaus autorė kelia klausimus, ar išliko stabilios 2008–2010 m. užfiksuotos Lietuvos miestų gyventojų kalbinės nuostatos praėjus dešimčiai metų, ji lygina ankstesnių tyrimų kiekybinius duomenis, sukauptus vykdant minėtus projektus „Kalbų vartojimas ir tautinė tapatybė Lietuvos miestuose“, „Sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis: miestai ir miesteliai“, ir naujai 2020–2021 m. atlikto projekto „Lietuvos gyventojų kalbinės nuostatos ir kalbinis elgesys“ apklausų medžiagą. Šiame skyriuje nagrinėjama, kaip kalbinės nuostatos yra susijusios su respondentų lytimi, amžiumi, gyvenamąja vieta, gimtąja kalba, išsimokslinimu. Autorė lygina respondentų atsakymus apie gražiausią, reikalingiausią, įprasčiausią kalbą, detaliai analizuodama visus tris kalbinių nuostatų komponentus (kognityvinį, emocinį ir elgesio). Ji aiškinasi per

dešimtmetį atsiskleidžiančių kalbinių nuostatų įvairių Lietuvoje vartojamų kalbų atžvilgiu raidos kryptį, tačiau daugiausia dėmesio skiria nuostatoms dėl lietuvių, anglų, rusų ir lenkų kalbų. Duomenų analizei pasirinkta kiekybinė prieiga, taikyti aprašomosios ir išvadų statistikos metodai.

Septinto monografijos skyriaus „Diskursas apie lietuvių kalbą žiniasklaidoje: teminiai kontekstai ir kalbinės nuostatos“ autorė Eglė Gudavičienė nagrinėja savo sukauptus žiniasklaidos tekstyno duomenis. Šio skyriaus tikslas – išanalizuoti, kokios kalbinės nuostatos lietuvių kalbos atžvilgiu ryškėja interneto naujienų portaluose. Čia aiškinamasi, kaip žiniasklaidoje formuojamas diskursas apie lietuvių kalbą, kokios tendencijos matyti iš dominuojančių straipsnių teminių kontekstų, ką atskleidžia dažnai žiniasklaidoje vartojamas žodynas, kaip kalbinės nuostatos ryškėja visuomenės gyvenimo realijas ir kalbines nuostatas atspindinčiose publikacijose.

Monografijos išvadose apibendrinamos visų skyrių išvalgos, pateikiami atsakymai į svarbiausius tyrėjų keltus klausimus apie pastarąjį dešimtmetį išryškėjusias kalbines Lietuvos gyventojų nuostatas ir kalbinį elgesį, apie nuostatų veikiamą ar neveikiamą kalbų ir tarmių mokėjimą ir vartojimą, bandoma išvelgti tolesnes kalbinio gyvenimo tendencijas Lietuvoje.

Knygos gale pateikiama santrauka anglų kalba ir priedai: kiekybinės internetinės sociolingvistinės apklausos anketa (1 priedas), kokybinių interviu su trijų tikslinių grupių informantais scenarijai (2 priedas – interviu su mokiniais ir mokytojais, 3 priedas – interviu su vaikus auginančiais tėvais), informacija apie kiekybinius interviu (informantų lytis, amžius, interviu ėmimo vieta, būdas, trukmė) (4 priedas).

LITERATŪRA

- Albarracin, D., Johnson, B. T., Zanna, M. P. (2014). *The Handbook of Attitudes*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Aliūkaitė, D. (2007). *Tarminis kalbėjimas ir bendrinė kalba: objektyviųjų ir subjektyviųjų skirtumų kultūrinė vertė*. Daktaro disertacijos rankraštis. Vilniaus universitetas.
- Aliūkaitė, D. (2008). Tarmiškai kalbančio žmogaus stereotipai: apriorinės eilinių kalbos bendruomenės narių nuostatos. *Respectus Philologicus*, 14 (19): 23–45.
- Aliūkaitė, D., Mikulėnienė, D., Čepaitienė, A., Geržodaitė, L. (2017). *Kalbos variantiškumas ir jo vertinimas perceptyviosios dialektologijos požiūriu: Variantų ir vietų vaizdiniai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Allport, G. W. (1935). Attitudes. In *Handbook of Social Psychology* (p. 798–844). Clark University Press, Worcester, Mass. doi: 10.1080/00379818409514251.
- Allport, G. W. (1954). The Historical Background of Modern Social Psychology. In *Handbook of Social Psychology*, Vol. 1: Theory and Method, ed. Gardner Lindzey (p. 3–56). Cambridge, MA: Addison-Wesley.
- Baker, C. (1992). *Attitudes and language*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Bourhis, R. Y., Giles, H., Tajfel, H. (1973). Language as a determinant of Welsh identity. *European Journal of Social Psychology*, 3: 447–460.
- Bradley, D. (2002). Language attitudes: the key factor in language maintenance. In D. Bradley, M. Bradley (eds), *Language endangerment and language maintenance: an active approach* (p. 1–10). New York: Routledge.

- Breckler, S. (1984). Empirical validation of affect, behaviour, and cognition as distinct components of attitude. *Journal of personality and social psychology*, 47: 1191–1205.
- Campbell-Kibler, K. (2012). The Implicit Association Test and sociolinguistic meaning. *Lingua*, 122 (7): 753–763, <https://doi.org/10.1016/j.lingua.2012.01.002>.
- Druvietė, I. (ed.) (2021). *Latviešu lingvistiskā attieksme: vērtības, pārliecība, prakse*. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds.
- Edwards, J. (2006). Language attitudes. In *Encyclopedia of Language & Linguistics*. 2nd edition (p. 324–331). New York: Elsevier.
- Erwin, P. (2001). *Attitudes and persuasion*. Hove: Psychology Press.
- Garrett, P. (2010). *Attitudes to Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Garrett, P., Coupland, N., Angie, W. (2003). *Investigating Language Attitudes*. Cardiff: University of Wales Press.
- Giles, H., Billings, A. (2004). Assessing Language Speaker Evaluation Studies. In A. Davies, C. Elder (eds), *The Handbook of Applied Linguistics* (p. 187–209). Oxford: Blackwell Publishing.
- Giles, H., Coupland, N. (1991). *Language: contexts and consequences*. Buckingham: Open University Press.
- Giles, H., Hewstone, M., Ball, P. (1983). Language attitudes in multilingual settings: Prologue and priorities. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 4: 81–100.
- Giles, H., Marlow, M. L. (2011). Theorizing Language Attitudes Existing Frameworks, an Integrative Model, and new Directions. *Annals of the International Communications Association*, 35 (1): 161–197.
- Hanson, D. (1980). Relationship between methods and findings in attitude-behaviour research. *Psychology*, 17: 11–13.
- Holmes, J. (2001). *An Introduction to Sociolinguistics*. Essex: Longman.
- Kalėdienė, L. (2013). Požiūris į tarmes ir nuostatos dėl jų vartojimo trijose Dzūkijos etnografinio regiono dalyse. Iš M. Ramonienė (moksl. red.), *Miestai ir kalbos II. Sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis* (p. 125–151). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Keturkienė, M., Vaitėkauskienė, L. (2016). Lietuvių kalbos mokytojai standartinės kalbos ideologijos nelaisvėje: nuostatos, praktikos, pasekmės. *Darbai ir dienos*, 65: 31–52.
- Kliukienė, R. (2013). Tarmės mokėjimas, vartojimas ir nuostatos Žemaitijos regione. Iš M. Ramonienė (moksl. red.), *Miestai ir kalbos II. Sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis* (p. 91–103). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Kliukienė, R. (2014). Kalbėjimas su tėvais tarmiškai ir gyventojų požiūris į tarmes Žemaitijos miestuose (kiekybinė analizė). *Taikomoji kalbotyra* 4. <https://doi.org/10.15388/TK.2014.17458>
- Kristiansen, T. (2011). Attitudes, ideology and awareness. In R. Wodak, B. Johnstone, P. Kerswill (eds), *The SAGE handbook of sociolinguistics* (p. 265–279). SAGE publications Ltd.
- Krosnick, J. A., Petty, R. E. (1995). Attitude strength: An overview. In R. E. Petty, J. A. Krosnick (eds), *Attitude strength: Antecedents and consequences* (p. 1–24). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Ladegaard, H. J. (2000). Language attitudes and sociolinguistic behaviour: Exploring attitude-behaviour relations in language. *Journal of Sociolinguistics*, 4/2: 214–233.
- Lambert, W., Hodgson, R., Gardner, R., Fillenbaum, S. (1960). Evaluational reactions to spoken languages. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 60: 44–51.
- Liang, S. (2015). *Language Attitudes and Identities in Multilingual China*. London: Springer.
- Loureiro-Rodríguez, V., Boggess, M. M., Goldsmith, A. (2013). Language attitudes in Galicia: Using the matched-guise test among high school students. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 34: 136–153.
- Luhman, R. (1990). Appalachian English stereotypes: Language attitudes in Kentucky. *Language in Society*, 19: 331–348.
- Matulionytė, A., Jakaitė-Bulbukienė, K. (2021). Studentų nuostatos bendrinės lietuvių kalbos ir norminimo atžvilgiu. *Taikomoji kalbotyra*, 16: 110–130. <https://doi.org/10.15388/Taikalbot.2021.16.7>.

- McKenzie, R. M. (2010). *The Social Psychology of English as a Global Language. Attitudes, Awareness and Identity in the Japanese Context*. Dordrecht; Heidelberg; London; New York: Springer.
- Oppenheim, B. (1982). An exercise in attitude measurement. In G. Breakwell, H. Foot and R. Gilmour (eds), *Social psychology: a practical manual*. Basingstoke: Macmillan.
- Pauwels, A. (2016). *Language Maintenance and Shift*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Perloff, R. (2003). *The dynamics of persuasion*, 2nd ed. London: Lawrence Erlbaum.
- Ragauskaitė, A. (2016). *Lietuvos etnokultūrinis regionavimas*. Daktaro disertacija. Vilnius.
- Ramonienė, M. (2006). Nuostatos dėl bendrinės kalbos ir tarmės: Joniškėlio atvejis. *Kalbos kultūra*, 79: 137–148.
- Ramonienė M. (moks. red.) (2010). *Miestai ir kalbos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Ramonienė, M. (2013a). Tarmės Aukštaitijos miestuose: mokėjimas, vartojimas ir kalbinės nuostatos. Iš M. Ramonienė (moks. red.). *Miestai ir kalbos II. Sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis* (p. 75–90). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Ramonienė, M. (2013b). Tarmės socialinė vertė: Lietuvos miestų jaunimo kalbinės nuostatos. *Taikomoji kalbotyra*, 2: 1–18. <https://doi.org/10.15388/TK.2013.17260>.
- Ramonienė, M. (moks. red.) (2013c). *Miestai ir kalbos II. Sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Riagáin, P. Ó. (2008). Language attitudes and minority languages. In J. Cenoz, N. H. Hornberger (eds), *Encyclopedia of language and education* (2nd ed., Vol. 6, p. 329–341). New York: Springer.
- Ryan, E. B., Giles, H., Sebastian, R. J. (1982). An Integrative Perspective for the Study of Attitudes toward Language Variation. In E. B. Ryan, H. Giles (eds), *Attitudes towards Language Variation* (p. 1–19). London: Edward Arnold.
- Rosseel, L., Speelman, D., Geeraerts, D. (2019). Measuring language attitudes in context: Exploring the potential of the Personalized Implicit Association Test. *Language in Society*, 48 (3): 429–461. doi:10.1017/S0047404519000198.
- Sarnoff, I. (1970). Social attitudes and the resolution of motivational conflict. In M. Jahoda, N. Warren (eds), *Attitudes* (p. 279–284). Harmondsworth: Penguin.
- Saville-Troike, M. (1990). *The Ethnography of Communication. An Introduction*. Oxford: Basil Blackwell.
- Sears, D. (1983). The persistence of early political predispositions: the role of attitude object and life stage. In L. Wheeler, P. Shaver (eds), *Review of personality and social psychology* (Vol. 4, p. 79–116). Beverly Hills; London; New Delhi: Sage.
- Swann, J., Deumert, A., Lillis, T., Mesthrie, R. (2004). *A Dictionary of Sociolinguistics*. Tuscaloosa: The University of Alabama Press.
- Vaicekauskienė, L., Sausverde, E. (2012). Lietuvos tarmių rezervatas. Socialiniai ir geografiniai tarmės mobilumo ribojimai tiesioginių tyrimų duomenimis. *Taikomoji kalbotyra*, 1: 1–27. <https://doi.org/10.15388/TK.2012.17250>.
- Wurm, S. (2002). Strategies for language maintenance and revival. In D. Bradley, M. Bradley (eds), *Language endangerment and language maintenance: an active approach* (p. 11–23). New York: Routledge.

170234
Хорошо по
расписанию!

PRIVATI
VALDA

DEAD
ENNEDYS

VILNIAUS RAJONO
ZAJEZNIA AUTOBUSOV

PLEASE CLOSE
THE DOOR

ШИШКYTEC

ACMEYSA GRAZD ID LABAI GRAZD

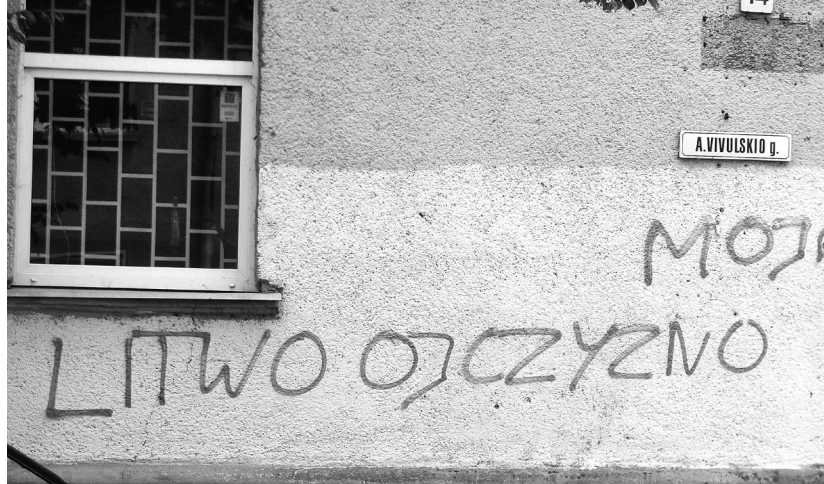
C
o
f
S
h
e
e
p
a
s

END THE TYRAN
FIGHT FOR AUTONO

AUTOBUSŲ PARKAS
NA REJONU WILEŃSKIEGO

1 skyrius

Ingos Daraškienės, Ingos Hilbig,
Veronikos Urbonaitės-Barkauskienės,
Kristinos Jakaitės-Bulbukienės, Igorio
Chocianovičiaus nuotr.

Lietuvos gyventojų svetimųjų kalbų mokėjimas

Inga Hilbig

T: *Ar Lietuva daugiakalbė šalis?*

I: *Koks sudėtingas klausimas... [juokiasi]*
(46 m. moteris, Telšiai)

Mokslininkų (pvz., Myers-Scotton 2009: 2) dažnai atkreipiamas dėmesys, kad dvikalbiai ar daugiakalbiai, tikėtina, yra pusė ar gal netgi didesnė dalis pasaulio gyventojų; kad tai yra labai įprastas reiškinys, pasaulio mastu paplitęs taip pat plačiai kaip ir vienakalbystė. Ar Lietuva irgi yra daugiakalbė šalis? Ar lietuviai¹ – daugiakalbiai? Į šiuos klausimus, kaip liudija ir mūsų surinkti kokybiniai duomenys, žmonių atsakoma labai įvairiai, prieš tai neretai kiek pasvarsčius ir padvejojus. Tačiau kad Lietuvos gyventojai daugiakalbiai – faktas. Ypač jei daugiakalbystę apibrėžiame kaip dviejų ar daugiau kalbų mokėjimą ir vartojimą kasdienybėje, gebėjimą palaikyti pokalbį paprastomis kasdienėmis temomis dviem ar daugiau kalbų (ten pat: 65) ar netgi dar plačiau – kaip galėjimą bent suprasti daugiau nei vieną kodą (De Houwer, Ortega 2019: 3).

Lietuva yra daugiakalbė pirmiausia todėl, kad, kaip ir dauguma pasaulio valstybių, niekada nebuvo ir nėra vienatautė ir vienakultūrė. Nors didžioji dauguma gyventojų – etniniai lietuviai, nemaža dalis yra kitų tautybių. Daugiausia tai – rusakalbiai ir lenkakalbiai tradicinių Lietuvos tautinių mažumų žmonės. Taip pat, nors Lietuvai vis dar būdinga gausi emigracija, augant ekonominiam šalies patrauklumui pastaraisiais metais suintensyvėjo ir reemigracijos bei imigracijos procesai. Jau fiksuojami didesni atvykstančiųjų nei išvykstančiųjų srautai, auga bendrasis atvykimo ir imigracijos rodiklis² (OSP 2021). Dėl didesnės darbo vietų pasiūlos, investicijų, klestinčių informacinių technologijų, bankininkystės, paslaugų apskritai, logistikos sektorių, šalyje įsikuriant vis daugiau tarptautinių, užsienio kapitalo įmonių, atvykusieji svetimšaliai, kaip ir kitose šalyse, labiau susitelkę didmiesčiuose; o užsienyje kurį laiką gyvenę, dirbę ir, tikėtina, kitų kalbų, taip pat ir retesnių, pramokę ar netgi gerai jas išlavinę lietuviai reemigrantai neretai grįžta ir į gimtąsias vietas, taigi kuriasi visur Lietuvoje. Imigracija ir reemigracija neabejotinai keičia šalies visuomenę, daro ją įvairesnę, o kalbinį Lietuvos paveikslą – margesnį.

¹ Čia ir kitur tekste žodį *lietuviai* renkamasi vartoti pilietine reikšme, aprėpiant visus Lietuvos gyventojus, ne tik etninius lietuvius. Kur reikės pabrėžti tautybę, bus rašoma *etniniai / neetniniai lietuviai*.

² Pvz., 2019 m. ir 2020 m. grįžusių Lietuvos Respublikos piliečių ir imigrantų užsieniečių buvo dusyk daugiau nei 2016 m. ar 2017 m.

Paskutinės *Eurobarometer* (2012)³ apklausos duomenimis, Lietuva patenka tarp tų šalių, kuriose absoliuti dauguma – 92 proc. 15–55+ metų amžiaus gyventojų teigia mokantys kalbėti dar bent viena kita, be gimtosios ar gimtųjų, kalba (plg. Latvijoje tokių – 71 proc., Estijoje – 80 proc.). Naujesni *Eurostat* (2016)⁴ duomenys rodo, kad daugiau nei vieną kalbą Lietuvoje moka net 95 proc. 25–64 metų gyventojų. Žinoma, kad ypač daugiakalbiai yra trys didieji Lietuvos miestai, kur mokančiųjų tik vieną kalbą jau anksčiau užfiksuota vos 0,6 proc. (Ramonienė 2010: 280). Lietuvos gyventojų svetimųjų kalbų mokėjimas, kitaip nei tautiniu požiūriu kur kas mišresnėse šalyse, negalimas aiškinti tradicinių etninių mažumų, kurioms būtina išmokti valstybinę kalbą, grupių dydžiu (pvz., kaip rusakalbių Latvijoje), nuo seno esama labai įvairalype etnine šalies sudėtimi ir keliomis valstybinėmis kalbomis (pvz., kaip Liuksemburge, Belgijoje ar Maltoje) ar labai gausiomis įvairiakalbėmis imigrantų bendruomenėmis (tarkime, kaip Olandijoje, Vokietijoje ar Švedijoje). Ligšioliniai tyrimai liudija, kad daugiakalbiai yra ne tik kasdienybėje labai aktyvūs kelių kalbų vartotojai Vilniaus, jo apylinkių, visos Pietryčių Lietuvos lenkai (Geben 2013: 225) (pastarieji dažnai yra ankstyvieji vienalaikiai arba nuoseklieji dvikalbiai), bet ir etniniai lietuviai (Ramonienė 2010; 2013). Būdami mažos šalies su maža, rečiau vartojama kalba, sudėtinga okupacijų istorija, išsiskiriantys dideliu kultūrinio atvirumu pasauliui, migruojantys, mėgstantys keliauti ir pažinti, patys sulaukiantys užsienio svečių, vis dažniau gyvenantys ir dirbantys su žmonėmis iš kitų šalių, Lietuvos gyventojai moka kitų kalbų.

Pirmame ir antrame monografijos skyriuose siekiama išsiaiškinti naujausią sociolingvistinę svetimųjų kalbų situaciją Lietuvoje. Šiame pirmame tekste pristatomas gyventojų turimas svetimųjų kalbų repertuaras ir deklaruojamas kalbų mokėjimas. Kitame analizuojamas svetimųjų kalbų vartojimas, kalbines praktikas lemiančios gyventojų nuostatos dėl skirtingų svetimųjų kalbų ir kalbų mokymasis. Turimus duomenis, kiek tai buvo įmanoma, abiejuose skyriuose siekiama palyginti su ankstesnių lietuviškų ir europinių tyrimų bei apklausų duomenimis.

Pagrindinė, didžiausia – kiekybinė pristatomo tyrimo dalis parengta išanalizavus vykdant projektą „Lietuvos gyventojų kalbinės nuostatos ir kalbinis elgesys“ (2020–2021) atliktos reprezentatyvios internetinės 18–74 metų Lietuvos gyventojų apklausos duomenis. Didžioji dalis duomenų gauti jau apdoroti sociologės ir IT specialisto: jie parengė mokslininkų užsakytus duomenų pjūvius, automatizuotai apskaičiavo statistinius rezultatus reikšmingumus. Kai kurias papildomas statistines procedūras savo tyrimui apie svetimąsias kalbas atliko šių eilučių autorė, padedama kitos sociologės. Tirtoji kokybinė medžiaga – tai vykdant projektą sukaupti giluminiai pusiau struktūruoti interviu su trijų tikslinių grupių nariais: vyresniųjų klasių mokiniais, mokytojais ir nepilnamečius vaikus auginančiais tėvais. Interviu rinkti Šakiuose, Gelgaudiškyje, Marijam-

³ Naujesnių *Eurobarometer* apklausų po 2012 m. nedaryta ir šiuo metu nenumatoma vykdyti.

⁴ <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?oldid=405139>

polėje, Alytuje, Varėnoje, Utenoje, Pasvalyje, Telšiuose ir Skuode. Plačiau apie duomenų rinkimo metodologiją – žr. Įvadą.

Tyrimui apie svetimąsias kalbas analizuota 100 interviu: 30 su šeimų tėvais, 30 su mokytojais ir 40 su mokiniais. Atlikta indukcinė teminė turinio analizė, taikant įprastines jos procedūras (Kvale 1996; Žydžiūnaitė, Sabaliauskas, 2017): vyko kodavimas „pirmyn ir atgal“, išskirtos kategorijos skaidytos, tikslintos, jungtos ir t. t. Papildomai remtasi ir ekspedicijų užrašais, juose pasižymėtomis pastabomis, išvalgomis (vykstant lauko tyrimui užrašai taip pat padėjo koreguoti interviu scenarijus, pridėti papildomų klausimų, juos taisyti, tikslinti). Derintos kiekybinė ir kokybinė tyrimo strategijos leido ir pamatyti bendrąsias visuomenės svetimųjų kalbų mokėjimo, kalbinio elgesio bei kalbinių nuostatų tendencijas, ir labiau įsigilinti į jų priežastis, tinkamiau interpretuoti gautus skaičius.

Kiekybinės apklausos respondentų pasiskirstymas buvo proporcingas šalies gyventojų pasiskirstymui pagal lytį, amžių ir gyvenamąją vietą. Ši apklausa įtraukė įvairaus amžiaus suaugusius asmenis iš skirtingų Lietuvos vietų, taip pat iš anksčiau lietuvių sociolingvistų dar netirtų kaimo vietovių. Tačiau dėl imties sudarymo ypatumų (pasirinktų specifinių tiriamųjų grupių, ieškant potencialių informantų taikytų patogiosios imties ir „sniego gniūžtės“ metodų) interviu leido labiau įsigilinti į vyresniųjų klasių moksleivių, vidutinio bei vyresnio darbingo amžiaus žmonių iki 64 metų ir moterų, taip pat labiau išsilavinusių gyventojų svetimąsias kalbas bei kalbines nuostatas. Kokybiškai mūsų tirti išvardyti miestai taip pat yra labai lietuviški pagal etninę sudėtį (žr. OSP 2021; Nevinskaitė 2013: 64), tad nenuostabu, kad tarp tiriamųjų beveik nepateko neetninių lietuvių. Apklausta tik šiek tiek žmonių iš mišrių ir reemigravusių šeimų, nors jų aktyviai ieškota. Didžiausiuose Lietuvos miestuose daugiakalbystė labiau paplitusi, taigi šiuo požiūriu jie būtų dar įdomesni tirti, o rezultatus būtų galima palyginti su prieš gerą dešimtmetį ten gautaisiais (žr. Ramonienė 2010). Tačiau tuokart susitelkiama į bendrus statistinius duomenis apie visą Lietuvą, o interviu medžiagos pagrindu aiškinamasi tam tikrų grupių etninių lietuvių didesniuose ir mažesniuose pagal tam tikrą metodiką parinktuose regionų miestuose – šie irgi neabejotinai verti atskiro mokslinio dėmesio – kalbinės kompetencijos, praktikos bei nuostatos.

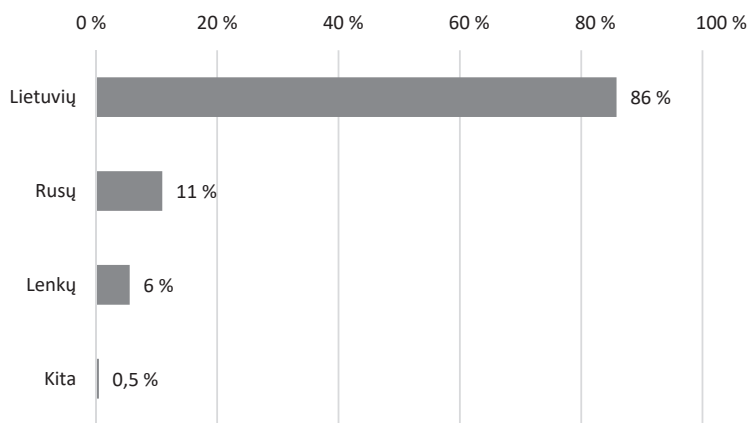
Nors pastaruoju metu sociolingvistinė Lietuvos situacija, kaip ir pati šalis bei jos žmonės, toliau sparčiai kito, didesnių lietuvių svetimųjų kalbų tyrimų kurį laiką nebuvo. Taigi šiame ir paskesniame skyriuose pristatomu darbu užsibrėžta turimas žinias atnaujinti, pašalinti susidariusį jų trūkumą. Pirmieji ir iki šiol buvę paskutiniai reprezentatyvūs plataus masto miestų gyventojų kalbinio elgesio bei nuostatų tyrimai atlikti jau prieš gerą dešimtmetį ir publikuoti dviejose kolektyvinėse monografijose (Ramonienė 2010; 2013). Šie darbai pasitelkiami kaip solidus pamatas siekiant pamatyti, kas per tuos metus Lietuvoje svetimųjų kalbų požiūriu pasikeitė. Tačiau pasakytina, kad tai ne visais atvejais įmanoma dėl šio ir ankstesnių tyrimų metodologinių skirtumų (plačiau žr.

Įvada). Su tam tikrais apklausų vykdymo (pvz., imčių sudarymo, klausimų formulavimo, skalių rengimo ir kt.), duomenų pateikimo neatitikimais susidurta ir gautus rezultatus bandant lyginti su Lietuvos gyventojų surašymų bei europinių apklausų rezultatais. Taigi svarbu pabrėžti, kad lyginama yra su išlygomis.

1. SVETIMŪJŲ KALBŲ MOKĖJIMAS

1.1. Gimosios kalbos

Nors šio skyriaus tikslas – aptarti svetimąsias Lietuvos gyventojų kalbas, pirmiausia būtina skirti truputį dėmesio gimtosioms jų kalboms. Iš ankstesnių tyrimų (Vilkienė 2010: 64; Nevinskaitė 2013: 57) ir gyventojų surašymų žinoma, kad dauguma šalies žmonių, ypač etniniai lietuviai, kaip gimtąją nurodo savo tautybės kalbą. Ir per naujausią 2021 m. surašymą paaiškėjo, kad praktiškai visų etninių lietuvių – 99,4 proc. – gimtoji yra jų tautybės kalba (OSP 2021). Tarp rusų tokių buvo 91,8 proc., tarp lenkų – 78,7 proc. Vadinasi, tautybės ir kalbos sutaptis didelė, bet kalbant apie Lietuvos rusus ir ypač lenkus (plg. taip pat Geben 2010: 155–156; Gudavičienė 2010: 212–213; Vilkienė 2010: 37; Nevinskaitė 2013: 57), taip pat kitas mažesnes tautines grupes – tik dalinė.

1 PAV. Lietuvos gyventojų gimtosios kalbos

Pasak oficialiosios statistikos, Lietuvoje gyvena 84,6 proc. lietuvių, 6,5 proc. lenkų, 5 proc. rusų; likusius 2,1 proc. sudaro baltarusiai, ukrainiečiai, žydai ir dar kitų tautybių žmonės (OSP 2021)⁵. Nors mūsų apklausos dalyvių atrankai tautybės kvota netai-

⁵ <https://storymaps.arcgis.com/stories/d7ac6efa3e99480992e956f440a1b3ec>

kyta ir anketoje klausimo apie tautybę neįdėta, gauti atsakymai apie gimtąsias kalbas atskleidžia, kad į imtį tikrai pakliuvo ir nemažai neetninių lietuvių ar mišrios tapatybės asmenų: kaip matyti iš 1 paveikslėlio, 86 proc. apklaustųjų nurodė, kad jų gimtoji kalba – lietuvių, 11 proc. – rusų, 6 proc. – lenkų, 0,5 proc. – kita.

Turimus duomenis lyginant su prieš dešimtmetį gautais iš Lietuvos miestų (žr. Krupickaitė, Baranauskienė 2013: 26), matyti, kad lietuvių kalbą gimtąja laikančių žmonių skaičius dabar gautas didesnis (buvo 81 proc.), lenkų kalbą gimtąja – iš esmės toks pat (buvo 5,47 proc.), rusų kalbą ir dar kitų kalbų gimtąja – mažesnis (buvo atitinkamai 15 proc. ir 2,53 proc.). Skirtumus neabejotinai lemia ne tik per tą laiką įvykę demografiniai ir kiti pokyčiai, bet ir tai, kad mūsų apklausoje apimta visa Lietuva, o dauguma kaimiškų šalies vietovių yra etniniu ir kalbų požiūriu vienodesnės – labiau „lietuviškos“.

Iš ankstesnių tyrimų bei apklausų akivaizdu, kad gyventojų, kuriems lietuvių kalba yra gimtoji (ar viena iš gimtųjų), procentas yra didesnis už lietuviams pagal tautybę save priskiriančiųjų procentą. Vadinasi, gimtąja lietuvių kalbą laiko ir kai kurie kitų tautybių žmonės ar asmenys iš mišrių šeimų (plg. taip pat Dabašinskienė, Garuckaitė 2010: 243; Vilkiene 2010: 41); jauni kitataučiai ypač linkę identifikuotis su lietuviais, taip pat ir kalbiškai (Lichačiova 2010: 142, 148–149). Vadinasi, neetninių lietuvių tarp apklaustųjų mūsų tyrime galėjo būti dar daugiau, nei rodo jų gimtųjų kalbų pasirinkimai. Tai nestebina turint omenyje, kad gimtosios kalbos supratimas gali būti įvairiopus: ji gali būti suvokiama ne tik kaip ta, kuri išmokta pirma, vaikystėje, iš tėvų, artimiausioje aplinkoje, vartojama šeimoje, bet ir kaip geriausiai mokama, dažniausiai vartojama kalba (Gudavičienė 2010: 227; Lichačiova 2010: 142; Vilkiene 2010: 36, 41). Iš anksčiau žinoma, kad atkūrus Nepriklausomybę, o ypač Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą, labai greitai augo ir pačios šalies, ir jos kalbos prestižas kitakalbių akyse, lietuvių kalbos imta aktyviai mokytis (Hogan-Brun, Ramonienė 2005). Nenuostabu, kad kiek vėliau jau konstatuota, kad lietuvių kalbą yra išmokusi absoliuti dauguma kitataučių (Kalėdienė 2010: 77; Ramonienė 2010: 280). Dalis jų, ypač Lietuvoje gimę ir su ja stipriau besisiejantys, lietuvių kalbą moka taip gerai ir laiko tokia įprasta, kad klausiami nurodo ją kaip gimtąją ar vieną iš gimtųjų (Dabašinskienė, Garuckaitė 2010: 243). O mūsų nustatytas kur kas didesnis, nei Lietuvoje esama rusų tautybės gyventojų, rusų kalbą gimtąja skaičius rodo, kad ją rinkosi ir kai kurie lenkai, taip pat baltarusiai, ukrainiečiai, žydai bei kitų mažesnių etninių grupių asmenys (žr. taip pat Hogan-Brun, Ramonienė 2005: 426; Ramonienė 2010: 282; Nevinskaitė 2013).

Žmonės gali turėti ne vieną gimtąją kalbą, t. y. būti dvikalbiai gimtosios kalbos požiūriu, nors nebūtinai tai suvokia. Dvi ar tris mūsų anketoje pažymėjo 2,7 proc. respondentų. Per 2011 m. gyventojų surašymą, pirmąkart leidus nurodyti dvi gimtąsias kalbas, tokia galimybe pasinaudojo tik 0,6 proc. apklaustųjų (OSP 2011), o štai 2021 m. – 1,7 proc. (OSP 2021)⁶. Ankstesniame skirtingo dydžio Lietuvos miestų tyrime dvikalbių

⁶ <https://osp.stat.gov.lt/informaciniai-pranesimai?articleId=9792051>

ir trikalbių nustatyta beveik 2 proc. (Nevinskaitė 2013: 58). Mūsų gautas dar didesnis skaičius leidžia spėti, kad tokia dvikalbystė, kaip ir hibridinės etninės tapatybės galimybė, t. y. kad nebūtina apsispręsti dėl vienos gimtosios kalbos ir vieno konkretaus etniškumo, vis labiau įsigali žmonių mąstysenoje (plg. taip pat Geben 2010: 155–156; Kubiliūtė 2021).

Kaip ir per ankstesnius tyrimus (žr. Gudavičienė 2010: 215; Vilkienė 2010: 41) bei gyventojų surašymus, dažniausi buvo lietuvių ir lenkų, lietuvių ir rusų, lenkų ir rusų kaip gimtųjų kalbų deriniai. Labiausiai tikėtina, kad daugiau nei vieną gimtąją kalbą rinkosi žmonės iš mišrių šeimų (žr. Vilkienė 2010: 37). Keli respondentai pažymėjo tris: lietuvių, rusų ir lenkų kalbas. Pastarieji turbūt buvo kasdienėje trijų kalbų aplinkoje gyvenantys lenkų ir mišrios etninės tapatybės asmenys (plg. taip pat Geben 2010: 155, 159; Gudavičienė 2010: 212; Vilkienė 2010: 37, 39). Pasakytina, kad per interviu kai kurie pašnekovai, ypač Telšiuose, Skuode ir Pasvalyje, kaip gimtąją ar vieną iš gimtųjų greta bendrinės lietuvių kalbos nurodė savo tarmę.

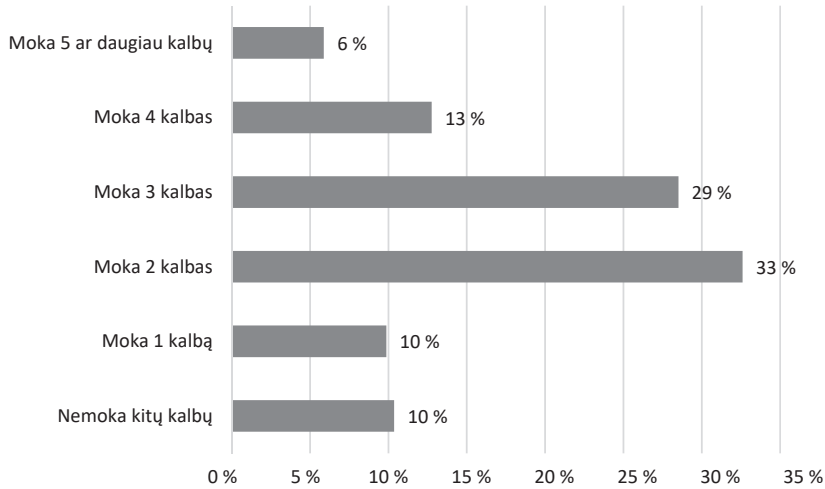
1.2. Mokamų svetimųjų kalbų skaičius

Respondentai anketoje buvo prašomi pažymėti arba, jei pasirinkimo varianto trūko, įrašyti savo mokamas negimtasias – svetimąsias kalbas. Ką reiškia „mokėti kalbą“, klausimo formuluotėje nuspręsta nurodyti pagal plačiausią esamą dvikalbystės apibrėžtį, kur ji nusakoma kaip gebėjimas bent šiek tiek suprasti kitą kalbą (De Houwer, Ortega 2019: 3): „Kokių dar kalbų, be gimtosios (-ųjų), mokate (nors šiek tiek suprantate)?“

Gauti skaičiai, kaip rodoma 2 paveiksle, atskleidžia, kad visiškai vienakalbių svetimųjų kalbų požiūriu žmonių Lietuvoje – 10 proc. Per *Eurobarometer* (2012) tyrimą tokių nustatyta 8 proc. Kaip rodo *Eurostat* (2016)⁷ duomenys, tik vieną kalbą mokančiųjų šalyje – vos 4,4 proc. Lietuva (drauge su Liuksemburgu, Latvija, Nyderlandais, Malta, Slovėnija ir Švedija) buvo ta valstybė, kurioje dauguma gyventojų – lietuvių atveju 92 proc. (*Eurobarometer* 2012), teigė mokantys kalbėti dar bent viena kita, be gimtosios ar gimtųjų, kalba. Pagal šį parametą Lietuva buvo ketvirtoje vietoje ES (po Švedijos, Latvijos, Danijos ir prieš Liuksemburgą, Suomiją, Maltą). Mūsų turimais duomenimis, dvikalbių Lietuvoje – 90 proc.

Tačiau reikia pasakyti, kad europiniuose tyrimuose klausimas apie mokėjimą formuluotas pagal labiau įsigalėjusį siauresnį dvikalbystės kaip gebėjimo susišnekėti daugiau nei viena kalba apibrėžimą (žr. Myers-Scotton 2009: 65). Tad šiek tiek stebina, kad tuose tyrimuose gauti netgi mažesni svetimųjų kalbų nemokančių lietuvių procentai. Būtų sunku patikėti, kad Lietuvoje daugėja vienakalbių – tai labai prieštarautų intuityviai ir bendriems situacijos stebėjimams. Spėtina, kad nepaisydami mūsų anketos klausime

⁷ https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Foreign_language_skills_statistics

2 PAV. Svetimųjų kalbų mokėjimas pagal kalbų skaičių

skliaustuose pateiktos papildomos nuorodos, kaip jį suprasti, respondentai vis tiek galėjo savaip, savikritiškiau vertinti savo kalbų mokėjimą – būtent pagal praktines galimybes ką nors su jomis nuveikti, pagal produkciją arba bent pagal tai, ar geba sekti mintį kita kalba. Per interviu daug žmonių išties gana griežtai vertino savo kalbų mokėjimą: nors paklausti suminėdavo, kurių kalbų kadaise mokėsi, teigė kai kurias tik vos suprantantys, sunkiai susišnekantys – ir to nelaikė mokėjimu. Pagal oficialiąją statistiką (OSP 2021), kalbėti ir (ar) rašyti viena ar daugiau svetimųjų kalbų moka 76,5 proc. šalies gyventojų. Vadinasi, jokiais svetimomis kalbomis nekalba ir (ar) nerašo kur kas daugiau, nei rodo mūsų ar europiniai duomenys – 22,5 proc. žmonių. Toks skirtumas aiškintinas ne tik klausimo apie mokėjimą formuluočių nevienodumais, bet ir tuo, kad per gyventojų surašymą ir skaičiuojant rezultatus įtraukti ir maži, dar apskritai jokia kalba nekalbantys vaikai, ir patys vyriausi asmenys.

Iš 2 paveikslo taip pat matyti, kad moka tik vieną svetimąją kalbą tarp mūsų apklaustųjų nustatyta irgi 10 proc. – tiek pat, kiek vienakalbių. Po maždaug trečdalį teigė moką dvi (33 proc.) arba tris (29 proc.) kalbas – taigi kartu sudėjus išeina du trečdaliai. Prie jų dar reikia pridėti penktadalį (19 proc.) nurodžiusių, kad moka daugiau nei tris kalbas. Vadinasi, net 81 proc. žmonių Lietuvoje moka – bent jau suprasti – dvi ir daugiau kalbų. *Eurostat* (2016) duomenimis, viena svetimąja kalba Lietuvoje moka kalbėti 42,9 proc. (skaičius nuo 2011 m. išaugo), dviem ir daugiau – gera pusė, 52,7 proc., gyventojų (skaičius nuo 2011 m. kiek sumažėjo). Pastarasis duomuo visiškai sutampa ir su *Eurobarometer* (2012) skelbtais 52 proc. Drauge su Estija ir Latvija (po Liuksemburgo, Nyderlandų, Slovėnijos, Maltos ir Danijos) Lietuva yra tarp tų aštuonių ES šalių,

kuriose dauguma piliečių geba susikalbėti bent dviem svetimosiomis kalbomis (Eurobarometer 2012). Palyginimo dėlei galima pridurti, kad netoli pusės (46 proc.) europiečių nemoka nė vienos svetimšios kalbos, tik gera pusė (54 proc.) moka bent vieną, ketvirtis (25 proc.) – dvi, dešimtadalis (10 proc.) – tris kalbas (Eurostat 2016).

Kaip žinia, ilgalaikis ES kalbų politikos tikslas – kad kiekvienas pilietis turėtų praktinių gebėjimų vartoti bent dvi svetimšias kalbas. Galima sakyti, kad Lietuva yra viena iš nedaugelio šalių, kur taip ir yra. Ir ankstesni mūsų šalyje atlikti tyrimai yra atskleidę, kad Lietuvos žmonės svetimųjų kalbų požiūriu yra net ne dvikalbiai, o daugiakalbiai: „siekdami bendrauti ir bendradarbiauti įvairiose srityse: mokslo, kultūros, verslo ir pan. <...> Lietuvos gyventojai mokosi kalbų ir teigia jų moką“ (Vilkienė 2010: 49–50).

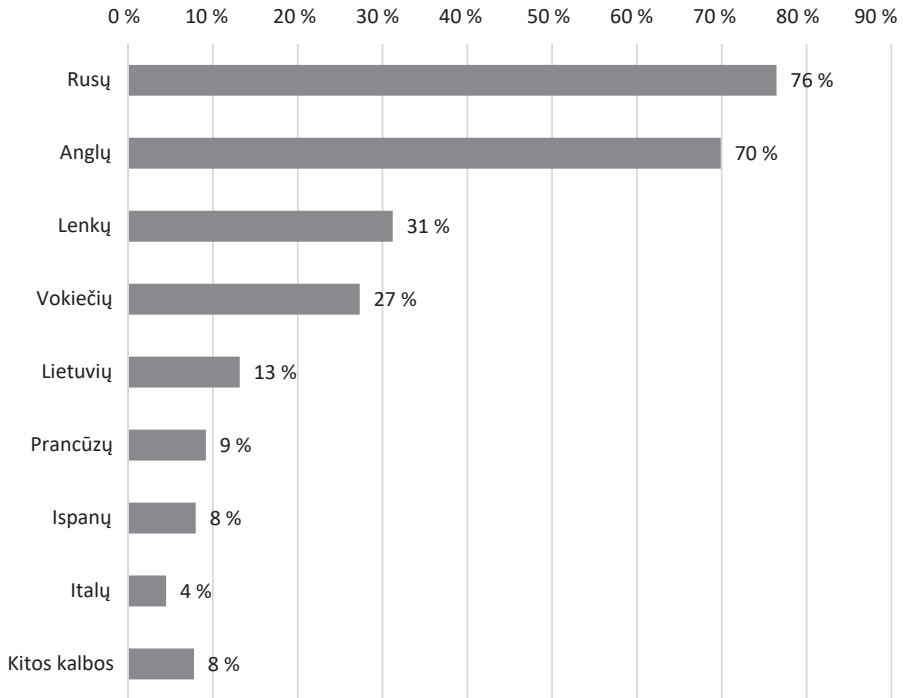
1.3. Mokamos svetimšios kalbos

Kokios konkrečios svetimšios kalbos lietuvių mokamos dažniausiai? Anketoje siūlyta rinktis iš tokio sąrašo: lietuvių (duota žymėti tik negimtakalbiams), anglų, rusų, lenkų, vokiečių, prancūzų, ispanų ir italų. Respondentams taip pat buvo galima įrašyti iki trijų kitų jų mokamų, Lietuvoje retesnių svetimųjų kalbų. Rezultatai pateikiami 3 paveiksle.

Labiausiai domino Lietuvoje pagrindinių – rusų bei anglų kalbų kaip svetimųjų mokėjimo statistika. Apklausos dalyviai, kaip ir įvairiuose ligšioliniuose tyrimuose bei apklausose, dažniausiai nurodė mokantys rusiškai – tokių rusų kalbos negimtakalbių mūsų nustatyta 76 proc. Anglų kalbą teigė mokantys 70 proc. apklaustųjų. Trečioje vietoje lenkų kalba – ją kaip svetimąją moka 31 proc. gyventojų. Kitos kalbos dėstosi taip: vokiečių – 27 proc., lietuvių kaip negimtoji – 13 proc. (ją pažymėjo iš esmės visi negimtakalbiai), prancūzų – 9 proc., ispanų – 8 proc., italų – 4 proc. Nemažą atsakymų dalį – 8 proc. sudarė įvairios „kitos“, Lietuvoje retesnės svetimšios kalbos.

Rusų ir lenkų yra vienintelės pas mus populiarios kalbos, kurių Lietuvoje esama ir gimtakalbių kalbėtojų. Jau rašyta, kad tokių asmenų nemažai dalyvavo ir mūsų apklausoje. Kaip įprasta reprezentatyviuose panašaus pobūdžio tyrimuose, rusų ir lenkų kaip svetimųjų mokėtojų procentai, siekiant vienodumo ir palyginamumo vertinant skirtingas kalbas, skaičiuoti nuo visos imties, t. y. neatmetus gimtakalbių. Tačiau metodologinis trūkumas tas, kad tuomet pastarieji traktuojami kaip tarsi visai nemokantys aptariamų kalbų – nors iš tiesų moka jas kaip gimtąsias. Todėl rusų ir lenkų kalbos mokėjimo situacijai Lietuvoje geriau atskleisti būtina pridurti, kad, mūsų skaičiavimais, iš viso Lietuvoje rusiškai moka 87 proc. gyventojų: 76 proc. – kaip svetimąją, o dar 11 proc. – kaip gimtąją. Taigi tik 13 proc. Lietuvos visuomenės nė kiek nemoka rusiškai. Lenkų kalbą šalyje moka geras trečdalis – 37 proc.: 31 proc. kaip negimtąją, dar 6 proc. kaip gimtąją.

Per 2021 m. gyventojų surašymą gauti kur kas mažesni nei mūsų šaliai svetimųjų kalbų mokėjimo rezultatai. Manytina, kad labiausiai tai lėmė jau minėti metodologiniai skirtumai. Oficialioji statistika skelbia, kad rusų kaip negimtąją kalbėti ir (ar) rašyti moka

3 PAV. Mokamos svetimosios kalbos

60,6 proc. 0–86+ metų amžiaus lietuvių, angliškai – 31,1 proc., lenkiškai – 7,9 proc., vokiškai – 8 proc., prancūziškai – 1,9 proc. Mūsų rezultatus labiausiai siekta palyginti su ankstesnių sociolingvistinių tyrimų. Nors ir toks lyginimas, kaip jau buvo rašyta (žr. taip pat Įvadą), turi savų ribotumų. Ypač svarbu, kad dabartinė apklausa apėmė ne tik miestus, bet ir kaimiškas vietas – jose gyveno beveik trečdalis, 32 proc., mūsų apklausos dalyvių. Svėtimosios kalbos kaime apskritai mažiau paplitusios. Kita vertus, ten daug vyresnių žmonių, kurie iš senų laikų moka rusų kalbą; pastaruoju laiku fiksuojamas ir kalbų dažniau mokančių didžiųjų miestų gyventojų judėjimas gyventi prie miestų (OSP 2021); į kaimo vietas grįžta svetimųjų kalbų gebėjimų turintys reemigrantai. Vis dėlto faktas ir tai, kad dauguma Lietuvos kaimiškų vietovių gyventojų gana vienalyčiai tautiniu požiūriu, ten menkesnis svetimųjų kalbų poreikis ir mažiau galimybių jas vartoti (pvz., darbe), žemesnės pakopos tenykščių žmonių išsimokslinimas: daugiau šalies gyventojų, turinčių aukštąjį išsilavinimą, yra tarp miestiečių (31,2 proc.) nei tarp kaimo žmonių (18,1 proc.) (ten pat). Kadangi aukštesnis išsilavinimas glaudžiai siejasi su kalbų mokėjimu, nenuostabu, kad, pagal oficialiąją statistiką, bent vieną svetimąją kalbą moka 80,8 proc. miestiečių, o kaime – 73,8 proc. žmonių (ten pat).

Šiaip ar taip, dėl rusų ir anglų kalbų išryškėjo nuo paskutinių lietuviškų sociolingvistinių tyrimų įvykę pokyčiai. Kaip apibendrinama Dvilės Krupickaitės ir Viktorijos Baranauskienės (2013: 28), iš esmės visi ankstesnių tyrimų respondentai miestiečiai (94,57 proc.) mokėjo rusų kaip svetimąją, ir „tai nestebina, nes daugelį metų Lietuva buvo tiesioginėje Rusijos įtakoje“. Mūsų, primintina, dabar gauti 76 proc. per visą šalį. Vadinas, atsižvelgus į imčių nevienodumus, galima atsargiai sakyti, kad per trečią Nepriklausomybės dešimtmetį rusiškai mokančiųjų skaičius susitraukė kone penktadaliu (19 proc.). Dėl natūralios gyventojų kaitos mažėja ją dar sovietiniais metais išmokusių, iš dalies – anuomet ir natūraliai nuo mažumės įsisavinusių pagreičiui su lietuvių kalba žmonių. Ir nors mūsų mokyklose (kaip ir kaimyninėse Baltijos šalyse) rusų yra populiariausia antroji svetimoji kalba (po pirmosios svetimosios anglų) – rusų kalbos mokosi 75 proc. mokinių (TLSE 2017: 76; ŠVIS 2022), vis dėlto tai tik vienas iš galimų pasirinkimo variantų.

Anglų kalbos populiarumas, kaip ir buvo galima numanyti, per dešimtmetį išaugo – taip pat penktadaliu (18 proc.). Ją anksčiau teigė mokantys 51,97 proc. miestiečių (Krupickaitė, Baranauskienė 2013: 28), o trijuose didmiesčiuose anglų prieš gerą dešimtmetį mokėjo 58 proc. žmonių (Vaicekauskienė 2010: 188). Naujausi mūsų duomenys ir iš miestų, ir iš regionų, galima dar kartą priminti, atskleidžia, kad dabar angliškai mokančių lietuvių jau yra 70 proc. Tai aiškintina, be kita ko, ir tuo, kad Lietuvoje anglų jau kuris laikas mokosi absoliuti dauguma – 97 proc. moksleivių (Eurostat 2016; ŠVIS 2022).

Gyventojų surašymo duomenimis, per du dešimtmečius (nuo 2001 m.) anglų kalba mokančių kalbėti ir (arba) rašyti gyventojų dalis beveik padvigubėjo – nuo 16,9 proc. iki 31,1 proc. (OSP 2021). Tačiau įdomu, kad rusų kalbą per paskutinius abu surašymus deklaravo mokantys panašus skaičius – apie 60 proc. žmonių. Gana stabilų rusų ir augantį anglų kalbų kaip svetimųjų mokėtojų skaičių Lietuvoje rodo ir atliktos europinės apklausos: Lietuva (greta Latvijos, Austrijos ir Suomijos) išsiskiria kaip ta šalis, kur anglų kalbą mokančiųjų skaičius nuo 2005 m. išaugo labiausiai, o štai rusų kalbos kaip svetimosios mokėtojų skaičius šalyje beveik nepakito (Eurobarometer 2012). Rusų kalbos mokėjimo procentai Lietuvoje abiem *Eurobarometer* apimtais metais buvo tie patys – 80 proc. (nors, pvz., Estijoje per tą laikotarpį mokančiųjų rusiškai sumažėjo 10 proc.). Paskutinėje 2012 m. *Eurobarometer* ataskaitoje Lietuva minima kaip ta ES valstybė, kurioje rusų kalba yra plačiausiai mokama (plg. Latvijoje ją kaip svetimąją tuo metu mokėjo 67 proc., Estijoje – 57 proc. gyventojų).

Taigi nors europiniai bei Lietuvos surašymų duomenys liudija tik išaugusius anglų kalbos mokėtojų procentus, o rusų kalbos mokančiųjų procentai metams bėgant išlieka gana stabilūs, mūsų gauti rusų (76 proc.) ir anglų (70 proc.) kalbų mokėjimo skaičiai, lyginant juos su ankstesniais Lietuvos sociolingvistų gautais duomenimis, leidžia tvirtinti, kad per dešimtmetį vis dėlto keitėsi abiejų šių kalbų mokėjimo situacija: nors daug lietuvių tebemoka rusiškai, jų sumažėjo, o anglų kalba dabar mokama kur kas plačiau.

Tiesa, dėl jau ne kartą minėtų metodologinių tyrimų skirtumų (kitokios nei europinėse apklausoje ir gyventojų surašymo anketoje mūsų kalbos mokėjimo klausimo formuluo-tės, skirtingo į apklausą įtrauktų respondentų amžiaus, pirmą kartą apimtų kaimo vietovių ir kt.) rusų kalbos nuosmukis gali būti ir didesnis, o mokančiųjų angliškai procento augimas – nuosaikešnis. Tačiau tai tik spėjimas. Kad ir kaip būtų, pagal populiarumą anglų kalba Lietuvoje jau beveik pasivijusi rusų.

Dėl kitų kalbų pasakytina, kad trečioje vietoje esančios lenkų kalbos mokėtojų procentas (31 proc.) mūsų gautas mažesnis nei anksčiau nustatytas miestuose (34,96 proc.) (Krupickaitė, Baranauskienė 2013). Vokiečių mokėtojų skaičius (27 proc.), atvirkščiai, gautas didesnis (buvo 21,67 proc.). Lietuvių kaip mokamą žymėjo visi apklausoje dalyvavę negimtakalbiai (13 proc.). Prancūzų (9 proc.) dabar taip pat teigia mokantys daugiau žmonių nei anksčiau (buvo 5,26 proc.). Įdomu, kad šiandien jau didokas skaičius lietuvių moka Vakarų pasaulyje sparčiai populiarėjančią ispanų, ketvirtą pagal gimtakalbių skaičių kalbą pasaulyje⁸ (8 proc.). Mokančiųjų itališkai taip pat padaugėjo (4 proc.). Krupickaitės ir Baranauskienės (2013) tyrime šias dvi kalbas žymėjo tik pavieniai asmenys.

Lietuvių svetimųjų kalbų sąrašas gana smarkiai skiriasi nuo bendro ES. Plačiausiai Sąjungos piliečių mokamos negimtosios kalbos 2012 m. buvo anglų (38 proc.), prancūzų (12 proc.), vokiečių (11 proc.), ispanų (7 proc.) ir rusų (5 proc.) (Eurobarometer 2012). Anglų kalba – pati populiariausia svetimoji 19-oje iš tuo metu buvusių 25 šalių narių (Eurobarometer 2012: 21). Lietuva tarp jų nepateko. Pas mus, kaip išsiaiškinta, pirmoji – rusų kalba, kuri bendrame europiečių kalbų sąrašė rikiuojasi prie rečiau mokamų. Tokia pati situacija ir Latvijoje bei Estijoje (Eurobarometer 2012; Lauze 2017) – tai, žinoma, aiškintina bendra regiono istorija ir geopolitine situacija. Bendrijoje vokiečių kalba kaip svetimoji yra trečia dėl Vokietijos – didžiausios pagal gyventojų skaičių ES šalies ir didžiausios ekonomikos įtakos. Lietuvoje vokiečių – ketvirta, nusileidžia lenkų kalbai. Pastaroji kaip svetimoji Europoje yra labai reta.

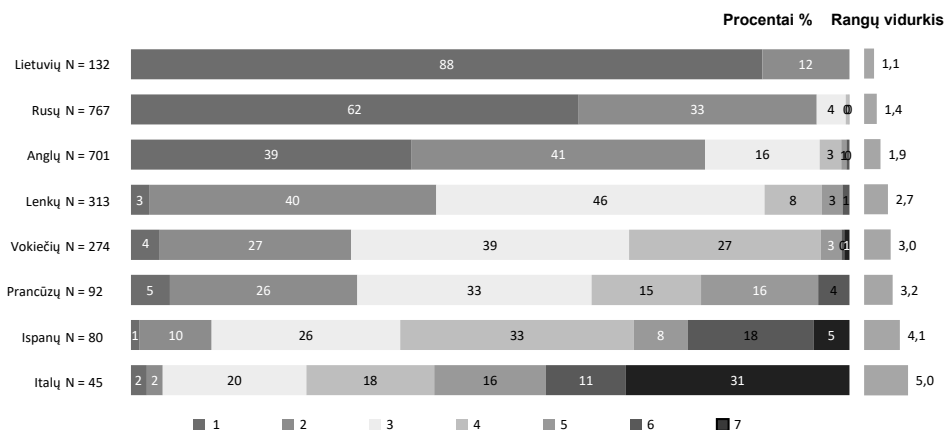
Kaip jau sakyta, net 8 proc. mūsų apklaustųjų papildomai įrašė įvairių „kitų“ kalbų. Dažniausios buvo mažesnių Lietuvos etninių grupių bei kaimyninių šalių kalbos: latvių (13 atvejų), ukrainiečių (13) ir baltarusių (10). Kelis kartus nurodyta lotynų (7), kurios kaip pasirenkamosios mokomasi kai kuriose Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklose (TLSE 2017: 54) ir studijuojant tam tikras specialybes. Lietuvių migracijos kryptis ir atsivežtinio kalbų repertuaro įvairovę liudija norvegų (4), švedų (2), danų (2) ir gėlų (škotų) (1) kalbos (žr. taip pat OSP 2021). Atsakymuose paminėtos ir žemaičių (3), esperanto (3) bei lietuvių gestų (1) kalbos. Žmonių susidomėjimą Tolimųjų Rytų kultūromis bei kalbomis rodo įrašytos japonų (5) ir kinų (2) kalbos. Po 1–2 respondentus pridėjo slovakų, čekų, vengrų, azerų (azerbaidžaniečių), kartvelų, čiuvašų, hebrajų ir jidiš

⁸ <https://www.statista.com/statistics/266808/the-most-spoken-languages-worldwide/>

kalbas. Iš viso įrašyta 21 „kita“ kalba. Panašus skaičius miestuose nustatytas ir Krupic-kaitės su Baranauskiene (2013: 28). Tada tyrėjų suskaičiuotos 22 įvairios retos kalbos, bet tarp jų buvo ir ispanų bei italų, kurios mūsų tyrime jau gavo procentinę išraišką.

1.4. Mokamų svetimųjų kalbų rangavimas

Respondentai anketoje turėjo ne tik pasirinkti ar įrašyti, kokias kitas kalbas, be gimtųjų, moka, bet ir savo nuožiūra išdėlioti jas eilės tvarka pagal tai, kaip gerai mano jas mokan-tys. Kalbų išsidėstymas nuo geriausiai iki silpniausiai mokamų parodytas 4 paveiksle. Einant iš viršaus į apačią, kuo žemiau yra konkreti kalba, kuo didesnis jos rango vidurkis – tuo prasčiau, respondentų savęs pačių vertinimu, ji jų mokama. Skirtingai žymėtos eilučių vietos rodo procentinę išraišką asmenų, kurie konkrečią kalbą įkėlė į vieną ar kitą poziciją (iki septynių).

4 PAV. Svetimųjų kalbų rangavimas pagal mokėjimą

Kaip matyti, pačioje pirmoje vietoje atsidūrė valstybinė lietuvių kalba. Kaip jau sakytą, ji duota rinktis, taigi – ir ranguoti tik negimtakalbiams mokėtojams (N = 132). Diagramoje matome, kad didžioji dauguma tokių respondentų (88 proc.) lietuvių kalbą kėlė į pirmą vietą – taigi laiko ją geriausiai mokama kalba po gimtosios ar gimtųjų. Maža dalis (12 proc.) lietuvių kalbai skyrė antrą vietą. Kitaip nei kitos kalbos, ji nepateko į žemesnę nei antra poziciją. Vadinasi, valstybinė kalba yra ne tik iš esmės visų negimtakalbių gyventojų mokama, bet ir geriausiai jų mokama kita kalba. Gali būti, kad lietuvių kalba kai kurių tokių asmenų mokama taip pat gerai ar netgi geriau nei gimtoji – įgytoji vaikystėje, namų aplinkoje, iš tėvų, nes lietuviškai nuolat ir daug bendraujama su draugais, darbo aplinkoje, sukurtose mišriose šeimose ir kt. Šiaip ar taip, šių žmonių dvikalbystė su lietuvių kalba, kaip rodo gauti duomenys, yra įtvirtintoji (Vilkienė 2010: 46).

Yra žinoma, kad vos atkūrus Nepriklausomybę, geras valstybinės kalbos mokėjimas etninėms Lietuvos mažumoms tapo svarbiu tikslu. Apie valstybinės kalbos pozicijų tvirtumą, gerą kitų tautybių žmonių jos mokėjimo lygį, aktyvų vartojimą, kaip ir apie itin teigiamas kalbines nuostatas lietuvių kalbos atžvilgiu, jau daug rašyta (žr. Ramonienė, Hogan-Brun 2005; Dabašinskienė, Garuckaitė 2010: 246; Geben 2010; Lichačiova 2010; Kalėdienė 2010: 77, 87–88; Vilkienė 2010: 44; Ramonienė, Vilkienė 2016). Kadangi nebuvo jokių priežasčių manyti, jog lietuviškai mokančiųjų negimtakalbių skaičius ir jų kompetencijų kokybė galėjo mažėti – atvirksčiai, galima būti tikriems, kad situacija tik gerėjo, – nei šiame, nei paskesniame monografijos skyriuje to iš tiesų nė nebesiekta dar sykį tikrinti ir detaliau nagrinėti. Tik pasakytina, kad lietuvių į pirmą vietą kaip geriausiai mokamą negimtąją kėlė net 96 proc. rusakalbių gimtakalbių ir 75 proc. tų, kurie kaip gimtąją žymėjo lenkų kalbą. Galima svarstyti, kad tai turbūt labiausiai lėmė lenkų bendruomenės sutelktumas tam tikrose vietovėse, kur ne tiek daug galimybių vartoti lietuvių kalbą. Kaip antrą stipriausią lietuvių kalbą nurodė atitinkamai 4 proc. rusakalbių ir 25 proc. lenkakalbių gimtakalbių. Iš viso to, kas pasakyta, turbūt galima spręsti, kad rusų gimtąja laikančių šalies gyventojų, palyginti su lenkų kalbos gimtakalbiais, lietuvių kalba dažniau yra stipriausia iš mokamų kitų kalbų.

Antroje vietoje pagal svetimųjų kalbų mokėjimo rangą – rusų kalba. Ji irgi dažniausiai žymėta kaip geriausiai mokama (62 proc.). Trečioje pozicijoje – anglų, beveik vienodai dažnai nurodyta ir kaip pirma (39 proc.), ir kaip antra (41 proc.) geriausiai mokama kalba. Kitų kalbų rangavimas labai įvairuoja: joms skirtos skirtingos pozicijos, bet tik retais atvejais teiktas pirmumas. Gal tik labiau išsiskiria ketvirta pagal rangą lenkų – nemažai žmonių ją žymėjo kaip antrą (40 proc.) ar trečią (46 proc.) svetimąją savo kalbą.

Kadangi anglų ir rusų Lietuvoje yra ne tik plačiausiai, bet, kaip aiškiai atsiskleidžia, ir geriausiai mokamos svetimšios kalbos, toliau jų mokėjimo rezultatai gvildenami išsamiau, atsižvelgiant į kelis svarbiausius sociolingvistinius bei sociodemografinius veiksnius. Abi kalbas dėl analizės patogumo ir rezultatų pristatymo vaizdumo pasirinkta analizuoti drauge, išsyk lyginant ir rezultatus pateikiant pagrečiui. Po to bus trumpai aptartos ir kitos kalbos.

1.5. Rusų ir anglų kalbų mokėjimas: sociodemografiniai skirtumai

Kaip jau buvo pristatyta, mokančiųjų rusų kaip svetimąją procentas (76 proc.) nėra daug didesnis – nuo anglų (70 proc.) tesiskiria 6 proc. Taigi šių dviejų pagrindinių kalbų mokėjimas per trečią nepriklausomos Lietuvos dešimtmetį labai susilygino: anglų kalbos mokėtojų skaičius labai išaugo, o rusų kalbos sumažėjo. Vis dėlto rusų tebėra populiaresnė. Kas taip pat labai svarbu, pastaroji, kaip rodoma 4 paveiksle, kone dukart dažniau nei anglų kalba nurodyta kaip geriausiai mokama. Anglų kiek dažniau nei rusų

žymėta kaip antra geriausiai gyventojų mokama svetimoji kalba ir kur kas dažniau – kaip trečia.

Tačiau tai tik patys bendrieji duomenys. Kokie yra šių kalbų mokėjimo skirtumai tarp skirtingų socialinių grupių? Bus žiūrima pagal amžių, lytį, gyvenamąją vietą, išsilavinimą ir tai, ar žmonės turi emigracijos – ilgesnio gyvenimo svetur patirties.

Amžius. Iš 1.1 lentelės⁹ akivaizdu, kad anglų kur kas dažniau moka jaunesni žmonės ir mokėjimo procentų skirtumas nuo vyresnių asmenų labai didelis.

1.1 LENTELĖ. Rusų ir anglų kalbų mokėjimas pagal amžių

		N	Rusų	Anglų
Visi respondentai		1003	76 %	70 %
Amžius (1)	18–24	102	72 %	88 %
	25–34	184	73 %	87 %
	35–44	171	75 %	83 %
	45–54	198	75 %	60 %
	55–64	205	77 %	59 %
	65–74	143	87 %	50 %

Tai visiškai dera su ankstesniais radiniais jungtiniame miestų tyrime (Krupickaitė, Baranauskienė 2013: 28). Tada nustatyta, kad anglų kalbą moka net 93 proc. 15–25 metų miestiečių – mūsų tyrime 18–24 metų grupėje visos Lietuvos mastu dabar gauti 88 proc. Tarp 56 metų ir vyresnių mokančiųjų anuomet tebuvo 20 proc. – mūsų tyrime 55 metų ir vyresnių kategorijoje angliškai moka jau per 50 proc. Tai rodo aiškią tendenciją, kad anglų kalba Lietuvoje plačiau mokama vis vyresnių žmonių. Štai ir paskutinio surašymo duomenimis (OSP 2021), 15–29 metų grupėje angliškai kalbėti ir (ar) rašyti moka 71,3 proc. gyventojų, 30–44 metų grupėje – 56,4 proc., 45–59 metų kategorijoje – 21 proc., o tarp dar vyresnių – 10,8–2,3 proc. Vadinasi, ir mūsų gautieji, ir surašymo rezultatai rodo, jog mokėjimo procentai atvirkščiai proporcingi respondentų amžiui – nuosekliai mažėja jam augant.

Kaip rodo 1.1 lentelė, rusų kalbos stulpelyje statistiškai reikšmingų skirtumų iš esmės nėra – taigi rusų kalba, kitaip nei anglų, žmonių yra gana tolygiai mokama per visas amžiaus grupes. Išsiskiria tik patys vyriausieji, rusų iš sovietinių laikų mokantys gerokai dažniau nei lietuviai apskritai (87 proc.). Tačiau net ir nesant statistiškai reikš-

⁹ Čia ir toliau tamsiausia pilka spalva pažymėtuose lentelių langeliuose pateikiama apskaičiuoti statistiškai reikšmingai didesni, nei rodo bendrasis pasiskirstymas (nurodomas šviesiausiai tonuotoje eilutėje viršuje), procentai; šviesesnio pilko atspalvio laukeliuose matomi statistiškai reikšmingai mažesni rezultatai (95 proc. tikimybė). Pagal nutylėjimą darbe aptariamai tik gauti statistiškai reikšmingi skirtumai.

mingų skirtumų galima įžiūrėti šiokią tokią atvirkštinę tendenciją: kuo respondentai vyresni, tuo dažniau jie deklaravo mokantys rusiškai. Krupickaitės ir Baranauskienės (2013: 28) gauti rusų kalbos mokėjimo procentai ir skirtumai tarp skirtingo amžiaus miestiečių buvo ryškesni: 15–25 metų grupėje mokančiųjų rusiškai buvo 82 proc., o jau nuo 26 metų šią kalbą sakėsi moką net 97–99 proc. žmonių. Taigi šių mokslininkų anuomet gauti rusų kalbos mokėjimo rodikliai buvo ne tik apskritai aukštesni (visose amžiaus grupėse), o skirtumai tarp amžiaus kategorijų didesni nei mūsų gautieji, bet ir absoliutaus daugumos mokėjimo riba nustatyta labai aukštai. Dabartiniai rezultatai rodo jau daug mažesnius, bet gana vienodus rusų kalbos mokėjimo mastus visose amžiaus grupėse. Įdomi sutaptis: arti 90 proc. (88 proc.) 18–34 metų asmenų žymėjo mokantys anglų, o beveik tiek pat 65–74 metų žmonių (87 proc.) – rusų. Apskritai jaunesni žmonės mokantys rusiškai vis dėlto nurodė dažniau nei vyresni – angliškai.

Kaip matyti iš 1.1 lentelės, amžiaus riba, nuo kurios mokėjimo angliškai procentai radikaliai krinta (sumažėja net 23 proc.), yra ties 44–45 metais. Krupickaitės ir Baranauskienės (2013: 28) pateiktuose skaičiavimuose ji nustatyta aukščiau, ties 40–41 metais¹⁰. Siekiant dar labiau išryškinti užčiuoptus skirtumus, 1.2 lentelėje respondentai perskirti į dvi amžiaus grupes. Taip dar aiškiau matoma, kad nors statistškai reikšmingų skirtumų dėl rusų kalbos mokėjimo nėra, dėl anglų kalbos skirtingo amžiaus žmonės pasidalijo labai ryškiai: net 86 proc. 18–44 metų asmenų teigė mokantys angliškai, o 45–74 metų grupėje tokių – 57 proc. Skirtumas tarp jaunųjų ir vyresniųjų – 29 proc.

1.2 LENTELĖ. Rusų ir anglų kalbų mokėjimas pagal amžių

		N	Rusų	Anglų
Visi respondentai		1003	76 %	70 %
Amžius (2)	18–44	457	74 %	86 %
	45–74	546	79 %	57 %

O kaip dėl kalbų rangavimo? Žiūrint į 2.1 lentelę pirmiausia į akį krinta tai, kad reikšmingi mokėjimo kokybės skirtumai matyti abiejų kalbų stulpeliuose. Jauni žmonės rusų kalbą kėlė į žemesnę poziciją – įsivertino ją kaip silpniau mokamą, tad gautas jos rangų vidurkis didesnis nei anglų. Vadinas, nors jaunimas mano beveik tiek pat plačiai mokąs rusų kaip ir vyresni asmenys, savo gebėjimus jauni žmonės vertina prasčiau ir pirmumą savo kalbų repertuare skiria anglų kalbai.

¹⁰ Šiame tekste pristatomo ir Krupickaitės su Baranauskiene (2013) tyrimo anketose respondentų grupavimas pagal amžių skyrėsi, esama skalių neatitikimo.

2.1 LENTELĖ. Rusų ir anglų kalbų rangavimas pagal amžių¹¹

Visi respondentai		1,4	1,9
Amžius (1)	18–24	2,1 ▲	1,2 ▼
	25–34	2,0 ▲	1,5 ▼
	35–44	1,5	1,8
	45–54	1,2 ▼	2,2 ▲
	55–64	1,1 ▼	2,3 ▲
	65–74	1,1 ▼	2,3 ▲
	45–74	1,1 ▼	2,3 ▲

Iš 2.1 lentelėje pateiktų rangų vidurkių sveikųjų skaičių galima spręsti, kad jaunesni respondentai anglų dažniau žymėjo kaip pirmą ar antrą geriausiai mokamą, o vyresni kėlė ją į antrą arba trečią vietą. Loreta Vaicekauskienė (2010: 184) prieš gerą dešimtmetį yra nustaciusi, kad anglų kalbai pirmą vietą skyrė tik labai menka dalis didžiųjų miestų gyventojų (0,2 proc.), antrą ir trečią – irgi nedaug žmonių (atitinkamai 17,9 proc. ir 27,1 proc.). Aptariamai naujausi mūsų rezultatai rodo, kad anglų pagal mokėjimo kokybę skirtingo amžiaus grupėse yra pasislinkusi aukštyn. Reikšmingų skirtumų nuo bendrojo pasiskirstymo nematyti tik vidurinėje – 35–44 metų kategorijoje: šių respondentų atsakymai mišriausi, rangų vidurkiai rusų ir anglų kalbos langeliuose lentelės kairėje ir dešinėje skiriasi ne sveikuoju skaičiumi, o tik dešimtosiomis dalimis po kablelio. Anglų kalbos mokėjimo dažnumo esminis lūžis, primintina, buvo ties 44–45 metais, o jos mokėjimo kokybės reikšmingas pokytis – aukščiau, ties 35–44 metais.

Rusų kalbos stulpelyje rangų vidurkiai nuosekliai mažėja didėjant amžiui (t. y. kuo žmonės vyresni, tuo dažniau rusų kalbą nurodė kaip savo pirmą svetimąją). Su anglų yra atvirkščiai: rangų vidurkiai didėjant amžiui tolygiai auga (t. y. kuo žmonės vyresni, tuo dažniau anglų kalbą nurodė kaip savo antrąją arba trečiąją). Tačiau jaunesni žmonės rusų kaip stipresnę vis dėlto žymėjo dažniau (rangų vidurkiai mažesni) nei vyresni anglų (rangų vidurkiai didesni). Jei žiūrėtume į 2.2 lentelę įstrižai, t. y. į tos pačios spalvos langelius, matyti, kad jaunesnieji rusų kalbai skyrė aukštesnę poziciją (1,8), nei vyresnieji anglų (2,3). Kadangi jaunųjų rusų kalbos vidurkis žemesnis nei vyresniųjų anglų, galima teigti, kad jie rusų mano moką geriau nei vyresni anglų. Į vyresniųjų rangavimą tarp rusų ir anglų kai kuriais atvejais įsiterpė trečia bendrojoje rangų lentelėje lenkų kalba, kuri, kaip matėme 4 paveiksle, šių žmonių palyginti dažnai nurodyta antroje pozicijoje.

¹¹ Čia ir toliau kalbų rangavimo lentelėse tamsiai pilki langeliai – su mažesniais rangų vidurkiais ir į viršų nukreiptomis rodyklėmis – rodo žymėtą *geresnį*, nei bendrasis pasiskirstymas, kalbos mokėjimą, šviesesni – su didesniais rangų vidurkiais ir žemyn nukreiptomis rodyklėmis – *prastesnį*.

2.2 LENTELĖ. Rusų ir anglų kalbų rangavimas pagal amžių

		Rusų	Anglų
Visi respondentai		1,4	1,9
Amžius (2)	18–44	1,8 ▲	1,5 ▲
	45–74	1,1 ▼	2,3 ▼

Amžiaus ir aptariamų kalbų mokėjimo įsivertinimo ryšiui, nors jis ir taip labai aki-vaizdus, patvirtinti dar atliktas Pirsono koreliacijos testas (angl. *Pearson's correlation test*). Jo rezultatai leidžia visiškai užtikrintai teigti, kad anglų geriau moka jaunesni, o rusų – vyresni žmonės.

Gauti duomenys leidžia paantrinti tam, ką analizuodama situaciją trijuose didmiesčiuose anksčiau yra rašiusi Loreta Vilkienė (2010: 51): rusų kalbą Lietuvoje vis dar moka dauguma tiek jaunų, tiek vyresnių gyventojų. Ir nors skaičiai per tą laiką smuktelėjo, aukšti rusų mokėjimo rodikliai atspindi tai, kad kalbinis paveldas iš sovietinių laikų dar gerai išlaikytas ir kad nūdien rusų kalba yra populiariausia antroji svetimoji bendrojo ugdymo mokyklose. Taip pat nuo Nepriklausomybės atkūrimo beveik visur mokyklose kaip pirmoji mokoma anglų, tad ji tankiau ir geriau mokama vis vyresnių žmonių.

Per interviu vidutinio, o ypač vyresnio amžiaus¹² žmonės kaip geriausiai mokamą dėl istorinių bei sociopolitinių priežasčių dažnai nurodydavo rusų kalbą, labai pabrėždami kartų perskyrą. Pasakojo jos mokęsi ne tik akademiškai (1 pvz.), bet ir savaime, iš gyvenimo – ypač televizijos, filmų (1 ir 3 pvz.). Ir iškart lygino savo situaciją kaip analogišką dabartinio jaunimo su anglų kalba – taip pat plačiai pastarųjų mokama, dominuojančia jų gyvenime nuo vaikystės (2 ir 3 pvz.).

1. *Mokykla. Nu kažkaip man sekėsi. Nu ten visi filmai, juk rusiški būdavo seniau, lietuviškų nebūdavo, tai filmus žiūrėdavai rusiškai, tie filmai padėdavo.* (V_45_Telšiai¹³)
2. *Buvo toks laikmetis, kad mums rusų, kaip dabar anglų, taip mums buvo rusų.* (M_53_Telšiai)
3. *Kaip mes rusų kalbą mokėjom visi, todėl kad ta kalbinė aplinka buvo, per televizorių mes tiek rusiškai girdėdavom.* (M_64_Gelgaudiškis)

Iš tiesų beveik visi informantai minėjo skirtumus tarp sovietmečiu ir jau Nepriklausomybės laiku augusių kartų. Štai viena rusiškai nemokanti jauna moteris, paklausta

¹² Interviu informantai sąlygiškai suskirstyti taip: moksleiviai paaugliai – 17–19 metų, jauni žmonės – 20–34 metų (tokių apklausta mažiausiai, nes jų mažiau pateko į nusistatytas tikslines grupes), vidutinio amžiaus – 35–44 metų, vyresnio amžiaus – 45–64 metų.

¹³ Čia ir toliau M reiškia „moteris“, V – „vyras“, skaičius – žmogaus amžių, o paskutinė yra informanto gyvenamosios vietos nuoroda.

apie kitus savo šeimos narius, nurodė, kad yra skirtingai – ir kad tai išties labai aiškiai lemia amžius:

4. *Tai mama kalba, S. [patėvis] kalba, D. [trejais metais vyresnis brolis] dar kalba, vyresni. O mes, jau jaunesnės kartos, aš ir sesuo, nekalbam. Tai, sako, yra tokia riba, mes, sako, per jauni kalbėti rusiškai. (M_34_Marijampolė)*

Tačiau išgirsta ir apie pavienius atvejus, kai ir vyresnio amžiaus žmonės rusiškai ne(be)moka: „dar vyresnis už mane, bet nemoka“, „mano mama rusiškai nekalba, nemoka“. Daug rusų kalbą mokėjusių žmonių ją yra primiršę, dvikalbystė su šia kalba, ko gera, yra nykstamoji, ypač tarp vidutinio amžiaus asmenų. Nepaisant kadaise buvusios gausios įvesties šia kalba ir įgytų gerų, bent jau recepcinių gebėjimų, kai kurių neturėta (5 pvz.) ar nebeturima galimybių rusų kalbą vartoti, tad žmonių aiškiai jaučiama, kad jų mokėjimas sumenkęs, bandant kalbėti stringama (6 pvz.):

5. *Dvylika metų mokykloj rusų gi buvo, ir nuo darželio. Suprasti viską suprantu, bet niekada gyvenime man rusų kalbos nereikėjo vartot, iš tikrųjų, nors tiek daug buvo jos buvo vaikystėje į mane supilta. Tik Kryme, kai keliavom, pirmą kartą prieš gerus dešimt metų iš esmės panaudojau pirmą kartą. (M_43_Utena)*
6. *Sakykim, va, žinokit, va dabar jau ir pradėjo kliūti. Nes iš tikrųjų, kaip aš sakau, iš rusų kalbos ir egzaminą laikiau ir, žinokit, tikrai viskas buvo super, viskas lygtai, o dabar kuo toliau, tuo mažiau, kažkur ten, jeigu į Latviją ten nuvažiuoji, tai ten, kaip aš sakau, dažniausiai mes važiuojam į Jūrmalą, tai ten kas antra mašina lietuvių, ten daugiau ga... vasarą tai ten tikrai daugiau gali girdėt daugiau lietuvių kalbą. Žinokit, vaikai, kai buvom nuvažiaavę, ten buvom... bandelė su dešrele... jie manęs prašo ir aš nuėjau, nu, man ta „sasiska“, jinai man taip užsikirto, niekaip. Suprast suprantu, nu, ta prasme, vis tiek viską supranti, pasakyt jau, žinokit, žiūri „a a a“. (M_42_Utena)*

Daug mokinių irgi nurodė mokantys rusiškai – iš lankomų šios kalbos pamokų. Tačiau jų mokėjimas kokybiškai visai kitoks nei už juos vyresnių asmenų: dažniausiai moksleiviai turi tik geresnius ar prastesnius šios kalbos pagrindus. Nors rusiškai supranta, kartais ir visai nemažai, o prireikus kai kurie ir susišneka (7 pvz.), laisviau kalbėti ar juolab rašyti negeba, vadino save „nesavarankiškais“ vartotojais, „paviršutiniškai mokančiais“.

7. *Rusų kalba man visą laiką kišo koją rašymas, kadangi ten kitokios raidės, tai labai maišausi dažnai. Tačiau labai gerai suprantu rusų kalbą ir šnekėjimas ten kartais... Mano pačios žodynas ganėtinai limituoja mano tas galimybes. (8¹⁴_M_18_Utena)*

¹⁴ Čia ir toliau – interviu davusio mokinio numeris duomenų archyve, nes visuose miestuose apklausta daug tokio paties amžiaus jaunuolių.

Rusų kalbos jaunuolių kažkiek mokama taip pat iš dainų, vaikystėje žiūrėtos senosios animacijos, suaugusiųjų namie įsijungiamos rusakalbės televizijos. Kai kurie rusų kalbos nemokantys ar mokantys ją per prastai mokiniai dėl to apgailėstavo: rusų kalba šeimoje vyresniųjų žiūrėti dalykai kartais juos irgi visai domina, bet dėl ribotų kalbinių gebėjimų nėra prieinami. Kai kurie geriau mokantieji džiaugėsi, kad supranta, kas rodoma per televiziją, suaugusiųjų įterpiamus rusiškus posakius, pasakojamus anekdotus ir pan. Tačiau atvejai, kai moksleiviams rusų kalba yra pirmoji, stipriausia iš svetimųjų, buvo visiškos išimtys – nebent jie iš mišrių šeimų.

Ir iš interviu visiškai aišku, kad pagrindinė, stipriausia jaunimo kalba – neabejotinai anglų. Ji dažnai mokama dar prieš mokyklą (8 pvz.) ar ankstyvajame mokykliniame amžiuje (9 pvz.) – iš animacinių filmų, komiksų ir pan., įvardijama kaip ta, kuri tiesiog įsismelkia iš televizijos ir interneto drauge su anglosaksiška kultūra (9 pvz.):

8. *Aš tai anglų kalbą išmokau, nes aš nuo labai jauno amžiaus tiesiog pradėjau žiūrėti angliškus filmukus, daugmaž... <...> Tiesiog radom kanalą su sese ant televizoriaus ir žiūrėdavom. (12_V_18_Alytus)*
9. *Jo, aš esu užaugęs su tokia kultūra, kur žiūrėdavau angliškus filmukus, ne lietuviškus. Skaitydavau angliškus komiksus, nu tiesiog man jau nuo... nuo jauno amžiaus aš... aš daugiau esu paskaitęs ir patyręs angliškos kultūros negu lietuvių. <...> anglų kultūra yra dabar visur. Va tas faktas, kad aš būdamas vaikas ten nežinodamas, kad kažkas kito už Lietuvos ribų egzistuoja, aš atradau tuos filmukus ir aš juos žiūrėjau, ir aš išmokau tą anglų kalbą... <...> Nuo kokių aštuonių devynių metų aš jau mokėjau raiškiai kalbėti anglų kalba. (18_V_18_Alytus)*

Vėlesniame mokykliniame amžiuje anglų kalba toliau plūsta (10 pvz. ji net ir vadinama „banga“) iš filmų, serialų, dainų, jutubo, kitų vaizdo bei garso įrašų, kompiuterinių žaidimų, socialinių tinklų, žiniasklaidos, knygų, įgyjama ir lavinama bendraujant su užsieniečiais:

10. T¹⁵: *O kada tai [anglų kalbos mokymasis] prasidėjo?*
I: *Gal labiau kokioj šeštoj septintoj klasėj, nes tiesiog norėjau labiau, nu, išmokyti anglų kalbą, nes aš ją mokinausi ir tada pradėjau žiūrėti viską angliškai ir skaityti, ir tiesiog, nežinau, nu atėjo tokia, atrodo, banga anglų kalbos, visas buvo angliškai. (16_M_18_Alytus)*
11. I: *<...> dabar visos socialinės medijos, ten daug kas anglų kalba yra mum pateikiama informacija, tai mes labai laisvai jaučiamės su ta anglų kalba.*
T: *Uhm, o kada tu pajutai, kad jau moki anglų kalbą?*

¹⁵ Čia ir kitur raide T žymima tyrėja, I – informantas (-ė).

I: Kai pradėjau žiūrėt angliškus serialus ir ten skaityti angliškus straipsnius, gal netgi knygas. Taip pajaučiau, kad ji man visai limpa, ir senoji anglų kalbos mokytoja patarė, kad jeigu nori išmokt anglų kalbą, reikia žiūrėt filmų, žiūrėt serialų ta kalba ir tiesiog pasidarys lengviau ja šnekėt ir kalbėt. (7_M_17_Pasvalys)

- 12.** <...> tie, kurie domisi labai anglų kalba, jie turbūt turi draugų užsienyje <...> mėgstamas knygas arba filmus žiūri arba visą literatūrą skaito vien angliškai, tai ta pati muzika vien angliškai, tai tas supratimas ateina ir automatiškai gaunasi. (7_M_18_Utena)

Kaip matyti, paaugliai trokšta (geriau) mokėti anglų kalbą (11 pvz.), moka ją plačiai, jaučiasi su šia kalba tvirtai ir patogiai. Nors per interviu apie tai nė vieno neužsiminta – neabejotinai taip yra ir dėl kokybiško jos mokymo mokyklose. Tačiau anglų kalbos mokėjimo sėkmę labiausiai lemia tai, kad globalioji anglų kalba, vieno mokinio žodžiais tariant, „pati peršasi būti išmokstama“, jos gana natūraliai, beveik nejučia, „automatiškai“ įgyjama nuo vaikystės įsitraukiant į įvairias itin patrauklias laisvalaikio veiklas (12 pvz.). Kalbinti anglų kalbos mokytojai pabrėžė jaunimo kalbos laisvumą, gerą (dažniausiai amerikietišką, ne britišką) akcentą, bet pastebėjo, kad esama sunkumų su gramatika ir kuriant tekstus, ypač sudėtingesnius. Iš esmės anglų kalbos pedagogai jaunų žmonių anglų kalbos mokėjimą vertino kur kas kritiškiau nei jie patys. Dabartinio jaunimo anglų kalbos ankstyvas mokymasis iš gausios įvesties šia kalba išties daug kuo primena anuometį vyresniųjų rusų kalbos įgijimo procesą: abiem atvejais daug davė ir duoda mokykla, bet daug – televizija, nūnai anglų kalbos atveju – ir interaktyvus internetinis pasaulis, su kuriuo vaikai susiduria labai anksti. Dalis šiuolaikinio lietuvių jaunimo išties gali būti vadinami ankstyvaisiais nuosekliais dvikalbiais su anglų kalba.

Dalis vyresniųjų ir kai kurie vidutinio amžiaus informantai savu laiku mokyklose kaip pagrindinės mokėsi pagal tuometę kalbų politiką „antra gimtąja“ turėjusios tapti rusų ir dar kitos – „tikros“ užsienio kalbos (vokiečių, prancūzų, anglų). Anglų kalbos vėliau gyvenime jie taip pat dažnai sakė pramokę „savaime“ (nors, žinoma, ne taip natūraliai kaip jaunimas), nes „ji dabar visur“, „natūraliai atėjo, tiesiog niekur dabar nebeišvert“, be anglų „su kompiuteriu gi nieko nepadarysi“, „reikia susišnekėti keliaujant, rusų gi ne visur moka“. Tačiau šių žmonių anglų kalbos neretai turimi tik pagrindai, gebėjimai dažnai įsivertinti kaip labai kuklūs (13 ir 14 pvz.), ypač lyginantis su jaunimu (15 pvz.):

- 13.** T: Žiūrėkit, jūs juk mokat rusų, mokat anglų...

I: Grabalioju. (M_49_Pasvalys)

- 14.** T: O susikalbėt susikalbėtumėt? Susikalbat angliškai?

I: Nu, susikalbėt, susikalbėčiau tom kažkokiom labai nesudėtingom temom... (M_42_Pasvalys)

15. *Aš <...> pasikalbu ten, kai reikia, buitiniu lygmeniu, nes vis tiek mano karta moka prasčiau tą anglų kalbą, tarkim, negu jauni žmonės.* (M_56_Alytus)

Vyresniųjų stipriausia ir dominuojanti, be jokių abejonų, yra rusų kalba. O štai vidutinio amžiaus žmonių pasisakymai išsiskyrė – vieni kaip pirmą įvardijo anglų (tokių atvejų, ko gera, buvo daugiau), kiti – rusų. Treti teigė, kad abi kalbas moka apylygiai („man vienodai anglų ir rusų iš tiesų“), tik anglų nūdien tenka dažniau vartoti.

Lytis. Rusų ir anglų kalbų mokėjimas pagal lytį vaizduojamas 3 lentelėje. Įdomu, kad dažniau, nei rodo bendrasis pasiskirstymas, mokantys angliškai deklaravo vyrai. Tačiau retesniu anglų kalbos mokėjimu iš tiesų pasižymi moterys nuo 45 metų, o tokio pat amžiaus vyrų mokėjimas iš bendrojo neišsiskiria. Anglų kalbos mokėjimo skirtumai tarp skirtingo amžiaus (18–44 ir 45–74 metų) vyrų yra mažesni (atitinkamai 87 proc. ir 63 proc. – 24 proc. skirtumas) nei tarp tų pačių amžiaus grupių moterų (atitinkamai 84 proc. ir 51 proc. – skiriasi 33 proc.). Tarp jaunų žmonių mokėjimo skirtumų neužčiuopta – vadinasi, abi lytys jaunesniame amžiuje angliškai moka taip pat dažnai ir kur kas dažniau nei apskritai Lietuvoje.

3 LENTELĖ. Rusų ir anglų kalbų mokėjimas pagal lytį

		N	Rusų	Anglų
Visi respondentai		1003	76 %	70 %
Lytis	Vyrai	478	77 %	75 %
	Moterys	525	76 %	66 %

Dėl rusų kalbos statistiškai reikšmingų skirtumų neišryškėjo. Tačiau įdomu pastebėti, kad rusų Lietuvoje dažniausiai mokančių pačių vyriausiųjų (65–74 metų) grupėje (žr. 1 lent.) savo ruožtu išsiskyrė būtent vyrai – tokių absoliuti dauguma (95 proc.). Vyresnės moterys tiek anglų, tiek rusų kalbas nurodė mokančios rečiau nei vyrai. Tačiau kalbant apie rangavimą statistiškai reikšmingų skirtumų tarp vyrų ir moterų neužfiksuota. Ankstesniuose darbuose (Ramonienė 2010; 2013) lyties veiksnys nebuvo nustatytas kaip svarbus kalbų mokėjimui ir jo kokybei.

Gyvenamoji vieta. Pagal gyvenamąją vietą respondentai suskirstyti į gyvenančiuosius: a) didmiesčiuose (Vilniuje, Kaune ir Klaipėdoje – duomenys iš jų analizuoti atskirai); b) kituose didžiuosiuose miestuose (30–100 tūkst. gyventojų: Šiauliai, Panevėžys, Alytus, Marijampolė, Mažeikiai); c) miesteliuose (2–30 tūkst. gyventojų); d) kaimo vietovėse (mažiau nei 2 tūkst. gyventojų). Ankstesniame miestų ir miestelių tyrime pažymėta, kad „skirtingo dydžio miestai skiriasi etnolingvistinės įvairovės lygmeniu, etninių grupių kalbų ir užsienio kalbų mokėjimu“, buvo nustatyta „kalbinės įvairovės mažėjimo

sulig miesto dydžiu tendencija“ (Nevinskaitė 2013: 71). Ar atlikus šiame tekste pristatomą kiekybinį visos Lietuvos tyrimą irgi galima tvirtinti, kad rusų ir anglų kalbų mokėjimas priklauso nuo vietovių dydžio ir gyventojų sudėties?

Duomenys 4 lentelėje rodo, kad rusų kaip svetimoji plačiausiai (88 proc.) mokama didžiuosiuose miestuose po trijų didmiesčių. Visi kiti šalies miestai ir miesteliai, žiūrint į juos visus drauge, nuo bendrojo pasiskirstymo nenutolsta. Tačiau įdomu, kad procentai vėl šokteli mažesnėse – kaimo vietovėse (82 proc.).

4 LENTELĖ. Rusų ir anglų kalbų mokėjimas pagal gyvenamąją vietą

		N	Rusų	Anglų
Visi respondentai		1003	76 %	70 %
Gyvenamoji vietovė	Vilnius	200	64 %	85 %
	Kaunas	105	77 %	77 %
	Klaipėda	54	74 %	72 %
	Kiti didieji miestai (Šiauliai, Panevėžys, Alytus, Marijampolė, Mažeikiai)	112	88 %	74 %
	Kiti miestai ir miesteliai	209	74 %	57 %
	Kaimo vietovės	323	82 %	65 %

Didieji miestai (bet ne didmiesčiai), vidutiniai ir maži miestai bei miesteliai, taip pat dauguma kaimo vietovių (išskyrus Pietų ir Rytų Lietuvą) labai homogeniškai pagal gyventojų etniškumą (Nevinskaitė 2013: 71; OSP 2021). Vadinasi, gimtakalbiams lietuviams kasdienybėje ten retai tenka susidurti su rusakalbiais, be to, pastarieji, kaip liudija ir mūsų interviu duomenys, su lietuviais kalba lietuviškai. Nepaisant to, rusų kalbos mokėjimas kituose didžiuosiuose miestuose (po Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos) bei kaimuose (kiti miestai ir miesteliai, kaip jau sakytą, šį dėsnį iškreipia) – itin paplitęs, vadinasi, yra lemiamas kitų priežasčių nei vietovės dydis, gyventojų skaičius ar etninė gyventojų sudėtis.

Ir pasak miestus tyrusios Laimos Nevinskaitės (2013: 71), kituose didžiuosiuose miestuose (jos darbe jie sąlygiškai vadinami „vidutiniais“) rusų kalba mokama plačiausiai. Tai sutampa su dabar gautais duomenimis apie Šiaulius, Panevėžį, Alytų, Marijampolę ir Mažeikius (Nevinskaitė į šią grupę įtraukta ir dar kelios kitos vietovės, turėjusios per 25 tūkst. gyventojų: Jonava, Utena, Kėdainiai ir Telšiai). Minėtos tyrėjos rasta, kad rusų ten mokama „taip pat plačiai kaip didmiesčiuose“.

Vilkienė (2010: 51) nustatė, kad rusų kalbą kaip negimtają „didžiuosiuose miestuose moka dauguma apklaustųjų: Vilniuje – 95 proc. lietuvių, 100 proc. lenkų, 99 proc. kitų

tautybių asmenų; Kaune – 89 proc. lietuvių, 100 proc. kitų tautybių asmenų; Klaipėdoje – 95 proc. lietuvių ir 100 proc. kitų tautybių asmenų“. Verta priminti, kad anuomet apskritai beveik visi negimtakalbiai (94,57 proc.) respondentai skirtingo dydžio miestuose teigė mokantys rusiškai (Krupickaitė, Baranauskienė 2013: 28). Mūsų tyrime, kaip rodoma 4 lentelėje, Kauno ir Klaipėdos skaičiai atspindi ir dera su bendru per pastarąjį dešimtmetį įvykusių rusų kalbą mokančiųjų skaičiaus sumažėjimu. Tačiau Vilniuje, didžiausiame, labiausiai daugiataučiam ir daugiakultūriame Lietuvos mieste, mokančiųjų rusiškai mūsų nustatyta reikšmingai mažiau, palyginti su bendruoju pasiskirstymu – 64 proc. Procentus skaičiuojant nuo visų respondentų (N = 1003), šiuo atveju – visos miesto populiacijos, tai lėmė didelis Vilniuje gyvenančių rusakalbių gimtakalbių skaičius. Į mūsų imtį iš sostinės jų pakliuvo 31 proc., ir tokie respondentai skaičiuojant automatiškai priskirti prie nemokančiųjų rusų kalbos, nes nemoka jos kaip svetimosios – tai iškreipė gautą vaizdą. Taigi procentus dar nutarta perskaičiuoti imant tik negimtakalbius, t. y. potencialius šios kalbos kaip svetimosios mokėtojus (N = 893) – žr. 5 lentelę. Paaiškėjo, kad tuomet Vilnius Lietuvos mastu visai neišsiskiria. Nors ten gautas ir didžiausias Lietuvoje rusų kalbą mokančiųjų skaičius (92 proc., kai šalies vidurkis 86 proc.), statistiškai reikšmingų skirtumų apskritai nėra. Pateikiami 5 lentelėje rezultatai leidžia konstatuoti, jog rusų kalba visoje Lietuvoje mokama panašiu mastu.

5 LENTELĖ. Rusų kalbos mokėjimas pagal gyvenamąją vietą, skaičiuojant tik nuo negimtakalbių

		Rusų (N = 893)
Visi atsakiusieji		86 %
Gyvenamoji vietovė	Vilnius	92 %
	Kaunas	84 %
	Klaipėda	82 %
	Kiti didieji miestai (Šiauliai, Panevėžys, Alytus, Marijampolė, Mažeikiai)	89 %
	Kiti miestai ir miesteliai	82 %
	Kaimo vietovės	85 %

Kaip rodoma 4 lentelėje, angliškai mokantys teigė net 85 proc. vilniečių. Tai yra kur kas daugiau nei apskritai Lietuvoje. Trijuose didmiesčiuose anglų prieš gerą dešimtmetį mokėjo 58 proc. žmonių (Vaicekauskienė 2010: 188). Nustatyta, kad ten „(o ypač Vilniuje) telkiasi daugiausia mokančiųjų anglų kalbą“ (Vilkienė 2010: 53), nes ir anuomet gauti skaičiai smarkiai lenkė *Eurobarometer* (2005) pateiktąjį apie visą šalį. Taip pat minėtos mokslininkės išsiaiškinta, kad anglų kalba itin paplitusi tarp etninių Vilniaus ir Kauno lietuvių. Tokius teiginius dabartinis tyrimas patvirtina tik iš dalies: Kaunas, kaip ir Klaipėda bei kiti didieji miestai, iš bendro šalies konteksto, mūsų duomenimis,

visai neišsiskiria (anglų ten moka 74–77 proc. žmonių), o kad aptariamą kalbą dažniau mokėtų kurios vienos kalbos, galimos sieti su konkrečia tautybe, gimtakalbiai, duomenys irgi nerodo. Rečiausiai anglų kalba mokama mažesniuose miestuose ir miesteliuose (57 proc. gyventojų). Tačiau reikia priminti, kad ir tai daugiau, nei prieš dešimtmetį jungtiniame miestų bei miestelių tyrime nustatė Krupickaitė ir Baranauskienė (2013) (51,97 proc.). O štai kaimiškose vietovėse, kur buvo galima tikėtis dar mažiau mokančiųjų angliškai, nors gautas procentas atrodo mažas, jis reikšmingai nenukrypsta nuo vidurkio (yra 64 proc.) Taigi dabar, ypač įtraukus duomenis iš kaimų, matoma, kad, kitaip nei lygindama skirtingo dydžio miestus rašė Nevinskaitė (2013: 65), anglų kalbos mokėtojų Lietuvoje skaičiai laipsniškai pagal vietovės dydį auga, bet ne itin dėsniniai.

Kas labai ryšku iš mūsų rezultatų – Vilniuje, kur rusų kalba daugiau nei kitur girdima ir vartojama aplinkoje, kur didesnis šios kalbos mokėjimo poreikis prekybos bei paslaugų srityje, kaip svetimoji ji mokama ne dažniau nei apskritai Lietuvoje. Tačiau vilniečiai kur kas plačiau nei kitų vietovių gyventojai moka angliškai. Kaunas ir Klaipėda nei rusų, nei anglų kalbų mokėjimo procentais iš bendrojo konteksto neišsiskiria. Kiti didieji miestai (procentus skaičiuojant standartiškai, nuo visos imties, neatmetus gimtakalbių) pirmauja Lietuvoje pagal rusų kalbos mokėjimo paplitimą, bet neišsiskiria pagal anglų. Likusiuose miestuose ir miesteliuose yra atvirkščiai: ten rečiausiai mokama anglų, o štai rusų dažnumas (procentus skaičiuojant nuo visos imties) atitinka šalies vidurkį. Vadinas, tai, kad maži ir tautiniu požiūriu vienalyčiai miestai mažiau moka tiek rusiškai, tiek angliškai, kaip teigta Nevinskaitės (2013: 71), remiantis atlikta analize galima patvirtinti tik iš dalies: kalbant apie anglų, bet ne rusų kalbą. Pirmą kartą surinkti duomenys iš kaimiškų vietovių (procentus skaičiuojant nuo visos imties) atskleidžia, kad jose rusų mokama plačiau nei apskritai Lietuvoje, o štai kaimo gyventojų anglų mokėjimas, priešingai nei spėta, nėra retesnis ir nuo bendrojo pasiskirstymo nenutolsta. Dėl kalbų rangavimo pasakytina, kad rusų kalbos rezultatai (procentus vėlgi skaičiuojant nuo visos imties) su miestų dydžiu aiškiai siejasi: rusų dažniau kelta į pirmą vietą žmonių iš mažesnių miestų, miestelių ir kaimo vietovių. Dėl anglų kalbos rangavimo – reikšmingų skirtumų pagal gyvenamąją vietą neužčiuopta.

Apibendrinant galima sakyti, kad rusų ir anglų kalbų mokėjimo rezultatai pagal skirtingo dydžio Lietuvos vietas mišroki, tendencijos nėra tokios akivaizdžios, kaip pagal amžių. Joms paaiškinti turbūt reikėtų daugiau ir kitokio pobūdžio duomenų, platesnės, gilesnės, labiau niuansuotos ne tik sociolingvistinės, bet ir sociologinės analizės. Kad dėsningumai pagal gyventojų skaičių ar etninę sudėtį nėra tokie jau ryškūs, kalbėdama apie įvairaus dydžio miestus užsiminė ir Nevinskaitė (2013: 71). Nors ryšį ji rado, kartu teigė, kad „kalbinės įvairovės mažėjimo mažėjant miesto dydžiui dėsningumą iškreipia pavienės išimtys, kurias lemia konkrečių miestų specifika (pvz., mieste veikianti didelė pramonės įmonė, kurios darbuotojams gali tekti mokėti užsienio kalbą, ar miesto artimumo didžiajam miestui veiksnys)“. Galima pritarti, kad rasti skirtumai veikia yra su-

siję ne tiek su vietovių dydžiu, kiek su kitais sociodemografiniais veiksniais – amžiumi ir išsilavinimu.

Išsilavinimas. Dvikalbystė, ypač su anglų kalba, glaudžiai susijusi su aukštesniu išsimokslinimu, taip pat užimtumu bei pajamomis (žr. Dabašinskienė, Garuckaitė 2010: 237; Gudavičienė 2010: 218; Nevinskaitė 2010a: 257; Vaicekauskienė 2010: 184). Todėl aptariamų kalbų – anglų dar labiau nei rusų – mokėjimo skirtumai pagal šį socialinį parametą buvo galimi nuspėti. Kaip rodo 6 lentelė, žmonės, turintys aukštąjį išsilavinimą, tiek rusų, tiek itin ryškiai – anglų kalbą moka dažniau nei žemesnio išsimokslinimo. Rusų kalbos atveju skirtumas tarp išskirtų dviejų išsilavinimo grupių mažesnis – 10 proc., anglų – 18 proc. Atrodo, kad rusų kalbos mokėjimas mažiau priklauso ne tik nuo amžiaus, lyties, gyvenamosios vietos, bet ir nuo žmonių išsimokslinimo. Abiejų aptariamų kalbų mokėjimo rangavimas pagal išsilavinimą nesiskiria.

6 LENTELĖ. Rusų ir anglų kalbų mokėjimas pagal išsilavinimą

		<i>N</i>	Rusų	Anglų
Visi respondentai		1003	76 %	70 %
Išsilavinimas	Žemesnis nei aukštasis	391	70 %	59 %
	Aukštasis	612	80 %	77 %

2021 m. gyventojų surašymo duomenimis, aukštąjį išsilavinimą Lietuvoje turi beveik trečdalis – 29 proc. gyventojų (OSP 2021). Mūsų apklausoje su aukštuoju išsilavinimu buvo bene dusyk daugiau – 61 proc. respondentų, su žemesnių pakopų – 39 proc. Kadangi išsilavinimo kvota sudarant imtį netaikyta, tokią jos sudėtį labiausiai nulėmė apklausos vykdymo būdas – ji vyko internetu, o į tokių apklausų imtis pakliūva daugiau aukštąjį išsilavinimą turinčiųjų, nei jų proporciškai esama šalyje (plačiau žr. Įvadą).

Išsilavinimo rodikliai tarp didžiųjų miestų ir kaimo bei mažesnių miestelių gyventojų labai skiriasi. Sociologų tai siejama su gyventojų amžiaus struktūra, taip pat demografinių procesų ir gyventojų pasiskirstymo šalies teritorijoje pokyčiais (Stumbrys 2016: 9). Tarp labiausiai išsilavinusių minimi Vilniaus, Kauno rajono ir Klaipėdos gyventojai (ten pat: 9). Mat statistika rodo vykstančią miestiečių (taigi, tikėtina, ir jaunesnių, aukštesnio išsilavinimo bei aukštesnės užimtumo kategorijos) migraciją iš didžiųjų miestų į jų apylinkes, rajonų (ypač Kauno) pilnėjimą (OSP 2021). Tai labai veikia demografinę kaimo struktūrą, be kita ko, ir gyventojų išsilavinimo požiūriu.

Kaip rašė ir Nevinskaitė (2013: 66), didmiesčiuose „daugiau aukštesnio išsimokslinimo, aukštesnių užsiėmimo grupių ir jaunesnio amžiaus gyventojų, o šios kategorijos susijusios su didesne anglų kalbos mokėjimo tikimybe“ – visa tai paaiškina platesnį anglų kalbos mokėjimą tose vietose. Kaip matėme, dažnesniu anglų kalbos mokėjimu šiame tyrime iš didmiesčių gyventojų statistiškai reikšmingai Lietuvos kontekste išsiskiria

tik vilniečiai – o būtent Vilniaus savivaldybėje ir gyvena labiausiai išsilavinę šalies žmonės (OSP 2021¹⁶). Taigi ne tik gyventojų jaunumas (sostinė labai „jaunas“ miestas, o jaunimas, kaip jau rašyta, angliškai moka kur kas dažniau), bet ir su jaunu amžiumi susijęs išsilavinimas – jaunesni Lietuvos gyventojai yra labiau išsilavinę (Stumbrys 2016: 8–9; OSP 2021) – paaiškina gautą itin didelį anglų kalbos mokėjimo sostinėje procentą.

Migracijos patirtis. Tarptautinė migracija yra viena iš priežasčių, kodėl žmonės tampa dvikalbiai – mokosi ir išmoksta kitų kalbų. Lietuviai ilgą laiką itin gausiai emigravo. Tačiau dabar jau kelerius metus iš eilės fiksuojama teigiama neto migracija – t. y. daugiau žmonių atvyksta nei išvyksta (OSP 2021). Jungtinės Karalystės išstojimas iš ES, koronaviruso pandemija, gerėjanti ekonominė Lietuvos padėtis ir kitos priežastys paskatino reemigraciją. Vadinasi, į Lietuvą jau gausiau grįžta kalbų svetur pramokusių, jas patobulinusių lietuvių. Atsižvelgiant į kintančią situaciją, kitaip nei ankstesnių lietuviškų sociolingvistinių projektų klausimynuose, į mūsų įtrauktas klausimas ir apie tai, ar respondentai buvo ilgiau nei metus išvykę iš Lietuvos dirbti ar studijuoti kitoje šalyje. Į jį teigiamai atsakė beveik penktadalis – 18 proc. žmonių. Ar tie, kurie yra pagyvenę svetur, dažniau ir geriau moka angliškai ir rusiškai?

Kaip matyti iš 7 lentelės, gyvenimo svetur patirtis reikšminga tik anglų kalbos mokėjimui – migravusieji dažniau žymėjo mokantys šią kalbą. Tačiau emigracijos patirtis, bent jau kaip liudija kiekybiniai mūsų duomenys, dažnesnio rusų, kaip ir kitų kalbų (žr. 1.6 poskyr.), mokėjimo neveikia.

7 LENTELĖ. Rusų ir anglų kalbų mokėjimas pagal migracijos patirtį

		N	Rusų	Anglų
Visi respondentai		1003	76 %	70 %
Migracijos patirtis	Turi	176	71 %	77 %
	Neturi	827	78 %	68 %

Taip pat ir mažesnis gautas reemigrantų anglų kalbos mokėjimo rango vidurkis liudija, jog anglų kalba šių žmonių ne tik dažniau, bet ir geriau mokama. Rusų kalbą buvę emigrantai rangavo netgi žemiau, nei rodo bendrasis pasiskirstymas. Tačiau per interviu (16 pvz.) vienas informantas, akivaizdžiai labai imlus kalboms žmogus, išsamiai dalijosi, kaip gyvenimas Jungtinėje Karalystėje, bendravimas tiek su anglakalbiais, tiek su kitais imigrantais, sugebėjimas išnaudoti pasitaikančias galimybes laidavo (geresni) jo svetimųjų kalbų – ne tik anglų, bet ir rusų, taip pat lenkų mokėjimą. Kiek šio teksto autorei teko patirti atliekant tyrimus su lietuvių emigrantais, tai ne tokia jau reta situacija:

¹⁶ <https://osp.stat.gov.lt/informaciniai-pranesimai?eventId=288049>

16. *Ten buvo daug patirčių ir, ko gero, ir tų daug kalbų dėl to tiek susidėjo tenai, ne tik anglų, ten mes ir su latviais, ir su lenkais bendravom, tai tiek lenkų, tiek rusiškai biškį... Ir net pradžioj, net anglų, ko gero, net ne tiek mokėjau, kiek išmokau lenkiškai ir rusiškai kalbėti. Tai jo, tenai buvo daug žmonių iš visų... iš daug šalių ir dėl to, ko gero, ir praktikavau visas tas kalbas. <...> Viskas fabrike ir prasidėjo <...> Paskui pradėjau, aišku, studijuoti, tai anglų kalbos jau kažkiek mokėjau, aišku... Tai tenai jau pradėjau nuo aukščiausio lygio, tenai tokia buvus galimybė, suaugusiųjų mokykla, reiškias, koledžas, ir galėjai mokintis ir paskui, vat, su ta kalba aš progresavau vis, tai... Tai su informatika kažkas buvo susiję, paskui į tą architektūrą įstojau, į universitetą. <...>. Tai, ko gero, sakau, per tuos tris metus labai [išaugo lygis kalbos]. Ten, aišku, dar aš ne vien žuvyne dirbau <...> Žuvyne tai aš būčiau, ko gero, tiek ir nepasisėmęs to... Bet buvo tokia tokia galimybė, kitoj kitoj profesijoj, net nežinau, kaip ją pavadint, tokius tanklaivius valdydavom, tai ten vien škotai būdavo, tai ten tikrai tą anglų kalbą sukramčiau, suvirškinau, ir nuo to ir prasidėjo tie nuotykiiai. Ir koledže, ir universitete paskui kažkaip... Šiaip tokių buvo gražių pavyzdžių, kad, vat, buvo galimybė, vat, mokintis, tai žinot, ten viskas nemokama, tai kaip neišnaudos. Tikras lietuvis. (V_38_Šakiai)*

Reikia pasakyti, kad priežastingumo ryšys, jo kryptis čia nėra aiškūs: galima spėti, kad nebūtinai gyvenimas užsienyje lemia, jog žmogus (geriau) išmoksta angliškai, o atvirkščiai – būtent (geras) anglų kalbos mokėjimas leidžia lengviau emigruoti, lengviau tam ryžtamasi. Siejant šiame poskyryje aptariamus rezultatus su kitais sociodemografiniais veiksniais, dar svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad dažniausiai migruoja jauni darbingo amžiaus žmonės. O pastarieji, kaip jau išsiaiškinta, nors rusų kalbą moka taip pat dažnai kaip vyresni, bet ne taip gerai, o anglų – ir dažniau, ir geriau.

Kiek ir kokie žmonės moka abi – ir rusų, ir anglų kalbas? Dauguma gyventojų, kaip paaiškėjo (žr. 2 pav.), moka ne vieną, o dvi ar net daugiau svetimųjų kalbų. Mokančiųjų rusiškai ir angliškai procentai ištis dideli. Vadinas, daugybė Lietuvos žmonių veikiausiai moka ne vieną arba kitą, o abi šias populiariausias svetimąsias kalbas. Tai ištis patvirtina gauti skaičiai: gera pusė – net 59,2 proc. respondentų iš tiesų žymėjo mokantys ir rusiškai, ir angliškai. Buvo įdomu pažiūrėti, kas tie žmonės socialiniu ir demografiniu požiūriu. Toliau aptariamai gauti statistiškai reikšmingi skirtumai tarp skirtingų grupių, nustatyti chi kvadrato testu.

Paaiškėjo, kad dvikalbių su rusų ir anglų kalbomis daugiau tarp jaunesnių gyventojų, o augant amžiui procentai mažėja: 18–44 metų grupėje abi kalbas žymėjo net 70 proc. respondentų, 45–64 metų grupėje tokių buvo apie 50 proc., 65–74 metų kategorijoje – jau beveik pusė, 46 proc. Pagal amžių respondentus padalijus perpus paaiškėjo, kad tarp 18–44 metų asmenų rusų ir anglų dvikalbių – 70,5 proc., o 45–74 metų grupėje – 49,8 proc. Jauni žmonės turi pranašumą, nes beveik visi mokosi anglų kalbos mokykloje ir dažnu atveju yra pasirinkę rusų kaip antrąją svetimąją. Vyresnieji moka rusų iš senų

laikų, bet kuo vyresnis amžius – tuo mažesnė tikimybė, kad mokės ir anglų, nes savo laiką nesimokė jos mokykloje ir neišmoko vėliau gyvenime.

Tarp dvikalbių su rusų ir anglų kalbomis daugiau vyrų – abi kalbas moka 63,2 proc. jų, moterų – 55,6 proc. Tiek rusiškai, tiek angliškai dažniausiai moka didelių miestų (po Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos) gyventojai – net 74,1 proc., daugiausiai šalyje. Kituose miestuose ir miesteliuose tokių dvikalbių – 49,8 proc. Abi kalbas moka 65,4 proc. žmonių su aukštuoju išsilavinimu, be aukštojo – 49,6 proc. Nenustatyta, kad tokia dvikalbystė būtų labiau paplitusi tarp migravusiųjų.

1.6. Sociodemografiniai retesnių svetimųjų kalbų mokėjimo skirtumai

Kaip nuo amžiaus, lyties, gyvenamosios vietos, išsilavinimo ir migracijos patirties priklauso lenkų, vokiečių, prancūzų, ispanų ir italų kalbų mokėjimas?

Lenkų kalba. Kaip jau sakyta, lenkų kalba tebėra trečia dažniausia svetimoji kalba Lietuvoje. Ją moka beveik trečdalis (31 proc.) gyventojų. Lenkiškai dažniau moka vyresni (45–74 metų) žmonės – 37 proc., o jaunesni (18–44 metų) rečiau – 24 proc. Rečiausiai lenkų kalbą moka 18–34 metų asmenys – tik 13 proc., o 55–64 metų kategorijoje tokių yra 41 proc. Akivaizdu, kad lenkų kalba – labiau vyresnių Lietuvos gyventojų svetimoji kalba. Didesnis lenkų kalbos populiarumas tarp vyresniųjų pastebėtas jau anksčiau (Dabašinskienė, Garuckaitė 2010: 237; Krupickaitė, Baranauskienė 2013: 28), o kad lenkiškai vyresni žmonės moka taip pat ir geriau nei jaunesnieji, patvirtino koreliacinė rangavimo duomenų analizė – atliktas Pirsono koreliacijos testas.

Lenkų dažniau moka vyrai (36 proc.) nei moterys (26 proc.). Vyresni vyrai (45–74 metų) išsiskiria tuo, kad lenkiškai (kaip ir rusiškai) moka itin dažnai (44 proc.), o jaunesnės moterys (18–44 metų) – daug rečiau nei apskritai (22 proc.) Kur kas dažnesnis lenkų kalbos kaip svetimosis mokėjimas (plg. taip pat Nevinskaitė 2013: 60–63), procentus skaičiuojant tik nuo negimtakalbių (N = 947) (apklausoje dalyvavo 13 proc. lenkakalbių gimtakalbių iš Vilniaus), yra tarp vilniečių (52 proc.). Daug rečiau nei apskritai lenkų moka klaipėdiškiai (14 proc.), kitų didžiųjų miestų (24 proc.) ir kaimiškų vietovių (28 proc.) gyventojai.

Pasak Krupickaitės ir Baranauskienės (2013: 30), iš visų tirtų Lietuvos miestų tik viename miestelyje anuomet nerasta nė vieno lenkiškai mokančio asmens. Šešiuose Lietuvos Pietų, Pietryčių, Rytų miestuose, kur tankiau gyvenama lenkų tautybės žmonių, šią kalbą, mokslininkų skaičiavimais, mokėjo absoliuti dauguma kitų kalbų gimtakalbių. Taigi lenkų kalbos kaip svetimosis mokėjimas neabejotinai labai regioninis, tiesiogiai susijęs su tuo, kad kai kuriose šalies vietose gyvena daug lenkų. Tačiau Krupickaitės ir Baranauskienės (ten pat: 28) taip pat pažymėta, kad lenkų kalbos mokėjimo Lietuvoje

arealas vis dėlto gerokai didesnis negu lenkų tautybės gyventojų gyvenama teritorija: apima ir pasienį su Lenkija, ir didmiestį Kauną. Pastarosiose vietovėse ne tik daugiau kontaktų su kaimynine Lenkija galimybių, bet dar sovietmečiu bei ankstyvaisiais nepriklausomybės metais žiūrėtos tuo metu itin patrauklios lenkų televizijos programos (žr. taip pat Dabašinskienė, Garuckaitė 2010: 234; Nevinskaitė 2013: 61). Be to, dėl ilgamečių istorinių kontaktų, tautų gyvenimo drauge ir kaimynystėje kai kurie etniniai lietuviai turi lenkiško kraujo, todėl šiek tiek moka, yra nuo vaikystės girdėję šios kalbos iš šeimos narių, giminaičių:

17. *Lenkų mane lydėjo visą gyvenimą, ko gero, kiek aš atsimenu, nes lenkų televizija, mano ten šaknų kažkur yra irgi lenkišku, tai... (V_38_Šakiai).*

Kalbant apie moksleivius, ir iš interviu akivaizdu, kad lenkų kalba nei Suvalkijos, nei Dzūkijos, jau nekalbant apie Šiaurės ir Rytų Aukštaitiją ar Žemaitiją, paauglių ir jaunų miestiečių nėra mokama:

18. T: *O, beje, Jūs nesat taip toli nuo Lenkijos, ane, čia? Ar lenkų kalba kažkiek jums tokia artimesnė ir kažkiek suprantat gal dėl to, kad gyvenat, na, vis tiek gana arti?*

I: *Aš tik žinau, kad mano senelis truputį moka, bet ne, ne taip kad...*

T: *Vyresni, žodžiu, žmonės. Taip kad jaunimas mokėtų...*

I: *Ne. (5_M_17_Alytus)*

Lenkiški televizijos kanalai nebėra plačiau žiūrimi, nebėra tokie aktualūs kaip anksčiau. Susidarę įspūdis, kad mūsų tirtų miestų, esančių arčiau Lenkijos sienos (Marijampolės, Alytaus, Varėnos), net ir vyresni žmonės, jei lenkiškai ir moka, vis dėlto labiau yra receptyvieji dvikalbiai – supranta, bet tik šiek tiek moka šnekėti; lenkų kalba geriau mokama tų, kurie važinėjo ar važinėja į Lenkiją apsipirkti arba verslo reikalais:

19. I: *Lenkų suprantu, galiu pakalbėti kažkiek tai, ir viskas.*

T: *O iš kur lenkų kalbos esat išmokusi?*

I: *Lenkų, ką aš žinau, iš kur tas lenkų. Daug mūsų tarmiškų žodžių atėję iš lenkų, Lenkija netoli. Vis nuvažiuodavom kažkaip taip. Ir anksčiau, ir per televiziją lenkiškus kanalus žiūrėdavom. Va taip vat ir susidėliojo kažkaip tai vat. (M_66_Varėna)*

Informantė (19 pvz.) sako lenkų kalbos gebėjimų įgijusi anksti ir gana natūraliai, ji net negalėjo paaiškinti, iš kur tiksliai. Taip pat informantų (20 pvz.) pažymėta, kad lenkų kalba, turint kalbinę nuojautą, polinkį kalboms, palyginti lengvai išmokstama (bent suprasti), jei gerai mokama jai gimininga rusų, o taip yra vėlgį vyresniems:

20. *Pavyzdžiui, lenkų kalba yra labai lengva, panaši į rusų. Tai kai mes irgi buvom vėl projekte Lenkijoje, tai praktiškai to vertėjo nereikėjo, visai gali suprast, kalbėt nemoki lenkiškai, bet suprast gali.* (M_59_Skuodas)

Lenkų kaip svetimąją Lietuvoje dažniau nei apskritai moka rusakalbiai gyventojai (58 proc.) (žr. taip pat Nevinskaitė 2010b: 271; Krupickaitė, Baranauskienė 2013: 29). Paaiškėjo, kad žemesnio išsilavinimo asmenys lenkų moka rečiau (27 proc.), o žmonės su aukštesniu išsilavinimu nuo bendrojo pasiskirstymo nenutolsta.

Vokiečių kalba. Vokiečių kalbą bent suprantantys žymėjo kiek daugiau nei ketvirtis respondentų (27 proc.). Įdomu, kad, kitaip nei dėl kitų kalbų, nematyti jos mokėjimo priklausomybės nuo amžiaus. Turbūt taip yra todėl, kad ši kalba ir anksčiau, ir dabar yra mokoma Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklose. Tik kad anuomet ji dažnai būdavo pirmoji „tikra“ užsienio kalba (po rusų), o dabar tai – antra (po rusų) pagal populiarumą antroji svetimoji kalba (jos mokosi 17 proc. moksleivių) (ŠVIS 2022).

Duomenys liudija, kad vokiečių kalba nėra skirtingai paplitusi ir pagal geografiją – išskyrus tik Klaipėdą (15 proc.) ir Vilnių (36 proc.). Uostamiestis ir anksčiau nepateko tarp tų vietų, kur mokančiųjų vokiškai yra daugiau (žr. Nevinskaitė 2010a: 257; Krupickaitė, Baranauskienė 2013: 30). Tačiau kad ten šią kalbą moka gerokai mažiau, nei bendrai Lietuvoje, buvo netikėta. Vargu ar vokišką istoriją, vokiečių kalbos mokymo(si) tradiciją, mokyklų su sustiprinta vokiečių kalba turinti Klaipėda taip išsiskiria – rezultatas gali būti netikslus ir nepatikimas dėl palyginti mažo apklaustų klaipėdiškių skaičiaus. Vilniečiai pagal vokiečių kalbos mokėjimą kaip tik smarkiai lenkia kitus. Vilnius kaip gausiausias vokiškai mokančių žmonių miestas nustatytas ir Vilkienės (2010: 54) (29 proc.). Ankstesni tyrimai rodė, kad didesne dalimi mokančiųjų vokiškai išsiskiria keli Suvalkijos miestai, sudarantys nedidelį arealą (Krupickaitė, Baranauskienė 2013: 30), tačiau mūsų duomenys to nepatvirtina. Vokiečių kalbos mokėjimas labai priklauso nuo išsilavinimo: tarp žemesnės nei aukštasis išsilavinimo pakopos asmenų mokančiųjų vokiškai kur kas mažiau (19 proc.), tarp aukštesnio išsilavinimo – daugiau nei vidurkis (33 proc.) (žr. taip pat Nevinskaitė 2010a: 257).

Per interviu kai kurių vidutinio amžiaus žmonių vokiečių kalba dažnai minėta kaip ta, kurios mokytasi, kuri mokėta, bet smarkiai apdilo – yra „labai pamiršta“ (21 pvz.), ja negebama produkuoti net ir labai paprastų frazių (22 pvz.):

21. *Šiaip esu vokiečių baigęs [vidurinėje mokykloje], bet vokiečių... nu tiesiog su dvyliktos klasės egzaminais tuo vartojimas pasibaigė, kažkada galvojau, kad visai neblogai moku, bet teko suvokti, pabendraut, supratau, kad labai pamiršta.* (V_37_Telšiai)
22. *Ir vokiečiai atvažiavo [į mokyklą kaip svečiai], ir aš galvoju: „Nu dabar aš atsisveikinsiu.“ Ir, žinokit, kai nevartojama ta kalba, ir, žinokit, aš tą „Auf Wiedersehen“, aš užmiršau... <...> Man kažkur va čia... <...> Ir aš taip nepasakiau, ir išvažiavo, ir man*

atslūgo, matyt, ta įtampa, ta tokia ir galvoju: „Dieve tu mano. Va ir nepasakiau.“ O taip norėjosi. (M_41_Pasvalys)

Vokiečių kalbos besimokiusiems dar sovietmečiu vyresniems žmonėms dažnai nepavykdavo jos išmolti dėl neefektyvių nekomunikacinių mokymo metodų. Juk anuomet kalbų buvo mokoma „dirbtinėmis laboratorijos sąlygomis, ir pritaikyti mokykloje gaunamas žinias nebuvo nei kur, nei kaip“ (Vaicekauskienė 2010: 183). Jei ir buvo pramokta, daugelio vokiečių kalba liko neveiksni dėl neturėtų ir (ar) dabar neturimų galimybių ją vartoti, tad šiandien ji geriausiai atveju mokama (šiek tiek) suprasti.

Kai kurie apklaustieji turi vokiškų šaknų, palaiko kontaktus su vokiečiakalbiais giminaičiais:

23. *Tai va, šiaip mano senelis vokietis. <...> Mano klasėj, va pačioj kaip mokiausi, tai vokiečių kalbą mokėsi keli žmonės. Taip normaliai. Tai va, aš kažkaip dar žurnalą prenumeruodavau – „Trommel“ – „Būgnas“, Demokratinės Vokietijos, aišku. Ir aš ją, nu, labai normaliai mokėjau. Mes giminių dar turim Vokietijoj. Dar ten laišakai, sveikinimai buvo. <...> Ir mes turim giminaičių ir dabar. Ten Štutgarte, Diuseldorfe. Tai dar va kažkaip irgi palaikom, pasiskambinam, ir viską. (M_60_Gelgaudiškis)*

Nors vokiečių kalba yra populiari antroji svetimoji mokyklose, tarp kalbintų paauglių beveik nepasitaikė tokių, kurie būtų sakę mokantys vokiečių.

Lietuvių kalba. Primintina, kad lietuvių kaip negimtąją nurodė mokantys 13 proc. apklaustųjų. Kitą nei lietuvių gimtąją kalbą iš tiesų deklaravo daugiau – 17 proc. apklaustosios dalyvių. Tačiau tarp pastarųjų pateko ir tie, kurie žymėjo esą dvikalbiai gimtosios kalbos požiūriu – tokių buvo iki 3 proc. Dažniausi gimtųjų kalbų deriniai buvo būtent su lietuvių kalba – o šiems respondentams lietuvių kalba kaip svetimoji nebuvo duota rinktis. Vadinas, esama tik nedidelio neatitikimo (tas skirtumas galėjo susidaryti ir tiesiog dėl statistinės paklaidos), ir galima teigti, kad vos kelių procentinių punktų po kablelio skaičius negimtakalbių apklaustųjų nurodė nemokantys lietuviškai.

Tai visiškai sutampa su ankstesnių tyrimų rezultatais. Kalbant apie miestus, Krupickaitės ir Baranauskienės (2013: 28) konstatuota, kad „dalis respondentų nemoka lietuvių kalbos“. Tačiau tokie žmonės skirtingose šalies vietose (daugiausia Lietuvos pietryčiuose) nurodyti ne procentais, o absoliučiais skaičiais, nors imtis buvusi labai didelė (arti 5 000) (pvz., Vilniuje – 9 žmonės, Šalčininkuose – 7, Klaipėdoje – 1). Prieš tai trijų didmiesčių tyrime Vilkienės (2010: 44–45) teigta, kad lietuviškai nemokančių kitakalbių procentas statistiškai visiškai menkas: mokantys lietuvių kalbą tvirtino beveik visi tiriamieji. Vilniuje jau anuomet nemokančiųjų tebuvo 1 proc., Klaipėdoje – 0,2 proc., o Kaune tokių asmenų visai nenustatyta. Tų, kurie vis dėlto nemokėjo (2 proc.), nemokėjimo priežastis – vyresnis amžius (65–74 metai) ir su tuo susijusi mažesnė socializacija. Lenkų tautybės asmenys anuomet nurodė visi mokantys lietuviškai,

tarp rusų tautybės nemokančiųjų buvo 5 proc. Dauguma lietuviškai nemokančiųjų anksčiau buvo Vilniuje, „labiausiai daugiataučiam mieste, kur galbūt sėkmingai gali patenkinti savo poreikius ir gimtąja kalba“, nes „kalbos mokėjimas labiausiai priklauso nuo to, kiek mažumų grupės susiduria su valstybine kalba kasdieniame gyvenime“ (Beresnevičiūtė 2008: 118).

Nors vykdant kokybinį tyrimą tirtuose labai lietuviškos etninės sudėties miestuose ne lietuvių tautybės asmenų neapklausta, pašnekovai, paklausti apie pažįstamus jų aplinkoje gyvenančius kitakalbius, ar tokių esama ir kaip jie kalba, sutartinai sakė, kad tie nedaugelis, apie kuriuos jie žina, taip pat ir užsieniečiai, daugiau ar mažiau moka lietuvių kalbą – ir netgi tarmines jos atmainas. Tarkime, pasakota, kaip prieš porą dešimtmečių į Dzūkiją gyventi atvykęs rusakalbis pirmiausia iš klausos labai gerai pramokęs dzūkiškai ir dėl to jam buvę sunkumų laikant bendrinės kalbos valstybinį egzaminą, o Telšiuose gyvenantis italas gražiai žemaičiuoja.

Prancūzų kalba. Naujausiais mūsų duomenimis, prancūziškai moka dešimtadalis (9 proc.) Lietuvos gyventojų. Ją kaip antrąją mokykloje šiuo metu mokosi 7 proc. moksleivių (ŠVIS 2022). Šios kalbos mokėjimui svarbus amžiaus veiksnys: prancūzų dažniau moka jauniausioji 18–24 metų grupė (17 proc.). Joje savo ruožtu dažnesniu mokėjimu išsiskiria jaunos moterys (21 proc.). Vyresni lietuviai nuo bendrojo pasiskirstymo nenutolsta. 45–54 metų vyrai prancūziškai moka kur kas rečiau (2 proc.). Krupickaitė ir Baranauskienė (2013: 30) yra atkreipusios dėmesį, kad Lietuvoje esama aiškaus prancūzų kalbos teritorinio mokėjimo pasiskirstymo pagal tai, ar ši kalba buvo ir ar tebėra plačiau mokoma vidurinėse mokyklose, ar likusi ši tradicija iš sovietmečio. Pavyzdžiui, tarp tokių „prancūzakalbių“ vietų – ir į mūsų kokybinį tyrimą įtrauktas Pasvalys. Ten apklausta palyginti nemažai prancūzų kalbos besimokiusių žmonių, taip pat ją dėstančių ar anksčiau dėsciusių pedagogų.

Kaip ir vokiečių, prancūzų yra ta kalba, kurios išmokti ir (ar) išlaikyti mokamą įvairaus amžiaus žmonėms sunku dėl palyginti menko jos buvimo aplinkoje – reikia dėti tikslingas pastangas, ieškoti progų kalbai išlaikyti ir lavinti:

24. T: O prancūzų kalba, tai buvo antra užsienio kalba, pasirinkta mokykloj?

I: Taip, bet mano yra tas didelis noras ją patobulinti, nes labai yra sunku mokytis kalbą, kai ją labai retai girdi, tai būtent tą ir stengiuosi kažkaip įdiegti savo rutinoje.

T: O tai ką darot su ta prancūzų kalba?

I: Tai vat dabar, pavyzdžiui, tris kartus per savaitę lankau kursus po pusantros valandos nuotoliniu būdu. Stengiuosi paklausti kartais kokių ten tai tinklalaidžių. Video žiūrėti kažkokius, reportažus. (22_M_18_Alytus)

25. Užsistovėjo tiesiog kažkur ir reikia gaudyt, pavyzdžiui, jeigu prancūziška kažkaip, prancūzų kalba, ką aš jau tikrai, tai buvo mano specialybė, bet klausant, sakykim, kalbančio tikro prancūzo man jau reikia gerai įtempti galvą arba, pavyzdžiui, klausant

prancūziškos dainos irgi reikia, nu, įtempti mąstymą ir galvoti, ką čia jis taria ir sako, nes tiesiog trūksta praktikos, aš nutolau nuo to. (M_42_Pasvalys)

Ispanų kalba. Ispanų kaip antrąją vidurinėse mokyklose mokosi tik 0,5 proc. Lietuvos moksleivių (ŠVIS 2022). Nors viešumoje vis dažniau girdima, kad poreikis būtų, nėra šios kalbos mokytojų. Vis dėlto atliekant pristatomą tyrimą pirmą kartą atsiskleidė, kad Lietuvoje jau daug mokančiųjų ispaniškai (8 proc.) – tiek pat, kiek ir ilgą mokymo(si) tradiciją vidurinėse ir aukštojo mokslo įstaigose turinčių prancūzų.

Ispanų kalbos mokėjimo skirtumai pagal amžių itin ryškūs: 18–34 metų grupėje ji mokama kur kas plačiau nei apskritai (15–16 proc.), o 45–74 metų kategorijoje – tik labai mažos dalies (3–5 proc.) žmonių. 35–44 metų asmenys nuo vidurkio reikšmingai nenutolsta (10 proc.). Išeina, kad tarp 18–44 metų žmonių ispanų moka net 13 proc., o štai tarp 45–74 metų – vos 3 proc. Atlikto Pirsono koreliacijos testo rezultatai liudija, kad ištis – kuo žmonės jaunesni, tuo jie geriau moka šią kalbą. Dar įdomu pastebėti, kad ispanų, lygiai taip pat kaip ir prancūzų, itin dažnai moka jaunos moterys – tokių yra ketvirtadalis (24 proc.) 18–34 metų grupėje. Amžiaus veiksnys turbūt nusveria lyties, mat 45–74 metų moterų grupėje, lyginant su bendruoju pasiskirstymu, ispaniškai mokančiųjų irgi yra reikšmingai mažiau (4 proc.), kaip ir tarp to paties amžiaus vyrų (2 proc.). Tačiau faktas ir tai, kad nepaisant amžiaus vyrams apskritai būdingas retesnis šios kalbos mokėjimas (5 proc.)

Taigi, galima apibendrinti, kad ispanų kaip labiau paplitusi Lietuvoje yra palyginti nauja ir kol kas kone išimtinai jaunuomenės kalba. Šiuo metu ispanų kaip svetimšios populiarumas labai auga, Europos mokyklose ji yra antra pagal besimokančiųjų skaičių po anglų (ispanų mokosi 26 proc. mokinių (Eurostat 2019)). Kadangi lietuviai moksleiviai ispanų kaip mokomąjį dalyką gali rinktis tik išimtiniais atvejais, mokosi jos savo iniciatyva. Juolab kad šiais laikais mokyti kalbų galima nebūtinai formaliai (žr. 2 skyr. 3 skirsnį). Kaip pavyzdį galima pateikti vienos apklaustos moksleivės atvejį. Ji ispanų kalbos kažkiek pramoko vien žiūrėdama serialus, kur greta lietuviško įgarsinimo girdima ir ispanų kalba, taip pat klausydama dainų. Toliau mokyti ir tobulintis merginą akino noras bendrauti su ispanakalbiais, pasišnekučiamai su jais socialiniuose tinkluose. Ji dirbo ne tik su kalbų mokymosi programėlėmis, bet, kad įgytų aukštesnio lygio gebėjimų norimam laikyti egzaminui, ėmėsi vadovėlių bei pratybų, konsultavosi su privačiais mokytojais. Tačiau didžiajai daugumai į kalbas linkusio jaunimo truputį mokėti ispaniškai – labiau laisvalaikio pramoga ir pomėgis:

26. *Dukra buvo vienu metu sugalvojus ispanų kalbą mokyti internetu. <...> ji, žinokit, tuo metu buvo gal keturiolikos metų ar kiek, ir jinai ten mum prie stalo, būdavo, pa-beria tokių, nes, anot jos, yra lengva kalba ir kiek ji teisingai ten ją mokės, kažkokias programėles susiradus internetu, bet jinai ten tikrai žodyną buvo ten, nu, siaurą, aišku, dar ten pramokus, bet tiesiog čia buvo gal tokia atrakcija. (M_45_Šakiai)*

Gauti išaugę ispanų kalbos mokėjimo tarp Lietuvos jaunimo rodikliai neabejotinai susiję su ispanakalbių šalių bei kultūrų patrauklumu, išsiplėtusiomis galimybėmis ne tik keliauti po tuos kraštus, bet ir vykti į moksleivių bei jaunimo mainų programas, netgi į tolimą Pietų Ameriką. Natūralu, kad Lietuvai vis labiau vakarėjant ir atsiveriant pasauliui, atliepiamos pasaulinės tendencijos ir ispanų tampa trokštama mokėti kalba (plačiau žr. monografijos 2 skyr.).

Nenustebino, kad dažniau nei apskritai ispaniškai moka vilniečiai (13 proc.). Anksčiau Vilniuje ispanų kalbą mokėjo 2 proc. žmonių, tačiau jau anuomet 8 proc. nurodė, kad jos mokosi ar ketina mokytis (moterys dažniau nei vyrai) (Gudavičienė 2010: 217, 221). Taigi dabar gauti skaičiai liudija, kad planuotų veiksmų imtasi, norai įgyvendinami. Ispanų kur kas rečiau moka mažų miestų ir miestelių gyventojai (3 proc.) bei žemesnio išsilavinimo asmenys (5 proc.). Nors Ispanija yra tarp gausiausiai lietuvių migrantų gyvenamų šalių, nerasta, kad ispanų kalbos, kaip ir kitų svetimųjų kalbų, išskyrus tik anglų, mokėjimas priklausytų nuo migracijos patirties.

Italų kalba. Mūsų duomenimis, šią kalbą moka 4 proc. lietuvių, ir jos mokėjimas nepriklauso nei nuo amžiaus, nei nuo lyties. Tačiau italų kalba yra kur kas gausiau mokama vėlgi Vilniuje – 9 proc. Anksčiau ten gauti 2 proc., kaip ir ispanų kalbos (Gudavičienė 2010: 217).

Nemokantys jokių svetimųjų kalbų žmonės. Primintina, kad tokių nustatyta 10 proc. Kas jie socialiniu ir demografiniu požiūriu? Paaiškėjo, kad mažiausiai vienkaltbių – tarp vyresnio amžiaus (65–74 m.) vyrų. Ko gera, taip yra dėl kone absoliutaus rusų, bet taip pat ir palyginti dažno lenkų kalbų mokėjimo šioje grupėje. Apskritai jokių kitų, be gimtosios ar gimtųjų, kalbų teigia nemokantys vos 2 proc. vyrų. Pažvelgus pagal gyvenamąją vietą, mažiausiai kitų kalbų nemokančių Lietuvoje tarp vilniečių – 5 proc. (žr. taip pat Gudavičienė 2010: 217). Nenuostabu, jog kaip svarbus išryškėjo ir išsilavinimo veiksnys: tarp žmonių su aukštesniu išsilavinimu kitų kalbų nemoka 6 proc., be aukštojo – 17 proc.

APIBENDRINIMAS

Šiame skyriuje pristatytas atliktas integruotas kiekybinis (reprezentatyvios suaugusių šalies gyventojų apklausos duomenų pagrindu) ir kokybinis (interviu su mokiniais, mokytojais ir tėvais keliuose šalies miestuose medžiagos pagrindu) tyrimas apie Lietuvos gyventojų svetimųjų kalbų mokėjimą. Pastarasis darbe apsibrėžtas plačiai – kaip gebėjimas bent šiek tiek suprasti svetimąją kalbą. Gauti rezultatai, kiek tai buvo įmanoma dėl metodologinių skirtumų ir duomenų pateikimo nevienodumų, tekste lyginami su prieš maždaug dešimtmetį publikuotais lietuvių sociolingvistų radiniais, oficialiąja statistika bei europinių apklausų rezultatais.

Tyrimo rezultatai atskleidžia ir patvirtina, kad dauguma Lietuvos žmonių svetimųjų kalbų požiūriu yra dvikalbiai ar net daugiakalbiai. Negebančiųjų nė suprasti jokios kitos, be gimtosios ar gimtųjų, kalbos yra 10 proc. Net 81 proc. teigė mokantys dvi ar daugiau svetimųjų kalbų. Pagrindinė svetimoji kalba Lietuvoje tebėra rusų (mokama 76 proc. visų gyventojų; o skaičiuojant tik nuo potencialių jos mokėtojų negimtakalbių – net 86 proc.), antroje vietoje – anglų (ją moka 70 proc. žmonių). Tačiau, kaip ir buvo spėta, mokančiųjų rusiškai skaičius per dešimtmetį susitraukė, o anglų kalbos mokėjimas išsiplėtė. Nors prieš dešimtmetį išsakytos prognozės, kad anglų kalba pakeis vyraujančią rusų (Gudavičienė 2010: 220, 228; Nevinskaitė 2010b: 266), mūsų gautais skaičiavimais, kol kas neišsipildė, akivaizdžiai prie to artėjama, nes anglų kalbos pozicijos, kaip ir buvo numanu (Vaičekauskienė 2010: 184), tvirtėja: anglų kalba pagal ją mokančiųjų skaičių šiuo metu jau yra beveik pasivijusi rusų. Daugiau nei pusė (59 proc.) gyventojų teigia mokantys abi šias kalbas. Dažniau tai yra jauni darbingo amžiaus (toliau augant amžiui mokančiųjų procentai nuosekliai mažėja) vyrai miestiečiai su aukštuoju išsilavinimu. Rusų kone dvykdažniau nei anglų ranguota kaip pirma – kaip daugumos geriausiai mokama svetimoji kalba. Tačiau ji ir toliau lieka net tik plačiausiai visuomenėje mokama, bet ir didelei daliai žmonių stipriausia pagal kompetencijų kokybę svetimoji kalba.

Trečią pagal populiarumą lenkų kalbą moka 31 proc. lietuvių, ketvirtoje vietoje esančią vokiečių – 27 proc. Kitos mūsųose dažnesnės svetimosios kalbos (prancūzų, ispanų, italų) nelabai populiarios – jų mokėjimo skaičiai nesiekia 10 proc. Tačiau lyginant su tuo, kaip buvo anksčiau, ispanų (8 proc.) ir italų (4 proc.) kalbos per pastarąjį dešimtmetį smarkiai iškilo. Kitos kalbos, nors jų aprėptis nemaža, anketose buvo pavienės. Valstybinę lietuvių kalbą, kaip išsiaiškinta jau ankstesniuose lietuvių mokslininkų darbuose, teigia mokantys – ir dažniausiai mano mokantys geriausiai iš visų negimtųjų – iš esmės visi rusakalbiai ir lenkakalbiai Lietuvos gyventojai.

Populiariausias rusų ir anglų kalbas gvildenant pagal sociodemografines jas mokančiųjų charakteristikas, daugiausia statistiškai reikšmingų skirtumų išryškėjo pagal amžių. Amžius nustatytas kaip aiškus pagrindinis rusų kalbos mokėjimo kokybę, o anglų kalbos atveju – taip pat ir mokėjimo dažnumą lemiantis veiksnys. Jis labai svarbus ir kitų kalbų mokėjimui. Kiti tirtieji veiksniai – lytis, gyvenamoji vieta, išsilavinimas, migracijos patirtis – dažnu atveju yra antriniai, priklausomi nuo amžiaus. Skirtingų sociodemografinių veiksnių deriniams ir jų poveikiui kalbų mokėjimui nuodugniau iširti reikėtų detalesnio tyrimo, sudėtingesniais metodais atliekamos sociolingvistinės ar sociologinės analizės.

Rusiškai jauni respondentai deklaravo mokantys taip pat dažnai kaip ir vyresni. Ši kalba kur kas plačiau, nei rodo bendrasis pasiskirstymas, mokama tik vyriausiųjų grupėje. Vidutinio ir ypač vyresnio amžiaus asmenys dėl istorinių ir politinių priežasčių dar vaikystėje yra tapę ankstyvaisiais nuosekliais dvikalbiais su rusų kalba. Sovietiniais metais rusų kalbos šių žmonių palyginti natūraliai mokytasi nuo vaikystės, dauguma

su ja vienaip ar kitaip gyvenime turėdavo susidurti ir neblogai ar netgi gerai ją išmoko. Jaunimas rusiškai moka tik iš šios kalbos pamokų: per jas įgyjami pagrindai, bet jie dažniausiai nėra pakankami. Jaunų asmenų rusų kalba yra labiau pasyvioji: galbūt išmokstama ją suprasti, bet sunku skaityti, kalbėti, o ypač – rašyti. Šiaip ar taip, kalbinis paveldas iš sovietinių laikų praėjus trims dešimtmečiams tebėra neblogai išsilaikęs, neatmetamas ir palaikomas vis dar labai plačiai mokant ir mokantis rusų kalbos kaip antrosios svetimiosios bendrojo ugdymo mokyklose – bent jau taip buvo iki Rusijai pradėjus plataus masto karą Ukrainoje.

Anglų kalbą statistiškai reikšmingai dažniau moka jauni žmonės. Tai ir nuo Nepriklausomybės atkūrimo vykstančio kokybiško šios kalbos kaip pirmosios svetimiosios mokymo mokyklose, ir aktyvaus jos lavinimo vartojant kasdienybėje rezultatas. Augant respondentų amžiui mokančiųjų procentai laipsniškai mažėja. Grupėje iki 44 metų aptariamą kalbą moka absoliuti dauguma (86 proc.), o tarp vyresnių – tik gera pusė (57 proc.) apklaustųjų. Anglų kalbos dažnesnio mokėjimo riba, lyginant su tuo, kas žinota iš ankstesnių sociolingvistinių tyrimų, yra pasislinkusi žemyn – taigi tendencija ta, kad ją plačiau moka vis vyresni asmenys. Gauti tokie pat aukšti, kaip ir vyresniųjų, jaunų žmonių rusų kalbos mokėjimo rezultatai, o vyresniųjų palyginti žemi anglų kalbos mokėjimo procentai, be kita ko, gali būti susiję su geresniu jaunimo savęs ir savo gebėjimų vertinimu, galbūt ir su laisvesne, platesne kalbų mokėjimo samprata.

Tačiau mokėjimo kokybės skirtumai užfiksuoti ir anglų, ir rusų kalbų atvejais. 18–34 metų žmonės, nors rusiškai žymėjo mokantys taip pat dažnai kaip ir vyresni, pirmą vietą kaip geriausiai mokamai skyrė anglų kalbai, o 45–74 metų grupėje yra atvirkščiai: šių respondentų kaip pirma, stipriausia dažniau nurodyta rusų kalba. Vyresnių žmonių grupės atsakymuose tarp rusų ir anglų kalbų rangų eilėje neretai buvo įsiterpusi lenkų kalba. Kaip matome, tiek rusų, tiek anglų kalbų mokėjimo kokybės ryškus pokytis fiksuotas aukščiau – ties plačia 35–44 metų riba. Šios tarpinės amžiaus kategorijos žmonės pagal mokamų kalbų rangavimą nuo bendrojo pasiskirstymo populiacijoje nenutolo. Papildomai atlikta koreliacinė analizė leidžia visiškai užtikrintai teigti: kuo žmonės vyresni – tuo geriau moka rusiškai (ir lenkiškai), o kuo jaunesni – tuo geriau moka angliškai (ir ispaniškai).

Taip pat ir kokybinis tyrimas atskleidė, kad anglų yra tarsi savaime nuo ankstyvos vaikystės įgyjama pagrindinė, dominuojanti svetimoji jaunimo kalba. Moksleiviai dažniausiai teigė jos pramokę iš televizijos ir interaktyvaus anglakalbio interneto. Šiuolaikiniai paaugliai irgi gali būti laikomi nuosekliais ankstyvaisiais dvikalbiais – tik su anglų kalba. Vyriausieji informantai dažnai teigė, kad anglų kalbos nemoka arba moka silpnai, nes jos nebuvo mokyklose. Vidutinio amžiaus žmonių anglų kalbos jau mokytasi formaliai, bet to mokėjimo kokybė toli gražu neprilygsta jaunimo. Kai kurie vidutinio ir daugybė vyresnio amžiaus asmenų yra receptyvieji dvikalbiai anglų kalbos požiūriu. Galima sakyti, kad jaunimo dvikalbystės su rusų ir anglų kalbomis padėtis,

jos kilmė ir raida daugybe atžvilgių atvirksčiai proporcinga suaugusiųjų, ypač vyresnio amžiaus žmonių.

Anglų kalbą dažniau moka vyrai nei moterys, nors dėl jos rangavimo skirtumų tarp lyčių ir neišryškėjo. Tačiau pažymėtina, kad jaunesnių asmenų grupėje skirtumai pagal lytį yra nereikšmingi. Dėl rusų kalbos mokėjimo skirtumų pagal lytį neužčiuopta, bet vėlgi – pasižiūrėjus į amžių pastebėta, jog rusų kur kas dažniau moka patys vyriausi vyrai. Tam turbūt didžiausią įtaką turėjo buvusi palyginti ilga tarnyba sovietinėje armijoje, rusų kalbos poreikis vyrų dominuotose profesijose ir didesnis tuometis profesinis vyrų mobilumas už Lietuvos ribų. Išsiaiškinta, kad tiek rusų, tiek ypač anglų kalbų mokėjimą labai lemia žmonių išsilavinimas – jas dažniau moka žmonės su aukštuoju. Taip pat nustatyta, kad anglų geriau mokama reemigrantų.

Plačiausiai rusų mokama dideliuose Lietuvos miestuose po Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos bei kaimo vietovėse. Rusų kalbos kaip svetimšios mokėjimo procentas, jį skaičiuojant standartiškai, nuo visos respondentų imties, Vilniuje gautas stebėtinai mažas, palyginti su bendruoju mokėjimu. Tai aiškintina tuo, kad sostinė yra labai įvairi etniniu atžvilgiu ir net trečdalis mūsų apklausoje dalyvavusių vilniečių buvo rusakalbiai gimtakalbiai. Mokėjimo procentus perskaičiavus tik nuo negimtakalbių Lietuvos gyventojų, Vilnius iš kitų vietų statistiškai reikšmingai visai neišsiskyrė. Be to, paaiškėjo, kad rusų panašiu mastu mokama visur Lietuvoje. O štai pagal anglų kalbos mokėjimą sostinė išties lenkia kitas šalies vietas – angliškai ten moka absoliuti dauguma (85 proc.) gyventojų.

Pagal gautus rezultatus galima nupiešti tokį tipišką (gero) anglų kalbos mokėtojo Lietuvoje portretą: tai yra jaunas vilnietis ar vilnietė su aukštuoju išsilavinimu, galbūt turintis (-i) darbo ar studijų kitose šalyse patirties. Sudaryti rusų kalbos mokėtojo profilį sunkiau, mat šios kalbos mokėjimas nuo tirtųjų veiksmų priklauso mažiau – tarp skirtingų visuomenės grupių esama mažiau skirtumų. Taigi galima tvirtinti, kad rusų kalba kaip svetimoji visuomenėje yra paplitusi visuotiniau, Lietuva yra labiau vienalytė jos mokėjimo požiūriu. Vis dėlto turimi duomenys leidžia manyti, kad tipiškas (geras) rusų mokėtojas Lietuvoje yra vyresnis žmogus, dažniau vyras nei moteris, su aukštuoju išsilavinimu.

Lenkų kalbos kaip svetimšios mokančiųjų skaičius (33 proc.) per dešimtmetį šiek tiek sumažėjo, nors ne taip smarkiai kaip rusų. Ši kalba ir dažniau, ir geriau mokama vyresnių gyventojų, ypač vyresnių vyrų, rečiau – jaunesnių moterų. Apskritai jaunimas, galima teigti, lenkų kalbą moka labai retai. Nestebina, kad lenkų kur kas dažniau nei apskritai Lietuvoje mokama Vilniuje – pusės visų negimtakalbių miestiečių; o Klaipėdoje, kituose didžiuosiuose miestuose, kaimuose – gerokai rečiau. Interviu analizės duomenimis, lenkų kalba dažniausiai žmonių buvo pramokta savaiminio mokymosi būdu: iš žiūrėtų lenkiškų televizijos kanalų, giminaičių, kelionių į Lenkiją. Mokantiesiems rusiškai labai padėjo šių dviejų slavų kalbų giminingumas. Tačiau dvikalbystė su lenkų

kaip svetimąją kalbą Lietuvoje labiau yra receptyvioji, su ribotais produkcijos gebėjimais. Šią kalbą, kaip ir rusų bei anglų, dažniau moka žmonės su aukštuoju išsilavinimu.

Vokiečių kalbos (27 proc.) mokėtojų skaičius per pastaruosius metus kiek ūgtelėjo. Šios kalbos, vienintelės iš aptariamų, mokėjimas nepriklauso nuo amžiaus. Ji, kaip ir anglų bei lenkų, dažniau mokama vėlgi Vilniuje. Šios kalbos mokėjimas, kaip ir kitų, labai priklauso nuo žmonių išsimokslinimo: ją daug dažniau moka aukštąjį išsilavinimą turintieji, o žemesnės pakopos – kur kas rečiau. Vokiečių per interviu su vidutinio ar vyresnio amžiaus žmonėmis minėta kaip ta kalba, kurios mokytasi mokykliniais laikais, bet ji pamiršta, o dažnai net ir nebuvo geriau išmokta dėl neveiksmingų anuomečių mokymo metodų ir trūkstančių galimybių ją vartoti, tad geriausiu atveju likę truputį receptinių jos gebėjimų. Per interviu tik vienas kitas paauglys sakė besimokantis vokiečių kalbos mokykloje – daugumos antroji svetimoji po pirmosios anglų buvo rusų kalba.

Prancūzų ir italų kalbų (jas moka atitinkamai 9 proc. ir 4 proc. gyventojų) mokėjimas Lietuvoje pastaruoju metu irgi plėtėsi. Tačiau ypač tas pasakytina apie ispanų kalbą (ją dabar moka jau 8 proc. žmonių). Ispanų šiandien moka jau beveik tiek pat lietuvių, kiek ir ilgametę mokymo(si) tradiciją turinčią prancūzų kalbą. Toks ispanų kalbos populiarumas Lietuvoje yra naujas dalykas, pristatomame tyrime paliudytas pirmą kartą. Prancūzų ir ispanų kalbų mokėjimas itin priklauso nuo amžiaus, taip pat nuo lyties: tai dažniau jaunų moterų, rečiau vyresnių vyrų kalba. Ispaniškai ir taip pat itališkai dažniau moka gerai išsilavinę vilniečiai. Pažymėtina, kad šiomis dviem kalbomis besidomintis jaunimas dažniausiai jų mokosi savo iniciatyva, nes jas tik pavieniais atvejais galima rinktis bendrojo ugdymo mokyklose.

Šiame skyriuje aprašytas tyrimas atskleidžia ir patvirtina, kad dvikalbystė ir daugiakalbystė Lietuvoje, kalbant apie svetimųjų kalbų skaičių kalbiniame jos gyventojų repertuare ir bent minimalius receptinius gebėjimus, yra labai paplitusi, apima daugumą visuomenės. Jos grupės tik skiriasi pagal dvikalbystės pobūdį, jos aktyvumą, turimo kalbinio repertuaro sudėtį: vyresni žmonės dažniau yra (aktyvesni) dvikalbiai su rusų ir lenkų, jaunesni – su anglų, prancūzų, ispanų, italų kalbomis. Dvikalbiai ir daugiakalbiai dažniau yra aukšto išsilavinimo žmonės. Daugiatautis ir daugiakultūris Vilnius bendrame kontekste ypač teigiamai išsiskiria pagal visų detaliau analizuotų kalbų mokėjimą, išskyrus tik rusų. Nors per pastarąjį dešimtmetį rusų kalbos mokėtojų Lietuvoje gana smarkiai, o lenkų – nuosaikiai sumažėjo, gerokai padaugėjo mokančiųjų angliškai (be kita ko, ir dėl migracijos), taip pat ir kitų kalbų, iš jų ir retesniųjų. Tai leidžia sakyti, kad apskritai daugiakalbystė su svetimosiomis kalbomis šalyje ir plečiasi, ir įvairėja.

LITERATŪRA

- Dabašinskienė, I. Garuckaitė, R. (2010). Kalbinis Kauno praeities ir dabarties savitumas. Iš M. Ramonienė (moks. red.), *Miestai ir kalbos* (p. 231–249). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- De Houwer, A., Ortega, L. (2019). Learning, Using, and Unlearning More than One Language. In A. De Houwer, L. Ortega (eds), *The Cambridge Book of Bilingualism* (p. 1–12). Cambridge: Cambridge University Press.
- Eurobarometer (2012). *Europeans and their languages*. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/f551bd64-8615-4781-9be1-c592217dad83> [žiūrėta 2022 m. balandžio 11 d.].
- Eurostat (2016, 2019). <https://ec.europa.eu/eurostat>.
- Geben, K. (2010). Vilniaus lenkų kalbinė savimone, daugiakalbystė ir tapatybė. Iš M. Ramonienė (moks. red.), *Miestai ir kalbos* (p. 153–173). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Geben, K. (2013). Lietuvos lenkai ir lenkų kalba Lietuvoje. Iš M. Ramonienė (moks. red.), *Miestai ir kalbos II. Sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis* (p. 217–233). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Gudavičienė, E. (2010). Sociolingvistinis Vilniaus miesto portretas. Iš M. Ramonienė (moks. red.), *Miestai ir kalbos* (p. 207–229). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Hogan-Brun, G., Ramonienė, M. (2005). Perspectives on Language Attitudes and Use in Lithuania's Multilingual Setting. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 26 (5): 425–441. Special Issue: Language and Social Processes in the Baltic Republics Surrounding their EU Accession.
- Kalėdienė, L. (2010). Lietuvybės perspektyva Lietuvos miestuose. Iš M. Ramonienė (moks. red.), *Miestai ir kalbos* (p. 71–90). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Krupickaitė, D., Baranauskienė, V. (2013). Regioniniai kalbų vartojimo Lietuvos miestuose ypatumai. Iš M. Ramonienė (moks. red.), *Miestai ir kalbos II. Sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis* (p. 23–54). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Kubiliūtė, S. (2021). Hibridinės tapatybės formavimosi tendencijos didžiuosiuose Lietuvos miestuose: rusakalbio jaunimo etninės tapatybės atvejis. *Taikomoji kalbotyra*, 16: 25–41.
- Kvale, S. (1996). *Interviews. An introduction to Qualitative Research Interviewing*. London; New Delhi: Sage Publications.
- Lauze, L. (ed.) (2017). *The Language Situation in Latvia: 2010–2015. A sociolinguistic study*. Latvian Language Agency.
- Lichačiova, A. (2010). Vilniaus ir Klaipėdos rusų ir rusakalbių tapatybės savivokos ypatumai. Iš M. Ramonienė (moks. red.), *Miestai ir kalbos* (p. 125–151). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Myers-Scotton, C. (2009). *Multiple Voices. An Introduction to Bilingualism*. Malden: Blackwell Publishing.
- Nevinskaitė, L. (2010a). Klaipėdiečio sociolingvistinis portretas: kalbų mokėjimas ir vartojimas Klaipėdoje. Iš M. Ramonienė (moks. red.), *Miestai ir kalbos* (p. 251–267). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Nevinskaitė, L. (2010b). Kalbų mokėjimas ir vartojimas didžiuosiuose Lietuvos miestuose: lyginamoji analizė. Iš M. Ramonienė (moks. red.), *Miestai ir kalbos* (p. 269–277). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Nevinskaitė, L. (2013). Kalbų mokėjimas ir vartojimas didžiuosiuose ir mažesniuose miestuose. Iš M. Ramonienė (moks. red.), *Miestai ir kalbos II. Sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis* (p. 55–72). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- OSP – Oficialiosios statistikos portalas <https://osp.stat.gov.lt>.
- Ramonienė, M. (2010). Įvadas. Iš M. Ramonienė (moks. red.), *Miestai ir kalbos* (p. 9–24). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Ramonienė, M., Vilkienė, L. (2016). Changes in the Social Value of Languages in Urban areas of Lithuania, 1990–2010. In M. Sloboda, P. Laihonon, A. Zabrdoskaja (eds), *Sociolinguistic Transition in Former Eastern Block Countries* (p. 263–292). Peter Lang Edition.
- Stumbrys, D. (2016). Priešaringi Lietuvos gyventojų išsilavinimo pokyčiai: lygis auga, skirtumai išlieka. *Demografija visiems*, 3: 8–9. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, Demografinių tyrimų centras. <https://>

- www.vdu.lt/cris/entities/publication/1d26752f-904c-4433-8c49-b0f0de5ea691/details [žiūrėta 2022 m. balandžio 11 d.].
- ŠVIS (2022) – Švietimo valdymo informacinė sistema. Bendrojo ugdymo mokyklų mokinių duomenys: užsienio kalbų mokymasis. <http://svis.emokykla.lt/1-mokykla/> [žiūrėta 2022 m. liepos 18 d.].
- TLSE – Key Data on Eurydice Report Teaching Languages at School in Europe (2017). https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/eurydice-briefkey-data-teaching-languages-school-europe_en [žiūrėta 2022 m. balandžio 11 d.].
- Vaicekauskienė, L. (2010). Globalioji daugiakalbystės perspektyva: anglų kalbos vieta ir vaidmuo Lietuvos miestų erdvėje. Iš M. Ramonienė (moksl. red.), *Miestai ir kalbos* (p. 175–206). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Vilkienė, L. (2010). Daugiakalbystė didžiuosiuose Lietuvos miestuose. Iš M. Ramonienė (moksl. red.), *Miestai ir kalbos* (p. 27–68). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Vilkienė, L. (2013). Keli lietuvių miestų gyventojų kalbinės tapatybės bruožai. Iš M. Ramonienė (moksl. red.), *Miestai ir kalbos II. Sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis* (p. 155–174). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Žydžiūnaitė, V., Sabaliauskas, S. (2017). *Kokybiniai tyrimai. Principai ir metodai*. Vilnius: Vaga.

**KAMBARIU
NUOMA
ROOMS FOR RENT
+37061530714**

PEACE ДЕС

~~Will No~~
~~e I Yes~~ **VILNIUS**

AUTOMOBILIŲ REMONTAS
STESH

Керукла
BÄCKEREI

ATIDARYTA
—
OPEN

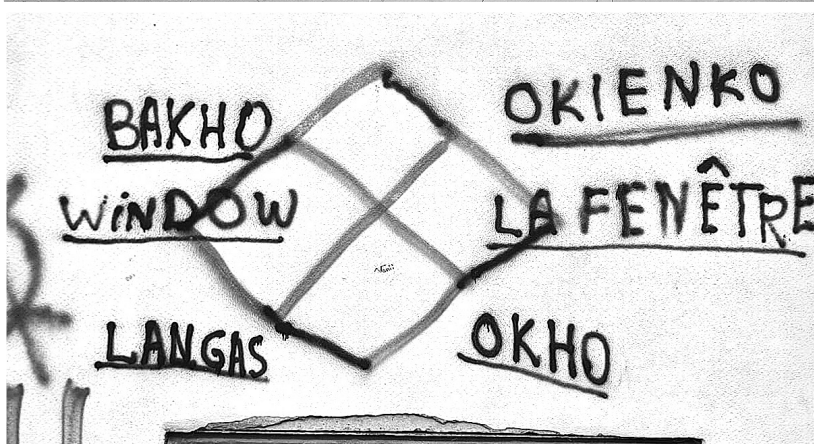

Ласкаво просимо

2 skyrius

Ingos Darasčienės, Ingos Hilbig,
Gintarės Herasimenkienės, Ramunės
Žilinskienės nuotr.

Lietuvos gyventojų svetimųjų kalbų vartojimas, kalbinės nuostatos, mokymasis

Inga Hilbig

*Nežinau, nors vėl paskui galvoju, jeigu dukra niekada nepanaudos
tos prancūzų kalbos, tai ir vėl kažkaip liūdna, kad be reikalo bus
išmokta. Bet, aišku, jeigu kalbą moki, rastum, kaip ją panaudoti...*
(42 m. moteris, Pasvalys)

Pirmame šios knygos skyriuje pristatyta, kokių svetimųjų kalbų moka lietuviai¹, gilintasi ir į tiriamųjų deklaruotą mokėjimo kokybę. Išsamiai analizuota, kaip kalbų mokėjimas priklauso nuo amžiaus, lyties, gyvenamosios vietos, išsilavinimo ir migracijos patirties. Tačiau, kaip žinia, žmonės nebūtinai (aktyviai) vartoja (visas) savo mokamas kalbas: jos gali būti pramoktos, išmoktos, mokamos, bet visiškai nepasitelkiamos kasdieniame gyvenime, tarsi gulėti atidėtos į šalį. Todėl šiame skyriuje užsibrėžta pagvildinti praktinį kalbinių gebėjimų taikymą. Kalbos mokėjimo slenkstis nusistatytas labai žemai – mokėjimas apsibrėžtas kaip gebėjimas bent šiek tiek suprasti kokią kitą, be gimtosios ar gimtųjų, kalbą (De Houwer, Ortega 2019: 3) (žr. šios monografijos 1 skyr.). Taigi šiame, svetimųjų kalbų vartosenai skirtame tekste siekiama atverti ne tik dar detalesnį, bet svarbiausia – tikroviškesnį svetimųjų kalbų gyvavimo Lietuvos visuomenėje vaizdą. Taip pat keliamas tikslas išsiaiškinti gyventojų nuostatas dėl svetimųjų kalbų ir kalbų mokymosi polinkius.

Kaip ir pirmasis, šis skyrius parengtas remiantis tiek kiekybiniais, tiek ir kokybiniais duomenimis, sukauptais vykdant projektą „Lietuvos gyventojų kalbinės nuostatos ir kalbinis elgesys“ (2020–2021 m.). Kiekybiniai duomenys – tai monografijos autorių užsakymu 2020 m. rudenį atliktos reprezentatyvios internetinės 18–74 metų 1 003 visos Lietuvos suaugusių gyventojų apklausos dalies apie svetimąsias kalbas rezultatai. Naudota kokybinė medžiaga – 100 pusiau struktūruotų interviu su mokiniais, mokytojais ir tėvais, darytų pagal tam tikrą metodiką parinktuose šalies miestuose (Šakiuose, Gėlgaudiškyje, Marijampolėje, Alytuje, Varėnoje, Utenoje, Pasvalyje, Telšiuose ir Skuode). Atlikta teminė interviu turinio analizė. Gauti radiniai, tiesa, dėl įvairių metodologinių medžiagos rinkimo bei pateikimo skirtumų – su išlygomis, lyginami su ankstesnių plataus masto lietuviškų sociolingvistinių projektų (Ramonienė 2010; 2013), Lietuvos

¹ Žodis *lietuviai* tekste vartojamas pilietine reikšme, aprėpiant visus Lietuvos gyventojus.

gyventojų surašymų ir europinių apklausų statistika. Plačiau apie duomenų rinkimo ir jų analizės metodologiją – žr. Įvadą ir šios monografijos 1 skyriaus pradžią.

1. SVETIMŪJŲ KALBŲ VARTOJIMAS

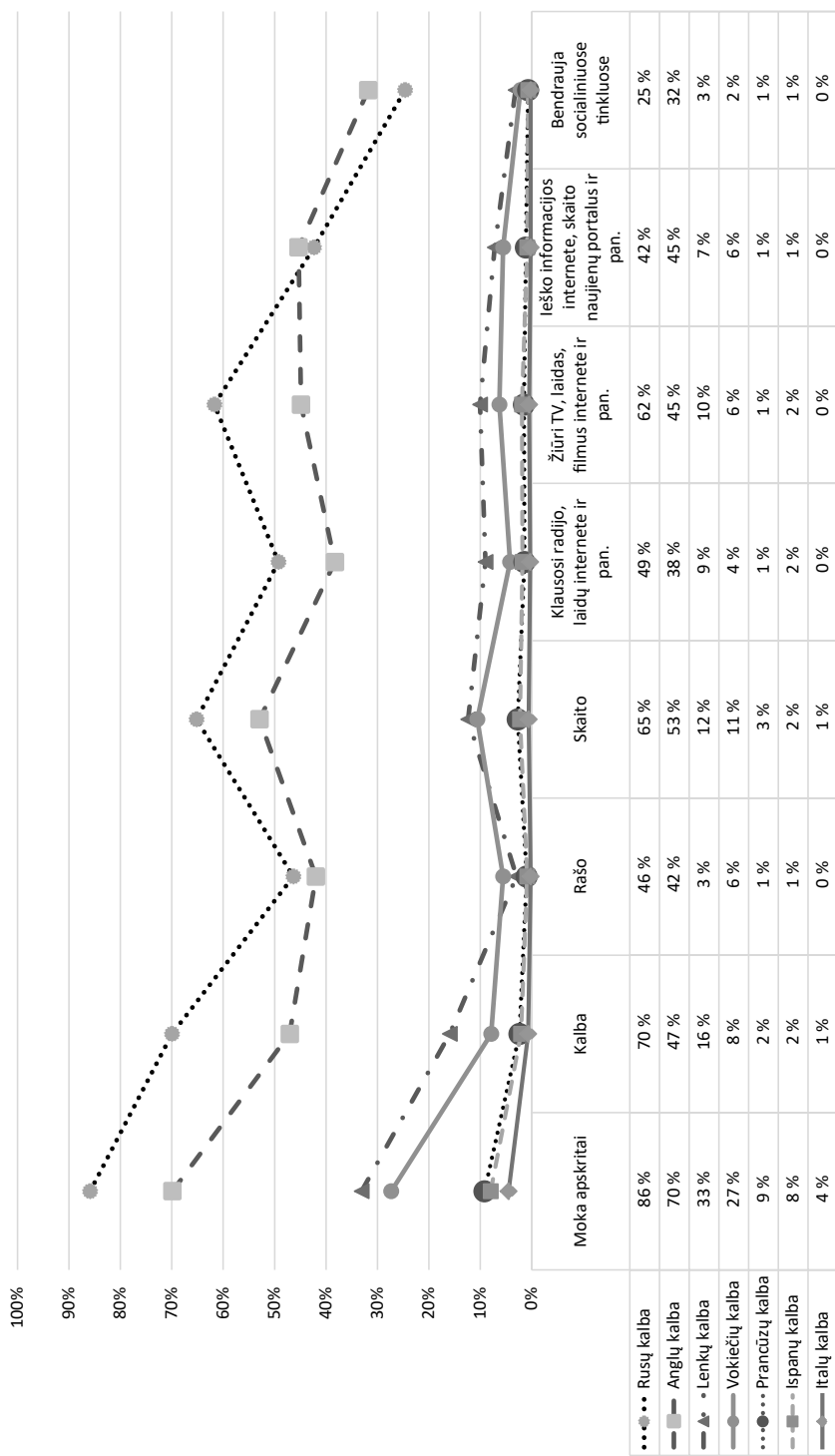
1.1. Bendrieji rezultatai

Apklausoje anketoje teirautasi apie šias keturias kalbines veiklas: kalbėjimą, skaitymą, rašymą ir klausymą – ar respondentai bent kartais jomis užsiima savo mokamomis kitomis nei gimtoji ar gimtosios kalbomis. Atskirai pridėtos nūdien labai įprastos mišrios specifinės veiklos internete, kurioms reikia įvairių kalbinių gebėjimų: informacijos paieška, portalų, naujienų internete ir pan. skaitymas, bendravimas socialiniuose tinkluose. Audiovizualinė recepcija suskirstyta į radijo, laidų internete ir pan. klausymą bei televizijos, filmų, vaizdo įrašų ir pan. žiūrėjimą.

Reikia pasakyti, kad pristatomame tekste neapptariama lietuvių kalba kaip negimtoji. Kaip jau rašyta (žr. 1 skyr. 1.4 poskyr.), kitakalbiai respondentai ne tik iš esmės visi nurodė mokantys lietuviškai, bet ir didžioji dauguma jų (88 proc.) lietuvių kalbą kėlė į pirmą vietą – įsivertino kaip geriausiai savo mokamą negimtąją; likusi dalis (12 proc.) – kaip antrą geriausiai mokamą. Visai nenuostabu, kad tiriant deklaruojamą svetimųjų kalbų vartoseną paaiškėjo, jog valstybinė kalba iš esmės visų šių žmonių (97–99 proc.) vartojama užsiimant visomis anketoje išvardytomis pagrindinėmis kalbinėmis veiklomis. Taigi, kadangi lietuvių kalba nėra tikra svetimoji² negimtakalbiams šalies gyventojams dėl savo kaip valstybinės statuso, taip pat dėl to, kad matyti, jog ji kitakalbių vartojama taip pat plačiai kaip gimtakalbių, šiame svetimųjų kalbų vartojimui skirtame skyriuje ji plačiau neapptariama.

Pirmame skyriuje visų svetimųjų kalbų mokėjimo procentai dėl rezultatų palyginamumo skaičiuoti standartiškai, nuo visos respondentų imties (N = 1003). Tačiau rusų ir lenkų kalbos iš kitų išsiskiria tuo, kad Lietuvoje esama ir tarp apklaustųjų pateko nemažai gimtakalbių. Pastarieji, galima pagrįstai manyti, anketoje nurodytas veiklas, žinoma, jeigu jomis apskritai užsiima (pvz., kai kas galbūt visai nesinaudoja socialiniais tinklais), tikrai vykdo ir gimtosiomis savo kalbomis. Kadangi rūpėjo išsiaiškinti, kiek Lietuvoje rusų ir lenkų kalbos bent kartais vartojamos kaip svetimosios, ir gautus skaičius palyginti su deklaruoto mokėjimo, rusų ir lenkų kalbų mokėjimą teko perskaiciuoti. Šiame skyriuje tiek mokėjimo, tiek vartojimo procentai pateikiami ne nuo visų respondentų, o tik nuo negimtakalbių, t. y. tik nuo potencialių rusų ir lenkų kalbų kaip negimtųjų mokėtojų (rusų N = 893, lenkų N = 947). Tada išeina, kad rusų kalbą kaip

² Anksčiau siūlytas *priimtinės kalbos* terminas (pvz., žr. Vilkienė 2010: 42–46), bet jis nelabai prigijo.

1 PAV. Lietuvos gyventojų svetimųjų kalbų vartojimas*

* Rusų ir lenkų kalbų tiek mokėjimo, tiek vartojimo procentai šiam grafikui sudaryti skaičiuoti ne nuo visų apklaustųjų (N = 1003), o atmetus gimtakalbius, t. y. tik nuo rusų ir lenkų kalbas potencialiai galinčių mokėti negimtakalbių (atitinkamai N = 893 ir N = 947).

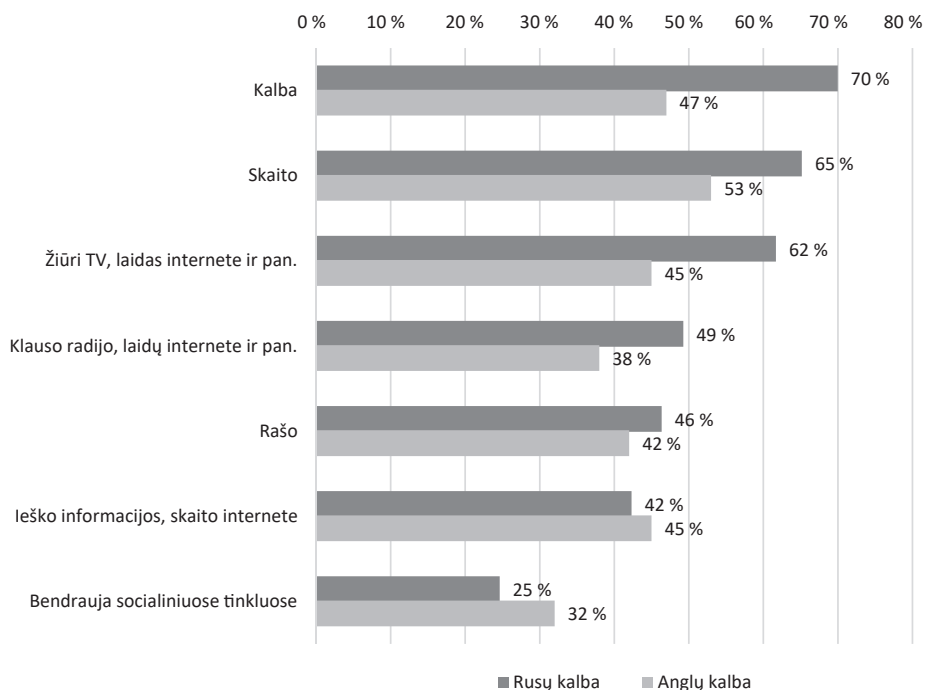
negimtają Lietuvoje moka 86 proc. visų teoriškai ją galinčių mokėti negimtakalbių, lenkų – 33 proc.³

Bendrieji dažniausių Lietuvoje svetimųjų kalbų vartojimo rezultatai pateikiami 1 paveiksle. Diagramoje pirmiausia atkreiptinas dėmesys į ryškius visų svetimųjų kalbų mokėjimo apskritai ir vartojimo skirtumus: visos kreivės nuo pirmų, mokėjimą (nors šiek tiek suprasti) žyminčių taškų smarkiai leidžiasi žemyn, kai einama prie realaus vartojimo (bent kartais). Matome, kad daugiausia vartojamos būtent dažniausios ir aukščiausios respondentų pagal mokėjimą kokybę rangutos – rusų ir anglų kalbos, o kuo rečiau ir mažiau kalbos mokamos, tuo rečiau jos ir vartojamos. Išėina, kad pagal vartojimą kalbos dėstosi lygiai ta pačia tvarka kaip ir jų mokėjimo dažnumo bei rangavimo diagramose (žr. monografijos 1 skyr. 3 ir 4 pav.). Labai akivaizdu, kad rusų ir anglų kalbos smarkiai atitrūkusios nuo kitų – gerokai lenkia jas ne tik pagal mokėjimą, bet ir pagal vartojimą. Populiariausių rusų ir anglų kalbų kreivės yra viršutinės, o štai prancūzų, ispanų, italų – pačioje apačioje. Galima sakyti, kad pastarosios, nors kelių procentų gyventojų ir mokamos, iš esmės nėra vartojamos. Taip pat į akis krinta neaktyvūs tiek rusų, tiek ir anglų kalbų vartojimas rašant ir internete – ypač socialiniuose tinkluose. Įdomu, kad nors, apskritai paėmus, pagal vartojimo aktyvumą rusų kalba lenkia anglų, informacijos paiešką, skaitymą internete ir bendravimą socialiniuose tinkluose žyminčiuose taškuose rusų kalbos kreivė yra nusileidusi žemiau nei anglų. Vadinasi, galima sakyti, jog šioms internetinėms veikloms anglų kalba žmonių pasitelkiama dažniau nei rusų.

Pirmame skyriuje konstatuota, kad bendrieji rusų ir anglų mokėjimo procentai, juos skaičiuojant standartiškai, nuo visos imties, gauti labai panašūs (76 proc. ir 70 proc.). Tačiau primintina, kad rusų kalba pagal respondentų subjektyviai įsivertintą mokėjimo kokybę kur kas dažniau kelta į pirmą vietą. Dabar atsiskleidžia ir nemaži šių pagrindinių lietuvių svetimųjų kalbų vartosenos skirtumai. Rusų ir anglų kalbų vartosenos rezultatai papildomai dar pateikiami atskirai 2 paveiksle. Iš jo dar aiškiau matyti, kad rusų kalba kaip svetimoji, palyginti su anglų, žmonių ne tik plačiau ir geriau mokama, bet ir labiau pasitelkiama kasdienybėje.

Didelis skirtumas matyti žiūrint į kalbėjimą: rusiškai bent kartais kalba dauguma (70 proc.), o štai anglų kalba – tik mažesnė pusė (47 proc.) gyventojų. Skaito ar ką nors žiūri rusiškai irgi nemaža dalis (atitinkamai 65 proc. ir 62 proc.). Iki pusės apklaustųjų bent kartais ko nors klauso (49 proc.) ar netgi parašo rusiškai (46 proc.). Mažiau rusiškai ieškoma informacijos internete (42 proc.), rečiausiai bendraujama socialiniuose

³ Kaip jau rašyta šios monografijos 1 skyriuje (žr. 1.3), skaičiuojant standartiškai, nuo visos imties, rusų kaip svetimąją Lietuvoje moka 76 proc., lenkų – 31 proc. gyventojų. Šie skaičiai, suprantama, išėjo mažesni, nei procentus suskaičiavus tik nuo potencialių šių kalbų kaip svetimųjų mokėtojų. Mat gimtakalbiai (rusakalbių gimtakalbių imtyje buvo 11 proc., lenkų – 6 proc.) pirmu atveju traktuoti kaip aptariamų kalbų nemokantys – nors iš tiesų nemoka jų kaip svetimųjų, o tai kiek iškreipia bendrą vaizdą.

2 PAV. Rusų ir anglų kalbų kaip svetimųjų vartojimas

tinkluose (25 proc.). Prieš dešimtmetį Laimos Nevinskaitės (2013: 61)⁴ pateikti rusų kalbos vartojimo rezultatai iš įvairaus dydžio Lietuvos miestų rodo, kad anuomet daugiau žmonių rusiškai žymėjo kalbantys (apie 80 proc.) ir žiūrintys televiziją (apie 82 proc.)⁵. Tačiau mūsų tiriamieji dažniau nurodė skaitantys rusiškai (knygas ir periodiką anuomet skaitė apie 34 proc.) ir naršantys šia kalba internete (buvo 29 proc.; bet nuo to laiko neabejotinai išaugo naudojimosi internetu mastai apskritai). Panašus procentas kaip ir anksčiau teigė rusiškai rašantys (buvo apie 45 proc.).

Angliškai, kitaip nei rusiškai, žmonių daugiausia ne kalbama, o skaitoma (53 proc.). Šia kalba bent kartais šneka, kaip jau minėta, tik mažiau nei pusė (47 proc.) apklaustųjų. Panašus procentas ką nors žiūri angliškai (45 proc.). Angliškai įvairių dalykų klausoma mažiau nei rusiškai (38 proc.), tačiau daugiau bendraujama socialiniuose tinkluose (32 proc.). Jau rašyta, kad pastaroji veikla, kaip ir informacijos paieška bei skaitymas internete (45 proc.), yra ta, pagal kurią anglų kalba pranoksta rusų.

⁴ Nevinskaitės (2013) tyrime procentai skaičiuoti nuo rusų mokančių gimtakalbių lietuvių, šiame darbe – nuo visų apklausoje dalyvavusiųjų, išskyrus tuos, kurie nurodė, kad rusų jiems – gimtoji.

⁵ Ankstesniuose sociolingvistiniuose projektuose (Ramonienė 2010; 2013) beveik visi apklausti miestiečiai teigė mokantys rusiškai (žr. monografijos 1 skyr. 1.3 poskyr.).

Rusų kalbos atveju galima išvelgti kiek mažesnę skirtumą tarp nurodomo šios kalbos mokėjimo ir vartojimo, jei žiūrėtume į sakinę komunikaciją, skaitymą ir vaizdo medžiagos žiūrėjimą. Dėl anglų kalbos būtina atkreipti dėmesį, kad jos vartojimo procentai, kalbant apie visas kalbinės veiklos rūšis, yra kur kas didesni nei prieš dešimtmetį apskaičiuoti Lietuvos miestuose ir miesteliuose: tada angliškai ten kalbėjo apie 31 proc., rašė apie 26 proc., knygas, periodiką skaitė apie 17 proc., televiziją žiūrėjo apie 37 proc., internete naršė apie 38 proc. apklaustųjų (Nevinskaitė 2013: 66). Mūsų gauti anglų kalbos vartojimo rodikliai, visas kalbines veiklas kartu sudėjus, gerokai didesni ir už Loretos Vaicekauskienės (2010: 188) nustatytus trijuose didmiesčiuose. Taigi nepaisant metodologinių anuomečių ir pristatomo tyrimų skirtumų, ribojančių rezultatų palyginamumą (žr. Įvadą ir monografijos 1 skyr. pradžią), apskritai galima tvirtinti, kad rusų kalbos vartojimas, vertinant kai kurias kalbines veiklas, yra sumažėjęs, kitais atvejais – padidėjęs, o anglų – visais atvejais išaugęs.

Dėl trečios pagal mokėjimo dažnumą (33 proc.) lenkų kalbos kaip svetimšios pasakytina, kad daugiausiai žmonių lenkiškai kalba, antroje vietoje – skaitymo veikla. Tačiau lenkiškai kalba ir skaito tik atitinkamai 16 proc. ir 12 proc. visų negimtakalbių. Vokiečių, prancūzų, ispanų ir italų vartojimas iš esmės neperžengia 10 proc. ribos. Taigi visuomenėje šios kalbos ir neplačiai, ir ne taip gerai mokamos (žr. monografijos 1 skyr. 4 pav.), ir mažai tevertojamos. Ko gera, tai yra mokykloje išmoktos, bet atidėtos, atsidėjusios į šalį, arba pradėtos mokyti, bet praktiškai (dar) nepasitelkiamos kalbos.

Toliau bus gilinamasi į kalbų vartojimo polinkius pagal socialinius bei demografinius parametrus. Kadangi daugumos kalbų vartojimo procentai gauti labai maži, plačiau bus aptarta tik rusų ir anglų kalbų kaip svetimųjų vartojimo statistika. Duomenų pateikimo patogumui (mat jie rodomi didelėse lentelėse, juos interpretuojant gausiai remiamasi kokybine interviu medžiaga) rusų ir anglų kalbos analizuojamos atskirai.

1.2. Rusų kalbos vartojimas: sociodemografiniai skirtumai

Amžius. Rusų kalbos kaip svetimšios mokėjimo kokybei kaip labiausiai lemiamas nustatytas amžiaus veiksnys (žr. monografijos 1 skyr. 1.5 poskyr. 2.1 ir 2.2 lent.). Iš 1 lentelės⁶ akivaizdu, kad tas pats pasakytina ir apie šios kalbos vartojimą. Jaunesni (18–44 metų) asmenys, kaip aiškinta pirmame monografijos skyriuje, rusų deklaravo mokantys bene taip pat dažnai kaip vyresni (44–74 metų). Tačiau ne taip gerai: pirmą vietą jaunesnieji dažniau skyrė anglų kalbai. Respondentų kalbų vartosenos įsivertinimai atskleidė, kad

⁶ Čia ir toliau tamsiausia pilka spalva pažymėtuose lentelių langeliuose pateikiama apskaičiuoti statistškai reikšmingai didesni, nei rodo bendrasis pasiskirstymas (nurodomas šviesiausiai tonuotoje eilutėje viršuje), procentai; šviesesnio pilko atspalvio laukeliuose matomi statistiškai reikšmingai mažesni rezultatai (95 proc. tikimybė). Pagal nutylėjimą darbe aptariamai tik gauti statistiškai reikšmingi skirtumai.

jauniausių, 18–34 metų amžiaus, grupėje rusų kalba vartojama gerokai rečiau – žiūrint iš esmės į visas kalbines veiklas. Nuo 45 metų – daugeliu atvejų dažniau, nei rodo bendrasis pasiskirstymas. Didelis pokytis – ties 34–35 metų riba. Respondentus pagal amžių padalijus į dvi dalis (žr. Amžius (2) eilutes) skirtumai dar ryškesni. Matyti, kad nors, kaip buvo nustatyta, rusų kalbą plačiausiai ir geriausiai moka vyriausieji 65–74 metų asmenys (žr. monografijos 1 skyr.), aktyviausi jos vartojai – darbingo 45–64 metų amžiaus žmonės (plg. taip pat Dabašinskienė 2010: 246). Tačiau 35–44 metų grupė taip pat plačiai kaip vyresnieji rusiškai kalba ir žiūri vaizdo medžiagą.

1 LENTELĖ. Rusų kalbos kaip svetimosios vartojimas pagal amžių

		N	Kalba	Rašo	Skaity	Klauso radijo, laidų internete ir pan.	Žiūri TV, laidas, filmus internete ir pan.	Ieško informacijos internete, skaito naujienų portalus ir pan.	Bendrauja socialiniuose tinkluose
Visi atsakiusieji		893	70 %	46 %	65 %	49 %	62 %	42 %	25 %
Amžius (1)	18–24	91	41 %	22 %	37 %	24 %	26 %	12 %	13 %
	25–34	168	58 %	27 %	53 %	42 %	40 %	29 %	20 %
	35–44	147	79 %	48 %	68 %	56 %	78 %	48 %	26 %
	45–54	172	77 %	53 %	70 %	55 %	72 %	54 %	34 %
	55–64	180	79 %	60 %	77 %	53 %	69 %	49 %	26 %
	65–74	135	74 %	59 %	73 %	56 %	72 %	48 %	24 %
Amžius (2)	18–44	406	62 %	33 %	55 %	43 %	51 %	32 %	21 %
	45–74	487	77 %	57 %	74 %	55 %	71 %	51 %	28 %

Dauguma rusų mokančių jauniausių informantų – moksleivių⁷ teigė, kad rusų jie vartoja vien šios kalbos pamokose. Išskirtas tik rusiškų dainų (pvz., repo) klausymas laisvalaikiu. Tais retais atvejais, kai kalbą paaugliai moka geriau, rusiškai žiūri televiziją, filmus ir pan. Mokyklinė paauglių rusų kalba kartais gali būti suaktyvinama su užsieniečiais: pavyzdžiui, vienas vaikinai prisiminė rusiškai kalbėjusį su latvių šokių stovykloje. Vis dėlto pastarasis atvejis išimtinis – ne tik Baltijos, bet ir kitų buvusių sovietinių

⁷ Interviu informantai šiam tyrimui sąlygiškai susikirstyti į tokias grupes: paauglių moksleivių – 17–19 metų, jaunų žmonių – 20–34 metų, vidutinio amžiaus – 35–44 metų, vyresnio amžiaus – 45–64 metų. Kiekybinėje apklausoje dalyvo 18–74 metų asmenys – taigi apklausos ir interviu imtys pagal amžių kiek skiriasi. Kalbant apie kiekybinės apklausos dalyvius, žmonės iki 44 metų sąlygiškai vadinami jaunesniais, o nuo 45 metų – vyresniais.

šalių jaunimas, kitaip nei vyresni žmonės, tarpusavyje dažniausiai bendrauja anglų kalba (pvz., „savo rateliuose jie angliškai susišneka“, „sūnus, kai plaukė čia vaikystėj keltu, sako, ten estai, kažkas, sakau, tai kaip tu susikalbėjai, kaip jūs kalbėjot – angliškai“, „žiūriu irgi jaunimas, va, kavinėj kažko ten nori užsisakyt, tai angliškai, rusiškai ne“) (žr. taip pat Gudavičienė 2010: 220; Ramonienė, Vilkienė 2016: 272). Kaip apibendrina vienas informantas, vartoti rusų kalbą, o ypač šnekėti rusiškai, esanti vyresnių, suaugusiųjų veikla (pvz., „rusų kalba dažniausiai šneka suaugusieji, retai tenka išgirsti, kad vat mano amžiaus vaikinai ar merginos šnekėtų kokiais rusiškais žodžiais, kažką rusiškai sakytų“). Jaunimas iš mišrių šeimų, rusų kalbą girdintys nuo mažumės, ją, suprantama, vartoja dažniau, plačiau ir palyginti laisvai, net jei šeimoje su rusakalbiu tėvu ar mama ne(be)-bendraujama arba mažai bendraujama.

Apskritai, kaip pastebėjo Loreta Vilkienė (2010: 66), „jaunuomenė, kuri rusų kalbos atžvilgiu buvo tik susiformavusi pradėtają dvikalbystę, neatsidurdama šios kalbos vartojimo kontekstuose, ima pamiršti ne visada tvirtai mokėtą kalbą, taigi nuo pradėtosios dvikalbystės gali būti peršokama į nykstantąją.“ Tačiau kad mokykloje pramokta rusų kalba kai kuriais atvejais gali būti vėliau vartojama ir lavinama kasdienybėje, rodo vieno kalbinto jauno gydytojo pavyzdys: studijuodamas psichiatrijos rezidentūroje Vilniuje, aplinkybių verčiamas (norėdamas susišnekėti su rusakalbiais pacientais bei jų artimaisiais jų kalba) jis pirmą kartą realiam gyvenime prakalbo ir sėkmingai susišnekėjo rusiškai.

Kaip jau išsiaiškinta (žr. monografijos 1 skyr. 1.5 poskyr.), nemažai vidutinio amžiaus ir dauguma vyresnių žmonių rusų kalbą nurodė kaip savo stipriausią. Ir per interviu šio amžiaus žmonės taip pat teigė ją mokantys gerai arba labai gerai. Tačiau Vilkienė (2010: 66) jau anksčiau yra atkreipusi dėmesį, kad ir „vyresniosios kartos miestų gyventojų rusų kalba nebėra dažnai vartojama, tad dalis buvusių gebėjimų, pavyzdžiui, rašymo, gali būti išnykę.“ Daug kas klausinėjami išties sakė, kad šiais laikais ne(be) turi progų vartoti rusų kalbą (pvz., „mokėmės mes tą kalbą, džiaugies, kad gali kažkaip taip dar panaudoti kur“, „o rusų kalba jau, žinokit, viskas, iš tikrųjų, rusų kalba tai tikrai dingsta iš mano gyvenimo visiškai, man jos tikrai nereikia nei darbe, tikrai neprisireikė niekada“, „jeigu šiaip kartais va sau pasigalvoju, ar dar prisimenu, kaip, pavyzdžiui, kažką tai pasakyčiau rusiškai, vat save taip patikrinu, ir metai su metais vis pasakau mažiau“). Iš parinktuose miestuose darytų interviu, kitaip nei rodo gauta statistika apie visą šalį, paaiškėjo, jog regionuose labiausiai įveiklinamas receptyvusis aptariamos kalbos lygmuo, t. y. rusiškai žiūrima televizijos laidos, filmai, įvairi vaizdinė medžiaga internete ir pan. Pasitelkiant gerai mokamą svetimąją kalbą išplečiamos galimybės gauti daugiau, įdomesnį, įvairesnį (1 ir 2 pvz.), galbūt kai kuriais atžvilgiais – ir priimtinesnio (3 pvz.) turinio:

1. *Vyresnioji karta, jie labiau iš tikrųjų su tuo rusišku turiniu, vis tiek didžiąjai daliai tai vienintelė užsienio kalba, kuria jie bendrauja, tai jiems, žinot, vartai į pasaulį kartais tai yra, nes lietuviško turinio taip daug nėra...* (V_37_Telšiai⁸)
2. *Dabar, sakykim, rusų televizijos, pas mus daug labai yra kanalų, šiuo metu tai tikrai dabar apšlopę, aš visai mažai televiziją žiūriu, bet būdavo tokios laidos apie interjerą, būdavo kažkokios tai kultūrinės laidos įdomesnės... <...> Aišku, ne tuos propagandinius, ten žinių jokių aš pas juos nežiūriu, bet žiūrėdavau šitas laidas. <...> Mano vyras turbūt į rusų kalbą, žinokit, dar labiau įsitraukęs, nes jisai žiūri ten tuos jūjų humoristus...* (M_45_Šakiai)
3. *Aš nieko prieš ir aš nematau nieko blogo, ir aš skaitau, kad man negalima įpiršt <...> aš pasirenku, ką žiūrėti ir kas man nepriimtina <...> ir, pavyzdžiui, yra ir laidų, ir filmų, nu, ir tikrai, kurie priimtini gyvenimiškai, pavyzdžiui, negu tie iš Amerikos atėję, kur ten žudo kažkokia ten, kažkas tai ten, nu, visai kažkokia...* (M_53_Telšiai)

Interviu rinkti gerokai prieš Rusijos pradėtą plataus masto karą Ukrainoje ir prieš Lietuvai užblokavus kai kurių populiarių rusiškų valstybinių televizijos kanalų transliavimą. Informantai, kurie rusakalbius kanalus tyrimo metu žiūrėjo, atrodė, neretai jausdavosi turį pasiteisinti, pabrėždavo, kad vengia propagandos, labai atsirenka, ką žiūrėti (2 ir 3 pvz.). Tačiau rusiškas turinys (ne tik televizinis, bet ir muzika, knygos ir pan.) jau ir tada ne visų mėgtas ir vartotas. Kai kurių to nedaryta nei pramogai, nei juolab sąmoningai siekiant išlaikyti įgytus kalbinius gebėjimus (4 pvz.):

4. T⁹: *O muzika, dainos, knygos, serialai, rusiška televizija?*
I: *Vat matot, ir netraukia, iš tikrųjų, nežiūriu nei rusiškos televizijos, nei tos dainos rusiškos man patinka, iš tikrųjų.*
T: *Žodžiu, nėra....*
I: *Nu vat, susidomėjimo ta kalba nėra.*
T: *Ir nėra ir noro jo palaikyti?*
I: *Nėra ir poreikio ją vartoti kažkur tai, ir ją palaikyti.* (M_59_Skuodas)

Labai lietuviškuose regionų miestuose gyvenančių kai kurių vidutinio ir vyresnio amžiaus rusų kalba aktyviau vartojama tik atsidūrus labiau rusakalbėje aplinkoje (pvz., „vien į Vilnių nuvažiavus reikia rusų kalbos“), per keliones į kai kuriuos kraštus (Turkiją, Bulgariją, Kiprą ir kt.), bendraujant su žmonėmis iš kitų, dažniausiai buvusių sovietinio bloko šalių (pvz., „kartais būna, aišku, svečių kokių į mokyklą atvažiuoja“, „nu, rusiškai yra tekę nebent, vat, mokykla draugauja su Ukraina, tai kartą metuose tenka

⁸ Prie interviu citatų M visur reiškia „moteris“, V – „vyras“, skaičius – žmogaus amžių, o paskutinė yra informanto gyvenamosios vietos nuoroda.

⁹ Čia ir toliau tekste raide T žymima tyrėja, raide I – informantas (-ė).

man atvirutę parašyt rusiška¹⁰). Kaip apibendrina viena pašnekovė, rusų kalba esanti „tarptautinė tokių vat penkiasdešimtmečių šešiasdešimtmečių dar mokama kalba“.

Kalbų vartojimui didelę įtaką daro profesinė miestų aplinka (Nevinskaitė 2010b: 276). Vilkienė (2010: 57) darė išvadą, kad net ir didžiųjų miestų gyventojai rusų kalbą nedažnai pasitelkia ir apskritai, ir konkrečiai darbe. Mūsų tirtuose miestuose rusų kalba tik pavieniais atvejais vartojama paslaugų, užsienio prekybos (pvz., naudotų automobilių, buitinės technikos), logistikos, statybų, gamybos ir kt. srityse (5 pvz.).

5. *Čia tokia gana didelė pas mus yra baldų gamybos įmonė, ieškojo pardavimų administratoriaus, ten reikėjo rusų kalbos, nes prekybos salonai, partneriai buvo Latvijoje, Estijoje <...> Rusų kalba tada bendraudavom telefonu, būdavo užsakymai, formuojai užsakymus netgi ir elektroniniais laiškais, sakykim, susirašinėjant. <...> Ir aš po to dirbau transporto kompanijoje, pervežimo tarptautinio <...> Ten kažkaip daugiau, galvoju, gal rusiška <...> į Vokietiją reikėjo skambinti, ten sugedo mašina ir ten, būtent į autoservisą, kad vat, vadovas nemokėjo, kaip sako, tada ten jau papasakojau, kad tą mūsų mašiną sutaisytu. (M_46_Telšiai)*

Lytis. Kaip ir tiriant rusų kalbos mokėjimą (žr. 1 skyr. 1.5 poskyr. 5 lent.), statistiškai reikšmingų rusų kalbos vartojimo skirtumų pagal lytį nenustatyta. Iš interviu medžiagos jokių skirtumų taip pat neišryškėjo. Pažymėtina tik tai, kad iš kiekybinių duomenų matyti, jog vyrai dažniau naršo rusiška internete. Tačiau tai gali būti susiję su tuo, kad vyrai galbūt apskritai daugiau laiko praleidžia internete¹⁰.

Gyvenamoji vieta. Kaip rašyta pirmame monografijos skyriuje (žr. 1 skyr. 1.5 poskyr. 5 lent.), Vilniuje rusų kalbą kaip svetimąją kalbą, skaičiuojant tik nuo potencialių jos mokėtojų negimtakalbių, moka net 92 proc. gyventojų. Tai didelis skaičius, bet nuo bendrojo pasiskirstymo (86 proc.) reikšmingai nenutolsta. Tačiau, kaip rodoma 2 lentelėje, vilniečiai labai išsiskiria pagal dažną rusų kalbos kaip svetimšios vartojimą (žr. taip pat Nevinskaitė 2010b: 272, 276). Tas negalioja tik rusiško turinio žiūrėjimui, informacijos rusų kalba paieškoms ir skaitymui internete. Vadinasi, rusų kalba kaip svetimoji sostinėje vartojama dažniau nei kitur, įvairioms reikmėms, nes, matyt, turima kur, kam ir su kuo tai daryti.

Mažesnės etninės įvairovės, labai lietuviškos aplinkos Kaune, atvirkščiai, rusų kalba kaip svetimoji vartojama gerokai mažesnio procento gyventojų nei bendrai Lietuvoje (plg. taip pat Nevinskaitė 2010b: 273; 2013: 62). Rezultatai iš kitų vietovių nuo vidurkio nenutolsta. Tačiau daug informantų regionų miestuose rusų kalbą kasdienybėje teigė vartojantys mažai, išskyrus nebent pasyviają vartoseną – vaizdo medžiagos per televiziją ar internete žiūrėjimą.

¹⁰ Duomenys iš JAV apie skirtingus vyrų ir moterų interneto vartojimo įpročius: <https://www.pewresearch.org/internet/2005/12/28/how-women-and-men-use-the-internet/>

2 LENTELĖ. Rusų kalbos kaip svetimosios vartojimas pagal gyvenamąją vietą

		N	Kalba	Rašo	Skaity	Klauso radijo, laidų internete ir pan.	Žiūri TV, laidas, filmus internete ir pan.	Ieško informacijos internete, skaity naujienų portalus ir pan.	Bendrauja socialiniuose tinkluose
Visi atsakiusieji		893	70 %	46 %	65 %	49 %	62 %	42 %	25 %
Gyvenamoji vietovė	Vilnius	139	78 %	55 %	73 %	56 %	63 %	49 %	39 %
	Kaunas	96	60 %	31 %	52 %	34 %	52 %	31 %	18 %
	Klaipėda	49	67 %	39 %	51 %	45 %	49 %	39 %	33 %
	Kiti didieji miestai (Šiauliai, Panevėžys, Alytus, Marijampolė, Mažeikiai)	110	67 %	49 %	67 %	45 %	61 %	41 %	21 %
	Kiti miestai ir miesteliai	188	70 %	45 %	61 %	52 %	61 %	40 %	24 %
	Kaimo vietovės	311	70 %	49 %	70 %	51 %	67 %	45 %	21 %

3 LENTELĖ. Rusų kalbos kaip svetimosios vartojimas pagal išsilavinimą

		N	Kalba	Rašo	Skaity	Klauso radijo, laidų internete ir pan.	Žiūri TV, laidas, filmus internete ir pan.	Ieško informacijos internete, skaity naujienų portalus ir pan.	Bendrauja socialiniuose tinkluose
Visi atsakiusieji		893	70 %	46 %	65 %	49 %	62 %	42 %	25 %
Išsilavinimas	Žemesnei aukštasis	353	61 %	40 %	59 %	44 %	56 %	37 %	23 %
	Aukštasis	540	76 %	50 %	69 %	53 %	66 %	46 %	26 %

Išsilavinimas. Išsilavinimas turi reikšmės ne tik rusų kalbos mokėjimui (šią kalbą dažniau moka aukštąjį išsilavinimą turintieji – žr. 1 skyr. 1.5 poskyr. 7 lent.), bet, kaip matyti iš 3 lentelės, ir vartojimui. Žemesnių pakopų išsilavinimo žmonės rusų kalbą vartoja rečiau nei apskritai, su aukštuoju – dažniau; nesiskiria tik rusų kalbos vartojimo socialiniuose tinkluose polinkiai. Reikia atkreipti dėmesį, kad tarp suaugusiųjų be aukštojo išsilavinimo į imtį turbūt pateko ir labai jaunų vyresnių klasių mokinių ar dar tik siekiančių aukštojo išsilavinimo studentų. O jaunimas, kaip jau buvo rašyta, rusų vartoja kur kas rečiau nei vyresnieji.

Migracijos patirtis. Gyvenimo svetur patirtis nelemia nei dažnesnio rusų kalbos mokėjimo (žr. monografijos 1 skyr. 1.5 poskyr. 8 lent.), nei vartojimo. Migravusieji tik daugiau, lyginant su bendruoju pasiskirstymu, bendrauja rusiškai socialiniuose tinkluose, nes tarp savo kontaktų turbūt turi daugiau užsieniečių, komentuoja jų įrašus, susirašo ir pan.

1.3. Anglų kalbos vartojimas: sociodemografiniai skirtumai

Amžius. Pagal amžių anglų kalbos vartojimas išsisklaido dar ryškiau nei rusų kalbos. Reikšmingų skirtumų nustatyta iš esmės visose amžiaus grupėse ir imant visas kalbines veiklas – žr. 4 lentelę. Aktyvesne anglų kalbos vartosena, žinoma, išsiskiria ją ir dažniau, ir geriausiai iš savo repertuare turimų kalbų mokantis jaunimas (žr. monografijos 1 skyr. 1.5 poskyr.; plg. taip pat Vaicekauskienė 2010: 198).

Iš 4 lentelės matoma, kad anglų kalbos vartojimo procentai, kaip ir jos mokėjimo, visuose stulpeliuose dėsningai mažėja augant respondentų amžiui. Riba, kur procentai itin smarkiai smunka, eina žemiau nei rusų kalbos atveju – ties 44–45 metais. Vadinasi, anglų kalba, palyginti su rusų, Lietuvoje vartojama platesnio amžiaus spektro žmonių. 18–44 metų asmenų rezultatai nuo 45–74 metų grupės skiriasi dviem, o kai kur – net ir trimis kartais. Štai 18–24 metų grupėje anglų kalbą vartoja apie 80 proc. žmonių, o 45–74 metų – tik trečdalis ar ketvirtadalis. Dar daugiau jaunimo anglų kalba veikia kitus dalykus. Kiek mažesnis tik bendravimo socialiniuose tinkluose procentas (76 proc.).

Iš surinktų kokybinių duomenų irgi akivaizdu, kad nepaprastai didelė daugybės vyresnių klasių moksleivių kasdienybės dalis praleidžiama anglų kalbos terpėje internete. Tai buvo galima nuspėti, tačiau toks aktyvus anglų kalbos vartojimas vis dėlto nustebino. Visų pirmiausia ir svarbiausia: anglų kalba paaugliams yra pagrindinis įrankis patrauklioms laisvalaikio veikloms interneto erdvėje. Anglų kalba – kompiuterinių žaidimų, įvairių programų ir programėlių, platformų, muzikos, filmų, serialų (žiūrimų ir be subtitrų), kitų vaizdo ir garso įrašų, socialinių medijų, žiniasklaidos (globalesnėmis temomis, kaip antai klimato kaita, kosmoso tyrinėjimai, pasaulinė jaunimo kultūra

4 LENTELĖ. Anglų kalbos vartojimas pagal amžių

		N	Kalba	Rašo	Skaity	Klauso radijo, laidų internete ir pan.	Žiūri TV, laidas, filmus internete ir pan.	Ieško informacijos internete, skaito naujienų portalus ir pan.	Bendrauja socialiniuose tinkluose
Visi respondentai		1003	47 %	42 %	53 %	38 %	45 %	45 %	32 %
Amžius (1)	18–24	102	80 %	81 %	85 %	82 %	83 %	82 %	76 %
	25–34	184	71 %	66 %	77 %	61 %	71 %	67 %	52 %
	35–44	171	65 %	57 %	70 %	45 %	56 %	58 %	41 %
	45–54	198	34 %	26 %	38 %	26 %	34 %	28 %	18 %
	55–64	205	24 %	18 %	32 %	16 %	20 %	27 %	9 %
	65–74	143	22 %	21 %	29 %	17 %	22 %	24 %	15 %
Amžius (2)	18–44	457	71 %	66 %	76 %	60 %	68 %	67 %	53 %
	45–74	546	27 %	22 %	33 %	20 %	26 %	27 %	14 %

ir kt.) kalba. Angliškai jaunuoliams pasiekiamas gausus, įvairus ir nepaprastai įtraukus turinys (6 pvz.).

6. *Man atrodo, kad vėl ta pasiūla yra didesnė. Nes, na, kiek dalykų įdomių angliškai yra išversta į lietuvių kalbą, nu, tikrai mažuma. Tai ir filmų daugiau yra angliškai, ir visokių straipsnių, ir žaidimų tu, vis dėlto, nu, visko daugiau.* (19¹¹_V_18_Alytus)

Angliškai paauglių itin daug naršoma internete – tai labai kontrastuoja su vidutinio ir vyresnio amžiaus, t. y. jų tėvų bei senelių, kartų įpročiais ir suaugusiuosius labai stebina (7 ir 8 pvz.).

7. I: A, žinokit, iš tikrųjų, aš lietuviškai labai retai kažko ieškau. Pavyzdžiui, jeigu mamai kokio recepto reikia, aš visą laiką angliškai susirandu. Net jinai nustemba visą laiką.
T: O kodėl taip darote?
I: Žinokit, gal, turbūt, jau tokia man antra vos ne, aišku, lietuvių mano gimtoji kalba, bet anglų kalba man komfortabiliu, net ieškoti tokių dalykų. Jeigu didesnė informacija, nes tas informacijos kiekis būna. Galbūt dėl to. (9_M_18_Alytus)

¹¹ Čia ir toliau pirmas interviu kodo skaičius – interviu davusio mokinio numeris duomenų archyve, nes visuose miestuose apklausta daug tokio paties amžiaus jaunuolių.

8. *Jie [paaugliai sūnūs] visko ieško angliškai, aš, tarkim, dažniausiai ieškau lietuviškai kažkodėl, tiesiog... tiesiog suvedi viską automatiškai lietuvių kalba, o jie kažkodėl suveda anglų kalba, nes jiems ten iš viso pasaulio informacija sueina.* (M_42_Utena)

Kaip matyti iš citatų, pagrindinė naršymo anglų kalba priežastis – taip randama kur kas daugiau informacijos. Tačiau jaunimui naršyti angliškai ir patogiau, įprasčiau (7 pvz.), netgi veikia tam tikras automatizmas (8 pvz.). Pažymėtina, kad angliškame internete būnama ne tik pramogai, bet ir dėl mokslų. Kai kuriems mokykliniams dalykams informacijos anglų kalba (ne tik tekstiniu, bet ir jaunuoliams daug priimtinesniu garsiniu ar vaizdiniu pavidalu) internete, žinoma, kur kas daugiau nei lietuviškai (pvz., „daug dalykų ieškau anglų kalba, kadangi yra labai daug šaltinių, kuriuose aš galiu rasti informacijos“). Savarankiškai susirasti papildomos medžiagos tapo itin svarbu koronaviruso pandemijos laikotarpiu mokantis per nuotolį. Ypatinga pasirodė, kad pora kalbintų paauglių sakė parsisiunčiantys ir skaitantys net ir ilgus angliškus tekstus – elektronines knygas, ypač tas, kurių nėra lietuviškų vertimų, taip pat grožinę literatūrą.

Pastaruoju metu tapęs labai interaktyvus internetas suteikia galimybių ne tik anglų kalbos recepcijai, bet ir produkcijai: angliškai susipažįstama, buriamasi, žaidžiama, šnekamasi ir susirašinėjama su kitais kompiuterinių žaidimų austruoliais, diskutuojama su tomis pačiomis temomis besidominčiais, tų pačių pomėgių turinčiais bendraamžiais iš įvairiausių šalių. Nenuostabu, kad iš virtualaus pasaulio anglų kalba keliasi ir į realųjį. Daug laiko leidami angliškoje kalbinėje bei globalioje kultūrinėje jaunimo aplinkoje, gaudami itin daug įvesties anglų kalba, smarkiai jos stimuliuojami, domėdamiesi tuo pačiu anglišku turiniu ir norėdami jį aptarti moksleiviai angliškai, dažnai to nė nepastebėdami, pasišneka ir tarpusavyje, tarp lietuvių (9 pvz.):

9. T: *Manau, kad tai yra dėl socialinių tinklų: viskas, didžioji dalis yra pateikiama būtent angliškai ir, atrodo, vis ir skaitai, ir bendrauji su užsieniečiais ta anglų kalba ir tada kažkaip net nejučiom tai ateina į vat tavo draugų grupę.*

T: *Į tą nebe virtualią, bet tą realią aplinką.*

I: *Taip, taip. <...> Nes, tarkim, jeigu aš žaidžiu kokius kompiuterinius žaidimus, kažką tokio, tai aš labai dažnai žaidžiu su užsieniečiais, kaip ir mano draugai, ir su jais kalbi anglų kalba, ir tada mes dviese su mano draugu žaidžiam su užsieniečiais, taipogi ta anglų kalba, ir tada net nejučiom kalbi anglų kalba ir tiesiog susitikęs jį koridoriuj.* (13_V_18_Alytus)

Kad angliškai paauglių ar netgi vaikų ir susirašinėjama, ir pasišnekučiuojama tiek mokykloje, tiek namie, kone vienbalsiai liudijo ir tėvai bei mokytojai. Tiesa, reikia pasakyti, kad dažniausiai angliškai kalbama ar susirašinėjama (pvz., „socialiniuose tinkluose, pas mane bent jau, tai kokie 98 proc. viskas angliškai“, „beveik visi pokalbiai su savo amžiaus žmonėm yra anglų kalba“) ne ištiesai. Dažniausiai anglų kalbos tiesiog

įmaišoma į lietuvišką šnekėjimą ar rašymą, ypač bendraujant tam tikromis minėtomis „tipiškai angliškomis“ temomis. Dėl gausios stimuliacijos anglų kalba ir aktyvios produkcijos anglų kalbos (paskirų žodžių posakių, frazių, juokų ir pan.) į lietuviškus pokalbius įterpiama „automatiškai“, nebūtinai siekiant „pasipuikuoti“, „pažongliruoti ja kaip koku savo išskirtinumo ženklu“, nes „viską skaitai ir viską žiūri angliška, tai tu tiesiog, ir kitam, pavyzdžiui, pasakai irgi angliška, nes tiesiog, nu, neišverti“. Paaugliai kalbėjo apie tipiškus dvikalbiams žmonėms reiškinius: šnekant taip greitai iš atminties ne visada lengvai iškeliamus gimtosios ir greičiau į galvą ateinančius gerai mokamos ir tankiai vartojamos svetimiosios kalbos žodžius (10 pvz.); kodų kaitą – tiek tame pačiame diskurse, tiek pagal temas ir domenų (10 ir 11 pvz.); jausmą, kad ta kita kalba sykais suteikia daugiau, papildomų išraiškos galimybių (10 pvz.); pasakota apie sunkumus ir nenorą versti į lietuvių kalbą humorą svetimąja kalba, nes taip daug jo prarandama (11 pvz.), ir pan. Taip pat iš moksleivių išgirsta svarstymų apie tai, kad jie yra labai veikiami vakarietiškos kultūros ir mąstysenos, tad drauge su ja noriai priima ir aktyviai vartoja tarptautinę anglų kalbą (10 ir 11 pvz.). Nors neabejotinai esama ir atvirkštinio ryšio – per anglų kalbą patiriama ir perimama su ja susijusi kultūra.

10. T: *Kiek Jūsų gyvenime užima vietos anglų kalba? Ką Jūs veikiat su anglų kalba?*

I: Daug, nuo pamokų, aišku, būna anglų kalba, tada su draugais, kai bendrauju, dažnai naudoju angliškus išsireiškimus, pavyzdžiui, tiesiog, nu, ar sutrumpinimus, jeigu rašai, arba, pavyzdžiui, neprisimeni lietuviškai žodžio, tiesiog užstringa, tai panaudoji angliška. Aš taip labai peršokinėju iš lietuvių į anglų. <...> Nežinau, nu tiesiog, mūsų kartai... atrodo, labai daug visų idėjų, ir mus labai paveikia Vakarai ir jų kalba ir visa jų, nu, viskas tiesiog, ir tada, nu, jeigu jau priimi tuos įsitikinimus, kaip, nu, jaunimo, tai tada priimi ir kalbą, ir kadangi tu viską skaitai ir viską žiūri angliška, tai tu tiesiog... (16_M_18_Alytus)

11. Ypatingai ta vat humoro dalis ateina būtent iš interneto, ir atrodo, kažkaip tuos visus tokius vos ne „mymus“ kažkaip versti į lietuvių kalbą, nu, vat, tiesiog nelimpa taip baisiai. Tai vat, būtent, manau, todėl ta anglų kalba taip ypatingai vyrauja. <...> Namuose, pamokų metu, savaime suprantama, vyrauja daugiausiai lietuvių kalba. Tačiau laisvalaikiu labiau vyrauja anglų kalba. Jinai kažkodėl, tiesiog ypatingai mano draugų grupėje, yra truputėlį ekspresyvesnė, nes visi tie tokie... Dažnai tos pokalbių temos ateina iš visokių Vakarų tendencijų, todėl truputėlį kažkaip dominuoja labiau ta būtent anglų kalba. (13_V_18_Alytus)

Kaip irgi įprasta ankstyviesiems dvikalbiams, anglų kalba moksleiviams kartais netgi gali būti vidinė, minčių, ne komunikacijai su kitais skirta kalba (Grosjean, Byers-Heinlein 2018: 8), gali atrodyti natūralesnė, įprastesnė (pvz., „netgi mintys vyksta angliška“, „kartais lengviau išreikšti mintis angliška negu lietuviškai“, „verti iš mintyse iš anglų

kalbos į lietuviškus sakinius“, „aš jaučiu, kad man tiesiog viską lengviau pasakyti, sudėtingesnes mintis angliškai“).

Anglų kalbos vartojimas su kitais lietuviais bendraamžiais paauglių matomas kaip kasdienio, kartais nuobodoko, nelabai įvairaus lietuviško mokyklos ir namų gyvenimo regionų miestuose ir miesteliuose pajavirinimas. Kartais ji pasitelkiama norint pažaisti, pašmaikštauti (pvz., „kažkaip būna toks noras užaina: na, dabar pakalbėkim angliškai, kadangi jausim tą, kad mes esam užsienyje ir mum čia reikia kalbėt“, „būna, pradėdam rašinėti angliškai, bet čia taip nerimtai tada būna, taip su humoru tokiu“) ar siekiant paaugliškai paprovokuoti (pvz., „nueinam į parduotuvę kažkokią ar kažką, tai pradėdam kalbėti angliškai, tai labai smagu pažiūrėt reakcijas kitų žmonių būna“).

Anglų kalbos vartojimas, kodų maišymas ir kaita yra svarbi jaunatviškai, šiuolaikiškai tapatybei reikšti (Vaicekauskienė 2010: 198). Anglų kalba suteikia galimybę dalyvauti pasaulinėje jaunimo kultūroje, peržengti geografines, kalbines ribas, susisiekti, dalytis mintimis bei aktualijomis su bendraamžiais iš viso pasaulio. Itin svarbu tai, kad anglų kalba leidžia atsiriboti nuo angliškai nemokančių ar prasčiau mokančių suaugusiųjų (pvz., „su sese kalbamės kartais angliškai, kad tėvai nesuprastų“) – o tai, kaip žinia, nepaprastai svarbu sklandžiai paauglių raidai.

Tačiau tai, kas pasakyta, nereiškia, kad visiems moksleiviams anglų kalba yra integrali jų gyvenimo dalis, lengvai įvairioms reikmėms pasitelkiamas įrankis. Kai kurie per interviu teigė anglų kalbą mažai vartojantys. Tokie paaugliai minėjo patiriantys sunkumų su gramatika, dėl žodyno spragų stokoja kalbos laisvumo (pvz., „būna, kad užaina, kažką paskaitau anglų, ilgai, paskui jau atrodo, va, geriau ir panašiai, galiu vėl laisvai kažką pasakyti, bet paskui <...> metu skaityti ir vėl tas pats grįžta“). Kai kurie netgi nemato didelio reikalo mokėti anglų kalbą (žr. 2 poskyrį). Tačiau daugumos tokia reikiamybė aiškiai suvokiama (12 pvz.) ir anglų kalba kai kurių gali būti vartojama labai sąmoningai ir tikslingai siekiant ją lavinti, galvojant apie būsimas studijas, galbūt ir užsienyje, darbą.

12. *Bet anglų kalbos reikia visur ir visada, su tais pačiais lietuviais kartais reikia kalbėti angliškai, nes iš kur mes tada galėsime išmokti anglų kalbos taip tvirtai, kadangi daug kur, tarkim, darbo vietose, prašo kalbėti angliškai, tolygiai kaip lietuvių kalba. Tai mes, nežinau, ją reikia, taip sakant, šlifuoti ir tobulinti. (7_M_18_Utena)*

Anglų kalba praverčia savanoriaujant (pvz., vienoje tarptautinėje jaunimo organizacijoje dirbanti mergina susirašinėja su organizuojamų renginių dalyviais ir rėmėjais iš kitų šalių). Savaiame suprantama, angliškai kalbama per užsienio keliones, dalyvaujant moksleivių mainų programose, tarptautinėse jaunimo stovyklose ir pan., taip pat bendraujant su užsienyje gyvenančiais ir lietuviškais nemokančiais ar prastai mokančiais jaunais giminaičiais – tai irgi matoma kaip papildoma proga tobulintis.

Iš to, kas pasakyta, matyti, kad aukšti jaunimo anglų kalbos vartojimo procentai, kitaip nei anksčiau yra teigusi Vaicekauskienė (2010: 189), nebėra susiję su šios kalbos vartojimu daugiausia mokyklos aplinkoje, t. y. per šios kalbos pamokas. Anglų kalba yra nepaprastai aktyvi, aiškiai konkuruoja ir, galima sakyti, jau nurungia lietuvių kalbą laisvalaikio – interneto, pramogų domene. Vaicekauskienė (ten pat: 200) prieš gerą dešimtmetį rašė, kad „jokie duomenys nerodo, jog anglų kalbą jaunimas renkasi vietoj lietuvių“, „jų pasirinkimai grindžiami ne opozicija *arba – arba*, o įvairių galimybių derinimu“. Galima išties pritarti šios mokslininkės išvalgai, kad internetas nesuteikia vartotojams lygiaverčių galimybių rinktis tarp anglų ir lietuvių kalbų ir kad pasirinkimo vartoti anglišką turinį motyvas esąs tas, kad anglų kalba galima gauti daugiau informacijos nei lietuvių kalba. Tačiau mūsų surinkti duomenys ir atlikta analizė leidžia teigti, kad domeninės dvikalbystės (kai tam tikroje srityje vartojama tik viena kalba), kurios viena sąlygų – labai gerai mokėti kitą, šiuo atveju anglų kalbą, jau esama. Šiaip ar taip, geras jaunimo anglų kalbos mokėjimas ir aktyvus jos vartojimas tikrai „neturėtų būti traktuojamas kaip grėsmė“ lietuvių kalbai (iš interviu akivaizdu, kad ją kaip tokią išties dažnai mato tėvai, mokytojai ir netgi patys paaugliai). Veikia – kaip papildomas išteklius, tarptautinės komunikacijos priemonė.

Šiame poskyryje iki šiol daugiausia dėmesio skirta anglų kalbą itin aktyviai vartojantiems paaugliams. O kaip atrodo jaunų suaugusiųjų, vidutinio amžiaus ir vyresnių žmonių anglų kalbos vartojimas? Nors pagal gautus skaičius jaunų ir vidutinio amžiaus žmonių kalbinės praktikos atrodo panašios, iš interviu atsiskleidė, kad vidutinio amžiaus žmonės tirtuose miestuose turi kur kas mažiau paskatų ir galimybių vartoti šią per pamokas mokykloje išmoktą kalbą, todėl juntama, kad gebėjimai menksta (pvz., „baigiu užmiršti, nes nenaudoju labai“, „anglų kalbą padėjau į stalčių“, „silpnėja, tikrai silpnėja anglų“).

Jaunų ir vidutinio amžiaus žmonių regionų miestuose anglų kalba aktyviau vartojama, jei jos reikia darbui: susirašinėjant su klientais ir interesantais, skaitant profesinę literatūrą (pvz., „beveik visos mano medicinos knygos angliškos“, „kiek reikia, sakykim, kaip čia, nu, kas su darbu truputį susiję“), keliant kvalifikaciją (pvz., kosmetologė žiūri angliškus jutubo įrašus apie makiažą). Tačiau darbo srityje anglų kalba, kaip ir rusų, tose Lietuvos vietose reikalinga tikrai nedaugeliui (pvz., „man kažkaip netenka jos naudoti labai profesionaliai“, „problemų bendraujant aš neturiu, o kažkur, sakykim, su profesija mano, labai kažkokių specifinių įgūdžių nereikia“). O jei su anglų kalba (beveik) nedirbama, jei neturima reikalų su svetimšaliais, galbūt ir mažiau keliaujama, ji mažai tevartojama, yra tik ribotai pasitelkiama, netampa žmonėms įprasta (pvz., „šiaip neteko taip susidurti, kad jinai būtų nuolat vartojama, reikalinga ir jinai įaugtų, sakykim“, „aš jos nepritaikiau praktiškai, kiek man reikia, aš, pasimokinu ir išsiverčiu, bet <...> aš Lietuvoj gyvenu, ir man jinai nereikalinga iš tikrųjų“, „neturiu su kuom bendrauti, kur

ją naudoti, ir vėl jinai ta tokia vat mieganti, sakykim, yra“, „aš nekeliauju, aš tokia esu namisėda, nereikia man anglų kalbos“).

Anglų kalbą vartoti laisvalaikiu, ypač skaityti, imasi nedažnas kalbintas jaunas ar vidutinio amžiaus informantas (pvz., „laidoms taip, per kabelinę televiziją, va, taip, filmams rečiau, o jeigu knygą pasiimt, aš jau geriau lietuvių kalba“). Suaugusieji jaučia, kad tam reikia pastangų, o stengtis nesinori (pvz., „jeigu jaučiu, kad nesuprantu, persijungiu filmą į rusų kalbą“). Skaitymas, klausymas, žiūrėjimas anglų kalba šioms žmonėms tikrai nesąs grynas malonumas (pvz., „jeigu nori, sakykim, pailsėti, atsipalaiduoti ar dar kažką, tai tada lietuviškai“, „jeigu noriu pailsėti, tai rusiškai įsijungiu, ne angliškai“). Angliškos laisvalaikio veiklos, kitaip nei aptariamoms kalbos barjero praktiškai neįveikiančių paauglių, išties traktuojamos ne kaip pomėgis, smagi veikla, o labiau kaip neformalus kalbos mokymasis. Tam reikia nusiteikti, susiorganizuoti, susiformuoti įprotį (pvz., „angliškai žiūriu, klausausi, kai einu kilometrus rinkt, tuos žingsnius, tai visada ausinukas yra – radijas anglų kalba“), gal net prisiversti – ir ne visada tai pavyksta (pvz., „jeigu dar yra angliška knyga, tai vat ana ir lieka tokiam šone“, „kur anglų kalba, iš karto vat matau tokį, nu, reikia, reikėtų, derėtų, norėčiau išmokt anglų kalbą ir tai va tą podkastą galbūt ne kaip mintį bandau klausyti, o kaip va tą pamoką ir <...> atkrenta“). Veiklų su anglų kalba, kitaip nei paaugliams, suaugusiesiems savaime nesiranda, pati kalba taip smarkiai netraukia (13 pvz.), be to, dirbantiems, vaikus auginantiems žmonėms labai trūksta laiko (13 ir 14 pvz.).

13. *Galiu šiek tiek, aš kartais ir pasižiūriu kokią laidą angliškai, kažką suprantu, kažko ne, bet jeigu... taip nėra ypatingo kažkokio susižavėjimo, kad aš taip skaityčiau. Kažkada buvau galvojus, kad reikėtų skaityti gal angliškai, nepamiršti tos kalbos, bet, kaip visada, man neužtenka laiko viskam. <...> Neužtenka laiko. (M_42_Pasvalys)*
14. *<...> vis tiek reikia vartot, bet tiesiog mūsų toks darbas, gyvenimo tempas, kad galėtum vakare kažkiek kažką ar paskaityt, ar pažiūrėt, bet kita kalba, kad galėtum, ta prasme, jinai išliktų, tai reikėtų, bet toks didelis tempas, kad tiesiog fiziškai nebelabai mes galim to padaryt. Darbai, vaikai, dar kažkas, žiūrėk, užgožia, tų darbų, dar grįžti, dar kažką reikia namuose... namuose pasidaryt. (M_42_Utena)*

Kita vertus, vienas kitas jaunas ar vidutinio amžiaus informantas pasakojo, kad anglų kalbos jų gyvenime yra gana daug – nors toli gražu ne tiek, kiek moksleivių. Bene dažniausiai angliškai laisvalaikiu žiūrimi filmai ir kita vaizdo medžiaga (pvz., „man tas pats, ar lietuviškai, ar angliškai, ar rusiškai“, „net nesusimąstai, tiesiog žiūri tu tą turinį, kokį gauni, jisai yra kokybiškesnis“, „visi filmai netgi eina anglų kalba“, „žiūrim be titrų“). Taip pat yra naršoma, apsiperkama internete. Vieno kito skaitomos angliškos (elektroninės) knygos. Tačiau kalbėti tenka iš esmės tik per užsienio keliones.

Kaip ir kai kuriems paaugliams, neseniai iš anglakalbių šalių grįžusiems reemigrantams anglų kalba bent kurį laiką gali būti jų vidinė kalba, stipriai konkuruoti su gimtąja lietuvių (15 pvz.).

15. *Daug, daug metų gyvenau [Airijoje]. Manęs vienas bendradarbis ir vakar klausė. Sako, kokia tu kalba galvoji? Aš galvoju, pavyzdžiui, angliškai. Iš pradžių taip nebuvo, nes paskui, sakau, juk reikia pagalvoti, tai kaipgi būdavo? Nu, vis tiek kažkaip pačioj pradžioj, kol galvoji lietuviškai, galvoji, kaip išverst. O dabar galvoji atvirkščiai: pagalvoji angliškai, ir reikia pagalvoti, kaip išverst lietuviškai. Tai taip per tokią eilę metų taip pasikeičia. Net, sakau, paklausia, kokia tu kalba galvoji, nu, sakau, net reikia pagalvoti man. Nu, tikrai angliškai, angliškai galvoju. (M_35_ Marijampolė)*

Vyresnių, 45–74 metų grupėje, kaip rodo gauta statistika, anglų kalbą bent kartais vartoja tik ketvirtadalis. Ši amžiaus grupė, ypač vyriausieji šios grupės asmenys, mokykloje anglų kalbos dažniausiai visai nesimokė arba nesimokė jos kaip pagrindinės. Kai kurie vėliau angliškai pramoko „iš gyvenimo“, ir tik nedaugelis mokėsi specialiai. Darbe anglų kalba jiems paprastai irgi nebūtina, ji labiausiai reikalinga kompiuterių, telefonų programų, programėlių pranešimams, įvairioms nuorodom, instrukcijoms suprasti, perkant internete, keliaujant už Lietuvos ribų ir pan. Laisvalaikiu, jei išvis vartojama kita nei lietuvių kalba, tai paprastai būna šios amžiaus grupės asmenų stiprioji, pastangų nereikalaujanti rusų kalba.

Reikalui prispyrus, kai kurių angliškai, kad ir minimaliai, šnekama (pvz., „pasikalbūten, kai reikia buitiniu lygmeniu“). Tačiau ne vienas vyresnio, bet taip pat ir vidutinio amžiaus prasčiau anglų mokantis žmogus prisipažino, kad stengiasi, jei tik gali, išvengti anglų kalbos vartojimo (pvz., „progų būdavo, bet aš išsisukdavau nuo jų“), kompleksuojama dėl nepakankamai gerų gebėjimų (pvz., „tai aš taip nuo to laiko kaip užsičiaupiau, tai ir nedrįstu kalbėti“, „vyras tai turi drąsos kalbėti tiesiog, aš ne“). Tačiau pasitaikančios galimybės pasipraktikuoti vieno kito labai atvirai priimamos, jų netgi specialiai ieškoma (pvz., „savotiškai lengvas iššūkis, sakykim, va, kaip sako, susiduri, nu ir parodyk, ką tu gali“). Tiesa, čia galima pridurti, kad vidutinio bei vyresnio amžiaus žmonės drovisi ir prastų savo rusų kalbos gebėjimų, ne tik anglų – taigi turbūt esama daug nepasitikėjimo savimi ir galbūt svetimųjų kalbų baimės apskritai.

Lytis. Kaip rodoma 5 lentelėje, dėl anglų kalbos vartojimo, kitaip nei dėl rusų, esama skirtumų ir tarp lyčių: vyrai, dažniau nurodę mokantys angliškai (žr. monografijos 1 skyr. 1.5 poskyr. 5 lent.), dažniau žymėjo kalbantys, skaitantys, ieškantys informacijos internete šia kalba (taip pat ir darbo reikalais), o moterys – rečiau. Tai gali būti susiję ir su skirtingais interneto vartojimo polinkiais tarp lyčių.

5 LENTELĖ. Anglų kalbos vartojimas pagal lytį

		N	Kalba	Rašo	Skaity	Klauso radijo, laidų internete ir pan.	Žiūri TV, laidas, filmus internete ir pan.	Ieško informacijos internete, skaity naujienų portalus ir pan.	Bendrauja socialiniuose tinkluose
Visi respondentai		1003	47 %	42 %	53 %	38 %	45 %	45 %	32 %
Lytis	Vyrai	478	52 %	46 %	58 %	42 %	49 %	52 %	35 %
	Moterys	525	43 %	39 %	48 %	35 %	42 %	39 %	29 %

6 LENTELĖ. Anglų kalbos vartojimas pagal gyvenamąją vietą

		N	Kalba	Rašo	Skaity	Klauso radijo, laidų internete ir pan.	Žiūri TV, laidas, filmus internete ir pan.	Ieško informacijos internete, skaity naujienų portalus ir pan.	Bendrauja socialiniuose tinkluose
Visi respondentai		1003	47 %	42 %	53 %	38 %	45 %	45 %	32 %
Gyvenamoji vietovė	Vilnius	200	62 %	56 %	69 %	55 %	61 %	62 %	47 %
	Kaunas	105	60 %	59 %	67 %	50 %	62 %	60 %	41 %
	Klaipėda	54	57 %	57 %	63 %	46 %	56 %	57 %	46 %
	Kiti didieji miestai (Šiauliai, Panevėžys, Alytus, Marijampolė, Mažeikiai)	112	56 %	46 %	55 %	43 %	48 %	47 %	37 %
	Kiti miestai ir miesteliai	209	33 %	29 %	43 %	31 %	34 %	33 %	24 %
	Kaimo vietovės	323	38 %	32 %	43 %	27 %	33 %	36 %	20 %

Gyvenamoji vieta. Kaip matyti iš 6 lentelės, anglų kalba kur kas daugiau vartojama Vilniuje ir Kaune, iš dalies – ir Klaipėdoje (plg. taip pat Nevinskaitė 2013: 66; Ramonienė, Vilkienė 2016: 273). Kaip buvo nustatyta ir Nevinskaitės (2010b: 275), Vilnius ir Kaunas anglų kalbos vartojimo požiūriu lenkia uostamiestį – turbūt todėl, kad vilniečiams ir kauniečiams ji labiau reikalinga darbe. Kituose didžiuosiuose miestuose reikšmingai daugiau nei apskritai Lietuvoje, nors mažiau nei Kaune ar Vilniuje, angliškai kalbama. Dar kituose miestuose, miesteliuose ir kaimo vietovėse anglų kalba kur kas mažiau nei apskritai vartojama užsiimant visomis tirtomis kalbinėmis veiklomis.

Išsilavinimas. Žemesnio nei aukštasis išsimokslinimo žmonės anglų kalbą ir rečiau moka (žr. monografijos 1 skyr. 1.5 poskyr. 7 lent.), ir gerokai mažiau vartoja – žr. 7 lentelę. Žmonės su aukštuoju savo ruožtu – ir dažniau moka, ir aktyviau vartoja.

7 LENTELE. Anglų kalbos vartojimas pagal išsilavinimą

	N	Kalba	Rašo	Skaito	Klauso radijo, laidų internete ir pan.	Žiūri TV, laidas, filmus internete ir pan.	Ieško informacijos internete, skaito naujienų portalus ir pan.	Bendrauja socialiniuose tinkluose	
Visi respondentai	1003	47 %	42 %	53 %	38 %	45 %	45 %	32 %	
Išsilavinimas	Žemesnis nei aukštasis	391	36 %	29 %	40 %	29 %	36 %	34 %	27 %
	Aukštasis	612	54 %	50 %	61 %	44 %	51 %	53 %	35 %

Tai visiškai sutampa su ankstesnių tyrimų duomenimis. Jau anuomet buvo patvirtintas galimas nuspėti dalykas, jog anglų kalbą labiau vartoja jauni, išsilavinę, aukštesnes pareigas užimantys ir didesnes pajamas gaunantys gyventojai (plg. Dabašinskienė, Garuckaitė 2010: 240; Vaicekauskienė 2010: 189, 191, 199).

Migracijos patirtis. Kitaip nei rusų kalbos, anglų kalbos ir mokėjimui (žr. monografijos 1 skyr. 1.5 poskyr. 7 lent.), ir vartojimui teigiamos įtakos turi gyvenimo kitose šalyse patirtis – tai atsiskleidžia iš 8 lentelės. Reemigrantai angliškai visomis kalbinėmis veiklomis nurodė užsiimantys dažniau, nei rodo bendrasis pasiskirstymas (pvz., 15 pvz. cituota iš Airijos grįžusi moteris įsidarbino olandiškoje įdarbinimo agentūroje, kur kasdien kalba ir rašo angliškai). Nemigravusieji kur kas rečiau šneka ir rečiau bendrauja angliškai socialiniuose tinkluose – turbūt todėl, kad neturi užmezgę tiek asmeninių kontaktų su kitakalbiais.

8 LENTELĖ. Anglų kalbos vartojimas pagal migracijos patirtį

		N	Kalba	Rašo	Skaity	Klauso radijo, laidų internete ir pan.	Žiūri TV, laidas, filmus internete ir pan.	Ieško informacijos internete, skaity naujienų portalus ir pan.	Bendrauja socialiniuose tinkluose
Visi respondentai		1003	47 %	42 %	53 %	38 %	45 %	45 %	32 %
Migracijos patirtis	Turi	176	64 %	56 %	66 %	52 %	59 %	59 %	47 %
	Neturi	827	43 %	39 %	50 %	35 %	42 %	43 %	29 %

Taigi, kaip buvo pristatyta, anglų kalbos vartojimas, kaip ir mokėjimas, skirtingai nuo rusų, visuomenėje skiriasi pagal visus be išimties analizuotus socialinius bei demografinius veiksnius ir, kitaip nei rusų, anglų kalbos atveju gauti skirtumai tarp tirtų respondentų grupių yra didesni – ypač pagal amžių. Pastarasis, kaip jau buvo konstatuota išanalizavus mokėjimo rezultatus (žr. monografijos 1 skyr.), atrodo esąs pagrindinis, pirminis taip pat ir Lietuvos gyventojų anglų kalbos vartojimą lemiantis veiksnys.

2. NUOSTATOS DĖL SVETIMŲJŲ KALBŲ

Kalbų mokomasi, jos išmokstamos, mokamos, vartojamos ir toliau lavinamos dažniausiai dėl to, kad gyvenime jų reikia (Grosjean 2012): dėl darbo, mokslų, šeiminių aplinkybių, (planuojamos) emigracijos, ekonominių priežasčių ar tiesiog dėl tų kalbų ir kultūrų patrauklumo. „Požiūris į konkrečią kalbinę atmainą dažniausiai yra svarbiausias veiksnys, lemiantis kalbinę praktiką“ (Ramonienė 2010: 20), o „gyventojų nuomonė apie kalbas gali atskleisti nemažai kalbų vartojimą lemiančių, neretai iš sąmonės kylančių, sunkiai racionaliai paaiškinamų veiksnių“ (Krupickaitė, Baranauskienė 2013: 31). Nė viena kalba nėra geresnė ar blogesnė, visos kalbos ir jų atmainos lygios lingvistams, tačiau – ne žmonėms apskritai. Teigiamos nuostatos tam tikros kalbos, jos kalbėtojų, šalies bei kultūros atžvilgiu padeda jos populiarumui, platesniam mokėjimui, o neigiamos veikia atvirkščiai (plačiau žr. monografijos 6 skyr.). Šiame poskyryje keliamas klausimas, kaip pagrindinių pas mus mokamų ir vartojamų svetimųjų kalbų atžvilgiu nusiteikę Lietuvos žmonės. Ką jie mano apie jų reikalingumą? Kokios emocinės jų nuostatos? Kiek lietuviai linkę mokytis kitų kalbų? Kokių mokomasi, kokių norima išmokti?

Gauti rezultatai liudija, kad plačiausiai mokamą ir daugiausiai vartojamą rusų kalbą reikalingiausia telaiiko vos 6 proc. apklaustųjų, o anglų kalbą – net 61 proc. (žr. taip pat monografijos 6 skyr.)¹². Kad mokančiųjų rusų kalbą Lietuvos miestuose yra kur kas daugiau nei matančiųjų jos reikiamybę, nustatyta jau ir anksčiau. Tačiau prieš gerą dešimtmetį rusų reikalingiausia laikančiųjų vis dėlto buvo daugiau – 21–27 proc. (Vilkienė 2010: 57; Krupickaitė, Baranauskienė 2013: 33), o anglų kalbą kaip reikalingiausią, atvirkščiai, nurodė mažiau nei dabar – 53–57 proc. miestiečių (Vilkienė 2010: 56, 58; Vaicekauskienė 2010: 195; Krupickaitė, Baranauskienė 2013: 33)¹³. Dėl anglų kalbos, pristatomo tyrimo duomenys rodo, kad ši kalba jaunesniems, didmiesčių (ypač Vilniaus) ir kitų didžiųjų miestų, aukštojo išsilavinimo gyventojams atrodo esanti dar reikalingesnė nei vyresniems, mažesnių vietovių gyventojams bei žemesnio išsilavinimo asmenims. Taigi aukštas anglų kalbos reikalingumo vertinimas glaudžiai susijęs su jos mokėjimu ir vartojimu: tie, kas jaučia didelį šios kalbos poreikį ir turi progų ją vartoti, šią kalbą ir išmoksta, ir pasitelkia, o tai savo ruožtu toliau palaiko jos poreikį ir lemia aukštą reikalingumo vertinimą. Tačiau taip yra tik anglų kalbos atveju, o neatitikimas tarp rusų kalbos mokėjimo ir jos reikalingumo vertinimo, kaip sakyta, didžiulis.

Per paskutinę *Eurobarometer* (2012) apklausą išsiaiškinta, kad labai panašus procentas – 66 proc. Lietuvos žmonių viena iš dviejų reikalingiausių svetimųjų kalbų laiko anglų kalbą. Tai beveik atitiko ES vidurkį (67 proc.). Gautasis skaičius buvo didesnis nei daugybėje kitų buvusių posovietinių ar sovietų įtakos šalių, bet mažesnis nei Latvijoje (72 proc.), Estijoje (77 proc.) ir kur kas mažesnis nei Vakarų šalyse (pvz., Olandijoje – 95 proc., Švedijoje – 93 proc., Suomijoje – 88 proc., Vokietijoje – 82 proc., Graikijoje – 74 proc., Italijoje – 72 proc.). Tačiau pagal atsakymus apie reikalingiausią *antrąją* svetimąją kalbą Lietuva atsidūrė pačiame Europos šalių lentelės viršuje, nes pas mus daugiausia – net 62 proc. apklaustųjų manė, kad tokia yra rusų kalba (*Eurobarometer* 2012)¹⁴. Lietuviai buvo vieningiausios nuomonės dėl reikalingiausios antrosios svietimosios kalbos. Palyginimui: Latvijoje ir Estijoje rusų taip vertino atitinkamai 50 proc. ir 47 proc., Suomijoje – 25 proc., Kipre – 19 proc. gyventojų. Visose kitose šalyse antrąja reikalingiausia po anglų laikyta vokiečių arba prancūzų kalba. Pastarosios mūsų

¹² Anketoje respondentams duota vertinti ir valstybinę lietuvių – ji surinko 28 proc. atsakymų. Kaip pasimatė iš vėliau daromų interviu, vieni informantai, svarstydami, kaip atsakyti į klausimą „Kokia kalba jums atrodo reikalingiausia?“, labiau galvojo apie pasaulinį, kiti – apie vietinį, Lietuvos kontekstą; vieni vertino apskritai, kiti žiūrėjo labiau asmeniškai, pagal save. Taigi, šio teksto autorės nuomone, anketos klausimas buvo per platus ir keliaprasmiškai suformuluotas, tad vertinti gautus skaičius yra problemiška. Tačiau bet kuriuo atveju jie atskleidžia bendrąją tendenciją – labai didelį skirtumą tarp rusų ir anglų kalbų reikalingumo žmonių mąstysenoje.

¹³ Pažymėtina, kad pristatomame tyrime respondentams duotas tik vienas pasirinkimo variantas, o cituojamų tyrimų anketose leista žymėti ne vieną reikalingiausią kalbą, tad procentai išėjo didesni. Vadinasi, matomais šio ir anų tyrimų rezultatų skirtumais negalima tvirtiau remtis. Nepaisant to, skaičiai leidžia konstatuoti bendrąjį žmonių vertinimo kitimą, jo kryptį.

¹⁴ Antrosios svarbiausios svietimosios kalbos, skirtingų ES šalių gyventojų nuomone: <https://www.statista.com/chart/3580/europes-second-most-useful-foreign-languages/>

apklausoje bent kiek didesnio procento nesurinko ir pakliuvo į kategoriją „kita“. Taigi, išskyrus tik anglų kalbą, Lietuvos gyventojų svetimųjų kalbų reikalingumo vertinimai dėl istorinių, politinių ir geografinių priežasčių reikšmingai skiriasi nuo daugybės kitų europiečių. Rusų viena reikalingiausių kalbų laikoma vos 6 proc. ES gyventojų (Eurobarometer 2012).

Cituotos europinės apklausos rezultatus siejant su šiame tekste pristatomo kiekybinio tyrimo radiniais galima teigti, kad nors rusų kalba pas mus tikrai nelaikoma pačia reikalingiausia ir tuo požiūriu dešimt sykių nusileidžia anglų, rusų kalbai aiškiai skiriama antroji vieta. Tą patį patvirtino ir interviu analizė. Toliau ir bus pažiūrėta, kokias kognityvines, emocines ir elgesio nuostatas anglų, rusų ir kitų kalbų atžvilgiu atskleidė kokybinė tyrimo dalis.

Anglų kalba. Dėl anglų kalbos Lietuvos žmonių nuostatos, galima tarti, yra pačios vienodžiausios ir labai palankios. Įvairaus amžiaus ir visų tirtų socialinių grupių apklaustųjų anglų kalba kone sutartinai vadinta reikalingiausia nūdienos pasaulyje. Globalioji anglų kalba svetimųjų kalbų hierarchijoje Lietuvoje akivaizdžiai užima pačią aukščiausią vietą ir laikoma labai prestižine (žr. taip pat Gudavičienė 2010: 224–225; Vilkienė 2010: 57, 58; Vaicekauskienė 2010: 195, 198; Krupickaitė, Baranauskienė 2013: 34).

Nė vienas interviu davęs moksleivis neabejojo, kad anglų kalba šiandien yra pati būtiniausia žiūrint apskritai: tai esanti šiuolaikinių technologijų, interneto, mokslo, pasaulinių aktualijų, tarptautinio bendravimo ir bendradarbiavimo kalba, „langas į pasaulį“. Nors labiausiai išryškinama instrumentinė jos funkcija, anglų kalba neabejotinai matoma kaip svarbi žmonių socialinio bei simbolinio kapitalo dalis (plg. taip pat Vaicekauskienė 2010: 198–199). Nėra nauja, kad anglų kalba ir ją mokantieji siejami su šiuolaikiškumu, geresnėmis ekonominėmis bei asmeninio tobulėjimo galimybėmis, laisve nuo kalbinių barjerų ir laisve apskritai (pvz., „tu esi išsilavinęs, ten daug supranti, daug girdėjęs ir apsiskaitęs“, „ją mokėdamas gali daugiau pasiekti“, „tokia aukštesnio lygio kalba“ „visur galima susikalbėti“, „lietuvių kalba visą gyvenimą neišstempys tavęs“, „su šia kalba tu laisvas“). Didelė anglų kalbos reikiamybė labiausiai ir lemia (gerą) ankstyvą daugybės jaunuolių jos išmokimą (pvz., „anglų kalba atėjo, nes jos reikėjo“).

Kita vertus, mokinių nuostatos dėl anglų kalbos reikalingumo jiems asmeniškai labai susijusios su tuo, kaip ją sekasi mokytis mokykloje, kiek gerai ji mokama, ar traukia. Anglų kalbą gerai įvaldę jaunuoliai mano, kad mokėti angliškai, bent jų amžiaus grupėje, yra visiškai normalu, tai nėra niekuo ypatinga, joks išskirtinumas, nesuteikia mokančiajam papildomos vertės, nes „visi dabar anglų moka“. O tie, kuriems su anglų kalba einasi prasčiau, neretai krentasi žinodami, kad jiems šiandien trūksta tokių svarbių gebėjimų. Tačiau pasisakė ir vienas kitas mokinytis, kuriam asmeniškai anglų kalba visai neatrodė reikalinga, nes, tarkime, nesidomima vaizdo žaidimais, o apie studijas ar darbo perspektyvas kol kas dar turbūt negalvojama. Anglų kalba tokiems paaugliams yra tik vienas iš mokyklinių dalykų, kurių privalu mokytis. Vienos mokytojos

žodžiais tariant, tokių mokinių nemanoma, kad „oi, va čia kalba, kurią būtinai reikia mokėti“, anglų kalba jiems „nelimpa“, „nepatinka“. Vis dėlto, didžiajai daugumai ne tik žiūrint globaliai, bet ir asmeniniu požiūriu, anglų kalba – būtinybė ir netgi savaime suprantamybė.

Kitos anglų kalbai paauglių priskirtos savybės (apie kai kurias jau užsiminta anksčiau) yra šios: „lengva“, „lanksti“, „patogi“, „įprasta“, „patraukli“, „ekspresyvi“, „madinga“, „šauni“, „šustra“ (pvz., „man taip, jeigu būtų koks mafijozas filme, man nebūtų toks kietas lietuvių kalba“). Tačiau įdomu yra tai, kad anglų kalba reto apibūdinta kaip „graži“ ir beveik nekalbėta apie kokį nors emocinį santykį su šia kalba (pvz., „man ji labai artima“) – dominuoja pragmatinės kognityvinės, arba utilitarinės, nuostatos. Ir internetinėje apklausoje anglų kaip gražiausią pažymėjo tik 3 proc. apklaustųjų (žr. taip pat monografijos 6 skyr.). Anglų gražia retai vadinta ir per ankstesnius tyrimus, o tie, kurie ją tokia vis dėlto laikė, dažniausiai buvo būtent jaunimas (žr. Vaicekauskienė 2010: 195; Krupickaitė, Baranauskienė 2013: 33). (Išsamiau moksleivių nuostatos anglų kalbos atžvilgiu analizuojamos monografijos 3 skyr.)

Jauni suaugę ir vidutinio amžiaus informantai irgi sutartinai teigė, kad anglų kalba šiandien yra svarbiausia iš svetimųjų, privaloma mokėti ir itin vertinga kalba (pvz., „jeigu kalbant apie užsienio kalbas, aš galvoju, vis tiek pasaulio kalba yra anglų, ir mes nuo to nepabėgsim“, „be anglų jau niekur neapseisim šiais laikais“, „ji nebeišvengiama“, „anglų jau viskas, jau, ta prasme, atrodo būtinybė“, „tiesiog niekur dabar nebeįstvert be jos“, „aišku, kad vertybė“). Tačiau gyvenantiesiems mūsų tirtuose miestuose ir miesteliuose, kitaip nei didmiesčiuose (plg. Vaicekauskienė 2010: 185), anglų kalbos dažniausiai iš tiesų prireikia tik išvykus iš Lietuvos (pvz., „vis tiek mes keliaujam, bet kur reikia ir susikalbėti“, „kur nors dabar reik išvažiuot, ir viskas, be anglų kalbos tu niekur“, „dėl kelionių ta anglų jau tampa tokia kaip ir norma“). O šiaip kasdien asmeniniame ar profesiniame gyvenime, kaip jau buvo rašyta, – ne per daugiausiai (pvz., „man nereikia jos iš tikrųjų“, „manęs neliečia anglų kalba išvis praktiškai“, „man, bent kai aš dirbu, man ne“, „anglų kalba irgi man reikalinga faktiškai tik tiek, kiek reikia kompiuteriu dirbant“). Vilkienė (2010: 56) didesnę anglų kalbos reikiamybę didmiesčiuose kaip tik ir siejo su anglų kalbos vartojimu darbe, o mūsų tirtuose miestuose anglų kalbos darbo sferoje žmonėms, kaip jau aptarta, reikia retai.

Anglų kalbos reikalingumas aukštai vertinamas per visas amžiaus grupes (žr. taip pat Vaicekauskienė 2010: 195): ir vyresnio amžiaus informantai reikalingiausia nevadino jokios kitos kalbos. Tad visai nenuostabu, kad tie, kurie šios kalbos nemoka arba moka labai silpnai (keletas tokių, primintina, apklausta ir vidutinio amžiaus grupėje), nors ir laisvai kalba rusiškai, akistatoje su didele šiandienė anglų kalbos reikiamybe ir verte kalbų rinkoje nurodė tai, kas Vaicekauskienės (2010: 176) įžvalgiai pavadinta „daliniu nepajėgumu“. Galima sakyti, kad tokių žmonių pasisakymuose netgi išryškėjo tam tikro kalbinio neįgalumo suvokimas ar bent jau stiprus nevisavertiškumo kompleksas. Šie,

dažniausiai taip pat dvikalbiai – rusų ar dar ir kitų kalbų, bet ne anglų mokantys žmonės dažnai jaučiasi nuvertinti ar patys nusivertina, nes nemoka, pasak vienos informantės, „būtent tos kalbos, kurios visiems reikia“. Dėl anglų kalbos nemokėjimo ar jos gebėjimų trūkumo tokių žmonių nuolat susiduriama su nepatogumais (pvz., dėl kompiuterio ekrane iššokančio angliško pranešimo reikia skambinti ir prašyti artimųjų pagalbos, neįjau savarankiškai keliauti), o kartais – ir su rimtomis problemomis (16 pvz.).

16. *Aš nesimokiau anglų kalbos ir labai keikiuosi, nes va, sakykim, Vileišis buvo Prancūzija gryna, viskas čia prancūzų kalba, ir aš labai pykau, kad Pasvalys buvo prancūzai, nes aš šitaip vos vos įstojau į universitetą Vytauto, nes manęs ten niekas nenorėjo priimt todėl, kad aš pagrindų neturėjau anglų kalbos, o ten anglų kalba. Bet išsikvojau per ašaras, tai va ir... (M_49_Pasvalys)*

Rusų kalba¹⁵. Per interviu dažno suaugusio pašnekovo sakyta, kad rusų kalba – viena iš didžiųjų, didelio skaičiaus žmonių vartojamų kalbų (pvz., „labai plačiai vartojama“, „galima susikalbėti į Europą išvykus“, „Rusija didelę dalį pasaulio sudaro, man taip atrodo“); ekonomiškai naudinga mokėti, ypač mūsų regione (pvz., „turim tą didelį Rytų kaimyną“, „kaimynų kalbas visada naudinga mokėti“, „iš tikrųjų jinais reikalinga, ir kuo toliau, aš matau, kad jinais tikrai bus reikalinga“); plačiai girdima ir Lietuvoje (pvz., „tai irgi daug žmonių kalba ta kalba, toj pačioj Lietuvoj“); tikėtasi kada nors pagerėsančių santykių su Rusija, kelionių į ten (pvz., „nu, gal duos Dievas, kada nors pagerės santykiai su šalimi, va, pavyzdžiui, aš pati Maskvoje nebuvo, tai gal už kokių penkiasdešimt metų nuvyktume su šeima“). Taigi ir kokybinė medžiaga liudija, kad rusų kalba neabejotinai yra antra pagal suvokiamą reikalingumą svetimoji kalba Lietuvoje (plg. taip pat Vilkienė 2010: 57). Tokių kalbų rikiavimą atspindi ir tipiška girdėta tėvų elgesio nuostata vaikams renkantis antrąją svetimąją kalbą mokykloje: „pirma anglų, toliau planuojame rusų“. Kita vertus, lyginant su anglų kalba, rusų, kaip rodo ir gauta statistika, žmonėms atrodo esanti kur kas mažiau praktiška mokėti, palyginti ribotai pritaikoma (pvz., „rusiškai tai nebūtinai visur susikalbėsi“, „rusų gerai mokėti, bet galima ir nemokėti“), dėl jos svarbos nėra tokios vienos nuomonės kaip dėl anglų, ir vyresni, rusų geriau mokantys žmonės akivaizdžiai yra labiau linkę ją sureikšminti nei jaunesni.

Patiems jauniausiems – mokiniams rusų kalba atrodo mažiausiai naudinga, ji atrodo „sunki“, su ja „vargstama“. Lietuvos moksleiviams pasirinkti antrąją svetimąją

¹⁵ Tyrimo duomenys kaupti gerokai prieš Rusijos 2022 m. vasario 24 d. pradėtą plataus masto karą Ukrainoje. Po to nuostatos rusų kalbos atžvilgiu, tikėtina, keitėsi, keičiasi ir dar keisis – tačiau tai bus jau ateities tyrimų objektas. Kol kas pasakytina, kad, pavyzdžiui, karo pradžioje kai kurie tėvai ir vaikai teigė nebenorį rusų kalbos kaip svetimiosios mokyklose (pvz., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1639445/karas-pakeite-moksleiviu-santykius-kai-kurie-baiminasi-kalbeti-rusiskai-tevai-nebenori-mokyti-rusu-kalbosrusu-kalbos> – LRT [žiūrėta 2022 m. kovo 17 d.]); 2022 m. rudenį rusų kalbą kaip antrąją svetimąją pasirinko beveik dešimtadaliu mažiau šeštokų nei ankstesniais metais (žr. <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1792418/rusu-kalbos-kaip-antrosios-uzsienio-kalbos-populiarumas-pamazu-traukiasi-daugiau-sestoku-rinkosi-vokieciu-kalba> [žiūrėta 2022 m. spalio 5 d.]).

kalbą (vėliausiai šeštoje klasėje) yra privalu, ir tėvams bei patiems vaikams rusų kalba dažniausiai regisi kaip racionaliausias, praktiškiausias pasirinkimo variantas. Vis dėlto, kaip dažnai girdėta per pokalbius, moksleiviams rusų kalba neretai atrodo primestinė. Ne visai palankias nuostatas jos atžvilgiu, kaip dėstoma toliau, manytina, daugiausia lemia motyvacijos mokytis aptariamą kalbą stoka, nes, skirtingai nei anglų, rusų kalba jaunimui visai neaktuali kasdienybėje. Tačiau tas pats pasakytina ir apie dar aptarsimas kitas populiariesnes antrąsias svetimąsias kalbas – vokiečių ir prancūzų.

Daug jaunuolių pateikė labai santūrų emocinį rusų kalbos vertinimą – „nepatinka“. Kai kam ji „keistai“ skamba, yra „paukščių kalba“ – taigi neįprasta, svetima. Paaugliai rusų kalbos nelabai nori mokytis, kai kas minėjo, kad gailisi ją pasirinkę, naudojasi galimybe šios kalbos atsisakyti vėlesnėse klasėse (pvz., „ai, rusų kalba, mokiausi tiek, kiek reikėjo, iš tikrųjų, biškutį gailiuosi, kad pasirinkau tą kalbą, nes man ji nelabai patinka, tai todėl labai daug kur ir nenaudoju aš jos“, „dvyliktoje klasėje aš atsisakiau rusų ir tėvam netgi paruošiau skaidrių prezentaciją, kodėl man nebereikia mokytis rusų <...> tai tiesiog toks įkalta, kad, nu, nenoriu rusų, nekalbėsiu rusiškai ir man nepatinka, ir aš nežadu mokytis čia“, „kas buvo link rusų, tai jiems buvo tokia, pirmus metus kažkaip nelabai jautės, bet paskui jiems buvo tokia katastrofa ir va, pavyzdžiui, vyresnis sakė, jįsai mieliau būtų rinkęsis vokiečių“). Pasak kai kurių mokytojų, moksleiviai mano, kad jiems visiškai pakanka anglų kalbos, todėl rusų atrodo esanti nesvarbi (pvz., „nes jie vis tiek, jeigu kažkur keliauja, tai, ta prasme, vis tiek angliškai susikalba savo rateliuose, kažkaip jiems tas neįmonuoja ir jie, tikriausiai, nemato prasmės jos mokytis“). Tačiau pora rusų kalbos nesimokiusių paauglių informantų teigė, kad visai norėtų bent kiek mokėti rusiškai, apmaudauja jos nepasirinkę – bet ne dėl jaučiamos būtinybės, o daugiausia iš smalsumo.

Rusų mokantys vidutinio amžiaus žmonės dažnai teigė, kad jos, pramoktos mokykloje, jiems niekada gyvenime taip ir neprisireikė (pvz., „neprisireikė visai“) arba nebereikia šiandien. O nemažos dalies vyresnio amžiaus žmonių nusiteikimą gerai perteikia šis pasakymas: „kadangi aš geriausiai moku rusų, tai man rusų ir reikalingiausia <...> kol kas jina taip labai ir nenuvylė“. Iš jo matyti, jog, analogiškai kaip kad jaunimo anglų kalba, rusų kalba vyresnių žmonių (vis dar) mokama, nes atrodo jiems reikalinga, ir kartu reikalinga, daugelio vienaip ar kitaip vartojama, nes mokama ir randama, ką su ja veikti.

Vidutinio amžiaus, rusų kalbos dar sovietiniais laikais pramokę, bet ypač – anuo- met gerai ją išmokę kai kurie vyresnieji kalbėjo apie tam tikrą teigiamą, šiltą emoci- nį santykį su rusų kalba (17 pvz.). Tokia nuostata nestebina, nes tai labai anksti, dar vaikystėje, gana natūraliai ir lengvai iš aplinkos, nors ir ne savo noru (pvz., „mes jau mokinomės tuo metu nori nenori“) įgyta kalba. Dažno vidutinio ir vyresnio amžiaus žmogaus per interviu pažymėta, kad rusų kalba esanti „graži“. Rusų taip pat apibūdinta kaip „skambi“, „turtinga“, „savita“, papildomų kalbinės saviraiškos galimybių suteikianti kalba (17 pvz.).

17. <...> nes man šiaip rusų kalba, aš visada sakiau, jinai labai yra turtinga ir, na, aš nestatau jos greta lietuvių ir nelyginu, jokiū būdu, bet pati rusų kalba man visada buvo graži ir... Sakykim, tas žodis, vat, aš su daug kuo esu kalbėjus „razliubit“, ar ne, „razliubit“, nu, pasakykit lietuviškai. „Atmylėti“ – nu, ne. Yra, va, tokių perliukų.
 T: Ar galima sakyti, kad jinai tokia arčiau širdies? Toks emocinis ryšys turbūt, ar ne?
 I: Arčiau, arčiau, emocinis ryšys, tai yra vaikystė, tai yra tavo <...> Reikia, tai reikia, gi mes buvom vaikai, pradėjom ir mokėmės. (M_45_Šakiai)

Daugybės pašnekovų pabrėžta, kad rusų kalba esanti turtingos tradicinės rusų kultūros (25 ir 26 pvz.), klasikinės literatūros, iškilių asmenybių ir pan. kalba. Iš turimos interviu medžiagos neatrodo, kad po gerų trijų nepriklausomybės dešimtmečių norą mokėti, vartoti rusų, siūlyti rinktis mokytis ją vaikams veiktų okupacinės praeities nuoskaudos ar traumos (pvz., „aš pati, aš stengiuos... ne stengiuos, bet aš tiesiog man turbūt natūraliai taip išeina, aš atskiriu tą istorinę pusę, ar ne, tą neigiamą įtaką, sakykim... sovietmečio Rusijos mums“, „jau, ko gero, po nepriklausomybės tas atstumas praėjęs, tai mes, nu, nebetapatinam pačios kalbos su grėsme“). Ypač nuo to laisvas atrodo esąs rusų kalba besidomintis jaunimas (18 pvz.).

18. <...> aš galvoju, galbūt buvo anksčiau tas jaučiama, kai, sakykim, dabar iš jaunos kartos mokiniai mėgsta ją mokytis arba imituoti, kad ją moka. Aš pastebėjau, nes parašo ir kirilicą pavartoja, ir kokią frazę vieną kitą irgi rusiškai arba pasako <...> vis tiek daug dar žodyno ateina iš jų tėvų, suaugusiųjų, aišku, tokie visokie „dava“, keiksmazodžiai ir panašiai. Ar netgi kitokių, tai jie taip juokingai... Sakau: „Nu, išsiverskit.“ Ir jie išsiverčia, bet ten būna taip, ką tas žodis reiškia šnekamojo kalboj, ką jis iš tikrųjų reiškia, neranda. Tai va, tokių va būna, bet jie jokios baimės nejaučia... (M_41_Alytus)
19. <...> bet, žinokit, va dabar, kai su jumis kalbu, ir galvoju, bet kažkurias dainas iš jutubės jie atsisiunčia rusų kalba. Nežinau, kažkokios tai yra tokios repo kelios dainos, ir aš klausiu: „O tai jūs ar suprantat, kas ten?“ Bet jie nedurni, jie paima tuos žodžius, kažkaip tai atsisiunčia žodžius, išsiverčia per vertėją ir pasižiūri, ir jiem čia... ir, sako, nu, pažiūrėk, kokia čia muzika... (M_42_Utena)

Kaip matyti, kai kuriems paaugliams atrodo visai šaunu įterpti iš suaugusiųjų nusi-klausytų rusiškų žodžių (18 pvz.), šios kalbos prestižą jų akyse kelia juos dominanti ru-siškai kuriama muzika (19 pvz.). Apskritai panašu, kad rusų kalba moksleiviams regisi tiesiog kaip viena iš daugelio kitų kalbų po anglų, niekuo neišsiskiria, neturi didesnės reikšmės ir vertės nei kitos, tik kad labiau girdima ir matoma aplinkoje, su ja dažniau susiduriama.

Kai kurie suaugusieji išreiškė ir neigiamų nuostatų rusų kalbos atžvilgiu. Tarkime, 20 pvz. informantė konstatuoja neigiamą jausminį savo santykį su rusų kalba: ši kalba moteriai nemėli, nemaloni girdėti, esama netgi atmetimo reakcijos. Kaip jos pačios

aiškinama, tai kyla iš prieraišumo prie savos – lietuvių kalbos (rusų ir lietuvių kalbos tarsi supriešinamos), patriotiškumo jausmo, prisimenant sovietų Lietuvoje vykdytus nusikaltimus. Nors pasisakymo pabaigoje pašnekovė ir teigia mananti, kad kalbą reikėtų atskirti nuo istorijos, lygindama rusų ir anglų kalbas sako, kad, kitaip nei anglų, rusų kalba esanti emociškai žymėta.

20. *Man ir nėra labai miela ir dabar žiūrėti kokias nors žinias rusiškai. Nes tiesiog aš tokia esu kažkiek nacionalistė šiandien, ne, ne nacionalistė, bet tiesiog aš didžiuojuosi, kad esu lietuvė, man labai graži lietuvių kalba, labai man gražu, pavyzdžiui, tie visokie, visokios kalbinės priemonės lietuviškos. Man tikrai gražu ir man, aš... <...> Ta rusų kalba man kartais sukelia tokią šiek tiek, kad nu tokią atmetimo reakciją todėl, kad aš daug esu skaičiusi apie tremtį <...> Šiaip aš tokia daugiau lietuvininkė esu ir man šiek tiek yra toks santykis į rusų kalbą nelabai malonus tik dėl istorinių aplinkybių. Bet tai kalba yra kalba, nu kas čia, reikėtų atskirti tą, bet yra tokia truputėlį... <...> Tokia... viduj emociškai yra kažkoks požiūris šiek tiek, kad ne visai... Ne toks, kaip, sakykim, į anglų kalbą, kuri yra neutrali šiuo požiūriu. (M_42_Pavalys)*

Kitas vidutinio amžiaus informantas teigė nenorėjęs ir nenorįs kalbėti rusiškai, niekada nemėgęs rusų kalbos, išmokęs per prievartą, aptariama kalba jam „nuspalvinta politikos“. Pora žmonių taip pat prisiminė buvę nuteikti prieš rusų kalbą namie ir mokykloje (21 pvz.).

21. *Mokykloj, kadangi nuo antros klasės pradėjo gi rusų kalba būti, ten mokyti mus, tai o namuose niekur tos rusų kalbos, mano mama ir po šiai dienai jinai nemoka rusiškai, nenori, tuos elementariausius žodžius, bet taip tai tikrai nemoka jinai <...> Tas buvo irgi va, paveikta psichika vaiko <...> okupantų kalba. (M_53_Telšiai)*

Neigiamas nuostatas dėl rusų kalbos lemia aiški žmonių orientacija į priešingą – Vakarų pusę (pvz., „aš savo vaikų ateities su ta puse [Rytų] nesieju“), labai blogina įtempta politinė situacija, veikia neigiami rusų bei rusakalbių stereotipai (22, 23, 25 pvz.).

22. *<...> Ir jisai [rusakalbis užsienietis pašnekovės vyras] iš tikrųjų labai bijo, tikrai, jis man ne kartą sakė, kaip bus, kai vaikas pradės lankyt darželį ar mokyklą. Ar jis nebus kažkoks atstumtas, nesuprastas, nes jis yra [rusiškas vardas ir pavardė]. <...> Vyras niekad apie tai nebuvo kažko sakęs to, kad, tarkim, buvo neteisingai suprastas ar apkaltintas, ar atstumtas dėl savo vardo ar pavardės, ar kalbos. Bet manau, kad bendrai jis jaučia Lietuvoje tą tendenciją tokią, nes vis tiek, kad vat rusai... (M_27_Šakiai)*
23. *<...> o rusų tai ten, žinot... Man kartais net pikta, kaip išgirsti atvažiuojančius rusus ir vien tiktai pusė žodžių keiksmažodžių arba beveik visas sakinys, o vienas žodis galbūt yra normalus... Tai jau net nesinori jos ir mokintis. (V_51_Marijampolė)*

Vis dėlto reikia pakartoti, kad didžioji dauguma suaugusių informantų (bent tuo metu, kai daryti interviu – dar iki 2022 m. vasario 24 d. Rusijos invazijos į Ukrainą) rusų kalbą vertino gana neutraliai, atskirdami ją ir rusus nuo agresyvios Rusijos valstybinės politikos (24 pvz.).

24. T: *Nekyla jums kokių jausmų neigiamų?*

I: *Ne, nu tai aš skaitau, nu žmonės, tai politikai yra sau, politika, o kalba yra sau. Nu tai jie irgi žmonės ir eiliniai žmonės ir nu... kad taip ten tokia fobija kažkokia tai ten.*

T: *Žinot, yra tokia nuomonė, ta rusų kalba – buvusi okupantų kalba, agresoriaus potencialaus kalba. Žodžiu, jūs to neturit?*

I: *Uoj, visiškai ne.*

T: *Nekyla politinių minčių?*

I: *Ne, ne. (M_53_Telšiai)*

Būta ir taip, kad tas pats pašnekovas reiškė kelis tarpusavyje tarsi konfliktuojančius požiūrius į rusų kalbą. Bandydami suderinti prieštarinę asmeninę ir bendruomeninę patirtį, gautą informaciją, tvarkydamiesi su vidinėmis priešpriešomis, abejodami, kai kurie informantai kalbėdami svarstė čia vienaip, čia kitaip (25 ir 26 pvz.).

25. *Taip, jo, jina [rusų kalba] savita ir... Čia, kaip sakau, turbūt tie stereotipai yra <...> Kiek apie rusų būdavo, kad vat rusų tokia anokia, viskas blogai, kas su Rusija susiję... Bet, nu, vis tiek tėvai, tiek aplinkoj būdavo, kad vat kokia graži šneka, kokia turtinga, vat kokios dainos, kokios ten dainos... (V_35_Telšiai)*

26. *O, žinot, vis tiek, sakykim, nei kūrybos, nei sporto, nei nieko reikėtų kaip ir netapatinti... Viso, kas kyla, visos kultūros, visos gražios liaudies kultūros, pavyzdžiui, nuostabios gi rusiškos dainos yra liaudies, ta... nežinau kaip čia muzikiniais terminais pavadinti... bet skambesys tas visas. Tai kaip ir nereikėtų su politika tapatinti, betgi mes visi protingi žinom, kad ten vis tiek, visi čiuptuvai ir eina per šitus dalykus ir daug metų eina, ta, va, nu tai... Tiesiog, kažkaip nebijau aš tos rusų kalbos, ji man graži <...> Tikrai ji graži gi yra, o kas... ir gana turtinga, tai va, nejaučiu aš kažkokio pavojaus. (M_41_Alytus)*

Teigiamam nusiteikimui rusų kalbos ir rusakalbių atžvilgiu labai padeda užmegzti asmeniniai ryšiai su rusakalbais, žavėjimasis jais (pvz., širdingumu, draugiškumu) (27 pvz.).

27. I: *Iš tikrųjų teigiamai [vertinu rusų kalbą], nu, nereik žiūrėt, kad čia tokie dalykai vyksta, tie konfliktai tarp Rusijos, nu, ten irgi yra gerų žmonių, kaip ir pas mus. Netgi tokių gerų žmonių, kad jei reik, galvą atiduotų. Todėl aš dar tebebendrauju dar iki šiol.*
T: *Draugų turit.*

I: *Jis dabar Maskvoj jis, jei kokia problema, skambink padėsiu, kaip galėsiu. <...> Kiek teko bendrauti, nu, kaip sako, dūši žmonės.*

T: *Artimi tokie.*

I: *Jo, labai artimi, pasitikintys... Patiko žmonės labai. Nu, aišku, yra visokių, šalis tai didelė. (V_45_Telšiai)*

Tėvai dažnai sakė maną, kad nepaisant visko rusų gali būti praktiškai naudinga mokėti ir jų vaikams – ir dėl darbo, ir dėl sunkiai prognozuojamų politinių peripetijų, nors tėvų ir atžalų nuomonės dažnai išsiskiria (28 pvz.).

28. *Šiaip mes su žmona taip esam pasitarę, kad sūnui, pavyzdžiui, rekomenduot irgi rusų kalbą vis dėlto mokintis, nes, nu, mes vis tiek suprantam aktualiją <...> Yra ir ta politinė situacija tokia aštri, bet tai yra vis tiek kaimyninės šalys <...> Ir vat Klaipėdoj, kai teko studijuot, ir po to, kai dirbau, aš supratau, kaip tas rusų kalbos vartojimas elementariai reikalingas, jeigu tu nori, pavyzdžiui, prekyboj ten... Nu tai čia yra, ta prasme, tu nesirenki, tu galvoji, kaip apie kito rezultato pasiekimą <...>. Tai ir mes taip sakom, žinai, tai nežinosi, kas čia bus, dėl tų kaimyninių šalių ir būtų sveika, bet šiaip tas nusistatymas, tai yra toks yra jaučiamas, bent iš vaikų: „O kam?“ (V_37_Šakiai)*

Tyrėjų pastebima, kad žlugus Sovietui Sąjungai, buvusiose jos respublikose, tarp jų ir Lietuvoje, rusų kalba tam tikruose ekonomikos sektoriuose, pavyzdžiui, medicinos ir sveikatinimo paslaugų, tapo tam tikra paklausia preke (Muth 2017). Išties nemažai pašnekovų išryškino rusų kalbos kaip tarptautinės arba bent regioninės praktinę naudą versle (29 pvz.).

29. *<...> nes daug kur yra vis tiek ta rusų naudojama ir, pavyzdžiui, ir mano sūnūs, nu, aišku, jie ten tai su mašinom... Atvažiuoja kokie, nu, va irgi reikalinga ta rusų kartais, irgi va, nu, nesusikalba, nu, aišku, jaunuomenė, kurie jau, jau vis tiek ir ten mokosi anglų, ir čia, bet va būna, jeigu vyresni atvažiuoja, tai nesusikalba. (M_53_Telšiai)*

Rusiškai kalbantis Lietuvos medicinos įstaigų personalas, žemesnės nei Vakaruose paslaugų kainos, bet puiki jų kokybė leidžia pritraukti privačių rusakalbių pacientų iš rytinių buvusio sovietinio bloko šalių. Tačiau medikų rusų kalbos mokėjimas darbdavių, regis, gali būti laikomas tiesiog savaime suprantamu dalyku. Štai vyresnio amžiaus slaugytoja kalbinama sakė, kad rusų kalba jai asmeniškai ir profesine prasme svarbi ir reikalinga, mat Kaune tenka dirbti tiek su silpniau lietuviškai kalbančiais vietiniais žmonėmis, tiek su mokamų paslaugų atvykstančiais užsieniečiais: „aš tai vertinu rusų <...> jaunos rezidentės nemoka, tai prašo manęs pavertėjauti <...> tokių situacijų būna, kad prašo tavęs paaiškinti, arba jie pasako ir žiūri, ir nesupranta, ką sako, tai prašo

išverst“. Tačiau, pasak moters, šie jos gebėjimai nėra vertinami liginės vadovybės. Tai ji sieja su neigiamu požiūriu į rusų kalbą mūsų visuomenėje apskritai: „jie neskaito, kad tai kalba, netgi taip <...> visi skaito anglų <...> gal tas Lietuvoj toks nusiteikimas prieš tą rusų kalbą“. Tyrėjos perklausta apie rusų ir anglų santykį, jų vertę („tai nelygios tos kalbos?“), informantė lakoniškai, bet iškalbingai tarstelėjo: „Ne, tikrai ne, anglų kalba geresnė [juokiasi].“

Lenkų kalba. Trečia pagal mokėjimą ir vartojimą Lietuvoje kalba nėra karto neminėta kaip reikalingiausia ar bent reikalinga mokėti. Nors ES kalbų politikoje akcentuojama kaimynų kalbų mokymosi svarba, lenkų, kaip, beje, ir latvių, kalbos reikiamybės niekas iš pašnekovų, net ir gyvenantieji netoli sienos su Lenkija ar Latvija, nematė – su šių šalių žmonėmis esą galima susikalbėti angliškai arba rusiškai. Kai kam iš informantų lenkų kalba buvo būtina studijuojant tam tikras specialybes, tačiau niekas nesakė, kad ši kalba būtų jiems reikalinga dabar, „nebent kai važiuojam Lenkijon apsipirkt, bet ir tai kiek ten“.

Emocinės žmonių nuostatos dėl lenkų kalbos, apskritai, yra labiau neigiamos. Lenkų vadinta „negražia“, sakyta, kad ji „nepatinka“ (pvz., „visos kalbos gražios, išskyrus lenkų“, „nežinau, nemėgstu žiauriai lenkų ir viskas“, „man niekada neprigijo lenkų“). Nors derėtų pridėti, kad tai dažno pašnekovo pripažinta truputį drovintis, suvokiant savo nusteikimą kaip netinkamą, koreguotiną (pvz., „yra nuostatos tiesiog, tiesiog kvailos nuostatos, kurias turėčiau pakeist, ar ne, sakysim, bet gali žmogus turėt nuostatų“). Tačiau išgirsta ir keletas neutralių ar teigiamų pasisakymų apie aptariamą kalbą (pvz., „lenkų tokia iš sudėtingesnių kalbų“, „kažkaip pačiam patiko, man ta lenkų tokia kosminė kalba tokia“). Ypač vėlgi – iš tų, kurie turi artimų kontaktų su tos kalbos kaip gimtosios kalbėtojais. Tokie informantai išsiskyrė labai teigiamomis nuostatomis (pvz., „turim kaip tik draugų, lenkai lietuviai, Anglijoje kaip tik gyvena, ruošiasi grįžti į Lietuvą, graži man jų kalba“).

Daugybė apklaustųjų nuomonės apie lenkų kalbą išvis neturėjo, tad apie ją per interviu apskritai palyginti mažai tekalbėta. Įdomu, kad ir kitų Lenkijos kaimynų – vokiečių mokslininkų atlikti nuostatų tyrimai (Adler 2019)¹⁶ rodo, kad lenkų kalbos atžvilgiu vokiečiai nuomonės (nei teigiamos, nei neigiamos) neturi. Mūsų pašnekovai regionų miestuose davė suprasti tiek geografiškai, tiek psichologiškai esą toli nuo lenkų kalbos ir lenkakalbių, net jei gyvena Suvalkijoje, o lenkai yra didžiausia tautinė Lietuvos mažuma (pvz., „turbūt nesu Lietuvoj nei vieno lenko sutikus, gal esu sutikus, bet nepajaučiau, kad jisai lenkas“, „Vilniuj eini, tai girdi rusiškai šnekant daugiau negu ta lenkų... nu, kažkaip lenkiškai dar negirdėjau iš tikrųjų, kad kažkur šnekėtų“, „lenkų nėra pas mus, tų vat negirdėti“).

Vokiečių kalba kaip reikalinga minėta labai retai, nors Vokietija yra pagrindinė Lietuvos eksporto šalis, esama daug vokiško kapitalo ar su Vokietija dirbančių įmonių, o

¹⁶ Už šią nuorodą teksto autorė yra dėkinga monografijos recenzentei Aurelijai Tamošiūnaitei.

darbdaviai skundžiasi šią kalbą mokančių specialistų trūkumu¹⁷. Tik vieno kito suaugusio informanto per interviu užsiminta apie šios Europoje labai populiarios ir plačiai besimokamos antrosios kalbos naudą ir iš to kylantį prestižą (30 pvz.); taip pat kartą paminėtas vokiečių kalbos aktualumas emigracijos kontekste (31 pvz.).

30. *Ne ne, aš turbūt galvoju, kad gal gyvenimas suriš [dukrą] su ta kalba, nes tai yra bendrinė kalba, nes, pavyzdžiui, Italijoje ar kurioj šaly vokiečių kalba labai yra naudojama. Va. Ir tai yra daug... daugely aplinkinių valstybių naudojama. Čia yra istoriškai susidėstę, tai čia visi tie dalykai... Danijoje vokiečių svarbu mokėti. Tai va, tai aš galvoju, tokia kalba yra oho <...>. (V_51_Marijampolė)*
31. *Gyvenimas toks kartais priverčia, ir išvažiuot į užsienį ir pagyvenusio amžiaus, jau taip sakykim, žmones. Tai susiduria su tuo, kad prireikia ir tos vokiečių kalbos. Važiuoja slaugyt senelių ir mokosi, ir kas turėję šiek tiek pagrindus vidurinė, labai praverčia. Arba net ir naujai mokosi. (M_53_Marijampolė)*

Panašu, kad vokiečių kalba Lietuvoje toliau turi nuo seno įsigalėjusį savo kaip „negrąžios“ stereotipą (pvz., „tai nėra skambesiu graži kalba“, „nepagavau aš jos žavesio“), ji žmonėms nėra patraukli ir jos nesinori mokytis (pvz., „tai visiškai ne mano kalba“, „vokiečių mokiausi, bet nepatiko man jinai, ir aš jos nemoku <...> ir nenoriu mokintis“, „man vokiečių tokia bjauri kalba atrodo, ir tart, nu gal kol nemoki, bet va klausant man nekyla noro ją mokytis“), vyrauja įsitikinimas, kad išmokti vokiškai yra sunku (32 pvz.).

32. *Man pasirodė kaip labai sudėtinga kalba, kitokia nei mano žinomos <...> sunkiai net skaityt išmokau, nes ten trys, keturios raidės tariamos kaip viena, žodžiu, gal tiesiog jau buvo per daug, per daug viskas susipainiojo ir aš kažkaip ne ne, mokiausi metus ir gal ten kokį kartą per savaitę, išmokau, šiek tiek skaitau, išmokusi ten pasakyti, kas aš ir iš kur, bet dabar jau... (M_42_Pasvalys)*

Prancūzų kalbos reikalingumas žmonėms atrodo dar menkesnis. *Eurobarometer* (2012) apklausoje Lietuvoje (ir Latvijoje) ją kaip vieną iš dviejų reikalingiausių nurodė tik 2 proc. apklaustųjų – mažiausiai ES. Tarp mūsų kiekybinės apklausos dalyvių tokių visai nepasitaikė. Tačiau užtat per pokalbius prancūzų dažniausiai iš visų svetimųjų kalbų vadinta „gražia“, taip pat „skambia“, „rafinuota“, prestižine – „diplomatų“ kalba (plg. taip pat Vaicekauskienė 2010: 196). Šios nuostatos, manytina, irgi yra senos ir, regis, gana stabilios. Jos ypač būdingos moterims. Kad prancūzų kalba gražiausia, teigė

¹⁷ Apie didelį vokiškai (bet taip pat prancūziškai, lenkiškai, rusiškai) gerai mokančių kvalifikuotų specialistų stygių ir neigiamą to poveikį Lietuvos ekonomikai kalbėta švietimui skirtoje LRT radijo laidoje: <https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/2000233846/desimt-balu-europos-kalbu-nemokejimas-kliutis-tiesioginems-uzsienio-investicijoms> – LRT (2022 m. rugsėjo 22 d. įrašas).

12 proc. kiekybinės mūsų apklausos respondentų – tai didžiausias procentas iš visų sve-timųjų kalbų (žr. taip pat monografijos 6 skyr.). Žmonėms prancūzų kalba patinka, ją norima mokėti dėl romantizuojamos Prancūzijos (33 pvz.), prancūzų mentaliteto ypa-tybių (34 pvz.).

33. *Bet labai patinka dar ir prancūzų, ne veltui sako, kad meilės miestas Paryžius, visa Prancūzija. Na, nežinau, kažkaip kai išgirsti ir prancūzų, kažkaip, na, pakylėja.* (M_18_Varėna)
34. *Man net prancūzai... tekę būti Paryžiu, tai kažkaip taip tas mentalitetas. Gidas la-bai trumpai, aišku, papasakojo, bet man kažko atrodo, kad man visai patiko, kad jie tokie... revoliucinė dvasia kaip buvus, jie labiau palaiko tą tokį nesėkmingą labiau žmogų.* (M_53_Marijampolė)

Tik viena pašnekovė teigė, kad prancūzakalbis pasaulis esąs nemažas ir kad vien su anglų kalba nebūtinai visur ir visada išsiversi (35 pvz.).

35. *O šiaip prancūzų dar labai naudojama kalba. Kai buvom išvažiavę atostogų, tiek toje pačioje Ispanijoje, labai kažkaip jie... arba mums tiesiog taip pasisėkė su viešbučiais, kad jie daug geriau kalbėjo prancūziškai, nes labai susitelkę į pačius prancūzus, juos pritraukti. Kad jiems patiems būtų miela sugrįžti. Tai kažkaip prancūzų labai. Angliš-kai jie ten nelabai.* (M_31_Marijampolė)

Tačiau iš esmės prancūzų kalba lietuviams šiandien turi vien estetinę vertę. Vyrau-jančią nuostatą galima sutelktai perteikti tokia citata: „Kiek iš jos naudos – tiktai kad gražu.“ Viena į rusų kalbos mokytojas persikvalifikavusi prancūzistė išsamiai apibūdino tipišką tėvų ir vaikų požiūrį į prancūzų kaip antrąją kalbą mokykloje (36 pvz.):

36. *Bet kai aš jau baigiau tą prancūzų kalbą [studijuoti], tai jos čia jau beveik niekur neberekėjo. Nu tiesiog... <...> Nu toks požiūris buvo, kad „ką tu čia su ta prancūzų kalba, baik, čia praeitis jau“. Ir viskas, ir kažkaip ir man, matyt, tą tokį, nu dar aš kaip mokiausi, kai studijavau, kaip praktiką atlikau mokykloj <...> dar buvo tada <...> ir kažkaip man atrodė visai smagu ir įdomu, bet paskui toks tas požiūris, žodžiu, buvo jaučiamas ir iš tėvų, kad „kam čia ta prancūzų, nereikia, tai rusų rinkimės antrą kal-bą“.* (M_42_Pasvalys)

Kaip matyti, tėvams prancūzų kalba atrodo kaip praeities dalykas ir nūdien jau nebe-reikalinga kalba. Svarstant, kokią svetimąją kalbą vaikams siūlyti rinktis kaip antrąją, jei įmanomas ir prancūzų kalbos variantas, viską racionaliai pasvėrus kryptama į rusų kal-bą (pvz., „aš norėčiau siūlyti prancūzų, taip širdimi norėčiau, bet žiūrint pragmatiniu po-žiūriu gal labiau rusų kalba būtų naudinga“, „poreikis, ko gero, didesnis yra rusų kalbos“).

Tėvai, atrodo, labai dvejoja, baiminasi, kad jie ir jų vaikai priims netinkamą sprendimą dėl antrosios svetimiosios kalbos, nerimauja, kad nebūtų mokomasi veltui. Akivaizdu, kad daug lemia pačių tėvų gera arba bloga patirtis mokantis kitų nei anglų kalbų: ar savo laiku jiems patiems pasisekė, ar pataikė pasirinkti, ar patiko mokytis, ar pavyko kalbos pramokti, ar jos vėliau gyvenime prireikė. Suaugusiųjų labai dažnai išgyvenama dėl gulinčio nenaudojamo kalbų „bagažo“ (pvz., „vėl paskui galvoju, jeigu dukra niekada nepanaudos tos kalbos, tai ir vėl kažkaip liūdna, kad be reikalo bus išmokta“), ir natūralu, kad to nelinkima vaikams. Todėl, pavyzdžiui, viena „nereikalingą“ prancūzų išmokusi moteris prikalbino dukrą rinktis rusų kalbą; kita dėl tos pačios priežasties atkalbėjo atžalą nuo vokiečių. Matyt, antroji svetimoji kalba, kad ir kokia būtų pasirinkta ir mokomasi – kartais netgi ir rusų – tėvams ir ypač vaikams retai atrodo reikalinga ir tai, žinoma, neskatina siekti jų išmokti, nesuteikia motyvacijos, padaro kalbas nemėgstamas, sunkias. Galima dar pridurti, kad itin dažnai šeimos sprendimą vaikui rinktis vieną ar kitą antrąją svetimąją kalbą nulemia tai, ar ją moka patys tėvai ir ar jie „galės padėti su namų darbais“ – tad ir dėl to labiausiai linkstama prie rusų.

Kitos svetimiosios kalbos. Be prancūzų, apklaustuosius vilioja gražiomis vadinamos ir kitos romanų kalbos: ispanų, italų, portugalų. Taip pat žmonėms įdomios, traukia Tolumųjų Rytų kalbos. Žavėjimasis kinų, japonų, korėjiečių, kitomis pas mus retomis kalbomis bei kultūromis ypač būdingas jaunimui. Svarstydami apie reikalingiausią šiuolaikiniam žmogui kalbą pora pašnekovų nurodė kinų – didžiausią pagal gimtakalbių skaičių ir pasaulyje plačiai besimokomą svetimąją kalbą. Tačiau net ir dėl jos reikalingumo ir vertės vis dėlto abejota pažymint, kad Lietuvoje trūksta šios kalbos „rinkodaros“ (pvz., „gal net neina turbūt taip sakyti [kad ji reikalingiausia], nes kinų pagal populiaciją turbūt daugiausiai, bet kažkaip niekas tos kalbos jų neišaukštino, neiškėlė, kaip vertingesnės“).

Nedaug, bet būta prieš anglų kalbos dominavimą ir jos reikšmės suabsoliutinimą nukreiptų, kuo didesnės kalbų įvairovės pageidaujančių, tą įvairovę vertinančių ir jai labai atvirų žmonių pasisakymų. Kai kurių informantų supratimu, vienos ar kitos kalbos reikiamybė sunkiai įvertinama, nes priklauso nuo nelengvai numatomų žmogaus asmeninio gyvenimo bei karjeros vingių. Taigi esą nežinia, kokių kalbų gali prireikti. Tačiau, kad ir kaip būtų, svarbi ne tik anglų kalba (pvz., „nėra taip, kad tik anglų būtų reikalinga“, „kad vien sakyti – anglų būtinai ir taškas, tai turbūt irgi neina <...> priklauso nuo situacijos gyvenime, ką tu turi veikt, ne vien anglų“, „nežinia, ko gyvenime gali prireikti“, „žiūrint, kur bus tas žmogus šiuolaikinis“, „dabar tokia situacija, kad anglų turbūt reikia labiau, nors aš manau, kad yra reikalingos ir tokios kalbos, kurios mum dabar kaip egzotika atrodo, pavyzdžiui, mano viena mokinė korėjiečių kalbą baigė“). Tačiau iš interviu analizės matoma, kad, be anglų ir rusų kalbų, kitos, žiūrint daugiausia vien utilitariškai, daugumos nėra aukštai vertinamos (plg. taip pat Vilkienė 2010: 62).

Kad ir kaip būtų, apskritai, kaip ir dauguma kitų europiečių (Eurobarometer 2012), niekas iš informantų neabejojo, kad svetimiosios kalbos yra reikalingos ir jiems

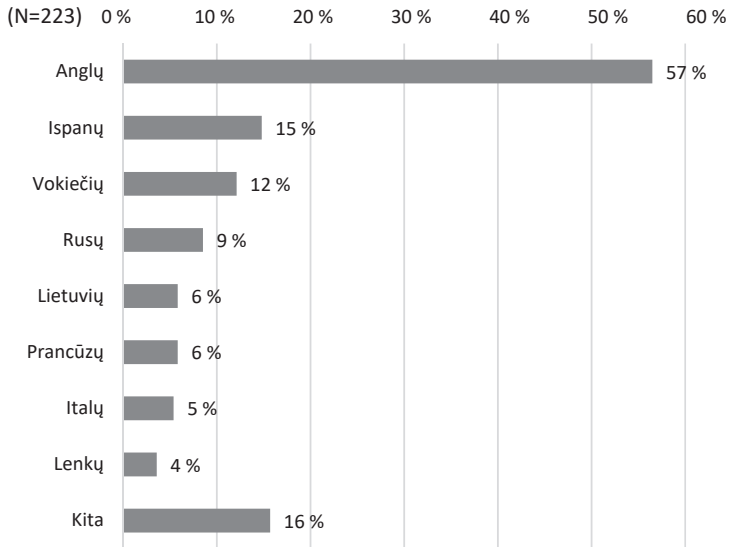
patiems, ir jų vaikams; kad svetimosios kalbos yra geras dalykas, kad vien gimtosios žmogui nepakanka. Pasak informantų, kalbų mokėjimas suteikia daugiau galimybių, laisvės keliaujant, bendraujant, dovanoja pasitikėjimo savimi, lankstumo (pvz., „kuo daugiau kalbų moki, tuo, aišku, tau daugiau atsiveria durų“, „nes tai yra žinios, tai yra bendravimas, tai yra susipažinimas su kultūromis kitomis, patirties galbūt skleidimas, lengviau prisitaikyt prie aplinkos“). Net jei išmoktos ir nevartojamos, nedaugelio nuomone, kalbos vis tiek daug žmogui duoda, plečia jo akiratį (pvz., „manau, kad praplečia, iš tikrųjų, tokį gal pasaulio net supratimą“). Be to, kaip pažymėta, „jeigu kalbą moki, rastum, kaip ją panaudoti“. Taigi galima pasikartoti, kad reikiamybė lemia mokėjimą, kalbą mokant randasi ir poreikis, progų ją vartoti, o kalbų nemokėdamas žmogus tikrai negalės niekur jų pritaikyti. Pastebėta, kad informantų iš esmės beveik neužsiminta apie kitų kalbų reikalingumą ketinant emigruoti – anksčiau tai buvo dažna nurodoma priežastis (Vilkienė 2010: 60).

3. SVETIMŲJŲ KALBŲ MOKYMASIS

Kaip žinia, kalbinės nuostatos labai veikia kalbų mokymąsi. Apie mokymąsi kalbas vartojant, t. y. savaimį mokymąsi, tolesnį įgytų kompetencijų tobulinimą, taip pat apie svetimųjų kalbų kaip dalykų pasirinkimą mokyklose (pagrindinius mokymosi tipus žr. Vilkienė 2010: 59) jau rašyta įvairiose teksto vietose. Šiame poskyryje norima išryškinti dar keletą likusių anksčiau nepaminėtų dalykų, labiausiai susitelkiant į tikslingą savanorišką (ne mokymo programų lemiamą) kalbų mokymąsi. Tik prieš pradėdant reikia paminėti, kad nors dauguma internetinės mūsų apklausos dalyvių, kadangi jie buvo 18 metų ir vyresni, jau turbūt buvo baigę bendrojo ugdymo mokyklas, tarp jaunų suaugusiųjų neabejotinai pateko kažkiek kalbų pagal studijų programas, taigi – jų taip pat formaliai ir nebūtinai visiškai savo noru besimokančių aukštųjų mokyklų studentų.

Gautieji kiekybiniai rezultatai rodo, kad lietuviai nėra labai linkę mokytis kalbų, tai nėra populiariu. Tik geras penktadalis – 22 proc. respondentų pažymėjo šiuo metu besimokantys kokios nors svetimosios kalbos (plg. taip pat Vilkienė 2010: 60, 63). Tačiau šiuo požiūriu Lietuvos žmonės nesiskiria nuo kitų europiečių: svetimųjų kalbų ES mokosi 23 proc. suaugusiųjų (Eurobarometer 2012). Iš 3 paveikslo matyti, kad daug dažniau už kitas Lietuvoje mokomasi anglų – daugiau nei pusės apklaustųjų (57 proc.). Antroje vietoje, kaip ir bendrai ES – ispanų (15 proc.), trečioje – vokiečių (12 proc.), ketvirtoje – rusų (9 proc.). Tada eina po labai menką dalį procentų surinkusios lietuvių kaip valstybinė, prancūzų, italų ir lenkų kalbos.

16 proc. respondentų įrašė įvairių kitų kalbų: norvegų (7 žmonės), kinų (6), japonų (4), švedų (4), latvių (2), korėjiečių (2), lotynų (3). Po vieną apklaustąjį mokosi esperanto, kartvelų, jidiš, portugalų, turkų, ukrainiečių, gėlų kalbų. Turbūt galima pritari

3 PAV. Kokių svetimųjų kalbų šiuo metu mokosi respondentai

tam, ką anksčiau yra rašiusi Vilkienė (2010: 61), t. y. kad mokantis kalbų „pavienių žmonių aprėpiama įvairovė, tačiau vis dėlto, tai tik atskiri atvejai, nerodantys tendencijų“.

Kaip sakyta, pati populiariausia tarp besimokančiųjų Lietuvoje yra **anglų kalba** (plg. taip pat Vaicekauskienė 2010: 185–186; Vilkienė 2010: 61). Tai visiškai suprantama turint omenyje aukštą jos reikalingumo vertinimą ir žmonių jaučiamą (geresnių) šios kalbos gebėjimų stoką (pvz., „tai tos anglų kalbos jaučiat, kad jums trūksta apskritai? – Nežmoniškai“). Nors per pokalbius negirdėta, kad kas nors iš suaugusiųjų specialiai mokytųsi anglų kalbos kursuose ar kitaip, dažno išsakytas noras šią kalbą išmolti arba ją pastiprinti (pvz., „patobulinti anglų būtų toks realiausias noras ir planas“, „šiaip reikėtų irgi susiimti normaliai išmolt“, „norėčiau labiau gilinti ir plėsti“, „reikia, reikėtų, derėtų, norėčiau išmolt anglų kalbą“). Tiesa, kai kurie žmonės sakė, kad nors ir jaučia poreikį pagerinti šią nepakankamai išmoltą ar (ir) primirštą savo kalbą ir, kaip buvo rašyta aname poskyryje, mano, kad to jiems tarsi reikia, be laiko trūkumo, juos sulauko ir mintis, kad su anglų kalba vis dėlto nebus labai ką veikti (37 pvz.), nebent laisvalaikiu (38 pvz.), todėl įgūdžiai esą neišsilaikys, tad apsiribojama esamu mokėjimu (37 pvz.).

37. *Kiek žinau, tiek man dabar kol kas užtenka. Galvojau lyg ir apie kursus anglų kalbos, čia siūlė truputėlį jau pažengusiems, bet ir vėl pagalvojau: „O kas iš to?“ Jeigu aš nieko po to, negilinsiu žinių ir jeigu man nėra poreikio, tai ir vėl viskas taip nusistovės. (M_42_Pasvalys)*

38. *Vis ta mintis gal pagilinti anglų, bet vėl... kur tu ją naudosi, vėl apie tą pačią migraciją galvojant, kai nesiruoši, tai nu intensyviai kažko tokio nedarai, tai toksai lieka daugiau pramogine prasme daugiau.* (V_35_Alytus)

Pagal gautus kiekybinius duomenis, anglų kalbos daugiausia ir mokomasi būtent dėl laisvalaikio veiklų (žmonės dažniausiai minėjo norą žiūrėti filmus originalo kalba) ir darbo reikalų. Įdomu tai, kad ir mūsų apklausos rezultatai, ir interviu medžiaga rodo, kad tiek anglų, tiek kitų kalbų retai kada mokomasi dėl numatomos emigracijos (38 pvz.) – ši priežastis kaip svarbi nustatyta ankstesniuose tyrimuose. Tai atspindi kintančias lietuvių mobilumo tendencijas.

Kaip jau buvo minėta, **rusų kalbos**, skirtingai nei anglų, mokosi tik labai nedaug gyventojų. Žinoma, visų pirma tai aiškintina rusų kalbos mokėjimo visuotinumumu, gero kokybe, vartojimo aktyvumu. Šios kalbos daugybei žmonių tiesiog nėra poreikio specialiai mokytis, bent jau vidutinio ir vyresnio amžiaus (tas pats pasakytina ir apie lietuvių kaip svetimąją – ji kitakalbių ir taip plačiai mokama ir lavinama vartojant). Kita vertus, labai svarbu ir tai, kad rusų, kaip ne kartą pabrėžta, tiesiog nelaiškoma būtina, tad neatrodo verta jos mokytis ar (ir) tobulinti.

Niekas iš suaugusiųjų interviu davėjų nesakė, kad tikslingai mokosi rusų kalbos, ir nė vienas neketino to daryti. Tik viena moteris dalinosi, kaip mokytis rusų kalbos savarankiškai (verčiantis dainų tekstus, skaitant rusiškus užrašus ir pan.) ją netiesiogiai paskatinęs, uždegęs tėvas – tolimųjų reisų vairuotojas. Jis vis pasakodavęs dukrai apie darbinės savo keliones ir bendravimą rusiškai su įvairių tautybių žmonėmis; po to mergina ištekėjo už rusakalbio užsieniečio, tad radosi ir šeiminių priežasčių. Pagal apklausos rezultatus, tie nedaugelis suaugusiųjų, kurie vis dėlto imasi specialiai mokytis rusų, tai daro iš esmės dėl pragmatinių – darbinių paskatų. Kaip žinia, rusų kalbos gebėjimai yra dažnai pageidaujami siūlomų darbo vietų aprašymuose, bent jau didžiuosiuose Lietuvos miestuose, ši kalba svarbi turizmo sektoriuje.

Gauta viena netipiška nuomonė (39 pvz.). Informantas, kaip ir daugelis sovietiniais metais, rusų kalbą išmoko be didesnių pastangų. Nors sociopolitinė ir sociolingvistinė situacija dabar visiškai kitokia, daugybės vyresnio amžiaus lietuvių lengvo ankstyvo rusų kalbos išmokimo patirtį pašnekovas perkėlė dabarčiai ir tvirtino, kad šią kalbą ir šiandien vaikams tebegalima išmokti savaime, žiūrint televiziją, o mokytis esą reikia tų kalbų, kurios išties svarbios. Nors ši nuomonė ir išsiskyrė iš kitų, pažymėtina, kad gana daug žmonių Lietuvoje, būdami ankstyvieji nuoseklieji dvikalbiai su rusų kalba, jaučiasi išmokę jos tarsi nejučia ir jiems tai atrodo itin lengva kalba, įgyjama savaime.

39. *<...> nes visos programos „Balticum“ ten, visi šitie, tiek deda to viso, nu, man tai jau per daug truputį, va, ir tos kalbos nereikia mokintis, kuri savaime yra išmokstama, reikia mokinti tą, kuri reikalinga.* (V_51_Marijampolė)

Nė vienas informantas, kai buvo imami interviu, nesimokė ir neplanavo mokytis **lenkų kalbos**. Kai kurie norėtų grįžti prie primirštos mokyklinės **vokiečių kalbos**, ją atgaivinti (pvz., „aš visą laiką svajoju <...> vokiečių kalbą tobulinti <...> jeigu gyvenimo bus duota“). Tačiau vėlgiai – negirdėta, kad kas nors to imtųsi. Nors darbo rinkoje vokiečių gali būti labai pravarti, kiekybinės analizės rezultatai rodo, kad su darbu susiję motyvai mokytis šios kalbos – tik trečioje vietoje. Pirmauja su laisvalaikio veiklomis susijusios priežastys, antroje vietoje – pačios kalbos bei vokiečių kalbių šalių patrauklumas (tai keistai kontrastuoja su vokiečių kalbos kaip negražios vertinimu).

Palyginti su ankstesnių tyrimų rezultatais, Lietuvoje labai padaugėjo besimokančiųjų **ispanų kalbos**. Bendrojo ugdymo mokyklose ispanų nėra siūloma, bet, tarkime, Vilniaus universitete jau gerą dešimtmetį galima studijuoti ispanų filologiją. Atlikta analizė leidžia patvirtinti anksčiau pastebėtą dalyką (žr. Gudavičienė 2010: 221), kad mokėti ir mokytis romanų kalbų labai populiaru tarp jaunų moterų. Kiekybinės analizės rezultatai visiškai dera su kokybinės: ir per interviu išsiaiškinta, kad visai nemažai paauglių ir jaunų žmonių Lietuvoje šiandien mokosi ar norėtų mokytis ispanų kalbos. Dažniausiai, bent jau mūsų tirtose Lietuvos vietose, tai daroma internetu. Ispanų, kaip rodo statistika, labai dažnai ir kur kas dažniau nei kitų kalbų trokštama pramokti todėl, kad žavimasi šia kalba bei ispanakalbėmis šalimis ir ketinama ispaniškai kuo nors užsiimti laisvalaikio. Rečiau ispanų mokomasi dėl numatomos emigracijos.

Prancūzų kalbos mokymasis, vienos informantės žodžiais, yra „daugiau svajonių lygmeny“. Nors, kaip sakyta, ir ši kalba žmones nepaprastai traukia (žr. taip pat monografijos 6 skyr.), suaugusieji jos mokytis nesiima, jokių konkrečių planų neturima, tai nukeliama neapibrėžtam laikui (pvz., pensijai).

Tačiau štai besidomintieji įvairiomis, ne tik romanų, bet ir kinų, japonų, korėjiečių kalbomis paaugliai jomis ne tik žavisi, bet ir, matyt, turėdami kur kas daugiau laisvo laiko, bando savarankiškai jų pramokti. Atrodo, kad individualus mokymasis internetu ir per specialias programėles (tokias kaip *Duolingo*) išties labai paplitęs dalykas tarp polinkį kalbomis turinčių jaunuolių Lietuvos regionuose. Tai jiems daug patraukliau už tradicinį mokymąsi: nereikia mokėti už kalbos kursus ir jų lankyti (juolab kad tai dažnai ir neįmanoma), galima mokytis kada panorėjus iš savo namų ir labai interaktyviai, o ne iš daug kam nuobodžių vadovėlių (40 pvz.) – taip daug lengviau motyvuotis, mokymosi procesas malonesnis. Be to, šis mokymosi būdas, galima sakyti, labai demokratiškas, prieinamas visiems, kad ir kur Lietuvoje gyvenama, kad ir kokiam socialiniam sluoksniui priklausoma. Tai labai išplečia galimybes, leidžia bent paskanauti ir labai retų kalbų. Tiesa, 40 pvz. cituojama mergina, paklausta, ar tai galima vadinti tipišku jos kartos elgesiu, aiškino, kad susidomėjimas įvairiomis mums neįprastomis kalbomis bei technologijų suteikiamomis viliojančiomis mokymosi galimybėmis išties kyla, tačiau jos bendraamžiai nebūtinai turi užsibrėžimo mokytis rimčiau, jis nesąs tvarus. Toji citata išties iškalbinga ir gerai perteikia Z kartos pasaulėžiūrą.

40. *Yra turbūt tipinis noras išmolti, tikrai daug kas nori mokėti užsienio kalbą ir populiariėja gal ta idėja, kad ne tik anglų kalbą reikalinga būtų mokėti, bet tendencija yra ta, kad dauguma neturi to ryžto mokytis toliau tą kalbą, tai labai daug kam atrodo... Aš nežinau, ar kažkam būtų įdomu sėdėti prie knygos, vadovėlio mano amžiaus žmonėms, nes, vis dėlto, mes esam ta karta, kurie norim gauti tą informaciją kuo greičiau, kad patiem reikėtų kuo mažiau tų kažkokių tai pastangų įdėti į tai. Tai manau, kad dažnas yra noras, bet nedažnas yra pasiryžimas tą daryti. (22_M_18_Alytus)*

Pora vidutinio ir vyresnio amžiaus informantų atvirai išreiškė kone principinę nenorą mokytis kalbų (pvz., „mokysiuosi aš čia dabar, aš geriau numegsiu vieną rankovę megztiniui arba sijono kraštą arba pasiūsiu ką nors“, „man apskritai nepatinka kalbos“). Ryškus kai kurių vyresniųjų nenoras mokytis – net ir jiems trūkstamos anglų. Vyraujanti kultūra lemia manymą, kad jiems esą jau per vėlu, kad jie nebepajėgūs mokytis nei kalbų, nei naujų dalykų apskritai (pvz., „man jau visos durys užsidaro“). Taigi jaučiamas tam tikras uždaramas svetimoms kalboms, apsiribojama mokama rusų kalba (41 pvz.).

41. *Kažkaip žmonės, atrodo, bent jau mano mama, irgi kažkaip nesigilina. Nu ir ką dabar, kad aš nežinau, dėl to gi gyvenimas nepasibaigs, kad nežinau. Nes kad ir kaip būtų, vyresnių žmonių sąmonė yra išsaknijus rusų kalba. Ir neretai kai kurie žmonės galvoja, kad jie negali ir neturi teisės išmokt dar vienos kalbos. Nes kaip ir lietuvių, rusų, nu ir viskas, aš viską moku ir čia, jeigu kažkam reikia, tegul ir išmoksta. <...> Aha, tiesiog aš moku rusų, čia visi kalba rusiškai, mokėjau lietuvių, dabar dar čia sugalvojo anglų. (V_37_Telšiai)*

Prieš baigiant dar norisi išryškinti šiais laikais dažnus savaimio mažamečių kalbų mokymosi atvejus. Apie juos jau užsiminta pirmame šios monografijos skyriuje rašant apie tai, kaip šiandieniai paaugliai įgyja anglų kalbą. Iš interneto ir televizijos vaikų pramokstama ne tik suprasti, bet ir kalbėti – ir ne tik anglų, bet ir kitų kalbų, labiausiai rusų (42 pvz.), bet taip pat, pavyzdžiui, ispanų ar prancūzų (43 pvz.).

42. *Nes jinai iš filmukų, iš planšetės, pati per jutubą pasileidžia, ir jinai, pavyzdžiui, su bet kuo šnekasi, jinai susišneka, net daug kas stebisi. <...> Man, sakau, sarmata, nes, sakau, vaikas aštuonių metų, tuoj geriau šnekės. Mama nieko nesupranta [juokiasi]. Tai va, jei su močiute ar su tėte, jinai šneka rusiškai. <...> Jinai rusų pati savaimė išmoko. <...> pas ją viskas rusiškai, net neleidžia mums nieko perjungt. <...> Ji pati ir, pavyzdžiui, ir mokykloj, per pertrauką... Jinai net daržely šnekėjo, nes mum ir auklėtoja sako: „Jūs žinokit, jūsų vaikas rusiškai.“ (M_35_Alytus)*
43. *<...> nes vat mano jaunesnė, šešių metų, žiūri jutubą. <...> Dabar yra bele kiek kalbų, ir ispaniškai, ir prancūziškai ten eina, ir vaikas girdi, ir nu dabar pradeda jau kaip ir atskirti, kad čia yra kita kalba <...> Čia ne anglų, čia kitokia, čia dar kitokia. (V_35_Telšiai)*

44. *Aš kartais sakau: „Džesika... – vieną kartą, einu pro šalį ir sakau, – ką tu žiūrai čia?“*
Sako: „Filmuką žiūriu.“ Pasižiūriu, tai pasileidus rusiškai. Sakau: „Ar tu supranti, ką sako?“ „Nelabai“, – sako. „O kodėl tu žiūri?“ „Šitas, – sako, – geras“ [juokiasi].
 (M_35_Marijampolė).

Kaip matyti iš 43 pvz., kai kurių šiandienų vaikų anksti susiduriama su viliojančia kalbų įvairove. Labai akivaizdu, kad jiems, kaip, beje, ir jaunuoliams, pirmiausia svarbu gaunamo turinio patrauklumas – renkamasi pagal jį (44 pvz.).

APIBENDRINIMAS

Atliktas kiekybinis tyrimas atskleidė, kad pagrindinės Lietuvoje svetimšios – rusų ir anglų kalbos smarkiai lenkia kitas ne tik pagal mokėjimą ir kompetencijų kokybę (žr. monografijos 1 skyr.), bet ir pagal vartojimą. Mokėjimas glaudžiai susijęs su vartojimu: nemokant ar per silpnai mokant, kalba ir nevartojama, o nevartojimas savo ruožtu lemia, kad kalba nėra pakankamai išmokstama, nelavėja arba išmokta dyla. Retesnės iš plačiau mokamų kalbų (lenkų, vokiečių, prancūzų, ispanų, italų) lietuvių kasdienybėje praktiškai nepasitelkiamos. Tai yra kadaise išmoktos ar tik pradėtos mokytis, bet labai retai tevertojamos, žmonėms kasdienybėje iš esmės neaktualios kalbos. Taigi iš tiesų lietuviai yra daugiau ar mažiau praktikuojantys dvikalbiai tik su dviem svetimšiomis kalbomis – rusų ir (arba) anglų.

Rusų kalba yra ne tik plačiausiai ir geriausiai mokama, bet ir labiausiai šalies gyventojų įveiklinama svetimoji kalba. Anglų kalba ne tik rečiau mokama, bet ir mažiau vartojama nei rusų (išskyrus kai kurias veiklas internete). Rusiškai žmonės dažniausiai kalba, o angliškai skaito, vadinasi, pastarąją kalbą dažniausiai vartoja receptyviai. Lyginant su ankstesnių tyrimų duomenimis, galima teigti, kad rusų kalbos vartojimo mastai Lietuvoje, kalbant apie daugumą tirtų kalbinių veiklų, yra susitraukę, o anglų kalbos vartojimas per pastarąjį dešimtmetį išaugo.

Kaip ir kalbų mokėjimo, statistiniai vartojimo duomenys rodo, kad pagrindinis kalbų vartosenos gyvumą lemiantis veiksnys yra amžius. Rusų kalbą 18–44 metų žmonės vartoja kur kas rečiau, 45–74 metų – kur kas dažniau. Tačiau nors rusų kalba plačiausiai ir geriausiai mokama pačių vyriausiųjų, aktyviausi jos vartotojai – vidutinio ir vyresnio darbingo amžiaus asmenys. Kiekybiniai duomenys iš regionų miestų liudija, kad paaugliai mokiniai tik labai retais atvejais ką nors veikia su rusų kalba ne šios kalbos pamokose. Tačiau ir gerai rusų mokantiems vidutinio amžiaus bei vyresniems tų vietovių gyventojams rusų kalbos ne taip dažnai reikia. Taigi ir suaugusiesiems šiandien būdingesnė receptyvioji dvikalbystė su rusų kalba (daugiausia žiūrima televizija ir vaizdo įrašai, kai kurių paskaitoma), nes progų rusiškai pašnekėti ar juolab šia kalba rašyti

ne(be)turima (jaunesnių niekada ir neturėta). Rusiškai šnekama nebent keliaujant, bendraujant su rusų mokančiais vyresnių kartų žmonėmis iš kai kurių kraštų. Dėl vartojimo galimybių stokos informantų kartota, kad net ir labai gerai kadaise išmokta ši kalba iš jų gyvenimo traukiasi.

Anglų kalbos vartoseną, kaip ir jos mokėjimas, pagal amžių diferencijuojasi itin smarkiai: statistškai reikšmingų skirtumų nustatyta visose amžiaus grupėse ir žiūrint į absoliučiai visas apklausos anketoje įrašytas kalbines veiklas. Jauni žmonės yra aktyviausi anglų kalbos vartotojai. Jų rezultatai nuo vyresniųjų skiriasi dviem ar netgi trimis kartais. Anglų kalbos vartojimo procentai smarkiai sumažėja ties 44–45 metų riba. Ankstesnių tyrimų rezultatų fone akivaizdu, anglų kalbos vartojimas visuomenėje plečiasi, o rusų traukiasi: bėgant metams anglų kalba šalyje vartojama vis vyresnių žmonių, o amžiaus riba, iki kurios labiau įdarbinama rusų kalba (dabar toji riba nustatyta ties 34–35 metais), atvirksčiai, kyla – vadinasi, apimama vis mažiau gyventojų.

Interviu analizė atskleidė, kad anglų kalba daugybės mokinių itin aktyviai vartojama pramogaujant internete. Angliškai jaunimui prieinamas gausus, įvairus, kokybiškas ir nepaprastai patrauklus turinys. Pabrėžtina, kad moksleivių kasdienybėje įveiklinamas ne tik receptyvusis, bet ir produktyvusis šios kalbos lygmuo. Gausi kalbinė įvestis, interaktyvioje virtualiojoje erdvėje įgauti kalbėjimo bei susirašinėjimo įgūdžiai kartais miklinami ir bendraujant su bendraamžiais lietuviais. Daugybei kalbant ar susirašinėjant lietuviškai įprasta įmaišyti anglų kalbos žodžių, posakių, tarpkalbiaujama, ypač bendraujant tam tikromis temomis. Taigi anglų kalba smarkiai konkuruoja su lietuvių laisvalaikio ir interneto domenuose. Iš esmės galima sakyti, kad paauglių amžiaus grupėje jau esama domeninės dvikalbystės su anglų kalba požymių. Kita vertus, galima spėti, kad toks itin aktyvus paauglių anglų kalbos vartojimas tiesiog gali būti tam tikras jų gyvenimo ir raidos etapas, kuris natūraliai pasibaigs pradėjus studijas, profesinį gyvenimą, sukūrus šeimas – nebent anglų kalba kai kuriems bus nuolat reikalinga jau kitame, darbo domene. Tai būtų įdomu patikrinti tolesniais tyrimais.

Pagal kiekybinės apklausos rezultatus, vidutinio amžiaus žmonių anglų kalbos praktikos panašios į jaunų suaugusiųjų nuo 18 metų, statistškai reikšmingų skirtumų neužčiuopta. Tačiau ištirta kokybinė medžiaga iš regionų miestų bei miestelių atskleidžia, kad vidutinio amžiaus žmonių anglų kalbos vartosenos polinkiai labai kontrastuoja su vyresnių moksleivių. Suaugusieji, kitaip nei dabartiniai jaunuoliai, savo laiku nėra gavę tiek anglų kalbos iš medių, be to, dirbantys žmonės yra labiau užimti, mažiau laiko leidžia internete apskritai ir konkrečiai angliškame internete (pvz., paaugliams labai įprasta naršyti anglų kalba, o suaugusiesiems tai kur kas mažiau būdinga). Anglų kalba dėl menkesnio jos mokėjimo, juntamo kalbos barjero vidutinio amžiaus žmonių rečiau pasitelkiama laisvalaikiui. Esant pasirinkimui (pvz., filmams žiūrėti), šios grupės žmonės dažniau renkasi stipresnę rusų kalbą. Didelei daliai jaunimo būdinga, kaip sakyta, ir itin aktyvi anglų kalbos produkcija, o štai angliškai geriau mokantys vidutinio amžiaus

asmenys šia kalba, kaip ir rusų, daugiau žiūri, klauso, kartais skaito, bet turi palyginti mažai progų šnekėti ir rašyti. Itin svarbu tai, kad mūsų tirtose vietose nėra anglų kalbos reikiamybės darbe.

Skirtumų pagal lytį dėl rusų kalbos vartojimo iš esmės neužčiuopta, tik kad vyrai rusiškai dažniau naršo internete. O štai dėl anglų kalbos vartojimo esama daugiau skirtumų tarp lyčių: anglų kaip mokamą per apklausą dažniau žymėję vyrai nurodė dažniau naršą internete šia kalba, taip pat dažniau ja kalba ir skaito, be kita ko, ir darbiniais tikslais; moterys – rečiau. Toks reiškinys moterų anglų kalbos mokėjimas ir pasyvesnis jos vartojimas gali būti ir lyčių nelygybės visuomenėje, ir didesnio kultūriškai nulemtos moterų savikritiškumo atspindys. Į rusų ir anglų kalbų vartojimą žiūrint pagal gyvenamąją vietą, labai išsiskiria vilniečiai. Nors rusų kalbą kaip svetimąją jie moka panašiai plačiai kaip ir kitų vietų gyventojai, vartoja ją daugeliu atvejų dažniau; kauniškiai – rečiau, nei rodo bendrasis pasiskirstymas populiacijoje. Tačiau anglų kalbos vartojimo aktyvumu išsiskiria abiejų šių miestų gyventojai: tai labai lemia mažesnis gyventojų amžiaus vidurkis, aukštesnis išsilavinimas, didmiesčiuose sparčiau nei kitur augantis tarptautiškumas. Mažesniuose miestuose ir miesteliuose bei kaimo vietovėse anglų kalba kur kas mažiau užsiimama visomis anketoje pateiktomis rinktais kalbinėmis veiklomis. Žmonės su aukštuoju išsilavinimu abi aptariamąs kalbas vartoja dažniau, žemesnės pakopos išsimokslinimo – rečiau. Migracijos patirtis rusų kalbos vartojimui reikšmingo poveikio neturi, nors girdima, kad ji yra dažna *lingua franca* tarp migrantų iš Rytų Europos Vakaruose, ir per interviu apie tai taip pat užsiminta. Anglų kalbos vartojimo ryšys su gyvenimo svetur patirtimi patvirtintas ir kiekybiškai: šią kalbą ir dažniau moka, ir dažniau vartoja migravusieji.

Taigi dėl anglų kalbos vartojimo, kaip ir dėl mokėjimo, tarp skirtingų visuomenės grupių esama daugiau ir ryškesnių skirtumų: vartojimas smarkiai įvairuoja pagal visus be išimties tikrintus socialinius bei demografinius veiksnius. Tiek rusų kalbos mokėjimo, tiek vartojimo požiūriu Lietuva, galima tarti, yra vienodesnė. Dar kartą pabrėžtina, kad kaip svarbiausias, pirminis išryškėjo amžiaus veiksnys. Kuo žmogus jaunesnis – tuo dažniau, geriau moka ir daugiau vartoja anglų kalbą, o kuo vyresnis – tuo geriau moka ir aktyviau vartoja rusų kalbą. Nors rusų kalba kaip svetimoji šalyje ir toliau lieka pirma, amžiaus riba, iki kurios ji (geriau) mokama ir aktyviau vartojama, dabar jau yra aukščiau nei prieš dešimtmetį – taigi apimama mažiau žmonių. O anglų kalbos, kaip ir buvo galima tikėtis, auga – ir neabejotinai toliau augs – tiek mokėjimo dažnumas, tiek jo kokybė, tiek ir vartojimas.

Ir kiekybinė, ir kokybinė tyrimo dalys apie lietuvių nuostatas skirtingų svetimųjų kalbų atžvilgiu aiškiai rodo, kad pačia reikalingiausia matoma anglų kalba. Globaliosios anglų kalbos atžvilgiu dominuoja būtent ši pragmatinė utilitarinė nuostata, o emociškai su ja nesisaistoma nei paauglių, nei juolab suaugusiųjų. Anglų kalbos funkcija – pirmiausia komunikacinė instrumentinė, laiduojanti ryšį ir išėjimą į pasaulį bei platesnes galimybes. Ji taip pat matoma kaip svarbi simbolinio socialinio bei kultūrinio kapitalo

dalis, yra siejama su šiuolaikiškumu, laisve, Vakarų pasauliu. Didelė šios kalbos reikiamybė ir vertė labiausiai ir lemia (gerą) ankstyvą, iš dalies ir savaimį daugybės jaunuolių ir net vaikų šios kalbos išmokimą. Daugeliui paauglių ji labai įprasta, lengva, suteikia papildomų saviraiškos, minčių ir jausmų niuansavimo būdų, tarnauja kaip tapatybės kūrimo bei raiškos priemonė.

Aukšti anglų kalbos reikalingumo vertinimai išties dera su jos mokėjimu ir vartojimu: kaip reikalingiausią ją, gerai mokamą, anketoje dažniau žymėjo jaunesni, didmiesčių (ypač Vilniaus), aukščiausio išsilavinimo žmonės. Vyresni, mažesnėse vietovėse gyvenantys ir mažiau išsiskolinsinę asmenys – rečiau. Vyresni žmonės, ypač jei gyvena ir dirba vien lietuviškoje aplinkoje, nors ir neabejoja anglų kalbos reikalingumu apskritai, įžvelgia mažesnę šios kalbos reikiamybę sau asmeniškai. Kita vertus, tie, kurie anglų kalbos visai nemoka ar tą mokėjimą įsivertina kaip nepakankamą, skaudžiai išgyvena anglų kalbos stoką, patiria psichologinį diskomfortą ar netgi jaučiasi nevisaverčiai. Vyresnieji sutartinai teigė, kad iš esmės nuo anglų kalbos šių dienų pasaulyje neišeina atsiriboti ir ją privalu gebėti bent minimaliai vartoti. Galima apibendrinti, kad apskritai nuostatos šios kalbos atžvilgiu, nepriklausomai nuo jos mokėjimo kokybės, visuomenėje atrodo gana monolitiškos ir tvirtos – teigiamos.

Anglų kalba, būdama rečiau mokama ir vartojama nei rusų, laikoma pačia reikalingiausia. O manančiųjų, kad tokia yra rusų kalba – dešimt kartų mažiau. Vadinasi, pastarosios praktiškumas žmonėms atrodo esąs kur kas labiau ribotas. Tai atspindi aiškią ilgametę geopolitinę ir bendrą kultūrinę lietuvių orientaciją į Vakarų, o ne Rytų pasaulį. Tačiau rusų kalba visuotinai laikoma antra pagal svarbumą svetimąja kalba šalyje. Tą rodo ir interviu medžiaga, ir faktas, kad būtent rusų kalbą dažniausiai renkamasi mokyti kaip antrąją svetimąją mokyklose (po beveik visų besimokomos pirmosios anglų). Tačiau mokiniams rusų kalba, kaip, beje, ir kitos įprastai siūlomos – vokiečių, prancūzų kalbos, neatrodo svarbi, labai trūksta motyvacijos mokyti, tad daugybei rusų kalba atrodo sunki, nepatinka, ji nėra išmokstama vartoti. Suaugusiųjų nuomonė dėl rusų kalbos išsiskyrė: vieni didelės šios kalbos svarbos irgi nemato, kiti, kurie turimus gebėjimus vis dėlto pritaiko, vertina juos kaip reikalingus. Vyresnieji nuo jaunuolių, kurių nusiteikimas rusų kalbos atžvilgiu yra gana neutralus, išsiskiria labiau emociniais rusų kalbos vertinimais. Iš esmės jie labiau teigiami – rusų kalba atrodo artima, graži ir pan., tik nedaugelis žmonių tvirtina rusų kalbos atžvilgiu jaučiantys neigiamų jausmų – dėl istorinių priežasčių ar politinių aktualijų. Tiesa, duomenys rinkti prieš Rusijai 2022 m. žiemą užpuolus Ukrainą. Karas neabejotinai smarkiai paveikė ir toliau veiks nuostatas rusų kalbos atžvilgiu. Kaip konkrečiai – reikės aiškintis ateityje. O tuomkart, manytina, pavyko užfiksuoti iki tol ilgą laiką buvusį palyginti stabilų žmonių nusiteikimą – ir tai yra didelis šio tyrimo privalumas. Bet kuriuo atveju, akivaizdu, kad anglų kalba emociškai (teigiamai arba neigiamai) žymėta, ypač vyresniems.

Dėl lenkų kalbos žmonės nuostatų dažnai visai nereikškę, o tos, kurios išsakytos, paprastai buvo neigiamos. Vokiečių irgi neatrodo nei patraukli, nei būtina, nors, regis, ekonominė jos vertė turėtų būti labai didelė. Daugybė vyresnių žmonių vokiečių kalbos jaučiasi mokęsi veltui ir po to ją visai praradę, nes šios kalbos jiems niekada taip ir neprireikė. Romanų kalbų reikalingumas daugumos akyse dar menkesnis, bet jo trūkumą kompensuoja ir svajoti tų kalbų išmokti skatina itin palankios emocinės nuostatos jų atžvilgiu. Tai neabejotinai daugiausia lietuvių simpatijų pelnančios kalbos, turinčios didelę estetinę vertę. Visai ne pragmatiniai išskaičiavimai lemia ir susidomėjimą Tolimųjų Rytų kalbomis bei kultūromis. Panašu, kad, išskyrus tik vienintelę anglų kalbą, labiausiai prie kalbų žmones vilioja emociniai estetiški motyvai – jie nusveria pragmatinius. Galima patvirtinti ir tai, kad teigiamas nuostatas konkrečios kalbos atžvilgiu taip pat lemia artimi asmeniniai ryšiai su tos kalbos gimtakalbiais.

Apskritai žmonės svetimąsias kalbas vertina teigiamai, neabejoja, kad jų mokėti svarbu, kad dvikalbystė yra gerai, ji naudinga tiek praktiškai, pavyzdžiui, ekonominiu požiūriu, tiek žmogaus saviugdai. Tačiau iš interviu išryškėjo, kad, be anglų ir rusų kalbos, kitos, ypač mažesnės, žiūrint daugiausia vien per praktinę prizmę, nėra laikomos labai vertomis mokėti, tad abejojama, ar apsimoka dėti tam pastangų: pramoktos ar išmoktos, jos atsideda į šalį, nes nerandama – o gal ir pakankamai neieškoma, ką su jomis veikti. Suaugusieji išgyvena dėl dūlančių jiems nereikalingų išmoktų svetimųjų kalbų, turintieji mokyklinio amžiaus vaikų nuogaustauja, kad ir jų atžalos kalbų mokysis bergždžiai, tad jaučia tam tikrą spaudimą, kad antroji svetimoji kalba būtų pasirinkta kuo išmintingiau.

Kiekybinės apklausos duomenimis, tik kiek daugiau ne penktadalis (22 proc.) suaugusių lietuvių šiuo metu specialiai mokosi kokios nors svetimosios kalbos. Dažniausiai, žinoma – visų trokštamiausiosios anglų (57 proc.), ir tai nenuostabu žinant, kad (geresnių) jos kompetencijų dar daug kam trūksta. Taigi didelis noras mokėti šią, labiausiai iš visų vertinamą kalbą tikrai akstina kai kuriuos imtis konkrečių veiksmų. Antroje vietoje – per pastarąjį dešimtmetį Lietuvoje labai iškilusi ispanų (15 proc.). Rusų kalbos tikslingai beveik nesimokoma – turbūt labiausiai būtent dėl to, kad ji daugybės ir taip pakankamai gerai mokama, bet taip pat ir dėl to, kad nelaikoma tokia reikalinga ir verta laiko, pastangų bei finansinių investicijų.

Galima sakyti, kad rusų kalbą Lietuvos visuomenė (vis dar) moka, vartoja, vertina. Tačiau, kita vertus, į ją žiūrima kaip į tam tikrą duotybę, ir proaktyvaus jos mokymosi, mokėjimo bei vartojimo tęstinumas labai abejotinas. Nors rusų kalba kaip svetimoji Lietuvoje tebeužima tvirtas pozicijas, tik laiko klausimas, kada ją nurungs anglų. Pastaroji jau ilgą laiką yra pirmoji svetimoji bendrojo ugdymo mokyklose, labai aukšti jaunimo jos mokėjimo bei vartojimo rodikliai, anglų kalbos anksti pramoksta ir labai maži vaikai, ji visuotinai suvokiama kaip tiesiog būtina ir labai didelė vertybė. Traukiantis dar sovietiniais metais dėl istorinių ir sociopolitinių priežasčių rusų kalbą privalėjusių

išmolti – ir be didesnių pastangų išmokusių, ją tebevartojančių žmonių skaičiui, lietuvių daugiakalbystė, kuri šiandien mus labai išskiria Europoje, gali mažėti. Visai įmanoma, kad Lietuvos gyventojai, nors ir ragavę, ragaujantys, ragausiantys įvairių kalbų, liks praktikuojantys dvikalbiai iš esmės tik su viena – anglų kalba. O šitai nebūtų gerai kalbų ekologijos požiūriu, neatitiktų nei Lietuvos, nei ES kalbų politikos tikslų.

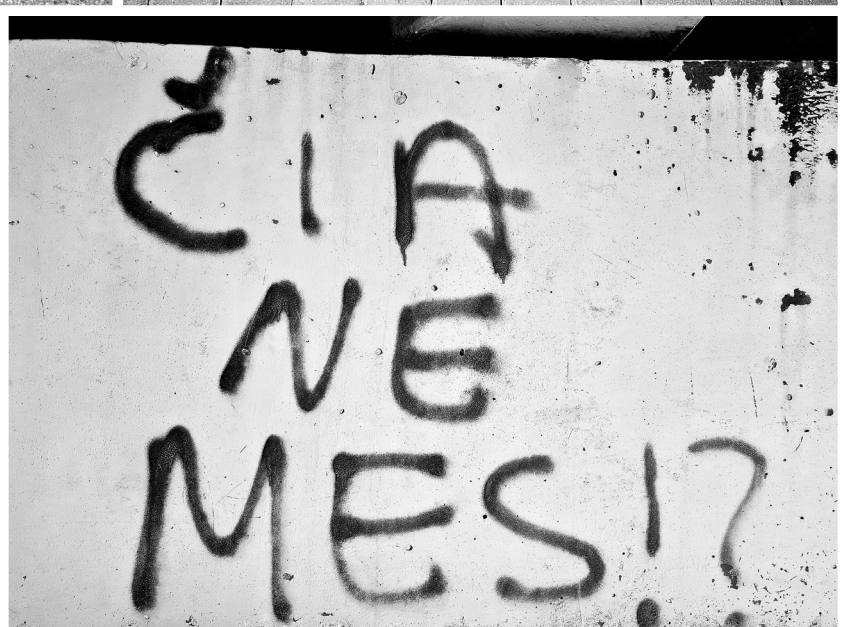
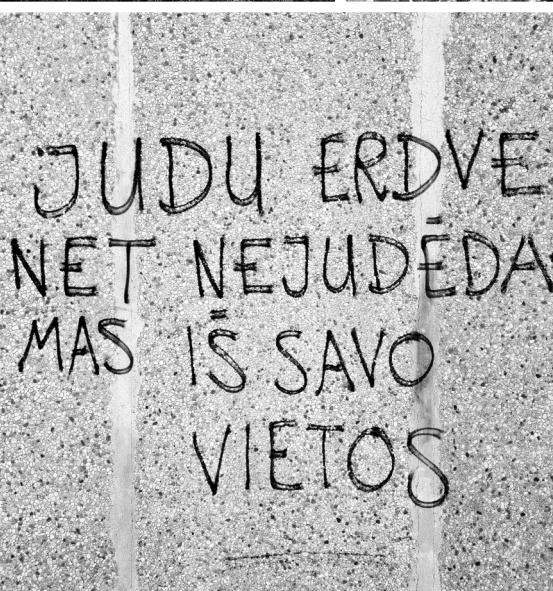
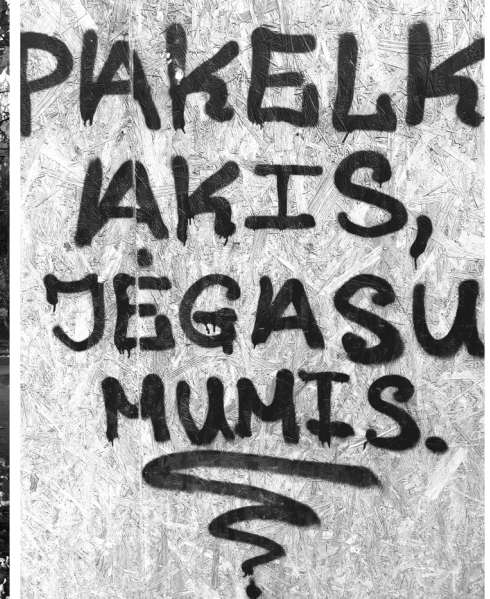
Augantis anglų kalbos mokėjimas, kompetencijų kokybė, aktyvus vartojimas, ypač tarp vaikų ir jaunimo, yra labai sveikintinas dalykas ir, be kita ko, didelis Lietuvos švietimo sistemos pasiekimas. Tačiau mums, kaip visuomenei, būtų gerai neprarasti ir rusų kalbos gebėjimų, kad ir ne savo noru kadaise įgytų bei įsitvirtinusių, o Rusijai sukėlus didelį karą Ukrainoje daug kam turbūt tapusių dar mažiau vertingų ar netgi atgrasių. Be to, būtų siektina, kad kalbiniame gyventojų repertuare, be anglų ir rusų, rastųsi kuo daugiau įvairių kalbų ir kad jų būtų visuotniau, plačiau mokomasi, jos geriau išmoktamos ir įveiklinamos. Kalbant apie jaunimą, tam labai padėtų geresnių sąlygų, kad moksleiviai galėtų rinktis išties norimas antrąsias kalbas, sudarymas, įvairių struktūrinių trukdžių šalinimas, galbūt paankstintas antrosios svetimosios kalbos mokymosi pradžios ir vėlesnis galimos to pabaigos laikas. Motyvacijai rasti ir jai palaikyti, kaip žinia, labai pasitarnauja kelionės, didesnis įsitraukimas į tarptautinių mainų, mobilumo programas, per kurias galima užmegzti ryšius su kitų tautybių ir kalbų žmonėmis. Padedą ir įvairios Lietuvoje vykstančios kalbų dienų iniciatyvos, konkursai, susitikimai, vieši renginiai ir kt. Visokio amžiaus žmones ir jų nuostatas reikėtų toliau kreipti į įvairesnę dvikalbystę, iškelti mažų, rečiau vartojamų kalbų (gero) mokėjimo galimą ekonominę naudą, išryškinti asmeninius (taip pat ir mažiau žinomus kognityvinius) bei sociokultūrinius kalbų mokėjimo privalumus, propaguoti mokymąsi visą gyvenimą. Poreikį ar susidomėjimą konkrečia kalba pajutę, vienaip ar kitaip užkabinti žmonės gali imtis jos mokytis, o turimos galimybės kalbą prasmingai vartoti prisideda prie geresnio jos mokėjimo – įsisuka vienas kitą palaikančių kalbos mokėjimo bei vartojimo ratas.

Atliktas kiekybinis ir kokybinis tyrimas, nepaisant metodologinių ribotumų ir negalėjimo gauti rezultatų visiškai patikimai lyginti su anksčiau publikuotaisiais, neabejotinai suteikia naujausių gana plačios aprėpties žinių apie lietuvių ir jų kalbas – atveria dabartinę daugiakalbystės su svetimosiomis kalbomis Lietuvoje panoramą.

LITERATŪRA

- Adler, A. (2019). Language discrimination in Germany: when evaluation influences objective counting. *Journal of Language and Discrimination*, 3 (2): 232–253. <https://doi.org/10.1558/jld.39952>.
- Dabašinskienė, I., Garuckaitė, R. (2010). Kalbinis Kauno praeities ir dabarties savitumas. Iš M. Ramonienė (moksl. red.), *Miestai ir kalbos* (p. 231–249). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- De Houwer, A., Ortega, L. (2019). Learning, Using, and Unlearning More than One Language. In A. De Houwer, L. Ortega (eds), *The Cambridge Book of Bilingualism* (p. 1–12). Cambridge: Cambridge University Press.

- Eurobarometer (2012). *Europeans and their languages*. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/f551bd64-8615-4781-9be1-c592217dad83> [žiūrėta 2022 m. balandžio 11 d.].
- Eurostat (2016). <https://ec.europa.eu/eurostat>.
- Geben, K. (2010). Vilniaus lenkų kalbinė savimone, daugiakalbystė ir tapatybė. Iš M. Ramonienė (moksl. red.), *Miestai ir kalbos* (p. 153–173). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Grosjean, F. (2012). *Bilingual: Life and Reality*. Harvard: Harvard University Press.
- Grosjean, F., Byers-Heinlein, K. (2018). Bilingual children and adults: a short introduction. In F. Grosjean, K. Byers-Heinlein (eds), *The Listening bilingual. Speech perception, comprehension and bilingualism* (p. 4–24). Hoboken: NJ, John Wiley & Sons.
- Gudavičienė, E. (2010). Sociolingvistinis Vilniaus miesto portretas. Iš M. Ramonienė (moksl. red.), *Miestai ir kalbos* (p. 207–229). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Krupickaitė, D., Baranauskienė, V. (2013). Regioniniai kalbų vartojimo Lietuvos miestuose ypatumai. Iš M. Ramonienė (moksl. red.), *Miestai ir kalbos II. Sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis* (p. 23–54). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Muth, S. (2017). Russian as a commodity: medical tourism and the healthcare industry in post-Soviet Lithuania. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 20 (4): 404–416. DOI: 10.1080/13670050.2015.111500.
- Nevinskaitė, L. (2010a). Klaipėdiečio sociolingvistinis portretas: kalbų mokėjimas ir vartojimas Klaipėdoje. Iš M. Ramonienė (moksl. red.), *Miestai ir kalbos* (p. 251–267). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Nevinskaitė, L. (2010b). Kalbų mokėjimas ir vartojimas didžiuosiuose Lietuvos miestuose: lyginamoji analizė. Iš M. Ramonienė (moksl. red.), *Miestai ir kalbos* (p. 269–277). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Nevinskaitė, L. (2013). Kalbų mokėjimas ir vartojimas didžiuosiuose ir mažesniuose miestuose. Iš M. Ramonienė (moksl. red.), *Miestai ir kalbos II. Sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis* (p. 55–72). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- OSP – Oficialiosios statistikos portalas <https://osp.stat.gov.lt>.
- Ramonienė, M. (2010). Įvadas. Iš *Miestai ir kalbos* (p. 9–24). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Ramonienė, M., Vilkienė, L. (2016). Changes in the Social Value of Languages in Urban areas of Lithuania, 1990–2010. In M. Sloboda, P. Laihonon, A. Zabrdoskaja (eds), *Sociolinguistic Transition in Former Eastern Block Countries* (p. 263–292). Peter Lang Edition.
- Stumbrys, D. (2016). Prieštaringi Lietuvos gyventojų išsilavinimo pokyčiai: lygūs auga, skirtumai išlieka. *Demografija visiems* [elektroninis išteklius], 3: 8–9. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, Demografinių tyrimų centras. <https://www.vdu.lt/cris/entities/publication/1d26752f-904c-4433-8c49-b0f0de5ea691/details> [žiūrėta 2022 m. balandžio 11 d.].
- Vaicekauskienė, L. (2010). Globalioji daugiakalbystės perspektyva: anglų kalbos vieta ir vaidmuo Lietuvos miestų erdvėje. Iš M. Ramonienė (moksl. red.), *Miestai ir kalbos* (p. 175–206). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Vilkienė, L. (2010). Daugiakalbystė didžiuosiuose Lietuvos miestuose. Iš M. Ramonienė (moksl. red.), *Miestai ir kalbos* (p. 27–68). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

3 skyrius

Kristinos Jakaitės-Bulbukienės,
Ingos Hilbig, Ingos Daraszkienės,
Aušros Tamošaitienės nuotr.

Mokinių kalbinės nuostatos lietuvių ir anglų kalbų atžvilgiu

Loreta Vilkienė, Kristina Jakaitė-Bulbukienė

Šių dienų Lietuvos visuomenė nėra vienakalbė. Reikia pripažinti, kad gyvename visuomenėje, kurioje jau tuoj sunku bus rasti žmogų, mokantį tik vieną kalbą ar bent šiek tiek nemokantį vienos ar kelių kitų kalbų. Ir šiandienos jaunimas gyvena ne tik lietuvių (ar kitos gimtosios), bet ir kitų kalbų apsuptyje (apie kitų kalbų vartojimą Lietuvoje plačiau žr. šios monografijos 1 ir 2 skyr.). Ypač daug jaunimo gyvenime yra anglų kalbos, kuri ateina su šiuolaikinėmis technologijomis ir populiarėja Vakarų kultūra. Tai nėra Lietuvos išskirtinumas: štai iš kiekybinio Martin'o Ehalo ir Katrin Niglas tyrimo, kuriame buvo apklausti dešimtų–dvylikų klasių 1 887 gimtakalbiai estai mokiniai, paaiškėjo, kad 18 proc. anglų kalbą vartoja dažnai, vartoja ją tarpusavyje su kitais gimtakalbiais estais¹ (Ehala, Niglas 2006: 217). Estų tyrimo autoriai mano, kad dažną anglų kalbos vartojimą lemia noras pritapti prie kultūros, kuri ateina per anglų kalbą (ten pat). Turbūt galime daryti prielaidą, kad analogiška situacija galima ir Lietuvoje. Manytina, kad, praėjus 15 metų nuo cituojamo tyrimo, anglų kalbos vartojimas dar suintensyvėjo². Tai gi šių dienų jaunimas gyvena mažiausiai su dviem kalbomis, kurios, tikėtina, ne tik sugyvena šalia, bet ir konkuruoja tarpusavyje.

Susiduriame su tokiu reiškiniu, kad augdami vienakalbėse ar mišriose šeimose vaikai užauga dvikalbiai ar daugiakalbiai su kita nei kalbama šeimoje ar valstybėje kalba, ir toks reiškinyvis visuomenę jaudina ir glumina. Aptariamam atveju kyla baimių, kad anglų kalba galimai neigiamai veikia lietuvių kalbą, vaikų gebėjimą išmokti taisyklingai rašyti ir reikšti mintis gimtąja kalba, kad anglų kalba apskritai kelia pavojų lietuvių kalbos ateičiai.

Šiame skyriuje nagrinėjamos jaunų žmonių – vyresniųjų klasių mokinių iš mokyklų lietuvių ugdomąja kalba – nuostatos lietuvių ir anglų kalbų atžvilgiu, siekiama pasižiūrėti, ką jie mano apie šias kalbas, kaip jos sugyvena ar konkuruoja jų vertybių sistemoje.

¹ Čia ir toliau versta šio skyriaus autorių – Loretos Vilkienės ir Kristinos Jakaitės-Bulbukienės.

² Neseniai pagal projektą „Šiuolaikinės informacinės technologijos ir mažų vaikų sveikata“ atliktas tyrimas, kur buvo apklausti 1 200 vaikų tėvai, parodė, kad dalis dar visai mažų vaikų prie ekranų praleidžia daugiau nei valandą ar dvi (23 proc. 1,5–2 metų vaikų ir 44 proc. 2–5 metų vaikų prie ekranų praleidžia daugiau nei dvi valandas), taip pat tyrimas atskleidė, kad kuo didesnis vaikas, tuo jam leidžiama būti ilgiau. Kadangi didelė dalis turinio (žaidimai, vaizdo įrašai, filmai ir pan.) yra angliška, tad dažnu atveju buvimas prie ekranų yra tolygus buvimui su anglų kalba. Šiame skyriuje aprašomas tyrimas taip pat rodo, kad mokiniai su anglų kalba, jų pačių žodžiais tariant, praleidžia nuo valandos, dviejų iki keturių penkių ar pusės dienos.

Tyrimų, kuriuose tyrinėjamas mokinių kalbinis elgesys, kalbinės nuostatos, santykis su tapatybe, santykis su anglų kalba ir kaip mokiniai supranta šiuolaikišką, madingą kalbėjimą, yra nemaža, tačiau naujo aktualaus tyrimo, kuriame būtų atskleidžiamos ir gretinamos vyresniųjų klasių mokinių nuostatos lietuvių ir anglų kalbų atžvilgiu, nėra, nors tema ir tyrinėta iš įvairių perspektyvų.

Pavyzdžiui, Nidos Poderienės ir Sonatos Vaičiakauskienės (2019a; 2019b) tyrime buvo analizuotos vidurinių klasių mokinių (trečios–aštuntos klasės) kalbinės nuostatos, jų santykis su lietuvių kalba. Aurelija Tamulionienė (2014) tyrė kalbinį mokinių elgesį – kaip rašomi mokinių tinklaraščiai. Ji siekė suprasti, kokį įvaizdį nori sukurti mokiniai viešais tekstais. Poderienės ir Tamulionienės (2020) mokslo studijoje analizuotos grįžusių iš emigracijos vaikų kalbinės nuostatos, lietuvių kalbos socialinė vertė, aptariamas kalbinių nuostatų ir tapatybės santykis. Kitos tyrėjos – Loreta Vaicekauskienė (2006) ir Aurelija Čekuolytė (2010) analizavo, kaip mokiniai vertina anglų kalbos žodžius suaugusiųjų kalboje ir kokia tapatybė kuriama vartojant tokią kalbą.

Miglė Keturkienė ir Loreta Vaicekauskienė (2016) analizavo lietuvių kalbos ir literatūros mokytojų kalbines nuostatas ir priėjo prie išvados, kad „daugelis mokytojų laikosi nuomonės, jog standarto vartojimas turėtų būti skatinamas visais atvejais, tiek oficialioje, tiek privačioje erdvėje“ (Keturkienė, Vaicekauskienė 2016: 47). O „požiūrį į kitų kalbinių atmainų vartojimą atskleidžia mokytojų siekis jas taisyti ir manymas, kad nestandartinės atmainos, jei pretenduotų į platesnę vartojimo sferą, keltų grėsmę standartui“ (ten pat). Manytina, kad lietuvių kalbos ir literatūros mokytojai turi įtakos formuojantis mokinių kalbinėms nuostatomis, ypač lietuvių kalbos atžvilgiu. Sociolingvistiniu aspektu jaunimo nuostatas tarmės atžvilgiu nagrinėjo ir Meilutė Ramonienė (2013). Mokinių nuostatas, jas siedamos su lietuvių kalbos mokymosi motyvacija, analizavo Loreta Vilkienė, Laura Vilkaitė-Lozdienė ir Justina Bružaitė-Liseckienė (2019). Iš perceptyviosios dialektologijos perspektyvos jaunų žmonių nuostatos išsamiai nagrinėtos Daivos Aliūkaitės, Danguolės Mikulėnienės, Agnės Čepaitienės ir Lauros Geržotaitės (2017), vėliau tokios prieigos tyrimas buvo tęsiamas (žr. Aliūkaitė *et al.* 2020).

Nors tyrimų iš įvairių žiūros taškų yra nemaža, tačiau šis reiškinys, kai vaikai auga mokydamiesi ne tik savo gimtąją, bet ir užsienio kalbą, kuri yra tarptautinė, turi aukštą prestižą ir yra lengvai prieinama, visuomenei dar palyginti naujas, todėl tyrinėti šių kalbų sugyvenimą ir konkurenciją, ypač iš pačių šias kalbas vartojančių asmenų požiūrio taško, yra svarbu, reikalinga, tad šiuo tyrimu ir bus bandoma šią spragą užpildyti.

Aprašomo tyrimo tikslas – atskleisti, kokios yra vyresniųjų klasių mokinių nuostatos lietuvių ir anglų kalbų atžvilgiu ir kokias funkcijas jos atlieka. Tikslui pasiekti kelti tokie uždaviniai:

- 1) išanalizuoti mokinių nuostatas lietuvių kalbos atžvilgiu;
- 2) atskleisti tikslinės grupės nuostatas anglų kalbos atžvilgiu;
- 3) sugretinti nuostatas abiejų kalbų atžvilgiu ir nustatyti, kokias funkcijas jos atlieka.

Tiriamoji medžiaga – vykdamas Vilniaus universiteto projektą „Lietuvos gyventojų kalbinės nuostatos ir kalbinis elgesys“ (rėmėja Valstybinė lietuvių kalbos komisija) 2020–2021 m. surinkti 68 gimtakalbių lietuvių mokinių (15–19 m.) iš lietuviškų mokyklų kokybiniai pusiau struktūruoti interviu: 49 merginų ir 19 vaikinų, taigi labiau atspindima merginų nuomonė. Informantai gyvena įvairiuose Lietuvos miestuose ir miesteliuose: Alytuje ir Varėnoje (20 interviu), Marijampolėje ir Gelgaudiškyje (15 interviu), Utenoje ir Pasvalyje (25 interviu), Skuode ir Telšiuose (8 interviu) – taigi atspindimos įvairių Lietuvos regionų mokinių nuostatos. Interviu ėmė šio projekto dalyvės: Eglė Gudavičienė, Inga Hilbig, Kristina Jakaitė-Bulbukienė, Meilutė Ramonienė ir Loreta Vilkienė (plačiau apie projektą žr. Įvadą). Pabrėžtina, kad interviu davė tie mokiniai, kurie patys norėjo įsitraukti į tyrimą. Gautas kiekvieno informanto sutikimas dalyvauti tyrime. Buvo atlikta kokybinė interviu turinio analizė. Ir nors tiesioginiai tyrimo metodai – kokybiniai interviu ir kiekybinės apklausos – dažnai kritikuojami dėl to, kad juose išryškėja tik deklaratyviosios tiriamųjų nuostatos, taip pat dėl galimo šališkumo, tačiau, kaip pažymi Ehala ir Niglas (2006: 211), tiesioginiai tyrimo metodai gali pateikti detalesnę situacijos vaizdą. Dėl to ir pasirinktas būtent toks tyrimo metodas. Tekste mokinių interviu citatos pateikiamos autentiškos.

1. KALBINĖS NUOSTATOS IR JŲ FUNKCIJOS

Kadangi analizuojamos mokinių kalbinės nuostatos, pirmiausia primintina, kaip jos apibrėžiamos, kas joms būdinga. Kaip jau buvo minėta šios monografijos įvade, nuostatos įvairių tyrėjų suvokiamos kaip nusiteikimas palankiai ar nepalankiai reaguoti į tam tikrą objektą, t. y. kaip vertinamoji orientacija kurio nors objekto atžvilgiu (plačiau žr. Gardner 1985: 9; Garrett 2010: 20). Suprantama, kad palankus nusiteikimas rodo teigiamas nuostatas, o nepalankus – neigiamas. Nuostatų objektas gali būti bet kuris visuomenės gyvenimo reiškiny, subjektas ar objektas, taigi ir kalba, tuomet tai – kalbinės nuostatos. Kaip teigia Peter'is Garrett'as (2010: 1), kalbinės nuostatos yra persmelkusios mūsų gyvenimą, net jei mes sąmoningai to nesuvokiame. Tai reiškia, kad visi turime vertinamąją sistemą konkrečios kalbos ar kalbų atžvilgiu. Colin'as Baker'is (1992: 9) konstatuoja, kad nuostatos kalbos atžvilgiu yra labai svarbios, nes nuo jų priklauso tos kalbos gyvybingumas, išsaugojimas ar net mirtis. Taigi nuostatų tyrimai atskleidžia kalbinės bendruomenės mintis, įsitikinimus, troškimus, preferencijas. Be to, pačios kalbos statusas, vertė dažniausiai ir paprasčiausiai pamatuojama per nuostatas (Baker 1992: 10).

Kaip jau buvo minėta, apskritai nuostatos yra abstraktas (Oppenheim 2001: 175), hipotetinis konstruktas, kuris negali būti tiesiogiai stebimas, bet gali būti atskleistas, pavyzdžiui, iš žmogaus pasisakymų (McKenzie 2010: 19). Be to, nuostatos yra pakankamai stabilios, kad jas būtų galima nustatyti ir pamatuoti. Tačiau, kaip pastebi

Abraham'as Naftal'is Oppenheim'as (2001: 176), kai kurios nuostatos yra stabilesnės, ilgiau išliekančios nei kitos, be to, jos yra susijusios ir su asmens vertybių sistema. Pasakytina ir tai, kad nuostatų yra išmokstama (Garrett *et al.* 2006: 4; Garrett 2010: 22–23; McKenzie 2010: 21). Kadangi šiame skyriuje svarstoma apie mokinių nuostatas, galima daryti prielaidą, kad dalis tų nuostatų ir yra išmoktos iš mokytojų ir tėvų. Tačiau tyrimo dalyviai buvo 15–19 metų mokiniai, taigi jų nuostatų formavimuisi įtakos galėjo turėti ir bendraamžių, galbūt žiniasklaidos skleidžiamos, apskritai visuomenėje vyraujančios nuostatos.

Šiame skyriuje, kaip ir visoje monografijoje, laikomasi kognityvistų požiūrio į nuostatas, taigi manoma, kad jas sudaro trys komponentai: 1) kognityvinis, 2) emocinis ir 3) elgesio (Gardner 1985: 8; Oppenheim 2001: 175; Baker 1995: 12; Garrett *et al.* 2006: 3; Garrett 2010: 23; McKenzie 2010: 22). Primintina, kad kognityvinis komponentas yra susijęs su asmens įsitikinimais, kaip veikia pasaulis (McKenzie 2010: 19), kaip turi būti. Tai mąstymo lygmuo. Pavyzdžiui, asmuo mano, kad šių laikų žmogui būtina mokėti kelias kalbas, nes nuo to priklauso jo gerovė ateityje. Arba individas yra įsitikinęs, kad turi perduoti savo gimtąją kalbą vaikams. Emocinis nuostatų komponentas (Garrett *et al.* 2006: 3; McKenzie 2010: 22) – tai jausminė individo reakcija į nuostatų objektą. Pavyzdžiui, asmuo gali teigti, kad gimtoji kalba jam mieliausia, brangiausia, arba gali žavėtis konkrečia kalba sukurtais grožinės literatūros kūriniais. Taip jis išreiškia palankų emocinį nusiteikimą konkrečios kalbos atžvilgiu. Jausminės nuostatos gali būti išreikštos išsakant palankumą ar nepalankumą, džiaugsmą ar pyktį, tačiau jos gali būti ir neverbalinės. Kaip teigia Baker'is (1992: 12), kognityvinis ir emocinis komponentai ne visada gali harmoningai suderėti. Pavyzdžiui, žmogus gali teigti, kad anglų kalbą šiuolaikiniam žmogui privalu mokėti, bet pats nemėgti anglų kalbos pamokų ir pan. Trečias nuostatų komponentas siejamas su elgesiu (Baker 1992: 13; Garrett *et al.* 2006: 3; McKenzie 2010: 23) ir atskleidžia individo polinkį imtis veiksmų, pavyzdžiui, pradėti lankyti konkrečios kalbos pamokas arba jas mesti. Tai yra žmogaus elgesio intencijos ar veiksmų planas tam tikrose situacijose. Socialiniai psichologai iš esmės sutaria, kad nuostatos lemia elgesį. Tačiau išoriniu elgesiu gali būti slepiamos vidinės nuostatos (apie tai užsimena Baker, 1992: 16). Pavyzdžiui, žmogus gali lankyti kurios nors kalbos kursus, bet tų pamokų nemėgti.

Kaip jau galima suprasti ir iš pavyzdžių, visi trys nuostatų komponentai yra susiję tarpusavyje ir vienas kitą veikia. Šiame skyriuje į nuostatas lietuvių ir anglų kalbų atžvilgiu ir žvelgiama per šiuos tris nuostatų komponentus. Siekiama išsiaiškinti, kas kiekvienam jų būdinga, kai reiškiamos nuostatos konkrečios kalbos atžvilgiu. Be to, norima ir atskleisti, kurios nuostatų funkcijos dominuoja konkrečios kalbos atžvilgiu. Robert'as McKenzie'is (2010: 24–25) įvardija tokias nuostatų funkcijas:

- 1) žinių funkcija: atlikdamos šią funkciją, nuostatos padeda žmogui suvokti pasaulio tvarką, tad spėtina, kad būtent kognityvinės nuostatos yra aiškiausiai susijusios su šia funkcija;

- 2) utilitarinė, arba instrumentinė, funkcija: šiuo požiūriu nuostatos susijusios su asmens suvokiamos gerovės, kurią galima kurtis ir kalba, siekiais; utilitariniai motyvai veda į socialinį pripažinimą ir ekonominį pranašumą, o kalba tuo labiau vertinama, kuo daugiau laiduoja tokį pripažinimą;
- 3) ego gynybinė funkcija: tokia funkcija išryškėja, kai asmuo nori pateisinti tam tikrą savo elgesį;
- 4) socialinės tapatybės, arba vertybinė, funkcija: nuostatos gali atskleisti individo vertybes, padėti palaikyti socialinius ryšius, žmogaus savivertę ir pan.

Taigi šiame skyriuje siekiama ne vien aptarti, kokios yra mokinių nuostatos kiekvienu iš trijų lygmenų, tačiau ir įžvelgti, kokias funkcijas konkrečios nuostatos atlieka.

2. MOKINIŲ NUOSTATOS LIETUVIŲ KALBOS ATŽVILGIU

2.1. Kognityvinis mokinių nuostatų aspektas

Kognityvinės asmens nuostatos atskleidžia, kaip, individo manoma, veikia pasaulis. Asmuo ar asmenų grupė, turinti tokias pačias kognityvines nuostatas tam tikro objekto atžvilgiu, gali imti jas traktuoti kaip tipines objekto, kurio atžvilgiu yra tos nuostatos, savybes. Kaip jau minėta, paprastai teigiama, kad kognityvinės nuostatos atlieka žinių funkciją: „Žinau, kad taip turi būti.“ Taigi analizuojant mokinių interviu buvo siekta nustatyti, ką jie teigia žiną apie lietuvių kalbą aptariamam vertinamuoju požiūriu, be to, norėta patikrinti, kokios kitos nuostatų funkcijos gali būti įžvelgtos.

Iš interviu išryškėjo, kad tipinė mokinių nuostata kognityviniu aspektu yra tokia: **gimtoji kalba yra labai svarbi, ją privalu mokėti** – tai žinojimas, dėl kurio nekyla jokių klausimų:

1. *Aš manau, kad tikrai yra labai svarbu Lietuvos piliečiams mokėti savo gimtąją kalbą, ir aš tikrai pritariu ir lietuvių kalbos pamokų kiekiui, ir kaip mus spaudžia pamokose lietuvių kalbą mokintis. Tikrai sutinku, jog turi kiekvienas mokėti bendrinę savo lietuvių kalbą, ja taisyklingai šnekėti, rašyti. (3_M_17_Alytus)³*
2. *Tu moki savo gimtąją kalbą, moki kitas kalbas, bet tu visada turi turėt omeny, kad tu esi lietuvis ir turi turėt mokėt lietuvių kalbą, nes tai yra dalelė tavęs, dalelė tavo protėvių protėvių protėvių ir taip toliau. Yra dalelė tavo, nežinau, kaip atsiradimo, sukūrimo ir gyvenimo, tad nieks be tos lietuvių kalbos tikrai neišmokęs neišgyvens Lietuvoje normaliai. (1_M_16_Alytus)*

³ Interviu kodai, pavyzdžiui, 3_M_17_Alytus, žymi: interviu eilės numerį vietovėje (interviu numeris padeda atskirti informantus, nes vienoje vietovėje galėjo būti apklausti keli tos pačios lyties ir amžiaus informantai), informanto lytį (M – mergina, V – vaikinai), amžių, vietovę.

3. T⁴: *Svarbu žmogui iš viso žinoti, kas jo gimtoji kalba?*

I: *Manau, kad taip. Kalba sieja su praeitim, sieja su gimtine jį. (4_M_18_Utena)*

Iš pavyzdžių akivaizdu, kad gimtoji kalba laikoma neabejotina vertybe, o nuostatos jos atžvilgiu yra absoliučiai teigiamos. Ir ši tendencija ryškėja, galima teigti, visuose interviu. Taip pat analizė atskleidė, kad mokinių nuostatos lietuvių kalbos atžvilgiu labai aiškiai atlieka ir socialinės tapatybės funkciją, t. y. mokiniai suvokia, kad kalba yra svarbus etninės grupės bruožas.

Tokia šio skyriaus autorių įžvalga prieštarauja Poderienės ir Vaičiakauskienės (2019a: 310) tyrimo, atlikto su 534-iais trečių–aštuntų klasių mokiniais, išvadai, „kad kuo vyresni mokiniai, tuo didesnė jų dalis neturi nuomonės dėl kalbos svarbos etnolingvistinės bendruomenės tapatybei (aštuntoje klasėje – net ketvirtadalis mokinių). Galima daryti prielaidą, kad dalis mokinių kalbą vertina tik kaip komunikacijos įrankį.“ Iš 2 pavyzdžio akivaizdu, kad instrumentinė kalbos funkcija aiškiai suvokiama („nieks be tos lietuvių kalbos tikrai neišmokęs neišgyvens Lietuvoje normaliai“), tačiau socialinės tapatybės funkcija, šio skyriaus autorių nuomone, mokinių interviu aiškiai dominuoja. Be to, pabrėžtina, kad Poderienė ir Vaičiakauskienė (2019a) analizavo 127 aštuntų klasių mokinių atsakymus, taigi ketvirtadalis mokinių – tai labai mažas tiriamųjų skaičius (apie 32 mokinius), parinktas gana atsitiktinai, tad daryti tvirtų išvadų lyg ir nebūta prielaidų. Be to, tos pačios autorės kitame straipsnyje teigia: „Tyrimo duomenys rodo, kad didžioji dauguma mokinių nepriklausomai nuo amžiaus didžiujasi lietuvių kalba ir laiko ją savo tapatybės dalimi, ypač tokių respondentų padaugėja vyresnėse klasėse“ (Poderienė, Vaičiakauskienė 2019b: 214). Taigi galima išvelgti prieštaravimą tarp pačių minėtų tyrėjų teiginių.

Aprašomo tyrimo duomenys taip pat grindžia mintį, jog mokiniams **gimtoji kalba yra ne tik vertybė, jų tapatybės dalis, bet ir reikalingas instrumentas**, kuri būtina gerai valdyti. Vadinas, žvelgiant per kognityvinę nuostatų prizmę, pasakytina, kad jos atlieka ir utilitarinę funkciją, kuri, beje, gali būti susipynusi ir su tapatybės funkcija (4 pvz.):

4. *Mano manymu, visose šalyse reikalingiausia kalba visose šalyse yra gimtoji <...> reikiama išlaikyti tą tautos savitumą. (1_V_18_Skuodas)*

5. *Dėl to, na, esi lietuvis, taip sakant, tiesiog širdis nori kalbėt lietuviškai, bet kartais ta lietuvių kalba visą gyvenimą neištemps tavęs, taip sakant, būtum daug daugiau pasiekęs mokėdamas anglų kalbą negu lietuvių kalbą. (6_V_18_Utena)*

Iš 5 pavyzdžio akivaizdu, jog utilitarinė funkcija skatina mąstyti ir apie tai, kad vien gimtosios kalbos žmogui gali ir nepakakti. Ir mokiniai tai aiškiai supranta ir išreiškia.

⁴ Čia ir toliau tekste raidė I žymi informantą (-ę), T – tyrėją.

Interviu analizė leidžia teigti, kad kognityviniu aspektu nuostatos ne tik atlieka žinių funkciją, bet ir pačios yra išmoktos, grindžiamos žiniomis (6 pvz.), pavyzdžiui, gautomis mokykloje:

6. *Kiekvienas turi savo gimtąją kalbą puoselėti ir ją gerbti, jos nepamiršti. Kaip ir Daukša sakė, kad tai yra tautos pagrindas ir tai yra reikalinga <...> gimtoji kalba tikrai yra svarbi, su ja eini per gyvenimą ir ją myli, puoselėji ir gerbi.* (6_M_17_Gelgaudiškis)

Iš 6 pavyzdžio atsiskleidžia, kad mokinė turi aiškias pozityvias nuostatas gimtosios kalbos atžvilgiu, kurios, akivaizdu, yra įdiegtos, siejamos su programiniu Mikalojaus Daukšos tekstu. Ir kituose interviu išryškėjo mokinių nuostata, jog **gimtąją kalbą reikia puoselėti, gerbti ir mylėti**. Vaicekauskienė (2020b: 156) kritikuoja mokyklos pastangas ugdyti tokias nuostatas: „Mokiniai mokomi žvelgti į kalbą kaip į dvasinį žmonių ryšį su tauta arba kaip į kalbos, tautos ir tautinės valstybės vienovės trikampio dalį, o ne įsitraukti į kritines diskusijas apie kultūrinės ir politines idėjas“ (ten pat: 156–157). Tačiau šio skyriaus autorės mano, jog palankių nuostatų, atliekančių ir socialinės tapatybės funkciją, ugdymas yra svarbus dalykas, kuris neturėtų būti priešingas su kritinio mąstymo ugdymu ir plataus kultūrinio bei politinių idėjų lauko pažinimu. Imant interviu buvo siekiama atskleisti, kas daro įtaką aptariamų nuostatų radimuisi.

Atlikus analizę galima teigti, kad svarbų vaidmenį, be mokyklos (7 pvz.), atlieka šeima (8 pvz.):

7. T: *O iš tiesų jūs turite įdomią nuomonę visais tais klausimais, o kas jums padėjo tą nuomonę susiformuoti: ar namuose tėvai, mokykla? Kas?*
I: *Manyčiau, gal mokykla, pamokos, kaip dalyvauji.* (11_M_18_Gelgaudiškis)
8. T: *O iš kur jūsų tokia nuomonė: ar iš namų, ar iš mokyklos?*
I: *Gal iš pačių namų, nuo šeimos atsiduoda visas tas.* (13_M_18_Gelgaudiškis)

Šeimos ir mokyklos vaidmenį ugdant palankias mokinių nuostatas lietuvių kalbos atžvilgiu patvirtina ir kiti tyrimai (žr. Poderienė, Vaičiakauskienė 2019a).

2.2. Emocinis nuostatų komponentas

Kaip jau buvo minėta, emocinio lygmens kalbinės nuostatos – tai (ne)palankus jausminis kalbos vertinimas. Šiuo požiūriu imant interviu buvo klausama, kuri kalba mokiniui yra gražiausia, mieliausia, brangiausia. Prieš atliekant tyrimą buvo daroma prielaida, kad būtent mokyklos jausminiu aspektu gali būti įdiegtos itin tvirtos palankios nuostatos lietuvių kalbos atžvilgiu. Tokiam spėjimui sudarė prielaidas ir Akvilės Matulionytės bei Kristinos Jakaitės-Bulbukienės (2021: 117) tyrimo, atlikto su studentais, išvada, kad „bendrinė lietuvių kalba <...> gražiausia vienam iš dviejų respondentų“.

Tačiau atlikus interviu analizę atsiskleidė kiek sudėtingesnis, nevienalytis vaizdas, nors pasakytina, jog, skirtingai nei studentų atveju, mokinių nuostatos, kad **lietuvių kalba** jiems yra **mieliausia, gražiausia**, dominavo.

9. T: *O vat iš visų jums žinomų kalbų, vat ir mokamų kalbų, kuri kalba jums gražiausia?*
 I: *Tai gal gimtoji pati lietuvių.*
 T: *O kodėl taip manot?*
 I: *Nes gimtoji. (13_M_18_Gelgaudiškis)*
10. T: *Tai o iš visų kalbų, vat pagalvotumėt, kuri jums yra gražiausia, ką pasakytumėt?*
 I: *Lietuvių [juokiasi].*
 T: *O kodėl?*
 I: *Aš manau, kad tiesiog ji labai yra unikali. (9_M_18_Alytus)*
11. T: *O kuri kalba jums yra gražiausia iš visų pasaulio kalbų?*
 I: *Lietuvių.*
 T: *Nu, čia tai taip garantuotai atsakėte <...>.*
 I: *Nu, negarantuotai... Dabar pamąstęs – esu labai įsimylėjęs japonų kalbą. (6_V_18_Utena)*

Iš 9 pavyzdžio akivaizdu, kad informantė turi parengtą atsakymą į klausimą – ji aiškiai žino, kad gražiausia kalba turi būti gimtoji. Ir toks argumentas yra dažnai pasirenkamas grindžiant savo palankų jausminį vertinimą. Tačiau iš 10 pavyzdžio galima suprasti, kad kitas argumentas – lietuvių kalbos unikalumas, taigi mokiniai ieško argumentų savo nuomonei pagrįsti ir jų randa (ar yra išmokę) įvairių. Po interviu analizės taip pat paaiškėjo, kad lietuvių kalba ne visada besąlygiškai laikoma gražiausia. Tai rodo ir 11 pavyzdys: vaikas, iš pradžių užtikrintai teigęs, jog lietuvių kalba jam gražiausia, vėliau ima kalbėti, kad jo mokomasi ir japonų kalbos, kuri jam irgi labai graži. Taigi lietuvių kalba nėra vienvaldė lyderė mokinių emociniame nuostatų lygmenyje. Prieš atliekant tyrimą daryta prielaida, kad visi informantai vieningai teigs, jog lietuvių kalba jiems yra gražiausia, nepasitvirtino. Kaip atskleidė analizė, aptariamą jausminį mokinių vertinimą veikia ne tik mokykla, tėvai, bet, pavyzdžiui, ir draugų, gyvenančių užsienyje (užsieniečių), nuomonė:

12. T: *O lietuvių kalba kaip čia tarp šitų kalbų – graži, nelabai?*
 I: *Nu, man lietuvių kalba, nu, aišku, kai lietuvė, lietuvių kalbą moki, tai nebūna tas toks kaip išgirdėjimas, bet iš tikrųjų, kadangi daug turiu draugų iš užsienio, jiems labai kalba atrodo tokia piktoka.*
 T: *Pikta?*
 I: *Nes turim š, a, č – tokius stiprius balsius ir priebalsius. Jiems atrodo, kaip kažkas į vokiečių užneštų – toks grubumas. Nu, bet man jinai yra graži, kalba kaip kalba, nes, nu, ji turi tikrai ilgą istoriją, mes jos vos nepraradom ir jinai graži <...>. Ir, aišku, daug*

užsieniečių, kurie tik bando išmolti lietuvių kalbą, jie sako, kad geriau nesimokint, nes yra pati sunkiausia kalba [juokiasi]. Ir iš tikrųjų aš juos pilnai suprantu. (1_M_16_Alytus)

Kaip matyti iš 12 pavyzdžio, mokinė ne iš karto atsako į tyrėjos klausimą. Ir pradžių kalbama apie tai, kaip lietuvių kalbą vertina draugai užsieniečiai – jiems ta kalba yra „piktoka“. Galima tik spėti, kad ir būdvardžio *piktas* forma su priesaga *-okas* informantės taip pat pasirenkama neatsitiktinai: taip norima sušvelninti minimą požiūrį, kuris kertasi su tuo, kokio atsakymo, galbūt manoma, tikisi tyrėja. Tačiau vėliau, tęsdama pokalbį, mokinė konstatuoja, kad lietuvių kalba jai vis dėlto graži, bet tam pagrįsti mini istorinius aspektus. Tai, spėtina, rodo, kad nuostata yra išmokta, susijusi su turbūt mokykloje diegiamomis vertybėmis, turi kultūrinį pagrindą, taigi ji atlieka ir socialinės tapatybės funkciją, bet jau nėra itin tvirta, jos pamatus kiek išjudinęs draugų autoritetas. Tai rodo ir citatos pabaiga.

Dalis mokinių kaip gražiausią kalbą renkasi kitą, o ne lietuvių kalbą:

13. T. *O ar yra tokia kalba, apie kurią galėtumėt pasakyti, na, gražiausia kalba yra šita kalba?*

I: *Prancūzų.*

T: *O kodėl?*

I: *Man gražus skambesys. Galbūt dar ir italų. Man jos labai labai abi patinka <...>.*

T: *Lietuvių kalba nekonkuruoja su prancūzų?*

I: *Aš net nepajaučiu to skambesio [lietuvių kalbos]. Kai iš šono, aš net neįsivaizduoju, kaip ta kalba skamba. (5_M_19_Utena)*

Iš 13 pavyzdžio numanu, kad merginai gimtąją kalbą – įprastą kasdienės vartosenos kalbą – sunku vertinti aptariamam požiūriu. Todėl ji įvardija kitas kalbas kaip gražiausias: tų kalbų ji nemoka, jas vertina tik pagal skambėjimo estetiką. Ir pasakytina, jog prancūzų ir italų kalbos mokinių buvo gana dažnai minimos kaip gražiausios.

Kalbos gražumo nuostata glaudžiai susijusi ir su emociniu vertinimu, kuri kalba mieliausia, brangiausia (14 pvz.):

14. T: *O kokia, na, kalba yra jūsų širdžiai mieliausia?*

I: *Na, prancūzų [juokiasi]. Nu, man labai švelni jinai. Aš negalėčiau, jeigu ateitų žmogus prie manęs, prancūziškai pradėtų kalbėti be jokio lietuviško akcento, tai aš išsilydčiau vietoje. Nu, nes man taip gražu yra. (1_M_16_Alytus)*

Informantė nedvejodama kaip mieliausią įvardija prancūzų kalbą. Juokas, kuris lydi pasakymą, gali rodyti, kad mokinė galbūt mano, jog ne tokio atsakymo tikisi tyrėja, tačiau savo pasirinkimą grindžia asmenine jausena. Vis dėlto dauguma atsakymų į klausimą

apie mieliausią ir brangiausią kalbą siejosi su lietuvių kalba, mokinių nuomonės šiuo klausimu buvo panašios:

15. T: *O širdžiai mieliausia, brangiausia, kuri kalba?*

I: *Tikrai lietuvių kalba.*

T: *Galit turbūt ir motyvuoti?*

I: *Tikrai galiu motyvuoti. Jeigu esi lietuvis, tai būtina tiesiog gerbti savo šalį <...> Didžiuojuosi, kad esu lietuvis. (6_M_18_Utena)*

16. T: *O brangiausia kalba kuri atrodo?*

I: *Brangiausia tai yra lietuvių.*

T: *O kodėl?*

I: *Nes pagal tautybę esu lietuvė ir niekada neiškeičiau Lietuvos istorijos į kitą kalbą arba į kitą pilietybę. Iš tikrųjų džiaugiuosi, jog esu lietuvė. Mes galbūt nuvertinam savo šalį, bet aš manau, kad visiškai jos nuvertint nereikėtų, nes tikrai turim daug daugiau plusų negu minusų. Ir mes visada žmonės įpratę pastebėti tiktais minusus. Tad man ji yra brangiausia vien tik dėl istorijos, dėl visos pastangos išsaugoti pačią šalį, pačią kalbą, literatūrą, kurią net iki dabar galbūt skaitome, kuri buvo rašyta tais laikais, kur griežtai buvo draudžiama. (1_M_16_Alytus)*

Iš 15 ir 16 pavyzdžių atsiskleidžia keli dalykai: pirma, nuostata, spėtina, yra įdiegta, išmokta; antra, aiški jos socialinės tapatybės funkcija. Per kalbą tapatinamasi su tauta, šalimi, su jos istorija, kultūra. Tačiau, kaip aiškėja iš 16 pavyzdžio, tokia išugdyta nuostata yra veikiamą tam tikrų abejonių: „mes visada žmonės įpratę pastebėti tiktais minusus“, – tačiau informantė neleidžia tokiai abejonei dominuoti. Taigi tokia nuostata, turbūt galima sakyti, atlieka ir žinių funkciją: „aš žinau, kad gimtoji kalba, nepaisant nieko, turi būti brangiausia ir taip yra“. Tokią pat funkciją, manytina, atskleidžia ir 15 pavyzdyje kelis kartus pakartojamas prieveiksmis *tikrai*: „tikrai lietuvių kalba“, „tikrai galiu motyvuoti“. Mokinė yra užtikrinta savo nuomonės teisumu, ji žino, kad turi būti taip, o ne kitaip.

2.3. Su elgesiu siejamas nuostatų komponentas

Analizuojant mokinių nuostatas lietuvių kalbos atžvilgiu dėmesys buvo sutelktas ir į elgesio komponentą – t. y. mokinių elgesio lietuvių kalba intencijas ar veiksmų planus, nusiteikimą vartoti kalbą konkrečiu būdu tam tikrose situacijose. Pabrėžtina, kad šis kalbinių nuostatų komponentas glaudžiai susijęs ir su pačiu kalbiniu elgesiu, jis gali padėti suprasti ir vienokio ar kitokio elgesio pasirinkimą, motyvus, todėl aptariant kalbines nuostatas šiuo aspektu komentuojamas ir kalbinis elgesys.

Norint išsiaiškinti mokinių nuostatas kalbinio elgesio atžvilgiu, pirmiausia buvo klausama, ar sunku mokytis lietuvių ir anglų kalbų. Nemaža dalis tyrimo dalyvių išreiškė mintį, kad **lietuvių kalbos mokytis yra sunku**:

17. T: *Sunku mokytis lietuvių kalbos?*

I: *Taip. Manau, sunkesnis dalykas, bent jau man asmeniškai, yra gramatika arba įvairios taisyklės, kurias turi prisiminti. Lietuvių kalba yra labai labai sunki, tai ją mokintis vis tiek yra gana sunku. (15_M_16_Alytus)*

18. I: *Nėra lengva kalba, bet, nu, turi tam tikrų aspektų, bet šiaip nėra labai sunku, bet yra ką pasimokyt.*

T: *O kas sunku?*

I: *Sunku... Nežinau, galbūt dabar mūsų kartoje tendencijos yra tos gramatikos vartojimas, netaisyklingas šnekėjimas, ypač kai priklauso nuo regiono, sudėtingiau priderint linksnius <...> Tokie dalykai, manau. (4_M_18_Utena)*

19. T: *O jums sunki lietuvių kalba atrodo?*

I: *Nu, ne. Nu, kalbėt tai tikrai nesunku <...>, bet, pavyzdžiui, rašyt <...> tai daug sunkiau yra.*

T: *O čia kalbat apie formulavimą minčių ar apie rašybą, skyrybą?*

I: *Rašybą <...> Man labiausiai tai yra skyryba.*

T: *Aha. Kodėl?*

I: *Tiesiog labai daug taisyklių. Taigi gana <...> sunkoka. (17_V_17_Alytus)*

Iš 17 pavyzdžio atsiskleidžia nuostata, kad mokytis lietuvių kalbos yra sunku, grindžiama kita – kognityvinio lygmens – nuostata, kad lietuvių kalba yra „labai labai sunki“. Tokia nuostatų sampyna, manytina, atlieka ego gynybinę funkciją: galbūt mokymosi rezultatai nėra tenkinantys, bet mokinė tarsi neprisima atsakomybės už juos, nes, neva, pati kalba yra sudėtinga. Cituotuose pavyzdžiuose ir kituose interviu mokiniai kalba apie tai, kad sunku išmokti lietuvių kalbos gramatiką (17 ir 18 pvz.), sunku jiems ir kalbėti (18 pvz.), ir rašybą, skyrybą (19 pvz.). Ir ne vienas tyrimo dalyvis pabrėžė, kad sunku dėl to, jog yra „labai daug taisyklių“.

Rita Miliūnaitė (2013: 203) teigia, kad ir mokytojų manymu, lietuvių kalbos „rašybos taisyklės sudėtingos arba jų per daug: mokiniai nesugeba jų visų perprasti“. Taigi ne vien mokinių, bet ir mokytojų, atrodo, palaikoma nuostata, kad lietuvių kalbos mokytis sunku. Ir pasakytina, kad tokia nuostata gimtosios kalbos atžvilgiu gyva ne vien Lietuvoje. Pavyzdžiui, Latvijoje atliktas tyrimas rodo, kad „[v]ienas iš labiausiai paplitusių stereotipų yra požiūris, kad latvių kalba yra itin sudėtinga, taigi ir sunkiai išmokstama kalba <...>. Tautinių mažumų bendruomenės narių nuomone, jokie tokio sunkumo nėra, tačiau dauguma etninių latvių respondentų yra įsitikinę priešingai“ (Kibbermann, Kļava 2017: 118). Taigi atrodo, kad iš esmės tokia nuostata yra linkusi atlikti ego gynybinę funkciją. Tiesa, pasakytina, kad buvo nedidelė dalis ir tokių informantų, kurie manė priešingai – lietuvių kalbos mokytis nėra sunku:

20. *Iš esmės tai man nėra sunku mokytis. Kai mokausi, tai nematau tokių didelių problemų besimokant. (6_V_18_Utena)*

21. T: *Na, o jum pačiai, sakykim, lengva ar sunku mokytis per lietuvių kalbos pamokas?*
 I: *Lengva, nes tai gimtoji kalba. Tai nėra sunku.*
 T: *Gerai, o, sakykim, kiti sako, sunku rašyti, skyrība.*
 I: *Na, jeigu nesistengi – tai sunku, bet jeigu stengiesi – tai lengva. (3_M_18_Gelgaudiškis)*

Kaip numanu iš pavyzdžių, mokiniai kalba apie tai, kad viskas priklauso nuo įdedamų pastangų: jei norima išmokti, tai niekas nėra sunku. Ne vienas informantas teigė, kad lietuvių kalba prastai rašo tie, kurie tiesiog nesistengia mokytis, nėra motyvuoti to daryti, pavyzdžiui:

22. I: *Pas mane klasėje yra daugiausiai tiksluokų, tai aš tikrai pilnai tikiu, kad jiems bus neįdomu mokytis lietuvių kalbos, rašyti tobulai <...>.*
 T: *Pasakėt, kad tiksluokam kartais nelabai rūpi išmokti taisyklingai rašyti. Kazi kodėl taip susidaro tokia nuomonė?*
 I: *Aš manau, iš tikrųjų jie mato, kad save gali atskleisti daugiau sričių. Ir jie susikaupia link to daugiau <...>. Be lietuvių kalbos juk darbo metu nieko nepadarysi, tai yra privalomas egzaminas ir, jeigu tu jo neišlaikysi, tai jisai nulems gyvenimą, bet dauguma žmonių tikrai nepamąsto apie tą ateitį, gyvena dabartimi ir, nu, tiesiog mąsto apie tai, kad aš be lietuvių kalbos išsisuksiu. Skaityt, rašyt moku, kalbėti, kam man tą egzaminą laikyti? Tai aš manau, kad jie tikrai daugiausiai žiūri link to, kad aš moku daugiau to, negu geriau mokėsiu tą. (1_M_16_Alytus)*

Šiame pavyzdyje tyrimo dalyvė aiškiai įvardija, jog dalis mokinių nėra motyvuoti išmokti taisyklingos rašybos, nes tiesiog mano, kad jiems to nereikia, gali save realizuoti kitose srityse. Viena vertus, informantė svarsto apie tai, kad grynai pragmatiniai motyvai – dėmesio sutelkimas į tai, su kuo siejama ateitis, galbūt studijos, darbas, – ir sudėlioti prioritetai nulemia bendraamžių nusiteikimą skirti daugiau ar mažiau dėmesio lietuvių kalbos mokymuisi. Kita vertus, iš pavyzdžio išryškėja, kad pati mergina taip pat dėl utilitarinių paskatų mano, kad reikia mokytis lietuvių kalbos, nes „be lietuvių kalbos juk darbo metu nieko nepadarysi, tai yra privalomas egzaminas“. Taigi lietuvių kalba traktuojama kaip instrumentas, kurio reikės daugiau ar mažiau. Tačiau pati informantė mokymosi būtinybę motyvuoja ir tuo, kad reikės laikyti egzaminą. Taigi bent dalis motyvacijos kyla iš privalomybės, o ne iš kitokių vidinių paskatų.

Zoltan'as Dörnyei'us (2010), aptardamas svetimšios kalbos mokymosi motyvaciją, skiria kelis jos lygmenis: vienas jų – *idealusis* „aš“ – glaudžiai susijęs su tuo, kas iš vidaus skatina, motyvuoja mokytis kalbos; kitas lygmuo – *privalomasis* „aš“ – atskleidžia, kad žmogus mokosi kalbos norėdamas ko nors išvengti, kaip antai neigiamų pasekmių, kritikos ir pan. Loretos Vilkieienės, Lauros Vilkaitės-Lozdienės ir Justinos Bružaitės-Li-seckienės (2019) tyrimas atskleidė, kad ir gimtosios kalbos mokymuisi lygiai taip pat

svarbi motyvacija ir gimtakalbių atveju „[t]eigiamos nuostatos lietuvių kalbos, lietuvių, Lietuvos ir savo tapatybės atžvilgiu daro įtaką motyvacijai“, o ši lemia vienokį ar kitokį kalbos mokėjimą (Vilkienė *et al.* 2019: 63). Tačiau, esant stipresnei motyvacijai, randasi ir palankių nuostatų. Taigi susidaro uždaras ratas, jungiantis nuostatas, motyvaciją ir kalbos mokymąsi. Tai rodo, kad iš esmės turi būti skiriama dėmesio mokymosi motyvacijai stiprinti. Ir ypač stiprinti mokinio *idealo* „aš“ motyvacijos lygmenį, nes, kaip matyti iš 22 pavyzdžio, lengvai viršų ima *privalomasis* „aš“, susijęs su neigiamų pasekmių vengimo strategijomis. Ir mokinių interviu atskleidė, jog nuostata ir poreikis išreikšti save normine kalba randasi esant stipriai motyvacijai:

23. I: *Šiaip iš tikrųjų galiu prisipažinti, kad anksčiau man tikrai nerūpėjo, kaip aš parašysiu tą žodį, ar ten bus padėta varnelė tam tikroj vietoj, ar brūkšnyš, kablelis ar panašiai. Bet kažkaip, kai įsitraukiau į tam tikras veiklas, atsirinkau tam tikrus draugus, na, mano visas požiūris į visumą iš tikrųjų pasikeitė ir pradėjau kažkaip labai kreipt dėmesį į tai, ką aš rašau, kaip aš save perteikiu ir panašiai. Tai galbūt šiaip ir pati visuomenė daro įtaką, nes, tarkim, kalbant apie tuos tekstus, kurie būna socialiniuose tinkluose, kurie būna parašyti su gramatinėmis klaidomis, na, tai visuomenė iš karto pasakytų, jog tai yra beraštis ar panašiai. Na, tai tas šiek tiek kanda, galima sakyti. Kažkaip labai norėtusi, kad visuomenės ir tų pačių draugų požiūris į, tarkim, mane būtų toks šviesesnis.*

T: *Ar galit pasakyt, apie kuriuos metus jūs vat pajutote, kad vat tai darosi svarbu? Kelintoj klasėj gal?*

I: *Galbūt kokioj aštuntoj. (10_M_18_Varėna)*

24. T: *Tai ar gerai supratau: žodžiu, raštingumas priklauso ir apskritai nuo tapatinimosi su šalim? Taip?*

I: *Iš dalies. Labiau noras mokytis priklauso nuo tapatinimosi su šalim. (6_V_18_Utena)*

Iš 23 pavyzdžio visiškai akivaizdu, jog tiek merginos nuostatoms, tiek pačiam kalbiniam elgesiui pasikeisti stimulus buvo pakitusi *idealo* „aš“ lygmens motyvacija, noras, kad kalba būtų atskleidžiama palankiai vertintina tapatybė. Dar kitokia motyvacija išreiškia 24 pavyzdyje: mokinyš kalba apie tai, kad noras mokytis priklauso nuo nuostatų šalies atžvilgiu. Kitaip tariant, jei žmogus tapatinsis su Lietuva, jei norės čia kurti savo ateitį, tuomet jis stengsis mokytis, norės būti raštingas plačiąja prasme.

Interviu analizė leidžia teigti, jog mokiniai iš esmės palankiai vertina normomis grįstą raišką, tačiau puikiai supranta, kad galimas ir registrų kaitaliojimas: vienuose kontekstuose taisyklės svarbu, o kituose galima laisvesnė raiška. Poderienės ir Vaičiakauskienės atliktas trečių–aštuntų klasių mokinių tyrimas taip pat parodė, kad „didžioji dalis respondentų pripažįsta, kad būtina gerai kalbėti lietuviškai“ (Poderienė, Vaičiakauskienė 2019b: 307). Tačiau tos pačios autorės rašo, kad „[g]imnazijos klasėse tokių

mokinių skaičius mažėja ir rodo aiškią tendenciją, kad kuo vyresni mokiniai, tuo jų motyvacija kalbėti gerai lietuviškai, jog kiti suprastų, mažėja“ (ten pat). Aprašomo tyrimo duomenys atskleidžia kitokią tendenciją.

25. T: *O jūs pati, kai rašote, sakykim, kai kalbate, stengiatės nedaryti klaidų ar negalvojate apie tai?*

I: *Stengiuosi nedaryti klaidų. Iš tikrųjų anksčiau visiškai nesistengdavau, tiesiog kaip išeidavo, taip kalbėdavau, bet ypač kai pradėjau mokytis gimnazijoje, tai atkreipiau dėmesį, kad mano kalbos kokybė yra labai suprastėjusi, ir bandau imituoti tiesiog žmones, kurie taisyklingai kalba. (9_M_18_Alytus)*

26. T: *Tai ar jūs pati stengiatės taisyklingai kalbėti? Mokykloj tai taip, ane, reikia, o už mokyklos ribų?*

I: *Už mokyklos ribų tai jau atsipalaiduoju ir šneku, kaip gaunasi. Kaip aš sakiau, su draugais ir angliškai išsireiškiu – būna neretai.*

T: *Pakaitaliojat kalbas, ar ne?*

I: *Taip. (3_M_17_Alytus)*

Kaip aiškėja iš 25 (ir 23) pavyzdžio, kaip tik gimnazijos klasėse (ar artėjant prie gimnazijos – aštunta klasė) mokiniams tampa svarbi jų lietuvių kalbos raiška. Kaip jau buvo minėta, jaunuoliai puikiai supranta, jog skirtingose situacijose galima skirtinga raiška. Ir tą kitokią raišką renkasi tiek kalbėdami, tiek rašydami. Todėl šio skyriaus autorės nėra linkusios sutikti ir su Miliūnaite (2014: 12), teigiančia, kad „mokiniai, įpratę rašyti bet kaip, nesuvokia taisyklingo rašymo prasmės“ – taip apibendrinama iš mokytojų apklausos. Be to, minėta tyrėja pratęsia mintį, kad „laisvojoje elektroninėje komunikacijoje susikūrusi ir savarankiškai funkcionuojanti kalbos atmaina pastebimai veikia ir mokyklinės rašytinės kalbos stilių. Į mokinių rašto darbus perkeliama laisvosios mokinių rašytinės kalbos bruožai: skurdus žodynas, supaprastėjusi sakinių sandara, šnekamosios kalbos formos, žargonas ir pan.“ (Miliūnaitė 2014: 12–13). Vis dėlto aprašomo tyrimo duomenys rodo, kad mokiniai labai aiškiai skiria situacijas ir joms pritinkančią raišką tiek kalbėdami, tiek rašydami. Ir yra labai aiški nuostata oficialesniame kontekste vartoti taisyklingą kalbą:

27. T: *Kaip jūs manot, bendrine kalba parašytas tekstas ir, tarkim, socialiniuose tinkluose ar asmeninis susirašinėjimas yra vienas kalbos variantas, ar tai yra du skirtingos rašytinės kalbos variantai?*

I: *Gal labiau du skirtingi, nes, nu, nežinau... Tiesiog kai rašai žinutes, tai naudoji tiesiog labiau ir tokius, kaip sakėt, trumpinius ir be nosinių, o bendrinėj kalboj tiesiog labiau gal, nu, šiek tiek tvarkingesni būna. (16_M_18_Alytus)*

28. *Jeigu rašau, pavyzdžiui, feisbuke žinutes, tai jeigu kokiems draugams ar tėvams, tai be tų paukštelių jau, be nosinių raidžių, o jeigu kokiems mokytojams ar žmonėms, su kuriais nesu artimai pažįstama, tai stengiuosi taisyklingai rašyti tada. (3_M_17_Alytus)*
29. *Priklauso dažnai nuo to, kam rašau ir ar labai greitai turiu parašyti žinutę, nes būna tokių atvejų, kada neskubi, gali tiesiog bendrauti, tada stengiuosi kuo lietuviškiau rašyti, o kai jau labai skubi draugui parašyti kokią svarbią žinutę, tai jau ir būna ir tų gramatinių klaidų, ir visokių stilistikos klaidų. (5_M_17_Telšiai)*

Taigi mokiniai intuityviai jaučia, kad egzistuoja formalusis ir neformalusis registrai, sakytinė ir rašytinė privačioji laisvoji, privačioji oficialioji, viešojo laisvoji ir viešojo oficialioji vartoseną (plg. Miliūnaitė 2009: 43), ir atsižvelgę į tai renkasi kalbinės raiškos priemones. Artimiems draugams rašoma nepaisant taisyklių, dažniausiai toks pasirinkimas grindžiamas ir tuo, jog reikia greitai, skubiai perduoti žinią, bet iš mokinių pasisakymų aiškėja, kad su oficialiomis situacijomis siejama nuostata stengtis rašyti laikantis taisyklių. Taigi numanu, kad tokia nuostata atlieka ir socialinės tapatybės funkciją: bendraujant su ta grupe, su kuria iš esmės tapatinamasi, pasirenkamas neformalusis registras, nenorminė raiška; tačiau bendraujant su adresatais, kurie nepriklauso tai pačiai grupei, pereinama į norminį bendravimą. Ir toks registrų perjungimas, dažno mokinio nuomone, nesukelia didelių sunkumų (30 pvz.):

30. T: *O netrukdo tas rašymas greitai, bet kaip, vėliau rašant tuos oficialiuosius tekstus?*
I: *Šiaip manau, kad ne, nes visgi ta... Lietuviškai, kai su visom taisyklėm rašai, irgi užima gan didelę dienos dalį, visgi mokykloje konspektai, užduotys ir visa kita yra rašomos lietuviškai, o be tų raidžių bendravimas lieka tik su draugais ir tai dažniausiai būna trumpas pokalbis, susitarimas, tai, manau, kad ne, nors šiaip galėtų kai kuriems įtaką turėt. (4_M_18_Utena)*
31. I: *Kai rašinėjuosi, dažniausiai žodžius rašau taip <...>, kaip juos tariau tarmiškai. Tai taškelių ir kablelių nesistengiu dėti ten tikrai. Su draugais bendraudamas nerandu tam, kaip čia pasakius, nerandu tam tikslo <...>.*
T: *O tai netrukdo vėliau nuėjus rašyti rašinio ar kažkokio diktanto, ar kito darbo jau mokyklai, lietuvių kalbos pamokai?*
I: *Tikrai netrukdo, nes kalbėdamas tarmiškai ir kalbėdamas literatūriškai aš aš šneku lyg dvejom atskirom kalbom. Tai kaip šnekėdamas lietuviškai persijungiu, buitiskai pasakius, į anglų kalbą, tai taip pat šnekėdamas tarmiškai sugebu pradėti kalbėti tik literatūriškai. (1_V_18_Skuodas)*

Mergina 30 pavyzdyje teigia, jog neformaliojo registro, laisvojo stiliaus, rašymas nedaro įtakos formaliojo registro, oficialaus bendravimo, atveju, nes būtent šio registro

raiška yra dominuojanti, „užima gan didelę dienos dalį“. Tačiau vėliau duodama interviu vis dėlto ji pamini, kad galbūt tiems, kurie nemotyvuoti, kuriems sunkiau sekasi, gali ir daryti įtaką. Pastebėtina, kad informantė nesąmoningai norminį rašymą vadina lietuvių kalba. Paklausta, o kas yra tada, kai rašoma nesilaikant taisyklių, kiek sutrinka, sako „net nežinau, kaip pavadinti“, bet vėliau įvardija tai kaip netaisyklingą lietuvių kalbą. Kiek kitokio pobūdžio yra 31 pavyzdys. Vaikinas teigia, jog visos žinutės su draugais rašomos žemaitiškai, bet irgi nepaisant skyrybos ir diakritinių ženklų. Tačiau tai visiškai netrukdo, nes tarmė ir bendrinė kalba yra skirtingi dalykai, tarsi vyksta kodų kaita: „šnekėdamas tarmiškai sugebu pradėti kalbėti tik literatūriškai“. Taigi perėjimas iš vieno kodo į kitą vyksta, mokinių nuomone, natūraliai.

Apžvelgdamos Vakarų Europos švietimo paradigmas Daina Urbonaitė ir Loreta Vaicekauskienė rašo: „[p]er pastaruosius dešimtmečius parengta įvairių specialių kalbinio sąmoningumo programų pedagogikos studentams ir mokytojams. Jų tikslas – supažindinti švietėjus su (socio)lingvistiniu požiūriu į kalbą, parodyti, kad kalbos variantai ir atmainos turi sociokultūrinę reikšmę, kad neteisinga stigmatizuoti nestandartines (socialines, regionines) kalbos atmainas peikiant mokinių kalbą ar tartį“ (Urbonaitė, Vaicekauskienė 2019: 243). Pratešiant šią mintį apmąstytina, ar tikrai reikia stigmatizuoti elektroninėje erdvėje vykstančią laisvąją privačiąją komunikaciją? O ir Austėjos Agnietės Lašinskaitės, Gabijos Kisieliūtės, Karolinos Jankauskaitės ir Loretos Vaicekauskienės atlikto tyrimo rezultatai parodė, jog „nematyti, kad mokinius, kaip teigiama, veiktų elektroninės terpės kalbos normos: rašiniuose nėra „šveplavimo“ ar santrumpų, būdingų elektroniniams žanrams“ (Lašinskaitė *et al.* 2015: 17). Be to, patys mokiniai teigia sąmoningai dedą pastangų rašyti be klaidų:

32. I: *Nes manau, kad kiekvienas žmogus, kuris rašo taisyklingai, taip parodo savo išsilavinimą, savo kultūrą, taip parodo, kad jis gerbia lietuvių kalbą.*

T: *Ir jūs to siekiate?*

I: *Taip.*

T: *Aha, o iš kur va toks noras siekti va tos pagarbos ir taisyklingumo: ar iš namų, ar iš mokyklos?*

I: *Galbūt ir iš namų, ir iš mokyklos, nes tiesiog pati norėčiau galbūt padėti Lietuvai. (5_M_17_Gelgaudiškis)*

33. *Visada rašau su š, su č, su visom raidėm ir su visais kableliais. Man kartais net draugai paklausia, kodėl aš taip rašau, galbūt ar man taip neužima daugiau laiko, bet man kažkaip... Aš kažkaip taip pripratusi ir visada taip bendrauju. (5_M_19_Utena)*

Iš 32 pavyzdžio akivaizdu, kad **nuostata rašyti taisyklingai kyla iš supratimo, kad taip parodoma pagarba savo kalbai, savo šaliai.** Taigi tokia nuostata atlieka socialinės

tapatybės arba vertybių raiškos funkciją. Būtent vertybinio pobūdžio nuostatos skatina konkretų kalbinį elgesį, aptariamą atveju – pastangas rašyti laikantis normų. Beje, Matulionytės ir Jakaitės-Bulbukienės (2021) tyrime dalyvavę studentai taip pat teigė, „kad rašytinę bendrinę kalbą reikėtų mokėti kiekvienam Lietuvos gyventojui, ir siejo šį mokėjimą su socialiai vertingais dalykais“ (Matulionytė, Jakaitė-Bulbukienė 2021: 119). Taigi apskritai jaunimas yra sąmoningas kalbos vartotojas, teigti, kad jis nekreipia dėmesio į savo raišką, nėra aiškaus pagrindo.

Kaip kritikuodama situaciją mokykloje teigia Vaicekauskienė, „[j]aunimas turi ne tik laikytis rašytinės ir sakytinės lietuvių kalbos preskriptyvinių reikalavimų, bet ir taisyti kitų kalbą“ (Vaicekauskienė 2020b: 155). Tad imant interviu buvo aiškinamasi, kokios mokinių nuostatos siejamos su tokiais taisymais, ar jie imasi klaidas taisyti. Nuomonių būta visokių:

34. T: *O jus erzina kitų daromos klaidos?*

I: *Ai ne. Nebent tų klaidų padaryta labai labai daug, tai tada kažkiek nelabai fainai, kažkaip jaučiuos... nelabai gerai jaučiuosi, bet manau, vis tiek tai yra to žmogaus pasirinkimas, ar jisai labai ten taisyklingai tą kalbą moka, ar ne. Tai nelabai į tai kreipiu dėmesį.*

T: *O jūs pati taisote ką nors?*

I: *Am... ne, nebent tas žmogus paprašo, kad pataisyčiau ten kokį sakinį, ar gerai užrašė. (15_M_16_Alytus)*

35. T: *O jus erzina kitų daromos klaidos?*

I: *Ne. Mane erzina, kai mane ištisai taiso.*

T: *O kas jus amžinai taiso?*

I: *Turiu tokias dvi tris drauges klasėj, kur aš visada sakydavau: „mokindavausi, mokinausi“, ir jos atpratino nuo tai. Ir jos visada: „mokiausi“, „mokinosi“ – tai ne, „mokinosi“ – „mokėsi“. Ir visada tiktais pasakai kokį žodį ne taip, jos visada: „mokyti, mokyti“. Ir visada tą tokį įkala, kad tikrai taip reikia sakyti. Ir tas kartais erzina, kad kalbi, tikrai jau stengiesi kuo greičiau viską išsakyti ir viską pasakyti, ir jos vidury pertraukia, nes tu kažką ne taip pasakei. (1_M_16_Alytus)*

36. T: *Ar jūs susierzinate pamatę tas klaidas, ar jum tas pats?*

I: *Nesusierzinu, o dažniausiai mėgstu pataisyti, bet tai, aišku, darau tik tada, kai matau, kad žmogus stengiasi parašyti taisyklingai, bet suklydo. <...>*

T: *O koks jūsų tikslas tokio taisymo?*

I: *Padėti žmogui išmokti taisyklingai rašyti ir kalbėti literatūriškai. (1_V_18_Skudas)*

37. T: *Na, vėl jūsų tokio asmeninio santykio [klausu], ar erzina kitų daromos klaidos?*

I: *Erzina.*

T: *Tikrai?*

I: *Mano klasiškai parašo ačiū su ū, tiesiog labai nervina, nes tą išmokome rašyti nuo pradinių klasių, kad reikia rašyti su ū.*

T: *Ir kaip tas susierzinimas pasireiškia? Jūs duodat pastabą?*

I: *Aš ištaisu ir sakau taip daugiau nerašyti. (5_M_17_Gelgaudiškis)*

Interviu analizė atskleidė, kad vis dėlto vyrauja nuostata (34 ir 35 pvz.), jog **kiekvieno reikalas, kaip jis kalba ar rašo, tai yra to žmogaus pasirinkimas**. Taigi didesnė dalis mokinių mano, kad vieni kitų klaidų jie neturėtų taisyti, reikėtų gilintis į to, kas sakoma ar rašoma, turinį, o ne ieškoti klaidų ir jas taisyti. Be to, 35 pavyzdyje mokinė aiškiai išsako nuostatą, kad perdėtas taisymas (aptariamam atveju vieno raiškos varianto keitimas kitu) jai nėra priimtinas. Ji tarsi užima gynybinę poziciją: taisymai tik trikdo bendravimą. Taigi galima įžvelgti ego gynybinę aptariamą nuostatą funkciją, o pačią nuostatą taisymų atžvilgiu laikyti neigiamą. Interviu rodo ir tai, jog dalis mokinių vis dėlto linkę kitus taisyti. Tačiau šiuo atveju esama ir nuomonės, kad taisytina raiška tik tų žmonių, kurie nori būti taisomi (34 ir 36 pvz.). Ir tokių taisymų tikslas – pagalba žmogui, kuris to tikisi. Vis dėlto buvo dalis mokinių, linkusių uoliai taisyti kitus, piktintis klaidomis (37 pvz.). Paklausti, iš kur toks noras taisyti kitą, tokie tyrimo dalyviai atsakydavo, kad ir iš mokyklos, ir iš namų – čia suformuota dalies mokinių nuostata, kad kitų klaidas taisyti reikia.

3. NUOSTATOS ANGLŲ KALBOS ATŽVILGIU

Prieš pradėdant kalbėti apie mokinių nuostatas anglų kalbos atžvilgiu, visų pirma verta truputėlį stabtelėti ir pasižiūrėti, kaip patys mokiniai jaučiasi – ar jie jaučiasi esą vienkaliai ar dvikalbiai, o gal daugiakaliai. Šį aspektą verta turėti omenyje atskleidžiant mokinių nuostatas ir stengiantis žiūrėti iš jų perspektyvos. Šių dienų jaunimas anglų kalbos mokosi nuo antros klasės, nors kai kurie pradeda dar anksčiau – darželyje, pirmoje klasėje ar žaisdami kompiuterinius žaidimus, žiūrėdami filmus vaikams.

Duodami aprašomo tyrimo interviu, mokiniai, paklausti, ar jaučiasi esą vienkaliai ar dvikalbiai, dažnai sutrikdavo, imdavo svarstyti, pagal kokius požymius atskirti, koks žmogus yra dvikalbis: ar pagal tai, kad dažnai vartoja dvi kalbas, nuolat su jomis gyvena (38 pvz.), ar pagal tai, keliomis kalbomis gali susikalbėti (39, 40, 41 pvz.). Pažymėtina ir tai, kad tie mokiniai, kurie moka tarmę, įtraukia ją į sąrašą kaip atskirą kalbą, o ne kaip vieną iš lietuvių kalbos atmainų, kai kurie tą daro nedrąsiai, su išlygomis, o kiti dėl to papildomų klausimų nekelia (39 ir 40 pvz.). Pasvarstę dauguma mokinių nutaria esantys dvikalbiai, o kai kurie – ir daugiakaliai. Taip pat pažymėtina, kad daugelis iš jų mano, kad gerai (38–41 pvz.) ar labai gerai (42 pvz.) moka anglų kalbą, o kai kurie net kelia klausimą, kurią kalbą – lietuvių ar anglų moka geriau (42 pvz.).

38. T: *Jaučiatės dvikalbė?*

I: *[paузė] Gal, nu bet ar dvikalbė, kad moku dvi kalbas [lietuvių ir anglų], ar dvikalbė, kad gyvenu visą laiką tokiam dviejų kalbų mikse. (16_M_18_Alytus)*

39. *Nežinau [ar esu dvikalbė], pilnai susikalbėti galėčiau dviem kalbom, tai yra lietuvių ir anglų, na, jeigu priskaitytumėm žemaičių kalbą kaip kalbą, tai tada trim. (3_M_17_Telšiai)*

40. *Na, iš tikro gal daugiakalbė, nes moku daugiau negu dvi kalbas [lietuvių, pasvalietiška, anglų ir rusų], ir kai kuriom kalbom domiuosi [japonų kalba], nu tiesiog. (6_M_17_Pasvalys)*

41. *Laisvai, laisvai, labai gerai moku lietuvių, savo gimtą kalbą, ir anglų kalbą, turiu šiek tiek rusų kalbos žinių ir turiu labai labai menkas japonų bei kiniečių kalbų žinias ir, kai buvau mažesnis, mokėjau šiek tiek vokiečių. (11_M_17_Utena)*

42. *Manau, kad šiuo metu anglų kalbą moku taip pat gerai, kaip ir moku lietuvių kalbą iš tikrųjų, dabar šiuo metu tiksliai nežinau, kuria kalba geriau kalbu, todėl negaliu pasakyti. (6_V_18_Skuodas)*

Taigi mokiniai, nors ir augdami lietuviškose šeimose, pripažįsta, kad auga dvikalbėje aplinkoje, o kai kurie teigia, kad anglų kalbą moka taip pat gerai ar net geriau kaip lietuvių. Suprantama, toks vertinimas subjektyvus, deklaratyvus ir remiasi ne pamatuojamais dalykais, o jausmais, nuostatomis, apie tai ir bus plačiau kalbama šiame skyriuje. Tačiau svarbu ir tai, kad anglų kalba yra kalbų repertuare, suvokiama kaip kalbinės tapybės dalis, dedama šalia savos tarmės, tai nėra tiesiog kalba, kurios mokomasi mokykloje kaip dalyko.

3.1. Nuostatos anglų kalbos atžvilgiu: kognityvinis lygmuo

Kaip jau minėta, kognityvinis kalbinių nuostatų lygmuo apima asmens įsitikinimus, kaip veikia pasaulis ir kaip turi būti. Iš tyrimo atsiskleidė, kad mokiniai mano, jog **anglų kalbą būtina mokėti, t. y. lyg savaime suprantama, kad tai reikalingiausia kalba**, taip pat kad ją **būtina mokėti gerai, nes nuo to priklauso jų gerovė**, visų pirma, studijos, galimybė susirasti darbą, kiti vardijo galimybes keliauti ar gyventi svečioje šalyje, neradus darbo Lietuvoje. Ir kad tai kalba, kuri **yra visame pasaulyje ir jungia su visu pasauliu**.

Iš 43 pavyzdžio matyti beveik visi ką tik išvardyti dalykai: ir tai, kad anglų kalba reikalingiausia, kad ją būtina mokėti, kad ji visame pasaulyje (plačiausiai vartojama), kad ji reikalinga bendradarbiaujant (jungia su pasauliu), taip pat pavyzdyje atsiskleidžia dar vienas – patogumo aspektas. Mokinė 44 pavyzdyje svarsto, kad vis dėlto Lietuvoje

reikalingiausia lietuvių kalba, na o žiūrint plačiau – anglų. Anglų kalba šiame pavyzdyje taip pat įvardijama kaip „pasaulinė“ ir „viena iš svarbiausių“.

43. *[Reikalingiausia] anglų kalba, na tai tiesiog kaip ir pasaulinė ta kalba, kurią kurią žino kaip ir didžioji dalis pasaulio, ir šalių, ir aš nežinau kaip, ir visi su tais bendradarbiavimais, keliaujant arba tiesiog elementariai internete kažko ieškant, tau tiesiog yra patogiausia ir tai tau plačiausiai kaip ir vartojama kalba. (2_M_19_Utena)*
44. *Pasaulio kontekstu tai, manau, tikrai [reikalingiausia] anglų kalba. Bet jeigu žmogus, lietuvis, gyvena Lietuvoje, tai aišku, kad [jam reikalingiausia] lietuvių kalba, na ir šiaip apilamai priklauso nuo šalies, kurioje tu gyveni, bet jeigu tu norėtum tarptautinėje rinkoje kažką daryti ar šiaip, tu didžiojoje daugumoje šalių gali susikalbėti anglų kalba, na ne tik didžiojoje, tai yra kaip ir, nežinau, kaip ir pasaulinė kalba, ir panašiai. Tai tikrai gali labai daug anglų susikalbėti, tai, manau, ši kalba yra viena iš svarbiausių. (1_M_17_Telšiai)*

Tyrimo dalyvė 45 pavyzdyje labiau koncentruojasi į savo gyvenimą – laisvalaikį, bendravimą su bendraamžiais, ir teigia, kad anglų kalba jungia su kitų šalių bendraamžiais (taip pat žr. monografijos 2 skyr.). Dar vienas svarbus aspektas atsiskleidžia 46 pavyzdyje: kadangi vieną didelę tarptautinę kalbą (rusų) pakeitė kita didelė bendra kalba (anglų), todėl ją būtina mokėti, nes be tarptautinės kalbos išgyventi neįmanoma. O 47 pavyzdyje atkreipiamas dėmesys į ateitį, į darbo paieškas, į tai, kad be anglų kalbos sunku dirbti su įvairiausiomis technologijomis.

45. *Manau, visi jauni žmonės žiūri filmus dažniausiai angliškai be subtitrų, muziką klausau irgi dažniausiai angliškai, kai kuriuose socialiniuose tinkluose bendrauju su kitais žmonėmis iš kitų pasaulio šalių taipogi angliškai – tai tokia kaip bendravimo kalba sujungia mane su kitomis šalimis. (3_M_17_Alytus)*
46. *Anglų kalba pagrinde būtų, nes nu jinai dabar jau vos ne labiausiai reikalinga iš visų <...>, daugiausiai jos ir reikia, mano nuomone <...>. Kur tu nuvažiuosi iš tikrųjų, tai visur šnekės angliškai, gal ten ir minimaliai, bet bus visur anglų kalba, nes jinai labai labai išplitus, o visur, kaip anksčiau būdavo rusų kalba, tai dabar anglų kalba perėmė visą tą. (2_M_16_Alytus)*
47. *Gal anglų kalba vis dėlto yra reikalinga, nes kadangi vis tiek, žiūrint į dabartines technologijas, į dabartinius darbus, labai daug atsižvelgia į tai, ar tu moki anglų kalbą, tai manau, kad anglų kalba tikrai yra labai reikalinga jaunam žmogui. (2_M_17_Telšiai)*

Iš išvardytų dalykų akivaizdu, kad šių nuostatų funkcija yra utilitarinė – visų pirma ji suvokiama kaip instrumentas.

Nors anglų kalbai ir suteikiamas reikalingiausios kalbos statusas, tačiau mokiniai svarstydavo, ar gali pavadinti ją ir prestižine. Tie, kurie įvardijo anglų kalbą kaip prestižinę,

siejo tai su jos pripažinimu pasaulyje (48 pvz.) ar jau aptartu reikalingumu (49 pvz.). Tačiau dažnai mokiniai anglų kalbą lygina su lietuvių kalba, kurią vadino neįprasta, savita, unikalia, išskirtine, sava, gražia, turinčia ypatingą istoriją ir todėl prestižine. Šis santykis tarp anglų kalbos įprastumo daugumai ir lietuvių kalbos išskirtinumo, kaip prestižui būtinos ypatybės, atsiskleidžia 50 pavyzdyje.

48. *Anglų kalba man man va, kas kuo skiriasi, tai kad jinai nėra tokia graži kaip lietuvių, bet jinai yra pripažinta visam pasauly, tai galbūt ją padaro prestižine, o lietuvių man yra graži, tai man tai padaro prestižine.* (18_V_18_Alytus)
49. *Aš manau taip todėl, kad ją daug kur daug kas naudoja vartoja, tai ji daug kur reikalinga ir pravartu ją žinoti, dėl to, dėl šių aspektų, manau, ji ir yra prestižinė.* (20_M_17_Alytus)
50. T: *Ar galėtum pasakyti, kad lietuvių kalba yra prestižinė kalba?*
I: *Manau, kad galėčiau teigti, kad jinai prestižinė, nes vis tiek jinai tokia nu neįprasta, čia kaip pasakyti, tokia, nu nežinau, manau, kad galėčiau teigti, jog jinai prestižinė.*
T: *O anglų?*
I: *Nu anglų, nu nežinau iš tikrųjų, nu manau, kad gal nelabai, nes nu, nes vis tiek daugelis vartoja ir jinai tokia kažkokia, nu ją daug kas žino ir jinai tokia niekuo labai neišsiskirianti ir tai, manau, kad ne.* (21_M_17_Alytus)

Tačiau dažniau anglų kalba kartu su žodžiais „labai reikalinga“, „būtina“, „patogi“ buvo apibūdinama kaip **neišskirtinė, įprasta, paprasta, kasdienė ir todėl neprestižinė**. Iš 51 ir 52 pavyzdžių matyti, kad tai, jog anglų kalbą moka ir mokinių tėvai, ir draugai, kad ją moka daugelis, mokiniams sudaro prielaidas manyti, jog šios kalbos mokėjimas yra įprasta kasdienio gyvenimo norma. O iš 52 pavyzdžio atsiskleidžia, kad dažnas anglų kalbos vartojimas sukuria nuostatą, jog ji, kaip ir gimtoji kalba, yra paprastesnė ir labiau suprantama nei kitos kalbos.

51. T: *O anglų kalba prestižinė?*
I: *Nu [atsikvepia], aš tai sakyčiau, kad anglų kalba, kadangi jau tikrai jau ir mano tėvai moka, ir mano visi draugai visi moka, tai jinai tapo tiesiog kaip antra kalba, jau nelaiikoma tokia kaip kažkokia prestižinė ar tokia, tiesiog gyvenimo toks elementas kasdieninis.* (17_V_17_Alytus)
52. *Manau, lietuvių ir anglų kalbos tai tikrai yra reikalingos ir jos tokios, nu tokios, ne-moku paaiškinti, nu paprastesnės ir labiau suprantamos.* (3_M_16_Gelgaudiškis)

Kartu su įprastumu, paprastumu vartoti glaudžiai susijusi ir kita nuostata, taip pat labai dažnai išryškėjusi iš mokinių interviu. Mokiniai teigia, kad **anglų kalba kalbėti ir rašyti yra trumpiau, greičiau, paprasčiau ir geriau skamba**. Iš 53 bei 54 pavyzdžio

matyti, kodėl mokinės pasirenka kodų kaitą su anglų kalba – jos teigia, kad išvertus nebeskamba ir neatkreipsi savo mintimi bendraamžių dėmesio. Iš 55 pavyzdžio matoma, kad mokinys teikia pirmenybę lietuvių kalbos vartojimui ir sieja tai su pagarba šaliai, tačiau bendraudamas su lietuviais draugais irgi vartoja angliškus žodžius, tikėtina, norėdamas pritaipyti prie bendraamžių, pažymi, kad angliškai „lengviau rašyt, trumpiau, greičiau“, be to, sudėtingi jam atrodo ir lietuviški diakritiniai ženklai. Pastarajame pavyzdyje priešinamas anglų kalbos „lengvumas“ ir lietuvių kalbos „sudėtingumas“, kad norint rašyti lietuviškai reikia „stengtis“.

53. *Ai va, „fun fact“, va prisiminiu, „fun fact“ ir kaip tu [išversi]? „Idomus, linksmas faktas?“ Tiesiog neskamba taip, ir kai pasakysiu „fun fact“, atrodo labiau atskirsiu dėmesį ir labiau tinka, kai nori trumpai pasakyt, ir nežinau, lietuviškai gal taip netiktų, kad ir verstum ar būtų tas tiesiog atitiktumu, nemanau, kad jis taip tiktų, nes jis trumpas ir labai aiškus. (1_M_17_Pasvalys)*
54. *Tiesiog atrodo, kartais rašai lietuviškai ir ten trūksta vat lietuviško žodžio, tokio kaip „pašėlęs“ arba „pamišęs“, ir rašai „crazy“, ir panašiai. Na, tiesiog arba ten kietai, na, kai atrašai „kietai“, žmonėms keistai atrodo, o kai atrašai „cool“, viskas atrodo kaip ir normaliai. (1_M_17_Telšiai)*
55. *Draugai kalba angliškai, nu bet man tikrai svarbu kalbėt lietuviškai. Vis dėlto aš laikau save patriotu, nu tikrai dideliu patriotu, ir man svarbu, kad aš ir lietuvis Lietuvoj gyvenu, lietuviškai šneku <...>. Socialiniuose tinkluose dažniausiai bendrauju su anglakalbiais, nu tai anglų tenka naudot, nes lietuviškai nesupranta. Su lietuviais draugais tai socialiniuose tinkluose daug dažniau įsimašo anglišku žodžių, nes juos lengviau rašyt, trumpiau, greičiau, o taip tai irgi stengiuosi rašyt lietuviškai, kartais trūksta šitų raidžių lietuviškų. (19_V_18_Alytus)*

Apžvelgus interviu matyti, kad anglų kalbos intarpų pavyzdžiai kartojasi, be tokių labai įprastų žodžių kaip „ok“, „sorry“, „cool“, „fun“, mokiniai dar vartoja „chat“, „just say“, „love“, „friendship“, „even“ ir kt., kai kurie nurodė jiems asmeniškai patinkančius žodžius, pavyzdžiui, „ambition“ ar „deviation“. Suprantama, tai tik dalis pavyzdžių. Tačiau iš jų atrodytų, kad tai tikrai nėra tokie žodžiai, kurie neturėtų atitiktumens lietuvių kalboje, o tiesiog tarsi žymikliai, parodantys, kad „moku tokį kalbos variantą“, „priklausau žmonių grupei, kuri supranta šiuos žodžius ir juos vartoja“. Tokios nuostatos funkcija, viena vertus, yra utilitarinė, kita vertus, tapatybinė – tokia kalba yra jaunimo grupės tapatybės kalba.

Šią mintį paremtų ir keli ankstesni tyrimai. Vaicekauskienės (2006) kiekybiniame tyrime prašyta įvertinti du lietuviškus tekstus, kuriuose buvo didelė svetimžodžių (anglų kalbos) koncentracija. Paaiškėjo, kad anglų kalbos vartojimas siejamas su šiuolaikiškumu, tiriamieji tokį tekstą priskyrė vyrui, ne vyresniam nei 35 metų, veikiau gerokai

jaunesniam, gyvenančiam didmiestyje. Tokio teksto autorius nebuvo laikomas nei itin kompetentingu, nei labai socialiai patraukliu, tačiau neabejotinai – moderniu (jaunatvišku ir šiuolaikišku) (Vaicekauskienė 2006: 74–75).

Aurelijos Čekuolytės darbe (2010), kuriame ji analizavo jaunimo požiūrį į angliškąs žodžius suaugusiųjų kalboje, teigiama, kad vienas iš neanglakalbių šalių jaunimo kalbos skiriamųjų bruožų yra tokių anglų kalbos žodžių, kaip „nice“, „sorry“, „cool“, vartojimas ir kad anglų kalba jaunimui bendraujant visų pirma atlieka socialinę funkciją (Čekuolytė 2010: 322). Minėtos mokslininkės tyrimas atskleidė, kad daugeliui jaunuolių suaugusiojo kalba su angliškais žodžiais yra priimtina, netgi įdomi ir šiuolaikiška, tik nedidelė dalis mokinių neigiamai vertino suaugusiojo vartojamą jaunimo kalbą ir teigė, kad angliški intarpai keturiasdešimtmečio kalboje skamba kvailai ir dirbtinai (ten pat: 339). Autorė prieina prie išvados, kad anglų kalbos žodžiai Lietuvos visuomenėje šiuo metu daro šiuolaikiškumo ir naujumo įspūdį, kad jaunimo kalbą vartojantis suaugęs asmuo yra jaunatviškas, energingas, šiuolaikiškas, neturi vaikų, įdomiai leidžia laisvalaikį, turi draugų užsienyje. O keli tyrimo respondentai net spėjo, kad lietuviškai su angliškais interpais kalbanti moteris turėtų nemažai laiko praleisti prie kompiuterio, o kompiuteris ir internetas yra neatsiejami nuo šiuolaikinio jaunimo gyvenimo būdo (ten pat: 339).

Šiame skyriuje aprašomo tyrimo išvados patvirtina mintį, kad mokiniai, įterpdami angliškus žodžius į savo kalbą, visų pirma siekia kurti tam tikrą tapatybę, tam tikrą savo įvaizdį, o jų sakymas, kad anglų kalba yra lengva, manytina, atsiranda iš dažno jos vartojimo ir iš dalies siekio apsiginti („žiūriu filmą, vaizdo įrašą ar klausau muziką, nes mokausi anglų kalbos“), taigi atlieka ego gynybinę funkciją – „taip kalbu, nes man lengviau, nes man sunku surasti atitikmenį“.

Vaicekauskienė (2020a), analizavusi, kokias anglų kalbos vertes savo tyrimuose atrado skirtingi autoriai, rašė apie anglų kalbą kaip užsienio, pažymi, kad ši kalba suvokiama kaip *lingua franca*, mokslo ir informacinių technologijų, populiariosios kultūros ir skaitmeninių medijų kalba, kaip aukštą ekonominę, socialinę ir asmeninę kapitalą turinčių asmenų, jauno amžiaus, vyrų ir miestiečių kalba. Ji teigia, kad „konstruojant tapatybes, pozicionuojant save kaip vienokį ar kitokį lokaliuose ideologiniuose diskursuose, šios simbolinės asociacijos virsta asmens tipų, personų, savybių ar stilių indeksais“ (ten pat: 202). Kaip matyti iš šiam tyrimui kalbintų Lietuvos mokinių atsakymų, jų nuostatos ne išskirtinės, o greičiau tapačios kitų šalių gyventojų nuostatoms. Tiriamieji anglų kalbai priskiria dalį išvardytų verčių ir ypač pabrėžia, kad anglų kalba – tarptautinio bendravimo kalba, be to, ekonominės naudos, informacinių technologijų, skaitmeninių medijų ir populiariosios kultūros kalba, o apie kitus šios tyrėjos išvardytus dalykus jie neužsimena – tačiau apie tai plačiau ir nebuvo klausti.

Atrodytų, kad šios anglų kalbai priskiriamos vertės visų pirma atlieka žinių funkciją („žinau, kaip atrodo šiuolaikinis pasaulis“) ir, be abejo, utilitarinę („anglų kalba leidžia priėti prie šiuolaikinių technologijų, mokėti jomis naudotis, sudaro galimybes

bendrauti ir sužinoti“) bei socialinę funkciją („anglų kalba jungia mane su kitais žmonėmis pasaulyje“, „anglų kalba jungia mane su bendraamžiais“). Be to, bent iš dalies čia atsiskleidžia ir ego gynybinė funkcija („įterpiu angliškus žodžius į lietuvių kalbą, nes man taip lengviau, nes man sunku surasti atitikmenį“).

3.2. Nuostatos anglų kalbos atžvilgiu: emocinis lygmuo

Kaip jau minėta, emocinis kalbinių nuostatų komponentas – tai asmens jausminė reakcija į nuostatų objektą. Interviu analizė atskleidė, kad **retas kuris informantas įvardija anglų kalbą kaip gražią**. Tie, kurie anglų kalbą įvardijo kaip gražią, sakydavo tą su išlygomis: „anglų kalba man man va, kas kuo skiriasi, tai kad jinai nėra tokia graži kaip lietuvių“ (žr. 48 pvz.). Iš 56 pavyzdžio matyti, kaip tyrimo dalyvė lygina dvi kalbas – lietuvių ir anglų, jų skambesį. Nors informantė anglų kalbą įvardija kaip įprastesnę ir dažniau vartojamą, ji teigia, kad lietuvių kalba gražesnė, nes ji gražiau skamba, kad lietuvių kalba turi daugiau sinonimų, kad tai kalba, kurios žodžiai turi daugiau reikšmės atspalvių:

56. *Man tikrai yra graži labai labai lietuvių kalba ir žinau, kad aš taip sakiau: anglų kalba man natūralesnė ir lengvesnė. Tačiau anglų kalba neturi tiek daug žodžių gražių, gražiai skambančių, kai kurie žodžiai, kai pasakai, ir jie turi tokią prastą reikšmę, nors atrodo, kad gražiai turėtų skambėti, jie turi tokią prastą reikšmę, tokią negražių reikšmę arba yra tiesiog padaryti, kad skambėtų labai prastai ir rašytųsi galbūt labai negražiai. O lietuvių kalboje visgi taip, nu, vinguriuoja, žinot, kaip čia pasakius, anglų kalba kaip, tarkim, medis, tai jinai tiesiog stovi, o lietuvių kalba jinai vinguriuoja, jinai gali šiek tiek pakisti, jinai turi daugiau frazių, daugiau žodžių, vieną tą patį žodį „išeiti“ arba „likti“ mes galim pavartoti, tiesiog kokiais dviem trim keturiais skirtingais žodžiais pakeisti, ir tai yra labai labai gražu ir nuostabu, tai yra puota! (8_M_18_Utena)*

Galima tik spėti, ką tiksliai turėjo omenyje mokinė apibūdindama lietuvių ir anglų kalbas, tačiau viena aišku: santykis su lietuvių kalba šiltesnis, nes informantė jaučiasi turinti daugiau raiškos galimybių, gimtoji kalba mielesnė, o anglų kalba kelia visokių jausmų, kai kurių žodžių skambesys ir reikšmės jai atrodo prastos, nors suprantama, kad visose kalbose esama žodžių, reiškiančių prastus, nemalonius dalykus.

Pažymėtina, kad **nė vienas mokinys neįvardijo anglų kalbos kaip mielos, brangios, šiltos**, nors buvo tokių, kurie sakė, kad ji **sava**. Kaip jau minėta ankstesniame skyrelyje, anglų kalba vertinama kaip kasdienė, įprasta, patogi, reikalinga, taigi santykis su anglų kalba yra per vartojimą, ji patogi, bet ne miela, tikėtina, kad apibūdindami kaip savą mokiniai turėjo omeny dažną ir įprastą jos vartojimą. Taigi anglų kalba nevertinama jausminiu požiūriu, nes, visų pirma, ji laikoma įrankiu, komunikacijos priemone.

Antra, ši kalba dažnai vartojama, prie jos priprasta, todėl sunku įvertinti jos skambesį iš šalies. Kaip matyti ir iš ankstesnio poskyrio, kuriame kalbama apie jausmines nuostatas lietuvių kalbos atžvilgiu, kaip gražią kalbą mokiniai dažniausiai įvardijo lietuvių arba tokią kalbą, kurios nemoka, bet ji jiems gražiai skamba. Tad galima konstatuoti, kad **jausminės nuostatos anglų kalbos požiūriu yra neutralios**: anglų kalba šiuo atžvilgiu nevertinama, o jei vertinama, tuomet svarstoma ir daroma tai su įvairiomis išlygomis.

3.3. Nuostatos anglų kalbos atžvilgiu: elgesio lygmuo

Kaip jau rašyta anksčiau, su elgesiu susijęs kalbinių nuostatų lygmuo atskleidžia asmens polinkį imtis konkrečių veiksmų. Pabrėžtina, kad tokios nuostatos glaudžiai susipynusios ir su kognityviniu nuostatų komponentu, ir su pačiu kalbiniu elgesiu. Kognityvinis nuostatų lygmuo iš dalies lemia elgesio nuostatų atsiradimą, o iš kalbinio elgesio atskleidžia ir pačios nuostatos, todėl aptariant elgesinių nuostatų lygmenį kalbama ir apie kognityvinį komponentą, ir apie patį kalbinį elgesį.

Vienas iš dažniausių aspektų, išryškėjęs iš interviu, yra tai, kad anglų kalba suvokiama kaip įprasta, kasdienė. Kaip jau buvo minėta ir kaip aiškėja iš 57 ir 58 pavyzdžių, anglų kalba kai kuriems mokiniams labai įprasta, dažnai vartojama. Kai kurie teigė, kad ši kalba tokia įprasta, kad ją vartoti net lengviau nei lietuvių kalbą. Vis dėlto apibūdinami tokią kalbą vartojimo situaciją mokiniai dažniau sakydavo, kad taip yra „vienam jų draugui“, o ne jiems patiems (58 pvz.), turbūt remdamiesi to draugo išsakytomis mintimis apie kalbų vartojimą, sunkumą ar lengvumą, ar savo išpūdžiu apie draugo kalbinį elgesį. O galbūt buvo nedrąsu apie save prisipažinti tyrėjai. Tikėtina ir tai, kad draugo elgesį lengviau vertinti nei savo. Retas kuris taip apibūdino patį save, nors buvo ir tokių atvejų.

57. *Net nežinau, tiesiog anglų kalba galbūt, taip yra, mes tos anglų kalbos daug vartojam tarpusavyje ar kažkur, nes mes jau pradėdam tiesiog prie jos įprasti, nes jos yra daugiau, tarkim, socialiniuose tinkluose, negu lietuvių. Jaunimo vartojamuose žaidimuose, muzikoje klausomoje, tai mes gal taip prie jos labiau įprantam ir dažniau ją matom iš kitur, dėl to ir vartojam ją dažniau. (2_M_16_Gelgaudiškis)*

58. *Labai priklauso nuo situacijos, ką tada kalbam, nes, pavyzdžiui, kaip mano vienam draugui tai yra šiek tiek gal sunkiau išsakyti lietuviškai kai kuriuos dalykus, nes kai priprato prie anglų kalbos, kai žaidžia ten tuos žaidimus įvairius, tai lengviau yra pasakyt angliškai, tai labai iš tikrųjų priklauso nuo situacijos. (2_M_17_Telšiai)*

Kaip jau minėta, anglų kalba mokiniams atrodo tokia, kuria lengva kalbėti, rasti reikalingą žodį ar frazę, netgi išreikšti sudėtingesnes mintis:

59. *Man tiesiog viską lengviau pasakyti, sudėtingesnes mintis angliškai, iš anglų į lietuvių tu negali versti tiesiogiai, nes gautųsi, nu, pavyzdžiui, visiška nesąmonė <...>. Bet vis dėlto aš galvoju, nu, jaučiu, kad ir ne ta mūsų gimtoji kalba, aš galiu žymiai laisviau reikšt mintis angliškai, o ne lietuviškai. Tai va, taip va, net nežinau, kažkaip va, nu bet taip, va išėjo taip, susiklostė. (19_V_18_Alytus)*

Iš 59 pavyzdžio matyti, kad mokinys svarsto – kaip čia yra, kad kita kalba jam lengviau išreikšti savo mintis nei gimtąja. Atsakymo turbūt nereikėtų toli ieškoti – norėdami susirasti informacijos internete, skaitydami straipsnius, žiūrėdami vaizdo įrašus, mokiniai apie kai kuriuos dalykus iš pradžių sužino anglų kalba, taigi kartu ateina ir terminai, žodžiai, posakiai, tam tikros konstrukcijos. Tokią mintį patvirtintų šių mokinių situacijos apibūdinimas, kur teigiama, kad beveik visko, kuo domimasi, yra ieškoma anglų kalba:

60. *[Anglų kalba] didžioji dalis medijų, kurias aš žiūriu, sakykim, kaip įvairūs, video įvairūs, kaip skaitau mokslinius darbus ar straipsnius visokiems internete, tai beveik viską, bent devyniasdešimt procentų, angliškai darau. (11_M_17_Utena)*
61. *Taip, klausau muzikos, skaitau straipsnius, nes dažnai trūksta lietuviškos literatūros, pavyzdžiui, apie tam tikrus medicinos dalykus ar biologiją, na tiesiog kuo domiuosi arba na tiesiog tikrai trūksta tam tikrų išverstų straipsnių, tai ir skaitau angliškai, ir šiaip filmus žiūriu paskutiniu metu tik angliškai. (1_M_17_Telšiai)*

Su tuo paprastumu, lengvumu glaudžiai susijusi ir kita nuostata, kad anglų kalba – lengva kalba (62 pvz.). Ši nuostata susipynusi su vertinamuoju požiūriu, kad anglų kalbą lengva išmokti:

62. *Aš anglų kalbą, bent pagal save, moku labai gerai, nes planuoju studijuoti pedagogiką, tai su anglų kalba sieju, tai iš tikrųjų stengiuosi, kad tai būtų kuo geriausiai. Skaitau daugiausiai, žiūriu angliškai, galėčiau gilintis daugiau į kalbamąją kalbą, rašytinę kalbą galbūt. Tai tiesiog nu man labai patinka ji, nes ji yra labai lengva. Lengva išmokti ir daug su kuo susikalbėti. (1_M_16_Alytus)*

Paklausti, ar sunku mokytis anglų kalbos, vieni tvirtina, kad mokytis lengva, nes ji ateina tarsi savaime, be pastangų (63 pvz.). Tačiau kiti tvirtina, kad vis dėlto taip nėra, kad mokytis visada sunku, kad ir kokią kalbą besimokytum: ar gimtąją, ar užsienio (64 pvz.), treči pripažįsta, kad ir anglų kalbai reikia įdėti nemažai pastangų ir tiesiog kautis, kad pasiektum pažangą (65 pvz.).

63. *Tai kad man lietuvių kalba gal sunkiau, ne žodyno atžvilgiu, bet įvairių taisyklių atžvilgiu, ir ir bandau žodį surast, tai kad apskritai, mano nuomone, lietuvių kalba*

yra sunkesnė negu anglų kalba. Nors, žinoma, jinai ir pati turi savo niuansų, ir lietuvių kalboj aš turiu daug problemų su ne links... Nu jo, kaip ir linksniavimais, kaip ir kalbos dalim, man tokie dalykai labai neįstringa, o su anglų kalba viskas labai savaimė įeina. (11_M_17_Utena)

64. *Manau, kad abi kalbos yra ištis sunkios, tik kad lietuvių kalba yra sunkesnė savo rašyba, nes ten vis tiek yra ir visokių minkštumo ženklų, ir nosinių, ir dvibalsių, ir priebalsių, iš tikrųjų yra sunkiai, o anglų kalboj gal sunkiausi yra ten tie laikai, kuriuos turi suprast. Tai abi kalbos yra ganėtinai sunkios – nėra, kad viena kažkuri lengvesnė būtų. (2_M_17_Telšiai)*

65. T: *O sunku mokytis anglų kalbos mokykloje?*

I: *Būna, kad kartais būna lengviau išmokti ten kokius žodžius negu kokią gramatinę taisyklę, bet būna dienų, kad kartais išvis sunku, nieko nesupranti ir tiesiog noris pasiduoti. (3_M_17_Telšiai)*

Tačiau daugumoje interviu vyrauja nuostata, kad **anglų kalba – lengviau (nei lietuvių) išmokstama kalba**. Mokiniai linkę lyginti gimtosios lietuvių ir užsienio anglų kalbos mokymąsi, ir šioje konkurencinėje kovoje laimi anglų kalba, atrodanti jiems lengvesnė. Mokiniai nekvestionuoja to fakto, kad anglų kalba yra užsienio kalba ir jos mokomasi kitaip, reikalavimai taip pat mažesni nei gimtajai kalbai, nors, suprantama, mokytis pastangų reikia įdėti visuomet. Taip pat čia vertėtų dar kartą sugrįžti prie jau išsakytos minties, kad tai savotiškas savo elgesio pateisinimas: anglų kalba lengvesnė, todėl ją geriau mokausi, o lietuvių kalba sunkesnė, todėl ją prasčiau mokausi, tad tokia nuostata bent iš dalies atlieka ego gynybinę funkciją.

Kadangi Lietuvos mokyklose anglų kalbos pamokos yra privalomos ir tai paprastai yra pirmoji užsienio kalba, tad klausimo – ar šią kalbą mokytis, mokiniai nekelia. Aptariamame tyrime beveik nebuvo tokių mokinių, kurie nenorėtų mokytis anglų kalbos, ne visiems tai sekasi, ne visiems patinka pamokos, kai kuriems mokytis sunku, bet nė vienas, skirtingai nei Rolando Stanionio ir Dalios Kiliuvienės (2009: 167) atliktame tyrime, neminėjo, kad mokosi, nes tą daryti liepiama. Šiame skyriuje aprašomame tyrime tokių, kurie pasisakė, kad mokosi papildomai su mokytoju, buvo tik keletas – taip darė paprastai tie, kuriems buvo sunku per pamokas, kurie jautė, kad atsilieka nuo bendraamžių ir mokyklos programos.

Greičiau yra taip, kad mokiniai **siekia mokėti anglų kuo geriau ir todėl imasi savarankiškų veiksmų tikslui įgyvendinti** – tie veiksmai yra įvairūs, dažniausiai susiję su filmų žiūrėjimu, pereinama prie filmų, vaizdo įrašų anglų kalba, jei reikia, su lietuviškais ar angliškais subtitrais, ir prie anglų kalbos vartojimo tarp bendraamžių. Susirašinėjama su bendraamžiais lietuviais ar ieškoma užsieniečių draugų ne tik tam, kad pasikalbėtų įdomiomis temomis, bet ir tam, kad lavintų anglų kalbą. Tikėtina, kad dalis užsieniečių draugų taip pat nėra gimtakalbiai. Taip pat kai kurie mini žaidimus,

straipsnių internete skaitymą, socialinius tinklus ir pan. Sąmoningai stengdamiesi mokytis savarankiškai kai kurie tyrimo dalyviai kalbėjo, kad tą daro galvodami apie ateitį – apie baigiamuosius egzaminus, stojimą į universitetą (66 pvz.), pačias studijas, darbo galimybes.

66. *Būna įvairiai, šiaip man pačiai lengviau yra žiūrėt filmus savo gimtąja kalba, bet dabar kadangi noriu dar labiau pramokt anglų kalbos, kad man būtų lengviau ir ateity su savo profesija siet, tai žiūriu ir filmus angliškai <...>. Studijuosiu Lietuvoj, bet pagal mano specialybę anglų kalba teiktų tokį didesnį šansą įstot į nemokamą vietą, tai dėl to noriu truputį patobulėt. (2_M_17_Telšiai)*

Kad siekis savarankiškai gerinti anglų kalbos kokybę jau kuris laikas vyrauja tarp jaunų žmonių, patvirtina ir Jolitos Šliogerienės, Marjan Masoodi ir Dalios Gulbinskienės (2016) kiekybinis tyrimas, atliktas su pirmo kurso universiteto studentais, taigi ką tik baigusiais mokyklą. Šis tyrimas atskleidė ir tai, kad bendravimas, skaitymas, rašymas ir kitos veiklos feisbuke padeda veiksmingai ugdytis anglų kalbos vartojimo įgūdžius, skatina savarankiškumą ir sąmoningumą, didina motyvaciją mokytis anglų kalbos, ir tai, kad tokį savarankišką kalbos mokymąsi supranta ir teigiamai vertina ir patys studentai (Šliogerienė *et al.* 2016: 37). Akivaizdu, kad ši mokinių nuostata stengtis anglų kalbos mokytis papildomai ir realūs veiksmai, kurių imamasi, rodo utilitarinę nuostatos funkciją – mokausi dėl geresnės ateities. Kartu ši nuostata atlieka ir ego gynybinę funkciją – praleisdami daug laiko socialiniuose tinkluose, žiūrėdami vaizdo įrašus ar filmus, žaisdami, mokiniai save teisina tuo, kad jie ne šiaip leidžia laisvalaikį, o mokosi anglų kalbos.

Nuostata, kad anglų kalbos reikia mokytis savarankiškai, atlieka ir socialinės tapatybės funkciją: mokiniai mokosi ne tik dėl geresnės savo ateities, bet ir dėl laisvalaikio, siekdami pritaipyti prie bendraamžių, atrodyti šiuolaikiški, pažinti tą kultūrą, su kuria tapatinasi bendraamžiai. Cituojamas 67 pavyzdyje tyrimo dalyvis iš toli pradeda savo paaiškinimą, kodėl jis vartoja dvi kalbas savo gyvenime: iš pradžių papasakoja, kaip išmokęs anglų kalbą, kodėl moka ją gerai, ir tada paaiškina, kodėl jis tarsi privalo ją vartoti, domėtis kultūra, kuri ateina per anglų kalbą.

67. *Aš jaučiuosi dvikalbis <...>. Iš esmės abi kalbos turi įdomias temas ir skirtingas kultūras <...>. Anglų kultūra yra dabar visur, va tas tas faktas, kad aš, būdamas vaikas, ten nežinodamas, kad kažkas kito už Lietuvos ribų egzistuoja, aš atradau tuos filmukus ir aš juos žiūrėjau, ir aš išmokau tą anglų kalbą <...>. Dabar „even“, ypač su draugais kai bendrauji, tai tu nori ar nenori, tu turi žinot kažkiek tos kultūros, kad pritaip realiai. (18_V_18_Alytus)*

Apie anglų kaip jaunimo kalbą užsiminė ir kiti mokiniai. O iš 68 pavyzdžio matyti, kad tas pats mokinys (kaip ir 67 pvz.), kiek pagalvojęs, savo bendraamžių anglų kalbą

apibūdina ne kaip standartinę, tą, kurios mokosi per pamokas, bet tokią, kurią išmoksta laisvalaikiu. Cituojamas 69 pavyzdyje informantas teigia mokantis abu variantus – ir jaunimo šnekamąją, ir standartinę anglų kalbą, bet nemanantis, kad su draugais reikėtų vartoti standartinį variantą.

68. T: *[Jūsų anglų kalba] kitokia turėtų būt negu ta standartinė anglų kalba, kurios mokotės mokykloj per pamokas?*

I: *Jinai taip, ir jinai, nu jinai tokia bendravimo anglų kalba.*

T: *Tokia... jaunimo slengas?*

I: *Jo, jaunimo slengas tokia, kur mes išmokom iš filmų, kaip kalba per filmus angliškai, nu ne ne kaip tu kalbėtum su mokytoja, tarkim. (18_V_18_Alytus)*

69. T: *Tai ta kalba anglų, kur jūs kalbat, tai yra jaunimo kalba?*

I: *Nu kaip jaunimo, jeigu reikia, aš galiu labai labai sudėtingus sakinius sukurt. Nu bet ar to reikia kasdienėj kalboj? Nu nemanau. (19_V_18_Alytus)*

Aprašomo tyrimo duomenys leidžia spėti, kad kodų kaita su anglų kalba – perėjimas į anglų kalbą arba kalbant lietuviškai anglišių žodžių, citatų iš filmų įterpimas ir kt. – iš dalies atlieka jaunimo žargono funkciją. Toks teiginys neatitiktų tradicinės žargono apibrėžties. Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje (VLE⁵) žargonas apibūdinamas kaip „šnekamosios kalbos socialinė atmaina, vartojama nedidelės visuomenės grupės (tam tikros profesijos, amžiaus, socialinio sluoksniu žmonių). Žargonas greitai kinta, nes jo elementų vartoseną yra pagrįsta naujumu, neįprastumu“, o Vilmos Zubaitienės knygoje apie lietuvių leksikografiją (2014) žargonas apibūdinamas kaip „nenorminė šnekamoji leksika“. Taigi tradiciniame apibrėžime žargonas yra tam tikros vartojamos kalbos atmaina, tačiau nagrinėjamu atveju tai būtų ne vartojamos gimtosios, o kitos kalbos (standartinės anglų) atmaina – šnekamoji jaunimo anglų kalba.

Taip pat Visuotinės lietuvių enciklopedijos apibrėžtyje teigiama, kad žargone bendrinės kalbos žodžiams dažniausiai suteikiamos naujos, neįprastos perkeltinės reikšmės arba įprastiniai žodžiai pakeičiami ypatingais skoliniais, o kartais žodžiai savitai perdirbami, žargonui būdingi ir specifiniai frazeologizmai (VLE). Jaunimo anglų kalba yra paveikta populiariosios kultūros, įvairių subkultūrų, taigi, su citatomis, posakiais, frazeologizmais, iš jų ir tam tikrais anglų kalbos žargono elementais. Vadinasi, naujumo, neįprastumo sudedamoji dalis, kaip viena iš būdingiausių žargonui, yra, nes tie vartojami žodžiai gali būti neįprasti standartinėje anglų kalboje. Tačiau svarbiausias dalykas vis dėlto čia būtų ne pati raiška, o funkcija. Giedrė Bandzevičiūtė ir Aušra Didjurgienė (2010), tyrinėjusios studentų žargoną, teigia, kad žargonas jauniems žmonėms neretai tampa saviraiškos, komunikacinio efektyvumo bei priklausomybės tam tikrai grupei

⁵ <https://www.vle.lt>.

išraiška (Bandzevičiūtė, Didjurgienė 2010: 1). Tad jaunimas, vartojantis žargoną, parodo, kad priklauso ir tapatinasi su tam tikra socialine grupe, kuria savo grupės ir savo socialinę tapatybę. Laisva, nevaržoma, grupę siejanti kalba, tam tikrą tapatybę kurianti kalba – toks lietuvių mokinių šnekamosios anglų kalbos vartojimas atitinka esminę žargonų funkciją.

Tokią mokinių kodų kaitą su anglų kalba galima vertinti ne per žargonų prizmę, o iš kito žiūros taško. Dalia Pinkevičienė (2017) nagrinėjo suaugusių žmonių darbo aplinkos kalbą. Ji teigia, kad, plečiantis Lietuvos gyventojų kalbiniam repertuarui, toks kalbėjimo būdas, kai į pagrindinę – šiuo atveju lietuvių – kalbą įterpiama kitų kalbų elementų, tampa papildomu ištekliumi socialinėms reikšmėms kurti – konstruoti sau palankų socialinį stilių, įvaizdį ar tapatybę įvairiose kalbėtojų veiklos sferose (Pinkevičienė 2017: 73). Galima būtų vesti paralelę tarp darbo aplinkos ir mokyklos, kuri mokiniams yra tam tikra darbo aplinka, kur susiduria oficialus ir asmeniškumas bendravimas, persikeliantis ir už mokyklos sienų, kai bendraujama ruošiant namų darbus ir leidžiant kartu laisvalaikį. Su tokia samprata sietų ir tai, kad Pinkevičienės tyrime atrasta, jog tokia kalba, kai į lietuvių kalbą įterpiama kitų kalbų elementų, yra vidinio bendravimo kalba, o kalbant oficialiau, su klientais, pereinama prie vienakalbio diskurso, nebent pašnekovas būtų pažįstamas asmeniškai. Taip, tikėtina, elgiasi ir mokiniai: su mokytojais ir kitose oficialesnėse situacijose pereina tik prie lietuvių kalbos, o su draugais kalba kaitaliodami kalbas. Kiek skirtųsi tai, kad mokiniai, bendraudami tarpusavyje, kartais pereina vien tik į anglų kalbą, o ne kaitalioja kalbas.

Pinkevičienė daro išvadą, kad anglų kalba vartojama norint parodyti profesionalumą ir modernumą, o rusų – stengiantis sutelkti grupę, parodyti draugiškumą. Rusiški ir angliški intarpai, citatos bei įvairios stilizacijos gausiai vartojami pokalbiui pagyvinti, emocijoms perteikti, juokaujant, pasakojant istorijas, kai siekiama tam tikro efekto (Pinkevičienė 2017: 101–102). Mokinių atveju dažniau vartojama tik viena užsienio kalba – anglų, tačiau, tikėtina, ji atlieka abiejų kalbų funkcijas: ir siekiant parodyti profesionalumą (galiu apie tam tikrą temą papasakoti ar parašyti angliškai), modernumą (moku anglų kalbą, todėl esu šiuolaikiškas, naudojuosi išmaniosiomis technologijomis), draugiškumą, ir pagyvinti pokalbį, ir parodyti, kad priklausu šiai grupei, noriu būti grupės nariu, taigi, kaip jau minėta, atlieka socialinės tapatybės kūrimo funkciją.

Tiesa, pasitaikė keletas mokinių, kurie teigė, kad anglų kalbos vartojimo tarpsnį jau „išauge“ ir nebenorintys tiek anglų kalbos, kad tas buvo jiems būdinga, kai buvo jaunesni:

70. T: *O kiek su klasiokais, su draugais yra tos angliškos kalbos tarpusavio kalbėjime?*

I: *Čia jau priklauso irgi nuo situacijos, yra angliški posakiai, kurie tinka tai situacijai, tai, aišku, juos tada reikia būtinai pasakyti, o lietuviškai kaip ir nėra tokio posakio, tiesiog nežinau jo. Iš tikrųjų mažiau vis naudojasi tos anglų kalbos, iš pradžių, kai buvo*

toks didelis susidomėjimas ja, visi stengdavos įterpt kokį žodį, kad parodyt, kad moki šitą anglų kalbą <...>. Žodžiu, tiesiog atrodo nebereikalingas tas anglų kalbos kišimas į lietuvių kalbą. (1_M_17_Pasvalys)

Ši mokinė teigia, kad kai kurie angliškai posakiai tiesiog būtini ir juos vartoja kalbėdama su bendraamžiais, nes kitaip tiesiog „neskamba“, o kartais ir trūksta lietuviškų atitikmenų. Tačiau jai nebesinori demonstruoti to, kad moka anglų kalbą, tokį jai anksčiau būdingą norą pasirodyti ji pastebinti jaunesnių giminaičių elgesyje. Taip pat jai praėjęs ir didelis susidomėjimas anglų kalba (apie tai, kad anglų kalbos vartojimas labiau sietinas su paauglystės etapu, plačiau žr. monografijos 2 skyr.). Dabar ji siekianti išmokti atskirti tarminį kalbėjimą ir bendrinę kalbą, mokėti kalbėti taisyklinga bendrine kalba, kai to prireikia, nes taisyklingą kalbėjimą bendrine kalba sieja su išsilavinimu. Iš šios mokinės kalbinio elgesio matyti, kad tyrimo dalyvė jau jaučianti susikūrusi reikiamą tapatybę tarp bendraamžių, jos neatsisakanti, tačiau dabar ji nori susikurti ir kitą tapatybę – išsilavinusio žmogaus, gebančio laisvai kaitaliovi vietinę kalbos atmainą ir oficialų jos variantą. Tokios nuostatos nebuvo dažnos, tačiau pasitaikė būtent tarp vyresnių mokinių. Apie jas jau buvo užsiminta ir kalbant apie nuostatas lietuvių kalbos atžvilgiu. Manytina, kad šios nuostatos turi ir socialinę funkciją („priklausau išsilavinusių žmonių sluoksniui, sieju save su šalimi“), ir utilitarinę („ruošiuosi egzaminams“, „noriu išvykti iš savo miesto studijuoti į didmiestį“, „noriu kalbėdamas bendrine kalba / taisyklinga kalba laisvai jaustis“, „noriu laisvai kaitaliovi tarmę / šnekamąją kalbą su bendrine kalba“).

Taigi galima teigti, kad **nuostatų anglų kalbos atžvilgiu elgesio lygmuo veda prie realių veiksmų** – mokiniai iš tiesų imasi savarankiškai mokytis anglų kalbos. Tai parodo, kad anglų kalba užima svarbią vietą mokinių gyvenime, ji jungia, vienija su bendraamžiais, padeda neišsiskirti iš jų, pritaipyti, yra tam tikras šios kartos „kodus“, tam tikra laisvalaikio leidimo „norma“, tam tikras kalbėjimo būdas, kuriantis šios kartos socialinę tapatybę.

APIBENDRINIMAS

Atlikus tyrimo dalyvavusių mokinių interviu analizę galima daryti išvadą, kad kognityviniu aspektu nuostatos lietuvių kalbos atžvilgiu yra labai palankios ir vienalytės, jos akivaizdžiai atlieka socialinės tapatybės funkciją, susipynusią su žinių funkcija: mokiniai neabejoja, kad lietuviai turi mokėti lietuvių kalbą, ją mylėti, puoselėti ir saugoti. Ir tai visiškai nesutampa su Poderienės ir Vaičiakauskienės (2019b: 314) teiginiu, kad „dalies respondentų, ypač besimokančių vyresnėse klasėse, etninės tapatybės savivoka ir kalbinė tapatybė yra silpna, todėl gimtoji kalba imama vertinti kaip bet kuri kita kalba“. Mūsų aprašomas tyrimas atskleidė, kad kaip tik mokiniai labai aiškiai sieja savo tapatybę

su lietuvių kalba. Beje, minėtos tyrėjos tame pačiame straipsnyje ir pačios teigia, jog „didžioji dalis mokinių nurodo lietuvių kalbos ir etninės tapatybės ryšį“ (Poderienė, Vaičiakauskienė 2019b: 311), ir tas ryšys suprantamas kaip pozityvus. Tačiau mokinių interviu analizė taip pat parodė, kad atsakymuose galima išvystyti ir utilitarinę aptariamą nuostatą funkciją – lietuvių kalbos Lietuvoje reikia kaip instrumento gerovei susikurti. Ir tai irgi yra pozityvi nuostata. Analizuojant elgesio komponentą išryškėjo dar viena nuostata – lietuvių kalba yra labai sunki. Manytina, kad tai mokyklos palaikoma su žinių funkcija sietina nuostata, kurios pagrindas labai abejotinas, todėl ji turėtų būti keičiama.

Kognityviniu lygmeniu atsiskleidė tokios nuostatų anglų kalbos atžvilgiu: mokiniai mano, kad anglų kalbą būtina mokėti, t. y. lyg savaime suprantamas dalykas, kad tai reikalingiausia kalba, taip pat kad ją būtina mokėti gerai, nes nuo to priklauso jų gerovė, ir kad tai kalba, kuri yra visame pasaulyje ir jungia su visu pasauliu. Nors anglų kalbai ir suteikiamas reikalingiausios kalbos statusas, tačiau mokiniai svarstė, ar gali pavadinti ją ir prestižine, dažnai ją lygino su lietuvių kalba, kurią vadino neįprasta, savita, unikalia, išskirtine, sava, gražia, turinčia ypatingą istoriją ir todėl prestižine. Iš atsakymų aiškėja mokinių nuomonė, jog prestižui būtina ypatybė yra išskirtinumas, savitumas. Per šį santykį tarp anglų kalbos įprastumo ir lietuvių kalbos išskirtinumo atsiskleidžia dar viena kognityvinių lygmenų nuostata anglų kalbos atžvilgiu – ji neišskirtinė, įprasta, paprasta, kasdienė, šios kalbos mokėjimas yra kasdienio gyvenimo norma. Dar viena išryškėjusi nuostata – anglų kalba kalbėti ir rašyti yra trumpiau, greičiau, paprasčiau ir ji geriau skamba. Kai kuriems angliškai lengviau kalbėti, rasti reikalingą žodį ar frazę, netgi išreikšti sudėtingesnes mintis, dažnas mokinių priešina anglų kalbos lengvumą ir lietuvių kalbos sudėtingumą, manoma, kad norint rašyti lietuviškai reikia labiau stengtis, o anglų kalba reikalauja mažiau pastangų. Mokiniai pripažįsta, kad į savo kalbą įterpia angliškus žodžius, o kartais ir pereina prie anglų kalbos, tą motyvuodami anglų kalbos lengvumu ir noru pritapti prie bendraamžių. Kognityvinių nuostatų lygmeniu matyti, kad anglų kalbai priskiriamos vertės visų pirma atlieka žinių funkciją („žinau, kaip atrodo šiuolaikinis pasaulis“) ir, be abejo, utilitarinę funkciją („anglų kalba leidžia priėti prie šiuolaikinių technologijų, mokėti jomis naudotis, sudaro galimybes bendrauti ir sužinoti“), be to, socialinę funkciją („anglų kalba jungia mane su kitais žmonėmis pasaulyje“, „anglų kalba jungia mane su bendraamžiais“). Pasakytina, kad bent iš dalies čia atsiskleidžia ir ego gynybinė funkcija („įterpiu angliškus žodžius į lietuvių kalbą, nes man taip lengviau, nes man sunku surasti atitikmenį“).

Jausminė mokinių vertinamoji reakcija lietuvių kalbos atžvilgiu yra taip pat palanki, bet, lyginant su kognityviniu lygmeniu, galima išvystyti daugiau įvairovės. Tuomet, kai kalba suvokiama kaip vertybė (brangiausia kalba), vienareikšmiškai, užtikrintai pasirenkama lietuvių kalba. Tai patvirtina mokyklose atlikto Poderienės ir Vaičiakauskienės (2019b: 311) tyrimo išvadas, kad „didžioji dalis respondentų nurodo emocinį ryšį su lietuvių kalba – ja didžiuojasi, nes laiko savo kalba“. Taigi galima teigti, jog tokiu atveju

nuostatos atlieka žinių ir socialinės tapatybės funkcijas. Tačiau, kai svarstoma, kuri kalba yra gražiausia, nors gana dažnas mokinys įvardija gimtąją kalbą, vis dėlto neretai toks vertinimas siejamas ir su kitomis kalbomis. Jausminį vertinimą tuomet nulemia kalbos (ne)įprastumo kriterijus. Kas yra įprasta, nevertinama kaip gražu, o lietuvių kalba ir yra įprasčiausia.

Interviu analizės duomenimis, jausminis anglų kalbos vertinimas yra neutralus, o tiksliau – anglų kalba šiuo atžvilgiu nevertinama, o jei vertinama, tuomet svarstoma ir daroma tai su įvairiomis išlygomis. Retas kuris informantas anglų kalbą vadina gražia, nors buvo ir tokių mokinių, tačiau ir jie tą sakydavo svarstydami, lygindami. Anglų kalba minima kaip patogi, bet ne miela, kai kurie mokiniai ją apibūdino kaip savą, tikėtina, kad jie turėjo omeny dažną ir įprastą jos vartojimą. Taigi anglų kalba nevertinama jausminiu požiūriu, nes visų pirma ji suvokiama kaip įrankis, kaip komunikacijos priemonė.

Kai mokiniai svarsto apie lietuvių kalbą elgesiniu nuostatų lygmeniu, išryškėja tiek socialinės tapatybės, tiek ego gynybinė funkcija, be to, galima išvelgti ir utilitarinės funkcijos apraiškų. Normomis grįstas kalbinis elgesys žodžiu ir raštu mokinių iš esmės vertinamas teigiamai, manant, kad taip išreiškiama pagarba savo šaliai ir taip kuriamas savo paties palankus įvaizdis. Tai daugumai informantų buvo svarbu. Su socialinės tapatybės funkcija gali būti susieta ir nuostata, kad skirtinguose kontekstuose bendraujant su skirtingais adresatais gali būti pasirenkamos skirtingos raiškos priemonės: oficialiau bendraujant – norminės, neformalioje komunikacijoje – normų ribas peržengiančios. Ir tai, mokinių nuomone, yra normalu, netrukdo pereiti nuo vienokio bendravimo prie kitokio. Tačiau elgesiniu nuostatų lygmeniu mokinių pasisakymuose itin ryški ir ego gynybinė nuostatų funkcija, kurios šerdis – mintis, kad lietuvių kalbos mokytis yra labai sunku. Tai aiškiai išsiugdyta nuostata, kurią, beje, palaiko ir mokytojai. Spėtina, kad tokiomis nuostatomis yra tarsi siekiama pasiteisinti, kodėl vyrauja nuomonė, jog „pokyčiai visuomenės neraštingumo linkme itin ryškūs“ (Miliūnaitė 2013: 193), o jaunimas yra neraštingas. Tačiau tokios gynybos nesirenka dalis mokinių, išreiškusių nuostatą, jog lietuvių kalbos mokytis nėra sunku, jei mokaisi. Tiesa, taip manančiųjų dalis nėra didelė. Šio skyriaus autorių nuomone, reikėtų keisti minėtą ego gynybinę nuostatą, kad lietuvių kalbos mokytis yra sunku. Ir spėtina, kad tai susiję ir su mokymo metodikos pasirinkimu. Be to, išryškėjo, kad, viena vertus, vyrauja neigiama mokinių nuostata, siejama su kitų taisyklėmis, kita vertus, yra nemaža dalis manančiųjų, kad taisyti kito kalbą yra svarbu, taigi tokia nuostata dalies informantų laikoma teigiama. Iš mokinių pasisakymų taip pat ryškėja mintis, kad nuostatos itin glaudžiai susijusios su mokymosi motyvacija. Greta *ideali*o „aš“ motyvacijos lygmens – reikia mokytis lietuvių kalbos, nes taip išreiški pagarbą savo šaliai, šios kalbos reikės darbe – ryškėja ir *privalomojo* „aš“ motyvacija – turi mokytis lietuvių kalbos, nes bus egzaminas. Tokios nuostatos susijusios ir su utilitarine funkcija. Apskritai, tyrimas patvirtino mintį, jog motyvacija ir nuostatos yra glaudžiai susijusios.

Elgesio lygmeniu daugumoje interviu vyrauja nuostata, kad anglų kalbos mokytis yra lengva. Mokiniai linkę lyginti gimtosios lietuvių ir anglų kalbos mokymąsi, ir šioje konkurencinėje kovoje laimi anglų kalba, kuri jiems atrodo lengvesnė. Mokiniai nekvestionuoja to fakto, kad anglų kalba yra užsienio kalba ir jos mokomasi kitaip, reikalavimai taip pat mažesni nei gimtajai kalbai. Jie siekia mokėti anglų kuo geriau ir todėl savarankiškai imasi veiksmų tam tikslui įgyvendinti – žiūrėti filmai, vaizdo įrašai anglų kalba, jei reikia, su lietuviškais ar angliškais subtitrais, ir anglų kalba vartojama su bendraamžiais. Tai savotiškas savo elgesio pateisinimas: anglų kalba lengvesnė, todėl man ji geriau sekasi, o lietuvių kalba sunkesnė, todėl ją prasčiau mokausi, su anglų kalba praleidžiu daug laisvalaikio, nes ją mokausi. Tad tokia nuostata bent iš dalies atlieka ego gynybinę funkciją. Nuostata, kad anglų kalbos reikia mokytis savarankiškai, turi ir socialinės tapatybės kūrimo funkciją: mokiniai mokosi ne tik dėl geresnės savo ateities, bet ir dėl laisvalaikio, siekdami pritaipiti prie bendraamžių, atrodyti šiuolaikiški, pažinti tą kultūrą, su kuria tapatinasi bendraamžiai. Interviu analizė leidžia daryti prielaidą, kad kodų kaita su anglų kalba – kalbant lietuviškai įterpiami angliški žodžiai arba perinama į anglų kalbą – iš dalies atlieka jaunimo žargoną funkciją. Toks teiginys neatitiktų tradicinės žargonų apibrėžties, tačiau svarbiausias dalykas čia būtų ne pati raiška, o funkcija. Nors jaunimas vartoja ne savo kalbos (lietuvių), bet kitos kalbos (anglų) jaunimo šnekamąją kalbą, bet tokiu būdu parodo, kad priklauso ir tapatinasi su tam tikra socialine grupe, kuria savo grupės ir savo socialinę tapatybę. Laisva, nevaržoma, grupę siejanti kalba, tam tikrą socialinę tapatybę kurianti kalba – toks lietuvių mokinių šnekamosios anglų kalbos vartojimas atitinka esminę žargoną funkciją. Anglų kalbos tarpai ar perėjimas prie anglų kalbos jungia, vienija su bendraamžiais, padeda neišsiskirti iš jų, pritaipiti, yra tam tikras šios kartos „kodas“, tam tikra laisvalaikio leidimo „norma“, tam tikras kalbėjimo būdas, kuriantis šios kartos socialinę tapatybę.

Pabrėžtina, kad šiame tyrime galėjo išryškėti tik deklaratyviosios mokinių nuostatos – tokios, kurias sąmoningai arba pasąmoningai demonstravo mokiniai, galbūt prieš tyrėjas stengdamiesi kabėti taip, kaip manė esant reikalinga. Tačiau numanu, kad bendrosios nuostatų ir jų funkcijų tendencijos, atlikus interviu analizę, vis dėlto atsiskleidžia.

LITERATŪRA

- Aliūkaitė, D., Mikulėnienė, D., Čepaitienė, A., Geržotaitė, L. (2017). *Kalbos variantiškumas ir jo vertinimas perceptyvosios dialektologijos požiūriu: variantų ir vietų vaizdiniai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Aliūkaitė, D., Mikulėnienė, D., Čepaitienė, A., Brazaitienė, L. (2020). *Lietuvių kalbos variantai: tyrėjo ir paprastojo kalbos bendruomenės nario perspektyvos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Baker, C. (1992). *Attitudes and Language*. Clevedon: Multilingual Matters Ltd.
- Bandzevičiūtė, G., Didjurgienė, A. (2010). *Studentų žargonas – skurdas ar turtas?* [interaktyvus]. Kauno kolegija. https://core.ac.uk/display/62656231?utm_source=pdf&utm_medium=banner&utm_campaign=pdf-decoration-v1 [žiūrėta 2022 m. vasario 1 d.].

- Čekuolytė, A. (2010). Jaunimo požiūris į angliškus žodžius suaugusiųjų kalboje. *Kalbos kultūra*, 83: 322–341.
- Dörnyei, Z. (2010). Researching motivation: From integrativeness to the ideal L2 self. In S. Hunston, D. Oakey (eds), *Introducing Applied Linguistics. Concepts and skills* (p. 74–83). London: Routledge.
- Ehala, M., Niglas, K. (2006). Language Attitudes of Estonian Secondary School Students. *Journal of Language, Identity, and Education*, 5 (3): 209–227.
- Gardner, R. C. (1985). *Social Psychology and Second Language Learning: the Role of Attitudes and Motivation*. London: Edward Arnold Ltd.
- Garrett, P. (2010). *Attitudes to Language*. Cambridge University Press.
- Garrett, P., Coupland, N., Williams, A. (2006). *Investigating Language Attitudes: Social Meanings of Dialect, Ethnicity and Performance*. Cardiff: University of Wales Press.
- Keturkienė, M., Vaicekauskienė, L. (2016). Lietuvių kalbos mokytojai standartinės ideologijos nelaisvėje: nuostatos, praktikos, pasekmės. *Darbai ir dienos*, 65: 31–52.
- Kibbermann, K., Kļava, G. (2017). The Use of Latvian in different sociolinguistic domains. In L. Lauze (ed.), *The Language Situation in Latvia: 2010–2015* (p. 93–122). Ryga: Latvian Language Agency.
- Lašinskaitė, A. A., Kisielūūtė, G., Jankauskaitė K., Vaicekauskienė, L. (2015). *Ar aš rašau prasčiau už savo tėvus?* Projekto „Mokslo pieva“ ataskaita. Vilnius.
- Matulionytė, A., Jakaitė-Bulbukienė, K. (2021). Studentų nuostatos bendrinės lietuvių kalbos ir norminimo atžvilgiu. *Taikomoji kalbotyra*, 16: 110–130. <https://doi.org/10.15388/Taikalbot.2021.16.7>
- McKenzie, R. M. (2010). *The Social Psychology of English as a Global Language: Attitudes, Awareness and Identity in the Japanese Context*. Springer.
- Miliūnaitė, R. (2009). *Dabartinės lietuvių kalbos vartosenos variantai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Miliūnaitė, R. (2013). Raštingumo problema interneto bendruomenės ir mokytojų akimis. *Kalbos kultūra*, 86: 192–211.
- Miliūnaitė, R. (2014). Mokytojai apie informacinių technologijų poveikį mokinių raštingumui. *Bendrinė kalba*, 87: 1–16.
- Oppenheim, A. N. (2001). *Questionnaire Design, Interviewing and Attitude Measurement*. London; New York: Continuum.
- Pinkevičienė, D. (2017). Mišri kalba darbo aplinkoje: atvejo tyrimas. *Taikomoji kalbotyra*, 9: 73–108. <https://doi.org/10.15388/TK.2017.17448>
- Poderienė, N., Tamulionienė, A. (2020). *Įveikti atskirti: grįžusių iš užsienio vaikų kalbinė integracija*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Poderienė, N., Vaičiakauskienė, S. (2019a). Lietuvių kalbos prestižas: mokinių nuostatos dėl lietuvių kalbos švietimo politikos kontekste. *Lituanistica*, t. 65, Nr. 3(117): 199–219.
- Poderienė, N., Vaičiakauskienė, S. (2019b). Etnolingvistinis gyvybingumas mokinių santykio su kalba aspektais. *Lituanistica*, t. 65, Nr. 4(118): 302–317.
- Ramonienė, M. (2013). Tarmės socialinė vertė: Lietuvos miestų jaunimo kalbinės nuostatos. *Taikomoji kalbotyra*, 2: 1–18. <https://doi.org/10.15388/TK.2013.17260>
- Stanionis, R., Kiliuvienė, D. (2009). Vyresniųjų klasių moksleivių požiūrio į anglų kaip užsienio kalbos mokymąsi tyrimas. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 1 (22): 163–172. Klaipėda: Klaipėdos universitetas.
- Šliogerienė, J., Masoodi, M., Gulbinskienė, D. (2016). Facebook as a tool in university English language education. *Acta paedagogica Vilnensia*, 36: 34–41.
- Tamulionienė, A. (2014). Anglų kalbos žodžių vartojimas aukštesniųjų klasių moksleivių tinklaraščiuose. *Bendrinė kalba*, 87: 1–15.
- Urbonaitė, D. (2019). Kaip apie lietuvių kalbą kalba lietuvių kalbos vadovėliai gimnazistams. *Taikomoji kalbotyra*, 12: 182–225. <https://doi.org/10.15388/TK.2019.17237>
- Urbonaitė, D., Vaicekauskienė, L. (2019). Gimtoji kalba mokykloje: Vakarų Europos švietimo paradigimų istorija su šiandieninės Lietuvos prieskoniu. *Archivum Lithuanicum*, 21: 233–254.

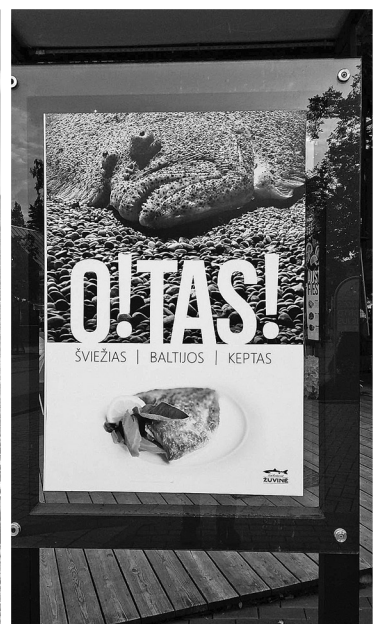
- Vaicekauskienė, L. (2006). Anglų kalbos svetimžodžiai ir socialinis identitetas Lietuvoje. *Darbai ir dienos*, 46: 65–78.
- Vaicekauskienė, L. (2020a). Globaliosios anglų kalbos socialinės reikšmės potencialas: ką rodo skirtingų bendruomenių tyrimai? *Taikomoji kalbotyra*, 14: 183–208. <https://doi.org/10.15388/Taikalbot.2020.14.13>
- Vaicekauskienė, L. (2020b). Maintaining power through language correction: a case of L1 education in post-Soviet Lithuania. In D. Chapman, J. D. Rawlins (eds), *Language Prescription: Values, Ideologies and Identity* (p. 145–170). Multilingual Matters.
- Vilkienė, L., Vilkaitė-Lozdienė, L., Bružaitė-Liseckienė, J. (2019). *Lietuvių kalba Vilniaus lietuviškose, lenkiškose ir rusiškose gimnazijose: mokėjimo kokybė, kalbinės nuostatos ir motyvacija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. https://www.vu.lt/leidyba/images/eknygos/Lietuviu_kalba_mokyklose.pdf
- VLE – *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga internetu: <https://www.vle.lt/> [žiūrėta 2022 m. vasario 1 d.].
- Zubaitienė, V. (2014). *Lietuvių leksikografija: istorija ir dabartis*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

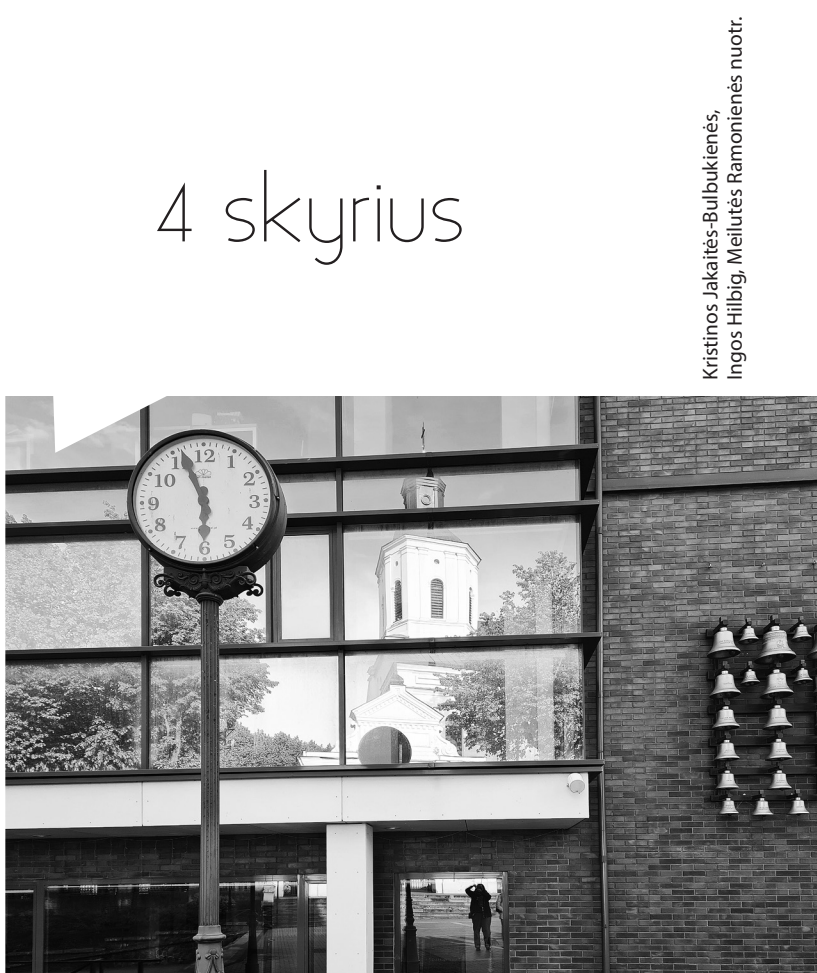
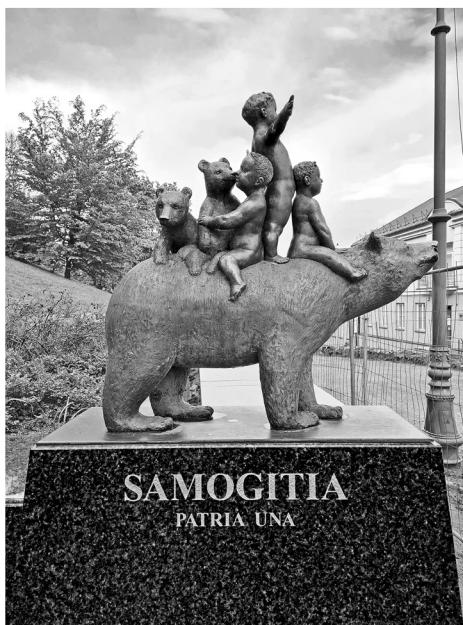

*Užsimani vīna dīna
Katēns švieži, skani pīna
Uns keliava šēn bei tēn
Bet tuo pīna niera tēn.*

*I pamati vīna dīna
Katēns orvi peli vīna
Nabreikieji jau tuo pīna
Peli gaudīs uns šindīna.*

Ernesta Jūdaitītē,
Pošēres pagrīndīnē mokyklā, 7 klāsē

Kristinos Jakaitės-Bulbukienės,
Ingos Hilbig, Meilutės Ramonienės nuotr.

„Išsilavinęs, įdomus, veiklus...“ – bendrine kalba ar tarme kalbantis žmogus?

Kristina Jakaitė-Bulbukienė

Ne vieną dešimtmetį Lietuvos mokyklose vyraujanti standartizacijos ideologija palaikė požiūrį, kad tarmių vertė yra mažesnė nei bendrinės kalbos. Tačiau gyvenimas keičiasi, visuomenėje vis daugiau diskutuojama apie standartizacijos idėją, jos supratimą, įgyvendinimą, atsiranda laisvesnio požiūrio, nebemanoma, kad reikia standartinę kalbą vartoti visur ir visada, kad galima atskirti viešą ir privačią vartoseną. Taip pat išpopuliarėjus socialiniams tinklams atsirado dar viena erdvė, kurioje kalba dažnai vartojama laisvai, kur ji yra labai arti sakininės, taip pat ir tarminės. Sustiprėjo ir kai kurių Lietuvos regionų etninės tapatybės paieškos, savitumo, išskirtinumo siekis, kartu išaugo tarmės vertė, atsirado tarmės svarbos suvokimas.

Tačiau jau užaugo ne viena karta, baigusi mokyklą, kurioje vyravo labai stipri standartizacijos idėja, karta, kur ne visi tarmę mokantys tėvai jos mokė savo vaikus. Šiai kartai bendrinė kalba ar su vietos tarme sumišusi bendrinė kalba yra gimtoji kalba, jau nebe mokykloje išmokta taisyklių rinkinį primenanti kalba, bet namų ir šeimos kalba, vienintelė, kurią moka, todėl sava ir graži. Kaip apie tarmes buvo manoma, kad jos kaimietiškos ir senamadiškos, taip apie bendrinę kalbą – kad ji šalta, nenatūrali ir oficiali. Tačiau visuomenėje matyti ryškūs pokyčiai, santykis su kalbos atmainomis kinta, todėl verta tirti, kur link einama.

1. TYRIMO TIKSLAS IR METODAS

Lietuvoje tyrimų apie tarmes ir bendrinę kalbą iš įvairių požiūrio taškų anksčiau yra atlikta nemažai (Kliukienė 2010; Aliūkaitė 2013; Dabašinskienė, Dagilytė 2013; Kalėdienė 2013; Kliukienė 2013; Ramonienė 2013a; 2013b; Aliūkaitė, Mikulėnienė 2016; Ramonienė 2017; Vaicekauskienė, Čičirkaitė 2017; Vaicekauskienė 2017; Matulionytė, Jakaitė-Bulbukienė 2021; ir kt.). Iš Loretos Vaicekauskienės (2017) atlikto tyrimo matyti, kad mokiniai kalbantiems bendrine ir Vilniaus kalba priskiria aukštesnes socialines vertes nei kalbantiems tarmiškai. Pažymėtina, kad mokiniai netarminę kalbėjimą sieja ne tiek su kalbinėmis savybėmis, kiek su vieta – Vilniumi. Įsitikinimas, kad kalbėtojas yra iš Vilniaus, paveikia jo savybių ir kalbos vertinimą. Kalbėtojui priskiriamos

aukščiausios socialinės savybės ir jo kalba vertinama kaip geriausia: taisyklinga, standartinė, raštingo, išsilavinusio, sėkmingo žmogaus kalba (Vaičekauskienė 2017: 138–140). Iš Meilutės Ramonienės (2013a) tyrimo su mokiniais išryškėjo tarmės menkesnis prestižas ir menkesnė socialinė vertė, palyginti su bendrine kalba, buvo gana griežtai apibrėžiamos tarmės vartojimo ribos, susijusios tik su privačia, neoficialia komunikacija. Taip pat atsiskleidė, kad nors tarpe kalbantys neišskiriami viršesniu statusu ir socialine galia, dažniausiai matomi kaip kaimo aplinkos žmonės, nešiuolaikiški, susiję su senoviškomis tradicijomis, tačiau buvo itin pabrėžiamas tarpe kalbančiųjų socialinis patrauklumas, išryškinama su tarpe siejama socialinio solidarumo dimensija ir atsispyrimo standartizacijai žavesys (Ramonienė 2013a: 15). O Akvilės Matulionytės ir Kristinos Jakaitės-Bulbukienės tyrimas su studentais parodė, kad pusei jų gražiausia lietuvių kalbos atmaina yra bendrinė kalba, o kitiems – jų pačių tarmė, miesto ar miestelio kalba arba kita tarmė, kito miesto ar miestelio kalba (Matulionytė, Jakaitė-Bulbukienė 2021: 117), taigi palankiai vertinama ir viena, ir kita atmaina.

Šiame skyriuje nagrinėjamos visuomenės nuostatos skirtingų kalbinių atmainų atžvilgiu. Kaip teigia Peter'is Garrett'as, nuostatos yra vertinamasis požiūris į bet kurį socialinį objektą, tai gali būti ir kalba, ir nauja vyriausybės politika, šis požiūris yra iš dalies stabilus, todėl jį galima nustatyti (Garrett 2010: 20)¹. Nuostatos yra išmokstamos, patys svarbiausi mokymąsi lemiantys veiksniai – asmeninė patirtis ir socialinė aplinka, įskaitant ir medijas (ten pat: 22). Pačios kalbinės atmainos neturi socialinės reikšmės, ją joms suteikia visuomenė (plačiau apie nuostatas kalbama Įvade). Šio skyriaus tikslas – atskleisti, kokios yra visuomenėje vyraujančios nuostatos bendrinės kalbos ir tarmių atžvilgiu, kokios socialinės vertės yra priskiriamos šioms atmainoms, siekiama palyginti jas tarpusavyje, pasižiūrėti, ar keičiasi visuomenės nuostatos, jei taip, tai kur linkstama.

Pasirinktas metodas – kiekybinė analizė (1 003 anketos) derinama su kokybine interviu (100 interviu) analize (plačiau apie apklausos ir interviu atlikimą rašoma Įvade). Nagrinėjami tie kiekybinės anketos ir kokybinių interviu klausimai, kuriais buvo prašoma apibūdinti bendrinė kalba ar tarpe kalbantį žmogų. Kiekybinei analizei naudojami tiek aprašomosios, tiek išvadų statistikos metodai. Nors pagal visą klausimyną ir interviu scenarijų respondentai ir informantai suprato, kad pagrindinis tyrimo tikslas yra kalba, tačiau analizuojami klausimai buvo netiesioginiai, prašyta apibūdinti ne pačią kalbos atmainą, bet tam tikra atmaina kalbantį asmenį. Tiriant nuostatas, dažnai naudojami netiesioginiai metodai, nes „manoma, kad kalbinio, ypač neprestižinio, kodo gyvybingumą ir išlikimo priežastis patikimiau gali atskleisti ne tiek paties kodo vertinimai, kiek asociacijos su jį vartojančiais kalbėtojais“ (Ramonienė 2017: 103). Tam plačiai naudojamas Wallace'o Lambert'o ir jo komandos (1960) sukurtas kaukės metodas. Apie jį taip pat plačiau kalbama šios knygos Įvade.

¹ Čia ir toliau versta šio skyriaus autorės – Kristinos Jakaitės-Bulbukienės.

Kaip teigia Garrett'as, kalbančiojo kalbos atmaina sukelia tam tikrą kalbinės ideologijos veikiamą požiūrį apie kalbėtoją ir jo priklausymą socialinei grupei, taip pat daromos stereotipinės prielaidos apie bendras tos socialinės grupės narių savybes (Garrett 2010: 33). Iš kalbinės atmainos vertinimo atsiskleidžia socialinis kalbos vartotojų statusas ir kartu kalbinės atmainos socialinė vertė. Iš kylančių asociacijų apie kalbėtoją išgaunamos netiesioginės (pasąmoningosios) nuostatos, kurios geriau atspindi kalbėtojo pasirinkimą nei tiesiogiai apie kalbinę atmainą išsakytos (sąmoningosios) nuostatos. Garrett'as išryškėjusius dalykus skirsto į keturias grupes²:

- 1) galia (dominuojantis, valdantis, autoritetingas, atkaklus, stiprus, galingas);
- 2) kompetencija (patikimas, protingas, gebantis, darbštus, išsilavinęs, ambicingas);
- 3) solidarumas (linksmas, draugiškas, šiltas, mėgstantis juokauti, malonus, patrauklus);
- 4) statusas (išsilavinimas, profesija, pajamos, socialinė klasė) (ten pat: 66).

Vaicekauskienė pažymi, kad „kalba varijuoja ir keičiasi ne pati iš savęs, o todėl, kad dalyvauja *socialinės reikšmės kūrimo* procesuose. Žmonės „žino“, kas yra kas ir su kuo, ir pagal tą žinojimą, jo keliamas emocijas veikia – perima kalbos formas, kurios turi naudingą socialinę vertę, ir atsisako tokių, kurios kels neigiamų asociacijų <...>. Kalbėtojų vertinimai veikia ne vien atskiras kalbos formas, bet ištisu kalbos atmainų likimą“ (Vaicekauskienė 2017: 111). Taigi kalbėtojų vertinimus verta tyrinėti ne tik siekiant atskleisti pačią kalbinę situaciją, bet ir dėl galimybės pamatyti kalbinę ateitį. Taip pat ši tyrėja teigia, kad ateitį lemia užslėptas, nematomas kalbėtojų manymas, apie kurį patys žmonės nenutuokia, kalbos formų socialinės reikšmės, atsirandančios per asociaciją su kalbėtojų tipais ir kalbos vartojimo vietomis. Kol kalbos ar jos formų reikšmės teigiamos, t. y. atitinka kalbos vartotojams reikalingą socialinę tapatybę, ta kalba yra vartojama ir turi galimybę išlikti, o jei neigiamos – galime nutuokti, kodėl vartotojai jos po truputį atsisako (Vaicekauskienė 2017: 112–113). Tokią mintį išsako ir Daiva Aliūkaitė: būtent nesąmoningosios nuostatos turi poveikį kalbos kaitai, atskleidžia tikrąjį vertintojo veidą (Aliūkaitė 2013: 245).

Šio projekto kiekybiniame klausimyne respondentų buvo prašoma pasirinkti vieną iš dviejų opozicinių savybių. Atskirai buvo klausiama apie bendrine kalba ir tarmiškai kalbantį žmogų. Apibūdinimų poros sudarytos remiantis Garrett'o išskirtomis ir iš šiame straipsnyje minėtų tyrimų apie lietuvių kalbos tarmes ir bendrinę kalbą žinomomis stereotipinėmis nuostatomis. Išskirtos tokios grupės:

- 1) **išsilavinimas:** išsilavinęs – neišsilavinęs;
- 2) **darbinis statusas:** užima aukštas pareigas – dirba paprastą darbą;
- 3) **gyvenamoji vieta:** iš didelio miesto – iš miestelio ar kaimo;

² Kadangi šis skirstymas atsirado iš tyrimų, kuriuose respondentai vertino skirtingomis atmainomis kalbančių žmonių balso įrašus, tai vertinant buvo apibūdinamas ne tik asmuo, jo būdo savybės, bet ir balsas: „stiprus balsas“, „malonus balsas“.

- 4) **kalbėsena:** oficialus – paprastas, kasdieniškas; stengiasi kalbėti taisyklingai – kalba, kaip išeina;
- 5) **socialinis patrauklumas:** šiltas – šaltas, malonus – pasipūtęs, įdomus – nuobodus;
- 6) **gebėjimas veikti:** veiklus – pasyvus, pasitikintis – abejojantis.

Taigi apibūdinti bendrine kalba ir tarmiškai kalbantį žmogų buvo prašoma iš viso remiantis dešimčia savybių porų.

2. POŽIŪRIS Į BENDRINE KALBA KALBANTĮ ŽMOGŲ

Pirmoje lentelėje atsispindi statistiniai duomenys apie bendrine kalba kalbantį žmogų. Respondentams buvo pateiktas toks klausimas: „Pažymėkite, koks Jums atrodo bendrine kalba kalbantis žmogus?“ ir buvo siūloma rinktis iš penkių atsakymo variantų: „pritarčiau kairiajam apibūdinimui“ / „turbūt pritarčiau kairiajam apibūdinimui“ / „nežinau“ / „turbūt pritarčiau dešiniajam apibūdinimui“ / „pritarčiau dešiniajam apibūdinimui“. (Ne)pritariantieji ir turbūt (ne)pritariantieji vienam ar kitam apibūdinimui interpretuojant sujungti kartu, kad aiškiau atsiskleistų bendrosios tendencijos.

1 LENTELĖ. Pažymėkite, koks Jums atrodo bendrine kalba kalbantis žmogus?

Pritarčiau / turbūt pritarčiau kairiajam apibūdinimui	Nežinau	Pritarčiau / turbūt pritarčiau dešiniajam apibūdinimui
Išsilavinęs – Neišsilavinęs		
74 %	23 %	3 %
Užima aukštas pareigas – Dirba paprastą darbą		
52 %	41 %	7 %
Iš didelio miesto – Iš miestelio ar kaimo		
43 %	48 %	9 %
Oficialus – Paprastas, kasdieniškas		
61 %	27 %	12 %
Stengiasi kalbėti taisyklingai – Kalba, kaip išeina		
73 %	21 %	6 %
Šiltas – Šaltas		
56 %	37 %	7 %
Malonus – Pasipūtęs		
63 %	32 %	5 %
Įdomus – Nuobodus		
52 %	40 %	8 %
Veiklus – Pasyvus		
53 %	42 %	5 %
Pasitikintis – Abejojantis		
62 %	33 %	5 %

Suprantama, tokia klausimo formuluo­­tė ir atsakymų variantai galėjo atrodyti kiek neįprasti, anksčiau nematyti, tačiau tikėtina, kad jie vis dėlto atskleidžia bendrą Lietuvos gyventojų požiūrį.

Visų pirma, į akis krinta tai, kad beveik trys ketvirtadaliai (74 proc.) respondentų bendrine kalba kalbantį žmogų apibūdina kaip *išsilavinusį*, taigi jam suteikiama socialiai pageidautina, vertinga savybė. Pusė respondentų (52 proc.) bendrine kalba kalbančiam žmogui suteikia ir kitą vertingą, socialiai pageidautiną savybę – yra linkę apibūdinti jį kaip *užimantį aukštas pareigas*, vadinasi, turintį stabilias pajamas ir priklausantį aukštesnei socialinei klasei. Tačiau reikia pažymėti ir tai, kad du penktadaliai (41 proc.) darbo klausimu renkasi atsakymą „nežinau“, taigi jie nesieja darbinės padėties su kalbėjimu bendrine kalba.

Taip pat beveik trys ketvirtadaliai (73 proc.) respondentų linkę manyti, kad bendrine kalba kalbantis asmuo *stengiasi kalbėti taisyklingai*, taip pažymėdami vieną iš svarbiausių standartizacijos idėjų – kalbėti pasirinkus vieną variantą, kuris laikomas taisyklingu, nustatytu autoritetų. Manytina, kad su taisyklingu kalbėjimu susijusi ir dar viena savybė, kurią renkasi beveik du trečdaliai (61 proc.) respondentų – bendrine kalba kalbantis žmogus atrodo *oficialus*. Toks požiūris, viena vertus, susijęs su bendrinės kalbos vartojimu viešojoje, oficialioje aplinkoje, kita vertus, ir su tam tikru nenatūralumu – tai kalba, kurios reikia mokytis, kuria kalbant reikia stengtis, kalbėti kitaip, nei esi įpratęs.

Tačiau iš atsakymų neatrodytų, kad su bendrine kalba siejamas oficialumas trukdytų bendrine kalba kalbančiam žmogui būti socialiai patraukliam ar kompetentingam veikti: daugiau nei pusė respondentų mano, kad toks žmogus yra *šiltas* (56 proc.), *malonus* (63 proc.), *įdomus* (52 proc.), *veiklus* (53 proc.) ir *pasitikintis savimi* (62 proc.). Kiekybinės apklausos respondentai taip pat buvo tiesiogiai klausiami, ar bendrinė kalba jiems skamba maloniai, t. y. tirtos ir jų sąmoningosios, o ne pasąmoningosios nuostatos kalbinės atmainos požiūriu. Pažymėtina ir tai, kad keturi penktadaliai (82 proc.) respondentų dažniau rinkosi atsakymą, kad bendrinė kalba skamba „labai maloniai“ ir „maloniai“ (žr. 2 lentelę), taigi jausminė nuostata kalbos atmainos atžvilgiu tiesiogiai atspindi bendrine kalba kalbančiojo socialinį patrauklumą.

2 LENTELĖ. Kaip Jums skamba bendrinė lietuvių kalba?

Labai maloniai / Maloniai	82 %
Nei maloniai, nei nemaloniai	15 %
Nemaloniai / Labai nemaloniai	1 %
Neturiu nuomonės	2 %
Iš viso	100 %

Nors du penktadaliai (43 proc.) respondentų mano, kad bendrine kalba kalbantis žmogus yra iš *didelio miesto*, tačiau beveik pusė (48 proc.) pasirinko atsakymą „nežinau“, tad galima teigti, kad toks pasirinkimas rodo, jog respondentai tokio kalbėjimo su tam tikra gyvenamąja vieta nelinkę aiškiai sieti. Nors labiau linkstama manyti, kad bendrine kalba kalbantis žmogus gyvena dideliame mieste, tačiau jis gali gyventi ir dideliame mieste, ir miestelyje ar kaime.

Apžvelgus bendras tendencijas, koks yra bendrine kalba kalbančio žmogaus vaizdinys, verta pasižiūrėti, kokios socialinės grupės linkusios dažniau pasirinkti vieną ar kitą apibūdinimą. Analizuojant kiekybinius duomenis detaliau, buvo žvelgiama į tokius parametrus: lytis, amžius, išsilavinimas, gimtoji kalba ir tarmės (ne)mokėjimas. Krinta į akis tai, kad dažniau iš kitų socialinių grupių išsiskiria moterys, amžiaus grupės įvairuoja, bet dažniau stipresnę nuomonę turi jaunos. 18–24 metų moterys statistiškai reikšmingai dažniau manė, kad bendrine kalba kalbantis žmogus yra *šiltas, įdomus, užima aukštas pareigas*. Kad bendrine kalba kalbantis žmogus yra iš *didelio miesto*, statistiškai reikšmingai daugiau manė 18–24 metų tiek moterys, tiek vyrai. Visų amžiaus grupių moterys dažniau manė, kad bendrine kalba kalbantis žmogus yra *išsilavinęs, veiklus, stengiasi kalbėti taisyklingai, yra pasitikintis savimi*. Vertindamos *išsilavinimo* ir *pasitikėjimo savimi* savybes labiau išsiskyrė 45–74 metų moterys. Kad toks žmogus *oficialus*, statistiškai reikšmingai daugiau manė 18–44 metų moterys. Taigi apibendrinant visus išvardytus dalykus matyti, kad jaunos moterys (18–24 metų) apibūdindamos bendrine kalba kalbantį žmogų 9 kartus iš 10 (išskyrus apibūdinimą *malonus*) dažniau nei kitos visuomenės grupės buvo linkusios skirti jam labiau teigiamą apibūdinimą pagal statusą, išsilavinimą, kompetenciją veikti ir patrauklumą, tačiau taip pat jos dažniau manė, kad taip kalbantis žmogus oficialus ir stengiasi kalbėti taisyklingai, taigi bendrinę kalbą labiau siejo su viešąja, galbūt darbo, aplinka ir su nenatūralumu.

Tokie rezultatai turbūt neturėtų stebinti, nes sociolingvistų seniai pastebėta, kad moterys ir vyrai skiriasi pagal savo nuostatas, taip pat svarbus ir jų amžius. Paprastai merginos yra linkusios geriau vertinti standartinę, taisyklingą kalbą ir išsakyti tokias nuostatas, kurios visuomenėje laikomomis „teisingomis“, o vaikinai, atvirkščiai – linkę peržengti ribas, palaikyti nestandartines kalbos atmainas. Iš Vaicekauskienės aprašyto mokinių tyrimo išryškėjo, kad atsakydami į tiesioginius klausimus apie kalbines atmainas, ir merginos, ir vaikinai geriau vertino vietos tarmę, tačiau iš jų pašąmoningųjų nuostatų atsiskleidė, kad merginos geriau vertino netarmines formas, o vaikinai tarmes (Vaicekauskienė 2017: 121). Kad vaikinai lojalesni regiolektinėms atmainoms, o merginos palankiau vertina bendrinę kalbą, patvirtina ir Aliūkaitės tyrimas su mokiniais (2013: 244). Taip pat ši tyrėja teigia, kad merginoms apskritai būdinga kurti teigiamesnius sociolingvistinius portretus visų kalbinių atmainų atžvilgiu nei vaikinams (ten pat: 245). Taigi šiame skyriuje aprašomas tyrimas patvirtintų ir paremtų tokius rezultatus: moterys, o ypač jaunos, dažniau priskiria teigiamas savybes bendrine kalba kalbančiam žmogui.

Pažvelkime į kitus parametrus. Kad bendrine kalba kalbantis žmogus yra *išsilavinęs* ir *oficialus* – taip manė statistiškai reikšmingai daugiau asmenų, kurie moka kalbėti tarmiškai. Tad tarmiškai kalbantys žmonės labiau jaučia skirtumą tarp kasdienio ir viešo kalbėjimo ir labiau linkę bendrinę kalbą sieti su išmoktais dalykais. Taip pat iš duomenų matyti, kad aukštąjį išsilavinimą turintys asmenys statistiškai reikšmingai dažniau manė, kad bendrine kalba kalbantis žmogus yra *išsilavinęs*. Taigi matyti, kad ir patys mokslus baigę žmonės bendrinę kalbą sieja su išsilavinimu galbūt todėl, kad mokantis vartojama būtent bendrinė kalba.

Kad bendrine kalba kalbantis žmogus yra *malonus*, statistiškai reikšmingai daugiau manė tų, kuriems lietuvių kalba gimtoji, bet šis rezultatas turbūt nestebina, nes negimtakaliai (iš visų apklausos dalyvių 13 proc. lietuvių kalba buvo negimtoji) dažniau rinkosi atsakymą „nežinau“, nenorėdami vertinti ne savo kalbos atmainų.

Labai svarbu atkreipti dėmesį į atsakymą „nežinau“, apie kurį buvo ką tik užsiminta. Tai buvo tikrai dažnas pasirinkimas klausiant apie kai kuriuos aspektus. Trečdalis ar daugiau nei trečdalis tokių atsakymų buvo apie socialinį patrauklumą ir veiklumą (svyruoja nuo 32 proc. iki 40 proc.), o mažiausiai tokių atsakymų sulaukta atsakant apie išsilavinimą ir kalbėjimo taisyklingumą (atitinkamai 23 proc. ir 21 proc.). Tai, kad šioms ypatybėms buvo linkstama labiausiai pritarti, ir tai, kad buvo mažiausiai neapsisprendusiųjų, rodo, jog būtent šios dvi savybės labiausiai ir išskiria kalbantįjį bendrine kalba, o kitos, nors linkstama jas priskirti bendrine kalba kalbančiam žmogui, nėra visuotinai visuomenėje pripažįstamos, visų stereotipiškai su juo siejamos.

Kita vertus, įsižiūrėjus atidžiai į kiekybinius duomenis, matyti, kad atsakymą „nežinau“ (pagal visus apibūdinimus) statistiškai reikšmingai dažniau rinkosi tie, kurių gimtoji kalba rusų, nemokantieji tarmės (9 kartus dažniau iš 10), žemesnio nei aukštojo išsilavinimo žmonės (7 kartus iš 10) ir 45–74 metų vyrai (5 kartus iš 10). Taigi galima manyti, kad tokį atsakymą lėmė ir tai, jog dalis respondentų retai susiduria su skirtingomis lietuvių kalbos atmainomis, nes gyvena kitų kalbų aplinkoje. Tie, kurie nemoka tarmės, galbūt jaučiasi turį per mažai kompetencijos spręsti, koks yra viena ar kita lietuvių kalbos atmaina kalbantis žmogus, galbūt net neskiria lietuvių kalbos tarmių, nes per mažai su jomis susiduria.

Šis tyrimas ir patvirtintų, ir iš dalies paneigtų kitų mokslininkų atrastus dalykus. Ramonienės (2017: 104) 2012 m. atliktame tyrime dalyvavo 89 mokiniai, kurie buvo paprašyti apibūdinti įvairiomis kalbos atmainomis kalbančius žmones. Apibūdinami bendrine kalba kalbantį žmogų, mokiniai dažniausiai rinkosi tokias jos savybes: *išsilavinęs, protingas, rimtas, atsakingas, pasitikintis savimi, siekiantis tikslo, vadovaujantis, malonus, sąmojingas, turintis gerą darbą, patikimas, gabus* ir *sėkmingas*, o patys dažniausi apibūdinimai buvo *išsilavinęs* (keturi penktadaliai respondentų) ir *protingas* (du trečdaliai respondentų). Pažymėtina, kad ir Ramonienės, ir šiame skyriuje aprašomame tyrime labai panašus skaičius respondentų (beveik pusė) manė, jog toks žmogus yra

iš miesto, vadinasi, nėra visuotinės nuomonės, kad taip kalba išskirtinai miesto žmogus. Tačiau tyrimuose skirtingai vertinamas bendrine kalba kalbančiojo patrauklumas. Iš šiame skyriuje aprašomo tyrimo matyti, kad daugiau nei pusė respondentų bendrinę kalbą vartojančiam žmogui linkę priskirti tokias savybes kaip *šiltas, malonus, įdomus, veiklus*, tačiau Ramonienės tyrime apibūdinusių bendrine kalba kalbantį žmogų kaip *nuoširdų, šiltą, linksmą, draugišką, mielą* ir *fainą* buvo labai mažai (svyravo nuo kelių iki keliolikos procentų), vienintelė dažnesnė socialiai patraukti savybė – *įdomus* (du penktadaliai respondentų). Taigi iš šiame skyriuje aprašomo tyrimo išryškėjo daug patrauklesnis bendrine kalba kalbančio žmogaus portretas. Lieka atviras klausimas, kodėl taip skiriasi tyrimų rezultatai. Būtų galima manyti, kad tą lėmė skirtinga tyrimo prieiga, taip pat gali būti, kad per dešimtmetį iš dalies pakito bendrine kalba kalbančio žmogaus vaizdinys.

Matulionytės ir Jakaitės-Bulbukienės (2021) tyrime apklausti 125 studentai, atviru klausimu jie buvo paprašyti įvardyti bendrine kalba kalbančio žmogaus ypatybes. Pusė studentų teigė, kad toks žmogus *išsilavinęs*, kitos kiek dažniau įvardytos savybės buvo *lietuvų kalbos taisyklių išmanymas, pedantiškumas, mandagumas, normalumas* ir *buvimas iš didelio miesto* (Matulionytė, Jakaitės-Bulbukienė 2021: 119). Įdomu, kad kartu su lietuvių kalbos taisyklių išmanymu atsiskleidė ir pedantiškumas – siekis sužiūrėti visas smulkmenas, ir mandagumas, kuris būtų sietinas su aukšta kultūra, išmanymu, kaip elgtis tam tikrose situacijose.

Daivos Aliūkaitės ir Danguolės Mikulėnienės (2016) aprašytame tyrime, kuriame analizuoti asociatų užduotį atlikusių 1 415 mokinių duomenys, taip pat išryškėjo, kad *išsilavinimo* požymis bendrinės kalbos vaizdinyje yra skiriamasis. Asociatų lygmeniu *išsilavinimas* buvo verbalizuojamas *išprusimo, išsilavinimo, išsimokslinimo, aukšto intelekto, proto, žinių* ir pan. kategorijomis. Apžvelgusios rezultatus, autorės kelia mintį, kad jaunieji kalbos bendruomenės nariai bendrinės kalbos kompetenciją pirmiausia siedami su išsilavinusiais žmonėmis nuosekliai ją stereotipizuoja, nes kalbinė asmenybė nėra vienamatė. Dėl nuostatos išsilavinusių žmonių vartojamą kodą tapatinti su bendrine kalba jaunimas gali prarasti kritinį kitų kalbėtojų vartojamo kodo vertinimą (Aliūkaitė, Mikulėnienė 2016: 30). Šiame skyriuje aprašomas tyrimas taip pat patvirtina, kad išsilavinimo matas, kaip matyti iš jau aptartų kiekybinių ir aptarsimų kokybinių duomenų, labai svarbus stereotipizuojant bendrine kalba kalbantį kalbėtoją, tačiau iš kokybinių duomenų matyti, kad *išsilavinimas* ne visuomet turi tik teigiamą reikšmę. Be to, reikia pridurti, kad vertindami tarmiškai kalbantį žmogų beveik pusė respondentų jam taip pat priskyrė išsilavinimo požymį (žr. 3 poskyr.), tad šis tyrimas rodo, kad kalbiniuose vaizdiniuose *išsilavinimas* nėra vien tik bendrine kalba kalbančio žmogaus požymis, nėra taip, kad jei kalbi bendrine kalba, esi išsilavinęs, jei tarmiškai – ne.

Per kokybinius interviu paklausti, koks atrodo bendrine kalba kalbantis nepažįstamasis, informantai atsakydavo įvairiai. Dalis jų neatsakydavo į klausimą arba tokiam

žmogui nepriskirdavo jokių savybių, sakydavo, kad negali kalbėti abstrakčiai jo nepažinodami (1 pvz.). Tačiau didžioji dauguma įvardydavo bent vieną savybę, o iš jų pati dažniausia – *išsilavinimas*. Kaip matyti ir iš pateikiamų interviu ištraukų, bendrinė kalba kalbantis žmogus visų pirma atrodo *išsilavinęs*, taip pat *šviesus*, *protingas*, *draugaujantis su mokslu* (2–7 pvz.) – taigi išryškėjo ir buvo patvirtintas tas pats dalykas, kuris jau buvo matomas iš kiekybinės anketos ir kitų tyrimų. Kitos savybės nurodomos rečiau, dažnai pabrėžiama, kad jas sunku įvardyti, nes negalima apie žmogų spręsti vien tik iš kalbėjimo, kai kurie informantai pabrėžia, kad nepriskirtų ir išsilavinimo savybės, kol neišgirstų, ką ir kaip tas nepažįstamas žmogus šneka (8 pvz.).

1. *Nežinau, net neturiu ką galvot, tai gal tas pats: nei blogai, nei gerai. Blogai nėra, nežinau, neturiu nuomonės, ne, kažkaip.* (1_M_16_Gelgaudiškis³)
2. *Gal šiaip niekad to neanalizavęs, bet, manau, sukuria šviesų gal, šviesaus žmogaus, išsilavinusio tą tokią portretą, pirmą įspūdį.* (V_37_Marijampolė)
3. *Visada pagalvoju, kad labai išsilavinęs turėtų būti žmogus. Nežinau, kodėl man ta švari bendrinė kalba tai kažkokį neša tokią žinią, kad žmogus yra, kad žmogus tiesiog su mokslu draugauja visą gyvenimą. Ir nežinau, visada atrodo, kažkokią gerą žinutę visada duoda ta bendrinė kalba švari.* (M_34_Pasvalys)
4. *Man tai būtų labai smagu, kad aš tą girdėčiau, bet aš paskui pati pradėčiau labai varžytis, nes aš greičiausia taip nekalbu, ir aš pati varžyčiausi labai su juo kalbėt. Man atrodo, išsilavinęs tai atrodo, kad išsilavinęs, bet ar ten miestas, ar kaimas, tai sunku čia pasakyti, nes iš tikrųjų, kad kaimas, tai nereiškia, kad visai tu ten nieko nematai gero. Kad išsilavinęs, tai čia sutinku su tuo, o daugiau tai negalėčiau nieko spręst iš pirmo karto.* (M_43_Marijampolė)

Dalis informantų svarstė, kur toks žmogus galėtų gyventi – mieste ar kaime. Kaip matyti iš 4 pavyzdžio, informantė teigia, kad negalima pasakyti, ar toks žmogus yra iš miesto, ar iš kaimo, nes ir išsilavinęs žmogus gali gyventi kaime. O 8 pavyzdyje atsiskleidžia atvirkščia nuomonė – informantė manytų, kad toks žmogus yra iš didelio miesto, tačiau ar jis išsilavinęs, nuspręstų vėliau, su juo pabendravusi.

Dar vienas svarbus dalykas, išryškėjęs iš interviu: dalis informantų jaučiasi *įsitempę, nejaukiai, varžosi* būdami šalia bendrinė kalba kalbančio žmogaus, lygina savo ir jo kalbėjimą, *bijo suklysti* (4 ir 5 pvz.), iš interviu atrodytų, kad vertina savo kalbėjimą prasčiau, kad jų pačių kalba neatitinka įsivaizduojamo idealo. Tačiau kito žmogaus kalbėjimas bendrinė kalba sukelia ir gerus jausmus, ne tik sumišimą – vieni teigia, kad

³ Pirmasis skaičius santrumpoje žymi apklausto informanto eilės numerį tam tikroje vietovėje (jeigu yra keli informantai, kurių duomenys sutampa), M/V – lytį (moteris/vyras), kitas skaičius reiškia amžių, o tada nurodoma vietovė, kurioje imtas interviu.

būtų *smagu* girdėti tokį kalbėjimą (4 ir 6 pvz.), o kiti, kad bendrinė kalba *atneša gerą žinutę* (3 pvz.). Pažymėtina ir tai, kad 3 pavyzdyje cituojama informantė prideda, kad bendrinė kalba yra *švari*. Toks žmogus atrodo ir socialiai patrauklus, įvardijamas kaip *įdomus* (5 pvz.). Informantus savo bendrinę kalbą vertinant kaip nepakankamai gerą rodo ir tai, kad iš kito bendrine kalba kalbančio žmogaus *siekiama mokytis* (6 pvz.). Tačiau pasitaikė ir tokių informantų, kuriems kalbantysis bendrine kalba atrodo *pasikėlęs*, reikia *išlaikyti nuo jo atstumą* (7 pvz.), nors ir toks žmogus atrodo išsilavinęs, tačiau šiuo atveju išsilavinimas siejamas su *nenatūralumu, knygiškumu*.

5. *Pirmiausia gal truputį pasidaro nejauku ir pati įsitempiu, kad nesuklysciau ir kad pati nepasirodyčiau, kad kaip nors prasčiau kalbu, ir kažką tokio. Išsilavinęs, įdomus, protingas.* (2_M_16_Gelgaudiškis)
6. *Pagalvoju, kad labai išsilavinęs, kad puikiai moka kalbą, ir panašiai, ir smagu su juo bendrauti, mokiniesi iš jo ir panašiai.* (10_M_18_Gelgaudiškis)
7. I:⁴ *Iš tikro tie žmonės, kurie turi tą tarmišką kalbą, nelabai mėgsta tų, kurie bendrine kalbą kalba tiesiog, ar ten labai, kaip pasakyt, pasikėlę, ar kokie, na, tiesiog jau atitinkamai ir kalbi su tokiu žmogum ta irgi bendrine kalba, atstumą išlaikai, <...> išsilavinęs.*
T: *O kodėl atrodo bendrine kalba kalbantis žmogus išsilavinęs?*
I: *Tiesiog vartoja tokius žodžius, kurie yra vartojami knygoje, nenatūralus, žodžiu, specialiai išmokęs kalbos.* (6_M_17_Pasvalys)
8. *Pagalvočiau, gal kad jis yra ten iš kokio didesnio miesto: Kauno, Vilniaus ar kokios Klaipėdos netgi <...>. Jeigu žino tikrai tokių gal terminų, kur ne visi žino, tai labiau gal priskirčiau prie tokių išsilavinusių, bet nebūtinai žmonės, kurie kalba gramatiškai [bendrine kalba], ten turi būti išsilavinę.* (7_M_17_Pasvalys)

Taigi pati pagrindinė iš kokybinių interviu išryškėjusi bendrine kalba kalbančio žmogaus savybė yra *išsilavinimas*, kitos įvardijamos rečiau, tačiau irgi sietinos su *mokslu, protu*. Nors kitos įvardijamos savybės taip pat teigiamos, socialiai patrauklios, ne vienas apklausos dalyvis minėjo, kad šalia tokio žmogaus jaustųsi *nejaukiau, negalėtų laisvai kalbėti, lygintų savo ir bendrine kalba kalbančio žmogaus kalbą*, manytų, kad kalba prasčiau, atsirastų *nenatūralumo, įsitempimo* jausmas, tie, kurie paprastai kalba tarmiškai, pokalbyje pereitų prie bendrinės kalbos. Tai kiek nedera su iš kiekybinės apklausos matomu dalyku, kad bendrine kalba kalbantis žmogus vertinamas kaip socialiniai patrauklus: *šiltas* ir *malonus*. Vadinasi, vertinimas nėra vienalytis, jame sumišę įvairūs jausmai, susikerta skirtingos, net viena kitai prieštaraujančios nuostatos. Tačiau apibendrinant vis dėlto būtų galima teigti, kad vertinant kalbantį bendrine kalba žmogų

4 „I“ reiškia informantą, „T“ – tyrėją.

linkstama jam priskirti daugiau teigiamų socialiai patrauklaus žmogaus savybių, skirtingai nei nustatyta ankstesniais tyrimais.

3. POŽIŪRIS Į TARMIŠKAI KALBANTĮ ŽMOGŲ

Kiekybinėje anketoje respondentams buvo pateiktas toks pat klausimas apie tarmiškai kalbantį žmogų su tokiais pačiais atsakymų variantais, kaip ir apie bendrine kalba kalbantį žmogų (žr. 3 lentelę), išskyrus tai, kad jiems nepateikta apibūdinimų pora *stengiasi kalbėti taisyklingai – kalba, kaip išeina*, kaip neaktuali apibūdinant tarmiškai kalbantį žmogų, taigi buvo devynios savybių poros.

Kalbant apie išsilavinimą ir statusą, matyti esminių skirtumų – beveik pusė (47 proc.) tarmiškai kalbantį žmogų apibūdina kaip *išsilavinusį*, taigi ir tarmiškai kalbančiam žmogui suteikiama ši savybė, bet tik penktadalis (20 proc.) mano, kad taip kalbantis žmogus *užima aukštas pareigas*, o beveik trečdalis (28 proc.) – kad toks žmogus *dirba paprastą darbą*. Palyginus su rezultatais, gautais apie bendrine kalba kalbantį asmenį, matyti tikrai didelis skirtumas: kad bendrine kalba kalbantis žmogus yra *išsilavinęs*, manė 74 proc., o tarmiškai kalbantis – 47 proc., atitinkamai dėl *užimamų aukštų pareigų* – 52 proc. ir 20 proc., taigi bendrine kalbantis žmogus didesnei daliai respondentų turi

3 LENTELĖ. Pažymėkite, koks Jums atrodo tarmiškai kalbantis žmogus?

Pritarčiau / turbūt pritarčiau kairiajam apibūdinimui	Nežinau	Pritarčiau / turbūt pritarčiau dešiniajam apibūdinimui
Išsilavinęs – Neišsilavinęs		
47 %	40 %	13 %
Užima aukštas pareigas – Dirba paprastą darbą		
20 %	52 %	28 %
Iš didelio miesto – Iš miestelio ar kaimo		
15 %	45 %	40 %
Oficialus – Paprastas, kasdieniškas		
20 %	35 %	45 %
Šiltas – Šaltas		
67 %	28 %	5 %
Malonus – Pasipūtęs		
66 %	29 %	5 %
Įdomus – Nuobodus		
68 %	27 %	5 %
Veiklus – Pasyvus		
43 %	51 %	6 %
Pasitikintis – Abejojantis		
61 %	34 %	5 %

šias socialiai pageidautinas, vertingas savybes. Svarbu pažymėti, kad tiek vienu, tiek kitu klausimu didelė dalis respondentų (atitinkamai 40 proc. ir 52 proc.) renkasi atsakymą „nežinau“, vadinas, jie nesieja išsilavinimo ir darbinės padėties su kalbėjimu tarmiškai.

Į akis krinta ir tai, kad, palyginus su bendrine kalba, daugiau respondentų rinkosi apibūdinti tarmiškai kalbantį žmogų kaip *šiltą, maloną* ir *įdomų*. Nors skirtumas nėra didelis, nuo kelių iki keliolikos procentų (*šiltas* 56 proc. bendrine kalba ir 67 proc. tarmiškai, *malonus* – atitinkamai 63 proc. ir 66 proc., *įdomus* – 52 proc. ir 68 proc.), tačiau akivaizdu, kad vertinant pagal socialinį patrauklumą tarmiškai kalbantis žmogus atrodo kiek patrauklesnis nei bendrine kalba kalbantis žmogus. Taip pat tarmiškai kalbantis žmogus, skirtingai nei bendrine kalba kalbantis, daugiau nei dviem penktadaliams respondentų (45 proc.) atrodo *paprastas ir kasdieniškas*, o ne *oficialus* (20 proc.). Įdomu, kad ir bendrine kalba, ir tarmiškai kalbantis žmogus respondentams atrodė vienodai *pasitikintis savimi* (atitinkamai 62 proc. ir 61 proc.), tačiau bendrine kalba kalbantis atrodo kiek *veiklesnis* (atitinkamai 53 proc. ir 43 proc.).

Nors du penktadaliai (40 proc.) respondentų mano, kad tarmiškai kalbantis žmogus yra iš miestelio ar kaimo, ir tik 15 proc. – kad jis gyvena dideliame mieste, tačiau beveik pusė (45 proc.) pasirinko atsakymą „nežinau“, tad galima teigti, kad toks pasirinkimas rodo, jog respondentai tarmiško kalbėjimo su tam tikra gyvenamąja vieta nelinkę aiškiai sieti, visgi labiau linkstama manyti, kad tarmę vartojantis žmogus gyvena miestelyje ar kaime. Nors ankstesni tyrimai rodė, kad tarmiškai kalbantis žmogus siejamas su kaimu, nėra išsilavinęs, tačiau iš kiekybinės anketos duomenų taip teigti negalima.

Palyginus jau minėtą Ramonienės (2017: 106–107) tyrimą su mokiniais ir šiame skyriuje aprašomą tyrimą, matyti, kad rezultatai iš dalies skiriasi. Visų pirma, atkreiptinas dėmesys, kad išryškėjo skirtingas požiūris į *išsilavinimą*: tyrime su mokiniais tarmiškai kalbančiam žmogui tokią savybę priskyrė tik keli procentai (5 proc.) mokinių, o šiame tyrime taip manančiųjų buvo beveik pusė (47 proc.). Tačiau tarmiškai kalbantis žmogus ir viename, ir kitame tyrime atsiskleidė kaip socialiai patrauklus ir patrauklesnis nei bendrine kalba kalbantis žmogus, tiesa, apibūdinant socialinį patrauklumą skirtumas tarp bendrine kalba ir tarmiškai kalbančiųjų prieš dešimtmetį buvo gerokai didesnis nei dabar. Tačiau vertinti šiuos skirtumus reikėtų labai atsargiai.

Apžvelgus bendras tendencijas, koks yra tarmiškai kalbančio žmogaus vaizdinys, verta pasižiūrėti, kokios socialinės grupės buvo linkusios dažniau pasirinkti vieną ar kitą apibūdinimą. Analizuojant kiekybinius duomenis detaliau, buvo žvelgiama į tokius parametrus: lytis, amžius, išsilavinimas, gimtoji kalba ir tarmės (ne)mokėjimas. Asmenys, kurie moka tarmiškai, statistiškai reikšmingai dažniau manė, kad tarmiškai kalbantis žmogus yra *išsilavinęs, šiltas, malonus, pasitikintis savimi, įdomus, veiklus*, taigi šešios iš devynių teigiamų savybių buvo pasirinktos dažniau. Tarmiškai kalbantys kitiems, taip pat kalbantiems tarmiškai, priskiria socialiai vertingas ir patrauklias savybes ir tą daro neatsižvelgdami į tarmę. Paklausus apie konkrečias tarmes, rezultatai gal būtų kitokie.

Tie, kurių išsilavinimas aukštasis, statistiškai reikšmingai dažniau manė, kad tarmiškai kalbantis žmogus, yra *paprastas, kasdieniškas*, taip pat kad jis yra *iš miestelio ar kaimo*, o žemesnį nei aukštąjį išsilavinimą turintys asmenys, atvirkščiai – statistiškai reikšmingai dažniau manė, kad tarmiškai kalbantis žmogus yra *oficialus* ir *iš didelio miesto*. Įdomu, kad pagal išsilavinimo parametą skirstant respondentus išryškėjo abiejų grupių nuomonė tik apie šias tarmiškai kalbančio žmogaus savybes. Interpretuojant duomenis būtų galima daryti tokią prielaidą: dėl to, kad aukštasis mokslas Lietuvoje įgyjamas tik miestuose ir tik bendrine kalba, įgijusiesiems aukštąjį išsilavinimą tarmiškai kalbantys žmonės tokie neatrodo. O dėl turinčių žemesnį nei aukštąjį išsilavinimą sunkoka kelti kokias nors prielaidas – galbūt tai labiau gynybinė pozicija: tarmiškai kalbantis žmogus gali gyventi bet kur ir kalbėti koku reikia būdu (ir kasdieniškai, ir oficialiai).

Sudėjus į vieną vietą statistiškai reikšmingai dažnesnius atsakymus pagal amžių ir lytį, iš vidutinio ir vyresnio amžiaus respondentų grupės atsakymų susidaro tradicinis, ankstesniuose tyrimuose išryškėjęs tarmiškai kalbančio žmogaus paveikslas. Toks įvaizdis daugiausia palaikomas moterų, ypač vidutinio amžiaus ir vyresnių: kad tarmiškai kalbantis žmogus yra *paprastas, kasdieniškas*, statistiškai reikšmingai daugiau manė visos moterys, iš jų dar dažniau tokį atsakymą rinkosi 55–64 metų moterys, kad *malonus* ir *šiltas* dažniau manė 45–74 metų moterys, kad *iš miestelio ar kaimo* – 65–74 metų moterys, kad *įdomus* – visi 65–74 metų asmenys, o iš jų dažniau tokį atsakymą rinkosi vyrai. Taigi tokį stereotipišką kalbančiųjų tarmiškai paveikslą dažniau palaiko būtent moterų vidurinė ir vyresnioji karta, pabrėžtina, kad kalbančiajam tarmiškai suteikiama daug socialiai patrauklaus žmogaus savybių, tačiau jam priskiriama neoficiali aplinka ir manoma, kad jis gyvena miestelyje ar kaime.

Tačiau jaunesnių respondentų, o ypač vyrų, nuomonė apie tarmiškai kalbantį žmogų ryškėja kitokia. Kad tarmiškai kalbantis žmogus yra *veiklus*, statistiškai reikšmingai dažniau manė 25–34 metų moterys ir vyrai; kad toks žmogus *užima aukštą pareigą*, dažniau manė visi 18–34 metų asmenys, o iš jų dar dažniau – vyrai; kad jis *iš didelio miesto*, manė visi 18–34 metų asmenys, iš kurių dar dažniau – vyrai; kad toks žmogus *oficialus*, manė 18–34 metų vyrai ir 25–34 metų moterys; kad toks žmogus *neišsilavinęs*, manė visi 18–24 metų asmenys. Taigi jaunesni respondentai pagal savo dažnesnius pasirinkimus kuria visai kitokį, netradicinį tarmiškai kalbančio žmogaus paveikslą, dažniau priskirdami jam tokias savybes, kurios pagal ankstesnius tyrimus buvo laikomos bendrine kalba kalbančio žmogaus savybėmis (*užima aukštą pareigą, oficialus, iš didelio miesto*), suteikia jam kompetencijos savybę (*veiklus*), tačiau iš dalies palaiko ir tradiciškai susiformavusį tarmiškai kalbančiojo paveikslą (*neišsilavinęs*). Gali būti, kad jaunesni respondentai, susidurdami su tarmėmis įvairiose gyvenimo situacijose, nebemano taip, kaip ankstesnė karta, gali būti, kad jie siekia kurti kitokią savo tapatybę, į kurią galbūt įeina ir tarmės vartojimas, tačiau dalis jaunimo, kaip ir vidurinioji ir vyresnioji karta, palaiko stereotipinį įvaizdį. Akivaizdu ir tai, kad visuomenėje tarmiškai

kalbančiojo paveikslas nėra vientisas, skiriasi pagal amžiaus grupes, lytį, įvairuoja ir grupių viduje.

Svarbu pabrėžti, kad apibūdinant tarmiškai kalbantį žmogų atsakymas „nežinau“ buvo tikrai dažnas. Tokių buvo beveik trečdalis ar daugiau nei pusė atsakymų (svyruoja nuo 27 proc. iki 52 proc.) pagal visus aspektus. Panagrinėjus atsakymą „nežinau“ pasirinkusias socialines grupes, aiškiai matyti, kad tokį atsakymą statistiškai reikšmingai dažniau rinkosi tie, kurių gimtoji kalba rusų (apibūdinami 8 savybes iš 9) ir lenkų (9 kartus iš 9), bei tie, kurie nemoka tarmiškai (9 kartus iš 9), taigi tokie asmenys, kurie galbūt gyvena kitų kalbų apsuptyje, kurie, tikėtina, retai susiduria su lietuvių kalbos tarmėmis, galbūt jų net neskiria. Atkreiptinas dėmesys, kad tie, kurių gimtoji kalba lenkų, neišsiskyrė kaip dažniau pasirinkę atsakymą „nežinau“ apibūdinami bendrine kalba kalbantį žmogų. Taip gali būti todėl, kad jie dažniau susiduria su bendrine lietuvių kalba ir jaučiasi galį apibūdinti ja kalbantį žmogų, skirtingai nei tie, kurių gimtoji kalba rusų, – pastarieji abiem atvejais statistiškai reikšmingai dažniau rinkosi atsakymą „nežinau“.

Kitus asmenis, statistiškai reikšmingai dažniau pasirinkusius atsakymą „nežinau“, gana sunku sugrupuoti ir interpretuoti, kodėl jie rinkosi tokį atsakymą. 45–74 metų vyrai dažniau nei kiti negalėjo apsispręsti, ar tarmiškai kalbantis žmogus yra *veiklus* ar *pasyvus*, *užima aukštas pareigas* ar *dirba paprastą darbą*, 35–44 metų moterys dažniau nežinojo, ar toks žmogus yra *malonus* ar *pasipūtęs*, 45–55 metų moterys – ar *išsilavinęs* ar *neišsilavinęs*, o 18–44 metų asmenys, iš kurių dar labiau išsiskyrė 35–44 metų moterys, nežinojo, ar toks žmogus *šiltas* ar *šaltas*. Galima konstatuoti nebent tai, kad tokį atsakymą dažniau rinkosi vidutinio ir vyresnio amžiaus asmenys, dažniau apsispręsti buvo sunku moterims. Bet taip pat galima teigti, kad nors kai kurias savybes linkstama priskirti tarmiškai kalbančiam žmogui, tačiau jos nėra dabartinėje visuomenėje visuotinai pripažįstamos, stereotipiškai siejamos su tarmiškai kalbančiu žmogumi.

Aliūkaitė, apibendrinama savo tyrimo su mokiniais rezultatus, svarstydama, kodėl išryškėjo skirtingos sąmoningosios ir pasąmoningosios mokinių nuostatos (paklausti tiesiai, geriau vertina savo regiono kalbą, o tiriant pasąmoningąsias nuostatas – Vilniaus ir bendrinę kalbą) ir ką tai galėtų reikšti, prieina prie išvados, kad santykis tarp sąmoningojo ir nesąmoningojo kalbos idealo nėra konfliktiškas, kad mokiniai priima kalbos variantiškumą ir intuityviai jaučia ir (arba) žino socialines taisykles, kur ir kuri atmaina priimtina, jiems yra būdinga gera sociolingvistinė kompetencija. Kaip tik gera sociolingvistinė kompetencija ir lemia sąmoningųjų ir nesąmoningųjų nuostatų skirtumus (Aliūkaitė 2013: 246). Tokia jos mintis kiek netikėta, svarstyтина, tačiau šiame skyriuje aprašomas tyrimas ją paremia, nes iš detalesnės analizės atsiskleidžia labai nevienalytis vaizdas.

Kokybiniuose interviu paklausti, koks atrodo tarmiškai kalbantis nepažįstamas žmogus, informantai dažniau ne įvardydavo konkrečias jo savybes, o pereidavo prie gana artimų temai, bet vis dėlto kitų dalykų – imdavo kalbėti apie pačią tarmę ir jos situaciją, o ne apie žmogų. Vieni sakydavo, kad gražu, kai žmogus kalba savo tarme,

kad tai autentiška (9 pvz.), kiti imdavo svarstyti, ar tarmės išliks ateityje, treči – ar tarmiškai kalbantis žmogus yra sietinas su kaimu, kaimietišku kaip neigiama savybė. Iš 10 pavyzdžio matyti, kad informantas, nors ir nedrąsiai, išsako nuomonę, kad tarmės yra kaimiškas dalykas, jos prastesnės nei bendrinė kalba, o ir žmonės – prastesni. Iš 11 pavyzdžio matyti, kad ši informantė kaip tik nepritaria tokiai stereotipinei nuomonei ir norėtų tą nuomonę pakeisti.

9. *Ne, man tai atrodo labai autentiška, netgi gražu, kai kažkas kalba savo tarmė, bet aš tiesiog nemoku ir man tas nekelia jokio noro išmokti jos. (20_M_17_Alytus)*
10. *Žmonių, jų, nu kaip ten pasakyt, jie visi, tipo, kad iš kaimo, va taip, tokio tos tarmės gavosi, kaip tokio, kaip kaimiečių, va taip va, tokio žemesnio lygio, jo, taip. (17_V_17_Alytus)*
11. *Jeigu tarmiškai kalba, tai kaimietis, o kaimietis tai ten labai jau kokio prasto lygio, nu, kaip būdavo luomai, žemiausio luomo atstovas, aš manau, čia atėjo iš to nusiteikimo, tų stereotipų, kuriuos reikia laužyt, tačiau sunkiai sekasi juos laužyt, kaip žinia, tai kaip ir minėjau. (7_M_18_Utena)*

Išsiskyrė tie informantai, kurie moka tarmę ir kuriems kalbėjimas tarmiškai – jungiantis su kitais ta pačia tarmė kalbančiais žmonėmis, suteikiantis savumo, artumo, susietumo jausmą, atskleidžiantis bendrą praeitį ir duodantis temų pokalbiams (12 ir 13 pvz.), taigi tokiems žmonėms kitas, nors ir nepažįstamas, tarmiškai kalbantis žmogus atrodo socialiai gerokai patrauklesnis nei kalbantis bendrine kalba ar kitomis tarmėmis.

12. *Iš tikro man buvo ne vienas atvejis, kad, pavyzdžiui, nuvažiuoji į Vilnių ir sutinki tavo tarmė kalbantį žmogų, tai tiesiog vien dėl tos tarmės ir atsiranda daug dalykų, apie kuriuos galima pasikalbėt, ir tiesiog geriau sutari su žmonėm: savas, bendra praeitis mano krašto, iškart tokį vienumo jausmą, taip iškart atsiranda tas jausmas. (6_M_17_Pasvalys)*
13. *Kad jis yra iš mano krašto ir kad jis yra iš to pačio daugmaž rajono, kad jis atrodo gal artimesnis negu tas koks vilnietis ar ten iš Kauno kažkur. Jis atrodo augęs tam pačiam krašte, kur ir tu, galbūt net mokėsi toje pačioje mokykloje, kur ir tu, bet tu niekada jo nepastebėjai, nu, toks savesnis taip žmogus. (7_M_17_Pasvalys)*

Taigi kokybiniai interviu parodė, kad respondentams sunku apibūdinti nepažįstamą tarmiškai kalbantį žmogų. Iš atsakymų matyti nuomonių įvairovė: vienose išryškėjo stereotipas, kad toks žmogus *susijęs su kaimu*, ir pažymėtina, kad vieni tokiam stereotipui pritarė, o kiti griežtai nepritarė; kitose, ypač tų, kurie patys moka tarmę, – kad toks žmogus yra *savas, artimas, turintis kažką bendro* ir *su tokiu yra daugiau apie ką kalbėtis*, taigi vėl atsiskleidė jau minėtas socialinio patrauklumo dėmuo. Galima daryti prielaidą, kad

toks klausimas kokybiniame tyrime kiek trikdė informantus, galbūt jie lengviau būtų apibūdinę tam tikra konkrečia tarpe kalbantį žmogų, pavyzdžiui, suvalkietį ar dzūką, galbūt tuomet būtų išryškėję daugiau stereotipinių bruožų. Tokią prielaidą paremia ir tai, kad apibūdindami tarmiškai kalbantį žmogų informantai kalbėdavo apie konkrečia tarpe, dažnai jų pačių, kalbantį žmogų.

APIBENDRINIMAS

Iš kiekybinės anketos išaiškėjo, kad dažniausios savybės, kurias respondentai priskiria bendrine kalba kalbančiam žmogui, apibūdina išsilavinimą (*išsilavinęs*) ir kalbėseną (*stengiasi kalbėti taisyklingai, oficialus*), nemaža dalis respondentų mano, kad jis turi vertingą darbinį statusą (*užima aukštas pareigas*) ir yra kompetentingas (*veiklus, pasitikintis savimi*). Nors bendrine kalba kalbantis žmogus ir atrodo *oficialus*, tačiau tai netrukdo jam būti socialiai patraukliam (*šiltas, malonus, įdomus*). Dalis respondentų taip pat linkę apibūdinti ir jo gyvenamąją vietą (*iš didelio miesto*).

Svarbu pažymėti, kad nemaža dalis respondentų neturėjo aiškios nuomonės, kurią savybę priskirtų bendrine kalba kalbančiam žmogui, statistiškai reikšmingai dažniau „nežinau“ rinkosi tie, kurių gimtoji kalba rusų, asmenys, nemokantys tarmės, žemesnio nei aukštojo išsilavinimo žmonės ir vidutinio ir vyresnio amžiaus vyrai. Galima manyti, kad tokį atsakymą lėmė tai, kad dalis respondentų retai susiduria su skirtingomis lietuvių kalbos atmainomis. Mažiausiai tokių atsakymų sulaukta klausiant apie *išsilavinimą* ir *kalbėjimo taisyklumą*, tad šios savybės išskirtinos kaip labiausiai apibūdinančios bendrine kalba kalbantį žmogų.

Analizuojant kiekybinius duomenis detaliau, statistiškai reikšmingai dažniau išsiskyrė moterys, ypač jaunos. Jos linkusios bendrine kalba kalbančiam žmogui priskirti labiau teigiamą apibūdinimą pagal statusą, išsilavinimą, kompetenciją veikti ir patrauklumą, tačiau taip pat dažniau manė, kad taip kalbantis žmogus *oficialus* ir *stengiasi kalbėti taisyklingai*. Šis tyrimas patvirtina kituose tyrimuose atrastus dalykus, kad moterys dažniau priskiria teigiamas savybes apibūdinamos bendrine kalba kalbantį žmogų. Kad bendrine kalba kalbantis asmuo yra *išsilavinęs* ir *oficialus*, statistiškai reikšmingai daugiau manė tų, kurie moka kalbėti tarmiškai. Taip pat iš duomenų matyti, kad aukštąją išsilavinimą turintys asmenys statistiškai reikšmingai dažniau manė, kad toks žmogus yra *išsilavinęs*.

Kokybiniuose interviu dažniausiai įvardyta bendrine kalba kalbančio žmogaus savybė – išsilavinimas (*išsilavinęs, šviesus, protingas, draugaujantis su mokslu*). Tačiau ne vienas teigė, kad šalia tokio žmogaus jaustųsi *nejaukiai, negalėtų laisvai kalbėti, lygintų savo ir bendrine kalba kalbančio žmogaus kalbą*, manytų, kad kalba prasčiau, atsirastų *nenatūralumo, įsitempimo* jausmas, stengtųsi *laikyti atstumą*, tie, kurie kalba paprastai

tarmiškai, pokalbyje pereitų prie bendrinės kalbos. Nors dalis respondentų taip pat pabrėžė, kad toks žmogus atrodytų socialiai patrauklus (*įdomus, smagus, atneša gerą žinutę*), iš kokybinių interviu aiškiai matyti, kad bendrine kalba kalbančio asmens vertinimas nėra vienalytis, jame sumišę įvairūs jausmai, susikerta skirtingos, net viena kitai prieštaraujančios nuostatos, o visuomenėje vertingos savybės kartais apibūdinamos kaip labiau neigiamos (*nenatūralus, pasikėlęs*).

Iš šiame skyriuje aprašomo tyrimo išryškėjo socialiai patrauklesnis bendrine kalba kalbančio žmogaus portretas, palyginti su ankstesniais tyrimais. Gali būti, kad tai lėmė skirtinga tyrimo prieiga, taip pat gali būti, kad per dešimtmetį iš dalies pakito bendrine kalba kalbančio žmogaus vaizdinys. Vertinant kalbantį bendrine kalba žmogų linkstama jam priskirti teigiamas socialiai patrauklaus žmogaus savybes, nors kai kurias apibūdinant ir susikerta skirtingos, net viena kitai prieštaraujančios nuostatos.

Kiekybinė apklausa parodė, kad dažniausios savybės, kurias respondentai priskiria tarmiškai kalbančiam žmogui, apibūdina socialinį patrauklumą (*šiltas, malonus, įdomus*), kompetenciją (*veiklus, pasitikintis savimi*), išsilavinimą (*išsilavinęs*) ir kalbėseną (*paprastas ir kasdieniškas*), nedidelė dalis respondentų taip pat linkę apibūdinti ir jo gyvenamąją vietą (*iš miestelio ar kaimo*), dar mažesnė – darbinį statusą (*dirba paprastą darbą*). Pagal socialinį patrauklumą tarmiškai kalbantis žmogus respondentams yra patrauklesnis nei kalbantis bendrine kalba.

Svarbu pabrėžti, kad atsakymas „nežinau“ buvo tikrai dažnas, kai buvo prašoma apibūdinti tarmiškai kalbantį žmogų visais aspektais: svyravo nuo trečdaliao iki pusės. Tokį atsakymą statistiškai reikšmingai dažniau rinkosi tie, kurių gimtoji kalba rusų, lenkų, kurie nemoka tarmiškai, taigi tokie asmenys, kurie, tikėtina, retai susiduria su lietuvių kalbos tarmėmis.

Asmenys, kurie moka tarmiškai, statistiškai reikšmingai dažniau manė, kad tarmiškai kalbantis žmogus yra *išsilavinęs, šiltas, malonus, pasitikintis savimi, įdomus, veiklus*, taigi šešios iš devynių teigiamų savybių buvo pasirinktos dažniau, tarmiškai kalbantys kitus tarmiškai kalbančius linkę vertinti geriau. Tie, kurių išsilavinimas aukštasis, statistiškai reikšmingai dažniau manė, kad tarmiškai kalbantis žmogus yra *paprastas, kasdieniškas*, taip pat kad jis yra *iš miestelio ar kaimo*, o žemesnį nei aukštąjį išsilavinimą turintys asmenys, atvirkščiai – statistiškai reikšmingai dažniau manė, kad tarmiškai kalbantis žmogus yra *oficialus* ir *iš didelio miesto*.

Sudėjus į vieną vietą statistiškai reikšmingai dažnesnius atsakymus pagal amžių ir lytį, iš vidutinio ir vyresnio amžiaus respondentų grupės atsakymų susidaro tradicinis, ankstesniuose tyrimuose išryškėjęs tarmiškai kalbančio žmogaus paveikslas. Toks įvaizdis daugiausia palaikomas moterų, ypač vidutinio amžiaus ir vyresnių: *paprastas, kasdieniškas, malonus* ir *šiltas, iš miestelio ar kaimo*. Taigi kalbančiajam tarmiškai suteikiama daug socialiai patrauklaus žmogaus savybių, tačiau jam priskiriama neoficiali aplinka ir manoma, kad jis gyvena miestelyje ar kaime. Jaunesni respondentai pagal

savo dažnesnius pasirinkimus kuria visai kitokį, netradicinį tarmiškai kalbančio žmogaus paveikslą, dažniau priskirdami jam tokias savybes, kurios ankstesniuose tyrimuose buvo išryškėjusios kaip bendrine kalba kalbančio žmogaus savybės (*užima aukštas pareigas, oficialus, iš didelio miesto*), suteikia jam kompetencijos savybę (*veiklus*), tačiau iš dalies palaiko ir tradiciškai susiformavusį tarmės vartotojo paveikslą (*neišsilavinęs*).

Kokybiniai interviu parodė, kad respondentams sunku apibūdinti nepažįstamą tarmiškai kalbantį žmogų, taip pat matyti nuomonių įvairovė: vienos išryškėjo stereotipas, kad toks žmogus *susijęs su kaimu*, ir pažymėtina, kad vieni tokiam stereotipui pritarė, o kiti – griežtai nepritarė; kitose, ypač tų, kurie patys moka tarmę, – kad toks žmogus yra *savas, artimas, turintis kažką bendro ir su tokiu yra daugiau apie ką kalbėtis*, taigi vėl atsiskleidė jau minėtas socialinio patrauklumo dėmuo. Galima daryti prielaidą, kad toks klausimas kokybiniame tyrime kiek trikdė informantus, galbūt jie lengviau būtų apibūdinę tam tikra konkrečia tarme kalbantį žmogų, pavyzdžiui, suvalkietį ar dzūką. Šią prielaidą paremia ir tai, kad apibūdinami tokį žmogų informantai kalbėdavo apie konkrečią tarmę, dažnai jų pačių, vartojantį žmogų. Taigi ateityje, atliekant panašaus pobūdžio tyrimus, reikėtų šį dalyką turėti omenyje.

Akivaizdu, kad visuomenėje tarmiškai kalbančiojo paveikslas nėra vientisas, skiriasi pagal amžiaus grupes, lytį, skiriasi ir grupės viduje, kinta. Nors kai kurias savybes linkstama priskirti tarmiškai kalbančiam žmogui, tačiau dabartinėje visuomenėje jos nėra visuotinai pripažįstamos. Svarbu paminėti ir tai, kad, skirtingai nei ankstesniuose tyrimuose, apskritai paėmus, daug didesnei daliai respondentų toks žmogus atrodo *išsilavinęs*.

LITERATŪRA

- Aliūkaitė, D. (2013). Kalbos variantiškumas paauglių akimis: lyties kintamasis. *Acta Linguistica Lithuanica / Lietuvių kalbotyros klausimai*, 69: 217–266.
- Aliūkaitė, D., Mikulėnienė, D. (2016). Lietuvos gimnazistų požiūris: išsilavinimas bendrinės kalbos vaizdiniuose. *Verbum*, 7: 17–33.
- Dabašinskienė, I., Dagilytė, E. (2013). Suvalkiečių išskirtinumas: būdo savybės ar kalbėjimas? Iš M. Ramonienė (moksl. red.), *Miestai ir kalbos II: sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis* (p. 105–124). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Garrett, P. (2010). *Attitudes to Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kalėdienė, L. (2013). Požiūris į tarmes ir nuostatos dėl jų vartojimo trijose Dzūkijos etnografinio regiono dalyse. Iš M. Ramonienė (moksl. red.), *Miestai ir kalbos II: sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis* (p. 125–151). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Kliukienė, R. (2010). Tarmės mieste: mokėjimas, vartojimas ir kalbinės nuostatos. Iš M. Ramonienė (moksl. red.), *Miestai ir kalbos* (p. 91–106). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Kliukienė, R. (2013). Tarmės mokėjimas, vartojimas ir nuostatos Žemaitijos regione. Iš M. Ramonienė (moksl. red.), *Miestai ir kalbos II: sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis* (p. 91–104). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

- Matulionytė, A., Jakaitė-Bulbukienė, K. (2021). Studentų nuostatos bendrinės lietuvių kalbos ir norminimo atžvilgiu. *Taikomoji kalbotyra*, 16: 110–130. <https://doi.org/10.15388/Taikalbot.2021.16.7>
- Ramonienė, M. (2013a). Tarmės socialinė vertė: Lietuvos miestų jaunimo kalbinės nuostatos. *Taikomoji kalbotyra* 2: 1–18. <https://doi.org/10.15388/TK.2013.17260>
- Ramonienė, M. (2013b). Tarmės Aukštaitijos miestuose: mokėjimas, vartojimas ir kalbinės nuostatos. Iš M. Ramonienė (moksl. red.), *Miestai ir kalbos II: sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis* (p. 75–90). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Ramonienė, M. (2017). Bendrinė kalba ir tarmės. Socialinės vertės skirtumai. Iš L. Vaicekauskienė (moksl. red.), *Lietuvių kalbos idealai: kaip keitėsi geriausias kalbos idėja* (p. 1–18). Vilnius: Naujasis Židinys-Aidai.
- Vaicekauskienė, L. (2017). Du sąmonės lygmenys, dvi geriausios kalbos, vienas standartas. Iš L. Vaicekauskienė (moksl. red.), *Lietuvių kalbos idealai: kaip keitėsi geriausias kalbos idėja* (p. 111–142). Vilnius: Naujasis Židinys-Aidai.
- Vaicekauskienė, L., Čičirkaitė, R. (2017). Kaip tyrėme kalbos idealus mentaliniuose vaizdiniuose. Iš L. Vaicekauskienė (moksl. red.), *Lietuvių kalbos idealai: kaip keitėsi geriausias kalbos idėja* (p. 61–84). Vilnius: Naujasis Židinys-Aidai.

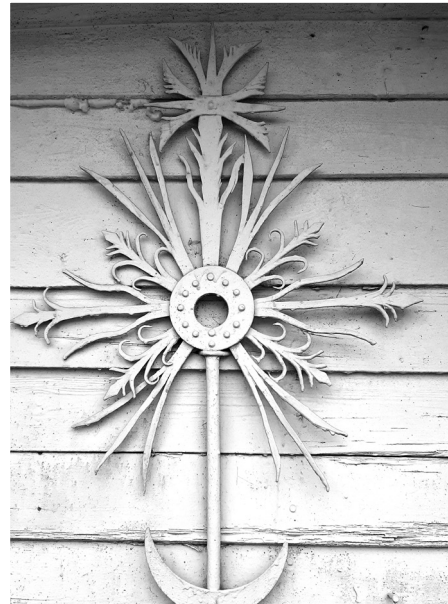
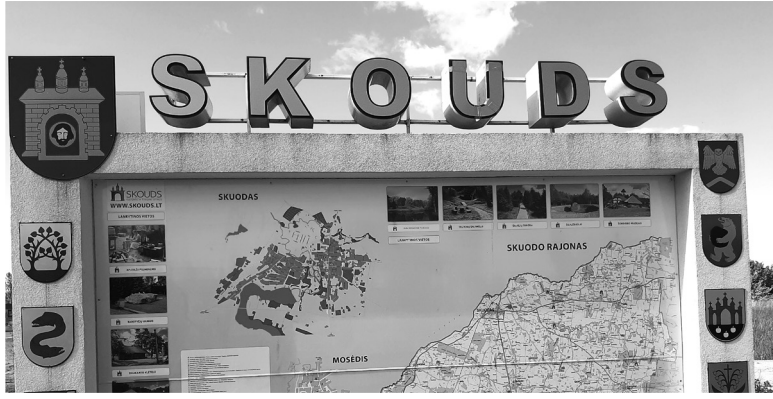
Prie tamsos
daugiau drąsos.
Išdrįsk prabilti
tarmiškai!

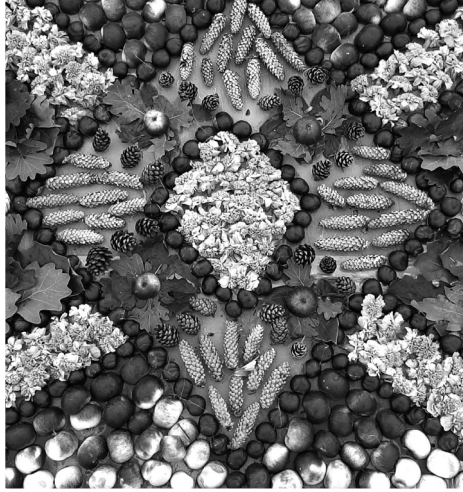
18:00-20:00

Kultūros naktį išdrįskite prabilti tarmiškai! Lietuvių kalbos ir
jūsų lauks žemaitiškai, suvalkietiškai, dzūkaiškai, aukšt
jvairiausiomis temomis pasišnekučiuoti pasiruošę mokslini

Būtina registracija

Lietuvių kalbos institutas

Tarmie gimtuoji

Na vēina siki mon girdietē teka,
kāp žmuonis (tarpē anū retkartēs i jaunesnē žemaitē)
rokoudarnis pamēsleļ garsē, ka grubi esonti tarmie
gimtuoji.

Gal onksčiau pati irgi būčiau anim turavuojsi,
bat dabā savie jauto, ka teisibē gatavā kituoki
i ana praeitie kavuojēs.

Pakaštavuokem: tarmie mūsa gimtuoji skani
kāp kunkuolā babūnelēs putruo,
dā ana dēdlē atgajinga, kāp vondou diedis šulinie
priš kelis šimtus metu atmēnonti onžoula.

Na grubi mūsa tarmie, tiktā ropi –
kāp rogenē douna – i švieži kāp kon tik išarta žemē,
pasīruošusi augintē nauji derlio tāt pat,
kāp mūsa pruotieviu išmilietā, išpurentā i iškeravuoatā
skani, gaivi, ropi, švieži žemaičiu tarmie,
atēnonti ligi mūsu par ilgiausius omžius i
pagatava girdietēis i skumbietē naujuos kartuos...

2010

Vielēnēs

Ton švēntā vakara, kumet daugibē žiburium sušvint
mērusiu numun lungūsē, atēnam mas pri anun
i tīluo, vuos malda šnabždiedamē, ruoduos, tāt vēinē
kētus suprontam, kāp kadās naišēdava ni tēkrā
rokoujontis.

5 skyrius

Meilutēs Ramonienēs, Ingos Hilbig,
Kristinos Jakaitēs-Bulbukienēs nuotr.

Tarmių vieta XXI amžiaus Lietuvoje

Meilutė Ramonienė

Jau šios knygos įvade buvo minėta, kad Lietuvoje nuo XXI a. pradžios gausėja socio-lingvistinių tyrimų, nagrinėjančių kalbines nuostatas tarmių atžvilgiu. Nuostatos dėl tarmių daugiausia yra tyrinėtos analizuojant miestų kalbinį kontekstą (Kalėdienė 2013; Kliukienė 2013; 2014; Ramonienė 2006; 2013a; 2017; Aliūkaitė 2017; ir kt.). Įvairiais metodais atlikti tyrimai yra parodę menkesnę tarmių socialinę vertę, palyginti su bendrine kalba. Tyrėjai taip pat yra atskleidę skirtingą nuostatų tarmių atžvilgiu regioninį aspektą (Kliukienė 2013; Kalėdienė 2013; Ramonienė 2013a; Dabašinskiėnė, Dagilytė 2013; ir kt.). Didelės apimties kiekybiniai ir kokybiniai tyrimai skirtingų Lietuvos etnografinių regionų miestuose yra atlikti maždaug prieš dešimtmetį. Kyla klausimas, ar pakito tarmių mokėjimas, vartojimas, kalbinės nuostatos tarmių atžvilgiu praėjus dešimčiai metų, per kuriuos pati visuomenė ir jos kalbinis gyvenimas patyrė nemažų įvairaus pobūdžio pokyčių.

Šio skyriaus tikslas yra išanalizuoti, ką rodo naujausi mūsų projekto duomenys, kaip kalbinės nuostatos tarmių atžvilgiu matomos trečiojo XXI a. dešimtmečio pradžioje, kokios galėtų būti tarmių gyvybingumo ir išlikimo perspektyvos. Čia analizuojami kognityvinis, emocinis ir elgesio kalbinių nuostatų komponentai, atsiskleidžiantys nagrinėjant tiek kiekybinius, tiek kokybinius projekto sukauptus duomenis¹.

1. TARMŪ MOKĖJIMAS

Nėra labai paprasta išsiaiškinti, kiek Lietuvos gyventojų šiuo metu moka tarmiškai. Jau minėto maždaug prieš dešimtmetį atlikto didžiausio ir reprezentatyviausio tyrimo Lietuvos miestuose duomenimis, beveik pusė (49 proc.) miestuose gyvenančių žmonių nurodė tarmę mokantys (Ramonienė 2013a: 76). Naujame 2020 m. tyrime dalyvavo ne tik miestų, bet ir kaimų gyventojai, galbūt todėl tarmę mokančių gyventojų procentas yra šiek tiek didesnis. Kaip matyti iš 1 lentelės, daugiau nei pusė (53,7 proc.) apklaustų respondentų teigė mokantys tarmę. Beveik trečdalis (29,3 proc.) sakosi tarmės nemokantys. Atsakdami į klausimą apie tarmės mokėjimą 7,8 proc. respondentų labai aiškiai išreiškė savo teigiamas nuostatas tarmių atžvilgiu teigdami, kad tarmės nemoka, bet norėtų mokėti. Dalis (9,2 proc.) neturėjo aiškaus atsakymo, ar tarmę moka, jie pasirinko

¹ Detaliau apie duomenis žr. šios monografijos įvadą.

atsakymo variantą „Sunku pasakyti“. Tikėtina, kad taip atsakė tie, kurie nesijaučia gerai mokantys tarmę, arba tie, kurie jaučia jų mokamos atmainos šiuolaikiškumą, palyginti su vyresnių kalbėtojų, kurių tarmiškumas yra ryškesnis, vartojamu variantu.

1 LENTELĖ. Tarmės mokėjimas

	N	Proc.
Moku (nors šiek tiek bent viena tarme)	539	53,7
Nemoku	294	29,3
Nemoku, bet norėčiau mokėti	78	7,8
Sunku pasakyti	92	9,2
Iš viso	1003	100,0

2 LENTELĖ. Tarmės mokėjimas pagal gyvenamąją vietą

		N	Moku (nors šiek tiek bent viena tarme)	Nemoku	Nemoku, bet norėčiau mokėti	Sunku pasakyti
Gyvenamoji vietovė	Didmiestis (Vilnius, Kaunas, Klaipėda, Šiauliai)	395	37 % ²	43 % ³	11 %	9 %
	Miestas (30–100 tūkst. gyventojų)	75	68 %	23 %	3 %	7 %
	Miestelis (2–30 tūkst. gyventojų)	209	62 %	22 %	7 %	9 %
	Kaimas (mažiau nei 2 tūkst. gyventojų)	324	66 %	19 %	6 %	10 %

Kaip rodo 2 lentelė, tarmės mokėjimas susijęs su respondentų gyvenamąja ir gimimo vieta. Nestebina, kad daugiausia mokančių tarmę gyvena ne didžiausiuose, bet mažesniuose Lietuvos miestuose ir kaime. Tačiau ir gyvenantys kaime ne visi moka tarmiškai, tarmės teigia nemokantys 19 proc. kaimo gyventojų. Beje, tiek pat respondentų (19 proc.) teigia nemokantys tarmiškai ir tų, kurie kaime yra gimę. Vadinasi, tarmė jau traukiasi ir iš Lietuvos kaimo, kur tradiciškai tarmės buvo įprasčiausia bendravimo priemonė, matyti, kad ir čia ne visada tarmė perduodama jaunajai kartai kaip gimtoji kalba.

² Čia ir toliau šviesesnio pilko atspalvio laukeliuose pateikiama statistiškai reikšmingai mažesnė nei vidutinė vertė (95 % tikimybė).

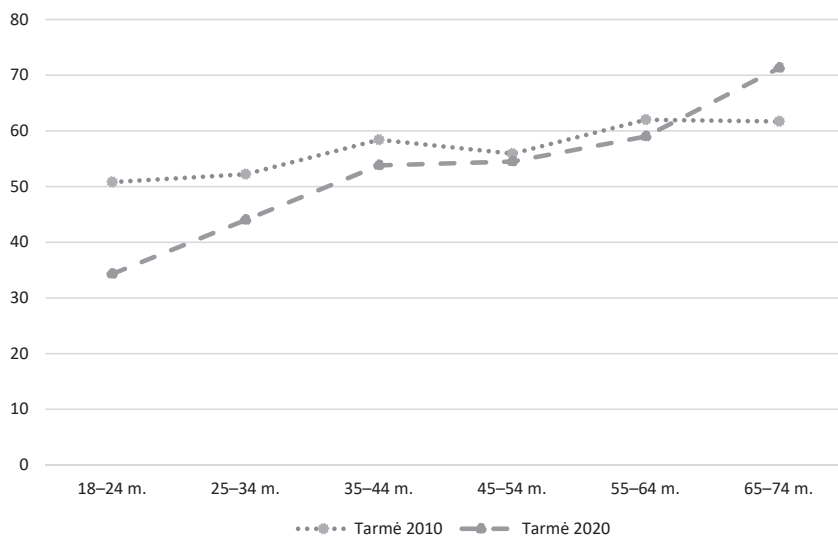
³ Čia ir toliau tamsiausia pilka spalva pažymėtuose lentelių langeliuose pateikiama statistiškai reikšmingai didesnė nei vidutinė vertė (95 proc. tikimybė).

Tarmės (ne)mokėjimas aiškiai susijęs su tiriamųjų amžiumi. Tarmiškai moka, kaip matyti iš 3 lentelės, daugiau vyresnio amžiaus žmonių, daugiausia 65 metų ir vyresnių (71 proc.). Kuo tiriamieji jaunesni, tuo mažesnis jų procentas teigia mokantys tarmę. Iš jauniausio amžiaus grupės, nuo 18 iki 24 metų, tik trečdalis (34 proc.) respondentų pripažino mokantys tarmiškai.

3 LENTELĖ. Tarmės mokėjimas pagal amžių

Amžiaus grupė	N	Proc.
18–24 m.	102	34
25–34 m.	184	44
35–44 m.	171	54
45–54 m.	198	55
55–64 m.	205	59
65–74 m.	143	71

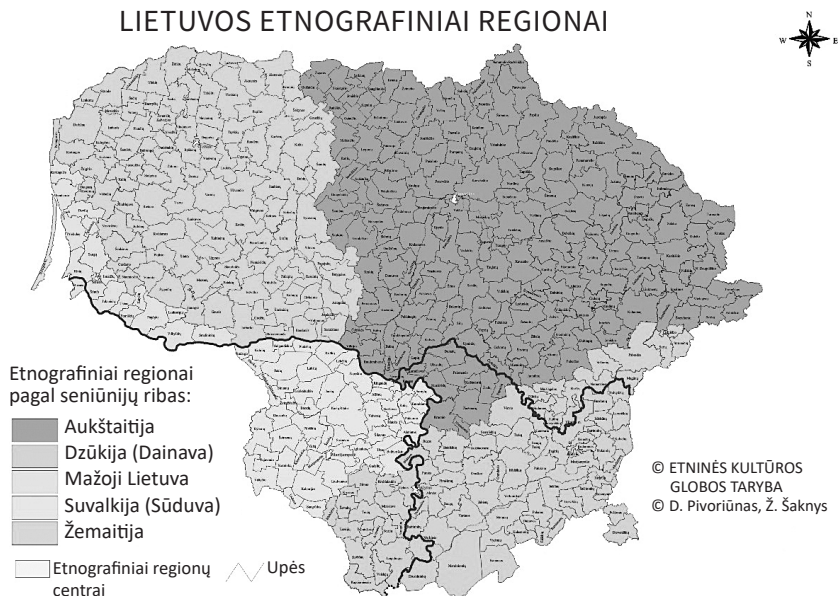
Jeigu palygintume 2010 ir 2020 metų tyrimų duomenis apie tarmės mokėjimą skirtingo amžiaus grupėse (žr. 1 pav.), matytume, kad tarmę mokančių jaunų žmonių dabar jau esama mažiau, negu buvo 2010 m., o tarmę mokančių vyriausio amžiaus grupės žmonių proporcingai daugiau.

1 PAV. Deklaruojamas tarmės mokėjimas pagal amžiaus grupes 2010* m. ir 2020 m.

* 2010 m. tyrime dalyvavo ir jaunesni nei 18 metų respondentai, tačiau šiame grafike gretinami duomenys apima tik respondentų nuo 18 metų atsakymus.

LIETUVOS ETNOGRAFINIAI REGIONAI

2 PAV. Lietuvos etnografiniai regionai

Šaltinis: Lietuvos etnografiniai regionai, 2003

Ankstesni tyrimai yra parodę, kad tarmės nevienodai mokamos skirtingų Lietuvos tradicinių etnografinių regionų⁴ (etnografinių regionų žemėlapi žr. 2 pav.) gyventojų (Ramonienė 2013a). Analizė Lietuvos miestuose prieš dešimtmetį atskleidė, kad tarmės labiausiai moka Žemaitijos miestų gyventojai (71 proc.), mažiau – Aukštaitijos (59 proc.), dar mažiau – Suvalkijos (53 proc.), o mažiausiai – Dzūkijos (42 proc.) miestų žmonės (ten pat: 76). Panašias tendencijas skirtinguose regionuose galima matyti ir analizuojant 2022 m. mūsų atlikto tyrimo duomenis, kurie kartu apima ir kaimo gyventojus (žr. 4 lentelę). Daugiausia respondentų (43,4 proc.) nurodė mokantys žemaitiškai, mažiau (41,6 proc.) – aukštaitiškai, o dar mažiau tiriamųjų teigė mokantys Dzūkijos (15,0 proc.) ir Suvalkijos (13,9 proc.) regionų tarmę.

Kaip matyti iš duomenų palyginimo, abiejų tyrimų rezultatai rodo, kad tarmės labiausiai mokamos Žemaitijos ir Aukštaitijos etnografiniuose regionuose. Nurodžiusiųjų mokančių tarmę procentai skiriasi greičiausiai dėl skirtingos tyrimų metodikos, tačiau aiškiai matyti, kad iš visų regionų išsiskiria Žemaitija, antroje vietoje yra Aukštaitija. Prieš dešimtmetį atliktos apklausos miestuose rezultatai rodo Žemaitiją išsiskiriant labai ryškiai. Naujausio tyrimo rezultatai rodo mažesnius šių regionų tarmių mokėjimo skirtumus, tačiau tendencija išlieka panaši. Suvalkijos krašto tarmės mokėjimas interpre-

⁴ Į tyrimą dėl duomenų stygiaus neįtrauktas Mažosios Lietuvos etnografinis regionas.

4 LENTELĖ. Skirtingų etnografinių regionų tarmių mokėjimas 2020 m.

		N	Proc.
<i>Kokio etnografinio Lietuvos regiono tarme mokate kalbėti?</i>	Aukštaitijos	224	41,6
	Žemaitijos	234	43,4
	Dzūkijos	81	15,0
	Suvalkijos	75	13,9
	Iš viso	539	100,0

tuotinas atsargiai, nes pačių šio regiono gyventojų tarmės supratimas įvairuoja dėl jos panašumo su bendrine kalba. Ne vienas informantas iš Suvalkijos, kaip ir ankstesniuose panašiuose tyrimuose (Dabašinskienė, Dagilytė 2013; Ramonienė 2019), giluminiuose interviu pabrėžė to krašto tarmės ir standarto bendrumą, panašias šių kodų ypatybes, nedidelius skirtumus (1, 2, 3 pvz.). Ankstesniame tyrime prieš dešimtmetį Suvalkijos regiono tarmės mokėjimas buvo atsidūręs trečioje vietoje, po Žemaitijos ir Aukštaitijos, o naujausios apklausos rezultatai rodo, kad Suvalkijos tarmę mokančių deklaruoja gana panašus procentas respondentų (13,9 proc.) kaip ir Dzūkijoje (15,0 proc.). Kaip matyti iš abiejų, nors ir dešimtmečių atsiskiriančių laikotarpių tyrimų, Dzūkijos regiono tarmės mokėjimas atrodo gana menkas. Tai patvirtina ir giluminių interviu informantai, kalbėdami apie tarmės vartojimą (žr. tolesnio poskyrio 4, 5 pvz.).

1. T⁵: *Kokia jūsų gimtoji kalba?*I: *Lietuvių.*T: *Ar ta bendrinė lietuvių kalba, ar tarmė jūsų?*I: *Gal tarmė, bet nu man atrodo ji labai artima bendrinei kalbai. (M_43_Marijampolė)*2. *Bet noriu dar vieną dalyką pasakyti, jau jeigu mes iš Šakių rajono, tai bendrine kalba jau taip iš tikrųjų kalbėt mes taip ir neišmokstam. O tai ką čia, kam čia mums dabar šnekėt, taigi, bendrinė kalba, čia mes iš prigimties mokam. (M_57_Gelgaudiškis⁶)*3. *Kai mokiaus, galvodavau, kad bendrinė kalba yra kilusi iš mūsų šitos tarmės. Ir jinai vos ne idealiai atitinka. Toli gražu. Jinai yra labai panaši, bet nelabai. Yra daug tokių vietų, kurios gan stipriai prasilenkia. Suvalkietiška su bendrine kalba. (V_40_Marijampolė)*

Apibendrinant poskyrį apie Lietuvos gyventojų deklaruojamą tarmės mokėjimą, galima konstatuoti, kad tarmę Lietuvoje teigia mokantys maždaug pusė Lietuvos

⁵ Čia ir toliau T žymi tyrėją, I – informantą.

⁶ Čia ir toliau skliaustuose žymima informacija apie interviu davusio informanto lytį (V – vyras, M – moteris), amžių ir gyvenamąją vietovę.

gyventojų, tačiau ją vis mažiau moka jaunoji karta. Tokia situacija Lietuvos tarmės artina prie lygmens, kurį David'as Crystal'as vadina pavojumi išnykti (Crystal 2005: 28–29). Pabrėžtina ir tai, kad tarmę labai nevienodai moka skirtingų Lietuvos etnografinių regionų gyventojai, pavojus išnykti aktualesnis Dzūkijos ir Suvalkijos krašto tarmei.

2. TARMŲ VARTOJIMAS

Tarmių tikrąjį gyvybingumą ryškiausiai atskleidžia jų vartojimas. Mūsų apklausoje buvo klausiama, kaip dažnai tarmę mokantys respondentai ją vartoja. Vartojantiems tarmę buvo pasiūlyti tokie pasirenkamieji atsakymų variantai: *dažnai, kartais, retai*. Mokantys, bet nevartojantys tarmės, galėjo pasirinkti du atsakymų variantus: *Nekalbu, nes neturiu su kuo / kur kalbėti* arba *Nekalbu, nes nenoriu*.

Kaip matyti iš 5 lentelės, skirtingų Lietuvos etnografinių regionų tarmės mokantys respondentai teigia nevienodai dažnai bendraujantys tarmiškai. Teigiančių dažnai aukštaitiškai bendraujančių respondentų buvo daugiausia – 38 proc., dar 24 proc. sakė aukštaitiškai kalbantys kartais. Panašus procentas buvo teigiančių, kad dažnai vartoja Suvalkijos regiono tarmę, – 37 proc., dar 31 proc. sakė suvalkietišškai kalbantys kartais. Mažesnis procentas pasirodė dažnai kalbančių žemaitiškai – 29 proc., tačiau 27 proc. respondentų teigė žemaičių tarmę vartojantys kartais. Ryškiai menkesniu tarmės vartojimu išsiskyrė mokantys dzūkai, iš jų tik 15 proc. tvirtino dzūkai kalbantys dažnai, 27 proc. – kartais. Dzūkai mokantieji labai išsiskyrė ir tuo, kad netoli pusės jų (46 proc.) teigė tarmę vartojantys retai. Kitų etnografinių regionų gyventojų tokį atsakymą pasirinko daug mažiau – aukštaitiškai retai kalbantys sakėsi 27 proc., žemaitiškai – 27 proc., suvalkietišškai – 24 proc. Taigi naujausias tyrimas, kaip ir atliktasis miestuose prieš dešimtmetį, patvirtina, kad dzūkiško kalbėjimo, palyginti su kitų regionų tarmių vartojimu, mažėja labiausiai.

Iš respondentų, mokančių tarmę, bet jos nevartojančių, visuose regionuose tik labai mažas procentas (2–5 proc.) atvirai atskleidė savo neigiamas nuostatas tarmės atžvilgiu, t. y. sakėsi tiesiog nenorintys tarmiškai kalbėti (žr. 5 lentelę). Daugiau mokančių, bet tarmės nevartojančių respondentų teigė neturintys palankios tarmės vartojimui erdvės, neturintys su kuo ar kur kalbėti tarmiškai. Taip nurodė 3 proc. suvalkietišškai, 8 proc. aukštaitiškai, 10 proc. dzūkai ir 14 proc. žemaitiškai mokančių respondentų.

Iš giluminių interviu taip pat atsiskleidė labai nevienodai skirtinguose etnografiniuose regionuose matomas tarmės vartojimas. Kaip jau minėta, rečiausias jis – Dzūkijoje. Iš 4 pavyzdžio matyti, kaip mokytoja, susidurianti su dzūkų šeimomis, teigia, kad nei vaikai, nei jaunesnio amžiaus dzūkai tarmės nelinkę vartoti, anot jos, dzūkuoja tik vyriausio amžiaus žmonės.

5 LENTELĖ. Skirtingų etnografinių regionų tarmių vartojimas

	N	Dažnai	Kartais	Retai	Nekalbu, nes neturiu su kuo / kur	Nekalbu, nes nenoriu
Aukštaitijos tarmė	224	38 %	24 %	27 %	8 %	3 %
Žemaitijos tarmė	234	29 %	27 %	28 %	14 %	3 %
Dzūkijos tarmė	81	15 %	27 %	46 %	10 %	2 %
Suvalkijos tarmė	75	37 %	31 %	24 %	3 %	5 %

4. T: O nedzūkuoja vaikai?

I: Ne, jie nedzūkuoja.

T: O suaugę?

I: Ir suaugę nedzūkuoja. Dabar aš sakau, kad dzūkuoty, tai turi jau labai pagyvenę turi būti žmonės. (M_37_Marijampolė)

Kitas informantas, gyvenantis Varėnoje, taip pat sako, kad vaikai tarmę nelabai vartoja, bet ir vyresnio amžiaus dzūkai mažai dzūkuoja (5 pvz.).

5. *Man neteko girdėt vaiko, kuris vat natūraliai visų laikų dzūkuoty, tarmiškai kalbėty. <...> Aš iš savo bendraamžių taip, kad visai švariai kalbėty visiškai tarmiškai tiesiog, tai gal irgi nežinau nei vieno.* (V_44_Varėna)

Apibendrinant tarmės vartojimą pasakytina jau tarmės mokėjimą aptariant išryškinta mintis, kad tarmė kur kas dažniau vartojama Aukštaitijos ir Žemaitijos etnografiniuose regionuose. Ne tik kiekybiniai, bet ir kokybiniai duomenys iliustruoja labai menkstantį tarmišką kalbėjimą Dzūkijoje. Tai patvirtina ir ankstesnių tyrimų rezultatus. Didelė dalis mokančiųjų tarmę jos nevartoja arba vartoja retai.

3. NUOSTATOS DĖL TARMŲ

3.1. Tarmė – vertybė

Nuostatos dėl tarmių išryškėja žvelgiant į visus tris kalbinių nuostatų komponentus: kognityvinį, emocinį ir elgesio. Kognityvinis dėmuo atsiskleidžia analizuojant įsitikinimus dėl tarmių vertės ir vietos visuomenės gyvenime. Lietuvoje gana paplitusi nuostata, kad tarmės yra mūsų turtas, kad dėl to jas verta išlaikyti. Tai patvirtinę yra ir ankstesni sociolingvistiniai tyrimai. Nors jie yra aiškiai parodę menkesnę socialinę vertę, teikiama tarmėms, palyginti su bendrine kalba, tačiau tarmės pripažįstamos kaip tam tikra nacionalinė, etnografinė, istorinė vertybė (Vaičekauskienė, Sausverde 2012; Ramonienė

2013a: 83–88). Įsitikinimus apie tarmių vertę norėjome patikrinti ir naujausioje apklausoje, kurioje buvo pateiktas teiginys *Tarmės – mūsų turtas, reikia jas išlaikyti ir vartoti* ir klausama, ar respondentai tam pritaria. Kaip matyti iš 6 lentelės, su šia nuostata visiškai sutinka 52,7 proc., sutinka 32,5 proc. Nepritariančių tokiai nuomonei buvo labai nedidelė dalis – tik 2,3 proc., o visai nesutinkančių su tokia nuomone buvo tik 0,4 proc. tyrimo dalyvių. Dalis (12,1 proc.) respondentų abejoja, neturi aiškios nuomonės šiuo klausimu.

6 LENTELĖ. Nuostatos dėl tarmės kaip vertybės išlaikymo

Teiginys	N	Proc.	
<i>Tarmės – mūsų turtas, reikia jas išlaikyti ir vartoti</i>	Visiškai sutinku	529	52,7
	Sutinku	326	32,5
	Neturiu nuomonės	121	12,1
	Nesutinku	23	2,3
	Visiškai nesutinku	4	0,4
	Iš viso	1 003	100,0

Kyla klausimas, ar vienodos nuostatos dėl tarmių vertės išreiškiamos mokančiųjų ir nemokančiųjų tarmiškai. Kaip rodo 7 lentelės duomenys, tarmės didesnę vertę pripažįsta tie, kurie patys ją moka. Nevertinančių tarmės iš ją mokančių respondentų buvo visiškai maža dalis, tik 1 proc. nesutiko, kad tarmė yra vertybė, o neturinčių nuomonės dėl minėtos minties šios grupės tiriamųjų taip pat buvo mažiausia iš visų, pasirinkusių tokį atsakymą (tik 6 proc.).

 7 LENTELĖ. Mokančių ir nemokančių tarmiškai tarmės vertinimas: *Tarmės – mūsų turtas, reikia jas išlaikyti ir vartoti*

Teiginys	N	Visiškai sutinku	Sutinku	Nesutinku	Visiškai nesutinku	Neturiu nuomonės
Visi atsakiusieji į klausimą	1 003	53 %	33 %	12 %	2 %	0 %
Moka	539	64 %	28 %	1 %	0 %	6 %
Nemoka	294	35 %	40 %	5 %	1 %	19 %
Nemoka, bet norėtų mokėti	78	54 %	38 %	0 %	0 %	8 %
Sunku pasakyti	92	41 %	30 %	2 %	0 %	26 %

Nuomonę, kad tarmės yra saugotinas turtas ir dėl to verta jas išlaikyti, yra išreiškę ir mūsų informantai giluminiuose interviu (6 ir 7 pvz.):

6. *Manau, kad tarmės turėtų būti išlaikomos, bet, manau, nebūtinai išlaikomos tame kontekste, kad kasdieniniame gyvenime, manau, kad tarmės vis tiek turėtų, kadangi labai mažai žmonių kalba tarmiškai. <...> vis tiek turi būti išlaikoma kaip galbūt paprotys arba svarbi lietuvių istorijos dalis. Kadangi vis tiek tarmių turime daug ir jos visos gana svarbios Lietuvos istorijai. (M_16_Alytus)*
7. *Manau, kad tarmių paleist nereikėtų. Ir būtų labai gražu, kad jos nesusiniveliuotų ir mes jų neprarastumėm, nes yra labai išskirtinis savitumas krašto. (M_31_Pasvalys)*

Populiari visuomenėje girdima mintis, kad tarmės „išmaitino bendrinę kalbą“ (Piročkinas 2012), kad jos yra bendrinės kalbos turtinimo šaltinis. Norėdami patikrinti, ar tokia nuostata dar yra gyva, apklausoje paprašėme įvertinti teiginį *Tarmes verta išlaikyti, kad jos turtintų bendrinę kalbą*. Didžioji dalis apklausos dalyvių (iš viso 80,1 proc.) pritarė tokiai nuomonei (žr. 8 lentelę), tik 2,8 proc. respondentų su tokia mintimi nesutiko, o 17,1 proc. šiuo klausimu nuomonės neturėjo.

8 LENTELĖ. Tarmės svarba bendrinei kalbai

Teiginys		N	Proc.
<i>Tarmes verta išlaikyti, kad jos turtintų bendrinę kalbą</i>	Visiškai sutinku	372	37,1
	Sutinku	431	43,0
	Neturiu nuomonės	172	17,1
	Nesutinku	25	2,5
	Visiškai nesutinku	3	0,3
	Iš viso	1 003	100,0

Tad galime matyti, kad deklaruojamos tiesioginės nuostatos dėl tarmių kaip vertybės, dėl tarmių teigiamo poveikio bendrinei kalbai daugumos apklausos dalyvių išsakomos gana aiškiai ir pozityviai.

3.2. Tarmės perdavimas iš kartos į kartą

Kalbų, tarmių gyvybingumas yra tiesiogiai susijęs su jų perdavimu iš kartos į kartą. Mūsų duomenys apie deklaruojamą tarmių mokėjimą, kaip jau minėta, duoda pagrindą nerimauti dėl Lietuvos tarmių išlikimo. Tai, kad tik maždaug trečdalis jaunuolių iki 25 metų amžiaus teigia mokantys tarmę, rodo menkstantį tarmių gyvybingumą.

Apklausoje norėjome pasiaiškinti, kaip vertinama tarmės perdavimo jaunajai kartai svarba, ką tiriamieji mano apie vaikų ir jaunimo skatinimą kalbėti tarmiškai.

Kaip matyti iš 9 lentelės, iš viso 61,5 proc. apklausos dalyvių sutinka su tokia mintimi (26,8 proc. visiškai sutinka, 34,7 proc. sutinka). Nesutinkančių su tokiu teiginiu yra nedidelė dalis – iš viso 12,5 proc. respondentų. Tačiau nemaža dalis apklausos dalyvių (26,0 proc.) tuo klausimu neturi nuomonės. Jeigu palygintume šiuos duomenis su prieš dešimtmetį miestuose atliktu tyrimu, kur pritariančių dėl jaunimo skatinimo vartoti tarmę iš viso buvo 54 proc. (nepritariančių buvo 17 proc., o neturinčių aiškios nuomonės 29 proc.), matytume, kad praėjus dešimtmečiui idėja dėl jaunimo skatinimo vartoti tarmės vertinama palankiau.

9 LENTELĖ. Nuostatos dėl jaunimo skatinimo vartoti tarmę

Teiginys		N	Proc.
<i>Reikia skatinti, kad vaikai ir jaunimas kalbėtų tarmiškai</i>	Visiškai sutinku	269	26,8
	Sutinku	348	34,7
	Neturiu nuomonės	261	26,0
	Nesutinku	109	10,9
	Visiškai nesutinku	16	1,6
	Iš viso	1 003	100,0

Kokybiniuose interviu taip pat užfiksuota nuostatų dėl tarmės perdavimo jaunajai kartai. Kaip matyti iš 8 pvz., Žemaitijoje, Telšiuose, aštuoniolikmetė mokinė tiesiogiai išsako savo tvirtą nusistatymą išmokyti savo būsimus vaikus tarmės, išlaikyti žemaitiškumą:

8. T.: *Ar norėtumėt savo vaikus, anūkus išmokyti žemaitiškai?*

I: *Tai aišku, ir tą patį vyrą išmokyčiau žemaitiškai, ir savo vaikus mokyčiau žemaitiškai, nes... Aš tada bandyčiau kalbėti žemaitiškai ir, aišku, jeigu vat negyvensiu Telšiuos, tai atvežt atgal į Telšius, parodyt. Tai čia tas, iš kur tu, kur tavo šaknys, labai svarbu ir negalim, man atrodo, pamiršti to. Tai aš manau, tai tikrai taip darysiu, bet ir kiti, manau, taip darys, nes tokie patriotai auga ši karta, man atrodo. (M_18_Telšiai)*

Tačiau informantai išsakė ir pesimistinių minčių dėl tarmių išlikimo motyvuodami tuo, kad nemažai jaunų šeimų nebešneka su savo vaikais tarmiškai, kad net ryškiaame tarmiškai kalbančiame regione, pavyzdžiui, Žemaitijoje, ypač miestiečiai linkę atsisakyti tarmės (9, 13 pvz.).

9. *Jo, miestas, miestas ir vat mokykloj kažkaip vis tiek aukštaitiškai kalba. (M_18_Telšiai)*

Taigi tyrimo rezultatai rodo, jog dalis gyventojų, pritariančių dėl skatinimo jaunimą vartoti tarmę, didėja, palyginti su prieš dešimtmetį gautais rezultatais, ir jaunimas išsako minčių, kad norės vaikus išmokyti tarmiškai. Vadinasi, tarmės perteikimo iš kartos į kartą svarba yra suvokiama. Tačiau pastebima ir neretai pesimistiškai vertinama jau anksčiau – ypač jaunose miestiečių šeimose išryškėjusi tendencija keisti šeimos bendravimo modelį ir nuo tarmės vartojimo su vaikais pereiti prie kalbėjimo namų domene bendrine kalba.

3.3. Tarmės (ne)šiuolaikiškumas

Prieš daugelį metų kalbininkų buvo manyta, kad kalbinė įvairovė niveliuosios, tarmės išnyks (Edwards 2006: 328). Panašias mintis yra reiškęs ir ne vienas lietuvių kalbininkas, apie tai yra rašęs Arnoldas Piročkinas (2012), kalbėjęs Antanas Smetona⁷. Tarmės neretai siejamos su senoviškumu, todėl manoma, kad jos nesuderinamos su šiuolaikišku gyvenimu. Norėdami patikrinti, kiek yra gyva tokia nuostata, mes savo apklausoje respondentų prašėme įvertinti tokį teiginį: *Tarmių vartojimas nesuderinamas su šiuolaikišku gyvenimu, todėl nebeverta jų vartoti*. Kaip matyti iš 10 lentelės, šią mintį palaikančių mūsų respondentų yra palyginti nedaug – iš viso tik 15,2 proc. Gerokai daugiau mūsų tiriamųjų nesutiko, kad tarmės netinka moderniam gyvenimui ir todėl jų verta atsisiųkyti. Maždaug ketvirtadalis respondentų (25,9 proc.) teigė gana griežtai, kad *visiškai nesutinka* su tokia mintimi, atsakymą *Nesutinku* pasirinko dar daugiau – 35,5 proc., taigi iš viso nepritariančių tokiai nuomonei buvo 61,4 proc. tyrimo dalyvių.

10 LENTELĖ. Nuostatos dėl tarmių (ne)šiuolaikiškumo

Teiginys	N	Proc.	
<i>Tarmių vartojimas nesuderinamas su šiuolaikišku gyvenimu, todėl nebeverta jų vartoti</i>	Visiškai sutinku	47	4,7
	Sutinku	105	10,5
	Neturiu nuomonės	235	23,4
	Nesutinku	356	35,5
	Visiškai nesutinku	260	25,9
	Iš viso	1 003	100,0

Žvelgdami į tokius duomenis galime teigti, kad palyginti nedidelė dalis tiriamųjų tarmę laiko atgyvenusiu ir šiuolaikiniam gyvenimui netinkamu kalbiniu kodu.

⁷ Taip Antanas Smetona kalbėjo laidoje „Kalba ir laikas“ 2021 m. gruodžio 11 d.

3.4. Tinkamos tarmių vartojimo sritys

Nestandartiniai kodai, tokie kaip tarmės, paprastai išsiskiria pagal vartojimo sferą. Vietiniams dialektams daugelyje šalių dažniausiai skiriama privati erdvė, tarme dažniausiai bendraujama su artimaisiais, su šeimos nariais, draugais, pažįstamais. Nedaug esama šalių, kur tarmės būtų įprastai vartojamos viešajame gyvenime, tačiau tokių šalių yra. Ypač verta čia paminėti Norvegiją, kuri smarkiai išsiskiria tarmių tolerancija, anot Peter'io Trudgillo, „ypatinga lingvistinė demokratija“, kur sakytinėje komunikacijoje tarmės vartojamos visų socialinių sluoksnių žmonių visuose domenuose, kur mokyklose sakinys bendravimas vyksta vietinėmis tarmėmis (Trudgill 2002: 31; Jahr 2008). Vietos tarmėmis Norvegijoje kalbama visų lygių švietimo įstaigose, pradedant vaikų darželiais, baigiant universitetais, kur tarmiškai bendrauja tiek studentai, tiek profesoriai, tarmės vartojamos visose medijose (TV, radijuje, internetinėje žiniasklaidoje, socialiniuose tinkluose ir pan.), tarmiškai rašoma poezija ir kita grožinė literatūra, tarmės skamba teatruose, darbovietėse, vyriausybės ir parlamento komunikacijoje ir kitur (Jahr 2008: 159). Prie itin tolerantiškų tarmėms šalių galima priskirti ir Šveicariją, kur tarmės ne tik vartojamos kaip sakiniai kodai viešajam bendravimui, bet ir laikomos itin svarbiu šveicariškos tapatybės ženklu (Watts 1999: 67–103), bei kai kurias kitas šalis, pavyzdžiui, Slovėniją (Lundberg 2013; 2007).

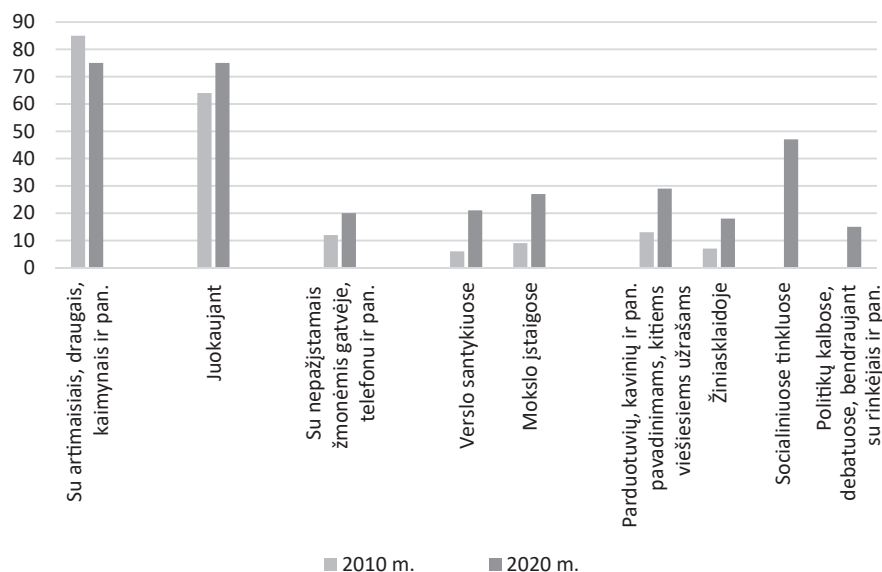
Lietuvoje anksčiau atlikti tyrimai rodo, kad tarmėms daugiausia skiriamos tik tam tikros bendravimo sritys, privačioji, ne viešoji erdvė (Vaicekauskienė, Sausverde 2012; Ramonienė 2017; 2019). Naujausiame savo tyrime siekėme palyginti šiuo metu dominuojančias nuostatas, susijusias su tarmėmis tinkama erdve, ir prieš dešimtmetį išreikštus įsitikinimus tais pačiais klausimais. Savo apklausoje, kaip ir miestuose prieš dešimtmetį atliktuose tyrimuose, klausėme, kokios gyvenimo sritys, respondentų nuomone, yra tinkamos tarmių vartojimui.

Mūsų projekto duomenys iš esmės patvirtina anksčiau išryškėjusią nuostatą, kad tarmės geriausiai tinka privačiam bendravimui su artimiausiais žmonėmis. Taip teigė 75 proc. respondentų. Tarmės, kaip tinkamas bendrauti ir su nepažįstamais žmonėmis, pavyzdžiui, gatvėje arba kalbant telefonu, pripažino penktadalis – 20,4 proc. tiriamųjų (žr. 11 lentelę). Jeigu palygintume tokius vertinimus su ankstesniais miestų tyrimų duomenimis, matytume skirtumą (žr. 3 pav.). Prieš dešimtmetį atlikto tyrimo duomenimis, tarmėms pripažįstančių privačiąją erdvę, tinkamą bendrauti su artimiausiais žmonėmis, buvo daugiau – 85 proc. O pasisakiusių, kad tarmės tiktų ir bendravimui su nepažįstamais žmonėmis pusiau privačioje sferoje, buvo mažiau – tik 12 proc. Pastebima slinktis, rodanti tolerantiškesnę poziciją tarmių atžvilgiu, kai tarmės pripažįstamos tinkamos ne tik pačių artimiausių pašnekovų ratui (dar žr. monografijos 4 skyr.).

11 LENTELĖ. Situacijos, kur tinka vartoti tarmes

	N	Proc.
Verslo santykiuose	213	21,2
Mokslo įstaigose	275	27,4
Parduotuvių, kavinių ir pan. pavadinimams, kitiems viešiesiems užrašams	292	29,1
Juokaujant	749	74,7
Bendraujant su artimaisiais, draugais, kaimynais ir pan.	754	75,2
Bendraujant su nepažįstamais žmonėmis gatvėje, telefonu ir pan.	205	20,4
Parduotuvėse, kirpyklose, kavinėse ar pan.	295	29,4
Žiniasklaidoje	182	18,1
Socialiniuose tinkluose	468	46,7
Politikų kalbose, debatuose, bendraujant su rinkėjais ir pan.	150	15,0
Kita	14	1,4
Iš viso	1 003	100,0

Tarmės tinka

3 PAV. Situacijos, kur tinka vartoti tarmes, 2010 m. ir 2020 m. duomenimis

Analogiškos tendencijos matyti ir palyginus atsakymus, ar tinka tarmė tokiose pusiau viešose sferose, kaip parduotuvės, kirpyklos, kavinės ar pan. Nemaža dalis (29,4 proc.) 2020 m. apklausos dalyvių teigė, kad tarmės visiškai tinkamos bendrauti tokiose vietose. Pritariama ir tarmių vartojimui kalbiniame kraštovaizdyje – viešuosiuose užrašuose, parduotuvių, kavinių ir pan. pavadinimams. Taip mano 29,1 proc. respondentų ir tai yra daug daugiau, negu taip manančių buvo prieš dešimtmetį, tuokart tam pritariančių buvo tik 11 proc. respondentų.

Ankstesniuose tyrimuose išaiškėjo gana neigiamos Lietuvos miestiečių nuostatos dėl tarmių vartojimo oficialaus, dalykinio bendravimo kontekste, pavyzdžiui, verslo komunikacijoje, žiniasklaidoje. Prieš dešimt metų tarmes kaip tinkamas verslo srityje pripažino tik 5 proc. miestų gyventojų, žiniasklaidoje – 7 proc. tiriamųjų (Ramonienė 2013a: 82; 2017: 140). Naujausio mūsų tyrimo duomenys rodo kitokias nuostatas. Kad tarmės gali tikti bendravimui verslo srityje, pritaria 21,2 proc., žiniasklaidoje – 18,1 proc. apklausos respondentų. Į naująją apklausą įtraukėme ankstesnėje apklausoje nebuvusį klausimą apie tarmių tinkamumą politikų bendravimui, politiniam diskursui. Tarmes kaip tinkamas ir šioje srityje nurodė 15 proc. apklausos dalyvių. Nors procentai manančiųjų, kad tarmės tinka ne tik privačiame gyvenime, bet ir viešojoje erdvėje, nėra dideli, tačiau visi šie rezultatai rodo, kad nuostatos dėl tarmių vartojimo keičiasi, įsitikinimai dėl tarmės komunikacinės erdvės darosi palankesni nestandartiniam kalbiniam kodui.

Daugelis kalbinių nuostatų tyrėjų yra pabrėžę, kad nuostatos yra įgyjamos, išmokstamos, o palankiausia vieta ir reikšmingiausias veiksnys kalbinių nuostatų ugdymui, palaikymui ir sklaidai yra švietimo sistema (Milroy 2007: 134; Garrett 2010: 22). Ankstesnių tyrimų Lietuvoje rezultatai buvo gana aiškiai buvo parodę, kad Lietuvoje standartinės kalbos, o ne tarmių domenai yra mokykla (Kliukienė 2013; 2014; Vaicekauskienė, Sausverde 2012; Ramonienė 2013a; 2013b; 2017; Kalėdienė 2013). Tarmes, kaip tinkamas vartoti mokslo įstaigose, prieš dešimtį metų įvertino tik 7 proc. miestiečių. Naujausios apklausos duomenimis, kur kas daugiau tyrimo dalyvių pritaria tarmių vartojimui mokslo, mokymo įstaigose – taip teigė 27,4 proc. (žr. 11 lentelę). Kokybiniuose interviu kai kurie informantai, tiek mokytojai, tiek mokiniai, taip pat pritarė, kad tarmės mokykloje gali gyvuoti ir gyvuoja, kartais net mokyklos administracijos skatinamos vartoti (10 pvz.).

- 10.** *Taip ir direktorė rekomendavo, kad išsaugot ir brangint tą mūsų gimtąją tarmę, tai nevengt pertraukų metu bendraut su mokiniais pasvalietiška. Ir bent jau vyresnių klasių mokiniai tai tikrai linkę tai daryti, mažiukai... iš pamokos to konteksto pereidami į pertrauką, ne visada persijungia į tą režimą ir linkę bendrine kalba bendrauti. Bet su vyresniaisiais, tai tikrai taip: per pamoką taisyklinga, lietuviška bendrine kalba, o per pertraukas mes dabar jungdamiesi Zumą irgi, kol nepereinam prie ugdomosios veiklos, apsitariam, kaip sekasi, tai irgi apsikalbam pasvalietiška. (M_31_Pasvalys)*

Su mokykla bei įsitikinimais dėl tarmės galima sieti ir stereotipinę nuostatą, kad tarmės vartojimas trukdo gerai išmolti bendrinę kalbą. Naujausioje apklausoje norėjome patikrinti, ar tokia nuostata yra gyva šiuo metu. Kaip matyti iš 12 lentelės, maždaug ketvirtadalis apklausos dalyvių (iš viso 25,6 proc.) pritarė tokiai neigiamai tarmės įtakai. Tačiau beveik pusė (iš viso 47,3 proc.) respondentų su šia mintimi nesutinka, o dar 27,1 proc. teigia neturintys nuomonės tuo klausimu.

12 LENTELĖ. Tarmė trukdo gerai išmolti bendrinę kalbą

	N	Proc.
Visiškai sutinku	71	7,1
Sutinku	186	18,5
Neturiu nuomonės	272	27,1
Nesutinku	348	34,7
Visiškai nesutinku	126	12,6
Iš viso	1 003	100,0

Giluminiuose interviu tuo klausimu taip pat išreikšta skirtingų minčių, buvo ir abejojančių, ir pritariančių minėtai nuostatai. Ne vienas tarmę mokantis informantas, tarmines formas traktuodamas kaip netaisyklingas, tvirtino, kad tarmė gali neigiamai veikti, ypač rašybą (11 pvz.), kad dėl tarmės įtakos „netaisyklingai“ pavartojama leksika (12 pvz.). Kai kurie informantai teigė, kad siekis geresnių vaikų rezultatų mokykloje gali veikti sprendimus šeimoje pereiti nuo tarmės prie bendrinės kalbos vartojimo (13 pvz.).

- 11.** *Bet lietuvių tai jaučiu, kad man labai vat kaip tarmė, man kiša koją ta tarmė, nes aš lietuvių tikrai rašau biškį su klaidom, tikrai nemoku labai gerai lietuvių kalbos, tos taisyklingos, visų tų nosinių ir taip toliau, bet kartais labai kiša ta tarmė. Kartais ilgąsias raides rašau ten, kur jų neturėtų būti, nes kažkaip kaip šneku, taip ir rašau, ir kartais tų klaidų vat būtent dėl tarmės irgi.* (M_19_Pasvalys)
- 12.** T: O tarmė netrukdo mokytis literatūrinės lietuvių kalbos?
I: Jo, būdavo taip, kad, pavyzdžiui, vietoj „stiklainio“ parašau „slovikas“ arba vietoj „močiutės“ parašau rašiny „baba“, arba vietoj „jo“ – „uns“ ir panašiai, nes tiesiog man taip būdavo įprasta, bet kokioj čia būdavo... gal kokioj nuo 5 iki 8 klasės. (M_16_Telšiai)
- 13.** I: Dažniausiai dabar tenka girdėti, kad ir tėvai jaunus vaikus stengiasi mokyti lietuviškai kalbėti, tarmiškai stengiasi kuo mažiau.
T: O kodėl jie taip daro, kaip jūs manote?
I: Manau, kad mokykloj būtų lengviau mokytis, nes kai įpranti naudoti tą netaisyklingą žodį, sunku jo atsikratyti, nebenaudoti. (M_17_Telšiai)

O suvalkiečiai neretai tvirtino, kad jiems lengviau negu kitų regionų gyventojams išmolti rašytinę kalbą, nedaryti klaidų, kad ir mokykloje jiems taip būdavo sakoma (14 pvz.).

14. *Mokytojai akcentuodavo, kad mūsų, suvalkiečių, tarmė yra labai dėkinga rašto darbams, taisyklingiems, kad mes mažiausiai klaidų darom rašydami. Nes mūsų ta tokia tarmė yra tokia pat kaip ir rašymas, nes lygindavo žemaičių, aukštaičių tarmes, kaip jie kalba, tai sakydavo, kad jiems labai sunku išmolti taisyklingai rašyt. Kalbant jų tarme. (M_37_Marijampolė)*

Daugelyje kalbinių nuostatų tyrimų yra pabrėžiama standartizacijos ideologijos įtaka tarmių vertinimui, bendrinė kalba laikoma taisyklingu, o tarmė – netaisyklingu variantu. Tokią tendenciją atskleidžia ir šioje knygoje pristatomo projekto kokybiniai duomenys (15 pvz.), kai informantė pasakoja savo šeimoje su savo mažamete dukra kalbėjusi bendrine kalba, kad vaikui susiformuotų „taisyklingos kalbos“ įgūdžiai. Arba kita informantė (16 pvz.) prisimena, kaip jos tėvas, mokytojas lituanistas, namie taisydavo tarmišką šneką kaip netaisyklingą.

15. *Namie su šeima, žinoma, kalbame tarmiškai, dukra, kol užtelėjo iki keturių, penkių galbūt metų, tai sąmoningai kalbėjom gramatine, taisyklinga kalba, kad susiformuotų įgūdžiai, bet po to, kai išėjo į ugdymo įstaigas, tai natūralu, kad ji perėmė tą tikrą pasvalietišką tarmę ir bendraujam visi tarmiškai. M_31_Pasvalys*
16. *Iš karto jau aš gaudavau pastabų. <...> tiesiog jį taisydavo, sakydavo: „Tu čia turėsi problemų. Tu kaip egzaminą laikysi? Tu ten nemokėsi teisingai sukirčiuoti, tu negirdėsi, kaip reikia teisingai kirčiuoti.“ (M_46_Pasvalys)*

Apibendrinant šiame poskyryje aptartus kalbinių nuostatų aspektus, galima teigti, kad ryškėja tendencijos daugiau komunikacinės erdvės pripažinti kaip tinkamos tarminiam kalbėjimui. Nors stereotipinė nuostata dėl tarmės kaip netaisyklingo kalbinio kodo išlieka gyva, vis dėlto beveik pusė tyrimo dalyvių nepritaria tam, kad tarmė galinti trukdyti tinkamai išmolti bendrinę kalbą.

3.5. Amžiaus ir lyties sąsaja su nuostatomis dėl tarmės

Įdomūs skirtumai išryškėja pažvelgus į skirtingų amžiaus grupių respondentų atsakymus į klausimus apie tarmes. Nors jaunesnio amžiaus respondentai daug rečiau nei vyresnieji nurodė mokantys tarmiškai, tačiau jaunimas išreiškė pozityvesnes ir tolerantiškesnes nuostatas dėl tarmių. Kaip rodo 13 lentelė, jauniausio amžiaus mūsų respondentai tarmėms menčiau priskyrė tradicišką artimiausių bendravimo ratą (18–34 m. amžiaus

13 LENTELĖ. Situacijos, kur tinka tarmių vartojimas, ir amžiaus grupės

Amžiaus grupė	Bendraujant su artimaisiais, draugais	Juokaujant	Socialiniuose tinkluose	Parduotuvėse, kirpyklose, kavinėse ar pan.	Kalbiniame kraštovaizdyje	Mokslų įstai-gose	Verslo san-tykiuose	Bendraujant su nepaži-tamais žmo-nėmis	Žiniasklai-doje	Politi-niame dis-kurse
Visi atsakiusieji (klau-simų)	75 %	75 %	47 %	29 %	29 %	27 %	21 %	20 %	18 %	15 %
18–24 m.	66 %*	67 %	45 %	35 %	30 %	41 %	28 %	29 %	23 %	17 %
25–34 m.	67 %	70 %	45 %	32 %	34 %	35 %	24 %	25 %	23 %	16 %
35–44 m.	73 %	72 %	47 %	29 %	32 %	29 %	21 %	22 %	16 %	16 %
45–54 m.	75 %	75 %	48 %	27 %	29 %	26 %	24 %	18 %	18 %	16 %
55–64 m.	83 %	80 %	47 %	28 %	27 %	19 %	16 %	18 %	14 %	12 %
65–74 m.	83 %	82 %	47 %	29 %	22 %	19 %	17 %	14 %	17 %	14 %

* Paryškintu šriftu žymimos statistiškai reikšmingos reikšmės.

66–67 proc.) negu vyriausiųjų grupės (55–74 m. amžiaus 74 proc.), bet gerokai daugiau (18–24 m. amžiaus 29 proc.) pripažino tarmes kaip tinkamas bendrauti ir su nepažįstamais žmonėmis negu vyriausiųjų grupės (65–74 m. amžiaus tik 14 proc.). Jauniausių amžiaus grupių respondentai mažiau nei vyriausios grupės tradiciškai siejo tarmes su humoru (jauniausio 18–24 m. amžiaus 67 proc., o vyriausio 65–74 m. amžiaus 82 proc.). Jauniausieji apklausos dalyviai tolerantiškiau vertino tarmės vartojimą pusiau viešojoje ir viešojoje sferose: verslo santykiuose, politiniame diskurse, žiniasklaidoje, kalbiniame kraštovaizdyje, paslaugų srityje. Matyti, kad seniau dominavusios vyresnio amžiaus žmonėms būdingesnės įprastinės ideologinės nuostatos dėl tarmių vartojimo tik privačiojoje sferoje laisvėja, demokratėja, jaunimas mano tarmes esant tinkamas ne tik bendravimui su pačiais artimiausiais pašnekovais. Panašias labiau teigiamas jaunesniųjų nuostatas dėl tarmės galime matyti ir iš netiesioginių nuostatų tyrimo duomenų analizės (žr. monografijos 4 skyr.). Didesnė jaunimo tolerancija tarmių ir jų vartotojų atžvilgiu pastebima ir kitų šalių kalbinių nuostatų tyrėjų darbuose (Sætermo, Sollid 2021), tad, matyt, čia yra bendros daugelyje šalių ryškėjančios tendencijos.

Dažnai tyrimuose apie standartinių ir nestandartinių kalbinių kodų vartoseną ir kalbines nuostatas yra analizuojamas ryšys su kitu socialiniu veiksniu – lytimi. Tipiška, kad vernakulą, o ne standartą dažniau vartoja ir tolerantiškiau vertina vyrai, o ne moterys (Edwards 2006: 330; Holmes 2013: 159–174). Mūsų duomenys taip pat patvirtina, kad beveik visuose Lietuvos regionuose (išskyrus Suvalkiją) tarmę mokančių vyrų procentas yra didesnis negu moterų (žr. 14 lentelę).

14 LENTELE. Skirtingų etnografinių regionų tarmių mokėjimas pagal lytį

	N	Aukštaitijos	Žemaitijos	Dzūkijos	Suvalkijos
Vyras	263	45 %	46 %	17 %	14 %
Moteris	276	38 %	41 %	13 %	14 %

Vyrų ryškesnė orientacija į vernakulą, o moterų į didesnio prestižo visuomenėje bendrinę kalbą išaiškėja jau jauno amžiaus grupėse. Tai patvirtina ir giluminių interviu duomenys, kur mokinių ir mokytojų pabrėžiama, kad vaikinai labiau linkę vartoti tarmę nei merginos (17, 18 pvz.).

17. *Bent jau Žemaitijoje, kiek klausaus, daugelis, ypač berniukų, šneka žemaitiškai, tai iš berniukų pusės, manau, tikrai žemaičių kalba išliks ta tarmė.* (V_16_Telšiai)
18. *Sūnus pasvalietiška kalba ir dabar gyvena Vilniuje, nu, dirba, sportuoja, tai... mokosi, tai sakau: „Ar tau...“ nu, nes aš girdžiu, kai jis su draugais pasvalietiška kalba. Sako, man kaip tik, va, tegul girdi. <...> Aš iš kaimo, aš kaimietis. Aš... prašom, vat aš toks. <...> Nu, tiesiog priimkit mane tokį, koks aš esu, ir viskas.* (M_46_Pasvalys)

Apibendrinant šiame poskyryje nagrinėtas amžiaus ir lyties sąsajas su kalbinėmis nuostatomis, pabrėžtina ryškėjanti jaunesnio amžiaus respondentų pozityvesnė nei vyresniųjų nuostata dėl tarmių tinkamumo ne tik privačiai vartosenai. Lyties veiksnys dėl nuostatų vernakulo atžvilgiu pasireiškia panašiai, kaip nustatyta ir kituose tiek Lietuvos, tiek kitų šalių tyrėjų darbuose – vyrai linkę labiau vertinti ir vartoti tarmę.

3.6. Emocinis kalbinių nuostatų dėmuo

Nors tarminiai kodai, palyginti su bendrine kalba, visuomenėse dažnai turi menkesnę socialinę vertę ir tiesiogiai dažnai vertinami neigiamai, jie gyvuoja, neišnyksta. Kodėl? Esama įvairių priežasčių. Tai su tarmėmis susijusios teigiamos emocijos, ypatingą galią turinti tarmių solidarumo, grupinės tapatybės funkcija, tarmę vartojančių kalbėtojų socialinis patrauklumas ir kt. (Trudgill 2016; Abo-Zaied, Tannenbaum 2021).

Su emociniu kalbinių nuostatų dėmeniu galime sieti tai, kad tarmė vertinama kaip gerai tinkamas kodas humorui. Tokios nuostatos yra išryškėjusios ir ankstesniuose tyrimuose: tarmę, kaip tinkamą vartoti juokaujant, prieš dešimtmetį nurodė 64 proc. miestų gyventojų (Ramonienė 2013: 82). Naujausioje 2020 m. apklausoje taip manančiųjų matome dar daugiau – 74,7 proc. respondentų. Jau anksčiau rašyta, kad tokiam vertinimui įtaką greičiausiai daranti žiniasklaida, kurianti humoristinę tarmę kalbančiojo įvaizdį, kita vertus, pripažįstamas tarmės, kaip spalvingesnės, išraiškingesnės raiškos atmainos, tinkamumas išreikšti subtilesnius, emociingesnius prasmių niuansus (ten pat). Tarmes, kaip ypatingos raiškos galimybes turintį kodą, įvertino ir daugelis mūsų informantų, duodami interviu (19, 20, 21 pvz.).

Teigiamos netiesioginės nuostatos dėl tarmių išryškėjo analizuojant kalbančiųjų tarmę vertinimus, atskleistus šios monografijos 4 skyriuje „Išsilavinęs, įdomus, veiklus...“ – bendrine kalba ar tarme kalbantis žmogus?“, kur tarmės vartotojai vertinami kaip socialiai, emociškai patrauklesni, palyginti su kalbėtojais bendrine kalba. Giluminiuose interviu mūsų informantai taip pat pabrėžė palankų, šiltą emocinį nusiteikimą, kai susiduriama su tarme, tarmės pasiilgstama. Mokinė iš Varėnos (19 pvz.) kalba apie savo draugę, išvykusią studijuoti ir pasiilgstančią tarmės, dzūkiškų žodžių, kurie jai atrodo ypatingi; 20, 21 ir 22 pavyzdžiuose taip pat matome informantų išsakytas mintis apie tarmių ryšį su itin teigiamomis emocijomis, su šiltumu, jaudumu, malonumu.

19. Ir sako: „Egle, žinai, tu nepatikėsi, kaip smagu išgirst tą dzūkišką žodį.“ Nes na, vis vien, mes tuos ketverius metus gyvenom bendrabutyje kartu. Ir dabar, kai jinai išvyko, sako, pasiilgo to dzūkiško žodžio. Tai, sako, tu neįsivaizduoji, kaip smagu išgirsti tą dzūkišką žodį, Vilniuj aš nelabai išgirstu. Labiau suprantu dzūkiškus tuos žodžius, nei, tarkim, žemaičių. Ir man nu tokie jie švelnūs, nežinau. Sako, kad dzūkai, jie tokie yra geri, geros dūšios žmonės. Na ir tie žodžiai man tokie, labai. Net nežinau, kaip pasakyti. (M_18_Varėna)

20. *Kai išgirstu Šakių rajone kalbantį truputėlį tarmiškai, man taip gražu, taip širdį, žinokit, paglosto. <...> taip saldu išgirsti tikrą tarmišką žodį. (M_57_Gelgaudiškis)*
21. *Lietuvių kalba ir yra gal tuo unikali, nes jinai turi daug tarmių. Ir tai yra labai smagu, kai, pavyzdžiui, susitinki kokioj sanatorijoj žmones iš kokio Kauno ten, Panevėžio ar panašiai, ir tu sėdi, kalbi, ir tiesiog jau išsišneki, ir pradedi žemaičiuot, ir jie tavęs nesupranta, ir tai yra taip juokinga ir smagu. Tai tos tarmės tik pagyvina ir man tai labai fainai. <...> Kai aš kalbu žemaitiškai, aš jaučiuos kaip tikrai būdama vat savimi, kad galėdama reikšt lengviau gal savo netgi mintis. Ir tiesiog atrodo, kad vat dabar tas laikas, nes žemaitiškai kalbu tik tada bemaž, kai esu šeimoje, ir tai, na ji man yra tokia šiltesnė kalba ir maloniau ja kalbėt. (M_17_Telšiai)*
22. *Mano pačios tai yra labai pozityvus požiūris į tarmes bendrai todėl, kad, nu, tai yra, nu, kaip pasakyt, tavo identitetas, tavo dalis. <...> ir man malonu, aš jaučiu tokią, nu, kaip emocinį tokį, kaip pasakyti, emocinę tokią šilumą. Ir man gera girdėti, arba jeigu, sakykim, kažkokia šeimos šventė ir daugiau su tais žmonėm pabendrauji, tai pats persijungi. <...> Kažkaip tai mano pačios asmeniškai tai pozityvus tas požiūris, bet daugiau jis, sakykim, susijęs su tokiu emociniu krūviu, tos tarmės nešamu. <...> Daugiau man tai tarmė asmeniškai daugiau yra su tokiu emociniu krūviu susijusi, su tuo emociniu bendravimu, nes, nu, ir man gražu, kai žmonės kalba tarmiškai, nesvarbu, kokia ta tarmė. (M_46_Pasvalys)*

Ne vienas informantas, ryškindamas ypatingus jausmus, siejamus su tarme, pabrėžė tai, kad tarmė suartina žmones (23, 24 pvz.), padeda kurti kontaktą, pavyzdžiui, jaunesniems su vyresniais žmonėmis (25 pvz.).

23. *Bent jau man ir mum visiem ta žemaičių kalba tokia, kai kiti praded taip visiškai žemaičiuot, taip juokingai, juokingai tiesiog atrodo ir taip atrodo smagiau su tuo žmogum bendraut, nes jis toks atrodo nuoširdesnis yra ir jis parodo save. (M_18_Telšiai)*
24. *Ir atrodo vat mūsųškis čia, mūsųškis, kai žemaitiškai pakalba. Aišku, kad patinka. (M_18_Telšiai)*
25. *Savanoriauju, kai dar nebūdavo karantino, eidavau į senelių globos namus, ir ten, iš tikrųjų, be dzūkiškų žodžių, tai na nežinau. Tarkim, močiutės ar kokio senelio širdies tikrai nepavergsit. O jeigu jau kokį jau dzūkišką žodį pasakysit, na jau viskas – jūsų senelis. Ir jis jau jus ant tiek mylės, kad ojoj. (M_18_Varėna)*

Kalbėdami apie savo asmeninį santykį su tarme įvairaus amžiaus informantai siejo ją su vidine savastimi, su tapatybe (21, 23, 26 pvz.), ne vienas mokinys pabrėžė, kad tarmiškai gali geriau, lengviau išreikšti savo mintis (27 pvz.).

26. *Iš tikrųjų, ta tarmė yra kaip tiesiog kaip oda ir be jos tai nu ką gi mes. Tai man tarmė tai yra viskas, aš kaip gavau, tai aš labai džiaugiuosi ir ją visą laik nešioju ir tikrai noriu perduoti kitiems. (V_18_Pasvalys)*
27. *Bent jau man tai žemaitiškai lengviau yra šnekėti nei literatūriškai, man būna sunkiau persiverst iš žemaičių į literatūrinę kalbą. (V_16_Telšiai)*

Iš aptartų duomenų matyti, kad emocinė kalbinių nuostatų dimensija yra labai glaudžiai susijusi su tarme ir tarmiškai kalbančiais žmonėmis. Su tarme ir jos vartotojais siejami šilti jausmai, artimumas, socialinis patrauklumas, tarmės vertinamos kaip tapatybės ženklas.

APIBENDRINIMAS

Apibendrinant XXI a. trečiojo dešimtmečio pradžios Lietuvos gyventojų kalbinių nuostatų dėl tarmių analizę ir žvelgiant į tris nuostatų sudaromojus dėmenis, galima pasakyti, kad kognityvinis ir emocinis lygmenys yra susiję su labai pozityviais vertinimais. Kaip išryškėjo ir ankstesniuose tyrimuose, tarmės dažniausiai matomos kaip didelė nacionalinė, kultūrinė, istorinė vertybė, kurią reikia išlaikyti, ir prasminga skatinti jaunimą vartoti tarmes. Nemaža tiriamųjų dalis nepalaiko minties, kad tarmės prarado savo vertę ir vietą šiuolaikiniame pasaulyje. Remdamiesi savo tyrimo rezultatais ir greitinimu su ankstesniais tyrimais, galime teigti, kad socialinio konteksto, pripažįstamo kaip tinkamo vartoti tarmes, ribos šiek tiek plečiasi, daugiau erdvės tarmėms suteikiama viešesniai bendravimui. Daugiau vietos tarmėms palyginti su ankstesniais tyrimais linkstama pripažinti pusiau viešojoje ir viešojoje sferose: bendravimui su nepažįstamais žmonėmis, verslo, mokslo, žiniasklaidos, politinio gyvenimo srityse. Pabrėžtina, kad tolerantiškesnėmis nuostatomis tarmių atžvilgiu pasižymi jaunesniųjų respondentų grupė ir tai koreliuoja su panašiomis liberalesnėmis kalbinių nuostatų tendencijomis kai kuriose užsienio šalyse. Tradiciškai palankesnes nuostatas dėl tarmių vartojimo išreiškia vyrai, o ne moterys.

Kaip rodo ir daugelis kitų įvairiose šalyse atliktų tyrimų, su tarmėmis siejamos teigiamos emocijos. Tarmės laikomos patraukliu kodu, leidžiančiu spalvingiau išreikšti mintis, šiltus jausminius atspalvius, jos atlieka solidarumo funkciją, didina socialinį artumą, stiprina socialinius individų ir bendruomenės ryšius, tarmės asocijuojamos su grupine tapatybe, socialiniu kalbėtojų patrauklumu.

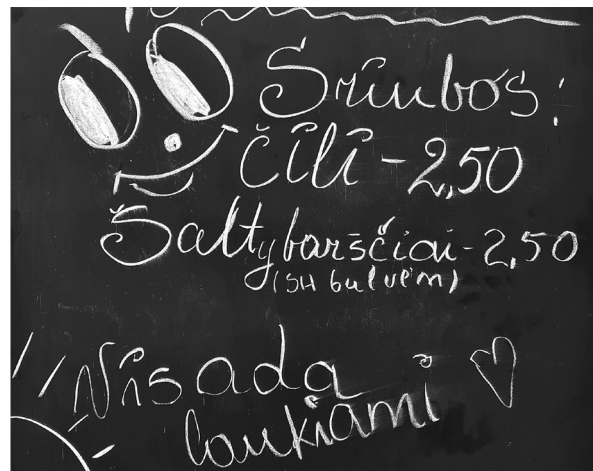
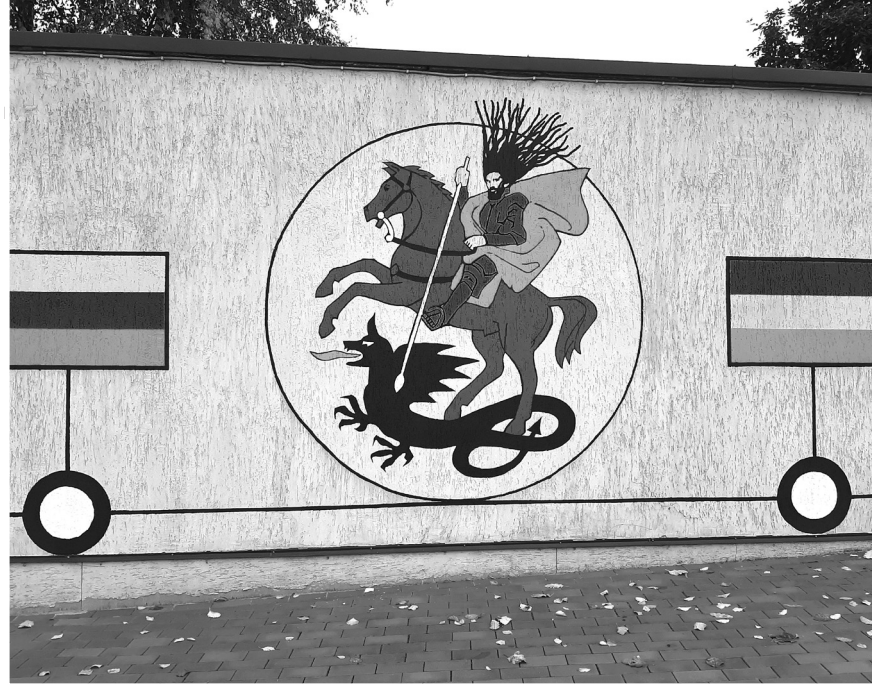
Nepaisant pozityviai išryškėjančių kognityvinių ir emocinių kalbinių nuostatų komponentų, abejonių kelia jų ryšys su elgesio dėmeniu. Tyrimas rodo, kad tarmių mokėjimas menksta, vis didėja tarmiškai nemokančių jauniausiojo amžiaus grupių dalis. Iš mokančiųjų tarmę kai kurie apskritai jos nevartoja, dažniausiai todėl, kad neturi su kuo

arba kur bendrauti tarminių kodų, dar didesnė dalis teigia tarmę vartojantys retai. Tad teigiami įsitikinimai ir jausmai nebūtinai yra pakankami motyvai paveikti kalbinę elgesį ir paskatinti tarmes išlaikyti.

LITERATŪRA

- Abo-Zaied, E., Tannenbaum, M. (2021). Pride, shame, and guilt: socio-emotional aspects of the encounter between the Bedouin and Fellahi dialects. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 24 (8): 1232–1246. doi: 10.1080/13670050.2018.15495331-15.
- Aliūkaitė, D. (2007). *Tarminis kalbėjimas ir bendrinė kalba: objektyviųjų ir subjektyviųjų skirtumų kultūrinė vertė*. Daktaro disertacijos rankraštis. Vilniaus universitetas.
- Aliūkaitė, D. (2008). Tarmiškai kalbančio žmogaus stereotipai: apriorinės eilinių kalbos bendruomenės narių nuostatos. *Respectus Philologicus*, 14 (19): 23–45.
- Aliūkaitė, D., Mikulėnienė, D., Čepaitienė, A., Geržodaitė, L. (2017). *Kalbos variantiškumas ir jo vertinimas perceptyvosios dialektologijos požiūriu: variantų ir vietų vaizdiniai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Crystal, D. (2005). *Kalbos mirtis*. Vilnius: Tyto alba.
- Dabašinskienė, I., Dagilytė, E. (2013). Suvalkiečių išskirtinumas: būdo savybės ar kalbėjimas? Iš M. Ramonienė (moksl. red.), *Miestai ir kalbos II. Sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis* (p. 105–123). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Edwards, J. (2006). Language attitudes. In *Encyclopedia of Language & Linguistics*. Second Edition (p. 324–331). New York: Elsevier.
- Etninės kultūros globos taryba, Pivoriūnas, D., Šaknys, Ž. (2003). Lietuvos etnografiniai regionai. <http://www3.lrs.lt/owa-bin/owarepl/inter/owa/U0123191.jpg>.
- Garrret, P. (2010). *Attitudes to Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Holmes, J. (2013). *An Introduction to sociolinguistics*. Abingdon; New York: Routledge, p. 159–174.
- Jahr, E. H. (2008). On the reasons for dialect maintenance in Norway. *Sociolinguistica*, 22: 157–170.
- Kalėdienė, L. (2013). Požiūris į tarmes ir nuostatos dėl jų vartojimo trijose Dūkijos etnografinio regiono dalyse. Iš M. Ramonienė (moksl. red.), *Miestai ir kalbos II. Sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis* (p. 125–151). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Kliukienė, R. (2013). Tarmės mokėjimas, vartojimas ir nuostatos Žemaitijos regione. Iš M. Ramonienė (moksl. red.), *Miestai ir kalbos II. Sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis* (p. 91–103). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Kliukienė, R. (2014). Kalbėjimas su tėvais tarmiškai ir gyventojų požiūris į tarmes Žemaitijos miestuose (kiekybinė analizė). *Taikomoji kalbotyra*, 4. <https://doi.org/10.15388/TK.2014.17458>.
- Kristiansen, T. (1998). The role of standard ideology in the disappearance of the traditional Danish dialects. *Folia Linguistica*, 32 (1–2): 115–130.
- Kristiansen, T. (2011). Attitudes, ideology and awareness. In R. Wodak, B. Johnstone, P. Kerswill (eds), *The SAGE handbook of sociolinguistics* (p. 265–279). London: Sage.
- Luhman, R. (1990). Appalachian English stereotypes: Language attitudes in Kentucky. *Language in Society*, 19: 331–348.
- Lundberg, G. H. (2007). Perceptual Dialectology and the Future of Slovene Dialects. *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies*, 6: 97–109.
- Lundberg, G. H. (2013). *Dialect Leveling in Haloze, Slovenia*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovenske jezike in književnost, Filozofska fakulteta. <https://scholarsarchive.byu.edu/books/2>.
- Milroy, J. (2007). The ideology of standard language. In C. Llamas, L. Mullany, P. Stockwell (eds), *The Routledge companion to sociolinguistics* (p. 133–139). London: Routledge.

- Piročkinas, A. (2012). Senoviškumo saugojimas turi ribas. *Dialogas*, Nr. 28. <http://www.dialogas.com/laikrasis//28/kiek-imanoma-issaugoti-tarmes/>.
- Ramonienė, M. (2006). Nuostatos dėl bendrinės kalbos ir tarmės: Joniškėlio atvejis. *Kalbos kultūra*, 79: 137–148.
- Ramonienė, M. (2013a). Tarmės Aukštaitijos miestuose: mokėjimas, vartojimas ir kalbinės nuostatos. Iš M. Ramonienė (moksl. red.), *Miestai ir kalbos II. Sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis* (p. 75–90). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Ramonienė, M. (2013b). Tarmės socialinė vertė: Lietuvos miestų jaunimo kalbinės nuostatos. *Taikomoji kalbotyra*, 2: 1–18. doi: 10.15388/TK.2013.17260.
- Ramonienė M. (moksl. red.) (2013c). *Miestai ir kalbos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Ramonienė, M. (2017). Bendrinė kalba ir tarmė. Socialinės vertės skirtumai. Iš L. Vaicekauskienė (moksl. red.), *Lietuvių kalbos idealai. Kaip keitėsi geriausias kalbos idėja* (p. 95–110). Vilnius: Naujasis Židinys-Aidai.
- Ramonienė, M. (2019). Regional dialects in the Lithuanian urban space: skills, practices and attitudes. In S. Lazdiņa, H. F. Marten (eds), *Multilingualism in the Baltic States: Societal Discourses and Contact Phenomena* (p. 123–152). London: Palgrave Macmillan.
- Sætermo, M., Sollid, H. (2021). Reported language attitudes among Norwegian speaking in-migrants in Tromsø. *Acta Borealia*, 38(1): 60–80.
- Trudgill, P. (1975). *Accent, dialect and the school*. London: Edward Arnold.
- Trudgill, P. (2002). *Sociolinguistic Variation and Change*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Trudgill, P. (2016). *Dialect Matters. Respecting Vernacular Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vaicekauskienė, L., Sausverde, E. (2012). Lietuvos tarmių rezervatas. Socialiniai ir geografiniai tarmės mobilumo ribojimai tiesioginių tyrimų duomenimis. *Taikomoji kalbotyra*, 1: 1–27. doi: 10.15388/TK.2012.17250.
- Watts, R. J. (1999). The ideology of dialect in Switzerland. In J. Blommaert (ed.), *Language ideological debates* (p. 67–103). Berlin; New York: Mouton de Gruyter.

Kavinė

JUODASIS SERBENTAS

MOB. 8 606 03790
8 654 99996

www.editosvirtuve.lt

1-v 8³⁰ -18³⁰ val.
VI 8-15val.

**Ūkirpykla
"Dailutė"**

6 skyrius

Ingos Hilbig, Meilutės Ramonienės,
Kristinos Jakaitės-Bulbukienės nuotr.

KLAIPĖDA

Atsipūsk prie jūros,
miestas tvarkosi

Lietuvos gyventojų kalbinės nuostatos: konstanta ar pokyčiai?

Loreta Vilkienė

Kaip jau buvo minėta monografijos įvade ir kituose skyriuose, nuostatos suvokiamos kaip palanki ar nepalanki reakcija į tam tikrą objektą, jo vertinimas (plačiau žr. Gardner 1985: 9; Garrett 2010a: 20). O kalbinės nuostatos – tai konkrečios kalbos ar jos variantų, jų vartojimo polinkių vertinimas, taip pat tam tikros kalbos vartotojų vertinimas, kalbos mokymosi ypatumų, situacijos vertinimas ir pan. Taigi kalbinių nuostatų vertinamųjų aspektų aprėptis gana plati. Kaip teigia Kerttu Kibbermann ir Gunta Kļava (2017: 110), „kalbinių nuostatų konceptas apima keletą elementų: nuostatas savos kalbos ir kitų kalbų atžvilgiu, kurios yra grįstos tautos istorine patirtimi, subjektyviomis nuomonėmis ir stereotipais, etninės grupės mentalitetu konkrečioje kalbinėje aplinkoje ar situacijose, t. y. kalbinės nuostatos yra socialinės prigimties ir gali daryti reikšmingą įtaką kalbos vartotojų elgesiui ir ilgalaikiam kalbos išlikimui. Jos yra individualios, bet taip pat ir grįstos visuomenės ar jos dalies nuomone, be to, yra formuojamos bendruomenės.“¹ Iš to, kas pasakyta, matyti, kad kalbinės nuostatos tiek individualiu, tiek kalbinės bendruomenės lygmeniu yra veikiamos įvairių veiksnių, jos parodo žmonių įsitikinimus, lūkesčius, siejamus su kalba, preferencijas. Itin svarbu, kad jos gali daryti įtaką kalbos ateičiai, kaip pabrėžia Colin’as Baker’is (1992: 9), nuo jų priklauso kalbos gyvybingumas, išsaugojimas ar net mirtis. O ir esamas kalbos statusas, vertė dažniausiai ir paprasčiausiai pamatuojama per nuostatas (ten pat: 10). Todėl kalbinių bendruomenių nuostatos yra stebimos ir analizuojamos.

Nuostatos yra išsiugdomos (plačiau žr. Garrett, Coupland, Williams 2006: 4; Garrett 2010a: 22–23; McKenzie 2010: 21), jos nėra visiška konstanta, gali kisti, nelygu istorinės, politinės, ekonominės ar kt. sąlygos, nelygu individo poreikiai ir motyvacija, vertybių sistema, tapatybė, elgesys (plačiau žr. Ianos 2014: 131). Tačiau Kibbermann ir Kļava (2017: 110) teigia, kad nors kalbinės nuostatos nėra statiškos, vis dėlto jas keisti yra sudėtinga. Vadinasi, galima manyti, kad kalbinės nuostatatos yra ir gana inertiškos. Jei susiformavusios tvirtos, jų kaita gali būti ne tokia akivaizdi. O Abraham’as Naftali’is Oppenheim’as (2001: 176) pabrėžia, jog vienos nuostatos yra stabilesnės, ilgiau išliekančios nei kitos. Galima spėti, kad su tapatybe susijęs kalbų vertinimas gali būti stabilesnis, pastovesnis, o su ekonominės gerovės siekais – greičiau kintantis ir pan. Tai patvirtina ir

¹ Čia ir toliau šiame skyriuje iš anglų kalbos vertė L. Vilkienė.

Baker'is (1992: 31–32), skirdamas instrumentines ir integracines nuostatas. Šio mokslininko nuomone, instrumentinės kalbinės nuostatos yra individualistiškesnės, susijusios su savo pozicijos įtvirtinimo, ekonominės gerovės, kurią gali padėti susikurti ir kalba, siekiais. Kitaip tariant, tai pragmatiniai, utilitariniai motyvai, kurie veda į socialinį pripažinimą ir ekonominį pranašumą, o kalba tuo geriau vertinama, kuo daugiau laiduoja tokių pripažinimą. Integracinės nuostatos yra labiau socialinio pobūdžio, tarpasmeninės orientacijos. Tokios nuostatos atskleidžia grupės tapatybę, parodo, su kuria kalbine bendruomene asmuo linkęs tapatintis (taip pat žr. Ehala ir Niglas 2006: 211–212). Taigi galima daryti prielaidą, kad integracinės nuostatos ilgiau išlieka nepakitusios.

Kaip pabrėžia Anastasija Kostiučenko, „[k]alba yra ne vien svarbiausias mūsų komunikacijos įrankis. Žvelgiant iš sociolingvistikos perspektyvos, kalba taip pat gali būti ir politikos dalykas. Tai tampa ypač akivaizdu, kai funkcinio, politinio ar teritorinio atžvilgiu susiduria mažiausiai dvi kalbos“ (Kostiučenko 2020: 107–108). Globalizacijos kontekste susiduria konkrečios valstybės kalba ar kalbos su pasauline (ar pasaulinėmis) *lingua franca* ir gali iškilti klausimas, kaip būti pasaulyje, bet ir išlaikyti savo savitumą, savo kalbą. Be to, ir dažna šiuolaikinė visuomenė yra daugiakalbė, tad, anot Kibbermann ir Kļava'os (2017: 110), „kalbinės nuostatos yra reikšmingas indikatorius, kokia kalbų politika turi būti vykdoma, jos vaidina svarbų vaidmenį užtikrinant valstybinės kalbos ar kalbų egzistavimą“. Taigi kalbinių nuostatų, jų kaitos ar stabilumo tyrimai yra aktualūs kiekvienos valstybės kalbų vadybos požiūriu.

Šiame skyriuje keliami keli tiriamieji klausimai:

- 1) ar skiriasi ir, jei taip, tai kaip skiriasi Lietuvos gyventojų kalbinės nuostatos, išreikštos 2008–2010 m. ir po dešimties metų – 2020 m.?
- 2) ar daro įtaką ir, jei taip, kokią įtaką nuostatoms ar jų kaitai daro konkretūs socialiniai veiksniai?

Tiriamoji medžiaga buvo sudaryta iš tokių Vilniaus universiteto vykdytų projektų (plačiau apie projektus žr. šios monografijos įvade) duomenų:

- 1) 2020–2021 m. projekto „Lietuvos gyventojų kalbinės nuostatos ir kalbinis elgesys“;
- 2) 2007–2009 m. – „Kalbų vartojimas ir tautinė tapatybė Lietuvos miestuose“;
- 3) 2010–2012 m. – „Sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis: miestai ir miesteliai“.

Tyrimo tikslais ankstesnių dviejų projektų duomenys buvo sujungti ir toliau šiame skyriuje aptariami kaip 2010 m. rezultatai – tais metais buvo baigti rinkti duomenys. Pasakytina, kad 2020 m. buvo apklausti 1 003, o 2010 m. – 4 697 Lietuvos gyventojai. Tačiau, kad būtų galima duomenis palyginti, dalies respondentų atsakymų teko atsisakyti dėl kelių priežasčių. Viena jų – nevienodas apklausose dalyvavusių respondentų amžius. 2020 m. tyrime dalyvavo žmonės, kurių amžius 18–74 metai, o 2010 m. duomenyse sukaupti 15–74 metų respondentų atsakymai. Taigi iš 2010 m. duomenų teko atsisakyti tų atsakymų, kuriuos pateikė 15–17 metų respondentai. Kita priežastis –

apklaustųjų gyvenamoji vieta. 2010 m. surinktuose duomenyse nebuvo atspindėta kaimo gyventojų grupė, kuri buvo įtraukta į apklausą 2020 m. Todėl iš paskutinių duomenų teko atsakyti 324 kaimų gyventojų atsakymų. Žengus tokius žingsnius toliau analizuoti 679 respondentų, dalyvavusių 2020 m. apklausoje, ir 2008–2010 m. atlikto tyrimo 4 367 dalyvių atsakymai.

Kalbinės nuostatos šiame skyriuje aptariamos keliais pjūviais: kaip jos susijusios su respondentų lytimi, amžiumi, gyvenamąja vieta, gimtąja kalba, išsimokslinimu. Kaip pasiskirto respondentai pagal konkrečias charakteristikas, akivaizdu iš 1 lentelės.

1 LENTELE. Tiriamųjų charakteristikos ir skaičiai

Charakteristikos		2020 m. (% (N = 679))	2010 m. (% (N = 4367))
Lytis	moterys	51,69 (N = 351)	50,54 (N = 2207)
	vyrai	48,31 (N = 328)	49,46 (N = 2160)
Amžius	jaunesni (18–44 m.)	51,99 (N = 353)	49,78 (N = 2174)
	vyresni (45–74 m.)	48,01 (N = 326)	50,22 (N = 2193)
Gimtoji kalba	lietuvių	82,77 (N = 562)	80,67 (N = 3523)
	kita	17,23 (N = 117)	19,33 (N = 844)
Išsimokslinimas	aukštasis	61,56 (N = 418)	27,18 (N = 1187)
	žemesnis nei aukštasis	38,44 (N = 261)	72,59 (N = 3170)
	nėra atsakymo (NA)	–	0,23 (N = 10)
Gyvenamoji vieta	miestas	69,22 (N = 470)	55,28 (N = 2414)
	miestelis	30,78 (N = 209)	44,72 (N = 1953)

Duomenų analizės sumetimais buvo paliktos dvi respondentų grupės pagal amžių: tai jaunesniųjų ir vyresniųjų. Į jaunesniųjų grupę pateko asmenys nuo 18 iki 44 metų, o vyresniųjų – nuo 45 iki 74 metų. Kaip matyti iš lentelės, gimtosios kalbos atžvilgiu tiriamieji taip pat buvo padalyti į dvi grupes: pirmoji – tie, kurių gimtoji kalba lietuvių; antroji – respondentai, kurių gimtoji kalba kita. Į pastarąją grupę pateko tiriamieji, kurie teigė, kad jų gimtoji kalba yra rusų, lenkų ar dar kita. Pasakytina, kad ir 2010 m., ir 2020 m. į klausimą apie išsimokslinimą buvo pateikti keli galimi atsakymo variantai: pradinis (buvo tik 2010 m. apklausoje), pagrindinis, vidurinis; spec. vidurinis / aukštesnysis, aukštasis. Tačiau šiame skyriuje aprašomos analizės tikslais duomenys buvo sujungti darant skirtų tarp aukštojo išsimokslinimo ir žemesnio nei aukštasis išsilavinimo. Tų 10 respondentų, kurie 2010 m. į klausimą apie išsimokslinimą neatsakė, rezultatai analizuojant konkrečius atvejus pateikiami, bet plačiau nekomentuojami. Ir 2010 m., ir 2020 m. apklausoje dalyvavo didmiesčių (Vilnius, Kaunas, Klaipėda, Šiauliai) ir miestų (30–100 tūkst. žmonių) bei miestelių (2–30 tūkst. žmonių) gyventojai. Siekiant analizės tikslų didmiesčių ir miestų gyventojų kategorijos buvo sujungtos į vieną – miestų kategoriją.

Iš 1 lentelės taip pat akivaizdu, kad grupės yra ir skirtingo dydžio, tačiau taikyti analizės metodai leidžia lyginti ir nevienodas imtis. Taigi duomenų analizei pasirinkta kiekybinė prieiga, naudotasi *MS Excel* ir įrankiu *Lancaster Stats Tools online* (<http://corpora.lancs.ac.uk/stats/toolbox.php>), taikyti aprašomosios ir išvadų statistikos metodai. Pastarieji pasitelkti nustatyti, ar rezultatų skirtumai yra statistiškai reikšmingi. Tam atliktas Pirsono chi kvadrato (χ^2) testas (angl. *Pearson's chi-square test*) ir prirėikus (kai kuriuo nors aspektu respondentų grupė buvo mažesnė nei 30) – logaritminės tikimybės testai (G^2) (angl. *log-likelihood tests*) (plačiau žr. Desagulier 2017: 209). Primintina, kad šiais testais lyginami duomenys, išreikšti absoliučiaisiais skaičiais. Referuojant chi kvadrato testų rezultatus pateikiamas ir Kramerio V (angl. *Cramer's V*) koeficientas, kurio reikšmė gali būti tarp 0 ir 1: jei reikšmė yra 0 – ryšio tarp kintamųjų nėra, jei 1 – tarp kintamųjų yra labai stiprus ryšys (ten pat). Rezultatai pateikiami taip: $\chi^2(df)$, p ir Kramerio V, kur χ^2 nurodo chi kvadrato reikšmę, df – laisvės laipsnių skaičių, p – p -reikšmę, kuri rodo, kad rezultatai yra statistiškai reikšmingi, jei $p \leq 0,05$. Jei analizuojant duomenis buvo atliktas logaritminės tikimybės testas, jo rezultatai referuojami taip: $G^2(df)$ ir p , kur G^2 yra logaritminės tikimybės testo reikšmė, df – laisvės laipsnių skaičius, o p – p -reikšmė.

1. GLOBALIZACIJA, KALBA, KALBINĖS NUOSTATOS

Kaip jau buvo užsiminta šio skyriaus įvade, nuostatos gali kisti, nelygu istorinės, politinės, ekonominės ar kt. sąlygos, jų veikiami žmonių poreikiai ir lūkesčiai. Tad prieš ieškant atsakymų į išsikeltus klausimus verta prisiminti ir platesnius procesus, kurie aptariamam laikotarpiu įvyko Lietuvoje ir, tikėtina, galėjo daryti įtaką kalbinėms nuostatom. Kaip teigia Ieva Karpavičiūtė, nuo 1990 m., kai buvo atkurta nepriklausomybė, Lietuva jau yra išgyvenusi kelis užsienio politikos etapus: 1) suverenumo įtvirtinimo (1990–1994 m.); 2) integracijos (1994–2004 m.), kai stengtasi atitikti ES ir NATO keliamus reikalavimus; 3) euforijos (2004–2009 m.) – „pereinamasis etapas, kurio metu buvo įtvirtinama narystė regioninėse struktūrose, vyko šalies socializacija jose“ (Karpavičiūtė 2013: 110); 4) pragmatizmo – šis etapas prasidėjo 2010 m., „kai valstybės socializacija euroatlantinėse institucijose jau buvo įvykusi, nusistovėjo Lietuvos lūkesčiai ir prioritetai, susiformavo išorės nuostatos Lietuvos atžvilgiu. Šiame etape šalis pradeda laipsniškai įsijungti į subregioninius darinius ir specializuotis strategiškai ir politiškai reikšmingose veiklos srityse“ (ten pat). Taigi akivaizdu, kad analizuojamam laikotarpiu Lietuva užsienio politikos požiūriu jau yra globalaus konteksto dalis. Kultūrologė Irena Alperytė konstatuoja, kad ir „Lietuvos kultūros vyksmas tiesiogiai sietinas su politine šalies paradigma. Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą, šaliai atsivėrė neribotos galimybės plėtoti tarptautinį kultūrinį bendradarbiavimą“ (Alperytė 2008: 46). Taigi ir šiuo atžvil-

giu siekiama aktyviai dalyvauti globaliuose procesuose. Šalies ekonominis gyvenimas taip pat aktyviai žengia per valstybės sienas. Pabrėžtina, kad 2015 m. Lietuvoje įvedamas euras, o tai dar labiau paskatina gilesnės europinės ekonominės integracijos procesus, tarptautinį bendradarbiavimą. Prisimintini ir intensyvios emigracijos ar išvykimo bent kurį laiką dirbti, studijuoti svetur procesai. Atsiranda net sąvoka *globali Lietuva*, nuo 2012 m. valstybės vykdoma ir *Globalios Lietuvos* programa, kurios tikslas – „sutelkti diasporą valstybei stiprinti ir jos vardui garsinti“ (*Globali Lietuva* 2021). Lietuvos savivaldybių asociacija iškelia iniciatyvą *Globalūs regionai*², net ir mažesni administraciniai vienetai prisistato per globalumo prizmę, pavyzdžiui, *globali Tauragė*³, kurios šūkis *Aš globalus tauragiškis*, ir pan. Turbūt galima teigti, kad visose šalies gyvenimo srityse siekiama būti pasaulyje ir su pasauliu. Lietuva save pozicionuoja kaip valstybę, aktyviai įsitraukusią į pasaulinius politikos, ekonomikos, kultūros procesus, kaip valstybę, kuri kuriama ne vien šalies gyventojų, valstybę, kurioje globalumas yra kasdienybė. Tad kyla klausimas, kaip yra apibrėžiamas globalumas ir globalizacija?

Mokslininkas Manfred'as B. Steger'is (2013: 29) teigia, kad globalumas suprantamas kaip socialinės sąlygos, kurioms būdingos glaudžios pasaulinės ekonomikos, politikos, kultūros, ekologinės sąsajos ir srovės, valstybių sienas darančios nebesvarbias. O globalizacija – tai procesai, transformuojantys socialines sąlygas, kuriomis gyvuoja tautiškumas, globalumo linkme. Tačiau tai nereiškia, kad nacionalumas ar lokalumas išnyksta arba tampa nesvarbūs. Jie tiesiog pakinta (Steger 2013: 30). Kaip teigia David'as Held'as (1999: 2), globalizacija plečia, greitina, gilina pasaulio kontaktus ir visus socialinio gyvenimo aspektus. Tačiau ir pati globalizacija nėra vienaplanis reiškinys, ji reiškiasi įvairiais lygmenimis:

- ekonominiu: stiprėja ir intensyvėja pasaulio šalių tarpusavio ekonominiai ryšiai (plačiau žr., pvz., Garrett 2010b: 448, Steger 2013: 52–69);
- politiniu: intensyvėja ir plečiasi politiniai ryšiai, daugėja tarpvyriausybinių organizacijų ir pan. (plačiau žr. Garrett 2010b: 448, Steger 2013: 70–80);
- ekologiniu: pasaulio ekosistema yra veikiama globalios žmonių veiklos (plačiau žr. Steger 2013: 91–103);
- kultūriniu: kultūrinės įtakos patiriamos visame pasaulyje (plačiau žr. Steger 2013: 81–90, Garrett 2010b: 448–449);
- religijos, ideologijos ir kt.

Pasakytina, kad visi šie lygmenys nėra atskiri, izoliuoti vieni nuo kitų. Atvirkščiai, jie veikia vienas kitą, susipina. Pavyzdžiui, įprastai kalba siejama su kultūros sritimi, tačiau akivaizdu, kad ir kultūriniai, ir ekonominiai, ir politiniai ryšiai daro įtaką kalbų vartojimo pasirinkimui, nuostatoms kalbų atžvilgiu ir pan. Steger'is (2013: 88) teigia,

² Apie iniciatyvą plačiau žr.: <http://www.globalusregionai.lt/>.

³ Plačiau žr. <https://globali.taurage.lt/>.

kad kalbų globalizacija – tai procesas, kai vienu kalbų vartojimas tarptautinėje komunikacijoje auga, o kitos tampa nereikšmingos, net gali išnykti nelikus kalbėtojų. Mokslininkas pateikia ir pesimistinius kai kurių lingvistų spėjimus, kad iki XXI a. pabaigos dėl globalizacijos procesų gali išnykti apie 50–90 proc. dabar egzistuojančių kalbų (ten pat: 91). Suprantama, tai tik spėjimas. Tačiau globalizacijos poveikis kalboms mokslininkų yra atidžiai stebimas ir analizuojamas. Štai Steger'is (ten pat: 88) įvardija Havajų universiteto Globalizacijos tyrimų centro mokslininkų išvelgtus penkis svarbiausius kintamuosius, kurie daro įtaką kalbų globalizacijai:

1. *Kalbų skaičius* įvairiose pasaulio dalyse mažėja, o tai rodo, kad stiprėja homogeninės kultūrinės jėgos.
2. *Žmonių judumas*: žmonės migruoja, keliauja, kartu išsklinda ir jų kalbos.
3. *Svetimųjų kalbų mokymasis ir turizmas*: tai palengvina kalbų plitimą už nacionalinių kultūrinių ribų.
4. *Kalbos internete*: internetas – pasaulinė informacijos talpykla, greitos komunikacijos priemonė; kalbos, kurios itin gyvybingos interneto erdvėje, turi galimybių tapti globalios.
5. *Tarptautinės mokslo publikacijos*: intelektinės informacijos, žinių apie pasaulį cirkuliacija vyksta tomis kalbomis, kuriomis rengiamos publikacijos. Ėmusios dominuoti konkrečios kalbos gali tapti globalios (plačiau žr. Steger 2013: 88).

Turbūt akivaizdu, kad lietuvių kalba yra susijusi bent jau su antru–penktu iš išvardytų veiksnių, kurie gali daryti įtaką tam, kad ši kalba bent kai kuriose gyvenimo srityse ir situacijose užleistų vietą kitoms kalboms. Be to, tokiose santykiškai mažose šalyse, kokia yra Lietuva, prie globalių kalbų įsigalėjimo aktyviai prisideda ir ekonominiai bei politiniai veiksniai. Įsitraukimas į tarptautines kompanijas ar tarptautines politines ar nevyriausybinės organizacijas, kur dažnai darbo kalba nėra šalies valstybinė kalba, o vartojama pasaulinė *lingua franca*, neretai žmonėms užtikrina geresnę karjerą, aukštesnes pajamas. Kitaip tariant, su ekonomikos ir politikos sferų globalizacija susiję ir kalbinės rinkos procesai, o toje rinkoje kalbos konkuruoja kaip kalbinio kapitalo dalis (Bourdieu 1991: 55). Kalba turi rinkos vertę, ji yra didesnio – kultūrinio – kapitalo dalis ir tampa prielaida sėkmingai konkuruoti darbo rinkoje ir kurtis gerovę. Kaip teigia Pierre'as Bourdieu (1991: 37), kalba yra veiksmo ir galios instrumentas. Turbūt galima teigti, kad kuo daugiau veiksmų plačiuose, gerovę ir (ar) saviraišką, savirealizaciją užtikrinančiuose domenuose galima atlikti konkrečia kalba, tuo ji turi daugiau galios, auga jos prestižas.

Neabejotina, kad kiekvienos valstybės kalbą ar kalbas veikia pasaulinės tendencijos, globalizacija. Pasaulio ekonominė, politinė ir kt. situacija vienas kalbas daro pranašesnes už kitas, o, kaip teigia Bernard'as Spolsky'is (2009: 4), kalbos ar varianto statusas priklauso nuo to, kiek žmonių ją vartoja, kas tie vartotojai, be to, kokia

konkrečios kalbos socialinė ir ekonominė nauda, kurios vartotojas gali tikėtis. Laima Kalėdienė akcentuoja, kad „didžiausi pokyčiai vyksta globalizacijai veikiant ekonomiką, o tai daro tiesioginę įtaką kalbų funkcijoms. <...> Su kalbų funkcijomis susijęs kalbų vertinimas. Daugybė tyrimų parodė, kad kalbos nėra vienodai vertinamos toje pačioje visuomenėje, tuo labiau bendruomenėje ar grupėje: vienos iš jų tampa prestižinės, kitos – netgi niekinamos ar draudžiamos, atitinkamai nevienodai vertinami ir jas vartojantys žmonės, o tai tiesiogiai veikia kalbų pasirinkimą, taigi ir norą jų mokytis“ (Kalėdienė 2010: 74). Kitaip tariant, tai tiesiogiai gali veikti ne tik kalbinį elgesį, bet ir kalbines nuostatas. Globalizacijos akistatoje, spėtina, instrumentinės nuostatos, kaip jau buvo minėta, gali greičiau imti kisti, tačiau susvyruoti gali ir integracinės nuostatos, nelygu su kuria kalbine bendruomene globaliame pasaulyje sieks tapatintis konkretus individas ar grupė.

Kaip pabrėžia Autumn Kearney (2016: 20), kalbų požiūriu globalizacijos procesas yra netolygus, nes dalis pasaulio gyventojų yra tarsi privilegijuota, kadangi tų žmonių pirmoji kalba, kuri yra ir pasaulinė *lingua franca*, leidžia jiems lengvai bendrauti su visu likusiu pasauliu, nevarojant kitų kalbų. Tačiau rečiau vartojamų kalbų gimtakalbiai neišvengiamai įsitraukia į platesnę kalbinę rinką, kurioje kalbų vertė gali būti ne gimtosios kalbos, kaip komunikacinio instrumento (ne kaip tapatybės ženklas), naudai. Taigi, kaip teigia Nikolas Coupland'as (2010: 5), „globalizacija nėra linijiška, ji nėra vienodai ir (pakankamai ironiška) nėra universaliai, ir nėra globaliai patiriama“. Tačiau vis dėlto, kaip pabrėžia Peter'is Garrett'as (2010b: 451), vienaip ar kitaip globalizacija paliečia visų žmonių gyvenimus. Pavyzdžiui, Lietuvos gyventojui nebūtina įsitraukti į politinę veiklą, į tarptautines organizacijas ar dirbti tarptautinėse įmonėse, kad susidurtų su globalizacija. Pakanka vien to, kad kasdienybėje žmonės aktyviai naudojami informacinėmis technologijomis tiek darbo, tiek informacijos paieškos, laisvalaikio, pomėgių reikmėms ar apsiperka internetu. Taip jie įsitraukia į globalizacijos procesus. Ir neabejotina, kad nepakanka savo poreikius tenkinti vien gimtąja kalba.

Taigi globalizacija iškelia vienas kalbas, suformuoja didesnę jų poreikį, taip paskatina žmones suteikti vienokias ar kitokias vertes konkrečioms kalboms ar jų atmainoms, t. y. keičia žmonių kalbines nuostatas tiek kognityviniu, tiek jausminiu (emociniu) ar elgesio požiūriu (plačiau apie nuostatų aspektus žr. Gardner 1985; Oppenheim 2001; Baker 1992; Garrett, Coupland, Williams 2006; Garrett 2010a; McKenzie 2010 ir šios monografijos įvade). Kita vertus, globalizacija tampa paskata žengti tam tikrus žingsnius ir kalbų vadybos srityje: tiek šeimoje, tiek darbo, mokslo srityse, tiek valstybėje. Valstybės lygiu kalbų vadybos sprendimus padeda priimti ir kalbinės bendruomenės nuostatų atoslaidai (plačiau žr. Spolsky 2009: 5–6), atsakymai į klausimus, kuria linkme ir kaip sparčiai nuostatos kinta. Kitame poskyryje ir analizuojama kalbinių nuostatų kaita Lietuvos globalėjimo kontekste.

2. KALBINIŲ NUOSTATŲ ANALIZĖS REZULTATAI

Analizei pasirinkti trys su nuostatomis susiję klausimai, kurie respondentams buvo pateikti visuose minėtuose projektuose (cituojama iš 2020 m. kiekybinės apklausos klausimyno):

- *Kuri kalba Jums atrodo gražiausia?*
- *Kuri kalba Jums atrodo reikalingiausia?*
- *Kuri kalba Jums atrodo įprasčiausia?*

Atsakydami į klausimus apie *gražiausią, reikalingiausią* ir *įprasčiausią* kalbą respondentai 2020 m. galėjo rinktis vieną atsakymą iš pateikto tokio sąrašo: *lietuvių, anglų, rusų, lenkų, vokiečių, prancūzų, ispanų, italų, kita* kalba. Ankstesniuose klausimynuose galimų atsakymų skaičius buvo trumpesnis: *lietuvių, rusų, lenkų, anglų, vokiečių, prancūzų, kita* kalba. Kiekvieno poskyrio pradžioje pateikiami statistiniai duomenys, su kuria kalba savo teigiamą konkrečią nuostatą siejo respondentai. Dėl to 2020 m. klausimynė įvardytos ispanų ir italų kalbos analizuojant rezultatus buvo įtraukos į kategoriją *kita* kalba. Be to, kadangi šiame skyriuje dėmesys labiau sutelktas į nuostatą lietuvių kalbos atžvilgiu, toliau analizuojant duomenis pagal konkrečius socialinius veiksnius pasilikti tik du atsakymų variantai: *lietuvių kalba* ir *kita kalba*. Skirtumas tarp klausimynų buvo ir tas, kad 2020 m. įvardydamas *gražiausią, reikalingiausią* ar *įprasčiausią* kalbą respondentas turėjo pasirinkti tik vieną atsakymo variantą, o ankstesniuose klausimynuose – mažiausiai vieną, vadinas, galėjo žymėti ir kelis atsakymo variantus. Tai vėliau atsispindės procentinėje rezultatų raiškoje. Toks apklausų nevienodumas yra nepamirštinas ir lyginant skirtingų metų rezultatus – ir tai, reikia pripažinti, yra šio tyrimo ribotumas.

Kiekvieną minėtą nuostatą aptariančiuose poskyriuose pateikiami duomenys, kurie atskleidžia konkrečias visos tiriamųjų grupės nuostatas įvairių kalbų atžvilgiu, aptariant su įvairiomis kalbomis ryškėjančią respondentų vertinimo raidos kryptį. Šiuo atveju atsakymų procentai skaičiuoti nuo visos konkrečios tiriamųjų grupės. Vėliau analizės atspirties tašku tampa nuostatos lietuvių kalbos atžvilgiu, duomenys analizuojami tikrinant, kiek respondentų pasirinktys yra nulemtos lyties, amžiaus, gyvenamosios vietos, gimtosios kalbos ar išsimokslinimo veiksnių. Tuomet atskirai skaičiuoti kiekvienos mažesnės respondentų grupės atsakymų procentai. Pavyzdžiui, jei analizuojamas veiksnys yra lytis, vertinama, kiek procentų vyrų (iš 100 proc.) ir kiek procentų moterų (iš 100 proc.) rinkosi vienokį ar kitokį atsakymą, jei analizuojamas veiksnys yra amžius, tikrinama, kiek procentų jaunesniųjų (iš 100 proc.) ir kiek vyresniųjų (iš 100 proc.) atsakė vienaip ar kitaip, ir t. t. Kitaip tariant, tokiais atvejais procentai skaičiuoti ne nuo visos imties, o nuo tikslinės grupės.

2.1. Gražiausia kalba

2.1.1. Bendra raidos tendencija. Pirmiausia, atsižvelgus į Baker'io (1992) mintis, kad integracinės nuostatos vienija grupę, labiau sietinos su tapatybe, buvo padaryta prielaida, kad jausminis lietuvių kalbos vertinimas kaip tik ir gali atlikti tokią vienijančią funkciją ir galbūt per dešimtmetį bus išlikęs gana stabilus. Kita vertus, jau ir ankstesni tyrimai rodė, kad lietuvių kalbą kaip gražiausią įvardijo didžiausias (lyginant su kitomis kalbomis) procentas respondentų, taigi tokios tendencijos tikėtasi ir 2020 m. Tiek prieš daugiau nei dešimtmetį, tiek 2020 m. atliktų tyrimų duomenys pateikiami 2 lentelėje.

2 LENTELĖ. Respondentų nuostatos gražiausios kalbos požiūriu

Kalba	2020 m. (% (N = 679))	2010 m. (% (N = 4367))
Lietuvių	51,69 (N = 351)	64,19 (N = 2803)
Anglų	3,09 (N = 21)	9,21 (N = 402)
Rusų	11,34 (N = 77)	16,58 (N = 724)
Lenkų	3,09 (N = 21)	4,63 (N = 202)
Vokiečių	1,03 (N = 7)	2,06 (N = 90)
Prancūzų	13,70 (N = 93)	13,26 (N = 579)
Kita	16,05 (N = 109)	8,93 (N = 390)

Primintina tai, jog 2010 m. respondentai, išreiškdami savo nuostatas, galėjo rinktis kelias jiems gražiausias kalbas. Taigi tų metų duomenų stulpelyje pateikti respondentų atsakymų procentai peržengia 100 proc. ribą. 2020 m. atsakant į klausimą buvo galima rinktis tik vieną kalbą. Toks apklausų specifikos skirtumas yra svarbus, į jį būtina atsižvelgti interpretuojant duomenis, nes kiekvienos kalbos atžvilgiu išreikštos nuostatos pokytis gali būti susijęs su pakitusiu apklausos formatu, tačiau bendros tendencijos vis dėlto aiškėja.

Iš 2 lentelės akivaizdu, kad procentas tų respondentų, kurie išreiškė aptariamą teigiamą jausminio lygmens nuostatą konkrečių kalbų požiūriu, per 10 metų daugiau ar mažiau kito. 2020 m. apklausos dalyvių, kurie įvardijo lietuvių kalbą esant gražiausia, yra 12,5 proc. mažiau nei 2010 m. Buvo patikrinta, ar šis pokytis yra statistiškai reikšmingas. Tam buvo sudarytos dvi duomenų grupės: 1) lietuvių kalba gražiausia 2) kita kalba gražiausia, ir atliktas Pirsono chi kvadrato testas, kurio rezultatas toks: $\chi^2(1) = 39,13$, $p < 0,001$, Kramerio $V = 0,088$. Kaip matyti, šis pokytis, įvykęs per dešimtmetį, yra statistiškai reikšmingas. Tačiau vis dėlto išlieka tendencija, kad lietuvių kalbą kaip gražiausią, palyginti su kitomis kalbomis, įvardija daugiausiai respondentų (51,69 proc.).

Kaip kinta apklausų respondentų, teigiančių, kad lietuvių kalba gražiausia, dalis, galima matyti ir 2020 m. tyrimo duomenis sulyginus ne tik su 2010 m., bet ir su 2002 m.

sociolingvistinės apklausos, vykdytos Pietryčių Lietuvoje ir miestuose, ir kaimuose, duomenimis (žr. Ramonienė, Vilkienė 2016: 285):

3 LENTELĖ. Gražiausia kalba yra lietuvių. Respondentų dalis (proc.)

Etninė grupė	2002 m.	2010 m.	2020 m.
Lietuviai	89,6	80,0	58,9
Rusai	8,6	23	22,45
Lenkai	18,4	22	15,0

Kaip matyti iš 3 lentelės, reiškiančiųjų nuostatą, kad lietuvių kalba yra gražiausia, lietuvių grupėje nuo 2002 m. sumažėjo apie 30 proc., rusų grupės statistika išliko panaši į 2010 m., o respondentų lenkų, reiškiančių aptariamą nuostatą, dalis yra keliais procentais mažesnė nei 2002 m.

Atkreiptinas dėmesys ir į tai, jog 6,12 proc., t. y. statistiškai reikšmingai ($\chi^2(1) = 28,59$, $p < 0,001$, Kramerio $V = 0,075$), sumažėjo ir dalis tų, kurie mano, jog anglų kalba yra gražiausia. Galbūt toks sumažėjimas nulemtas jau minėtos 2010 m. apklausos specifikos, kai respondentai atsakydami į klausimą galėjo rinktis daugiau nei vieną kalbą. Spėtina, kad tai atsispindi ir 4 lentelėje (čia 2002 m. duomenys iš Ramonienė, Vilkienė 2016: 285), kuri rodo, kad 2020 m. dalis respondentų, įvardijančių anglų kalbą kaip gražiausią, panašesnė į 2002 m. apklausos. Vis dėlto galima daryti išvadą, kad su anglų kalba respondentų nesieja stipresni emociniai saitai, į ją žiūrима labiau utilitariškai.

4 LENTELĖ. Gražiausia kalba yra anglų. Respondentų dalis (proc.)

Etninė grupė	2002 m.	2010 m.	2020 m.
Lietuviai	3,6	11,0	2,85
Rusai	3,7	12,0	5,10
Lenkai	2,4	10,0	2,5

Mažiausias pokytis atsiskleidžia prancūzų kalbos atžvilgiu (žr. 2 lentelę) – dalis išreiškusiųjų palankią nuostatą šios kalbos atžvilgiu 2020 m. padidėjo, bet tik 0,58 proc. Pasakytina, kad prancūzų kalba kaip gražiausia ir įvairiose kokybinėse apklausose pasirenkama neretai, nors tai nesiejama su jos mokėjimu ar siekiu mokytis. Be to, 7,12 proc. padidėjo dalis manančiųjų, kad kita (nei buvo išvardyta) kalba yra gražiausia. Paminėtina, jog 2010 m. apklausoje pateiktas konkrečių vertinamų kalbų sąrašas (iki kategorijos *kita*) buvo trumpesnis nei 2020 m. ir baigėsi prancūzų kalba. 2020 m. į tokį sąrašą buvo įtrauktos ir ispanų bei italų kalbos, o tik tada pateikta kategorija *kita*. Toks pailgėjęs sąrašas galėjo paskatinti respondentus priimti kiek kitokius sprendimus nei tie, kuriems buvo sudarytos sąlygos 2010 m. apklausoje. Analizuojant šiame poskyryje

aprašomus duomenis 2020 m. atsakymų sąrašas buvo suderintas su 2010 m., tad italų ir ispanų kalbų pasirinktys 1 lentelėje pateko į kategoriją *kita*. Tačiau žvelgiant konkrečiau pasakytina, jog italų kalbą kaip gražiausią 2020 m. įvardijo 9,57 proc. (N = 65), o ispanų – 5,0 proc. (N = 34). Kaip rašoma Dovilės Krupickaitės ir Viktorijos Baranauskienės (2013: 31), ir 2010 m. duomenys rodo, jog pasirenkant atsakymą *kita* italų ir ispanų kalbos kaip gražiausios įvardytos atitinkamai 4,68 proc. (N = 220) ir 2,29 proc. (N = 108), skaičiuojant nuo visų tuomet apklausoje dalyvavusių respondentų. Taigi galima teigti, jog šios dvi kalbos, o ypač italų, sulaukia itin palankaus emocinio vertinimo. Ir iš esmės tendencija, kad kitos kalbos didesnės dalies respondentų sulaukia palankių jausminio lygmens nuostatų globalizacijos kontekste, rodo, jog su dominuojančia *lingua franca* net ir globalėjančioje Lietuvoje nėra stipriai emociškai saistomasi.

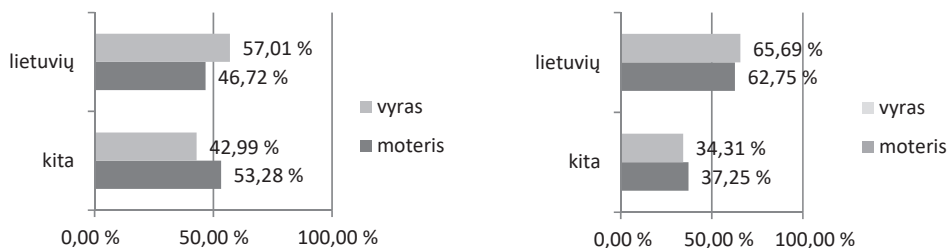
Taip pat iš 2 lentelės matyti ir tai, jog 5,24 proc. sumažėjo dalis tų, kurie rusų kalbą vertina kaip gražiausią, ir 1,54 proc. dalis respondentų, kurie tokią jausminio lygmens nuostatą reiškia lenkų kalbos atžvilgiu. Galėtų kilti klausimas, ar šis pokytis nesietinas su skirtinga apklausų dalyvių charakteristika, pavyzdžiui, gal rusų ir lenkų kalbų gimtakalbių į apklausą 2020 m. buvo įtraukta mažiau, o gal būtent tik šių kalbų gimtakalbiai išreiškia palankiausią nuostatą minėtų kalbų atžvilgiu. Patikrinus duomenis paaiškėjo, kad šis veiksnys negalėjo daryti reikšmingos įtakos, nes 2010 m. tų, kurie teigė, kad jų gimtoji kalba yra rusų, dalis buvo 15,89 proc., o 2020 m. – 14,43 proc. Analogiškai lenkų kalbos gimtakalbių prieš dešimtmetį buvo 5,66 proc., naujausioje apklausoje – 5,89 proc. Vadinasi, šių kalbų emocinės vertės sumažėjimą lemia kitokios priežastys, kurias reikėtų analizuoti pasitelkus kokybinius tyrimo metodus. Taip pat buvo patikrinta, kaip kito atskirų Lietuvos etninių grupių ir su jomis siejamų kalbų aptariama jausminio lygmens nuostata (žr. 5 lentelę; 2002 m. duomenys iš Ramonienė, Vilkienė 2016: 285) maždaug per 20 metų.

5 LENTELĖ. Gražiausia kalba yra rusų / lenkų. Respondentų dalis (proc.)

Etninė grupė	2002 m.		2010 m.		2020 m.	
	rusų k.	lenkų k.	rusų k.	lenkų k.	rusų k.	lenkų k.
Lietuviai	5,7	1,4	8	1,0	8,5	0,7
Rusai	76,5	2,5	66,0	3,0	26,5	4,1
Lenkai	15,0	66,0	29,0	54,0	17,5	35,0

Kaip matyti iš 5 lentelės, lietuvių dalis, reiškianti palankią rusų ir lenkų kalbų gražumo nuostatą, per maždaug 20 metų kito nedaug. Tačiau atkreiptinas dėmesys, kad metams bėgant vis mažesnė procentinė dalis Lietuvos rusų ir lenkų įvardija savo etninės tapatybės kalbas kaip gražiausias. Galima tik spėti, kad galbūt apklausų dalyviai nėra linkę įprasčiausios sau kalbos (dažnu atveju turbūt pirmosios, gimtosios kalbos) vertinti gražumo atžvilgiu. Tas pasakytina ir apie lietuvių kalbą.

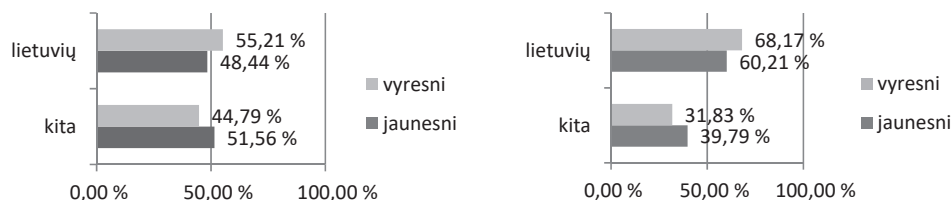
2.1.2. Emocinio lygmens nuostatos lietuvių kalbos atžvilgiu priklausomybė nuo socialinių veiksnių. Kaip jau buvo minėta, šio tyrimo dėmesio centre yra ir pokyčiai nuostatų, susijusių konkrečiai su lietuvių kalba. Pabrėžtina, kad per dešimtmetį lietuvių kalba išlaikė gražiausios kalbos statusą, tačiau pokyčių yra įvykę, tad svarbu rasti atsakymus į klausimus, kurie socialiniai veiksniai tam darė didesnę ar mažesnę poveikį. Pirmiausia pažvelkime į lyties veiksnio įtaką (žr. 1(a) ir 1(b) pav.).

1(A) PAV. 2020 m. Gražiausia kalba: lyties veiksnys 1(B) PAV. 2010 m. Gražiausia kalba: lyties veiksnys

Iš 1(a) ir 1(b) paveikslų matyti, kad 2020 m. dalis išreiškusiųjų teigiamą nuostatą lietuvių kalbos atžvilgiu tiek vyrų, tiek moterų grupėje yra sumažėjusi atitinkamai 8,68 proc. ir 16,03 proc. Taigi didesnė dalis vyrų išlaikė palankią aptariamą nuostatą lietuvių kalbos atžvilgiu. Buvo patikrinta, ar per 10 metų įvykę pokyčiai konkrečios grupės atžvilgiu yra statistiškai reikšmingi. Vyrų grupės Pirsono chi kvadrato testo rezultatai buvo tokie: $\chi^2(1) = 9,38$, $p = 0,002$, Kramerio $V = 0,061$; moterų grupės – $\chi^2(1) = 32,58$, $p < 0,001$, Kramerio $V = 0,113$. Taigi abiem atvejais rezultatai statistiškai reikšmingi. Iš paveikslų matyti, kad ir prieš dešimtmetį (2,94 proc. daugiau), ir dabar (10,29 proc. daugiau) vyrai aktyviau reiškia teigiamą jausminio lygmens nuostatą į lietuvių kalbą nei moterys ir tokie rezultatai taip pat yra statistiškai reikšmingi: 2010 m. – $\chi^2(1) = 4,1$, $p = 0,043$, Kramerio $V = 0,031$; 2020 m. – $\chi^2(1) = 7,19$, $p = 0,007$, Kramerio $V = 0,103$.

Kitas tikrintas socialinis veiksnys – respondentų amžius. Kaip jau buvo minėta, šio tyrimo tikslais buvo pasirinktos dvi kategorijos: jaunesniųjų (nuo 18 m. iki 44 m.) ir vyresniųjų (nuo 45 m. iki 74 m.).

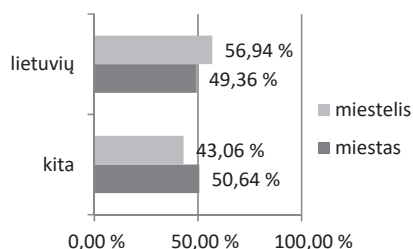

2(A) PAV. 2020 m. Gražiausia kalba: amžiaus veiksnys

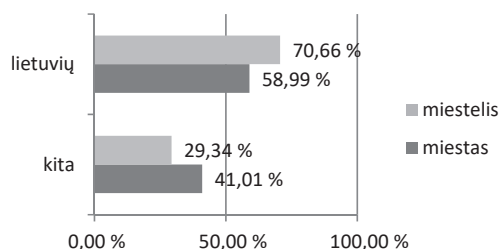
2(B) PAV. 2010 m. Gražiausia kalba: amžiaus veiksnys

Iš 2(a) ir 2(b) paveikslų akivaizdu, jog vyresnio amžiaus žmonės labiau linkę lietuvių kalbą įvardyti kaip gražiausią tiek 2010 m. (7,96 proc. daugiau), tiek 2020 m. (6,77 proc. daugiau). Pirsono chi kvadrato testo rezultatai rodo, kad 2010 m. tas skirtumas buvo statistiškai reikšmingas: $\chi^2(1) = 30,1$, $p < 0,001$, Kramerio $V = 0,083$. Tačiau 2020 m. skirtumas tarp grupių yra nereikšmingas: $\chi^2(1) = 3,11$, $p = 0,078$, Kramerio $V = 0,083$. Duomenys taip pat rodo, jog per 10 metų sumažėjo procentas tiek vyresnių (12,96 proc. mažiau), tiek jaunesnių respondentų (11,77 proc. mažiau), kurie lietuvių kalbą laiko gražiausia. Abiejų grupių aptariamos nuostatos pokytis per laiką yra statistiškai reikšmingas: jaunesniųjų – $\chi^2(1) = 17,34$, $p < 0,001$, Kramerio $V = 0,083$; vyresniųjų – $\chi^2(1) = 21,39$, $p < 0,001$, Kramerio $V = 0,092$.

Taip pat tikrinta, ar vienodai palankią aptariamą nuostatą 2020 m. reiškia ir prieš 10 metų atskleidė miestų ir miestelių gyventojai (žr. 3(a) ir 3(b) pav.).

3(A) PAV. 2020 m. Gražiausia kalba: gyvenamosios vietos veiksnys

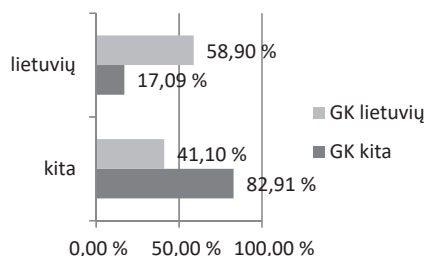

3(B) PAV. 2010 m. Gražiausia kalba: gyvenamosios vietos veiksnys

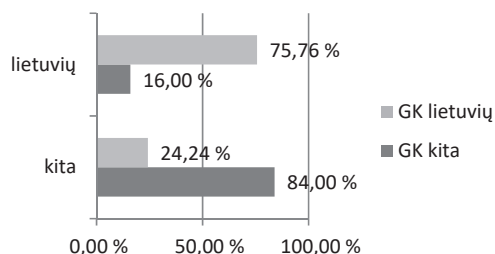
Kaip rodo 3(a) ir 3(b) paveikslai, ir gyvenamosios vietos požiūriu palankios emocinio lygmens nuostatos lietuvių kalbos požiūriu 2020 m. reiškiamos mažesnės procentinės respondentų dalies. Miestų gyventojų, pasirinkusių atsakymą, kad gražiausia kalba yra lietuvių, sumažėjo 9,63 proc., o miestelių – 13,72 proc. Taigi miestelių gyventojų nuostatos yra pakitusios kiek labiau, o Pirsono chi kvadrato testas rodo, kad abu pokyčiai yra statistiškai reikšmingi: miestų atveju $\chi^2(1) = 14,91$, $p < 0,001$, Kramerio $V = 0,072$; miestelių – $\chi^2(1) = 16,72$, $p < 0,001$, Kramerio $V = 0,088$. Taip pat akivaizdu, kad per dešimtmetį sumažėjęs ir nuotolis tarp grupių: 2010 m. skirtumas buvo 11,67 proc., o 2020 m. – 7,58 proc. Tačiau abiem atvejais tas skirtumas išlieka statistiškai reikšmingas: 2010 m. – $\chi^2(1) = 63,99$, $p < 0,001$, Kramerio $V = 0,121$; 2020 m. – $\chi^2(1) = 21,939$, $p < 0,001$, Kramerio $V = 0,092$. Iš Pirsono chi kvadrato testo rezultatų matyti, kad 2010 m. priklausomybė tarp kintamųjų buvo didesnė.

Taip pat patikrinta, ar tyrimų dalyvių gimtoji kalba (lietuvių / kita) lemia nuostatą, kad lietuvių kalba yra gražiausia. Tokį klausimą iškelti leido Krupickaitės ir Baranauskienės 2010 m. išreikšta mintis, kad „[k]albų gražumo nuostatos glaudžiai koreliuoja su respondentų tautybe ir gimtąja kalba“ (Krupickaitė, Baranauskienė 2013: 31).

Šio skyriaus autorės buvo daryta prielaida, kad aptariamam atveju didelė dalis gimtakalbių lietuvių reikš nuostatą, kad lietuvių kalba yra gražiausia, ir ji per dešimtmetį bus išlikusi gana stabili. Tačiau rezultatų analizė atskleidė, kad ir šiuo požiūriu laikas paliko savo pėdsakus (žr. 4(a) ir 4(b) pav.).

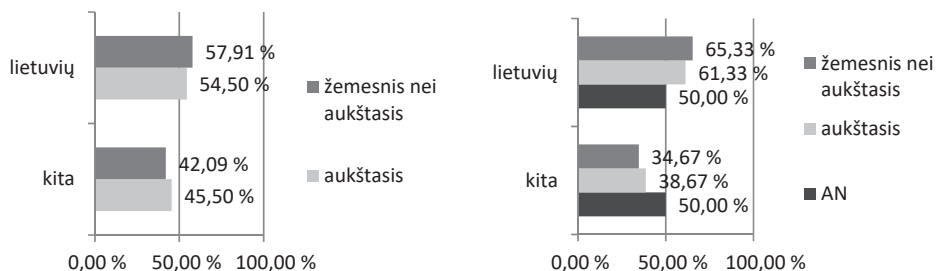
4(A) PAV. 2020 m. Gražiausia kalba: gimtosios kalbos veiksnys

4(B) PAV. 2010 m. Gražiausia kalba: gimtosios kalbos veiksnys

Skyriaus autorės kokybinių tyrimų patirtis rodo, kad, kai gimtakalbio lietuviu yra klausama, kokia kalba jam yra gražiausia, dažniausiai pirmas atsakymas būna, kad tai lietuvių kalba, arba pasitikslinama, ar galima atmesti gimtąją kalbą. Kiekybinės apklausos atveju toks pasitikslinimas negalimas, tad respondentui tenka rinktis. Primintina, kad 2010 m. žmogus galėjo žymėti kelias kalbas kaip gražiausias, o 2020 m. – tik vieną. Tai, kaip minėta, galėjo daryti įtaką rezultatams. Tačiau taip pat pasakytina, kad 2010 m. tarp apklausos dalyvių buvo 80,67 proc. tų, kurie teigė, kad jų gimtoji kalba lietuvių, o 2020 m. tokių buvo 82,77 proc. Skyriaus autorė darė prielaidą, kad bent jau panašus procentas apklausų dalyvių gimtakalbių lietuvių teigs, kad lietuvių kalba yra gražiausia. Kaip matyti iš 4(a) ir 4(b) paveikslų, prielaida nepasitvirtino: po 10 m. (žr. 4(a) pav.) gimtakalbių, išreiškusių tokią palankią nuostatą lietuvių kalbos atžvilgiu, dalis yra sumažėjusi 16,86 proc. ir tai yra statistiškai reikšminga: $\chi^2(1) = 70,65$, $p < 0,001$, Kramerio $V = 0,132$. Tačiau atkreiptinas dėmesys į tai, jog tų respondentų, kurių gimtoji kalba nėra lietuvių ir kurie lietuvių kalbą laiko gražiausia, dalis padidėjo 1,09 proc., nors toks pokytis nėra statistiškai reikšmingas: $\chi^2(1) = 0,21$, $p = 0,644$, Kramerio $V = 0,015$. 2010 m. tarp abiejų aptariamų grupių skirtumas buvo 59,76 proc. ir, žinoma, tai statistiškai reikšminga: $\chi^2(1) = 1058,23$, $p < 0,001$, Kramerio $V = 0,492$. 2020 m. tas skirtumas sumažėjęs iki 41,81 proc. ir taip pat išlieka statistiškai reikšmingas: $\chi^2(1) = 63,98$, $p < 0,001$, Kramerio $V = 0,308$.

Dar vienas veiksnys, kurio įtaka buvo tikrinta, – išsimokslinimas. Primintina, kad 2010 m. į klausimą apie išsimokslinimą atsakymo nepateikė (AN) 10 žmonių. Iš jų penki kaip gražiausią įvardijo lietuvių kalbą ir penki – kitą kalbą. Toliau šie duomenys nėra aptariamai.

5(A) PAV. 2020 m. Gražiausia kalba: išsimokslinimo veiksnys

5(B) PAV. 2010 m. Gražiausia kalba: išsimokslinimo veiksnys

5(a) ir 5(b) paveikslai leidžia teigti, kad šiek tiek didesnė dalis žemesnio išsimokslinimo žmonių reiškia palankesnes estetines nuostatas lietuvių kalbos požiūriu nei aukštojo išsimokslinimo žmonės. Tokia tendencija buvo ir 2010 m. – tuomet taip manančių žemesnio išsimokslinimo respondentų buvo 4 proc. daugiau, – ir 2020 m., kai tas skirtumas tarp grupių buvo šiek tiek mažesnis – 3,41 proc. Tiesa, pasakytina, kad 2010 m. skirtumas buvo statistiškai reikšmingas: $\chi^2(1) = 6,02$, $p = 0,014$, Kramerio $V = 0,037$, o 2020 m. – nereikšmingas: $\chi^2(1) = 1,12$, $p = 0,289$, Kramerio $V = 0,033$. Turbūt galima teigti, kad grupės tarpusavyje aptariamą požiūriu panašėja. Pastebėtina ir tai, jog po dešimtmečio palankią aptariamą emocinio lygmens nuostatą lietuvių kalbos atžvilgiu išreiškė 6,83 proc. mažiau aukštąjį ir 7,42 proc. mažiau žemesnį išsimokslinimą turinčių žmonių. Tokie pokyčiai, kaip rodo Pirsono chi kvadrato testo rezultatai, yra statistiškai reikšmingi: aukštojo išsimokslinimo atveju – $\chi^2(1) = 7,78$, $p = 0,005$, Kramerio $V = 0,066$; žemesnio – $\chi^2(1) = 8,4$, $p = 0,004$, Kramerio $V = 0,049$.

Apibendrinant galima teigti, kad procentas respondentų, manančių, kad lietuvių kalba yra gražiausia, per dešimtmetį kito visų analizuotų socialinių veiksnių atveju: labiausiai nukrito procentas gimtakalbių lietuvių, kurie atsakė, kad lietuvių kalba gražiausia, – 16,86 proc., moterų – 16,03 proc., miestelių gyventojų – 13,72 proc., vyresnio amžiaus žmonių – 12,96 proc. ir žemesnio nei aukštasis išsilavinimo respondentų – 7,42 proc. Respondentų, kurių gimtoji kalba nėra lietuvių, procentas nesumažėjo, net šiek tiek pakilo (1,09 proc.), nors statistiškai šis pokytis nėra reikšmingas. Taip pat galima sakyti, kad išliko panašios tendencijos tarp skirtingų grupių, bet yra įvykusių ir pokyčių:

- didesnis procentas vyrų teigia, kad lietuvių kalba yra gražiausia, tik procentinis skirtumas tarp grupių per dešimtmetį padidėjo: 2010 m. jis buvo 2,94 proc., 2020 m. – 10,29 proc.;
- palankiau aptariamą nuostata reiškia vyresnio amžiaus respondentai, tačiau jų dalis šiek tiek priartėjo prie jaunesnės grupės respondentų: 2010 m. skirtumas buvo 7,96 proc., o 2020 m. – 6,77 proc.;

- didesnė dalis miestelių gyventojų teigia, kad lietuvių kalba yra gražiausia, tačiau ir šiuo atveju skirtumas tarp grupių sumažėjęs: 2010 m. jis buvo 11,67 proc., o 2020 m. – 7,58 proc.;
- didesnė dalis gimtakalbių lietuvių teigia, kad lietuvių kalba yra gražiausia, tačiau procentinis skirtumas nuo negimtakalbių grupės yra kiek sumažėjęs: 2010 m. jis buvo 59,76 proc., 2020 m. – 41,81 proc.;
- žemesnio nei aukštasis išsimokslinimo respondentai reiškia palankesnę aptariamą nuostatą lietuvių kalbos atžvilgiu, tačiau skirtumas nuo aukštojo išsimokslinimo grupės yra nedidelis ir per dešimtmetį dar šiek tiek sumažėjęs: 2010 m. buvo 4 proc., 2020 m. – 3,4 proc.

2.2. Įprasčiausia kalba

2.2.1. Bendras vaizdas. Analizuojant duomenis buvo patikrinta, ar pakitusi gyventojų nuostata, kuri kalba jiems yra įprasčiausia. Rezultatai pateikiami 6 lentelėje. Primintina, kad 2010 m. respondentai galėjo žymėti kelias kalbas kaip įprasčiausias, todėl procentinė raiška rodo, kuri dalis tiriamųjų pasirinko konkrečią kalbą. Taip pat į minėtą aspektą turi būti atsižvelgta vertinant rezultatus.

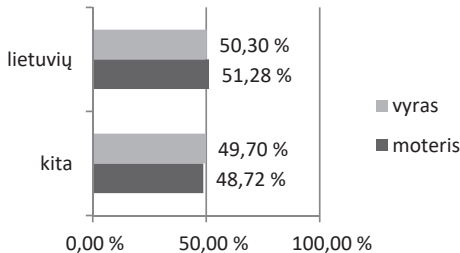
6 LENTELĖ. Respondentų nuostatos įprasčiausios kalbos požiūriu

Kalba	2020 m. (% (N = 679))	2010 m. (% (N = 4367))
Lietuvių	50,81 (N = 345)	76,41 (N = 3337)
Anglų	9,72 (N = 66)	6,53 (N = 285)
Rusų	27,10 (N = 184)	23,77 (N = 1038)
Lenkų	3,98 (N = 27)	6,43 (N = 281)
Vokiečių	2,65 (N = 18)	2,01 (N = 88)
Prancūzų	1,33 (N = 9)	0,76 (N = 33)
Kita	4,41 (N = 30)	0,87 (N = 38)

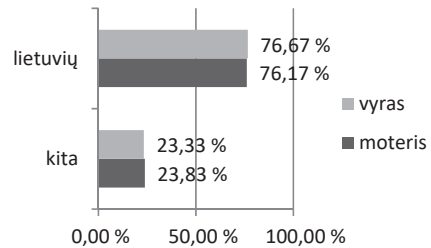
Iš 6 lentelės matyti, kad kalbos įprastumo atžvilgiu nuostatų kaitos taip pat esama. Pavyzdžiui, 2020 m., palyginti su 2010 m., manančiųjų, kad jiems įprasčiausia yra lietuvių kalba, dalis sumažėjo 25,6 proc. ir toks pokytis yra statistiškai reikšmingas: $\chi^2(1) = 195,31$, $p < 0,001$, Kramerio $V = 0,197$. Tų, kurie teigė, kad įprasčiausia jiems tapusi anglų kalba, dalis padidėjo 3,19 proc., ir nors atrodo, kad didėjimas nėra didelis, jis yra statistiškai reikšmingas: $\chi^2(1) = 9,22$, $p = 0,002$, Kramerio $V = 0,043$. Taigi galima spėti, kad anglų kalba į respondentų kasdienį gyvenimą gali ateiti ir darbo vietoje, ir namų domene per laisvalaikio veiklas. Aktyvus šios kalbos vartojimas ir daro ją įprasčiausia didesnei daliai apklaustųjų.

Nedideli pokyčiai matyti ir kitų kalbų atžvilgiu: rusų kalbos atveju teigiančių, kad ši kalba yra įprasčiausia, dalis padidėjo 3,33 proc. Galbūt toks didėjimas taip pat gali būti siejamas su šios kalbos vartojimu darbo vietoje, nes bendras taip teigusiujų procentas yra didesnis nei procentas apklausos dalyvių, deklaruosiujų, kad jų gimtoji kalba yra rusų (primintina, kad 2020 m. šį grupę sudarė 14,43 proc.). Tačiau manančiųjų, jog lenkų kalba yra įprasčiausia, dalis sumažėjo 2,45 proc. ir atkreiptinas dėmesys į tai, jog tokios nuostatos neišreiškė ir visi tyrimo dalyviai, kurie deklaravo jų gimtąją kalbą esant lenkų: ją kaip gimtąją 2020 m. minėjo 5,89 proc. respondentų, o atsakiusiujų, kad ši kalba įprasčiausia, – 3,98 proc. Vis dėlto matyti, kad įprastumo nuostata lietuvių kalbos atžvilgiu yra pakitusi daugiausia. Toliau lietuvių kalbos atvejis buvo analizuotas tikrinant, kokie socialiniai veiksniai susiję su akivaizdžiais aptariamoms nuostatomis pokyčiais.

2.2.2. Lietuvių kalbos įprastumo nuostatos sąsaja su socialiniais veiksniais. Pirmiausia, patikrinta, ar vienoda dalis skirtingos lyties tyrimo dalyvių reiškia lietuvių kalbos įprastumo nuostatą. Kaip jau minėta, kadangi dėmesio centre buvo lietuvių kalba, nuostatos visų kitų kalbų atžvilgiu buvo sulietos į kategoriją *kita*. Rezultatai pateikiami 6(a) ir 6(b) paveiksluose.

6(A) PAV. 2020 m. Įprasčiausia kalba: lyties veiksnys

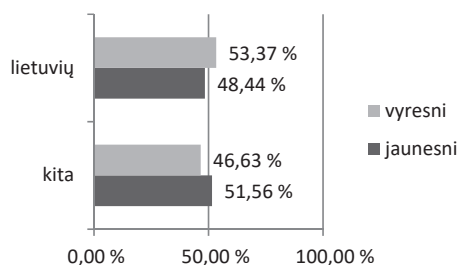

6(B) PAV. 2010 m. Įprasčiausia kalba: lyties veiksnys

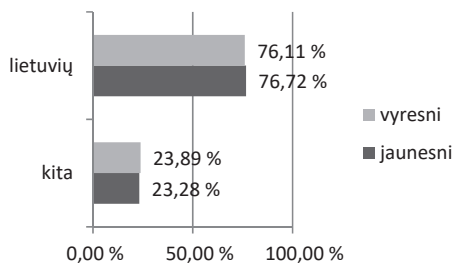
Iš šių paveikslų akivaizdu, kad skirtumai tarp skirtingų lyčių grupių aptariamu atveju nėra dideli. 2010 m. duomenys net nebuvo tikrinti Pirsono chi kvadrato testu, nes matyti, kad jie itin panašūs. 2020 m. skirtumas tarp grupių 0,98 proc. ir tai taip pat yra statistiškai nereikšminga: $\chi^2(1) = 0,06$, $p = 0,799$, Kramerio $V = 0,01$. Taigi numanu, kad lyties veiksnys nėra tas, kuris daro įtaką kalbos įvardijimui kaip įprasčiausios. Tačiau 10 metų laikotarpis yra ir šiuo aspektu palikęs pėdsaką aptariamoms nuostatomis atžvilgiu – abiejose grupėse akivaizdžiai yra sumažėjusi dalis tų, kurie lietuvių kalbą įvardijo kaip įprasčiausią: vyrų grupėje 2020 m. tokių buvo 26,37 proc., o moterų – 24,89 proc. mažiau. Abiem atvejais pokyčiai yra statistiškai reikšmingi: vyrų grupės – $\chi^2(1) = 100,85$,

$p < 0,001$, Kramerio $V = 0,201$; moterų – $\chi^2(1) = 94,6$, $p < 0,001$, Kramerio $V = 0,192$. Taigi per dešimtmetį abiejų grupių dalis, reiškianti nuostatą, kad lietuvių kalba yra įprasčiausia, sumažėjo vienodai reikšmingai.

Lietuvių kalbos įprastumo nuostatos pokyčiai buvo išanalizuoti ir amžiaus grupių atžvilgiu (žr. 7(a) ir 7(b) pav.).

7(A) PAV. 2020 m. Įprasčiausia kalba: amžiaus veiksnys

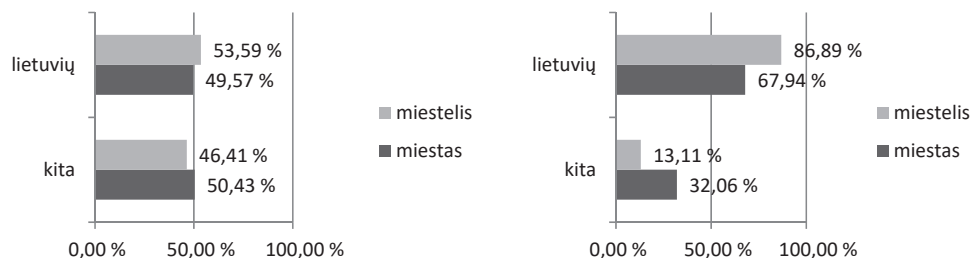

7(B) PAV. 2010 m. Įprasčiausia kalba: amžiaus veiksnys

Iš 7(b) paveikslo akivaizdu, kad 2010 m. vienoda dalis vyresniųjų ir jaunesniųjų respondentų teigė, jog lietuvių kalba jiems yra įprasčiausia (skirtumas 0,61 proc.). Tačiau 2020 m. duomenys jau yra kiek kitokie (žr. 7(a) pav.): 4,93 proc. daugiau vyresniųjų išsakė, kad jiems lietuvių kalba yra įprasčiausia, tačiau tai yra statistiškai nereikšminga ($\chi^2(1) = 1,65$, $p = 0,199$, Kramerio $V = 0,049$). Taigi amžiaus veiksnys nei 2010 m., nei 2020 m. reikšmingos įtakos šiai nuostatai nedarė – panaši dalis abiejų amžiaus grupių respondentų reiškia palankias įpročio nuostatas lietuvių kalbos atžvilgiu. Tačiau per 10 metų abiejose grupėse – vyresnių grupėje 22,74 proc., jaunesniųjų 28,28 proc. – sumažėjo dalis tų respondentų, kurie lietuvių kalbą įvardijo kaip įprasčiausią. Ir abiem atvejais tai yra statistiškai reikšminga: vyresniųjų grupės Pirsono chi kvadrato testo rezultatas – $\chi^2(1) = 74,69$, $p < 0,001$, Kramerio $V = 0,172$; jaunesniųjų – $\chi^2(1) = 122,61$, $p < 0,001$, Kramerio $V = 0,22$. Taigi ir šiuo atveju reikšmingas yra ne amžiaus veiksnys, bet praėjęs laikas.

Šio skyriaus autorė darė prielaidą, kad galbūt didesnė dalis miestelių gyventojų teigs, kad jiems įprasčiausia lietuvių kalba, o tokių miestų gyventojų, dalyvavusių tyrime, dalis bus mažesnė. Ši prielaida buvo grindžiama tuo, jog miestas visada labiau daugiatautis ir daugiakalbis, čia daugiau darbo rinkos, susijusios ne vien su valstybine kalba. Atlikta analizė atskleidė, kad spėjimas pasitvirtino iš dalies (žr. 8(a) ir 8(b) pav.).

Iš 8(a) ir 8(b) paveikslų matyti, kad tiek 2010 m., tiek 2020 m. miestų ir miestelių gyventojų, teigusiu, kad jiems įprasčiausia lietuvių kalba, dalis skyrėsi ir palankesnę aptariamą nuostatą abiem atvejais išreiškė miestelių gyventojai: 2010 m. tokių buvo

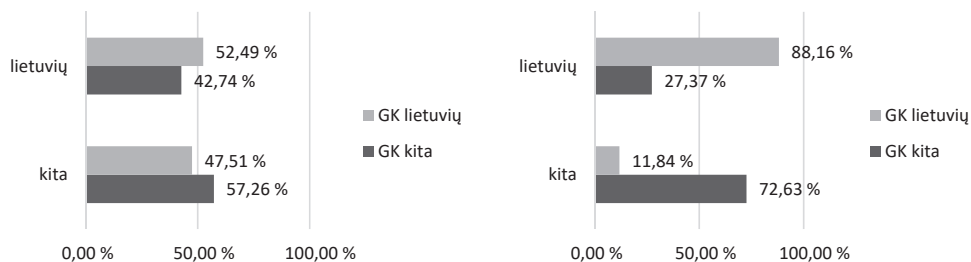

8(A) PAV. 2020 m. Įprasčiausia kalba: gyvenamosios vietos veiksnys

8(B) PAV. 2010 m. Įprasčiausia kalba: gyvenamosios vietos veiksnys

18,95 proc. daugiau ir tai – statistiškai reikšmingas skirtumas ($\chi^2(1) = 215,22$, $p < 0,001$, Kramerio $V = 0,222$); 2020 m. – 4,02 proc. ir šis skirtumas yra statistiškai nereikšmingas ($\chi^2(1) = 0,93$, $p = 0,334$, Kramerio $V = 0,037$). Vadinasi, ir pagal gyvenamąją vietą skiriamos respondentų grupės supanašėjo reiškiamos nuostatos atžvilgiu. Iš paveikslų taip pat matyti, kad per dešimtmetį įvyko didesni pokyčiai respondentų, gyvenančių miesteliuose, grupėje – dalis tų, kurie 2020 m. teigė jiems įprasčiausią esant lietuvių kalbą, sumažėjusi 33,3 proc. ir tai yra statistiškai reikšminga ($\chi^2(1) = 153,27$, $p < 0,001$, Kramerio $V = 0,266$). Miestų atveju toks sumažėjimas sudaro 18,37 proc. ir tai taip pat yra statistiškai reikšminga ($\chi^2(1) = 58,27$, $p < 0,001$, Kramerio $V = 0,142$). Taigi ir šiuo atveju galima teigti, kad prabėgęs dešimtmetis padarė statistiškai reikšmingą įtaką aptariamoms nuostatomis raiškiai. Didesnis pokytis yra įvykęs miestelių gyventojų sąmonėje.

Taip pat šio skyriaus autorės buvo manyta, kad palankią lietuvių kalbos įprastumo nuostatą reikš didelis procentas tų tiriamųjų, kurių gimtoji kalba ir yra lietuvių. Toks spėjimas pasitvirtino, tačiau duomenų analizė atskleidė ir tai, kad taip manančiųjų dalis yra sumažėjusi, o tų respondentų, kurių gimtoji kalba yra ne lietuvių, o kita ir manančių, kad jiems lietuvių kalba yra įprasčiausia, gerokai išaugusi (žr. 9(a) ir 9 (b) pav.).

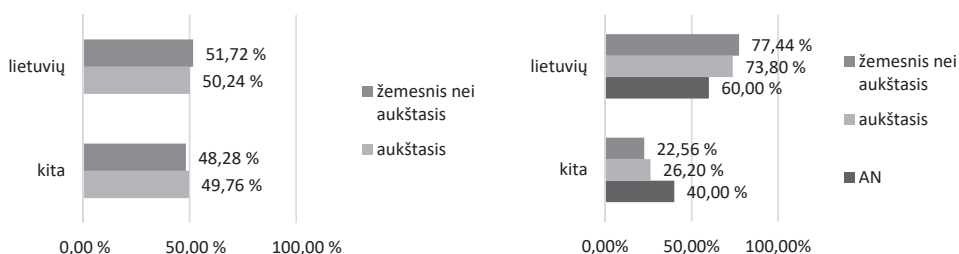

9(A) PAV. 2020 m. Įprasčiausia kalba: gimtosios kalbos veiksnys

9(B) PAV. 2010 m. Įprasčiausia kalba: gimtosios kalbos veiksnys

Kaip matyti iš paveikslų, lietuvių kalbos gimtakalbių, atsakiusių, jog lietuvių kalba yra jiems įprasčiausia, dalis per dešimtmetį sumažėjusi 35,67 proc. ir šis pokytis yra statistiškai reikšmingas: $\chi^2(1) = 442,43$, $p < 0,001$, Kramerio $V = 0,329$. Tačiau atkreiptinas dėmesys į tai, jog tyrimo dalyvių, kurių gimtoji kalba buvo kita, o ne lietuvių, teigusių, kad jiems lietuvių kalba yra įprasčiausia, dalis 2020 m. padidėjusi 15,37 proc. ir šis pokytis taip pat yra statistiškai reikšmingas: $\chi^2(1) = 13,69$, $p < 0,001$, Kramerio $V = 0,12$. Tai rodo, kad negimtakalbiai Lietuvos gyventojai lietuvių kalbą savo kasdieniame gyvenime, darbe, kitose veiklose vartoja aktyviai. Primintina, kad Jelena Brazauskienė, aptardama 2010 m. duomenis, susijusius su rusakalbiais Lietuvos gyventojais, teigė, jog „[l]ietuvių kalbos prioritetą atspindi ir tai, kad ši kalba daugelio rusų pripažinta reikalingiausia ir prestižiškiausia. Jų kalbinį elgesį daugiausia reguliuoja racionalumas ir pragmatiskumas“ (Brazauskienė 2013: 183). Spėtina, kad tai padarė įtaką ir rusų kalbos gimtakalbių dalies, reiškiančios nuostatą, kad lietuvių kalba jiems įprasčiausia, augimą: taip manančiųjų 2010 m. buvo 35,55 proc., o 2020 m. – 40,91 proc. Komentuodama prieš dešimtmetį atlikto sociolingvistinio tyrimo duomenis, susijusius su Lietuvos lenkais, Kinga Geben konstatavo, jog tuo metu šios grupės „įprasčiausia kalba laikoma rusų (59 proc.)“ (Geben 2013: 230). Duomenys taip pat rodė, kad lietuvių kalbą 2010 m. kaip įprasčiausią įvardijo 31 proc. tyrime dalyvavusių Lietuvos lenkų. 2020 m. apklausa atskleidė, jog lenkų kalbos gimtakalbių, manančių, kad rusų kalba įprasčiausia, yra 27,25 proc., o lietuvių kalbą įprasčiausia laiko 42,74 proc. šios grupės tiriamųjų. Tai gi galima teigti, kad palanki įprastumo nuostata lietuvių kalbos atžvilgiu po 10 metų, prabėgusių nuo ankstesnių tyrimų, reiškia didesnę dalies negimtakalbių Lietuvos gyventojų.

Buvo patikrinta ir tai, kaip išsimokslinimo veiksnys susijęs su lietuvių kalbos įprastumo nuostata. Rezultatai pateikiami 10(a) ir 10(b) paveiksluose. Kaip jau buvo minėta ankstesniuose poskyriuose, 2010 m. 10 tyrimo dalyvių savo išsimokslinimo nenurodė (AN), 6 iš jų rinkosi lietuvių kalbą kaip įprasčiausią, o 4 – kitą. Dėl mažo duomenų skaičiaus toliau tai nėra aptariama, gretinamos tik išsimokslinimą nurodžiusių grupės.

10(A) PAV. 2020 m. Įprasčiausia kalba: išsimokslinimo veiksnys

10(B) PAV. 2010 m. Įprasčiausia kalba: išsimokslinimo veiksnys

Paveiksluose pateikti duomenys rodo, kad ir išsimokslinimo požiūriu yra įvykusios nuostatų kaitos. Palankias įprastumo nuostatas lietuvių kalbos atžvilgiu reiškusių aukštojo išsimokslinimo respondentų dalis 2020 m. sumažėjusi 23,56 proc., o žemesnio išsilavinimo – 25,72 proc. Vadinas, didesnis pokytis yra įvykęs žemesnio nei aukštojo išsilavinimo grupėje. Ir abiem atvejais tie pokyčiai yra statistiškai reikšmingi: aukštojo išsilavinimo atveju $\chi^2(1) = 78,43$, $p < 0,001$, Kramerio $V = 0,221$; žemesnio – $\chi^2(1) = 86,22$, $p < 0,001$, Kramerio $V = 0,159$. Po tokio pokyčio galima teigti, kad žemesnio išsilavinimo žmonių grupės nuostatos darosi panašesnės į aukštąjį išsilavinimą turinčių žmonių: skirtumas tarp šių grupių 2010 m. buvo 3,64 proc. – tokia dalimi daugiau žemesnio išsilavinimo žmonių išreiškė palankią lietuvių kalbos įprastumo nuostatą ir tas skirtumas buvo statistiškai reikšmingas: $\chi^2(1) = 6,37$, $p = 0,012$, Kramerio $V = 0,038$. O 2020 m. šis skirtumas yra 1,48 proc. Tai jau nebėra statistiškai reikšminga: $\chi^2(1) = 0,14$, $p = 0,707$, Kramerio $V = 0,014$.

Baigiant galima teigti, kad labiausiai sumažėjo procentas gimtakalbių lietuvių, kurie teigė, kad lietuvių kalba jiems yra įprasčiausia – jis nukrito 35,67 proc. Žvelgiant į kitus analizuotus socialinius veiksnius pasakytina, kad labiau sumažėjo šią nuostatą reiškusių miestelių gyventojų – 33,3 proc., jaunesnių žmonių – 28,28 proc., vyrų – 26,37 proc., žemesnio išsimokslinimo žmonių – 25,72 proc. Respondentų, kurių gimtoji kalba nėra lietuvių ir kurie teigė, jog lietuvių kalba jiems yra įprasčiausia, dalis padidėjo 15,37 proc. Taip pat paminėtinos ir tokios tendencijos, išryškėjusios tarp skirtingų grupių:

- panaši procentinė dalis tiek moterų, tiek vyrų reiškia nuostatą, jog lietuvių kalba jiems yra įprasčiausia, tiek 2010 m., tiek ir 2020 m., pastaraisiais 0,98 proc. padidėjo tokią nuostatą reiškiančių moterų dalis, tačiau tai yra statistiškai nereikšminga; lyties veiksnys neturi įtakos šios nuostatos raiškai;
- amžiaus požiūriu abi grupės taip pat elgiasi panašiai: 2010 m. skirtumas tarp grupių buvo labai mažas – 0,61 proc., 2020 m. jis padidėjo iki 4,93 proc., bet yra statistiškai nereikšmingas;
- didesnė procentinė dalis (4,93 proc. daugiau) miestelių gyventojų 2020 m. teigė, kad lietuvių kalba jiems įprasčiausia, tačiau toks skirtumas yra statistiškai nereikšmingas, tad galima teigti, kad gyvenamosios vietos veiksnys aptariamai nuostatai įtakos nedaro;
- didesnė dalis gimtakalbių lietuvių tiek 2010 m., tiek 2020 m. teigė, kad lietuvių kalba jiems yra įprasčiausia, tačiau procentinis skirtumas nuo negimtakalbių grupės yra kiek sumažėjęs: 2010 m. jis buvo 60,79 proc., 2020 m. – 9,75 proc. Taigi abi grupės aptariamą nuostatą atžvilgiu suartėjo; primintina, kad negimtakalbių grupės, teigiančios, jog lietuvių kalba yra įprasčiausia, dalis padidėjo 15,37 proc.;
- žemesnio nei aukštasis išsimokslinimo respondentai tiek 2010 m., tiek ir 2020 m. reiškė palankesnę aptariamą nuostatą lietuvių kalbos atžvilgiu, tačiau skirtumas

tarp grupių yra sumažėjęs nuo 3,64 proc. 2010 m. (ir tai buvo statistiškai reikšminga) iki 1,48 proc. (statistiškai nereikšminga). Taigi grupės dar labiau supanašėjo.

2.3. Reikalingiausia kalba

2.3.1. Bendras žvilgsnis į reikalingiausias kalbas. Viena iš kalbinių nuostatų yra kalbos reikalingumo nuostata, kurios susidarymui gali turėti įtakos įvairūs žmonių poreikiai, pragmatiniai sumetimai. Ši nuostata gali būti ir integracinio pobūdžio, jei individai kalbos reikalingumą supranta kaip poreikio aktyviai įsitraukti į visuomenės gyvenimą realizacijos priemonę, bet gali būti ir grynai instrumentinio pobūdžio, jei ją žmogus sieja su savo ekonominės gerovės užtikrinimu. Kaip rodo skyriaus autorės patirtis imant kokybinius interviu, dažniau tiriamieji kalbos reikalingumą supranta būtent antruoju požiūriu. Primintina, kad, anot Karpavičiūtės (2013), Lietuva nuo 2010 m. yra įžengusi į pragmatizmo etapą, tvirtina savo pozicijas globaliame kontekste, o tai, be abejo, susiję ir su įvairių kalbų poreikiu. Tačiau, kaip jau buvo užsiminta, vyksta ir kalbų globalizacijos procesas, kai vienu iš jų vartojimas auga, o kitų – menksta (Steger 2013). Taigi ir buvo keltas uždavinys patikrinti, ar per reikalingumo nuostatos atosklaidą išryškėja, kad globalėjančioje Lietuvoje auga įvairių kalbų reikalingumo supratimas. Duomenys, kurios kalbos apklausų dalyvių buvo įvardijamos kaip reikalingiausios, pateikiami 7 lentelėje.

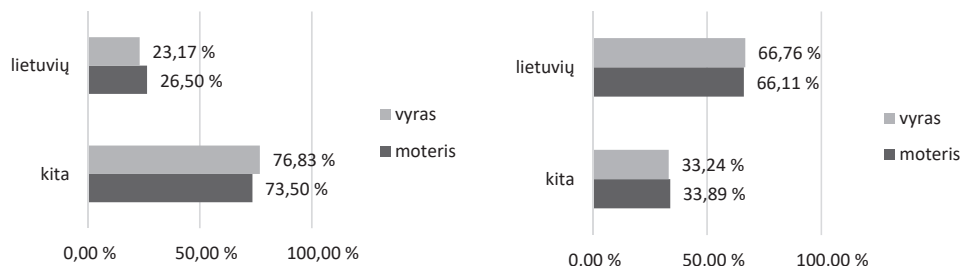
7 LENTELĖ. Respondentų nuostatos reikalingiausios kalbos požiūriu

Reikalingiausia kalba	2020 m. (% (N = 679))	2010 m. (% (N = 4367))
Lietuvių	24,89 (N = 169)	66,43 (N = 2901)
Anglų	63,33 (N = 430)	51,23 (N = 2237)
Rusų	6,77 (N = 46)	22,35 (N = 976)
Lenkų	0,88 (N = 6)	1,74 (N = 76)
Vokiečių	1,47 (N = 10)	3,78 (N = 165)
Prancūzų	0,59 (N = 4)	1,65 (N = 72)
Kita	2,06 (N = 14)	0,64 (N = 28)

Kaip rodo ši lentelė, 2020 m. gyventojų nuostatos reikalingiausios kalbos atžvilgiu yra gerokai pakitusios, kai lyginama su 2010 m. apklausos duomenimis. Primintina, kad 2010 m. tyrimo dalyviai galėjo rinktis kelias kalbas kaip reikalingiausias, o 2020 m. buvo galima tik viena pasirinktis. Tai, pabrėžtina, yra šio tyrimo ribotumas, į kurį reikia atsižvelgti gretinant duomenis. Tačiau spėtina, kad bendra pokyčių tendencija yra atspindima.

Iš 7 lentelės akivaizdu, kad gerokai (41,54 proc.) sumažėjusi dalis respondentų, kurie mano, jo lietuvių kalba yra reikalingiausia. Tai didelis ir statistiškai reikšmingas pokytis: $\chi^2(1) = 425,62$, $p < 0,001$, Kramerio $V = 0,29$. 2010 m. lietuvių kalba buvo didžiausios dalies respondentų įvardyta kaip reikalingiausia (15,2 proc. daugiau nei anglų kalbos atveju). 2020 m. ją gerokai (38,44 proc.) aplenkė anglų kalba, kurią kaip reikalingiausią įvardijo 12,1 proc. tiriamųjų daugiau nei 2010 m., ir tai taip pat yra statistiškai reikšminga: $\chi^2(1) = 34,55$, $p < 0,001$, Kramerio $V = 0,083$. Žinoma, įtaką rezultatams galėjo daryti ir tai, kad 2020 m. respondentai galėjo rinktis tik vieną atsakymą. Tačiau vien žvelgiant į 2020 m. rezultatus akivaizdu, kad globalizacijos akivaizdoje lietuvių kalbai nelengva konkuruoti su anglų kalba. Anglų kalba kaip pasaulinė *lingua franca* kalbų rinkoje Lietuvoje užima labai tvirtas pozicijas ir jos tik stiprėja (plg. Vilkienė (2010: 56) apibendrinama tyrimo, atlikto trijuose didžiuosiuose Lietuvos miestuose, rezultatus teigė: „[v]isiška lyderė pagal reikalingumą Lietuvos didžiųjų miestų gyventojų akimis yra anglų kalba“). Numanu, kad anglų kalbos požiūriu dominuoja instrumentinės nuostatos (Baker 1992: 31–32): anglų kalba kaip instrumentas gali padėti susikurti asmeninę gerovę. Akivaizdu, kad per 10 metų yra dar labiau sustiprėjusi 2010 m. Loretos Vaicekauskienės įvardyta tokia Lietuvos gyventojų nuostata anglų kalbos atžvilgiu: „tas, kuris mokės anglų kalbą, galės gauti geresnį darbą ir uždirbti daugiau pinigų. Nesunku nuspėti, kad kaip tik ši paskata šiandieninėse moderniosiose visuomenėse yra viena iš svarbiausių“ (Vaicekauskienė 2010: 198). Tačiau paminėtina ir tai, kad per dešimtmetį turėjo pasikeisti ir anglų kalbos mokėjimo situacija, nes šią kalbą kaip pirmąją svetimąją kalbą renkasi dauguma mokinių. Taigi globalėjančioje Lietuvoje tokia instrumentinės nuostatos kaita, kaip matyti, yra sparti. Anglų kalba reikalingumo požiūriu yra likusi vienvaldė lyderė. Ir 2010 m. išanalizavus didelės imties Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos gyventojų apklausos duomenis, pateikta Vaicekauskienės išvada, kad „lietuvių kalba, kaip valstybinė kalba, turi pačias stipriausias pozicijas ir visais atžvilgiais visų vartotojų laikoma tinkamiausia ir reikalingiausia kalba Lietuvoje“ (Vaicekauskienė 2010: 199), ar Laimos Kalėdienės teiginys, kad „lietuvių kalbos reikalingumas plačiai pripažįstamas“ (Kalėdienė 2010: 86), 2020 m. jau nebegalioja. Tačiau pabrėžtina: nors anglų kalba yra įsigalėjusi kaip reikalingiausia, pritariant Vaicekauskienės 2010 m. išsakytai minčiai, negalima teigti, kad anglų kalba keičia lietuvių kalbą ar „kad dėl anglų kalbos įtakos lietuvių kalba menksta“ (Vaicekauskienė 2010: 199). Šiame skyriuje aptariamos ne vartojimo, o nuostatų tendencijos, kurios rodo, kad didesnę galią nei lietuvių kalba yra įgijusi anglų kalba, reikalingumo nuostatos požiūriu nukonkuruojanti visas kitas kalbas: manančiųjų, kad rusų kalba yra reikalingiausia, dalis sumažėjusi 15,58 proc.; lenkų, vokiečių, prancūzų kalbų kaip reikalingiausių suvokimas ir 2010 m. buvo nedidelis, tačiau 2020 m. jis dar labiau sumenko. Beje, atkreiptinas dėmesys į tai, jog respondentų, kurie teigia, kad kitos, nei jau buvo minėta, užsienio kalbos yra reikalingiausios, dalis paaugo 1,42 proc. Tačiau šis pokytis yra nedidelis.

2.3.2. Nuostata, kad lietuvių kalba reikalingiausia, ir konkretūs socialiniai veiksniai. Pažvelkime atidžiau, kokios tyrimo dalyvių charakteristikos galėjo daryti didžiausią įtaką minėtam aptariamoms nuostatom lietuvių kalbos atžvilgiu pokyčiui. Pirmiausia buvo patikrintas lyties veiksnys (žr. 11(a) ir 11(b) pav.).

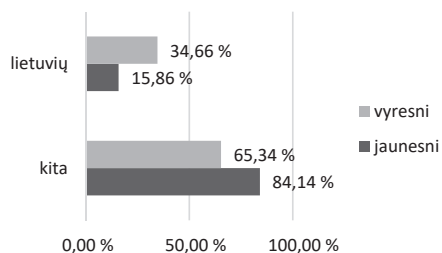
11(A) PAV. 2020 m. Reikalingiausia kalba: lyties veiksnys

11(B) PAV. 2010 m. Reikalingiausia kalba: lyties veiksnys

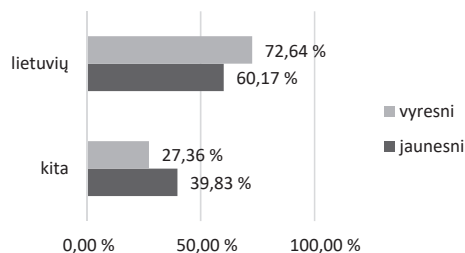
Kaip matyti iš šių paveikslų, vertindami reikalingiausias kalbas vyrai ir moterys panašia procentine dalimi reiškia savo palankias nuostatas kalbų požiūriu. Kaip anai, 2010 m. skirtumas tarp dalies vyrų ir moterų, kurie teigė, jog lietuvių kalba yra reikalingiausia, tebuvo 0,65 proc. ir tai statistiškai nereikšminga ($\chi^2(1) = 0,21$, $p = 0,649$, Kramerio $V = 0,007$); 2020 m. šis skirtumas padidėjęs iki 3,33 proc., tačiau išlieka taip pat statistiškai nereikšmingas ($\chi^2(1) = 1$, $p = 0,317$, Kramerio $V = 0,038$). Taigi galima teigti, kad lyties veiksnys savaime nedaro didelės įtakos nuostatom, kad lietuvių kalba yra reikalingiausia, raiškai. Tačiau prabėgęs dešimtmetis pakoregavo aptariamą abiejų lyčių nuostatą: 43,59 proc. sumažėjo dalis vyrų ir 39,61 proc. moterų, manančių, kad lietuvių kalba yra reikalingiausia. Ir abu šie pokyčiai yra statistiškai reikšmingi: vyrų atveju – $\chi^2(1) = 227,45$, $p = 2,149E-51$, Kramerio $V = 0,302$; moterų – $\chi^2(1) = 199,15$, $p < 0,001$, Kramerio $V = 0,279$.

Kaip teigia Vaicekauskienė, anglų kalba atlieka „svarbų vaidmenį miestų jaunimui ir yra siejama su šiuolaikinio, socialiai gerai įsitvirtinusio jauno miestiečio vartotojo tapatybe“ (Vaicekauskienė 2010: 175). Iš šios minties išryškėja du veiksniai, kurie gali daryti įtaką palankioms nuostatom anglų kalbos ir ne tokioms palankioms instrumentinėms nuostatom lietuvių kalbos atžvilgiu: tai amžius ir gyvenamoji vieta. Pažvelkime, ką rodo su amžiumi susiję duomenys (žr. 12(a) ir 12(b) pav.).

Kaip matyti iš 12(a) ir 12(b) paveikslų, tiek seniau, tiek dabar skirtingo amžiaus grupių nuostatos skyrėsi. 2010 m. 12,47 proc. didesnė dalis vyresniosios grupės respondentų teigė, kad reikalingiausia yra lietuvių kalba, ir tai yra statistiškai reikšminga: $\chi^2(1) = 76,18$, $p < 0,001$, Kramerio $V = 0,132$. 2020 m. šis skirtumas jau yra 18,8 proc. ir taip pat statistiškai reikšmingas: $\chi^2(1) = 32,04$, $p < 0,001$, Kramerio $V = 0,217$. Taigi

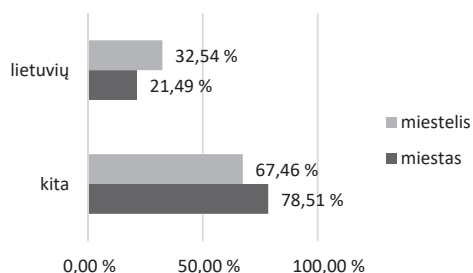
12(A) PAV. 2020 m. Reikalingiausia kalba: amžiaus veiksnys

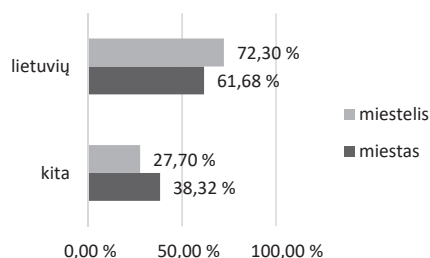
12(B) PAV. 2010 m. Reikalingiausia kalba: amžiaus veiksnys

matyti, kad, 2020 m. duomenimis, grupės tolsta viena nuo kitos, vyresniųjų grupė išlieka ta, kuri aktyviau reiškia nuostatą, kad lietuvių kalba yra reikalingiausia. Jaunimas palankesnę aptariamą nuostatą reiškia kitų kalbų atžvilgiu. Ir tai būdinga ne vien Lietuvai. Kaip teigia Martin'as Ehala ir Katrin Niglas (2006: 221), estų kalba didesnės dalies jaunų žmonių nėra itin vertinama, jai priskiriama žemesnė instrumentinė vertė.

Tačiau prabėgęs dešimtmetis abiejų grupių nuostatose paliko ryškų pėdsaką: 2020 m. jaunesniųjų grupėje 54,31 proc. mažiau nei 2010 m. respondentų, kurie teigia, kad lietuvių kalba yra reikalingiausia, ir šis pokytis, žinoma, yra statistiškai reikšmingas: $\chi^2(1) = 239,93$, $p < 0,001$, Kramerio $V = 0,308$. Vyresniųjų grupėje šis pokytis yra mažesnis – 37,98 proc., tačiau taip pat statistiškai reikšmingas: $\chi^2(1) = 187,27$, $p < 0,001$, Kramerio $V = 0,273$. 2010 m. Vaicekauskienė, išanalizavusi Vilniuje, Kaune ir Klaipėdoje vykdytos reprezentatyvios apklausos duomenis, nustatė, kad anglų kalbą esant reikalingiausia „dažniau teigė tiek jaunimas, tiek kiek vyresni respondentai“ (Vaicekauskienė 2010: 195). Taigi per dešimtmetį ši minties raidos kryptis dar labiau išryškėjo. Pasaulinė *lingua franca* tik dar labiau sustiprino savo pozicijas.

13(A) PAV. 2020 m. Reikalingiausia kalba: gyvenamosios vietos veiksnys

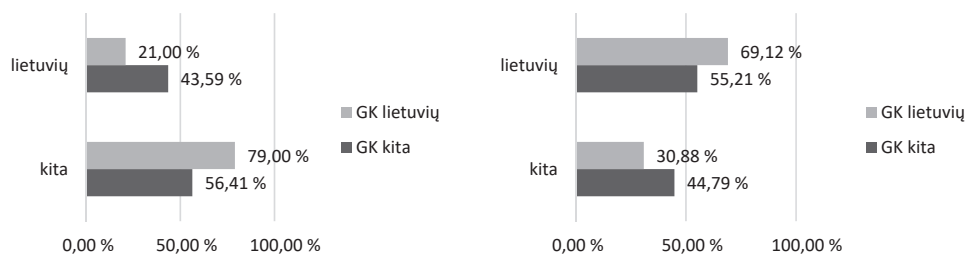

13(B) PAV. 2010 m. Reikalingiausia kalba: gyvenamosios vietos veiksnys

Kaip jau minėta, kitas svarbus veiksnys, kuris, spėtina, gali lemti nuostatą, kad lietuvių kalba yra reikalingiausia, galėtų būti gyvenamoji vieta. Primintina, kad buvo daryta prielaida, jog, kaip ir 2010 m., 2020 m. išryškės, kad didesnė dalis miestelių gyventojų reikš tokia nuostatą.

Atlikus duomenų analizę, minėta prielaida pasitvirtino. 2010 m. skirtumas tarp grupių buvo statistiškai reikšmingas ($\chi^2(1) = 54,57$, $p < 0,001$, Kramerio $V = 0,112$) ir jį sudarė 10,62 proc. 2020 m. tas skirtumas tarp grupių yra kiek padidėjęs iki 11,05 proc. ir taip pat išlieka statistiškai reikšmingas ($\chi^2(1) = 9,44$, $p = 0,002$, Kramerio $V = 0,118$). Nors galima teigti, kad skirtumai tarp grupių išliko gana panašūs, dešimties metų laikotarpis padarė didelę įtaką aptariamai abiejų grupių nuostatai: 2020 m. 40,19 proc. mažiau miestų gyventojų teigė, kad lietuvių kalba jiems atrodo reikalingiausia. Atitinkamai 39,76 proc. mažiau miestelių gyventojų reišė palankias reikalingumo nuostatas lietuvių kalbos atžvilgiu. Ir tokie pokyčiai per laiką yra statistiškai reikšmingi: miestų atveju – $\chi^2(1) = 256,91$, $p < 0,001$, Kramerio $V = 0,298$; miestelių – $\chi^2(1) = 138,24$, $p < 0,001$, Kramerio $V = 0,253$.

Išanalizavus duomenis patikrinta, kiek gimtosios kalbos veiksnys susijęs su lietuvių kalbos reikalingumo nuostatomis. Buvo daryta prielaida, kad galbūt tie, kurių gimtoji kalba yra lietuvių, dažniau reiš ir palankią šios kalbos poreikio nuostatą. Kaip teigia Krupickaitė ir Baranauskienė (2013: 33), „[k]albų reikalingumo nuostatos glaudžiai koreliuoja su respondentų tautybe ir gimtąja kalba: visų tautybių atstovai mano, kad reikalingiausia yra lietuvių kalba“. Tokia situacija konstatuota išanalizavus 2010 m. tyrimo duomenis. 2020 m. rezultatai, apibendrinti 14(a) paveiksle, rodo kitokį vaizdą.

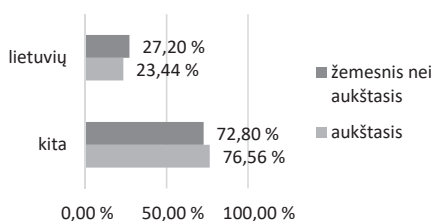
14(A) PAV. 2020 m. Reikalingiausia kalba: gimtosios kalbos veiksnys

14(B) PAV. 2010 m. Reikalingiausia kalba: gimtosios kalbos veiksnys

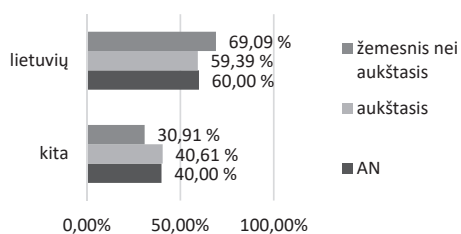
Iš 14(b) paveikslo matyti, kad 2010 m. 13,91 proc. daugiau lietuvių kalbos gimtakalbių išreiškė nuostatą, kad lietuvių kalba yra reikalingiausia, ir tas skirtumas tarp grupių buvo statistiškai reikšmingas ($\chi^2(1) = 59,02$, $p < 0,001$, Kramerio $V = 0,116$). Tačiau iš 14(a) paveikslo akivaizdu, kad 22,59 proc. daugiau tų, kurių gimtoji kalba nėra lietuvių, išreiškė aptariamą palankią nuostatą lietuvių kalbos atžvilgiu ir tas skirtumas taip pat yra statistiškai reikšmingas ($\chi^2(1) = 26,44$, $p < 0,001$, Kramerio $V = 0,197$). Taigi situacija

apsivertė: kad lietuvių kalba yra reikalingiausia, dabar mano daugiau negimtakalbių. 2010 m. 69,12 proc. tyrimo dalyvių, kurie teigė, kad jų gimtoji kalba yra lietuvių, išreiškė palankias šios kalbos reikalingumo nuostatas. 2020 m. tokių šios grupės respondentų dalis – jau tik 21,00 proc. Pokytis – 48,12 proc. ir tai yra statistiškai reikšminga ($\chi^2(1) = 478,85$, $p < 0,001$, Kramerio $V = 0,342$). Atkreiptinas dėmesys ir į tai, jog dalis tų tiriamųjų, kurių gimtoji kalba nėra lietuvių, bet kurie šią kalbą įvardijo kaip reikalingiausią, taip pat statistiškai reikšmingai sumažėjo 11,62 proc. ($\chi^2(1) = 5,59$, $p = 0,018$, Kramerio $V = 0,076$). Taigi 2020 m. didesnė procentinė dalis negimtakalbių lietuvių kalbos vartotojų, palyginti su gimtakalbiais, išreiškė palankesnę aptariamą nuostatą lietuvių kalbos atžvilgiu. Galima numanyti, kad negimtakalbiai, savo ekonominę gerovę kuriantys Lietuvoje, tai daro dažniau lietuvių, o ne savo gimtąja kalba, todėl jai ir priskiriama reikalingumo vertė. Ir tai nėra nauja tendencija: dar 2010 m. apie lietuvių kalbą kaip reikalingiausią 57 proc. Lietuvos didžiųjų miestų rusakalbiams rašė ir Ala Lichačiova (2010: 144), o Kinga Geben taip teigė apie 67 proc. Vilniaus lenkų (Geben 2010: 157). Taigi mažiausiai jau gerą dešimtmetį Lietuvos tautinių mažumų grupių lietuvių kalbos reikalingumo supratimas auga. Gimtakalbiai lietuvių kalbos vartotojai turbūt didesnę vertę skiria ne gimtajai, o globaliajai kalbai, kurios mokėjimas ir vartojimas gali padėti susikurti ekonominę gerovę. Galbūt galima daryti prielaidą, kad lietuvių kalba gimtakalbių atveju atlieka stiprią integracinę – grupę vienijančią, etninės tapatybės – funkciją ir yra menkiausiai siejama su instrumentine – pragmatine – funkcija.

Dar vienas tikrintas veiksnys – išsimokslinimas. Su šiuo veiksniu siejami rezultatai pateikiami 15(a) ir 15(b) paveiksluose. Primintina, jog 2010 m. buvo 10 respondentų, kurie atsakymo apie savo išsimokslinimą nepateikė (AN): 6 iš jų kaip reikalingiausią įvardijo lietuvių, o 4 – kitą kalbą. Tačiau dėl mažo šios grupės respondentų skaičiaus plačiau jos nuostatos toliau nekomentuojamos.

15(A) PAV. 2020 m. Reikalingiausia kalba: išsimokslinimo veiksnys

15(B) PAV. 2010 m. Reikalingiausia kalba: išsimokslinimo veiksnys

Iš paveikslų matyti, kad per dešimtmetį statistiškai reikšmingai sumažėjo dalis tų, kurie mano, kad lietuvių kalba yra reikalingiausia: aukštojo išsimokslinimo grupėje sumažėjimas – 35,95 proc. ($\chi^2(1) = 159,8$, $p < 0,001$, Kramerio $V = 0,316$); žemesnio

nei aukštojo išsimokslinimo grupėje – 41,89 proc. ($\chi^2(1) = 188,23$, $p < 0,001$, Kramerio $V = 0,234$). Taip pat atkreiptinas dėmesys į tai, jog sumažėjo ir nuotolis tarp grupių: 2010 m. skirtumas buvo 9,7 proc. ir tai buvo statistiškai reikšminga ($\chi^2(1) = 36,38$, $p < 0,001$, Kramerio $V = 0,091$), o 2020 m. – 3,76 proc. ir šis skirtumas jau statistiškai nėra reikšmingas ($\chi^2(1) = 1,21$, $p = 0,271$, Kramerio $V = 0,042$). Taigi atotrūkis tarp skirtingo išsilavinimo grupių aptariamu požiūriu sumažėjęs. Gal tai galima sieti su aktyvia emigracija: emigruoja įvairaus išsilavinimo žmonės ir naujoje šalyje tikisi susikurti gerovę, kurią užtikrinti gali kita – dažnai anglų kalba.

Apibendrinant pasakytina, kad labiausiai sumažėjo procentas jaunesnio amžiaus grupės žmonių, kurie teigė, kad lietuvių kalba reikalingiausia – jis nukrito 54,31 proc., taip manančių gimtakalbių lietuvių sumažėjo 48,12 proc., vyrų – 43,59 proc., žemesnio išsimokslinimo žmonių – 41,89 proc. ir miesto gyventojų – 40,19 proc. Respondentų, kurių gimtoji kalba nėra lietuvių ir kurie palankiai vertina lietuvių kalbos reikalingumą, dalis sumažėjo mažiausiai – 11,62 proc. Lyginant su emocinio lygmens kalbos gražumo nuostata pasakytina, kad lietuvių kalbos reikalingumas, gyventojų vertinimu, yra gerokai menkesnis. Taip pat galima įvardyti tokias raidos kryptis:

- nuo lyties veiksnio kalbos reikalingumo nuostata nepriklauso, skirtumai tarp grupių yra statistiškai nereikšmingi; metams bėgant tiek vyrų, tiek moterų grupės dalis, mananti, kad lietuvių kalba reikalingiausia, sumažėjo panašiai;
- skirtumas tarp dalies jaunesnių ir vyresnių respondentų, teigiančių, jog lietuvių kalba yra reikalingiausia, per dešimtmetį statistiškai reikšmingai padidėjo; vadinasi, grupės linkusios išsiskirti šios nuostatos atžvilgiu;
- tiek 2010 m., tiek 2020 m. didesnė procentinė dalis miestelių gyventojų reiškė nuostatą, jog lietuvių kalba yra reikalingiausia, tačiau vis dėlto atotrūkis tarp grupių nežymiai padidėjo (buvo 10,62 proc., dabar 11,05 proc.);
- itin ryškus pokytis reiškiant lietuvių kalbos kaip reikalingiausios nuostatą yra susijęs su respondentų gimtąja kalba: 2010 m. beveik 14 proc. daugiau gimtakalbių nei negimtakalbių lietuvių kalbos vartotojų teigė, jog lietuvių kalba yra reikalingiausia, o 2020 m. jau beveik 23 proc. daugiau negimtakalbių reiškė palankią aptariamą nuostatą lietuvių kalbos atžvilgiu;
- aptariamos nuostatos atžvilgiu atrodo suartėjusios ir aukštojo bei žemesnio nei aukštojo išsimokslinimo respondentų grupės: skirtumas tarp jų prieš dešimtmetį buvo 9,7 proc., o dabar 3,76 proc. ir tai nėra statistiškai reikšminga.

3. APIBENDRINIMAS

3.1. Nuostatų pokyčiai įvairių kalbų atžvilgiu

Kad atsiskleistų bendras vaizdas, kokie nuostatų pokyčiai yra įvykę įvairių kalbų atžvilgiu per dešimt metų, toliau duomenys susisteminti 8 lentelėje, kur rodyklė, nukreipta žemyn, rodo, kad tokia procentine dalimi sumažėjo respondentų, reiškiančių palankią konkrečią nuostatą tam tikros kalbos atžvilgiu, o rodyklė aukštyn reiškia, kad procentinė dalis yra padidėjusi.

8 LENTELE. Nuostatų kalbų atžvilgiu pokyčiai

Nuostata	Lietuvių kalba (dalis proc.)	Anglų kalba (dalis proc.)	Rusų kalba (dalis proc.)	Lenkų kalba (dalis proc.)
Gražiausia	12,5↓	6,12↓	5,24↓	1,54↓
Įprasčiausia	25,6↓	3,19↑	3,33↑	2,45↓
Reikalingiausia	41,54↓	12,1↑	15,58↓	0,86↓

Iš 8 lentelės akivaizdu, kad reiškiančių palankias nuostatas lietuvių kalbos atžvilgiu procentinė dalis sumažėjusi labiausiai. Didžiausi pokyčiai yra įvykę reiškiant nuostatą, kuri kalba yra reikalingiausia – sumažėjimas 42 proc., taip manančiųjų 2020 m. yra apie 25 proc. Tai, kad sumažėjusi dalis ir tų, kurie teigia, jog lietuvių kalba yra įprasčiausia (taip teigia apie 51 proc.), atskleidžia tendenciją, jog galbūt ne ši kalba dalies respondentų yra, pavyzdžiui, darbo aplinkos ar įvairių laisvalaikio veiklų ir pan. kalba. Taigi lietuvių kalba kaip instrumentas, reikalingas globaliame pasaulyje, koreguojančiame žmonių poreikius ir lūkesčius, per dešimtmetį yra praradusi dalį savo, kaip kalbinio kapitalo, vertės. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad emocinio lygmens nuostata, jog lietuvių kalba yra gražiausia (mano apie 52 proc.), taip pat reiškia mažesnės dalies respondentų, nors ji galėtų būti traktuotina kaip integracinė, padedanti suvokti savo tapatybę (etninę ar pilietinę), nes „atlikdama ne vien komunikacinę, bet ir simbolinę funkciją, kalba vaidina svarbų vaidmenį kuriant tapatybę. Tai ypač svarbu kalbant apie etninę tapatybę“ (Kölhi 2012: 80). Tačiau nepamirština, kad ir pati tapatybė nėra stabili, ji tiki, konstruojama ir perkonstruojama (Omoniyi & White 2006: 1), be to, kiekvienas individas susijęs ir su skirtingais tapatybės tipais (Block 2006: 39; 2008: 36), tad tam tikru metu etninė tapatybė nebūtinai yra ta, kuri konkrečiam asmeniui yra svarbiausia.

Anglų kalbos atveju pastebima, kad tik emocinio lygmens kalbos gražumo nuostata yra reiškia mažesnės dalies tiriamųjų, nei tai buvo 2010 m. – dabar tokią nuostatą reiškiančiųjų yra tik 3,09 proc. Tai tik patvirtina Loretos Vilkienės pateiktą įžvalgą, kad „kai su kalba santykis yra stipriau emocinis, o ne pragmatinis, laimi lietuvių kalba, o kai pragmatika tampa svarbesniu veiksniu, teigiamesnės nuostatos anglų kaip tarptautinio susikalbėjimo kalbos atžvilgiu“ (Vilkienė 2013: 169). Taigi ir aprašomo tyrimo

duomenys atskleidė anglų kalbos, kaip reikalingiausios, nuostatos stiprėjimą: nors atrodytų, kad taip manančiųjų padaugėjo tik apie 12 proc., pabrėžtina, kad anglų kalbos kaip reikalingiausios nuostata yra vyraujanti – taip teigia apie 63 proc. visų respondentų. Palyginimui – lietuvių kalbą kaip reikalingiausią įvardijo apie 25 proc. Galima teigti, jog per dešimtmetį dar labiau išaugo anglų kalbos vertė, nes ši kalba, globalėjančioje Lietuvoje, numanu, laiduoja kelią į socialinį pripažinimą ir ekonominį pranašumą.

Lietuvių ir anglų kalbų konkurencijos polinkiai akivaizdūs iš 9 lentelės.

9 LENTELĖ. Lietuvių ir anglų kalbų konkurencija

Nuostata	Lietuvių kalba (%)	Anglų kalba (%)
Gražiausia kalba	51,69	3,09
Įprasčiausia kalba	50,81	9,72
Reikalingiausia kalba	24,89	63,33

Matyti, kad lietuvių kalba Lietuvoje vis dėlto išlaiko gražiausios ir įprasčiausios kalbos statusą ir jokia kita kalba, net ir pasaulinė *lingua franca* – anglų kalba – jai nesudaro konkurencijos. Tačiau lietuvių kalba, kaip jau buvo užsiminta, yra užleidusi savo pozicijas anglų kalbai, kai kalba vertinama per reikalingumo prizmę. Šiuo požiūriu su anglų kalba negali konkuruoti nė viena kita kalba, ji yra svarbus galios ir veiksmo instrumentas.

Pasakytina ir tai, kad globalūs procesai gali iškelti, sustiprinti ir kitų kalbų (šiuo atveju ne vien anglų kalbos) poreikį. Per dešimtmetį įvykę nuostatų pokyčiai taip pat rodo, kad esama tam tikrų tokios raidos krypties užuomazgų, bet labai nedidelių. Kaip matyti iš 8 lentelės, pavyzdžiui, padidėjo dalis tų, kurie teigia, kad rusų kalba yra įprasčiausia (mano apie 27 proc.), bet tam tikra dalimi sumažėjo manančiųjų, kad ši kalba yra reikalingiausia (mano apie 7 proc.) ar gražiausia (apie 11 proc.), nors šiuo požiūriu rusų kalba gerokai lenkia, pavyzdžiui, anglų kalbą, kurią gražiausia laiko apie tik apie 3 proc. respondentų. Pasakytina ir tai, kad reiškiančių palankias aptariamą nuostatą lenkų kalbos atžvilgiu taip pat sumažėjo: kaip gražiausią ją įvardijo apie 3 proc., įprasčiausią – apie 4 proc., o reikalingiausią – apie 1 proc. Taigi turbūt negalima teigti, jog regiono komunikacijai svarbių kalbų ekonominė vertė per dešimtmetį paaugo.

3.2. Socialinių veiksnių įtaka nuostatų lietuvių kalbos atžvilgiu pokyčiams

Išanalizavus, kurie socialiniai veiksniai susiję su nuostatų pokyčiais, galima teigti, kad kai kurių charakteristikų grupės buvo linkusios labiau koreguoti savo nuostatas lietuvių kalbos atžvilgiu (žr. 10 lentelę).

10 LENTELĖ. Nuostatų lietuvių kalbos atžvilgiu pokyčiai pagal konkrečius socialinius veiksnius

Respondentų grupių charakteristikos		Gražiausia kalba	Įprasčiausia kalba	Reikalingiausia kalba
Lytis	moterys	16,03↓	24,89↓	39,61↓
	vyrų	8,68↓	26,37↓	43,59↓
Amžius	jaunesni	11,77↓	28,28↓	54,31↓
	vyresni	12,96↓	22,74↓	37,98↓
Vieta	miestas	9,63↓	18,37↓	40,19↓
	miestelis	13,72↓	33,3↓	39,76↓
Gimtoji kalba	lietuvių	16,86↓	35,67↓	48,12↓
	kita	1,09↑	15,37↑	11,62↓
Išsimokslinimas	aukštasis	6,83↓	23,56↓	35,95↓
	žemesnis nei aukštasis	7,42↓	25,72↓	41,89↓

Lyties požiūriu įprastai tyrimai rodo, jog moterys palankiau vertina, pavyzdžiui, standartinę kalbos atmainą. Kaip antai, Meilutės Ramonienės Joniškėlyje atliktas tyrimas atskleidė, jog 99 proc. moterų išreiškė palankią nuostatą bendrinės kalbos atžvilgiu (plg. Ramonienė 2006: 139). Taigi lyg ir buvo galima tikėtis, kad moterys bus išlaikiusios stabilesnes nuostatas lietuvių kalbos atžvilgiu, reikš jas palankesnes. Tačiau, kaip matyti iš duomenų, taip nėra atsitikę. Didesne dalimi moterų nei vyrų sumažėjo reiškiant palankią nuostatą, jog lietuvių kalba yra gražiausia. Pasakytina, kad 2010 m. visais tirtais nuostatų aspektais vyrų ir moterų nuomonė buvo labai panaši, 2020 m. procentine raiška ėmė ryškėti skirtumai: pavyzdžiui, kad lietuvių kalba yra gražiausia, šiuo metu teigia 57 proc. vyrų ir apie 47 proc. moterų ir tai yra statistiškai reikšmingas skirtumas. Nors procentine raiška ir kitais nuostatų aspektais grupės nutolo viena nuo kitos, tie skirtumai nebuvo statistiškai reikšmingi: kad lietuvių kalba įprasčiausia, teigė apie 50 proc. vyrų ir apie 51 proc. moterų, kad reikalingiausia – 23 proc. vyrų ir apie 27 proc. moterų. Tad jei žvelgtume į vien procentinę raišką, galėtų atrodyti, jog moterys yra linkusios palankiau vertinti lietuvių kalbą, tačiau pabrėžtina, kad tokia išvalga nesusijusi su statistiniu reikšmingumu.

Kitas stebėtas veiksnys – respondentų amžius. Joniškėlyje atlikusi kalbinių nuostatų tarmės ir bendrinės kalbos atžvilgiu tyrimą Ramonienė teigia: „Esminių bendrinės kalbos vertinimo skirtumų tarp įvairaus amžiaus grupių respondentų nepastebėta“ (Ramonienė 2006: 138). Išanalizavus šio tyrimo duomenis, kurie yra gerokai didesni nei minėtas Joniškėlio atvejis, galima teigti, kad vis dėlto stabilesnės nuostatos išlieka vyresniųjų grupėje, o jaunesniosios grupės respondentai linkę labiau keisti savo nuostatas. Tačiau lietuvių kalbos kaip gražiausios atžvilgiu grupių nuostatos yra pakitusios panašia dalimi.

Jei žiūrėtume į procentinę kiekvienos grupės dalį, kuri išreiškė nuostatą, kad lietuvių kalba gražiausia, matytume, kad taip mano apie 55 proc. vyresniųjų grupės ir apie 48 proc. jaunesniųjų, tačiau šis skirtumas nėra statistiškai reikšmingas. Tas pats pasakytina ir nuostatos, kad lietuvių kalba yra įprasčiausia, atveju: taip teigė apie 53 proc. vyresniųjų ir 48 proc. jaunesniųjų, tačiau ir šis skirtumas nėra statistiškai reikšmingas. Statistiškai reikšmingai grupės išsiskyrė tik teigdamos, kad lietuvių kalba yra reikalingiausia (apie 35 proc. vyresniųjų ir apie 16 proc. jaunesniųjų). Taigi procentine dalimi vyresniųjų grupė visais atvejais palankiau vertina lietuvių kalbą, grupės tolsta viena nuo kitos.

Dar vienas veiksnys, kurio įtaka nuostatomis tikrinta, buvo gyvenamoji vieta – miestas ar miestelis. Kaip teigia Ramonienė, „dėl urbanizacijos miestų ir miestelių gyventojai linkę greičiau keisti savo kalbinę laikyseną“ (Ramonienė 2006 :146), „[m]iestuose sparčiausiai vyksta kalbų pokyčiai, čia dažniau ir greičiau pereinama nuo vienu prie kitų kalbų ar kalbinių atmainų vartojimo“ (Ramonienė 2010: 9). Nuostatų kaita akivaizdi ir šiame tyrime. Beje, būtent miestelių gyventojų, teigiančių, kad lietuvių kalba yra įprasčiausia ir gražiausia, dalis yra sumažėjusi labiau nei miestų gyventojų. Didžiausias pokytis yra įvykęs reiškiant nuostatą, kad lietuvių kalba yra reikalingiausia – šiuo požiūriu didžiausias abiejų grupių procentinis sumažėjimas. Tačiau jei žvelgtume į procentinę kiekvienos grupės dalį, išreiškusių konkrečias palankias nuostatas lietuvių kalbos atžvilgiu, pamatytume ir kitokių pokyčių. Pavyzdžiui, galima teigti, jog abi grupės suartėjo nuostatos, jog lietuvių kalba yra gražiausia, požiūriu: 2010 m. skirtumas tarp grupių buvo 12 proc., o 2020 m. – apie 7 proc. (abiem atvejais statistiškai reikšminga). Grupės suartėjo ir nuostatos, kad lietuvių kalba yra įprasčiausia, atžvilgiu: nuotolis tarp grupių buvo apie 19 proc., o dabar – apie 4 proc. Pasakytina, kad šis skirtumas yra statistiškai nereikšmingas, taigi galima teigti, jog grupės šiuo požiūriu supanašėjo. Nuostatos, kad lietuvių kalba yra reikalingiausia, atveju pasakytina, kad abi grupės dar šiek tiek nutolo viena nuo kitos: 2010 m. jas skyrė apie 10 proc., o 2020 m. – apie 12 proc. ir šie skirtumai yra statistiškai reikšmingi.

Buvo spėjama, jog gimtosios lietuvių kalbos vartotojai bus išsaugoję stabilesnes nuostatas jos atžvilgiu. Tačiau duomenų analizė atskleidė, jog taip nėra. Ne tik instrumentinės (reikalingiausia kalba), bet ir integracinės nuostatos (gražiausia kalba) atveju akivaizdus didelės dalies palankiai lietuvių kalbą vertinančių gimtakalbių sumažėjimas. Ir atvirkščiai – negimtakalbių lietuvių kalbos vartotojų, nors kai kuriais atvejais ir nežymia dalimi, palankios nuostatos lietuvių kalbos atžvilgiu stiprėja. Tai rodo, pavyzdžiui, statistiškai reikšmingas lietuvių kalbos kaip įprasčiausios nuostatą reiškiančių negimtakalbių dalies išaugimas: 2010 m. lietuvių kalbą kaip reikalingiausią įvardijo apie 27 proc. kitakalbių, o 2020 m. – apie 43 proc. ir taip priartėjo prie gimtakalbių, kurių taip manančių yra 52 proc. Taigi gimtoji lietuvių kalba nėra tas veiksnys, kuris padeda išlaikyti stabilias nuostatas lietuvių kalbos požiūriu, o kita, ne lietuvių, gimtoji kalba nėra trukdys reikšti palankias nuostatas.

Paskutinis veiksnys, kurio įtaka stebėta, – respondentų išsimokslinimas. Analizuoti Joniškėlio atvejį Ramonienė teigia, kad „[i]šsilavinimo lygis taip pat neatskleidė skirtingų nuostatų“ (Ramonienė 2006: 138). Iš 10 lentelės matyti, kad tiek aukštojo, tiek žemesnio nei aukštasis išsilavinimo žmonių nuostatos per dešimtmetį kito ir nevienoda dalimi: tyrimas atskleidė, kad aukštojo išsimokslinimo žmonės išlaiko stabilesnes aptariamąs nuostatas lietuvių kalbos atžvilgiu, o žemesnio nei aukštojo išsimokslinimo respondentų nuostatos kito labiau. 2010 m. vienokia ar kitokia dalis miestelių gyventojų reišė palankesnes nuostatas lietuvių kalbos atžvilgiu. 2020 m. ši tendencija ne visais atvejais išliko.

Baigiant pasakytina, kad turbūt ne vienas kuris veiksnys, o jų kompleksas daro įtaką nuostatų kaitai. Akivaizdžiausiai pokyčiai sietini su:

- gimtosios lietuvių kalbos veiksmu – veikė visais 3 atvejais;
- žemesniu nei aukštasis išsimokslinimas – visais 3 atvejais;
- miestelių veiksmu – 2 atvejais;
- vyrų atveju – 2 nuostatų atžvilgiu;
- jaunesnio amžiaus veiksmu – 2 atvejais iš 3.

Tad kyla klausimas, kokį vaizdą atskleistų šių veiksnių derinio analizė?

Apibendrinant galima teigti, kad didžiausią įtaką nuostatų kaitai padarė prabėgęs dešimtmetis, per kurį spartėjo globalizacija, dėliojanti kitokias ekonomines kalbų vertes. Taigi kalbinės nuostatos ne tik gali kisti, nelygu istorinės, politinės, ekonominės aplinkybės, bet ir kinta. Aprašomas tyrimas atskleidė, kad nuostatos nėra labai inertiškos, tad Kibbermann ir Kļavaos (2017: 110) mintis, kad jas keisti yra sudėtinga, pasitvirtina tik iš dalies. Jei nuostatos atspindi ekonomines vertes, jos kinta greičiau, jei jos labiau susijusios su tapatybe, tuomet gali būti stabilesnės. Taigi globalizacija transformuoja socialines sąlygas, bet lokalumas, tautiškumas išlieka svarbus, o kaip teigia estų mokslininkai Ehala ir Niglas, „[e]sminis kontraforsas, padedantis palaikyti kalbą, yra kolektyvinės tapatybės poreikis. Kolektyvinė tapatybė yra grindžiama etnolingvistinės bendruomenės kultūra ir istorija“ (Ehala, Niglas 2006: 222). Ir tai pasakytina ne tik apie kalbą, bet ir apie integracines kalbines nuostatas, kurios yra glaudžiai susipynusios su lokalia tapatybe. Minėti tyrėjai pratęsia savo mintį, kad sąmoningas kalbinių nuostatų ugdymas turi tapti kasdieniu (rutininiu) kalbos politikos veiksmu, jos dalimi (ten pat: 224). Ir turbūt su tuo reikia sutikti, nes, kaip teigia Bernard’as Spolsky’is (2009: 5–6), „[n]uostatos atskleidžia vertes ir tai padeda suprasti individualų pasirinkimą, o vadyba gali daryti įtaką kalbėtojams, kad jie modifikuotų savo praktiką ar nuostatas.“ Tad per laiką aktyvėjanti globalizacija akivaizdžiai tampa realia paskata žengti tam tikrus žingsnius ir kalbų vadybos srityje.

LITERATŪRA

- Alperytė, I. (2008). Lietuvos kultūros sektoriaus globalėjimo link. *Acta Academiae artium Vilnensis*, 50: 13–50.
- Baker, C. (1992). *Attitudes and Language*. Clevedon: Multilingual Matters Ltd.
- Block, D. (2006). Identity in Applied Linguistic. In Omoniyi Tope and White Goodith (eds), *Sociolinguistic of Identity* (p. 34–49). London.
- Block, D. (2008). *Multilingual identities in a global city. London stories*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Bourdieu, P. (1991). *Language and Symbolic Power*. Ed. John B. Thompson; transl. by Gino Raymond and Matthew Adamson. Cambridge: Polity Press.
- Brazauskienė, J. (2010). Lietuvos miestų rusų diasporos portretas. Iš M. Ramonienė (moksl. red.), *Miestai ir kalbos* (p. 107–122). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Brazauskienė, J. (2013). Lietuvos rusų kalbinės nuostatos. Iš M. Ramonienė (moksl. red.), *Miestai ir kalbos II. Sociolinguistinis Lietuvos žemėlapis* (p. 175–184). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Coupland, N. (2010). Introduction: Sociolinguistics in the Global Era. In N. Coupland (ed.), *The Handbook of Language and Globalization* (p. 1–28). Wiley-Blackwell.
- Desagulier, G. (2017). *Corpus Linguistics and Statistics with R: Introduction to Quantitative Methods in Linguistics (Quantitative Methods in the Humanities and Social Sciences)*. Springer.
- Ehala, M., Niglas, K. (2006). Language Attitudes of Estonian Secondary School Students. *Journal of Language, Identity, and Education*, 5 (3): 209–227. Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Gardner, R. C. (1985). *Social Psychology and Second Language Learning: the Role of Attitudes and Motivation*. London: Edward Arnold Ltd.
- Garrett, P. (2010a). *Attitudes to Language*. Cambridge University Press, p. 447–474.
- Garrett, P. (2010b). Meanings of ‘Globalization’: East and West. In N. Coupland (ed.), *The Handbook of Language and Globalization*. Wiley-Blackwell.
- Garrett, P., Coupland, N., Williams, A. (2006). *Investigating Language Attitudes: Social Meanings of Dialect, Ethnicity and Performance*. Cardiff: University of Wales Press.
- Geben, K. (2010). Vilniaus lenkų kalbinė savimonė, daugiakalbystė ir tapatybė. Iš M. Ramonienė (moksl. red.), *Miestai ir kalbos* (p. 153–173). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Geben, K. (2013). Lietuvos lenkai ir lenkų kalba Lietuvoje. Iš M. Ramonienė (moksl. red.), *Miestai ir kalbos II. Sociolinguistinis Lietuvos žemėlapis* (p. 217–233). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Globali Lietuva (2021). <https://urm.lt/default/lt/globali-lietuva>
- Held, D. (1999). *Global Transformations – Politics, Economics and Culture*. Stanford University Press.
- Ianos, M. A. (2014). *Language attitudes in a multilingual and multicultural context. The case of autochthonous and immigrant students in Catalonia*: Doctoral Dissertation. Lleida University. <http://hdl.handle.net/10803/132963>
- Kalėdienė, L. (2010). Lietuviybės perspektyva Lietuvos miestuose. Iš M. Ramonienė (moksl. red.), *Miestai ir kalbos* (p. 71–90). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Karpavičiūtė, I. (2013). Kaita ir nacionalinė tapatybė užsienio politikos studijose: Lietuvos atvejis. *Politikos mokslų almanachas*, 13: 99–134. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Kearney, A. (2016). *Exploring the Impact of Globalization on Linguistic Culture*: Honors Theses. https://scholarworks.wmich.edu/honors_theses/2725
- Kibbermann, K., Kļava, G. (2017). The Use of Latvian in different sociolinguistic domains. In L. Lauze (ed.), *The Language Situation in Latvia: 2010–2015. A sociolinguistic study* (p. 93–122). Latvian Language Agency.
- Kõlhi, J. (2012). Language and Identity in Montenegro. A Study among University Students. *Slavica Helsingiensis*, 41: 80–106.
- Kostiūčenka, A. (2020). The Language Situation in Lithuania – Is There Anything to Worry About? In S. Kessler, M. Pantermöller (eds), *The Social Status of Languages in Finland and Lithuania*. Berlin: Peter Lang GmbH.
- Krupickaitė, D., Baranauskienė, V. (2013). Regioniniai kalbų vartojimo Lietuvos miestuose ypatumai. Iš M. Ra-

- monienė (moksl. red.), *Miestai ir kalbos II. Sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis* (p. 23–54). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Lichačiova, A. (2010). Vilniaus ir Klaipėdos rusų ir rusakalbių tapatybės savivokos ypatumai. Iš M. Ramonienė (moksl. red.), *Miestai ir kalbos* (p. 125–151). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- McKenzie, R. M. (2010). *The Social Psychology of English as a Global Language: Attitudes, Awareness and Identity in the Japanese Context*. Springer.
- Omoniyi, T., White, G. (2006). Introduction. In Omoniyi Tope and White Goodith (eds), *Sociolinguistics of Identity* (p. 1–10). London.
- Oppenheim, A. N. (2001). *Questionnaire Design, Interviewing and Attitude Measurement*. London; New York: Continuum.
- Ramonienė, M. (2006). Nuostatos dėl bendrinės kalbos ir tarmės: Joniškėlio atvejis. *Kalbos kultūra*, 79: 137–148.
- Ramonienė, M. (2010). Įvadas. Iš M. Ramonienė (moksl. red.), *Miestai ir kalbos* (p. 9–24). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Ramonienė M., Vilkienė L. (2016). Changes in the Social Value of Languages in Urban areas of Lithuania, 1990–2010. In M. Sloboda, P. Laihonen, A. Zabrodszkaja (eds), *Sociolinguistic Transition in Former Eastern Block Countries* (p. 263–292). Peter Lang Edition.
- Spolsky, B. (2009). *Language Management*. Cambridge University Press.
- Steger, M. B. (2013). *Globalization. A very short introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Vaicekauskienė, L. (2010). Globalioji daugiakalbystės perspektyva: anglų kalbos vieta ir vaidmuo Lietuvos miestų erdvėje. Iš M. Ramonienė (moksl. red.), *Miestai ir kalbos* (p. 175–206). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Vilkienė, L. (2010). Daugiakalbystė didžiuosiuose Lietuvos miestuose. Iš M. Ramonienė (moksl. red.), *Miestai ir kalbos* (p. 27–68). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Vilkienė, L. (2013). Keli lietuvių miestų gyventojų kalbinės tapatybės bruožai. Iš M. Ramonienė (moksl. red.), *Miestai ir kalbos II. Sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis* (p. 155–174). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Lietuvoje 2020.04.04 10:37

Ministerija planuoja tautinių mažumų ikimokyklinukus 5 valandas per savaitę mokyti lietuviškai

Galė Jankauskienė, ELTA 2020.04.04 10:37

Rugsejo 1-osios šventė. Mokslo metų pradžios šventė / D. Umbraso/LRT nuotr.

Švietimo, mokslo ir sporto ministerija (ŠSM), siekama, kad tautinių mažumų mokyklose besimokantys vaikai geriau įvaldytų

Raminta Rakauskė 2020 m. spalio 22 d. 05:30

Krizės atveria naujas galimybes, tačiau laimė toli gražu ne piniguose, – atvirai sako verslininkas, milijonierius ir, turbūt, vienas garsiausių Lietuvos investuotojų Marius Jakulis Jason. Šiandien, nepaisant pandemijos, jis pasakoja turintis begalę planų susijusių su naujų viešbučių statyomis bei kitais projektais ir prastaria, kad dar tądien, kai kalbėjomės, pasirašęs ir naują testamentą – po mirties 70 proc. savo turto palikšiąs paties įkurtam MJJ fondui.

Marius Jakulis Jason

© DELFI / Dornantas Pipas

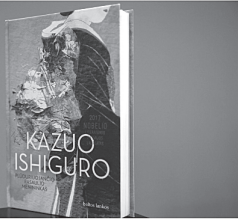
KULTŪRA / LITERATŪRA

Paskaita 2020.03.22, 10:48

Knygos recenzija. K.Ishiguro „Pliūduriuojančio pasaulio menininkas“ – susitikymas su savimi

2017 metais buvo paskelbta, kad britų rašytojui Kazuo Ishiguro atitenka Nobelio literatūros premija. Švedijos akademija tuomet skelbė, kad rašytojui premija bus įteikta už tai, kad „savo didesnę emocišes galios romanuose atskleidė mūsų ypatybių su pasauliu iliuzinę prasmę“. Tuomet pastebėta, kad į lietuvių kalbą yra išversti tik du autoriaus romanai – „Dienos likučiai“ ir „Neleisk man išieiti“. Reikėjo laukti dvejus metus, kol praėjusių metų pabaigoje autoriaus kūrybos gerbėjus mūsų šalyje pasiekė dar vienas K.Ishiguro romanas – „Pliūduriuojančio pasaulio menininkas“.

Mokyklinio lietuvių kalbos egzamino neišlaikė 5 proc. abiturientų

BNS 2020 m. gegužės 19 d. 13:04

Mokyklinio lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino šiemet neišlaikė 5,4 proc. jaunuolių.

© DELFI / Kiri Chotavskij

24SEK / LIETUVA

Paskaita 2019/12.03.2014

Nigelis Hayesas pildo pažadus: sėkmingai baigė lietuvių kalbos kursą

Ketvirtą mėnesį Lietuvoje skaičiuojantis Kauno „Žalgiris“ legionierius Nigelis Hayesas sėkmingai artėja užsibrėžto tikslo už aikštės ribų link. Amerikietis socialiniame tinkle pasidalino baigto lietuvių kalbos kurso ir sėkmingai išlaikyto baigiamojo testo pažymėjimu.

Nigelis Hayesas / Elnis Ošerovici / BNS nuotr.

Kritikos sulaukusios kalbos inspekcijos vadovas: nutarimas dėl lietuvių kalbos mokėjimo turėtų būti peržiūrėtas

BNS 2020 m. gegužės 20 d. 12:39

Vyriausybės nutarimas dėl valstybinės kalbos mokėjimo turėtų būti peržiūrėtas, sako Valstybinės kalbos inspekcijos vadovas.

Adamo Mickėvičiaus biblioteka

© Organizacijos nuotr.

Peticija 2020.07.24 11:30

Ieva Pakarklytė. Kaip išsaugoti lietuvių kalbą? Uždaryti Valstybinę kalbos inspekciją

IP Ieva Pakarklytė, Vilniaus mero komandos narė, Lietuvos partijos kandidatė / Seima 2020.07.24 11:30

Ieva Pakarklytė / BNS nuotr.

Lietuvių kalba – antrarūšė valstiečių kalba?

„Išsilavinę žmonės ir didikai vartoja lenkų kalbą, svetimšaliai – vokiečių, valstiečiai – lietuvių...“ – taip Vilnių apibūdino XVI a. raštingas atvykėlis. Lietuvių kalba nuo seno buvo asocijuojama ne su aukštąja kultūra, o su valstiečiais. Vis dėlto lietuvių kalbos likimas susiklostė labai sėkmingai. Kitaip nei daugybė kitų pasaulio kalbų, ji pasiekė valstybinės kalbos statusą ir yra saugoma įstatymų.

Valstybinės lietuvių kalbos komisijos pirmininkas: Šimašius sąmoningai spjovė į lietuvių kalbą

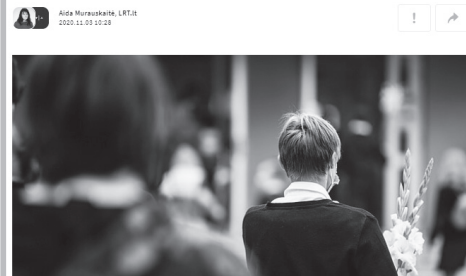
Elconora Budzinauskienė, ELTA
2020 m. birželio 25 d. 09:35

Valstybinės lietuvių kalbos komisijos pirmininkas Audrys Antanaitis aA piktinasi, kad, minint Birželio 23-iosios sukilimą, Vilniaus meras Remigijus Šimašius už savivaldybės pinigus ir be tarybos pritarimo atidarė paplūdimį sostinės Lukiškių aikštėje ir dar pasityčiojo iš lietuvių kalbos.

Tautinių mažumų mokinių sunkumai atvėrė dar vieną dviejų Lietuvos skirtumą: Vilniuje – vienaip, Kaune – kitaip

7 skyrius

15min.lt, delfi.lt, lrt.lt nuotr.

Monika Liu pristato kūrinį lietuvių kalba: tai buvo viena nuostabiausių kūrybinių patirčių

DELFI
2019 m. gruodžio 10 d. 12:21

Išskirtine kūryba ir drąsiu įvaizdžiu stebinanai atlikėja Monika Liu pristato pirmąjį savo kūrinį lietuvių kalba, pulsuojančią lietuviškos muzikos retro dvasia. Šmaikštus ir melodingas kūrinys „Vaikiniai trumpais šortais“ yra pirmasis singlas iš naujojo atlikėjos albumo, pasirodysiančio kitų metų pradžioje.

Monika Liu

© Visvaldas Morkevičius

„Vienas iš egzaminų gali būti ir lietuvių kalbos, todėl šeštadieninės lietuvių mokyklos yra labai reikalingos tam, kad lietuviai ne tik, kad nepamirštų gimtosios kalbos, bet ir tinkamai galėtų pasiruošti egzaminui. Visų Europos kalbų egzaminai Airijoje gali būti laikomi, – tikina Airijoje dirbantis lietuvių kalbos mokytojas. – čia reikia bent 5 egzaminus laikyti. Moksleiviai dažniausiai pasiima daugiau – 6 ar 7. Kaip sakoma, dėl viska ko“.

Julius Majauskas / Lauros Urbanavičienės nuotr.

Dublino lietuvis sako, kad į lietuvišką mokyklą vaikai ateina dėl įvairiausių priežasčių. „Mažiukai ateina dėl to, kad tėvai taip nori ir juos tiesiog atveda. Vyresni nori laikyti lietuvių kalbos egzaminą, tad reikia jam geriau pasiruošti. Yra ir tokių, kurie galvoja grįžti į Lietuvą, tad supranta, jog jei nesimokys lietuvių kalbos, integruotis nuvykus ten bus nelengva“, – sako J. Majauskas.

Diskursas apie lietuvių kalbą žiniasklaidoje: teminiai kontekstai ir kalbinės nuostatos

Eglė Gudavičienė

Žiniasklaida daro didelę įtaką ir prisideda prie tam tikrų diskursų kūrimo, nes žurnalistai atsirenka, kokius įvykius pristatyti visuomenei ir kaip juos nušviesti. Pasak Teun'o van Dijk'o (2009), diskursas yra tekstais virstantys visuomenės gyvenime vykstantys socialiniai įvykiai. Cotter'io Collen'o (2010) teigimu, žiniasklaida per kalbą reflektuoja ir įtvirtina socialines normas, formuoja asmens tapatybę, daro įtaką jo veiksams, skatina veikti, nes kalba atlieka tarpininkės vaidmenį tarp žurnalistų, visuomenės, asmens ir tikrovės. Viena vertus, kalba yra instrumentas mintims, idėjoms išreikšti ir jos realizuojamos tam tikromis gramatinėmis struktūromis, pasitelkus reikiamą žodyną. Kita vertus, šios struktūros komunikacijoje gali įgyti įvairių prasmų ir atlikti įvairias funkcijas, pavyzdžiui, informacinę, apeliacinę, ekspresinę ir pan. Šiame skyriuje bus labiau gilinamasi ne į žiniasklaidos naujienų straipsniuose vartojamas konkrečias kalbines raiškos priemones, bet į kalbinius kontekstus siekiant išsiaiškinti diskurso apie lietuvių kalbą ypatumus.

Naujienomis laikomi tokie pranešimai, kurie perteikia su tam tikru klausimu, įvykiu ar procesu susijusį šiuolaikinį tikrovės vaizdą; jie formuojami auditorijai suprantama ir priimtina forma (Defleur, Dennis 1981). Ne visos naujienos skirtos tik visuomenei informuoti, kas įvyko nauja, galbūt neįprasta ar netikėta. Žiniasklaidos turinį sudaro visuomenės aktualijos ir su jomis susijusi visuomenės narių nuomonė, tad publicistiniam stiliui būdingas socialinis įvairių reiškinių vertinimas (Bitinienė 2007). Taigi, straipsniuose, be tam tikros informacijos ir konkrečių duomenų, gali būti pateikiama suinteresuotų pusių nuomonė, įvykių analizė bei jų vertinimas. Pavyzdžiui, lietuvių žiniasklaidoje kasmet pasirodo žinučių apie prasidėjusius brandos egzaminus mokykloje, paskelbtas lietuvių kalbos ir literatūros egzamino temas, jų rezultatus ir pan. ir lygiai taip pat specialistų komentarų, nuomonių vertinant susiklosčiusią padėtį. Kiekvienoje visuomenėje gali būti nusistovėjusios ir savitos diskurso kūrimo tradicijos, įprastos temos, kuriomis žiniasklaidoje nuolat kalbama.

Tai, kaip žiniasklaidoje nušviečiamos su lietuvių kalba susijusios aktualijos, atspindi ne tik visuomenei rūpimus įvairius lietuvių kalbos klausimus, bet ir vyraujančias tiesiogines ir netiesiogines nuostatas jos atžvilgiu. Kalbinės nuostatos yra susijusios su vertybėmis, įsitikinimais, motyvacija, taip pat svarbi ideologija, socialinė asmens tapatybė. Kaip jau minėta šios monografijos Įvade, kalbinės nuostatos gali būti įvairių dalykų atžvilgiu. Nuostatos yra įgyjamos, formuojamos, paprastai per tiesioginę ir

netiesioginę patirtį, santykį su nuostatų objektu (De Houwer *et al.* 2001). Taigi, išskiriama svarbi nuostatų ypatybė – jos nėra nekintančios. Nuostatos gali būti įgyjamos ir formuojamos šeimoje, ugdymo įstaigose, todėl natūralu, kad bėgant laikui jos gali keistis (Ianos *et al.* 2015). Itin stipriai nuostatas gali paveikti ir pakeisti svarbūs įvykiai, pavyzdžiui, smurto protrūkiai, masiniai protestai, vyriausybių primesta politika (Baker 1992). Tačiau jos gali kisti ir palaipsniui, keičiantis pasaulėžiūrai, asmens socialinei aplinkai, jo statusui ir pan. Pastebima, kad itin stiprios nuostatos veikia kalbinę elgesį ir atvirkščiai – silpnos, netvirtos nuostatos yra veikiamos elgesio (Holland *et al.* 2002). Kadangi publicistiniai tekstai atlieka ir pranešimo, ir poveikio funkciją (Župerka 2012), nuostatų kaitai įtakos gali turėti ir žiniasklaida, kuri gali ne tik atspindėti visuomenėje vyraujančias nuostatas, bet ir jas veikti, keisti, ypač jeigu asmens nuostatos tam tikrais klausimais nėra stiprios.

Šio skyriaus tikslas – nustatyti, kokiuose teminiuose kontekstuose interneto naujienų portaluose kalbama apie lietuvių kalbą ir kokios kalbinės nuostatos reiškiamos lietuvių kalbos atžvilgiu. 2019 m. Valstybinė lietuvių kalbos komisija patvirtino Lietuvių kalbos prestižo stiprinimo programą (Nutarimas dėl lietuvių... 2019). Joje teigiama, kad „iš viešojoje erdvėje besiklostančių kalbinių nuostatų matyti, kad lietuvių kalbos prestižas kai kuriose visuomenės grupėse nėra aukštas“ (ten pat). Dokumente pateikiamas padėties įvertinimas ir numatomi tikslai bei uždaviniai lietuvių kalbos prestižui stiprinti. Viena iš uždavinių minimos žiniasklaidos priemonės: „7.1. skatinti domėjimąsi lietuvių kalba, formuoti teigiamas visuomenės (įvairių tikslinių grupių, tarp jų ir užsienio lietuvių bendruomenių) nuostatas dėl lietuvių kalbos ir jos vartojimo, aktyvinti žiniasklaidos, akademinės bendruomenės ir visuomenės dialogą aktualiais kalbos klausimais“ (ten pat). Taigi, siekiama paskatinti diskusijas kalbos klausimais. Be abejo, žiniasklaidos vaidmuo būtų kaip tarpininkės – suteikti diskusijoms erdvę ir atspindėti kuo platesnę nuomonių įvairovę. Šiame skyriuje siekta pasižūrėti, kokios su lietuvių kalba susijusios temos atspindimos žiniasklaidoje ir kokie kalbos aspektai yra dažniausiai aptariami, kaip jie argumentuojami.

1. TYRIMO MEDŽIAGA IR METODAI

Atliekant tyrimą šio skyriaus autorės pirmiausia buvo sukauptas žiniasklaidos tekstynas. Tam pasirinkti trys populiariausi internetinės žiniasklaidos portalai: delfi.lt, 15min.lt, lrt.lt¹. Pasitelkus „Google Chrome Web Scraper“ įrankį buvo renkami visi

¹ 2020 m. „Baltic Gemius“ duomenimis, populiariausi naujienų portalai buvo delfi.lt, 15min.lt, tv3.lt, lrytas.lt ir lrt.lt. Dėl tyrimo imties ribotumų ir laikui imlaus tekstyno sudarymo nutarta tirti ne visus penkis portalus, bet tris, į tyrimo imtį įtraukiant ir nacionalinio transliuotojo portalo lrt.lt tekstus, juolab kad, 2020 m. gegužės mėnesio duomenimis, jis iš penktos vietos pakilo į trečiąją (<https://rating.gemius.com/lt/tree/59>).

tekstai, kuriuose bent kartą buvo pavartota kolokacija „lietuvių kalb*“. Medžiagos rinkimo metodas – tekstų automatinis duomenų ištraukimas naudojantis „Web Scraper“ funkcija – turi privalumų renkant didesnę kiekį duomenų, nes leidžia automatiškai per trumpą laiką surinkti daugiau duomenų ir nereikia trinti nereikalingų straipsnių dėmenų (pvz., reklamų tekstų, nuotraukų ir pan.), kaip nutinka kopijuojant tekstus iš naujienų portalų rankiniu būdu. Naršyklėje „Google Chrome“ buvo nustatyti išplėstinės paieškos parametrai – ieškomoji kolokacija, šaltinis, laikotarpis, kalba. Filtruojant tekstus analizei buvo žymimos tik tos nuorodos, kuriose vartojami abu žodžiai greta „lietuvių kalb*“ bet kuria linksnio forma. Antru etapu įrankiui „Web Scraper“ buvo nurodyta komanda, kokias tekstų dalis filtruoti: įrašo data, autorius, interneto nuoroda, antraštė, įžanga, pasitraipos. Nuo 2019 m. rugsėjo iki 2020 m. gruodžio buvo surinkti 856 straipsniai:

- 221 straipsnis iš interneto portalo lrt.lt, publikuoti nuo 2020 m. rugsėjo 15 d. iki 2020 m. gruodžio 31 d.;
- 289 straipsniai iš interneto portalo delfi.lt, publikuoti nuo 2019 m. lapkričio 19 d. iki 2020 m. gruodžio 31 d.;
- 346 straipsniai iš interneto portalo 15min.lt, publikuoti nuo 2019 m. lapkričio 9 d. iki 2020 m. gruodžio 31 d.

Gauti tekstai buvo peržiūrėti ir patikrinti, ar nėra dublikatų. Pastebėta, kad dalis gautų duomenų nėra straipsniai, o įvairių laidų, garso ar vaizdo įrašų pristatymai, kvietimai dalyvauti renginiuose. Naujienų portale 15min.lt yra rubrika „Ar žinai“, skirta pasitikrinti, ar skaitytojai moka taisyklingai rašyti lietuvių kalbos žodžius, kirčiuoti, žino, ką reiškia tam tikri žodžiai, ir pan. Tokių tekstų šiame portale tiriamuoju laikotarpiu buvo rasta 58, tai sudaro maždaug 17 proc. visų tekstų 15min.lt, kuriuose bent kartą buvo pavartota ieškoma kolokacija „lietuvių kalb*“. Tokie tekstai nebuvo įtraukiami į galutinę analizę, nes kolokacija „lietuvių kalb*“ minima tik antraštėse ir tai nėra straipsniai, kurie praneštų apie kokį nors įvykį ar pateiktų kokio reiškinio vertinimą. Taigi, atrinkus tinkamus straipsnius, toliau buvo analizuojami 668 straipsniai, 635 648 žodžių tekstinys (1 lentelė).

1 LENTELĖ. Patekstyinių duomenys

	lrt.lt	delfi.lt	15min.lt	Iš viso
Analizei atrinktų straipsnių skaičius	210	205	253	668
Žodžių skaičius	156 401	218 929	260 318	635 648
Unikalių žodžių formų skaičius	31 310	43 363	48 078	122 751
Kolokacijos „lietuvių kalb*“ pavartojimo skaičius	917 kartų	483 kartus	855 kartus	2 255

Analizuojant tekstinio duomenis pastebėta, kad dalyje straipsnių kolokacija „lietuvių kalb*“ pavartota vos po vieną kartą. Kaip matyti iš tiriamų straipsnių, lietuvių kalba

juose tik paminima kontekste kaip faktas, kad kažkas įvyko lietuvių kalba. Pavyzdžiui, 15min.lt straipsnyje „Knygą apie žmogų, mokėjusį gyvačių kalbą, parašęs A. Kivirähkas: „Tai perspėjimo romanas, kaip išmiršta viena tauta“ kolokacija „lietuvių kalb*“ paminėta tik vieną kartą įvardijant ir pateikiant šią informaciją skliaustuose, kas išvertė knygą iš estų kalbos į lietuvių (1 pvz.).

1. *Estų rašytojo Andruso Kivirähko romanas „Žmogus, mokėjęs gyvačių kalbą“ (į lietuvių kalbą vertė Agnė Bernotaitė-Jakubčionienė, leidykla „Aukso žuvys“) gimtinėje tapo bestselleriu, nemažai skaitytojų dėmesio jis sulaukė ir Lietuvoje. (15min.lt, 2020-12-17)*

Tokių straipsnių, kurie nėra skirti lietuvių kalbos problematikai aptarti, buvo gana nemažai. Galima palyginti su kitu straipsniu, iš kurio antraštės akivaizdu, kad pagrindinė straipsnio tema susijusi su lietuvių kalbos aktualijomis, tiksliau, lietuvių kalbos mokymu gyvenant emigracijoje (2 pvz.).

2. *Lituanistinio švietimo mokytojo premija – lietuvių kalbos mokytojai iš Airijos (lrt.lt, 2020-12-10)*

Iš šio pavyzdžio matyti, kad straipsnyje bus kalbama apie tai, kas susiję su lietuvių kalba: lietuvių kalbos mokytoją, dirbančią Airijoje, greičiausiai bus kalbama apie lituanistines mokyklas, lietuvių kalbos išlaikymą gyvenant svetur, vaikų motyvaciją, mokytojams bei tėvams kylančius sunkumus ir pan. Taigi, straipsnio pavadinimas aiškiai parodo temą ir skaitytojas gali nuspėti, kokie aspektai toliau gali būti iškelti ir vertinami. Tačiau į diskurso apie lietuvių kalbą analizę buvo įtraukti visi straipsniai, kuriuose bent kartą buvo pavartota kolokacija „lietuvių kalb*“.

Atliekant žiniasklaidos tyrimą buvo taikoma kiekybinė ir kokybinė analizė, derinant tekstynų lingvistikos ir diskurso analizės metodus, nes jie vienas kitą papildo. Taigi, tyrimas buvo atliktas keliomis pakopomis. Pirmiausia iš kiekvieno patekstinio buvo sudarytas dažninis daiktavardžių formų sąrašas ir nustatytos tiriamos kolokacijos „lietuvių kalb*“ kairieji ir dešinieji kolokatai. Buvo daroma prielaida, kad remiantis dažniniu daiktavardžių sąrašu bei dažniausiomis kolokacijomis bus galima sugrupuoti pasirinktų interneto naujienų portalų straipsnius pagal pagrindines temas ir analizuoti, koks diskursas kuriamas apie lietuvių kalbą. Paprastai tekstynų lingvistikos analizės siūlomi įrankiai atskleidžia tik paviršines diskurso struktūras, kurios išreiškiamos leksiniais vienetais, žodžių junginiais, tad norint atlikti išsamesnę diskurso analizę būtina taikyti kitus kokybinius metodus (pgl. Thornbury 2010). Taigi, kitu tyrimo etapu buvo pasitelktas Martino Reising'io ir Ruth Wodak (2001) diskurso analizės pasiūlytas argumentų (arba argumentacinių topų, angl. *argumentative topoi*) modelis, leidžiantis

nustatyti straipsniuose dominuojančius argumentus ir predikatinės strategijas, kurie išreiškia visuomenėje vyraujančias nuostatas lietuvių kalbos atžvilgiu. Kiekvienas šių tyrimų aspektas bus aptartas tolesniuose skyriuose.

2. DAŽNINIS DAIKTAVARDŽIŲ SĄRAŠAS

Vienas iš tyrimo uždavinių buvo sudaryti dažniausiai straipsniuose vartojamų daiktavardžių formų sąrašą. Daiktavardžiai pasirinkti remiantis šios kalbos dalies semantika ir kitais tyrimais bei jų išvadomis apie daiktavardžius (Quirk *et al.* 1985; Biber *et al.* 1998; Martin, Johnson 2015; ir kt.). Šiuo atveju rūpėjo išsiaiškinti žiniasklaidos tekstuose kuriamą teminį kontekstą, susijusį su lietuvių kalba, t. y. nustatyti, kokie įvykiai, reiškiniai, su tuo susiję asmenys, institucijos ir kt. aptariami straipsniuose. Daiktavardžiai yra viena iš kalbos dalių, priklausančių turinio žodžiams, kurie perteikia tekste tam tikrą informaciją. Veiksmažodžiai, būdvardžiai, kai kurierieveksmiai taip pat yra turinio žodžiai, tačiau daiktavardžių semantika lemia, kad jie įvardija konkrečius daiktus, asmenis, reiškinius, veiksmus ir tam tikras ypatybes, visuomenės gyvenimo reiškinius (DLKG 1996: 60). Darytina prielaida, kad naujienose daiktavardis yra viena iš esminių teksto priemonių perteikiant informaciją. Savaimė suprantama, be kitų kalbos dalių teksto negali būti, nes veiksmažodis sudaro sakinio predikatinį centrą ir t. t., tačiau šiuo atveju didelį informacinį krūvį šio žanro tekstuose turi daiktavardžiai. Be to, didesnė tam tikros semantikos daiktavardžių koncentracija tekste pagal temines grupes gali rodyti tam tikrus kontekstus, kitaip tariant – tam tikras dominuojančias temas žiniasklaidos tekstuose.

Nustatant temas Fiona Martin ir Mark'as Johnson'as (2015) pasiūlė tirti tekstyną susiaurinus jo žodžių sąrašą iki daiktavardžių, nes naujienų straipsniai paprastai turi platų ir įvairų žodyną, todėl tyrimai užima daug laiko. Iš tyrimų matyti, kad tam tikrų kalbos dalių didesnė koncentracija tekste gali rodyti, ar tekstas yra informatyvus. Viena iš tokių kalbos dalių yra daiktavardis (Biber *et al.* 1998), juolab kad informacinis postilis išsiskiria daiktavardžių gausa (Stukaitė 2005: 90). Be to, daiktavardžiai akivaizdžiai susiję su tam tikru registru. Randolph'o Quirk'o, Sidney'aus Greenbaum'o, Geoffrey'io Leech'o ir Jan'o Svartvik'o (1985) atliktas tyrimas parodė, kad nuo teksto žanro ir registro (mokslinių tekstų, mokslinės fantastikos, neformalios kalbos ir pan.) priklauso vartojami daiktavardžiai. Taigi, diskursas, jo tema ir paskirtis iš dalies lemia, kokie daiktavardžiai bus vartojami. Be to, tekstuose kiekviena tema susijusi su tam tikru žodynu, kuris pasirenkamas aprašant vieną ar kitą reiškinį, įvykį. Teigiama, kad su konkrečia tema paprastai yra susiję tam tikri žodžiai, pavyzdžiui, jeigu tekste dažniausiai vartojami žodžiai *vanduo*, *augalas*, *medis*, *sodas*, *gėlės*, *vaisiai*, tai jie rodo *sodo* temą (Martin, Johnson 2015). Taigi, tam tikros reikšmės žodžius, šiuo atveju daiktavardžius, galima priskirti

konkrečiai temai. Tačiau tai įmanoma tik vienu atveju – jeigu tie žodžiai yra semantiškai susiję, priklauso konkrečiam semantiniam laukui. Šiame darbe pasitelkiamas dažninis patekstyinių žodžių sąrašas. Tokie žodyno tyrimai užsienio tyrėjų paprastai atliekami automatizuotu būdu, tačiau kadangi nėra lietuvių kalbai pritaikyto įrankio ir juolab kad tekstynas nėra itin didelis, daiktavardžiai šiame tyrime buvo atrenkami rankiniu būdu.

Sugeneravus dažninį žodžių sąrašą su *AntConc*² programa, tas sąrašas buvo peržiūrėtas ir atrinkti tik daiktavardžiai. Iš viso daiktavardžių sąrašo buvo atrinkti tik specifinės reikšmės daiktavardžiai, t. y. atmesti analizei per plačios reikšmės daiktavardžiai, nes jie gali priklausyti bet kokiam teminiam kontekstui, pavyzdžiui: *būdas, dalis, vieta, dalykas*, taip pat laiką įvardijantys daiktavardžiai: *laikas, metai, diena, mėnesių pavadinimai, akimirka, amžius, pradžia, pabaiga* ir kt. Įdomu, kad, Andriaus Utkos (2004) tyrimų duomenimis, publicistiniame stiliui itin būdingi laiką įvardijantys daiktavardžiai. Tai siejama su naujiųjų pateikimo struktūra, nes įvykiai aktualūs laike. Tačiau teminio konteksto jie nepadeda konkrečiau apibrėžti, nes gali priklausyti bet kokiai temai.

Analizei buvo atrinktos tik daugiau nei 20 kartų pasikartojančios daiktavardžių formos. Toliau pateikiama tik dalis analizuotų žodžių – 30 dažniausių bendrinių daiktavardžių formų, pavartotų tirtuose patekstyniuose (2 lentelė).

2 LENTELĖ. Dažniausių 30 daiktavardžių sąrašas patekstyniuose

	15min.lt	Dažnis	delfi.lt	Dažnis	lrt.lt	Dažnis
1.	literatūros	388	žmonės	220	literatūros	176
2.	knygos	355	žmonių	201	švietimo	171
3.	knyga	317	darbo	190	vaikai	158
4.	žmonės	305	anglų	163	kultūros	146
5.	žmonių	282	nuoroda	161	lenkų	144
6.	knygų	270	valstybės	157	užsienio	140
7.	pasaulio	218	literatūros	155	vaikų	132
8.	anglų	214	pasaulio	141	žmonių	131
9.	knygą	189	knygos	134	pasaulio	127
10.	vaikų	177	užsienio	132	darbo	120
11.	darbo	176	gyvenimo	127	mokyklos	120
12.	romanas	174	mokslo	125	žmonės	120
13.	lenkų	173	vaikai	124	mokslo	114
14.	žmogus	164	brandos	123	ugdymo	106
15.	kultūros	159	žmogus	120	egzamino	104

² *AntConc* – nemokamas kompiuterinis įrankis, naudojamas tekstynų lingvistikos analizei (Anthony 2014).

	15min.lt	Dažnis	delfi.lt	Dažnis	lrt.lt	Dažnis
16.	užsienio	157	pasaulyje	112	mažumų	104
17.	gyvenimo	155	knygų	108	egzaminą	102
18.	vaikai	148	knyga	107	mokyklų	102
19.	lietuviai	143	vaikų	107	gyvenimo	98
20.	leidykla	139	lietuviai	104	knygos	98
21.	brandos	135	žmogaus	103	rusų	98
22.	istorijos	135	egzamino	99	šalies	96
23.	švietimo	134	vaizdo	98	mokinių	95
24.	gyvenimą	129	istorijos	97	vaikams	95
25.	pasaulyje	120	knygą	97	istorijos	94
26.	mokyklos	117	šalies	97	žmogus	92
27.	poezijos	117	mokiniai	95	bendruomenės	89
28.	istorija	115	mokinių	95	mokyklose	86
29.	autorius	114	istorija	93	teatro	86
30.	mokslo	113	egzaminą	92	mokykloje	85

Toks daiktavardžių sąrašas leidžia išvėlyti temas, kuriose minima lietuvių kalba, arba kokiuose teminiuose kontekstuose kalbama apie lietuvių kalbą. Atrinkti daiktavardžiai pagal savo semantiką padeda identifikuoti straipsniuose dominuojančias temas, pavyzdžiui, akivaizdu, kad žodžiai *mokytojas*, *mokinys*, *švietimas*, *brandos* ir pan. susiję su mokyklos kontekstu, taigi galima išskirti vieną iš temų – *mokykla*. Panašiu principu buvo grupuojami kiti dažniausi daiktavardžiai. Taigi, remiantis dažniniu daiktavardžių formų sąrašu žodžiai buvo skirstomi į grupes identifikuojant kontekstus, kuriuose vartojama kolokacija „lietuvių kalb*“ (3 lentelė).

3 LENTELĖ. Teminiai kontekstai ir jiems priklausantys daiktavardžiai

	Teminis kontekstas	Daiktavardžiai
1.	Mokykla	literatūra, vaikai, brandos, švietimo, mokykla, mokslo, egzaminas, autorius, kūrinys, ugdymas, rašytojas, tėvai, mokytojas, bendruomenė, mokinys, šeima, programa, abiturientai, mažumos, knyga
2.	Kultūra	literatūra, kūrinys, poezija, autorius, rašytojas, leidykla, knyga, daina, muzika, romanas, skaitytojas, kultūra, vertimas, menas, teatras, literatūra, premija, vertėjas, kinas, kūryba, poetas, stilius, proza, rašymas, eilėraštis, spauda, leidimas, opera
3.	Kalbos politika	komisija

Kaip matyti iš 3 lentelės, teminiai kontekstai buvo išskirti tik trys, nors akivaizdu, kad straipsnių temos yra gerokai įvairesnės. Vadinasi, dažninis daiktavardžių sąrašas neatspindi visų straipsniuose aptariamų temų, pavyzdžiui, tarp dažniausiai vartojamų daiktavardžių nepatenka daiktavardžiai *emigracija*, *emigrantai*. Suprantama, kad kai kurie žodžiai gali priklausyti kelioms teminėms grupėms, nes patys kontekstai susipynę, antai mokykloje per literatūros pamokas analizuojami literatūros kūriniai, tad natūralu, kad mokyklos teminis kontekstas susipina su kultūriniu kontekstu, taigi, daiktavardžiai *literatūra*, *autorius*, *kūrinys*, *rašytojas*, *knyga* ir kt. yra bendri abiem teminiams kontekstams. Be abejo, galima plačiai žiūrėti į mokyklos kontekstą, nes jis apima ir lietuvių, ir mažumų, ir lituanistines mokyklas, šiam kontekstui priklauso ir kultūros temų laukas. Taigi, šiuo atveju daiktavardžių dažnis neleidžia aiškiai išskirti dominuojančių temų analizuojamuose straipsniuose. Gali būti, kad tai lemia lietuvių kalbos priklausymas kultūrai plačiąja prasme. Kiti tyrimai rodo, kad analizuojant kai kurios konceptus, pavyzdžiui, *migrantas*, dažninis daiktavardžių sąrašas gana aiškiai rodo žiniasklaidoje vyraujančias temas (plg. Paulavičiūtė 2018).

Beje, reikia pridurti, kad dalis daiktavardžių priklauso pastoviesiems žodžių junginiams ir savarankiškai, t. y. pavieniui, straipsniuose beveik nevartojami. Pavyzdžiui, daiktavardis *mokslo* dažniniame sąrašė yra vienas iš dažniausiai vartojamų. Būtų galima pamanyti, kad lietuvių kalba dažnai minima mokslo kontekste, tačiau anaipol, netgi priešingai – straipsniuose apie lietuvių kalbą moksle rašoma labai retai. Taigi, peržiūrėjus tekstyno duomenis ir atlikus kokybinę analizę akivaizdu, kad daiktavardžio forma *mokslo* yra kito pastoviojo junginio, įvardijančio su ugdymo procesu susijusią instituciją, dėmuo: *Švietimo, mokslo ir sporto ministerija*. Taip pat ir forma *literatūros* dažnai eina pastoviojo junginio *lietuvių kalbos ir literatūros egzaminas* dėmeniu. Todėl nuspręsta nustatyti ir kitus pastoviuosius junginius, nes tikėtina, kad jų bus daugiau.

3. KOLOKACIJOS SU „LIETUVIŲ KALB*“

Prieš pradėdant teminių kontekstų analizę, dar atskirai norėta pasižiūrėti į žodžių junginius, tiksliau sakant, ar kolokacija „lietuvių kalb*“ kontekste įgyja teigiamą ar neigiamą konotaciją tiriamuose tekstuose, nes visuomenėje nevienareikšmiškai vertinami kai kurie lietuvių kalbos politikos aspektai, kasmet daug ginčų kyla dėl lietuvių kalbos brandos egzamino užduočių, dėl kalbos norminimo ir pan. Buvo skaičiuojami tik per vieną poziciją nuo tiriamojo žodžių junginio nutolę kolokatai dešinėje ir kairėje. Rezultatai pateikiami 4 lentelėje.

Kaip matyti iš šios lentelės duomenų, kairieji ir dešinieji kolokatai nerodo nei teigiamos, nei neigiamos konotacijos, nes žodžiai *dabartinė*, *knyga*, *egzaminas*, *draugija* ir t. t.

4 LENTELĖ. „lietuvių kalb*“ kolokatai

Kairieji kolokatai	Kolokacija	Dešinieji kolokatai
dabartinė (12) daina (26) (iš)laikyti (22) išmokti (36) knyga (56) kūrinys (19) mokėti (75) mokyti(s) (26) valstybinis, -ė (14) ugdymas (17) ir kt.	lietuvių kalb*	egzaminas (33) draugija (7) komisija (12) institutas (6) išleisti (14) išmokti (12) (iš)versti (25) mokėjimas (9) mokymas (8) mokytoja, -as (14) pamoka (7) pasirodyti (21) programa (7) žinios (6) žodynas (5) ir kt.

yra neutralūs. Viešojoje nuomonėje yra visokių nuostatų lietuvių kalbos atžvilgiu – ir teigiamų, ir neigiamų, tačiau šio tekstyno duomenys – nei dažninis žodžių sąrašas, nei kolokacijų duomenys – nerodo nei teigiamo, nei neigiamo konteksto. Greičiausiai tai lemia tekstyno dydis, nes kiek daugiau nei pusės milijonų žodžių tekstynas, spėtina, yra per mažas konotacijoms nustatyti. Teigiama, kad tekstyno analizės metodais nustatant žodžių konotaciją būtinas didelis tekstynas (plg. Marcinkevičienė 2011). Tačiau neatmestina, kad tiriamos kolokacijos „lietuvių kalb*“ kontekstas žiniasklaidoje išties gana neutralus.

Kitas žingsnis, kaip jau minėta, buvo atskirai pažiūrėti ir nustatyti, kokius pastoviuosius junginius sudaro kolokacija „lietuvių kalb*“. Sudarius tokį kolokatų sąrašą, buvo peržiūrėta, kurie iš jų sudaro semantiškai baigtinius, t. y. pastoviuosius, junginius. Toliau pateikiami straipsniuose dažniausiai minimi pastovieji žodžių junginiai ir nurodyta, kokiems teminiams kontekstams jie priklauso (5 lentelė).

Kaip rodo duomenys, šie pastovieji junginiai vartojami straipsniuose apie mokyklą, kalbos politiką, emigraciją, užsieniečius, kultūrą. Taigi, priešingai nei dažniausi daiktavardžiai, dažniausios kolokacijos gana aiškiai rodo tam tikrus teminius kontekstus, kuriems jie priklauso: lietuvių kalba mokykloje, lietuvių kalbos išlaikymas, lietuvių kalba kaip svetimoji, lietuvių kalbos politikos formavimas, lietuvių kalba kaip kultūros išraiška.

5 LENTELĖ. Pastovieji žodžių junginiai su kolokacija „lietuvių kalb“*

Teminis kontekstas	Daiktavardiniai junginiai	Veiksmazodiniai junginiai
mokykla	lietuvių kalbos egzaminas	(iš)laikyti lietuvių kalbos (ir literatūros) (brandos) egzaminą
	lietuvių kalbos (ir literatūros) (brandos) egzaminas	
	lietuvių kalbos ir literatūros mokytoja, -as	
	lietuvių kalbos ir literatūros programa	
	lietuvių kalbos ir literatūros ugdymas	
	lietuvių kalbos kalbėjimo įskaita	
	lietuvių kalbos pamoka	
	lietuvių kalbos ugdymas	
kalbos politika	švietimo, sporto ir mokslo ministerija	
	valstybinė lietuvių kalbos komisija	
norminiai veikalai	valstybinės lietuvių kalbos komisijos pirmininkas	
	lietuvių kalbos žodynas	
mokykla / lietuvių kaip svetimoji kalba	lietuvių kalbos gramatika	
	lietuvių kalbos mokymas	mokyti(s) lietuvių kalbos mokėti lietuvių kalbą
emigrantai / užsieniečiai	lietuvių kalbos mokėjimo lygis	
	lietuvių kalbos (ir kultūros vasaros / žiemos) kursai	
	lietuvių kalba ir kultūra	
kultūra	daina lietuvių kalba	išversti į lietuvių kalbą
	knyga lietuvių kalba	pristatyti dainą lietuvių kalba
		išleisti knygą lietuvių kalba

4. TEMINIAI KONTEKSTAI

Nustačius teminius kontekstus pagal identifikuotas kolokacijas, buvo pereita prie kokybinės straipsnių analizės. Straipsniuose dominuojančios temos neišvengiamai susijusios su visuomeniniu, sociokultūriniu kontekstu. Tiriamuoju laikotarpiu buvo aktualūs ir spaudoje aptariami šie įvykiai: lietuvių kalbos ir literatūros egzaminas, angliškas užrašas „Open beach“ Vilniuje, Lukiškių aikštėje, ir kt. Dalis temų žiniasklaidoje pasirodo nuolat: tai būtų emigrantų vaikų lietuvių kalbos mokymas, lituanistinių mokyklų veikla

pasaulyje, užsieniečių mokymasis lietuvių kalbos, lietuvių kalba leidžiama literatūra ir kt. Taigi, remiantis daiktavardžių dažnumo, pastoviųjų junginių sąrašais ir pasitelkus kokybinę diskurso analizę, visi straipsniai buvo suklasifikuoti pagal temas į šias grupes:

- 1) lietuvių kalba kultūros lauke (209);
- 2) užsieniečiai ir lietuvių kalbos mokėjimas, mokymasis (63);
- 3) lietuvių kalba emigracijoje (lituanistinis švietimas, šeimos kalbų politika) (59);
- 4) lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminas (44);
- 5) lietuvių kalbos ir literatūros mokymas mokykloje (39);
- 6) lietuvių kalbos politika Lietuvoje (33);
- 7) lietuvių kalbos mokymas mažumų mokyklose (12) ir kt.

Kaip matyti, daugiausia straipsnių, susijusių su lietuvių kalba, skirta kultūrai. Reikia pasakyti, kad dažniausiai jų tikslas nėra aptarti konkrečius lietuvių kalbos klausimus. Daugelyje jų kolokacija „lietuvių kalb*“ minima tik po vieną kartą, įvardijant, kad knyga, daina, opera ar pan. buvo išversta į lietuvių kalbą arba pasirodė lietuvių kalba. Į temą, susijusią su užsieniečiais ir lietuvių kalba, patenka ir krepšinininkai. Tai išskirtinai 15min.lt tema. Įdomu, kad per tiriamą laikotarpį straipsnių, skirtų lituanistiniais tyrimams pristatyti, buvo tik trys, apie vertėjus ir vertimus – 9 straipsniai, apie redaktorius – tik vienas. Toliau bus aptariamos šios dažniausios temos, išskiriant, kokia argumentacija joms būdinga ir kokiomis predikatinėmis strategijomis išreiškiama.

5. ARGUMENTAI IR PREDIKATINĖS STRATEGIJOS

Tolesnei analizei naudojamas Reisigl'io ir Wodak (2001) istorinės kritinės diskurso analizės modelis, kuris Jūratės Ruzaitės (2017) buvo modifikuotas ir pritaikytas ne tik rasizmo ir diskriminacijos diskurso analizei, bet ir nuostatoms dėl anglų kalbos tirti. Taigi, panašus modelis pasitelktas ir šiame tyrime. Pirmiausia atliekant kokybinę lietuvių kalbos diskurso analizę buvo analizuojamos šio diskurso argumentavimo schemas. Identifikavus argumentus buvo aiškinamasi, kokios predikatinės strategijos taikomos. Jos siejamos su tam tikromis ypatybėmis, nusakančiomis reiškinių kokybę, kiekybę, laiką, erdvę (Reisigl, Wodak 2001), ir gali būti išreiškiamos įvairiomis kalbinėmis raiškos formomis (leksiniais vienetais, gramatinėmis formomis, semantika ir pan.). Šios predikatinės strategijos padeda nustatyti, kaip konkrečiame diskurse aptariamas, apibūdinamas ir įvardijamas tiriamasis reiškinys.

Toliau bus nustatomi straipsniuose pasikartojantys argumentai, kuriais formuojamas diskursas apie lietuvių kalbą, ir aptariamos predikatinės strategijos, jeigu jos yra akivaizdžios. Reikia pasakyti, kad argumentų skyrimas nėra išsamiai aprašytas ir tai priklauso nuo analizuojamo konteksto, todėl galima interpretacijų įvairovė, kaip tie argumentai identifikuojami, išskiriami ir pavadinami.

5.1. Lietuvių kalba kultūros lauke

Kokybinė analizė rodo, kad tiriamuoju laikotarpiu analizuojamuose žiniasklaidos naujienų portaluose vyravo straipsniai apie naujai išleidžiamas knygas, verčiamus užsienio autorių veikalus, paprastai knygas, taip pat ir lietuvių autorių pasirodančias dainas lietuvių kalba (iš viso 209). Šioje temoje vyrauja tokie argumentai:

- Reikšmingiausi ir populiariausi pasaulinio garso kūriniai prieinami ir lietuvių kalba.
3. Šiuo metu internete galite rasti VISIŠKAI NEMOKAMŲ³ elektroninių knygų lietuvių kalba lobynų, o juose – Dostojevskio „Nusikaltimą ir bausmę“, Kafkos „Metamorfozę“, Homero „Iliadą“ ir „Odiseją“, Šekspyro „Hamletą“, Vinco Mykolaičio-Putino „Altorių šešėly“ ir daugybę kitų vertingų kūrinių. (delfi.lt, 2020-03-19)
 4. Esame kiek išlepinti turėdami galimybę lietuvių kalba perskaityti geriausius ir geriausius rašytojų kūrinius, o tik vėliau į rankas paimti kitus rašytojų darbus, kurie galbūt nesulaukė tokio dėmesio. Žvelgiant iš šios perspektyvos įdomu, kaip būtų kitęs pats susidomėjimas K. Ishugiro, jei lietuviškai jis būtų prabilęs pirmiausia Masudžio Ono lūpomis. (15min.lt, 2020-01-22)
 5. Galima tik apgailestauti ir apmaudauti, kad 2018 m., pasauliui iškilmingai minint šimtąsias G. Apollinaire'o mirties metines, lietuvių kalba periodikoje pasirodė tik atskiri, sporadiški ir nevienodo meninio meistriškumo jo eilėraščių vertimai, toli gražu neduodantys bent kiek platesnio G. Apollinaire'o kūrybos naujumo, originalumo ir universalumo vaizdo. (15min.lt, 2020-11-25)

Lietuvių kalbos kultūrinio lauko kontekstas 3 ir 4 pavyzdžiuose vienareikšmiškai yra teigiamas, nes straipsniuose pabrėžiamas pasaulinės literatūros prieinamumas lietuvių kalba. Galima atkreipti dėmesį, kad kalbant apie literatūrą, išverstas knygas pažymima, kad užsienio autorių geriausi kūriniai pasirodo lietuvių kalba, o tai reiškia, kad Lietuva yra pasaulio kultūros kontekste (3 pvz.). Lietuvoje kultūros prieinamumas lietuvių kalba skatina domėtis kitais skaitytų autorių kūriniais (4 pvz.). Kita vertus, plėtojamas ir kitas reiškinio vertinimo aspektas – kad vis dėlto dar trūksta daugelio svarbių kūrinių vertimo į lietuvių kalbą (5 pvz.). Akivaizdu, kad su šiuo argumentu susiję ir vertėjai, nes tik jų dėka pasaulinio garso kūriniai, o kartu ir kitos kultūros tampa prieinamos didžiai daliai lietuvių visuomenės (6 pvz.).

6. Man atrodo, kad įvairiausių pasaulio šalių literatūra ir vertimas iš įvairių pasaulio kalbų – kurių kiekviena atsineša savą pasaulėjautą, savą egzistencijos interpretaciją – į

³ Pateikiant pavyzdžius pabraukiamos predikatinės struktūros, būdingos išskirtiems argumentams apie lietuvių kalbą.

lietuvių kalbą yra tikras gyvybės šaltinis mūsų kultūrai ir nuostabus spalvingų patirčių kaleidoskopas. (15min.lt, 2020-03-30)

Šiame teminiame kontekste yra dar viena argumentacinė struktūra, tik susijusi ne su užsienio autoriais, o su žinomais lietuvių dainų kūrėjais:

- Dainos, sukurtos lietuvių kalba, turi savitumo.
7. *Turbūt kiekvienas kūrėjas galėtų patvirtinti, kad lietuvių kalba yra gana sudėtinga kurti dainoms <...>. Kodėl ne anglų kalba? Kaip ir su kiekviena daina, tu pajauti vi-bėg, prie kurio ir taikaisi, tad šioje dainoje man norėjosi lietuvių kalbos, o rezultatą galite vertinti patys.* (15min.lt, 2020-05-22)
 8. *Išskirtine kūryba ir drąsiu įvaizdžiu stebinanti atlikėja Monika Liu pristato pirmąjį savo kūrinį lietuvių kalba, pulsuojantį lietuviškos muzikos retro dvasia. <...> Iš užsienio į Lietuvą sugrįžusi atlikėja Monika Liu pradėjo kurti ilgesingas ir humoro nestokojančias dainas lietuvių kalba, primenančias nostalgikišką estrados skambesį. „Tai yra pirmoji mano kūryba lietuvių kalba. Rašyti dainas lietuviškai buvo viena nuostabiausių kūrybinių patirčių“, – mintimis dalinasi atlikėja.* (15min.lt, 2019-12-10)

Šis lietuvių kalbos kaip savitumo kūrybai suteikiantis argumentas atsiranda, kai kalbama apie žinomus lietuvių atlikėjus, kurie iki tol dainas kurdavo anglų kalba. Kaip matyti, lietuvių kalba gali suteikti savitą skambesį, nuotaiką, ko nepavyktų padaryti, atlikėjų manymu, dainuojant anglų kalba (7 pvz.). Beje, 8 pavyzdyje matyti, kad autorė yra grįžusi iš užsienio. Emigrantų tyrimai rodo, kad būdami užsienyje žmonės dažnai pasiilgsta kalbėti sava kalba, ją girdėti, be to, kai kuriems sustiprėja lietuviškos tapatybės jausmas (plg. Jakaitė-Bulbukienė, Gudavičienė 2021; ir kt.). Beje, 7 pavyzdyje vartojama predikatinė struktūra *lietuvių kalba yra gana sudėtinga kurti dainoms*, taigi, galima suprasti, kad anglų kalba dainas kurti lengviau, tačiau ja ne viską įmanoma perteikti, nes lietuvių kalbos skambesys dainoms suteikia tam tikro savitumo.

Žvelgiant į susijusių su kultūra straipsnių visumą matyti, kad žurnalistų išskiriamas dar vienas netiesiogiai išreikštas argumentas:

- Garsūs kūrėjų vardai ir jų kūriniai lietuvių kalba kelia lietuvių kalbos prestižą.
9. *Kiekvienas grožinės literatūros kūrinio vertimas – naujas kūrinys lietuvių kalba, tampantis jos faktu, praplečiantis ją. Turbūt dėl to vertimai šiuo metu apskritai labiausiai kelia kalbos prestižą. Vertėjas moka visus lietuvių kalbos registrus: norminę kalbą ir kelias žargono atmainas, esant reikalui sukuria naujų žodžių. Lietuvių kalba per vertimus įrodo esanti visiškai pakankama pasauliui perteikti.* (15min.lt, 2020-03-20)

Žinomų šiuolaikinių ir tarp jaunimo populiarių Lietuvos atlikėjų dėmesio atkreipimas į lietuvių kalbos ypatybes, kurios atsiskleidžia kūryboje ir suteikia kūriniams

savitumo, gana reikšmingas lietuvių kalbos prestižui, nes reiškiamos teigiamos nuostatos lietuvių kalbos atžvilgiu. Taip pabrėžiama, kad gal kartais ir sunku, bet lietuvių kalba tinkama dainoms kurti. Lygiai taip pat reikšminga, kad pasaulinio garso autorių kūriniai atsiranda lietuvių kalba (9 pvz.). Vadinasi, lietuvių kalba turi ir išplėtotas kalbos atmainas, ir užtektinai raiškos priemonių verčiant tekstus iš kitų kalbų, taip pat ir juos kuriant.

5.2. Lietuvių kalba ir literatūra mokykloje

Analizuojamu laikotarpiu vyko lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminai, tad visuomenėje kilo daug diskusijų dėl mokyklinės programos turinio, apimties ir pan. Šiuose straipsniuose galima išskirti tokius argumentus:

- Lietuvių kalbos ir literatūros egzaminas yra sunkus.

10. Mokyklinio **lietuvių kalbos** ir literatūros brandos egzamino šiemet neišlaikė 5,4 proc. jaunuolių. (delfi.lt, 2020-07-16)
11. Tuo tarpu Kauno Aleksandro Puškino gimnazijos direktorius Erikas Griškevičius sako, kad jo vadovaujamoje mokykloje tokia bėda nekyla ir šiemet **lietuvių kalbos** egzaminą išlaikė visi abiturientai. (lrt.lt, 2020-11-03)
12. Esu dvilyktokė. Prieš porą dienų laikėme **lietuvių kalbos** brandos egzaminą. Ir galiu pasakyti, temos TIKRAI buvo sunkios. (delfi.lt, 2020-07-01)

Kasmet atėjus egzaminų sesijai Lietuvos žiniasklaidoje pasirodo naujienų apie vykstančius egzaminus. Taip jau tradiciškai susiklostė, kad šis brandos egzaminas lietuvių visuomenei vienas svarbiausių. Tad jai kasmet pranešama ir apie išlaikiusiuosius, ir apie neišlaikiusiuosius (10 ir 11 pvz.). Jeigu išlaikymo procentas tais metais prastas, pasirodo straipsnių, nuomonių, svarstymų, kodėl rezultatai tokie prasti. Pasikartojantys teiginiai susiję su egzaminų temų formuluotėmis, kad temos buvo per sunkios (12 pvz.) arba abiturientų prasti rezultatai todėl, kad netinkamos gimtosios kalbos ir literatūros ugdymo programos. Todėl galima skirti kitą su egzaminu susijusį argumentą:

- Lietuvių kalbos ir literatūros egzamino rezultatai galėtų būti geresni.
13. Anot Licejaus direktoriaus, šiuo metu tarsi užsimerkiama ir norima nepastebėti, kad pokyčiai yra būtini kalbant apie **lietuvių kalbos** ir literatūros egzaminą. Šis egzaminas yra labiausiai kontroversiškas ir keliantis daugiausia abejonių. <...> Matau, kiek yra pridaryta absurdo su apskritai **lietuvių kalbos** mokymu ir egzaminu. Tai yra giluminė problema, kuri turėtų būti sprendžiama iš esmės <...>, – kalbėjo S. Jurkevičius. (delfi.lt, 2020-06-30)
 14. Piktinimasis **lietuvių kalbos** ir literatūros egzaminu paprastai apsiriboja temų formuluočių, autorių ir kūrinių atrankos kritika bei išankstinėmis abejonėmis dėl

vertintojų kvalifikacijos. Norėdami patobulinti lietuvių kalbos ir literatūros egzamino užduotis, turėtume klausti savęs, ko tiksliai mes siekiame šiuo patikrinimu? (15min.lt, 2020-07-16)

Paprastai tokie lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino vertinimai straipsniuose perteikiami mokytojų, mokyklų vadovų (13 pvz.), lietuvių kalbos ir literatūros specialistų (14 pvz.). Natūralu, kad šis argumentas susijęs su neigiamomis predikacijos strategijomis, šalia lietuvių kalbos egzamino vartojami neigiamą konotaciją turintys žodžiai *absurdas*, *kontroversiškas* ir kt., taip pat teigiama, kad egzaminą būtina tobulinti. Informaciniai žurnalistų straipsniai paprastai atspindi tik su lietuvių kalbos ir literatūros mokymu bei brandos egzaminais susijusias aktualijas ir pateikia faktus, žurnalistai susilaiko nuo subjektyvaus vertinimo. Įvairesnių aspektų atsiskleidžia autoriniuose straipsniuose ir komentaruose arba pokalbiuose su šios srities specialistais, nes problemos analizuojamos įvairiais pjūviais, aspektais, ieškant priežasčių ir išeičių, orientuojamasi į problemos sprendimo veiksmą, pavyzdžiui: „pokyčiai būtini“ (13 pvz.); „norint tobulinti reikia klausti savęs, ko siekiame“ (14 pvz.). Egzamino rezultatai glaudžiai susiję ir su lietuvių kalbos ir literatūros programa. Tad šie straipsniai dažnai išreiškia nuostatą, kad lietuvių kalbos programa mokiniams neįdomi, neaktuali ir sunki (plg. moksleivių kokybinės apklausos rezultatus monografijos 3 skyr.), todėl keliami klausimai dėl egzamino tikslingumo, literatūros programos apimties ir pan.

Tiriamuoju laikotarpiu Lietuvoje jau buvo prasidėjęs reemigracijos procesas, todėl daugelis mokyklų turėjo vienokios ar kitokios patirties ugdant sugrįžusius lietuvių vaikus lietuvių kalba. Tad šioje temoje dar galima skirti tokį argumentą:

- Reemigravusių šeimų vaikai silpnai moka lietuvių kalbą.

15. *Ši ugdymo įstaiga yra viena iš trijų uostamiestyje, priklausančių emigrantų vaikus priimančių mokyklų tinklui. Iššūkių tokioms mokykloms, kurių šalyje priskaičiuojama pora dešimčių, netrūksta. Svetur gimę vaikai į Lietuvą grįžta kalbėdami su akcentu, menkai rašydami lietuvių kalba, kartais net ir sunkiai suprasdami, kas jiems sakoma. Mokykloms šių vaikų ugdymas yra nemenkas iššūkis. Nors Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos pažadų būta skambių, kol kas pagalbos iš išorės esama itin skurdžios. (15min.lt, 2020-02-17)*

16. *Grįžtančios šeimos su vaikais dairosi tinkamos savo vaikui, kuris dažnai nemoka pakankamai gerai lietuvių kalbos, mokyklos, tinkamos psichologinės aplinkos ir neretai susiduria su išbandymais. (delfi.lt, 2020-07-29)*

17. *Stengėmės palaikyti lietuvių kalbą, bet nemokėm gramatikos, paskaitydavom. Mums svarbu buvo, kad kalbėtų. Jie grįžo nemokėdami gerai lietuviškai skaityti, ką kalbėti apie rašybą, bet labai greit persiorientavo. Aš kiekvieną dieną grįžus jiems iš mokyklos klausdavau: kaip sekėsi, kiek balų šiandien duodat? Pirmas dienas buvo 8, po to 9,*

paskui 10, jau pirmą savaitę. Susirado draugų, buvo noras eiti į mokyklą, esame labai patenkinti. Gavome ir logopedės paslaugas. Viskas šauniai. Šiuo metu dedam didelių pliusų mokyklai ir esam laimingi. (15min.lt, 2020-02-15)

Iš straipsnių matyti, kad tvarka dar nenusistovėjusi, savivaldybės ir atskiros mokyklos tvarkosi su sugrįžtančiais vaikais labai įvairiai, tad ir patirtys gana skirtingos. Šis argumentas susijęs su keliais aspektais. Viena vertus, suprantama, kad vaikai, gyvendami kitose šalyse, nemoka taip lietuvių kalbos kaip vietiniai lietuviai, tačiau jie papuola į savo amžiaus grupes ir turi mokytis pagal programą. Straipsniuose vartojamos tokios predikatinės struktūros, pavyzdžiui: „grįžta kalbėdami su akcentu, menkai rašydami, sunkiai suprastami lietuvių kalbą“ (15 pvz.); „nemoka pakankamai gerai lietuvių kalbos ir susiduria su išbandymais“ (16 pvz.). Vis dėlto straipsniuose pateikiamas dvejetainis vertinimas: viena vertus, nėra aiškios sugrįžusiųjų vaikų kalbinės integracijos sistemos (15 ir 16 pvz.), tačiau esti ir gerosios praktikos Lietuvos mokyklose pavyzdžių, kai vaikų kalbinės integracijos sistema veikia (17 pvz.), minimas mokyklos pedagogų, administracijos nuopelnas.

5.3. Lietuvių kalba mažumų mokyklose

Apie mažumų ugdymą ir lietuvių kalbą buvo 12 straipsnių. Juose kalbama apie sunkumus laikant lietuvių kalbos ir literatūros egzaminą ir rezultatus, kurie tiesiogiai susiję su pasirengimu mokantis lietuvių kalbos pagal programą. Taigi, buvo išskirtas šis argumentas:

- Mažumoms per sunki suvienodinta lietuvių kalbos ir literatūros programa.
18. *Vaikams, kurie ateina į pirmą klasę iš lenkų ar rusų kalbinės aplinkos, kuriems **lietuvių kalba** nėra gimtoji, programos yra be galo sunkios ir nepritaikytos. Reikia įvertinti, kad šie vaikai mokosi visų dalykų lenkų ar rusų ugdomąja kalba ir kaip atskirą dalyką turi lietuvių kalbą, kuriai skiriama perpus mažiau valandų negu lietuviškoje mokykloje. (lrt.lt, 2020-09-04)*
 19. *B. Stankevič įsitikinusi, kad tautinių mažumų mokyklose besimokančių vaikų **lietuvių kalbos gebėjimų atotrūkio mažinimas** reikalauja ne tik kompleksinio požiūrio, bet ir pozityviosios diskriminacijos arba įtraukaus švietimo priemonių taikymo.* (lrt.lt, 2020-09-04)
 20. *Be to, jos manymu, visiškai nelogiškas dalykas yra dvikalbės lenkų-rusų mokyklos, kuriose lenkų vaikai tam tikra prasme rusifikuojami, nes **lietuvių kalbos** jie net negirdi. (15min.lt, 2020-09-09)*

Taigi, žiniasklaidoje vėlgi per mažumų mokyklų atstovus arba kitus švietimo darbuotojus perteikiamas lietuvių kalbos ir literatūros programos bei egzaminų vertinimas.

Pripažįstama, kad norint pasiekti geresnių rezultatų būtinas lietuvių kalbos mokymo proceso valdymas, tinkamos metodikos kūrimas. Įdomus aspektas atskleidžiamas 20 pavyzdyje, kad dvikalbės lenkų-rusų mokyklos natūraliai lemia prastesnius mokinių lietuvių kalbos rezultatus, nes mokiniai neturi galimybių, išskyrus tik lietuvių kalbos pamokas, kur ją bendrauti, ją girdėti.

5.4. Lietuvių kalba emigracijoje

Šioje temoje būtų galima išskirti ne vieną argumentą, ji yra daugialypė ir apima įvairius lietuvių kalbos aspektus, tačiau iš esmės jie susiję su kalbos išlaikymo klausimu. Taigi, galima skirti tokius argumentus:

- Tėvams sunku perduoti vaikams lietuvių kalbą gyvenant užsienyje.
21. *Verslininkas pasakoja, kad jo tėvai – lietuviai, tačiau jis pats gimęs Vokietijoje, o užaugęs Amerikoje. Nors Lietuvoje pats apsilankė tik vėliau, tėvai rūpinęsi, kad šis mokėtų **lietuvių kalbą**, todėl jį leidę į šeštadieninę **lietuvių kalbos** mokyklą. „Kai mano draugai šeštadieniais eidavo sportuoti, žaisti, aš ėjau mokytis **lietuvių kalbos**. Tiesą pasakius, man tai nelabai patiko“, – juokiasi M. Jakulis Jason <...>. (delfi.lt, 2020-10-22)*
 22. *Mokytojas sako, kad **lietuvių kalbos** egzaminą mokiniai čia [Airijoje] gali rinktis drąsiai. „Vienas iš egzaminų gali būti ir **lietuvių kalbos**, todėl šeštadieninės lietuvių mokyklos yra labai reikalingos tam, kad lietuviai ne tik kad nepamirštų gimtosios kalbos, bet ir tinkamai galėtų pasiruošti egzaminui.“ (lrt.lt, 2019-10-09)*
 23. *Prie šios pasakos prisidėjo ir vėliau moters parašytos vaikiškos knygos. <...> Jos tapo vartais į bendravimą su užsienio lietuvių bendruomenėmis – primiršę **lietuvių kalbą** <...>. Vaikams, gyvenantiems užsienyje, mokytis lietuvių kalbos yra labai sudėtinga. Jie ir taip turi daug įdomių ir patrauklių veiklų. O čia jiems tik kažkokia kalba, kuria su seneliais šnekasi per „Skype“. „Todėl reikia padaryti taip, kad tai vežtų. Knygos tai ir padarė – padėjo juos užvežti“, – džiaugiasi J. Mudėnienė <...>. (15min.lt, 2020-12-19)*

Lietuvių kalbos išlaikymas gyvenant užsienyje ir auginant vaikus iš tėvų reikalauja daug kantrybės ir pastangų, nes tam stinga laiko, sunku motyvuoti vaikus mokytis papildomai, ypač savaitgaliais, kai norisi užsiimti kitomis veiklomis ir pan. Lietuviai nuo XX a. pradžios ten, kur pasaulyje įsikuria didesnės bendruomenės, turi tradiciją kurti lituanistines mokyklėles. Jeigu vaikams jose patinka, susiranda draugų, noriau jas lanko. Tai tampa vieta, kur bendraujama lietuviškai ne tik su šeimos nariais, bet ir su bendraamžiais. Daugumai tėvų svarbu, kad vaikai išlaikytų lietuvių kalbą. Šiuose straipsniuose minimos įvairios predikatinės strategijos, tačiau viena jų pasikartoja keliuose straipsniuose, pavyzdžiui: „nelabai patiko mokytis šeštadieniais lietuvių kalbos“;

nes bendraamžiai tuo metu leisdavo laisvalaikį kieme (21 pvz.). Žiniasklaidoje minimas įdomus Airijos atvejis, nes šioje šalyje galima laikyti lietuvių kalbos egzaminą ir gauti papildomų balų stojant į universitetus (22 pvz.). Ši galimybė labai stiprina vaikų motyvaciją mokytis lietuvių kalbos, tai išreiškiama tokia predikatine strategija: „šeštadieninės mokyklos padeda pasiruošti egzaminams“. 23 pavyzdyje pateiktas dar vienas aspektas apie priemonių lietuvių kalba naudojimą: norint išlaikyti vaikus mokyklėlėse reikia turėti vaikams įdomių ir jų amžiui pritaikytų priemonių. Tai galėtų būti didelis stimulas – vaikams patrauklios mokomosios medžiagos ir kitų priemonių pateikimas. Šis argumentas papildomas tokia predikatine struktūra: „padaryti taip, kad tai vežtų“. Taip išreiškiama nuomonė: kad vaikai noriau ir sėkmingiau mokytųsi lietuvių kalbos, reikia ieškoti patrauklių priemonių.

- Lietuvių kalba kuria ryšį su Lietuva.

24. *Atrodo savaimė suprantama, jog, jeigu lietuvis vaikas užsienyje nesimokys lietuvių kalbos, tapęs suaugusiu nesidomės arba menkai domėtis Lietuva. Jo arba jos ryšys su tėvyne bus silpnas arba išvis nebus.* (15min.lt, 2020-09-23)

Šis pavyzdys rodo, kad kalba yra būdas emigrantams išlaikyti ryšį su Lietuva, ne-nutraukti saitų su jos žmonėmis, kultūra. Tai formuojama tokia predikatine strategija: „nesimokys lietuvių kalbos, tai nesidomės Lietuva“. Kalbos mokymasis, kad ir vieno iš tėvų gimtosios kalbos, yra kur kas daugiau nei tik kalbos kaip instrumento įvaldymas, nes tai ir kultūros pažinimas.

5.5. Lietuvių kalbos politika Lietuvoje

Šios temos straipsnius nelengva apibendrinti, nes žiniasklaidoje minimi labai įvairūs aspektai. Tai susiję su kalbos politikos formuotojų ir vykdytojų veikla, apimančia ir renginių kalbą, ir leidinių kalbos kokybę, ir oficialiuosius dokumentus, ir t. t. Galima skirti tokį argumentą:

- Kai kurie Valstybinės kalbos įstatymo aspektai visuomenės atstovams kelia klausimų.
25. *Bibliotekos direktorė Rima Gražienė pirmadienį pareiškė, kad Vyriausybės nutarimo reikalavimas yra nelogiškas, pasenęs ir jos pavaldiniai neketina eiti laikyti lietuvių kalbos egzaminų.* (delfi.lt, 2020-07-20)
26. *Vilniaus apygardos teismas pirmadienį pradėjo nagrinėti fiktyvių lietuvių kalbos egzaminų norint gauti Lietuvos pilietybę bylą. Lietuvių kalbos egzaminų rezultatus klas-tėjusi komisijos pirmininkė Aušra Mažonienė pripažino kaltę. (15min.lt, 2020-08-17)*
27. *Aplink teritoriją matomi angliški užrašai demonstratyviai rodo, jog R. Šimašius samo-ningai spjovė į lietuvių kalbą.* (lrt.lt, 2020-06-25)

Analizuojamu laikotarpiu viešumoje kilo pasipiktinimas, kai Valstybinė kalbos inspekcija, patikrinusi bibliotekų darbuotojus, nustatė, kad 30 metų dirbusi bibliotekos darbuotoja neturi išsilaikiusi lietuvių kalbos mokėjimo kategorijų egzamino. Bibliotekos direktorė atsisako vykdyti vyriausybės nutarimą, nes akivaizdu, kad tiek metų bibliotekoje dirbantis asmuo moka lietuvių kalbą (25 pvz.). Taikoma tokia predikatinė strategija: *nutarimas yra pasenęs ir nelogiškas*. Kitas įvykis susijęs su Valstybinės kalbos įstatymo nesilaikymu, kai Vilniaus savivaldybė Lukiškių aikštėje atidarė paplūdimį ir pakabino tik anglišką užrašą „Open beach“ be lietuviško teksto. Įstatyme numatyta, kad viešieji užrašai gali būti rašomi kita kalba, tačiau šalia būtinas tokio paties dydžio ar didesnis užrašas lietuvių kalba (Lietuvos Respublikos valstybinės... 1995).

Šiame kontekste aiškiai atsiskleidžia vienas aspektas, kad žurnalistai straipsniuose kalba apie faktus, įvykius (26 pvz.), o visuomenėje vyraujančios nuostatos kalbos politikos klausimais paprastai reiškiamos kalbinamų asmenų citatomis arba jų tiesioginėmis nuomonėmis (25 ir 27 pvz.).

Galima skirti dar vieną straipsniuose pasitaikantį argumentą:

- Anglų kalba kelia grėsmę / nekalia grėsmės lietuvių kalbai.

28. *Kalbos politiką Lietuvoje turime pakeisti iš esmės – privalome atsakyti draudimais grįstos norminės kalbos formavimo, nustoti bijoti anglų kalbos viešuosiuose užrašuose ir apskritai nustoti bijoti, kad kažkas sunaikins lietuvių kalbą.* (15min.lt, 2020-07-24)

29. *Problemas gilino tiek kvailas, perdėtas reguliavimas bei tai, kad jį vykdė pilki, charizmos neturintys biurokratai, tiek atsipalaidavimas, kylantis iš suvokimo, kad lietuvių kalba gyvena geriausiai savo laikus ir jai niekas nebegresia. Angliškos konstrukcijos ir žodžiai šiandien beriami su pasimėgavimu ir (vis dar?) su pranašniojo įžūlumu – taip, kaip nepriklausomybės aušroje Jungtinės Karalystės vištų šėrykloje įsidarbinęs pilietis demonstruodavo neva britišką akcentą.* (15min.lt, 2020-09-28)

Straipsniuose šiam argumentui būdinga ir teigiama nuostata anglų kalbos atžvilgiu (28 pvz.), ir neigiama (29 pvz.). 28 pavyzdyje keliama mintis, kad reikėtų atsakyti draudimais grįstos kalbos politikos, kad užrašai anglų kalba lietuvių kalbai nekalia grėsmės. 29 pavyzdyje pažeriama priekaištų kalbos politikos vykdytojams: „perdėtas reguliavimas“, „vykdė pilki, charizmos neturintys biurokratai“, tačiau toliau kalbama apie lietuvių kalbos ir anglų kalbos santykį bei nemotyvuotai iškeliamą anglų kalbos prestižą. Visais atvejais šios temos straipsniuose nuostatos lietuvių ir anglų kalbos atžvilgiu reiškiamos kalbos politikų, kitų visuomenės veikėjų, kultūros žmonių. Kaip matyti, vyrauja dvi visiškai skirtingos nuomonės – vieniems anglų kalba nekalia jokios grėsmės, kitiems trūksta balanso tarp anglų ir lietuvių kalbų, nesuprantama, kodėl užuot tą patį pasakius lietuviškai, renkamas anglų kalba.

5.6. Lietuvių kalbos mokosi užsieniečiai

Vieni dažniausių straipsnių (63), kuriuose kalbama apie lietuvių kalbą, yra susiję su Lietuvoje ar užsienyje gyvenančiais užsieniečiais. Straipsniuose galima išskirti tokį argumentą:

- Nors lietuvių kalba yra sunki, įmanoma jos išmokti.

30. – *Ar sudėtinga buvo išmokti lietuvių kalbos? Kiek metų jūs Lietuvoje?*

– Lietuvoje gyvenu 14 metų. **Lietuvių kalbą** išmokau, galima sakyti, iš karto. Iš pradžių, žinoma, maniau, kad niekada neišmoksiu [šypsosi]. <...>

– Apie **lietuvių kalbos gramatiką** sklando gandai – neva ji tokia sudėtinga, kad užsieniečiams išmokti nėra šansų. Kokia jūsų patirtis?

– Galbūt man padėjo tai, kad mokydamasis **lietuvių kalbos** jau gerai kalbėjau rusiškai. Visgi, turiu pasakyti, kad **lietuvių kalba** išties sudėtinga. (delfi.lt, 2020-10-15)

31. *Taip pat vaistinės žvalgosi darbuotojų ir iš ES šalių, tokiu atveju šiems žmonėms įdarbinimo procedūros daug lengvesnės. Kristina Nemaniūtė-Gagė pasidžiaugė, kad jau yra sėkmingai įdarbintų iš Lenkijos ir patirtis rodo, kad galima net sudėtingą lietuvių kalbą išmokti per keletą mėnesių.* (15min.lt, 2020-11-23)

32. *Ketvirtą mėnesį Lietuvoje skaičiuojantis Kauno „Žalgirio“ legionierius Nigelis Haysas sėkmingai artėja užsibrėžto tikslo už aikštės ribų link. Amerikietis socialiniame tinkle pasidalino baigto lietuvių kalbos kurso ir sėkmingai išlaikyto baigiamojo testo pažymėjimu. <...> „Jau buvau susitikęs su savo lietuvių kalbos mokytoju, džiaugiuosi, kad čia turėsiu žmogų, kuris man padės, nes iki šiol lietuvių kalbos mokiausi savarankiškai“, – praėjus vos savaitei nuo atvykimo į Kauną pasakojo amerikietis. (15min.lt, 2019-12-03)*

Kai kalbama apie lietuvių kalbos mokymosi sunkumus, dažnai predikatinė strategija, kad „lietuvių kalba sunki“ (30 pvz.), pasitelkiama pačių žurnalistų. Tačiau straipsniuose neretai pabrėžiama, kad pavyko pramokti arba išmokti lietuvių kalbos, kad egzaminas išlaikytas, kursai baigti ir pan. (31 ir 32 pvz.) Taigi, lietuvių kalba siejama ir su sėkme, ir tam tikru pasididžiavimu, kad užsieniečiams ji yra įveikiama. Tai rodo, kad lietuvių kalba įdomi užsieniečiams ir kad natūralu atvykus gyventi į kitą šalį mokytis gyvenamosios šalies kalbos. Tokiu būdu netiesiogiai formuojama nuostata, kad ir patiems lietuviams lietuvių kalba turėtų būti vertinga ir įdomi.

5.7. Lietuvių kalbos prestižas

Šis teminis kontekstas labiausiai siejasi su lietuvių kalbos raiškos galimybėmis, vis dėlto visuomenės narių suvokimas, kad lietuvių kalba galima išreikšti viską, arba netikėjimas, kad lietuvių kalba turi užtektinai raiškos galimybių pasaulio tikrovei ir įvairovei išreikšti,

yra vienas iš kalbos prestižo dėmenų. Pastaruoju metu kyla daug diskusijų visuomenėje dėl lietuvių kalbos prestižo, nes ne visi jos nariai sutinka, kad lietuvių kalba savaime yra vertybė, kad ją reikia saugoti tam tikrų grėsmių akivaizdoje. Žiniasklaidoje netiesiogiai galima įžvelgti ne vieną su prestižu aptariamą aspektą. Galima skirti tokį argumentą:

- Lietuvių kalba turi tam tikrų raiškos ribotumą.

33. *Dabartinė lietuvių kalba turi vieną didelį trūkumą – ji yra dirbtinė. Kaip esperanto. Pavyzdžiui, toks įrodymas: dirbtinėse kalbose nėra keiksmažodžių. Šiuolaikinės lietuvių kalbos keiksmažodžiai labai menki. „Rupūžė“, „gyvatė“... <...> Dabartinė lietuvių kalba yra kaip skaitmeninė fotografija. Ilgainiui tie pustoniai kalboje atsiras, aš tuo neabejoju, bet prireiks šiek tiek laiko. Žiūrėk, kaip suklestėjo kita nauja kalba – anglų – kuri atsirado tik prieš keturis šimtus metų. Mes tik pataikėm blogu laiku gimti. Po trijų šimtų metų lietuviškai bus lengviau reikšti mintis. (15min.lt, 2020-07-20)*

34. *<...> šiaip Vilniuje dabar daug visokių maisto erdvių, bazarų, dauntaunų ir aptaunų, tai madinga formulė, kiek išplėtusi didžiųjų prekybos centrų „maisto salų“ arba „maisto kiemų“ formatą (pas mus Amerikoje tai vadinama „food court“, prekybos centro maisto zona, bet gero vertimo į lietuvių kalbą nėra, kas įrodo, kad lietuvių kalbai iki šiuolaikinio, XXI amžiaus funkcionalumo tik augti ir augti; mažiau reikėtų mums svaigti apie savo kalbos artumą sanskritui ir labiau rūpintis kalbos moderninimu, sakau šitai kaip filologas. (delfi.lt, 2020-02-16)*

35. *Todėl pernelyg vertinu ir myliu lietuvių kalbą, kad tylėčiau, kai šiandieninė kalbos politika bando iš jos padaryti sukaimintą, neva „išgrynintą“, bet iš tiesų sovietinės „harmonizuotas“ dainas primenančią nususintą puskalbę – be autentiškos etimologijos, gyvybės, laisvės ir žaismo. <...> Manau, šiuolaikiniai autoriai turi vaduotis iš šiandieninio priverstinio kalbos kaiminimo, kai koks nors žodis brukte brukamas vien todėl, kad koks kalbininkas prieš keturiasdešimt metų jį užrašė ekspedicijos metu ištartą beraštės bobutės, o privalai teisintis, jei būdamas rašytojas nori susikurti kokį naujądarą ar vartoti autentišką archajišką žodyną, natūraliai tau perduotą protėvių lūpomis kaip relikviją – su visomis bromomis, kantičkomis, rožančiais ir pečiais. (delfi.lt, 2020-05-07)*

Minimi lietuvių kalbos raiškos trūkumai, kad neturime naujų keiksmažodžių, tik senuosius *rupūžė, gyvatė* (33 pvz.), kad negalime išsiversti tam tikrų sąvokų, pavyzdžiui, *food court* (34 pvz.). Taigi, abiem atvejais lyginama su kitomis kalbomis, t. y. anglų, ir teigiama, kad lietuvių kalba nėra moderni, jai trūksta modernių raiškos priemonių. Tad galima daryti išvadą, kad žiniasklaidoje išreiškiama tokia nuostata: lietuvių kalba yra mažesnio prestižo nei anglų dėl ribotos raiškos. Tokį vertinimą paprastai pateikia kuriantys asmenys, kurių kūrybos įrankis yra kalba. Įdomi nuomonė išreikšta 35 pavyzdyje. Ji atkreipia dėmesį į vyraujančią redagavimo kultūrą Lietuvoje, kai nemotyvuotai varžoma autoriaus kalbinė raiška, nes perdėm taisyklinga kalba yra netikra, negyva.

Be to, čia iškeliamas dar vienas aktualus aspektas – kalbininko kompetencijos ribos bei kalbos kaita. Galima suprasti, kad kalbos normos turi kisti ir tai, kas buvo aktualu seniau, gali jau būti pasenę. Taigi, čia galima išžvelgti reiškiamas neigiamas nuostatas kalbos normintojų ir redaktorių atžvilgiu.

APIBENDRINIMAS

Atlikus analizę paaiškėjo, kad dažninis daiktavardžių sąrašas neleido tiksliai identifikuoti straipsnių temų, nes daugelis tų pačių žodžių priklauso skirtingoms temoms. Tik siaurinant kalbinį kontekstą, t. y. įtraukus kairiuosius ir dešiniuosius kolokatus bei nustačius pastoviuosius junginius, buvo galima aiškiai apibrėžti naujienų portaluose dominuojančius aktualius teminius kontekstus, kuriuose rašoma apie lietuvių kalbą. Remiantis tyrimu galima teigti, kad įprastai lietuvių kalbos teminiai kontekstai yra susiję su kultūra, mokykla, lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminu, lietuvių kalbos ir literatūros programa lietuvių ir mažumų mokyklose, lietuvių kaip svetimosios kalbos mokymusi, lietuvių kalbos išlaikymu emigracijoje ir lietuvių kalbos politika. Be to, kolokacijų analizė rodo, kad kolokacija „lietuvių kalb*“ dažnai yra pastovijų junginių dėmuo, pavyzdžiui, *lietuvių kalbos ir literatūros egzaminas*, *lietuvių kalbos programa* ir pan., tad straipsniuose lietuvių kalbos kontekstas gerokai išplečiamas, dėmesys sutelkiamas ne tik į pačią lietuvių kalbą kaip objektą, bet ir kitus su ja siejamus reiškinius, įvykius.

Interneto naujienų portaluose lietuvių kalbos diskursas formuojamas atspindint visuomenėje vykstančias aktualijas bei pateikiant visuomenės narių vertinimus, vieno ar kito reiškinio analizę, jo priežastis, padarinius ir pan. Tam pasitelkiami vadinamieji argumentai, kurie išreiškia teigiamus ar neigiamus su lietuvių kalba susijusius aspektus. Iš duomenų analizės matyti, kad žurnalistai patys nevertina aptariamų su lietuvių kalba susijusių reiškinų, tai jie daro pasitelkdami pašnekovus, cituodami kitus įvairiais klausimais pasisakančius asmenis. Žiniasklaida atspindi viešąją nuomonę ir perteikia tam tikras visuomenėje vyraujančias nuostatas lietuvių kalbos atžvilgiu cituodami kalbinamus asmenis arba publikuodami jų viešuosius komentarus, nuomones. Taigi, šioje vietoje svarbu atskirti faktus, kuriuos pateikia straipsniuose žurnalistai, ir tų faktų vertinimus, kuriais paprastai dalijasi visuomenės nariai, aptariamoms srities specialistai. Akivaizdu, kad žurnalistai išlieka gana neutralūs, išskyrus kartais interviu, kai formuluodami klausimus persako visuomenėje įsivyravusius stereotipinius reiškinų vertinimus, nuostatas ir pan.

Iš argumentų analizės matyti, kad straipsniuose reiškiamos ir teigiamos, ir neigiamos nuostatos lietuvių kalbos atžvilgiu. Teigiamas kontekstas vyrauja, kai kalbama apie pasaulinio garso literatūros kūrinių prieinamumą, žinomų lietuvių atlikėjų dainas lietuvių kalba. Teigiamos nuostatos reiškiamos ir minint užsieniečius, kurie ryžtasi mokytis

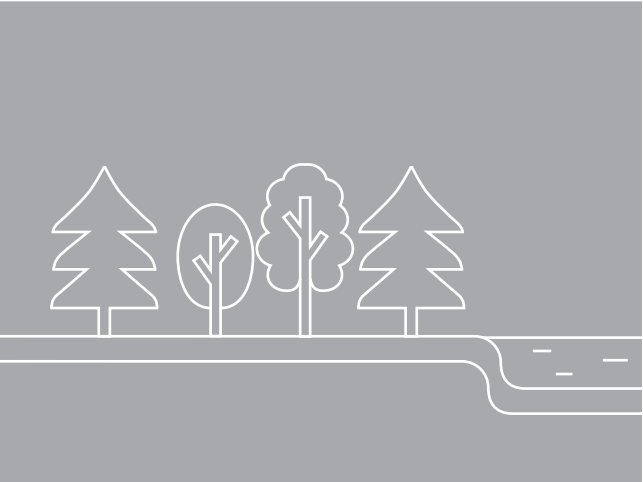
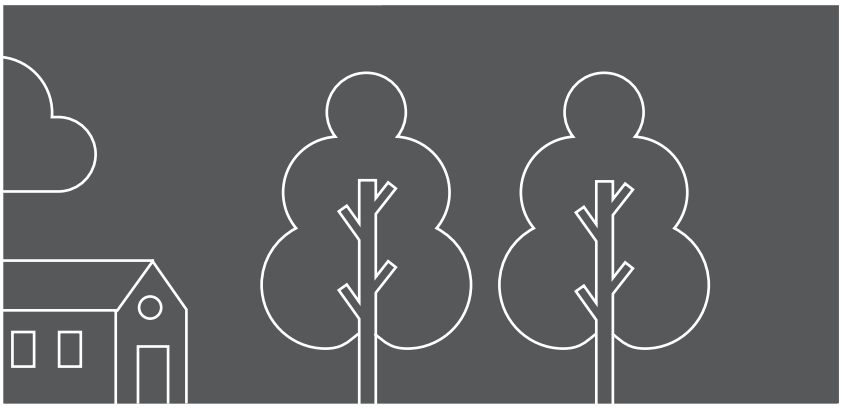
lietuvių kalbos, nors ji dažnai įvardijama tokiomis predikatinėmis strategijomis kaip *sunki, sudėtinga*. Dviprasmiškai vertinamas aspektas, susijęs su lietuvių kalbos raiškos išgalėmis – vieniems jos neišsemiamos, kiti pabrėžia, kad kalbai trūksta modernumo, nes tos raiškos galios skiriasi, ypač lyginant su anglų kalba. Neigiamas kontekstas vyrauja kalbant apie gimtakalbius lietuvių mokinius ir jų prastus lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminų rezultatus. Visuomenėje nesutariama dėl lietuvių kalbos ir literatūros programos bei egzamino. Teigiama, kad lietuvių kalba yra sunki gimtakalbiams, jos taip pat sunku išmokti mažumų atstovams. Ir teigiamas, ir neigiamas nuostatas galima įžvelgti emigracijos kontekste – susiduriama su daugybe sunkumų ir kliūčių išlaikant lietuvių kalbą, vis dėlto ji laikoma vertybe ir lietuviškosios tapatybės dalimi. Šiame kontekste taip pat matyti mokinių motyvacijos paieškos ir praktika, kaip sudominti vaikus mokytis lietuvių kalbos. Pabrėžtina, kad visos šios nuostatos reiškiamos paprastai ne pačių žurnalistų, bet cituojant, kalbinant su aptariamais klausimais susijusius visuomenės narius, specialistus ar publikuojant jų nuomones, komentarus.

Taigi, kolokacija „lietuvių kalb*“ vartojama įvairiuose teminiuose kontekstuose, tačiau negalima apibendrinti, kad dominuoja teigiamas arba neigiamas kontekstas, nes buvo atliekama tik daiktavardžių, kolokacijų kiekybinė analizė. Iš tiesų, jeigu būtų skaičiuojama, kaip dažnai išskirti argumentai pasikartoja straipsniuose, būtų matyti, kad tiesiogiai išreiškiamos ir teigiamos, ir neigiamos nuostatos santykinai ne taip ir dažnai. Dominuoja gana neutralus kontekstas. Vis dėlto kokybinė straipsnių analizė rodo, kad juose atspindimos stereotipinės visuomenės nuostatos aptartais klausimais, taigi, žiniasklaida iš tiesų atspindi viešąją nuomonę. Kita vertus, prieš pradėdant kiekybinę ir kokybinę surinktų tekstų analizę, tikėtasi straipsnių tam tikromis temomis, pavyzdžiui, apie mokslinius lituanistinius tyrimus, nes jie tiesiogiai susiję su lietuvių kalba. Visame tekстыne analizuojamu laikotarpiu jų buvo tik trys. Taigi, iš esmės straipsniuose atspindimos visuomenės gyvenimo realijos, tačiau naujausi lituanistikos tyrimai žiniasklaidai greičiausiai nėra itin aktualūs, galbūt neįdomūs arba sunkiai prieinami, nes tekstų, skirtų naujausiems lietuvių kalbos tyrimams, beveik nėra. Taigi, nors iš esmės naujiųjų portalų temų spektras gana įvairus, tačiau galima teigti, kad apie lietuvių kalbą rašoma gana nuspėjamai ir stereotipiškai.

LITERATŪRA

- Anthony, L. (2014). *AntConc* (Version 3.4.4) [Computer Software]. Tokyo, Japan: Waseda University. <http://www.laurenceanthony.net/software>.
- Baker, C. (1992). *Attitudes and language*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Biber, D., Conrad, S., Reppen, R. (1998). *Corpus Linguistics: Investigating Language Structure and Use*. New York: Cambridge University Press.
- Bitinienė, A. (2007). *Publicistinis stilius*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
- Colleen, C. (2010). *News talk: Investigating the language of journalism*. Cambridge: Cambridge University Press.

- De Houwer, J., Thomas, S., Baeyens, F. (2001). Association learning of likes and dislikes: A review of 25 years of research on human evaluative conditioning. *Psychological Bulletin*, 127 (6): 853–869.
- Defleur, M. L., Dennis, E. E. (1981). *Understanding Mass Communication*. Houghton Mifflin.
- DLKG (1996) – *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Vytautas Ambrazas (red.). *II pataisytas leidimas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Halliday, M. A. K. (2003). On the “architecture” of human language. In *Collected Works of M. A. K. Halliday*. Vol. 3: *On Language and Linguistics*. London; New York: Equinox.
- Holland, R. W., Verplanken, B., Van Knippenberg, A. (2002). On the nature of attitude-behavior relations: the strong guide, the weak follow. *European Journal of Social Psychology*, 32 (6): 869–876.
- Ianos, M. A., Huguet, A., Janés, J., Lapresta, C. (2015). Can Language Attitudes Be Improved? A Longitudinal Study of Immigrant Students in Catalonia (Spain). *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, August, 1–15. doi:10.1080/13670050.2015.1051508.
- Jakaitė-Bulbukienė, K., Gudavičienė, E. (2021). Recent wave of Lithuanian emigrants: language use and maintenance. In A. Verschik (ed.), *Multilingual practices in the Baltic countries* (p. 89–143). Tallinn: Tallinn University Press.
- Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos įstatymas (1995-01-31). Nr. I-779. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.152111?fwid=32wf6lrn>.
- Marcinkevičienė, R. (2011). *Žodžio reikšmė. Žodynai ir tekstynai*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Martin, F., Johnson, M. (2015). More efficient topic modelling through a noun only approach. In B. Hachey, K. Webster (eds), *Proceedings of the Australasian Language Technology Association Workshop 2015* (p. 111–115). Parramatta, Australia.
- Nutarimas dėl lietuvių kalbos prestižo stiprinimo programos patvirtinimo (2019-06-25). Nr. N-5 (175). <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/32703f806ab611e99684a7f33a9827ac?fwid=3d5v214k2>.
- Paulavičiūtė, R. (2018). *Neigiamo pabėgėlių įvaizdžio kalbinė raiška naujienų portale Delfi*. Magistro darbas. Vilniaus universitetas.
- Quirk, R. Greenbaum, S., Leech, G., Svartvik, J. (1985). *A Comprehensive Grammar of the English Language*. *Journal of English Linguistics*, 20 (1): 122–136.
- Reisigl, M., Wodak, R. (2001). *Discourse and Discrimination: Rhetorics of Racism and Antisemitism*. London: Routledge.
- Ruzaitė, J. (2017). Diversity of attitudes to English in non-professional public discourse: A focus on Lithuania: An analysis of the narratives people tell about English as a global language in the local context of Lithuania. *English Today*, 33 (3): 15–24. doi:10.1017/S0266078417000153 35.
- Stukaitė, A. (2005). *Publicistinio stiliaus tekstų diferenciacija*. Magistro darbas. Vilniaus pedagoginis universitetas.
- Thornbury, S. (2010). What can a corpus tell us about discourse? In A. O’Keeffe, M. McCarthy (eds), *The Routledge Handbook of Corpus Linguistics* (p. 270–287). London: Routledge.
- Utkā, A. (2004). *Statistinis tekstų funkcijų nustatymas*. Daktaro disertacija. Vytauto Didžiojo universitetas.
- Van Dijk, T. (2009). *Society and Discourse: How Social Contexts Influence Text and Talk*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Župerka, K. (2012). *Stilistika. III pataisytas ir papildytas leidimas*. Šiauliai: VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla.

Išvados

Ką pasako žvilgsnis į kalbines nuostatas?

Meilutė Ramonienė

Šioje knygoje siekta atskleisti sociolingvistinę Lietuvos situaciją trečiojo XXI amžiaus dešimtmečio pradžioje. Norėta iš skirtingų perspektyvų pažvelgti į gyventojų kalbines nuostatas, į teoretikų išskiriamus jų sudaromočius dėmenis – kognityvinį, emocinį ir elgesio. Remiantis kiekybinių ir kokybinių tyrimų metodologine prieiga analizuotos tiesioginės ir netiesioginės Lietuvos gyventojų kalbinės nuostatos dėl kalbų ir tarmių, mokamų ir vartojamų Lietuvoje, nagrinėtas deklaruojamas kalbinis elgesys. Kad būtų galima įžvelgti kalbinių nuostatų ir kalbinio elgesio raidos tendencijas, reikšmingus pokyčius bei slinktis, dalis 2020–2021 m. sukauptų tyrimo duomenų gretinta su panašiais metodais prieš dešimtį metų atliktų Lietuvos miestuose tyrimų medžiaga. Kiek kitaip žvelgiama į kalbines nuostatas analizuojant specialiai šiam tyrimui sudarytą internetinės žiniasklaidos tekstyną, kuris nagrinėjamas teminiu požiūriu, aiškinamasi, koks atskleidžia teminis kalbinių nuostatų dėl lietuvių kalbos spektras.

Taigi, kokį Lietuvos sociolingvistinį portretą galime nupiešti pradedant trečiąjį XXI a. dešimtmetį? Atliktas tyrimas leidžia pamatyti gana platų Lietuvos kalbinio gyvenimo ir kalbinių nuostatų vaizdą.

Analizės rezultatai rodo, kad didžioji dauguma mūsų šalies gyventojų yra dvikalbiai arba daugiakalbiai, tik maždaug dešimtadalis nemoka jokios kitos kalbos, be gimtosios. Tuo požiūriu Lietuva yra vienoje gretoje su tokiomis daugiakalbėmis Europos šalimis kaip Liuksemburgas, Latvija, Nyderlandai, Malta, Slovėnija, Švedija, Danija. Kaip žinoma, beveik pusė Europos gyventojų nemoka jokios kitos kalbos, be gimtosios, o Lietuvoje nemaža dalis žmonių teigia mokanti dvi ar net tris svetimąsias kalbas. Kaip rodo naujausio tyrimo duomenys ir jų gretinimas su laikotarpiu prieš dešimtmetį, daugiakalbystė Lietuvoje darosi šiek tiek įvairesnė, ilgėja sąrašas kalbų, kurių mokosi ar nurodo mokantys Lietuvos gyventojai, čia patenka daugiau Pietų Europos (be prancūzų, dar italų, ispanų), Rytų šalių (kinų, japonų) kalbų. Tų kalbų imama mokytis, tačiau dažniausiai jos nėra aktyviai vartojamos.

Populiariausios, labiausiai mokamos ir dažniausiai vartojamos yra dvi svetimšios kalbos – rusų ir anglų. Su šių kalbų vieta Lietuvos kalbiniame gyvenime susiję ir ryškiausi praėjusio dešimtmečio pokyčiai: keičiasi rusų ir anglų kalbų mokėjimas, komunikacinės kompetencijos lygis, vartojimo dažnumas ir erdvė, kalbinės nuostatos šių kalbų atžvilgiu. Mokančiųjų rusiškai per pastarąjį dešimtmetį sumažėjo, anglų – smarkiai

išaugo. Socialinis veiksnys, lemiantis minėtus pokyčius, neabejotinai yra amžius. Rusų kalbą daugiau ir geriau moka vidutinio, ypač – vyresnio amžiaus žmonės, gana gerai išmokę šią kalbą dar sovietmečiu, o jaunimas jau tampa dvikalbis su anglų kalba, kuri jų gyvenime užima labai reikšmingą vietą. Rusų kalba dar vis lieka labiausiai mokama ir vartojama kalba, tačiau gretinant su anglų kalba matyti, kad proporcijos labai sparčiai kinta. Žvelgiant į jaunimo kalbinį elgesį ir nuostatas matyti, kad šios dvi kol kas Lietuvoje populiariausios svetimšios kalbos ima keistis vietomis. Jaunimas su anglų kalba susiduria jau nuo ankstyvo amžiaus per įvairiausias veiklas: animacinius filmukus, kompiuterinius žaidimus, populiariąją kultūrą, internetą ir pan., ši kalba dažniausiai pasirenkama kaip pirmoji užsienio kalba mokykloje. Anglų kalba jaunimo paprastai išmokstama lengvai ir gana gerai, ji vis dažniau vartojama, įterpiama ir į lietuvišką diskursą. Matome toliau ryškėjantį kalbinį pokytį tarp skirtingų kartų, demonstruojantį labai aiškią šių geriausiai Lietuvos gyventojų mokamų kalbų vietos ateities Lietuvos kalbiniame gyvenime slinkti. Be amžiaus, kiti sociodemografiniai veiksniai menkiau susiję su anglų kalbos mokėjimu ir vartojimu, tačiau ir toliau vis didėjančią šios kalbos socialinę ir ekonominę vertę rodo tai, kad labiausiai anglų kalbos mokėjimu išsiskiria jaunesni išsilavinę sostinės gyventojai.

Kalbinių nuostatų analizė rodo, kad anglų kalba matoma kaip reikalingiausia šiuolaikiniam žmogui, ji siejama su platesnėmis karjeros ir kitomis galimybėmis, laisve, šiuolaikiškumu ir pan. Lyginant kalbines nuostatas su ankstesniais tyrimais akivaizdu, kad globalėjančioje Lietuvoje utilitarinė nuostata anglų kalbos atžvilgiu stiprėja, ši kalba matoma ne kaip grėsmė, o kaip papildomas išteklius, tarptautinės komunikacijos priemonė. Taigi, kognityvinių kalbinių nuostatų aspekto vertinimas rodo gana aiškų jo ryšį su kalbiniu elgesiu. Kas kita – emocinis komponentas. Su anglų kalba jokių grupių Lietuvos gyventojai emociškai savęs visiškai nesieja.

Kalbinių nuostatų dėl rusų kalbos leidžia prognozuoti, kad ši kalba, kol kas dar užimanti svarbias pozicijas Lietuvos kalbiniame gyvenime, ilgainiui užleis vietą anglų kalbai. Rusų kalba nelaikoma labai reikalinga, nuostatos jos atžvilgiu nėra labai palankios, neretai pabrėžiamas itin neigiamas emocinis santykis su ja. Tikėtina, kad politinė ir sociokultūrinė orientacija į Vakarus ir vis mažiau į Rytus su laiku darys dar didesnę poveikį Lietuvos kalbinio gyvenimo ir gyventojų kalbinio repertuaro pokyčiams. Kol kas sunku tvirtai prognozuoti, bet galima spėti, kad 2022 m. vasario mėnesį Rusijos pradėtas karas Ukrainoje dar labiau paspartins šią vis labiau matomą slinkti nuo rusų link anglų kalbos. Reikia pridurti, kad nemaža dalis Lietuvos gyventojų geriau ar blogiau moka abi šias kalbas – rusų ir anglų. Ar šiuo metu matoma daugiakalbystė su keliomis kalbomis nepavirs dvikalbyste tik su anglų kalba, parodys ateitis. Tačiau tyrėjams ir kalbų politikos planuotojams verta ne tik stebėti kintančią daugiakalbystės situaciją, bet ir rūpintis ekolingvistine Lietuvos situacija, tvarios kalbų įvairovės palaikymu.

Greičiausiai, su sparčiai kylančia anglų kalbos socialine verte susiję lietuvių kalbos utilitarinės funkcijos vertinimai. Palyginti su ankstesnių tyrimų Lietuvos miestuose rezultatais matyti, kad vertinančių lietuvių kalbą kaip reikalingiausią šiuo metu yra gerokai mažiau, mažiau ir vertinančių lietuvių kalbą kaip įprasčiausią. Kalbiniai poreikiai gali būti susiję ne tik su šia diena, galbūt net labiau su ateitimi, su būsimais darbais, pasiekimais, pramogomis ir pan. Nors išryškėjo mažiau nei ankstesniuose tyrimuose užfiksuotų teigiamų vertinimų dėl lietuvių kalbos kaip įprasčiausios ar gražiausios, vis dėlto matome, kad jokia kalba, nei anglų, nei jokios kitos, nenukonkuruoja lietuvių kalbos, žvelgiant į emocinį kalbinių nuostatų komponentą. Tačiau kaip itin problemiškas iškyla gimtakalbių lietuvių savo gimtosios kalbos vertinimas kaip labai sunkios kalbos, kaip keliančios didelių sunkumų mokykloje, kaip sunkesnės negu, pavyzdžiui, anglų kalba. Tokios nuostatos gali ne tik silpninti lietuvių kalbos prestižą, bet ir skatinti polinkį ją pakeisti kita kalba, lengvesne savo kasdienėms bendravimo veikloms. Atliktas tyrimas nekėlė tikslo išnagrinėti tokių nuostatų priežastis, tačiau tai būtų labai naudingas ir svarbus ateities tyrimų klausimas, manytina, padėsiantis kelti lietuvių kalbos prestižą.

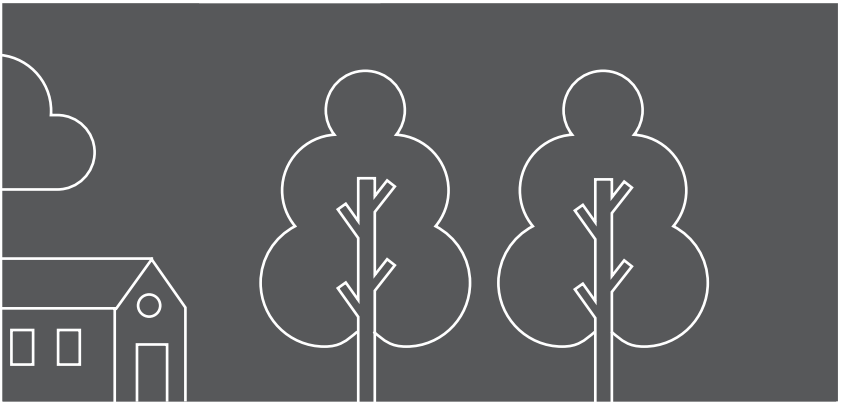
Būtina pažymėti, kad lietuvių kalba kaip negimtoji tarp nelietuviakalbių Lietuvos gyventojų jau yra visiškai įsitvirtinusi, ją kaip geriausiai mokamą iš svetimųjų kalbų nurodė dauguma ne lietuvių kilmės tyrimo dalyvių. Palyginimas su ankstesniais tyrimais leidžia tvirtinti, kad stiprėja negimtakalbių lietuvių kalbos vartotojų palankios nuostatos lietuvių kalbos atžvilgiu, išaugo šios grupės žmonių lietuvių kalbos kaip įprasčiausios kalbos vertinimas.

Su amžiaus veiksniumi susijusi ir tarmių vieta Lietuvos kalbiniame gyvenime, tarmių mokėjimas, vartojimas ir nuostatos tarmių atžvilgiu. Lietuvos jaunimas vis menkliau moka tarmes, skirtis tarp kartų spartėja, tarmės traukiasi ne tik iš miestų, bet ir kaimų gyventojų komunikacijos. Kita vertus, tyrimas parodė, kad tarmės vertinamos palankiau būtent jaunesnių tiriamųjų grupėse. Pastebima gerokai didesnė jaunimo tolerancija tarmėms, jų vartojimui viešojoje ir pusiau viešojoje sferoje, jaunimas palankiau vertina tarmę vartojančius kalbėtojus, priskirdamas jiems ne tik su socialiniu patrauklumu, bet ir su aukštu statusu, išsilavinimu, kompetencija, veiklumu susijusias savybes. Palankios jaunimo nuostatos dėl tarmių svarbos ir vertės rodo aiškią kryptį, kur vertėtų žvelgti kalbų politikos planuotojams. Jeigu norime išlaikyti tarmes, gyvybingas visuose Lietuvos etnografiniuose regionuose, būtina palaikyti tarmių prestižą jaunimui patraukliomis priemonėmis ir būdais.

Tyrėjams, kalbų politikos planuotojams verta stebėti ir žiniasklaidos poveikį kalbinėms nuostatoms bei kalbų prestižui. Žiniasklaida kartu su mokykla yra tie veikėjai, kurie gali daryti svarbią įtaką įvairioms amžiaus grupėms. Kaip rodo atliktas tyrimas, žiniasklaidos, naujienų portalų diskurso apie lietuvių kalbą teminiai kontekstai yra

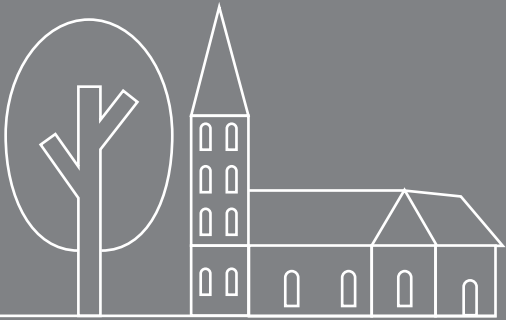
susiję su visuomenės gyvenimo aktualijomis: kultūra, mokykla, lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminu, mokymo programa mokyklose, lietuvių kaip svetimšios kalbos mokymusi, lietuvių kalbos išlaikymu emigracijoje, kalbų politika. Straipsniuose atspindimos ir teigiamos, ir neigiamos nuostatos dėl lietuvių kalbos, tačiau dominuoja neutralus kontekstas, matomos stereotipinės pozicijos daugeliu klausimų. Pastebėta, kad naujienų portaluose nepopuliariau skleisti naujų mokslinių tyrimų rezultatus, nors ne vienu atveju, kalbant apie aktualias su kalba susijusias problemas, mokslininkų atradimai ir argumentai galėtų prisidėti prie įvairių klausimų sprendimo.

Detalesni tiriamų aspektų analizės rezultatai ir jų apibendrinimai pateikiami kiekvieno šios monografijos skyriaus pabaigoje, ne viename skyriuje atskleidžiami kalbinio elgesio ir nuostatų pokyčiai per pastarąjį dešimtmetį. Būtina dar kartą pabrėžti, kad išvadas dėl kalbinio elgesio ir kalbinių nuostatų raidos per pastaruosius dešimtį metų reikėtų vertinti su išlyga dėl gretinamų dviejų tyrimų metodinių skirtumų, dėl skirtingo pobūdžio apklausų, imties sudarymo ir pan. Tad knygoje pristatomi ir analizuojami lyginamieji duomenys rodo tik ryškėjančias bendrąsias tendencijas. Minėti metodologinio pobūdžio gretinamų duomenų nevienodumai, naujo projekto apklausos tiriamųjų imtis, neleidžianti detaliam analizuoti atskirų tiriamųjų grupių, pavyzdžiui, konkrečiuose miestuose, yra šioje knygoje pristatomo tyrimo ribotumai. Kad būtų galima analizuoti nuolatos kintančią situaciją, būtina reguliariai ir nuosekliai stebėti, kaip keičiasi Lietuvos gyventojų ir jų grupių kalbinis elgesys, kalbų ir tarmių mokėjimas ir vartojimas, kalbinės nuostatos. Tik nuoseklūs, vienodu teoriniu ir metodologiniu pamatu grįsti tyrimai gali rodyti tikrąją padėtį ir būti tvirtos ir tvarios kalbų politikos pamatas. Kitas ateities tyrimų uždavinys – išanalizuoti kompleksiską, sudėtingą kalbinių nuostatų fenomeną, taikant daugiau netiesioginių metodų. Išnagrinėjus ir pasąmoningą, paslėptąjį, tiesiogiai neišsakomą požiūrį, būtų galima paveikiau ir tikslingiau ugdyti kalbines nuostatas ta kryptimi, kuri naudinga mūsų visuomenei ir valstybei, jos kalbų politikai.

Summary

A Sociolinguistic Panorama of Lithuania

LANGUAGE ATTITUDES AND LINGUISTIC BEHAVIOUR

Summary

Introduction. LANGUAGE ATTITUDES AND THEIR RESEARCH

Meilutė Ramonienė

Research on language attitudes, which began in various countries around the world about five decades ago, has been gaining momentum at present. Researchers on social psychology, sociology, applied linguistics and other sciences have already analysed language attitudes in Australia, the United States, New Zealand, the United Kingdom, Denmark, Norway, Spain, China and other countries. A number of articles have appeared in various scientific journals. Special journal issues and books have been published (see Giles and Billings 2004), and a new monograph has been presented by Latvian colleagues (Druviete 2021). Researchers delve into the reasons for the occurrence of such attitudes, study linguistic behaviour predetermined by one or another attitude and what consequences such attitudes may have (Garrett *et al.* 2003:13). Studies of language attitudes help explain the linguistic choices and linguistic behaviour of society and individual language users, predict the vitality of languages and linguistic varieties, and the perspectives of their survival. Research confirms that language attitudes are perceived as the strongest factors determining the decision of minority groups to assimilate and abandon their language, or to maintain their ethnic identity and language (Bradley 2002; Wurm 2002; Pauwels 2016).

In the last ten years, research on language attitudes has also intensified in Lithuania. A number of research articles and monographs that focus on language attitudes or analyse them among other issues have been published. However, there is a lack of consistent and regular monitoring of language attitudes and linguistic behaviour in Lithuania. Coherent long-term studies, supported by a unified methodological approach, that show the development of linguistic life in Lithuania have not been available so far. As is well known, language attitudes are closely linked to changes in society and language use, as well as to language policy. It is therefore very important to study them consistently, not only for academic reasons but also to understand trends in linguistic behaviour, to predict changes in the linguistic life of a society, and to influence the formation of attitudes. Research on language attitudes can contribute to the success and efficiency of the language policy.

This book aims to fill a gap in research, to analyse the language attitudes of the Lithuanian population at the beginning of the third decade of the 21st century, and to investigate the lin-

guistic behaviour of society related to language attitudes and prestige. The aim of the work is to reveal the directly expressed language attitudes and their relationship with the declared linguistic behaviour, as well as to examine possible indirect attitudes, the overt and covert prestige of the mother tongue, foreign languages and dialects. The main research material analysed in the book includes the quantitative and qualitative data collected by the group of researchers from the Department of Lithuanian Studies during the implementation of the project “Language Attitudes and Linguistic Behaviour of the Lithuanian Population” from May 2020 to December 2021.

A representative online survey of the Lithuanian population aged 18-74 was conducted¹, which included 1,003 respondents. The survey data are analysed in various chapters of the book using descriptive and inferential statistical methods. The qualitative research methodology is combined with the quantitative analysis. In the course of the project, in-depth semi-structured interviews were conducted with members of three focus groups: school teachers, senior school children, and parents raising minor children. Interviews were organised in the cluster towns of four traditional ethnographic Lithuanian regions (Aukštaitija, Žemaitija, Suvalkija and Dzūkija) with different population size, i.e., smaller towns with 5-20 thousand inhabitants and larger ones with 20-50 thousand inhabitants. In addition to the above-mentioned online survey and qualitative in-depth interviews, the research material of the project “Language Attitudes and Linguistic Behaviour of the Lithuanian Population” includes one more element, namely, a specially compiled corpus of online mass media.

Analysing the newly collected research material, this book uses quantitative research data for comparison of the linguistic behaviour and language attitudes of residents of urban areas of Lithuania collected about a decade ago, during the implementation of the projects “Language Usage and National Identity in Urban Areas of Lithuania” (2007-2009) and “A Sociolinguistic Map of Lithuania: Cities and Towns (2010-2012)”.

This monograph is based on a theoretical model, which distinguishes a tripartite structure of attitudes that comprises cognitive, affective and behavioural components (Sarnoff 1970; Breckler 1984; Giles & Coupland 1991; Ladegaard 2000; Edwards 2006; Garrett *et al.* 2003; Garrett 2010; Loureiro-Rodriguez *et al.* 2013 and others). Language attitudes regarding Lithuanian as the state language, varieties and dialects of the standard language, other languages, and multilingualism are analysed by delving into the cognitive, affective, and behavioural dimensions of attitudes.

The book consists of seven chapters and four appendices: an online survey questionnaire, interviews with scenarios for different target groups, and detailed information on interviews (duration, location, informant age and gender).

¹ The survey was conducted by the social research company NORSTAT in 2020.

Chapter 1. FOREIGN LANGUAGE KNOWLEDGE AMONG LITHUANIANS

Inga Hilbig

This chapter presents a study that integrates quantitative (based on data from a representative online survey of 1,003 adults) and qualitative (based on data from 100 semi-structured in-depth interviews with school students, teachers, and parents in nine Lithuanian towns) research on foreign language skills of Lithuanians. In this work foreign language skills are defined very broadly as the ability to understand at least some of a language other than the mother tongue(s). The results are compared with the findings of Lithuanian sociolinguists collected about a decade ago, the results of European surveys, and the national official statistical data.

The absolute majority of people in Lithuania are bilingual or even multilingual in terms of foreign languages. Just a tenth of the Lithuanian population were identified as unable to understand any other language. Most people speak two or even more languages. Russian remains the main foreign language in Lithuania (spoken by 76% of the population), followed by the English language (70% of the population). As predicted, the number of Russian speakers has shrunk over the decade, while the number of people who know English has expanded. However, Russian remains not only the most widely spoken foreign language, but also the best-mastered one in Lithuania. More than half of the population has a command of both Russian and English as foreign languages. The Polish and German languages are spoken by 31% (slightly less than before) and 27% (slightly more than before) of the respondents, respectively. The knowledge of other most common foreign languages spoken in Lithuania (French, Spanish, Italian) is indicated by less than 10% of the respondents, but the numbers of their speakers have increased lately. A dramatic rise in the popularity of Spanish is particularly visible. In general, all native Russian and Polish speakers who participated in the survey indicated that they know the Lithuanian state language.

Analysing the level of proficiency in foreign languages from the perspective of sociodemographic characteristics of the respondents, the most statistically significant differences emerged according to the age factor. Other factors such as gender, place of residence, educational background, migration experience, seem to be more secondary and dependent on age. It is interesting that the young respondents stated that they have a command of Russian as often as the older ones. However, this language is mastered by the respondents from the oldest group in a much broader way compared to the general distribution. For historical and political reasons, middle-aged and especially older people are regarded as early sequential Lithuanian-Russian bilinguals. That bilingualism was established to a greater or lesser extent later, so even after many years they still have a command of Russian, and often know it well. Young people know Russian mainly from school, but they acquire only basic skills there. Bilingualism in this language among young people is still incipient and also receptive. In any case, the data show that the heritage of the Russian language from the Soviet times in Lithuania is still preserved, it is

not rejected, and supported by the elder people, who use the language (e.g., watching TV or accessing online content in Russian), and young people, who often learn it at school and at least acquire its basics.

English is much more widely spoken by young people in Lithuania. This has been a result of both the high-quality teaching of this language as the first foreign language in general education schools, which started after the restoration of independence of the country, and the active development of language skills in the everyday life of young people who tend to spend a lot of time on the English-dominated internet. As the age of the respondents increases, the percentage of English speakers gradually decreases, and the existing differences are very considerable. However, in comparison to what has been found before, it can be stated that over the years, English has been more widely and also better spoken among older and older people in Lithuania.

Differences in the level of knowledge were identified for both languages. The younger respondents ranked English as their best-mastered language, while the older respondents referred to Russian as the language they know best. Polish sometimes intervened between Russian and English in the responses of older-generation respondents. Additional correlation analysis of the collected data allows stating with full confidence that the older the people, the better they know Russian (and Polish), and the younger the respondents, the better they speak English (and Spanish). English is the main and dominant foreign language that is as if naturally acquired by young people as early as childhood. Thus, contemporary adolescents can also be regarded as early sequential bilinguals - only in English. The oldest informants often stated that they had no command or relatively poor command of English because they had not received formal English language training. The middle-aged respondents learned English at school as a study subject, but their language skills are not equal to those of young people, and their productive skills are rather limited. The responses regarding the ranking of languages in terms of their proficiency level were diverse, but a tendency toward the Russian language was observed. The situation, origin and development of bilingualism in Russian and English among adolescents and young people is, in fact, in many ways, inversely proportional to the situation of older adults who grew up in the Soviet era.

It was revealed that men are more likely to know English (but not better). However, it should be noted that differences in terms of gender are significant only in the group of older respondents. Gender-determined differences in Russian language proficiency were not identified, but considering the age of the respondents, it can be concluded that the oldest men know Russian much more often. Service in the Soviet army and the greater demand for the Russian language in male-dominated professions at that time must have resulted in such a situation. Referring to geography, Russian is known to a similar extent everywhere in Lithuania. Vilnius is ahead of other places in terms of English proficiency, with an absolute majority (85%) of residents speaking English. Proficiency in both Russian and English in particular is strongly influenced by the educational background of people. In general, all languages are more likely to be mastered by people with higher education. English is the only language known by re-emigrants

better, whereas the analysis of the quantitative data shows that living abroad does not have any influence on the proficiency in other languages.

According to the obtained results, it is possible to draw a typical portrait of a (proficient) user of English in Lithuania: this is a young man or woman from Vilnius with higher education and perhaps having experience of working or studying in other countries. Creating a profile of a Russian speaker is more difficult because the knowledge of this language is less dependent on the studied factors, and fewer differences between separate groups of society can be identified. It can be asserted that Russian as a foreign language is more widespread in Lithuanian society and the country is more homogeneous in terms of its proficiency. However, the available data suggest that a typical (proficient) Russian user in Lithuania is an older person, more likely a man than a woman, and with higher education.

As mentioned above, Polish, like Russian, is more often and better mastered by the older population, especially men. Few young people have a command of Polish and the level of their proficiency in this language is lower. The Polish language was mostly self-taught watching television or picked up from relatives, but bilingualism of the respondents in this language is not active. Proficiency in German, one of the more common languages, appears to be independent of age, gender, and place of residence. However, similar to other languages, knowledge of the German language is highly related to the level of education: people with higher education stated the knowledge of German much more often compared to the respondents without it. Proficiency in French and especially in Spanish is largely determined by age and gender: this is the language of young women and much less often of older men. Well-educated Vilnius residents more frequently have a command of Spanish and Italian. Young respondents often learn the above-mentioned Romance and other, particularly rare, languages (e.g., Korean) independently, from the internet or via language learning applications.

The conducted research reveals and confirms that bilingualism and multilingualism in Lithuania in terms of the number of foreign languages in the linguistic repertoire of its population and at least minimal comprehension skills, are widespread and characteristic of the majority of society. The groups are distinguished only by the nature of their bilingualism, its activity level, and the composition of their linguistic repertoire: older people are more likely to be (active and/or competent) bilinguals in Russian and Polish, whereas younger people are more often bilinguals in English, French, Spanish, Italian, and perhaps other languages. More frequently bilinguals and multilinguals are higher education diploma holders. The multi-ethnic and multi-cultural Vilnius stands out particularly positively in the overall context of the proficiency in the analysed languages with the exception of Russian. Although the number of Russian speakers in Lithuania has fallen quite sharply in the past decade and the number of Polish speakers has slightly decreased, the number of English speakers has risen considerably, and English is no longer a language spoken exclusively (and better) by young people. Over the past decade, the level of knowledge of other languages has also increased, and there are also exceptionally rare languages among the languages accessed by the population. This substantiates that multilingualism with foreign languages in Lithuania is expanding and diversifying.

Chapter 2. FOREIGN LANGUAGE USE, LANGUAGE ATTITUDES AND LEARNING AMONG LITHUANIANS

Inga Hilbig

The results of a representative quantitative survey of the adult population of Lithuania show that Russian and English are also the first foreign languages in Lithuania in terms of their use. The other more common foreign languages (Polish, German, French, Italian, Spanish) are practically not referred to. Thus, despite being multilingual in terms of language proficiency, people in Lithuania are generally more or less active with only two foreign languages, namely English and/or Russian (sometimes also Polish). Russian is not only the most widely and best mastered language, but also the most widely applied foreign language (with the exception of some online activities). Russian is the language people mostly speak, while English is the language in which they read, which means that the latter is used mainly receptively. Compared to the data of previous studies, it can be stated that the use of Russian in Lithuania has shrunk and the English language has been used more widely over the last decade.

Similarly to the results on language knowledge, statistical data on language use reveal that age is the main factor that determines the use of language. Russian is much less spoken by people aged 18-44 and much more often by people aged 45-74. Although Russian is the best and most widely spoken language among the oldest respondents, its most active users include middle-aged and older working-age people. Qualitative interview data from regional towns show that school students rarely do anything in Russian outside their language classroom. However, even middle-aged and older people with a good command of Russian do not use it very often: they mainly watch TV or videos on the internet. Adults in these areas today are more likely to be receptive bilinguals in Russian, as they do not have any real-life opportunities to speak, let alone write, in Russian, and younger people may have never actually had them. Due to the lack of occasions to use the language, the informants repeatedly stated that this language was disappearing from their lives.

The use of the English language, as well as its knowledge, differs significantly by age: statistically significant differences are found in all age groups and in reference to absolutely all language activities included in the survey questionnaire. In fact, young people are the most active users of English and their results differ from those of older respondents by two or even three times. The percentage of respondents who know English drops sharply at the age of 44 to 45, while the number of Russian users decreases significantly in the group of respondents aged 34 to 35. On the basis of the results of previous studies, the use of English in society is expanding, while the use of Russian is declining. English is used by an increasing number of older people in the country, and the age limit to which more Russian is employed, in contrast, is rising; hence, it is spoken by fewer and fewer people.

An analysis of the interviews revealed that many adolescents use English for entertainment on the internet particularly actively. They have access to abundant, diverse, high-quality, and extremely attractive content. Not only the receptive level of the language, but also the productive one is activated in everyday life of school students. Rich linguistic input is received and speaking and correspondence skills acquired in the interactive virtual space are sometimes applied to interacting with their Lithuanian peers. The mixed Lithuanian-English language is typical of a large number of young people, especially communicating on specific topics. It can be seen that English competes strongly with Lithuanian in the domains of leisure and the internet, so, in principle, it can be stated that in the age group of adolescents there are already signs of domain-specific bilingualism in English.

According to the results of the quantitative survey, the English language practices of middle-aged respondents are similar to those of young adults aged 18 years and over, and no statistically significant differences have been found. However, the analysed qualitative material from regional towns reveals that the trends of English language use among middle-aged people are in sharp contrast to those of senior school students. Adults, differently from young people today, did not receive so much English input from the media in their time. Moreover, working people are busier, spend less time on the internet in general and specifically on the English internet. Middle-aged people rarely use English for leisure activities due to their lower proficiency and perceived language barrier. When given a choice (for example, watching movies), people in this age group prefer their stronger Russian language. Active production in English is characteristic of a large proportion of young people, while middle-aged people who are more proficient in English tend to watch, listen, and sometimes read in this language, just like in Russian. However, they have comparatively few opportunities to speak it and write in it. It is crucial to note that English is not necessary at work in the areas investigated in this study.

No gender differences have been identified in the use of Russian. However, there are marked gender-based differences in the use of English: men who indicated a command of English also reported more frequent surfing of the internet in this language, as well as more speaking and reading in it, including work-related purposes; women tend to do this less frequently. The lower level of proficiency in English and its more passive use among women may be a reflection of both gender inequality in society and the greater characteristic of culturally determined self-criticism of women. Vilnius residents are most proficient in Russian and English. Although their command of Russian as a foreign language is as high as that of people from other places of residence, they use it more often in most cases, whereas the inhabitants of Kaunas use it more rarely. However, both Vilnius and Kaunas stand out in terms of using English: this is largely due to the lower average age of their population, higher levels of their education, and the fact that internationalisation is growing faster in the cities than elsewhere. In smaller towns and rural areas, English speakers are much less likely to participate in all the language activities listed in the questionnaire form. People with higher education use both languages more frequently;

people with lower education do that less often. Migration experience does not have a significant effect on the use of Russian, but it considerably influences the use of English, which is both more widely known and used by those who have been in migration.

Thus, regarding the use of language, just as its knowledge, there are indeed more and also more pronounced differences between various groups in society: use of English varies considerably according to all surveyed socio-demographic factors without exceptions. Lithuania can be seen to be more homogeneous in terms of the Russian language. Once again, age emerges as the most important, primary factor: the younger the respondents are, the more likely they know English better and use it more often; the older they are, the more often they are more proficient in and active users of Russian. Although Russian remains the most popular foreign language mastered in the country, the age limit at which it is (better) spoken and more actively used is now higher than a decade ago.

Both the quantitative and qualitative parts of the study on attitudes of Lithuanian population towards different foreign languages clearly demonstrate that people in Lithuania see English as the most necessary language. It is this pragmatic, utilitarian attitude that dominates in relation to global English, but neither adolescents nor adults are emotionally attached to it. The function of English is primarily communicative and instrumental, as this language first ensures a connection and access to the whole world also including broader opportunities. It is also perceived as an important part of a symbolic social and cultural capital, also associated with modernity, freedom, and the Western world. The great need and value of this language mainly result in the (good) early and, to some extent, spontaneous acquisition of this language by many young people. For many adolescents, English is a very common, easy language and it provides additional ways to express themselves, to nuance their thoughts and feelings. This language also serves as an important tool for building their identity.

High evaluations of the necessity for the English language are very much in line with its proficiency and use: younger people, living in cities (especially in Vilnius) and of highest educational background most frequently indicated that this was their most necessary and best-mastered language. Older respondents from smaller settlements and with lower education provided such evaluations more rarely. Older people, especially if they live and work in a purely Lithuanian environment, see less need for this language personally, although they do question the necessity of English in general. On the other hand, those who do not speak English at all, or who perceive their proficiency to be inadequate, suffer from a lack of English language skills and psychological discomfort. The older respondents unanimously agreed that, in general, English is not something you can get away from in today's world and that it is necessary to have at least some knowledge of it and be able to use it. In general, attitudes towards English, regardless of the level of proficiency, seem to be rather monolithic and very positive in society.

In Lithuania, the English language, which is less widely spoken and used compared to Russian, is considered the most necessary language, whereas ten times fewer respondents express the same opinion about Russian. This means that people in Lithuania see the practicality of the latter language as much more limited. However, Russian is widely considered the second

most important foreign language in the country. This is shown by the interview material and the fact that it is the Russian language that is most often chosen as a second foreign language at school (after English as the first). However, similar to other languages that are usually offered to them, for example, German or French, the Russian language does not seem important to the students and they lack motivation to learn it. Many people find the Russian language difficult, do not like it, and do not become independent users of it. The opinions of adult respondents on the importance of Russian are divided: some do not consider it highly important, while others, who do use the skills they have in their daily lives, see them as necessary. Older people differ in their emotional evaluations of this language from young people, who have a very neutral attitude towards Russian. Attitudes towards Russian in Lithuania seem to be generally positive, and only few people claimed to have negative feelings towards the Russian language, whether for historical reasons or political realities. It should be noted that the data for the study were collected before Russia launched a large-scale invasion of Ukraine. The war has undoubtedly had a significant impact on attitudes towards the Russian language and will continue to do so. Thus, future studies should focus on how attitudes could have changed. During the survey, it was possible to record a relatively stable attitude of people towards the Russian language, which had existed for a long time until then. It is very obvious that English is emotionally neutral for Lithuanians of all ages, while Russian is emotionally (positively or negatively) marked, especially for older respondents.

People often did not express any attitudes towards the Polish language, but the received ones were mostly negative. The respondents find the German language neither attractive nor necessary. Many older people feel that they have learned German in vain and have totally lost it because they have never needed it in their lives. Romance languages are even less necessary in people's eyes, but the lack of their necessity is compensated for by a very favourable emotional disposition towards them. These are undoubtedly the languages that attract the most affection from people in Lithuania and have great esthetical value. Interest in the languages and cultures of the Far East is determined by completely non-pragmatic calculations. With the exception of English, it seems that emotional esthetical motives attract to languages most, outweighing pragmatic ones. It can also be confirmed that positive attitudes towards a particular language are also strongly shaped by personal relationships with native speakers of that language.

In general, people have positive attitudes towards foreign languages, do not doubt that it is important to be bilingual and that bilingualism is a good and useful thing both in practical terms, e.g., economically, and more generally, for people's self-development. However, the interviews revealed that, apart from English and Russian, the other languages, especially minor ones, are not considered worth learning and mastering from the practical perspective and that the informants also doubted whether the effort to learn them would pay off. Adults express their concerns about the weathering skills of their unnecessary learned languages. Many respondents with school-age children fear that their children will also learn languages in vain and, therefore, experience a certain pressure to choose a second foreign language as wisely as possible.

According to the quantitative survey, about a fifth (22%) of Lithuanian adults are currently studying a foreign language. Certainly, English is the most popular choice (57%), which is not surprising taking into account the fact that people still lack (better) English skills. So, the strong desire to master this most valued of all languages leads to some concrete actions. The second place is given to Spanish (15%), which has become very popular in Lithuania over the past decade. Russian is hardly studied on purpose, probably mostly because it is already well enough mastered by many, but also because it is not considered necessary or worth the time and financial investment.

It can be said that Lithuanian society (still) knows, uses, and appreciates the Russian language, but still sees it as a self-evident heritage, takes it for granted, and the continuity of its knowledge and use is highly doubtful. Although Russian as a foreign language in Lithuania is still in a strong position, it is probably only a matter of time before it is overtaken by English. The latter has long been the first foreign language in general education schools, with very high rates of proficiency and use among young people, with very young children learning English at an early age, and with it being widely perceived as the most essential and valuable language of our time. As the number of people who learned Russian for historical and socio-political reasons during the Soviet era and still use it fluently is shrinking, the multilingualism of Lithuanian people, which currently distinguishes them so much in Europe, may decline. It is quite possible that the Lithuanian population will remain more actively practising bilinguals with essentially only one language, English, even though they have accessed, have already been exposed to, and will have access to various languages. This would not be good from the perspective of language ecology and would not be in line with the objectives of either Lithuanian or EU language policy. The growing proficiency in English, the quality of competences and the active use of the language, especially among young people, is a very welcome development and, among other things, a major achievement of the Lithuanian education system. However, it would be good for the Lithuanian society not to lose Russian language skills, even if they were once acquired and established against people's own will, and in the current political situation, they have probably become even less relevant or more discouraging for many to be learnt. In addition, it would be desirable to have as many different languages as possible in the linguistic repertoire of the population, in addition to English and Russian, and to make them more universal, more widely mastered, better learned, and actually used. People and their attitudes should be further directed towards a more diverse bilingualism, highlighting the possible economic benefits of (good) knowledge of minor, less frequently used languages, the personal (including less known cognitive) advantages of bilingualism, promoting the benefits of lifelong learning. People who feel a need or interest in a particular language or are hooked by it in one way or another can start learning it. Moreover, available opportunities to use the language in a meaningful way contribute to better proficiency in it – thus, a circle of mutually supporting learning and use of language is activated.

Despite the methodological limitations and impossibility of a completely reliable comparison of the results with those published a decade ago, the conducted research undoubtedly provides the latest and fairly wide-ranging knowledge about Lithuanian population and their languages; namely, it opens up the current panorama of multilingualism in foreign languages in Lithuania.

Chapter 3. LANGUAGE ATTITUDES OF SCHOOL STUDENTS TOWARDS THE LITHUANIAN AND THE ENGLISH LANGUAGES

Loreta Vilkienė, Kristina Jakaitė-Bulbukienė

This part of the monograph analyses the language attitudes towards Lithuanian and English of 68 school students (aged 15-19), who attend schools with Lithuanian as the language of instruction. This research aims to reveal the cognitive, affective, and behavioural components of school-student attitudes towards these languages and to identify the functions these attitudes perform. A qualitative analysis of interviews is chosen as a research method. The conducted analysis of school students' interviews suggests that language attitudes towards the Lithuanian language from a cognitive perspective are very positive and homogeneous and obviously perform a social identity function intertwined with the function of knowledge. Moreover, a utilitarian function of the cognitive component of language attitudes can also be distinguished: Lithuanian is needed as an instrument to create well-being in Lithuania. This research has revealed the following language attitudes towards English at the cognitive level: school students consider that everyone must know English, that is, this idea for them is obvious. They also state that English is the most necessary language; it has to be well-mastered because this is a language that affects their well-being. For them, English is spoken everywhere and connects with the whole world, and it is easy to learn the language. The values attributed to the English language primarily perform a knowledge function and, undoubtedly, a utilitarian function, and they are also associated with the social identity function. Furthermore, the ego-defensive function is also partially revealed. At the affective level, the language attitudes of school students towards the Lithuanian language are also favourable and perform the functions of knowledge and social identity. The affective evaluation of the English language is neutral: English is not evaluated in this respect, and if it is, it is done with reservations. The social identity and ego-defensive functions have emerged at the behavioural level of attitudes towards the Lithuanian language, and manifestations of the utilitarian function can be also identified. Oral and written language behaviour based on the Lithuanian language standard is generally perceived positively by school students. They believe that this behaviour expresses respect for their country and thus creates their own positive image. School students also state that different means of expression may be chosen when communicating with different addressees in different contexts,

and this attitude can be linked with the social identity function. However, the ego-defensive function is well-marked, the essence of which is the idea that learning the Lithuanian language is very difficult. At the behavioural level, language attitudes towards English are strong and lead to real actions: school students strive to speak English as well as possible and, therefore, they take independent actions to achieve this goal. A clear utilitarian function as well as a function of creating a social identity have been identified: efforts are invested to know English for future well-being or job opportunities and it is also needed to adapt to peers. The ego-defensive function is also partially revealed.

Chapter 4. “EDUCATED, INTERESTING, ACTIVE...”: DOES THIS REFER TO A PERSON SPEAKING A STANDARD LANGUAGE OR A DIALECT?

Kristina Jakaitė-Bulbukienė

This chapter analyses attitudes in society towards different linguistic varieties. It aims to reveal what prevailing attitudes regarding the standard language and dialects are observed in society and what social values are attributed to these varieties. Attempts are also made to compare attitudes with each other, to see if societal attitudes are changing, and if so, to identify directions of emerging changes. The applied methods include a quantitative analysis and a qualitative analysis of interviews, analysing the questions from the quantitative questionnaire and qualitative interviews that asked for a characterisation of a person who speaks a standard language or a dialect. In the quantitative questionnaire, the respondents were asked to choose one of the two characteristics attributed to a standard language or a dialect speaker. The contrasting pairs characterised education, a job status, place of living, style of speaking, social attractiveness, and ability to act. The informants of the qualitative interview were asked to describe an unfamiliar speaker of the standard language or a dialect.

The quantitative questionnaire revealed that the most frequently attributed qualities to a standard language speaker by respondents are related to education (*educated*) and a style of speaking (*attempt to speak correctly, formal*). Women, especially young ones, are statistically significantly more likely to attribute a more positive description to standard language speakers in terms of status, education, ability to act, and social attractiveness. It is important to note that a significant number of respondents did not have a clear opinion on which characteristic they would attribute to a standard language speaker. Qualitative interviews most frequently referred to *education* as a quality characteristic of an individual who speaks a standard language. However, several informants stated that they would feel *uncomfortable* being near such a person.

The quantitative questionnaire revealed that the most common characteristics attributed to a dialect speaker by respondents include social attractiveness (*warm, pleasant, interesting*), competence (*active, self-confident*), education (*educated*), and a speaking style (*simple and col-*

loquial). It is important to note that the answer ‘I don’t know’ was a really common response when describing a dialect speaker in terms of all aspects. The respondents who speak a dialect themselves were statistically significantly more likely to think that a dialect speaker is *educated, warm, pleasant, self-confident, interesting* and *active*. The opinion of the middle-aged and older respondents forms a traditional portrait of a dialect speaker, which has also been revealed in previous research. The younger respondents tend to attribute the characteristics to dialect speakers that, according to the previous studies, were considered to be the characteristics of a standard language speaker. The qualitative interviews showed that the informants found it difficult to describe a dialect speaker who is unfamiliar to them. A variety of opinions is also observed, and some of them associate such a person with *village life*. It is also noteworthy that some of the participants agreed with this stereotype, while others strongly rejected it. Moreover, there were opinions, especially from the dialect speakers themselves, that such a person is *close, related to them*, and, consequently, the dimension of social attractiveness is disclosed.

Chapter 5. THE PLACE OF DIALECTS IN LITHUANIA OF THE 21ST CENTURY

Meilutė Ramonienė

This chapter analyses language attitudes towards dialects, compares the latest project data with the research material collected in Lithuanian towns a decade ago, studies quantitative and qualitative data, and analyses the cognitive, affective and behavioural components of language attitudes, which reveal perspectives on the vitality and survival of dialects observed at the beginning of the third decade of the 21st century.

Referring to the three components of attitudes, it can be noted that very positive evaluations are associated with cognitive and affective levels. As previous studies show, dialects are often seen as a great national, cultural and historical treasure worth preserving, and it makes sense to encourage young people to use dialects. A significant number of respondents do not support the idea that dialects have lost their value and place in the modern world. Based on the results of our study and a comparison with previous studies, it can be stated that the boundaries of the social contexts recognised as appropriate for the use of dialects are slightly expanding, assigning more spaces for dialects in more public interactions. Compared to previous studies, dialects tend to get more of a place in the semi-public and public spheres: communication with unfamiliar people or in business, science, the media and political life. It should be noted that more tolerant attitudes towards dialects are observed in the group of younger respondents, which correlates with similar trends of more liberal language attitudes in some foreign countries. Traditionally, men tend to express more favourable attitudes towards the use of dialects compared to women.

As in many other studies in different countries, positive emotions are associated with dialects. Dialects are considered as an attractive code that allows for more colourful expressions of thoughts and warm emotional shades. They also perform a function of solidarity, increase social proximity, and strengthen social connections between individuals and the community. Moreover, dialects are associated with a group identity and social attractiveness of their speakers.

Despite the cognitive and affective components of language attitudes revealed in the positive light, the relationship between these aspects and the behavioural component is questionable. The research shows that slightly more than half of the population in Lithuania (53.7%) speak dialects, the knowledge of dialects is decreasing, and the proportion of dialect speakers in the groups of youngest population is shrinking. Age emerges as one of the main factors determining proficiency in a dialect. A comparison of proficiency in a dialect among different age groups in 2020 and a decade ago shows that there are fewer young dialect speakers now than there were in 2010, and proportionally more dialect speakers are observed in the oldest age group. Among those who know the dialect, some do not use it at all because most frequently they have no one with whom or nowhere in which to communicate in the dialect code, and still a larger number say that they rarely use their dialect. Therefore, positive beliefs and feelings are not necessarily sufficient motives that influence linguistic behaviour and encourage dialect maintenance.

As previous studies have shown, the dialects remain most vibrant in the ethnographic region of Žemaitija, with Aukštaitija taking the second place. In the regions of Suvalkija, and especially Dzūkija, the dialects are learned and used much less often, so there is a more urgent danger of the dialect disappearing.

Chapter 6. ATTITUDES OF THE LITHUANIAN POPULATION: CONSTANT OR CHANGING?

Loreta Vilkienė

The chapter focuses on the following research questions: 1) Do the language attitudes of the Lithuanian population expressed in 2008–2010 differ from those identified ten years later, in 2020? If so, how? 2) Do specific factors influence language attitudes or their change? If so, how?

The research material was compiled from the data collected during the following projects implemented by Vilnius University: 1) the project “Language Attitudes and Linguistic Behaviour of the Lithuanian Population”, implemented in 2020–2021; 2) the project “Language Usage and National Identity in Urban Areas of Lithuania”, 2007–2009; 3) the project “A Sociolinguistic Map of Lithuania: Cities and Towns”, 2010–2012. For the purposes of the study, the data from the two projects were merged and are discussed further in this section as the results for

2010, the year in which data collection was completed. Thus, the responses of the 679 respondents to the 2020 survey and the 4,367 respondents to the 2008-2010 survey were analysed.

This chapter studies how language attitudes relate to the respondents' gender, age, place of residence, mother tongue, and educational background. To analyse the data, two groups of respondents were formed for each social factor addressed: according to gender – groups of women and men; according to age – groups of younger (18–44 years old) and older (aged 45–74) respondents; according to place of residence – groups of inhabitants of cities and small towns; according to the mother tongue – native Lithuanian speakers and those with a different mother tongue; according to educational background – a division was made between respondents with higher education and those with lower than higher education.

Groups of different sizes were compared, but the chosen analytical methods allow comparing samples of different sizes. The quantitative approach was chosen for data analysis, *MS Excel* and the tool *Lancaster Stats Tools online* (<http://corpora.lancs.ac.uk/stats/toolbox.php>) were used and methods of descriptive and inferential statistics were applied. The latter served to determine whether the differences in the results were statistically significant – for this, the Pearson Chi Square Test (χ^2) was calculated and, if necessary (in case the group of respondents was less than 30 in any investigated aspect), log-likelihood tests (G^2) were performed.

To give an overall picture of the changes in attitudes towards different languages over ten years, the data are summarised in Table 1, where a downward arrow indicates a percentage decrease in the number of respondents expressing a favourable specific attitude towards a particular language, and an upward arrow means an increase in such percentage.

TABLE 1. Changes in attitudes towards languages

Attitudes	Lithuanian (percentage)	English (percentage)	Russian (percentage)	Polish (percentage)
most beautiful	12.5↓	6.12↓	5.24↓	1.54↓
most common	25.6↓	3.19↑	3.33↑	2.45↓
most necessary	41.54↓	12.1↑	15.58↓	0.86↓

Table 1 clearly shows that the percentage of respondents who expressed favourable attitudes towards the Lithuanian language has declined considerably. The biggest change has been identified in expressing an attitude that Lithuanian is the most necessary language: a decrease of 42 % is observed and about 25 % of the respondents expressed such an attitude in 2020. The fact that the share of people who think that Lithuanian is the most common language for them has also decreased (about 51% agree with this), reveals a tendency that it might not be the language some of the respondents use in their work environment or various leisure activities, etc. Thus, the Lithuanian language as an instrument needed in the global world, which adjusts people's needs and expectations, has lost some of its value as linguistic capital over the past decade. Attention should be drawn to the fact that fewer respondents think that Lithuanian is the most

beautiful language (about 52%), although such an attitude could be treated as integrative as it helps people understand their identity, because performing not only a communicative but also symbolic function, the language plays a significant role in the construction of identity.

Regarding English, it is noticeable that now a smaller proportion of respondents, namely 3.09%, share the opinion that this language is beautiful compared to 2010. However, the findings of this study show a strengthening trend in the attitude towards English as the most necessary language. Although it may seem that the number of respondents who share such an opinion increased only by around 12%, it should be noted that the attitude towards English as the most necessary language is dominant (63% of all the respondents). In comparison, about 25% of respondents identified Lithuanian as the most necessary language. It can be argued that the value of English has grown even more over the decade, as this language, in increasingly globalising Lithuania, presumably provides a path to social recognition and economic advantage.

It is also true that global processes can create and reinforce the need for other languages (not only English in this case). Changes in attitudes over a decade also show that there are some signs of such a process, albeit very slight. The data show that, for example, the share of the respondents who state that Russian is the most common language for them has increased (approximately 27% of them think so). However, it can also be seen that the number of people who consider this language most necessary (about 7%) or most beautiful (about 11%) has decreased to a certain extent, although in this respect the Russian language is ahead of, for example, English, which is thought to be the most beautiful only by about 3% of the respondents. It is also noteworthy that the percentage of people expressing favourable attitudes towards Polish has also decreased: about 3% named it the most beautiful language, about 4% referred to it as the most common language for them, and about 1% as the most necessary one. Thus, it probably cannot be stated that the economic value of the languages that are important for communication in the region has increased over a decade.

Having analysed which social factors are associated with changes in attitudes towards the Lithuanian language, groups of some characteristics appeared to adjust their attitudes towards Lithuanian more (see Table 2).

In terms of gender, different studies show that, for example, women prefer a standard variant of languages more. For this reason, women are expected to have maintained more stable attitudes towards the Lithuanian language, namely, more favourable ones. However, as the data show, this is not the case. A greater proportion of women than men have stopped expressing a favourable opinion about Lithuanian as the most beautiful language. It should be noted that both men and women displayed similar attitudes towards languages in all aspects addressed in 2010. Differences began to emerge in the percentage values in 2020: for example, 57% of men and 47% of women state that Lithuanian is the most beautiful language, and this difference is statistically significant. Although the percentage values of other aspects of attitudes differed between groups, the identified differences were not statistically significant: approximately 50% of men and 51% of women regarded Lithuanian to be the most common language, while 23%

TABLE 2. Changes in attitudes towards the Lithuanian language according to specific social factors

Characteristics of respondent groups		The most beautiful language	The most common language	The most necessary language
Gender	women	16.03↓	24.89↓	39.61↓
	men	8.68↓	26.37↓	43.59↓
Age	younger	11.77↓	28.28↓	54.31↓
	older	12.96↓	22.74↓	37.98↓
Place of residence	city	9.63↓	18.37↓	40.19↓
	town	13.72↓	33.3↓	39.76↓
Mother tongue	Lithuanian	16.86↓	35.67↓	48.12↓
	other languages	1.09↑	15.37↑	11.62↓
Educational background	higher education	6.83↓	23.56↓	35.95↓
	lower than higher education	7.42↓	25.72↓	41.89↓

of men and 27% of women referred to it as the most necessary one. Therefore, considering only percentage values, it might seem that women tend to have a more positive attitude towards the Lithuanian language, but it should be stressed that this insight is not statistically significant.

Another factor that was considered includes the age of the respondents. Analysis of the data from this study suggests that more stable attitudes are characteristic of the older group, while more considerable changes are observed among younger respondents. However, attitudes towards Lithuanian as the most beautiful language in the groups have changed to a similar extent. Referring to the percentage of respondents who expressed their attitude towards Lithuanian as the most beautiful language, it can be seen that about 55% of the older and about 48% of the younger people think so, but this difference is not statistically significant. The same applies to attitudes regarding Lithuanian as the most common language: approximately 53% of the older respondents and 48% of the younger respondents expressed such an opinion, but the difference was not statistically significant. The groups differed statistically significantly only in the results regarding the Lithuanian language as the most necessary one (about 35% of the older and about 16% of the younger respondents agreed with this statement). In all cases a higher percentage of older respondents favour the Lithuanian language and the difference between the groups tends to increase.

Another factor tested for its influence on attitudes covers the place of residence: a city or a town. The change in attitudes is also evident in this study. The proportion of people who con-

sidered Lithuanian the most common and most beautiful language decreased more in towns compared to cities. The most substantial change was identified in the perception that Lithuanian is the most necessary language and in this respect, the most considerable decrease was identified in both groups. However, referring to the percentage of each group that expressed specific favourable attitudes towards the Lithuanian language, other changes can be found. For example, it can be argued that the two groups have converged in terms of the opinion that Lithuanian is the most beautiful language: in 2010, the difference between groups was equal to 12%, and a difference of 7% was found in 2020 (statistically significant differences in both cases). The groups and attitudes regarding Lithuanian as the most common language converged: a distinction between the groups was about 19%, and now it is equal to about 4%. Such a difference is statistically insignificant, so the groups are said to be similar in this respect. Regarding the attitude towards Lithuanian as the most necessary language, the two groups are still some distance apart: in 2010 they were separated by about 10% and in 2020 by about 12%, which is a statistically significant difference.

It was assumed that native Lithuanian speakers would have more stable attitudes towards their language. However, the data analysis revealed that the situation is different. Not only in the case of the instrumental attitude (the most necessary language), but also in that of an integrative attitude (the most beautiful language), there is an obvious decrease in the proportion of native speakers with a favourable attitude towards the Lithuanian language. On the contrary, the attitudes of non-native Lithuanian speakers towards the Lithuanian language, albeit in some cases to a small extent, are becoming stronger. This is shown, for example, by a statistically significant increase in the proportion of non-native speakers who see Lithuanian as the most common language: in 2010 about 27% of non-native speakers identified the Lithuanian language as the most necessary, and there were 43% of such respondents in 2020. Such a situation is similar to that of native speakers, who share the same opinion (52%). Thus, the native Lithuanian language is not the factor that contributes to maintaining stable attitudes in terms of the Lithuanian language, and, moreover, another, non-Lithuanian, native language is not an obstacle to expressing favourable attitudes towards Lithuanian.

The last factor the influence of which is to be considered is the educational background of the respondents. The analysis showed that people with higher education have more stable attitudes towards the Lithuanian language, while the attitudes of respondents with lower than higher education have changed by a larger proportion.

In summary, the biggest influence on the change in attitudes has been observed in the past decade, during which globalisation has accelerated, placing different economic values on languages. Thus, globalisation, which is intensifying over time, is clearly becoming a real incentive to take some steps in the field of language management.

Chapter 7. DISCOURSE ON THE LITHUANIAN LANGUAGE IN THE MASS MEDIA: THEMATIC CONTEXTS AND LANGUAGE ATTITUDES

Eglė Gudavičienė

This chapter aims to identify in which thematic contexts the Lithuanian language is mentioned on online news portals and what language attitudes towards the Lithuanian language are expressed. To achieve the aim, a mass media corpus was compiled. The most popular online media portals, such as delfi.lt, 15min.lt, lrt.lt, were chosen and 668 articles were collected from September 2019 to December 2020. The research on mass media employed quantitative and qualitative analyses combining methods of corpus linguistic and discourse analysis. Firstly, a frequency list of nouns was compiled and the left and right collocates of the studied collocation “lietuvių kalb*“ [Lithuanian language*] were determined. During the following stage of the research, an argumentation model for discourse analysis proposed by M. Reisigl and R. Wodak (2001) was applied, which allows for the identification of the dominant arguments and predicative strategies in articles that express the prevailing attitudes in society with regard to the Lithuanian language. The analysis showed that many of the same nouns belong to different topics, so only by narrowing down the linguistic context, i.e., by including left and right collocates, and by identifying fixed compounds, was it possible to clearly define the relevant thematic contexts in which the Lithuanian language is discussed. They are usually related to culture, school, a matriculation examination of the Lithuanian language and literature, the Lithuanian language and literature curriculum in Lithuanian schools and those of minorities, learning Lithuanian as a foreign language, the maintenance of the Lithuanian language in emigration, and the Lithuanian language policy. The discourse on the Lithuanian language on the online news portals is formed by reflecting current events in society and presenting assessments of members of society, analysing one or another phenomenon, its causes, consequences, etc. This is done by means of the so-called arguments, which express positive or negative aspects of the Lithuanian language. A positive context prevails when reference is made to the availability of world-famous literary works as well as songs in Lithuanian by well-known Lithuanian singers. Positive attitudes are also expressed towards foreigners who decide to learn the Lithuanian language. There is an ambiguity about the expressive power of Lithuanian - some research participants believe that it is inexhaustible, while others emphasise that the language lacks modernity because, especially in comparison with English, the expressive powers are different. A negative context prevails when it comes to native Lithuanian-speaking students and their poor results on matriculation exams of the Lithuanian language and literature. There is disagreement in society about the curriculum and examination of Lithuanian language and literature. Lithuanian is said to be difficult for native speakers and also a complex language for minorities to learn. Both positive and negative attitudes can be seen in the context of emigration as there are many difficulties and obstacles in maintaining the Lithuanian language, yet it is seen as a value

and an integral part of the Lithuanian identity. It should be stressed that all of these attitudes are usually expressed not by journalists themselves, but by quoting, interviewing, or publishing the opinions and comments of members of the public, professionals, or experts who are relevant to the issues in question. Qualitative analysis of the articles shows that they reflect rather stereotypical attitudes of the public on the issues discussed.

Conclusions. WHAT DOES A LOOK AT LANGUAGE ATTITUDES REVEAL?

Meilutė Ramonienė

This book aims to reveal the sociolinguistic situation in Lithuania at the beginning of the third decade of the 21st century. Based on the methodological approach of quantitative and qualitative research, it analyses the direct and indirect language attitudes towards the languages and dialects mastered and used in Lithuania, and examines the cognitive, affective, and behavioural components of language attitudes. To identify trends in language attitudes and linguistic behaviour, some of the data from the 2020-2021 project are compared with the material from the analysis of the data collected in Lithuanian towns applying similar methods ten years ago.

The conducted research shows a rather broad panorama of linguistic life and language attitudes in Lithuania. The vast majority of people in this country are bilingual or multilingual, with only around a tenth speaking no language other than their mother tongue, and a significant number claiming to speak two or even three foreign languages. From that point of view, Lithuania is on par with multilingual European countries such as Luxembourg, Latvia, the Netherlands, Malta, Slovenia, Sweden, and Denmark. Multilingualism in Lithuania is becoming slightly more diverse, with a longer list of languages learnt or reported to be mastered by the Lithuanian population.

The two most popular, best mastered, and most commonly used foreign languages are Russian and English. The most significant changes of the last decade are related to the place of these languages in the linguistic life of Lithuania: proficiency in Russian and English, level of communicative competence, frequency and space of use, and language attitudes towards these languages are undergoing changes. The number of Russian speakers has declined over the past decade, whereas the number of English speakers has increased sharply. Age is undoubtedly a social factor that predetermines these changes. Russian is more and better mastered by middle-aged and especially older people, who learned the language quite well during the Soviet period, while young people are becoming bilingual in English, which plays an extremely significant role in their lives. Russian is still the most widely spoken and used language, but when compared to English the proportions are changing rapidly. When analysing the linguistic behaviour

and language attitudes of young people, it can be seen that the two foreign languages that are still most popular in Lithuania are starting to switch places with each other. Language attitudes towards Russian allow predicting that the Russian language, which still occupies an important position in the linguistic life of Lithuania, will eventually give way to the English language. English is considered the most necessary language for modern people, associated with wider career and other opportunities, freedom, modernity, etc. However, Lithuanian residents of all ages do not emotionally associate themselves with English, and only a tiny minority of respondents consider it the most beautiful language.

There are considerably fewer people who see the Lithuanian language as the most necessary language than there were a decade ago, and fewer people who think that Lithuanian is the most common language. However, Lithuanian retains the status of the most beautiful and common language, and no language competes with Lithuanian in the affective dimension of language attitudes. Lithuanian, as a non-native language, is already fully established among the non-Lithuanian-speaking population of Lithuania and it was indicated by the majority of research participants of non-Lithuanian origin as their best-mastered foreign language. Comparison with the previous studies suggests that the favourable attitude towards Lithuanian is strengthening among non-native Lithuanian speakers. More respondents in the group expressed their attitude towards Lithuanian as the most common language.

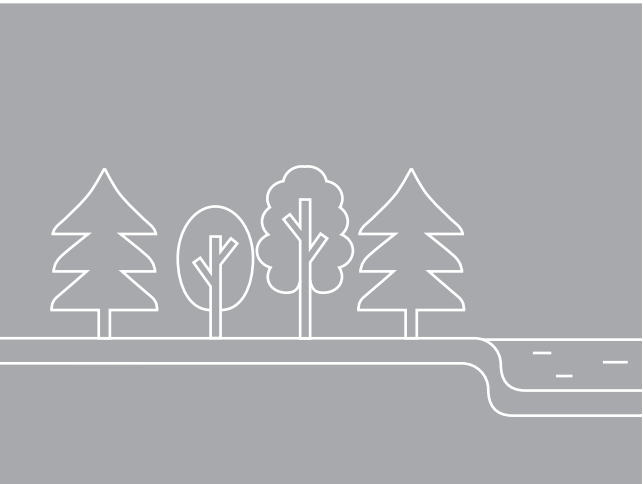
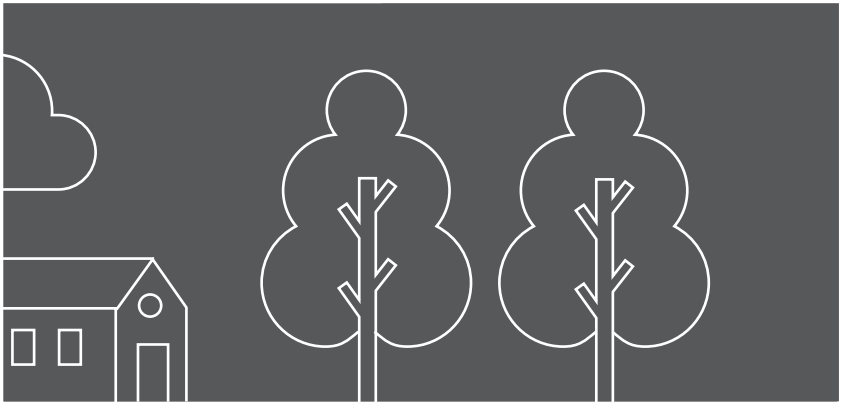
The place of dialects in the linguistic life of Lithuania, knowledge of dialects, use and attitudes towards dialects are also related to the age factor. Language attitudes towards dialects are seen to be quite positive on a cognitive and affective level. However, the fact that the youngest people are becoming less proficient in dialects and that the gap between different age groups is widening in this respect shows that positive attitudes may not necessarily influence linguistic behaviour. This is a sign for language policy makers in which direction the development of language attitudes in society should move.

For researchers and language policy makers, it is also worth monitoring the impact of the media on language attitudes and the prestige of languages because the media, together with the school, are the actors that can exert an important influence on the different age groups. As the conducted research shows, the thematic contexts of the discourse on the Lithuanian language in the media and news portals are related to relevant issues of public life. Both positive and negative attitudes towards the Lithuanian language are reflected, but a neutral context prevails. The study shows that it is unpopular for news portals to disseminate the results of new research on language, although in many cases when it comes to current language-related problems, the findings and arguments of researchers could contribute to solving various issues.

More detailed analyses and summaries of the aspects investigated are presented at the end of each chapter of this monograph, and several chapters reveal changes in linguistic behaviour and language attitudes over the last decade. The obtained findings on the development of lin-

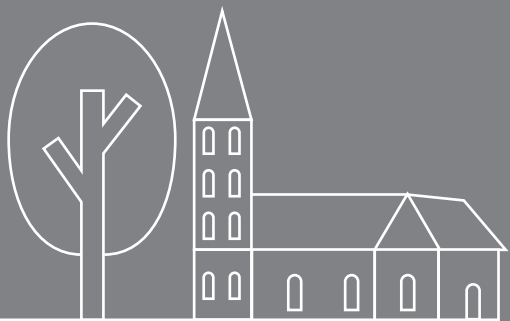
guistic behaviour and language attitudes over the last ten years should be evaluated considering the methodological differences between the two studies, the different nature of the surveys, the sampling, etc. The comparative data presented and analysed in this book only reveal the emerging general trends. To analyse the constantly changing situation, it is necessary to regularly and consistently monitor transformations in linguistic behaviour, knowledge and use of languages and dialects, and language attitudes of the Lithuanian population and their groups. Only consistent and regular studies, grounded in a common theoretical and methodological basis, can reveal the real situation and provide the basis for a sound and sustainable language policy.

Translated by *Jovita Bagdonavičiūtė*,
edited by *Grant Rosson*

Priedai

1 priedas. KIEKYBINĖS INTERNETINĖS APKLAUSOS ANKETA

KALBŲ MOKĖJIMAS, VARTOJIMAS

1. Kokia Jūsų gimtoji kalba? Galimi keli atsakymai.

- 1) Lietuvių
- 2) Lenkų
- 3) Rusų
- 4) Kita (nurodykite):

2. Kokių dar kalbų, be gimtosios (-ųjų), mokate (nors šiek tiek suprantate)? Pradėkite nuo tos, kurią mokate geriausiai. Pasirinktą ar įrašytą kalbą tempkite į dešinę. Kalbas sudėliokite jų mokėjimo tvarka – į pirmą vietą kelkite tą, kurią mokate geriausiai.

Rodomas kalbų sąrašas. Respondentas į dešinę pusę „pertempia“ mokamas kalbas pagal mokėjimo lygį – jas suranguodamas nuo geriausiai mokamos iki silpniausiai. Turi būti galimybė įrašyti savo kalbą ir taip pat ją pertempti į dešinę pusę.

- 1) Lietuvių
- 2) Anglų
- 3) Rusų
- 4) Lenkų
- 5) Vokiečių
- 6) Prancūzų
- 7) Ispanų
- 8) Italų
- 9) Kita (nurodykite):
- 10) Kita (nurodykite):
- 11) Kita (nurodykite):
- 12) Kitų kalbų nemoku → 4 KLAUSIMAS

3. Ar mokamomis kalbomis Jūs bent kartais atliekate nurodytas veiklas?

	1 kalba iš 2 kl.	2 kalba iš 2 kl.	3 kalba iš 2 kl.	4 kalba iš 2 kl.	Neak- tualu
1) Kalbate	1	2	3	4	5
2) Rašote	1	2	3	4	5
3) Skaitote	1	2	3	4	5
4) Klausote radijo, laidų internete ir pan.	1	2	3	4	5
5) Žiūrite TV, laidas, filmus internete ir pan.	1	2	3	4	5
6) Ieškote informacijos internete, skaitote naujienų portalus ir pan.	1	2	3	4	5
7) Bendraujate socialiniuose tinkluose	1	2	3	4	5

4. Ar per pastaruosius 10 metų esate turėjusi (-ęs) darbinės patirties Lietuvoje?

- 1) Taip
- 2) Ne → 6 KLAUSIMAS

5. Kokias kalbas Jūs bent kartais vartojate darbe? Galvokite apie savo darbinę patirtį Lietuvoje per pastaruosius 10 metų.

Rodoma pirma lietuvių + gimtosios kalbos + iki 3 kitų respondento nurodytų mokamų kalbų.

	Lietuvių kalba	1 kalba iš 2 kl.	2 kalba iš 2 kl.	3 kalba iš 2 kl.	Neaktualu
1) Darbe bent kartais tenka (teko) skaityti...	1	2	3	4	5
2) Darbe bent kartais tenka (teko) rašyti...	1	2	3	4	5
3) Darbe bent kartais tenka (teko) kalbėti...					
su bendradarbiais	1	2	3	4	5
su klientais, interesantais ir pan.	1	2	3	4	5
su vadovais	1	2	3	4	5

NUOSTATOS DĖL SKIRTINGŲ KALBŲ IR DAUGIAKALBYSTĖS

6. Kuri kalba Jums atrodo... *Vienas galimas atsakymas stulpelyje*

	...gražiausia?	...reikalingiausia?	...įprasčiausia?	...mieliausia?
1) Lietuvių	1	1	1	1
2) Anglų	2	2	2	2
3) Rusų	3	3	3	3
4) Lenkų	4	4	4	4
5) Vokiečių	5	5	5	5
6) Prancūzų	6	6	6	6
7) Ispanų	7	7	7	7
8) Italų	8	8	8	8
9) Kita (<i>nurodykite</i>):	9	9	9	9

7. Kuri kalba Lietuvoje Jums atrodo tinkama... *Galimi keli atsakymai eilutėje*

	Lietuvių	Anglų	Rusų	Lenkų	Kita <i>Jrašyti</i>
1) ...verslui	1	2	3	4	
2) ...mokyklai (kaip pagrindinė ugdymo kalba)	1	2	3	4	
3) ...aukštajam mokslui (studijoms kolegijose, universitetuose)	1	2	3	4	
4) ...viešiesiems užrašams (įmonių, parduotuvių pavadinimams, reklamai gatvėse, vitrinose ir pan.)	1	2	3	4	
5) ...paslaugų sferoje (parduotuvėse, kirpyklose, kavinėse ir pan.)	1	2	3	4	
6) ...su valdininkais, pareigūnais, medikais ir pan.	1	2	3	4	

8. Ar šiuo metu mokotės kokios nors kalbos?

- 1) Taip
- 2) Ne → 11 KLAUSIMAS

9. Kokios kalbos šiuo metu mokotės? Galimi keli atsakymai.

- 1) Lietuvių
- 2) Anglų
- 3) Rusų
- 4) Lenkų
- 5) Vokiečių
- 6) Prancūzų
- 7) Ispanų
- 8) Italų
- 9) Kita (*nurodykite*):
- 10) Kita (*nurodykite*):
- 11) Kita (*nurodykite*):

10. Kodėl mokotės šios (-ių) kalbos (-ų)? Galimi keli atsakymai.

	1 kalba iš 9 kl.	2 kalba iš 9 kl.	3 kalba iš 9 kl.	4 kalba iš 9 kl.
1) Dėl darbo	1	1	1	1
2) Todėl, kad reikia pagal mokyklos, universiteto programą	2	2	2	2
3) Nes noriu studijuoti užsienyje	3	3	3	3
4) Nes planuoju emigruoti	4	4	4	4
5) Dėl šeiminių aplinkybių	5	5	5	5
6) Dėl laisvalaikio (kelionių, knygų, filmų ir pan.)	6	6	6	6
7) Dėl to, kad pati kalba ar šalis yra įdomi, graži	7	7	7	7
8) Kita (<i>nurodykite</i>):	8	8	8	8

11. Kiek Jūs sutinkate su šiais teiginiais?

	Visiškai sutinku	Sutinku	Neturiu nuomonės	Nesu- tinku	Visiškai nesutinku
1) Lietuvos tautinių mažumų vaikai turi turėti galimybę lankyti mokyklas savo gimtosiomis kalbomis	1	2	3	4	5
2) Normalu, kad kalbėdami ar rašydami žmonės kaitalioja mokamas kalbas (tame pačiame pokalbyje, sakinyje)	1	2	3	4	5
3) Anglų kalba kelia grėsmę lietuvių kalbai	1	2	3	4	5
4) Nieko tokio, jei žmogus lietuviškai kalba su kitos kalbos akcentu	1	2	3	4	5
5) Ankstyvas kelių kalbų mokymas(is) vienu metu trikdo vaikus	1	2	3	4	5

NUOSTATOS BENDRINĖS KALBOS ATŽVILGIU

12. Kaip Jums skamba bendrinė lietuvių kalba?

- 1) Labai maloniai
- 2) Maloniai
- 3) Nei maloniai, nei nemaloniai
- 4) Nemaloniai
- 5) Labai nemaloniai
- 6) Neturiu nuomonės

13. Pažymėkite, koks Jums atrodo bendrine kalba kalbantis žmogus?

Nr.	Kairysis apibūdinimas	Pritarčiau kairiajam apibūdinimui	Turbūt pritarčiau kairiajam apibūdinimui	Nežinau	Turbūt pritarčiau dešiniajam apibūdinimui	Pritarčiau dešiniajam apibūdinimui	Dešinysis apibūdinimas
1)	Išsilavinęs	2	1	0	-1	-2	Neišsilavinęs
2)	Oficialus	2	1	0	-1	-2	Paprastas, kasdieniškas
3)	Šiltas	2	1	0	-1	-2	Šaltas
4)	Malonus	2	1	0	-1	-2	Pasipūtęs
5)	Pasitikintis savimi	2	1	0	-1	-2	Abejojantis savimi
6)	Įdomus	2	1	0	-1	-2	Nuobodus
7)	Veiklus	2	1	0	-1	-2	Pasyvus
8)	Stengiasi kalbėti taisyklingai	2	1	0	-1	-2	Kalba, kaip išeina
9)	Užima aukštas pareigas	2	1	0	-1	-2	Dirba paprastą darbą
10)	Iš didelio miesto	2	1	0	-1	-2	Iš miestelio ar kaimo

14. Kuriose iš šių situacijų bendrinės kalbos vartojimas Jums atrodo būtinas? Galimi keli atsakymai.

- 1) Verslo santykiuose
- 2) Mokslo įstaigose
- 3) Parduotuvių, kavinių ir pan. pavadinimams, kitiems viešiesiems užrašams
- 4) Juokaujant
- 5) Bendraujant su artimaisiais, draugais, kaimynais ir pan.
- 6) Bendraujant su nepažįstamais žmonėmis gatvėje, telefonu ir pan.
- 7) Parduotuvėse, kirpyklose, kavinėse ir pan.
- 8) Žiniasklaidoje (pvz., radijuje, spaudoje, naujienų portaluose ir pan.)
- 9) Socialiniuose tinkluose
- 10) Politikų kalbose, debatuose, bendraujant su rinkėjais ir pan.
- 11) Kita (*įrašykite*)

15. Kiek Jūs sutinkate su šiais teiginiais?

	Visiškai sutinku	Sutinku	Neturiu nuomonės	Nesutinku	Visiškai nesutinku
1) Gera kalba visų pirma yra taisyklinga kalba	1	2	3	4	5
2) Lietuvių kalba yra norminama (tvarkoma) tinkamai	1	2	3	4	5
3) Kiekviena kalba turi laisvai vystytis	1	2	3	4	5
4) Šių dienų jaunimas yra menkai raštingas	1	2	3	4	5
5) Bendravimas internete neigiamai veikia lietuvių kalbą	1	2	3	4	5

NUOSTATOS DĖL TARMIŲ

16. Kuriose iš šių situacijų tarmių vartojimas Lietuvoje Jums atrodo tinkamas? Galimi keli atsakymai.

- 1) Verslo santykiuose
- 2) Mokslo įstaigose
- 3) Parduotuvių, kavinių ir pan. pavadinimams, kitiems viešiesiems užrašams
- 4) Juokaujant
- 5) Bendraujant su artimaisiais, draugais, kaimynais ir pan.
- 6) Bendraujant su nepažįstamais žmonėmis gatvėje, telefonu ir pan.
- 7) Parduotuvėse, kirpyklose, kavinėse ar pan.
- 8) Žiniasklaidoje (pvz., televizijoje, spaudoje, naujienų portaluose)
- 9) Socialiniuose tinkluose
- 10) Politikų kalbose, debatuose, bendraujant su rinkėjais ir pan.
- 11) Kita (*įrašykite*).....

17. Kiek Jūs sutinkate su šiais teiginiais?

	Visiškai sutinku	Sutinku	Neturiu nuomonės	Nesutinku	Visiškai nesutinku
1) Tarmės – mūsų turtas, reikia jas išlaikyti ir vartoti	1	2	3	4	5
2) Reikia skatinti, kad vaikai ir jaunimas kalbėtų tarmiškai	1	2	3	4	5
3) Tarmės verta išlaikyti, kad jos turtintų bendrinę kalbą	1	2	3	4	5
4) Tarmės trukdo gerai išmokti bendrinę kalbą	1	2	3	4	5
5) Tarmių vartojimas nesuderinamas su šiuolaikišku gyvenimu, todėl neverta jų vartoti	1	2	3	4	5

18. Pažymėkite, koks Jums atrodo tarmiškai kalbantis žmogus?

Nr.	Kairysis apibūdinimas	Pritarčiau kairiajam apibūdinimui	Turbūt pritarčiau kairiajam apibūdinimui	Nežinau	Turbūt pritarčiau dešiniajam apibūdinimui	Pritarčiau dešiniajam apibūdinimui	Dešinysis apibūdinimas
1)	Išsilavinęs	2	1	0	-1	-2	Neišsilavinęs
2)	Oficialus	2	1	0	-1	-2	Paprastas, kasdieniškas
3)	Šiltas	2	1	0	-1	-2	Šaltas
4)	Malonus	2	1	0	-1	-2	Pasipūtęs
5)	Pasitikintis savimi	2	1	0	-1	-2	Abejojantis savimi
6)	Įdomus	2	1	0	-1	-2	Nuobodus
7)	Veiklus	2	1	0	-1	-2	Pasyvus
8)	Užima aukštas pareigas	2	1	0	-1	-2	Dirba paprastą darbą
9)	Iš didelio miesto	2	1	0	-1	-2	Iš miestelio ar kaimo

19. Ar mokate kalbėti kuria nors tarme?

- 1) Moku (nors šiek tiek bent viena tarme)
- 2) Nemoku → PEREITI PRIE 22 KL.
- 3) Nemoku, bet norėčiau mokėti → PEREITI PRIE 22 KL.
- 4) Sunku pasakyti → PEREITI PRIE 22 KL.

20. Kokio etnografinio Lietuvos regiono tarme mokate kalbėti? Galimi keli atsakymai

- 1) Aukštaitijos
- 2) Žemaitijos
- 3) Dzūkijos
- 4) Suvalkijos

APIE KIEKVIENĄ MOKAMĄ TARMĘ KLAUSTI

21. Kaip dažnai kalbate tarmiškai?

- 1) Dažnai
- 2) Kartais
- 3) Retai
- 4) Nekalbu, nes neturiu su kuo ir / ar kur kalbėti
- 5) Nekalbu, nes nenoriu

DEMOGRAFINIAI KLAUSIMAI

22. Lytis:

- 1) Vyras
- 2) Moteris

23. Amžius:

24. Gimimo vieta:

- 1) Didmiestis (Vilnius, Kaunas, Klaipėda)
- 2) Miestas (30–100 tūkst. gyventojų)
- 3) Miestelis (2–30 tūkst. gyventojų)
- 4) Kaimas (mažiau nei 2 tūkst. gyventojų)

25. Dabartinė gyvenamoji vieta:

- 1) Didmiestis (Vilnius, Kaunas, Klaipėda)
- 2) Miestas (30–100 tūkst. gyventojų)
- 3) Miestelis (2–30 tūkst. gyventojų)
- 4) Kaimas (mažiau nei 2 tūkst. gyventojų)

26. Išsimokslinimas:

- 1) Pradinis, pagrindinis
- 2) Nebaigtas vidurinis, vidurinis
- 3) Spec. vidurinis / aukštesnysis
- 4) Aukštasis

27. Ar buvote išvažiavęs (-usi) iš Lietuvos dirbti, mokytis ilgiau nei metus?

- 1) Taip
- 2) Ne

2 priedas. KOKYBINIŲ INTERVIU SU MOKINIAIS IR MOKYTOJ AIS SCENARIJAI

Klausimai mokiniams

Mokykla

Informanto lytis

Amžius

Mokymosi klasė

Kur planuojate studijuoti: Lietuvoje ar užsienyje?

Jei neplanuojate studijuoti, ar planuojate emigruoti?.....

1. Gimtoji kalba

Kokia Jūsų gimtoji kalba? O kaip jūs suprantate, kas yra gimtoji kalba? Ar svarbu žmogui suvokti, kas yra jo gimtoji kalba? Ką žmogui duoda žinojimas, kas yra jo gimtoji kalba? O jums tai svarbu? Ar taip manote dėl to, kad tokia nuomonė ir jūsų tėvų, ar mokykloje taip mokotės? Ar su tėvais apie tai kalbate? O mokykloje per pamokas? Sakoma, kad gimtąją kalbą reikia gerbti, mylėti. Ką jūs apie tai manote? Kodėl taip manote?

2. Tarmės

Ar gražu, ar patinka tarmė (-ės)? Kodėl?

Ar kas nors jūsų aplinkoje vartoja tarmę? Kokio krašto tarmę? Ar jums tai patinka?

Ar mokate tarmę?

(Jeigu moka.) Kokią tarmę? O ką manytumėte, jei paklausčiau, ar ne tarmė yra jūsų gimtoji kalba? Kur ir kaip išmokote? Ar vartojate?

(Jeigu vartoja.) Su kuo bendraudamas (-a)? Ar vartoja su kitais mokiniais? Kodėl? Ar vartoja su mokytojais (per pamokas, per pertraukas)? Kodėl? Ar jums patinka jūsų tarmė? Kodėl? Ar patinka kokia kita tarmė (-ės)? Kokia (-ios)? Kodėl?

(Jeigu nevartoja.) Jeigu moka, bet nevartoja – kodėl?

Kaip atrodo, kur tinka ar netinka kalbėti tarmiškai? Ar tinka tarmiškai kalbėti viešai, pvz., per TV, reklamose ar kt.? Kodėl? Ar tarmės tinka literatūroje (proza ir poezija), dainose? Kodėl? Gal tarmės jau atgyveno? Kodėl?

Ar reikia, kad jaunimas mokėtų kalbėti tarmiškai? Kodėl?

Kaip apibūdintumėte tarmiškai kalbantį žmogų? Koks jo / jos išsilavinimas? Kur jis / ji gyvena? Kokias savybes priskirtumėte? Pasakykite penkis pirmus į galvą atėjusius žodžius.

3. Bendrinė kalba

Mokykloje mokotės bendrinės kalbos. Ar jaučiate skirtumų tarp tos kalbos, kurios mokotės, girdite mokykloje, pvz., per lietuvių kalbos pamokas, ir tos, kuria kalbate namie? Jei taip, tai kokių skirtumų galėtumėte pasakyti? Kuri kalba – namų ar bendrinė kalba – jums yra malonesnė, mielesnė? O reikalingesnė? Gražesnė? Kodėl?

Kaip manote, ar svarbu visiems Lietuvos žmonėms mokėti bendrinę kalbą? Kodėl?

Ar sunku mokytis bendrinės kalbos? Kodėl?

Ar sunku išmokyti rašybos, skrybės taisykles? Kaip manote, ar svarbu jų laikytis?

Per lietuvių kalbos pamokas mokotės, kas yra taisyklinga kalboje, o kaip nereikėtų kalbėti, rašyti. Kaip manote, ar to reikia? O gal j tai nereikia kreipti dėmesio? Ar iš viso kalba turi būti norminama, tvarkoma? Kiek reikia įsileisti į kalbą kitų kalbų žodžių? Kokius naujus žodžius reikia kurti? Ar tik lietuviškus? Kiek kalboje gali būti svetimos kilmės žodžių?

Ar jūs stengiatės vartoti taisyklingą kalbą, rašyti be klaidų? Ar visose gyvenimo srityse? Ką jūs manote apie rašybą SMS žinutėse, socialiniuose tinkluose, interneto komentaruose? O gal kai kur specialiai rašote su klaidomis, trumpiniais, be lietuviškų diakritinių ženklų?

Ar atkreipiate dėmesį į klaidas (kirčiavimo, kalbos kultūros, rašybos, skyrybos): draugų tekstuose, internetiniuose dienraščiuose, feisbuke, knygoje? Ar jas taisote, norėtumėte pataisyti, ar jos jus erzina? Ar siejate klaidas su žmogaus neraštingumu, neišsilavinimu? O gal kai kur klaidų gali būti? Kur būtent?

Ar, jūsų nuomone, yra tokių gyvenimo sferų, kur turėtų būtinai būti vartojama tik bendrinė kalba, o ne tarmės? Kokios tai situacijos? Kodėl taip manote?

Įsivaizduokime situaciją: jūs sutinkate nepažįstamą žmogų, kuris taisyklingai kalba bendrine kalba, kokios asociacijos jums galėtų kilti, koks tas žmogus yra? Pasakykite penkis pirmus į galvą atėjusius žodžius.

O koks, jūsų manymu, yra idealus kalbėtojas bendrine kalba? Ar galite įvardyti, koks žmogus jums asocijuojasi su idealiu kalbėtoju, o jei neatsimenate konkretaus žmogaus, gal susietumėte su konkrečia profesija? Ar jūs arti tokio idealo? Kodėl taip manote?

Na, turite savo nuomonę apie bendrinę kalbą, tarmes. Ar galėtumėte pasakyti, kas padarė ar daro įtaką jūsų tokiai nuomonei?

4. Daugiakalbystė

Kokias kalbas jūs mokate? Kur jas vartojate? Kokių norėtumėte išmokti ir kodėl? Kokias jaučiatės gerai mokantis (-i), o kokios yra pasyvios? Ar vienodai visas kalbas išmokstate mokykloje, nuo ko tai priklauso, ar vienodai stengiatės išmokti? Kodėl?

Ar svarbu mokėti ne vieną kalbą? Kodėl?

Ar yra tokia kalba, kurią, jūsų nuomone, šiuolaikiniam žmogui, pvz., Lietuvos gyventojui, būtina mokėti? Ar tai ta kalba, kuri yra reikalingiausia?

O apie kurią kalbą (tik ne lietuvių) jūs galite pasakyti, kad ji yra jums gražiausia? Kodėl taip pasirinkote?

Ar apie kurią nors kalbą galėtumėte pasakyti, kad ji jums yra mieliausia?

Ar galėtumėte pasakyti, kad kuri nors kalba labiau tinka, pvz., verslui, nei kitos? O mokymuisi? Norėtumėte aukštojoje mokykloje studijuoti, pvz., anglų kalbą? Kodėl? O jeigu jums būtų buvusi galimybė kelis ar visus dalykus mokykloje mokytis anglų (prancūzų ar kita) kalba, ar būtumėte pasinaudojęs tokia galimybe, kuria būtent? Kodėl?

Kokia jūsų nuomonė apie viešuosius užrašus: ar jie Lietuvoje turėtų būti išimtinai tik lietuviški? Kodėl?

Mokate ne vieną kalbą. Ar būna situacijų, kai kelias kalbas tarpusavyje kaitaliojate? Kokios tai kalbos? Kokiose situacijose tai vyksta? Kiek jūsų gyvenime yra anglų kalbos? Ar klausote dainų, žiūrite filmus, jutubą angliškai, gal skaitote knygas? Ar lietuviškai kalbėdami, rašydami įterpiate anglų kalbos žodžių, frazių iš dainų, filmų, knygų? O gal yra ne tik citatų, bet ir kitų anglišku frazių? Ką manote apie kitų anglų kalbos vartojimą? Patinka? Jungia su bendraamžiais, o galbūt erzina?

Kai girdite ne lietuvių kalbant lietuviškai, ką pagalvojate apie girdimą akcentą? Ar negimtikalbio akcentas jums svarbu? Ar galėtumėte pasakyti, kad pats užsienio kalbomis kalbate be akcento? Ar tai jums svarbu?

Kartais tenka išgirsti, kad anglų kalba kelia grėsmę lietuvių kalbai. Ką jūs apie tai manote?

Ir paskutinis klausimas: kaip apibrėžtumėte, kas yra kalba?

Klausimai mokytojams

Mokykla

Informanto lytis

Amžius

Dėstomas dalykas

Ar buvo emigravęs, kiek laiko?

1. Gimtoji kalba

Kokia Jūsų gimtoji kalba? O kaip jūs suprantate, kas yra gimtoji kalba? Ar svarbu žmogui suvokti, kas yra jo gimtoji kalba? Ką žmogui duoda žinojimas, kas yra jo gimtoji kalba? Ar mokykloje per pamokas su mokiniais svarstote tokius klausimus? Ar siejate gimtąją kalbą su tapatybe? Sakoma, kad gimtąją kalbą reikia gerbti, mylėti. Ką jūs apie tai manote? Kodėl taip manote? Kas suformavo tokią jūsų nuomonę?

2. Tarmės

Ar gražu, ar patinka tarmė (-ės)? Kodėl?

Ar kas nors jūsų aplinkoje vartoja tarmę? Kokio krašto tarmę? Ar jums tai patinka?

Ar mokate tarmę?

(Jeigu moka.) Kokią tarmę? O ką manytumėte, jei paklausčiau, ar ne tarmė yra jūsų gimtoji kalba? Kur ir kaip išmokote? Ar vartojate?

(Jeigu vartoja.) Kur, kada, su kuo bendraudamas? Ar vartojate mokykloje su kolegomis (mokykloje per pertraukas, susirinkimuose ir kt.; NE mokykloje?) Kodėl? Su mokiniais (per pamokas, pertraukas, nepamokinėje veikloje)? Kodėl? Ar jums patinka jūsų tarmė? Kodėl? Ar patinka kokia kita tarmė (-ės)? Kokia (-ios)? Kodėl?

(Jeigu nevartoja.) Jeigu moka, bet nevartoja – kodėl?

Kaip atrodo, kur tinka ar netinka kalbėti tarmiškai? Ar tinka tarmiškai kalbėti viešai, pvz., per TV, reklamose ar kt.? Kodėl? Ar tarmės tinka literatūroje (proza ir poezija), dainose? Kodėl? Gal tarmės jau atgyveno? Kodėl?

Ar reikia, kad jaunimas mokėtų kalbėti tarmiškai? Kodėl?

Kaip apibūdintumėte tarmiškai kalbantį žmogų? Koks jo / jos išsilavinimas? Kur jis / ji gyvena? Kokias savybes priskirtumėte? Pasakykite penkis pirmus į galvą atėjusius žodžius.

3. Bendrinė kalba

(Klausimai visų dalykų mokytojams)

Ar mokykloje kalbate kitaip nei namuose? Ar jaučiate skirtumus tarp savo namų kalbos ir bendrinės lietuvių kalbos? Jei taip, tai kokių skirtumų galėtumėte pasakyti? Kuri kalba – namų ar bendrinė kalba – jums yra malonesnė, mielesnė? O reikalingesnė, gražesnė? Kodėl?

Ar per pamokas stengiatės kalbėti bendrine kalba, o ne taip, kaip kalbate namuose? Kodėl?

Ar iš viso kalba turi būti norminama, tvarkoma? Kiek reikia įsileisti į kalbą kitų kalbų žodžių? Kokius naujus žodžius reikia kurti? Ar tik lietuviškus? Kiek kalboje gali būti svetimos kilmės žodžių?

Ar jūs stengiatės vartoti taisyklingą kalbą, rašyti be klaidų? Ar visose gyvenimo srityse? Ką jūs manote apie rašybą SMS žinutėse, socialiniuose tinkluose, interneto komentaruose?

Ar atkreipiate dėmesį į klaidas (kirčiavimo, kalbos kultūros, rašybos, skyrybos): internetiniuose dienraščiuose, feisbuke, knygos ir kitur? Ar jas taisote, norėtumėte pataisyti, ar jos jus erzina? Ar siejate klaidas su žmogaus neraštingumu, neišsilavinimu? O gal kai kur klaidų gali būti?

Kaip manote, ar svarbu visiems Lietuvos žmonėms mokėti bendrinę kalbą? Kodėl?

Ar, jūsų nuomone, yra tokių gyvenimo sferų, kur turėtų būtinai būti vartojama tik bendrinė kalba, o ne tarmės? Kokios tai situacijos? Kodėl taip manote?

Įsivaizduokime situaciją: jūs sutinkate nepažįstamą žmogų, kuris taisyklingai kalba bendrine kalba, kokios asociacijos jums galėtų kilti, koks tas žmogus yra? Pasakykite penkis pirmus į galvą atėjusius žodžius.

O koks, jūsų manymu, yra idealus kalbėtojas bendrine kalba? Ar galite įvardyti, koks žmogus jums asocijuojasi su idealiu kalbėtoju, o jei neatsimenate konkretaus žmogaus, gal susietumėte su konkrečia profesija? Ar jūs arti tokio idealo? Kodėl taip manote?

Na, turite savo nuomonę apie bendrinę kalbą, tarmes. Ar galėtumėte pasakyti, kas padarė ar daro įtaką tokiai jūsų nuomonei?

O, kaip manote, ar jūs pats / pati prisidedate prie mokinių nuostatų bendrinės kalbos, tarmių atžvilgiu formavimo?

(Mokytojams ne lituanistams)

Ar jūs taisote per savo pamokas mokinių klaidas (kirčiavimo, kalbos kultūros, rašybos, skyrybos)? Jei taip darote, tai kuriose situacijose taisote, o kuriose – ne? (Spręsdami uždavinį, skaitydami mokinių namų darbus?) Ar leidžiate mokiniams per pertraukas kalbėti taip, kaip jiems išeina?

(Mokytojams lituanistams)

Ar sunku mokyti bendrinės kalbos? Kodėl?

Ar sunku išmokyti mokinius rašybos, skyrybos taisyklių? Kodėl?

Per lietuvių kalbos pamokas mokote, kas yra taisyklinga kalboje, o kaip nereikėtų kalbėti, rašyti. Kaip manote, ar to reikia? O gal j tai nereikia kreipti dėmesio? Ar iš viso kalba turi būti norminama, tvarkoma?

5. Daugiakalbystė

Kokias kalbas mokate? Kur jas vartojate? Kokių norėtumėte išmokti ir kodėl? Kokias jaučiatės gerai mokantis (-i), o kokios yra pasyvios, primirštos? Kodėl?

Ar svarbu mokėti ne vieną kalbą? Kodėl?

Ar yra tokia kalba, kurią, jūsų nuomone, šiuolaikiniam žmogui, pvz., Lietuvos gyventojui, būtina mokėti? Ar tai ta kalba, kuri yra reikalingiausia?

O apie kurią kalbą (tik ne lietuvių) jūs galite pasakyti, kad ji yra jums gražiausia? Kodėl taip pasirinkote?

Ar apie kurią nors kalbą galėtumėte pasakyti, kad ji jums yra mieliausia?

Ar galėtumėte pasakyti, kad kuri nors kalba labiau tinka, pvz., verslui, nei kitos? O mokymuisi? O jei studijos Lietuvoje vyktų ne lietuvių, o, pvz., anglų kalba? Kaip jūs vertintumėte? Ką manytumėte, jei jūsų mokykla būtų dvikalbė, t. y. kai kurie dalykai (pvz., matematika ar geografija) vyktų kita kalba (pvz., anglų, prancūzų)? O gal vienakalbė (anglų)? Ar leistumėte j tokią mokyklą savo vaikus? Kodėl?

Kokia jūsų nuomonė apie viešuosius užrašus: ar jie Lietuvoje turėtų būti išimtinai tik lietuviški? Kodėl?

Kai girdite ne lietuvių kalbant lietuviškai, ką pagalvojate apie girdimą akcentą? Ar negimtakalbio akcentas jums svarbu?

Mokate ne vieną kalbą. Ar būna situacijų, kai kelias kalbas tarpusavyje kaitaliojate? Kokios tai kalbos? Kokiose situacijose tai vyksta? Kiek jūsų gyvenime yra kitų kalbų (anglų, rusų ir pan.)? Ar klausote dainų, žiūrite filmus, jutubą kitomis kalbomis, gal skaitote knygas? Ar lietuviškai kalbėdami, rašydami įterpiate kitų kalbų žodžių, frazių iš dainų, filmų, knygų? O gal yra ne tik citatų, bet ir tiesiog pokalbių atkarpų? Ir ką apie tai pasakytumėte? Gerai tai ar ne?

Kartais tenka išgirsti, kad anglų kalba kelia grėsmę lietuvių kalbai. Ką jūs apie tai manote? Ką manote apie mokinių, savo vaikų anglų kalbos vartojimą?

Ir paskutinis klausimas: kaip apibrėžtumėte, kas yra kalba?

3 priedas. KOKYBINIŲ INTERVIU SU VAIKUS AUGINANČIAIS TĖVAIS SCENARIJAI

Klausimai vienataučių ir emigracijos patirties neturinčių šeimų tėvams

Informanto lytis
Amžius
Išsilavinimas
Profesija
Gyvenamoji vieta
Kilmės vieta
Partnerio (-ės) kilmės vieta
Vaikų skaičius šeimoje
Vaikų lytis
Vaikų amžius

1. Apie informantą (-ę) ir bendrieji klausimai dėl daugiakalbystės

Kokia yra jūsų gimtoji kalba (-os)?

Ar mokate tarmę? Gal tarmė yra jūsų pirmoji išmokta, taigi – gimtoji kalba? Ar ją vartojate? Kur, su kuo, kaip dažnai? Ar kalbate tarmiškai namie? Su vaikais? Kodėl?

Ar šeimoje vartojama tarmė (-ės)? Kodėl? Jei taip, kas su kuo kalba šeimoje tarmiškai? Jūs su partneriu (-e)? Partneris su jumis? Jūs tarpusavyje su partneriu (-e)? Jūs su vaikais? Partneris (-ė) su vaikais? Vaikai su jumis? Vaikai tarpusavyje?

Kokių kitų kalbų, be gimtosios, mokate? Bent šiek tiek suprantate?

Kur ir kaip jų išmokote? Kur, su kuo, kaip dažnai jas vartojate?

Kokias jaučiatės gerai mokantis (-i), aktyviai vartojate, o kokios yra pasyvios? Kodėl?

Kokių mokotės ar norėtumėte išmokti? Kodėl?

Ar reikia kitų kalbų jūsų darbe? Kaip dažnai? Ką su jomis veikiate: kalbate rašote, skaitote, ieškote informacijos internete ir t. t.? Su kuo jas vartojate?

Ar būna situacijų, kai kelias kalbas kaitaliojate (tame pačiame sakinyje ar pokalbyje)? Kokios tai kalbos? Kokiose situacijose tai vyksta? Ką manote apie kalbų kaitaliojimą apskritai? Kaip jį reaguojate?

Ar jūsų gyvenime yra anglų kalba? Kiek jos? Ar klausote dainų, tinklalaidžių, žiūrite filmus, jutubą angliškai, gal skaitote knygas, naršote internete, rašote socialiniuose tinkluose? Ar lietuviškai kalbėdami, rašydami įterpiate anglų kalbos žodžių, frazių iš dainų, filmų, knygų? O gal yra ne tik citatos, bet ir kitos angliškos frazės? Ką manote apie kitų anglų kalbos vartojimą?

Ar jūsų gyvenime yra rusų kalba? Kiek jos? Ar klausote dainų, tinklalaidžių, žiūrite filmus, jutubą rusiškai, gal skaitote knygas, naršote internete, rašote socialiniuose tinkluose? Ar lietuviškai kalbėdami, rašydami įterpiate rusų kalbos žodžių, frazių iš dainų, filmų, knygų? O gal yra ne tik citatos, bet ir kitos rusiškos frazės? Ką manote apie kitų rusų kalbos vartojimą?

Ar svarbu gyvenime mokėti daugiau nei vieną kalbą? Kodėl?

Ar yra tokia kalba, kurią, jūsų nuomone, šiuolaikiniam žmogui būtina mokėti? O konkrečiai Lietuvos gyventojui? Gal gyvenant Lietuvoje visai pakanka mokėti tik vieną – lietuvių kalbą? Kodėl?

Ar galėtumėte pasakyti, kad kuri nors kalba Lietuvoje labiau nei kitos tinka, pvz., verslui? O mokyklai, aukštajam mokslui?

Jeigu jums būtų buvusi galimybė kelis ar visus dalykus mokykloje mokytis anglų (prancūzų, vokiečių ar kt.) kalba, ar būtumėte pasinaudojęs tokia galimybe? Kuria kalba būtumėt norėję mokytis? Kodėl?

Kai girdite ne lietuvių kalbant lietuviškai, ką galvojate apie jo daromas klaidas? Jei tai užsienietis? O jei Lietuvos lenkas ar rusas? Ar negimtakalbio daromos klaidos jums svarbu? Kaip jį jas reaguojate?

Kai girdite ne lietuvių kalbant lietuviškai, ką galvojate apie girdimą akcentą? Jei tai užsienietis? O jei Lietuvos lenkas ar rusas? Ar negimtakalbio akcentas jums svarbu? Kaip jį reaguojate? Ar galėtumėte pasakyti, kad pats užsienio kalbomis kalbate be akcento? Ar tai jums svarbu?

Ar Lietuva yra daugiakalbė šalis? Kaip Lietuvoje sugyvena skirtingos kalbos ir tautybės? Ar lenkų ir rusų kalbos jų kalbėtojams trukdo, ar padeda būti visaverčiais ir lygiateisiais Lietuvos piliečiais? Ar etnin-

iams lietuviams yra privalumas mokėti rusų kalbą? O lenkų? Anglų? Ar būtų gerai, jei Lietuvoje visi kalbėtų tik lietuviškai?

Kokia jūsų nuomonė apie viešuosius užrašus: ar jie Lietuvoje turėtų būti tik lietuvių, ar gali būti ir kitomis kalbomis? Kokie? Kokiomis?

Kartais tenka išgirsti, kad anglų kalba kelia grėsmę lietuvių kalbai. Ką jūs apie tai manote?

2. Apie šeimą, vaikus

Ar jūsų vaikai moka tarmiškai? Ar tarmę vartoja, ar kalba ja? Su jumis, tėvais? Tarpusavyje? Su seneliais, kitais vyresniais giminaičiais? Pusbroliais, pusseserėmis, kitais vaikais? Ar jie noriai kalba tarmiškai? Gal prašote, raginate juos kalbėti tarmiškai?

Ar siekiate perduoti savo tarmę vaikams? Ar norėtumėte, kad jie mokėtų tarmiškai, ar tai jums svarbu? Ar apskritai reikia skatinti, kad jaunimas mokėtų tarmiškai? Kodėl?

Kokios pirmos užsienio kalbos mokykloje mokosi / mokysis jūsų vaikai? Kokios antrosios užsienio kalbos jiems norėjote / norėtumėte, siūlėte / siūlytumėte rinktis? Jeigu būtumėte galėję / galėtumėte laisvai spręsti ir rinktis?

Apskritai, jei būtų galimybė rinktis, ar savo vaikus būtumėte linkę leisti į mokyklą, kurioje mokoma viena kalba (kokia?), ar į mokyklą, kurioje mokoma dviem kalbomis? Pavyzdžiui, vieni dalykai būtų mokomi viena, kiti – kita kalba? Kokiomis dviem kalbomis turėtų būti mokoma mokykloje, į kurią norėtumėte leisti savo vaikus? Kodėl? Kaip manote, kokios kalbos (-ų) ateityje reikės jūsų vaikams? Ar norėtumėte, kad aukštojoje mokykloje jūsų vaikai studijuotų, pvz., anglų kalbą? Kodėl?

Kaip, jūsų supratimu, vaikus veikia ankstyvas kelių kalbų mokymas(is)? Dviejų? Daugiau nei dviejų? Dvikalbėje šeimoje nuo mažumės? O mokykloje? Ar Lietuvos tautinių mažumų vaikai turi turėti galimybę lankyti bendrojo lavinimo mokyklas savo kalbomis? Kodėl?

Ką manote apie savo vaikų anglų kalbos mokėjimą, jos vartojimo įpročius? Ar jie vartoja anglų kalbą kasdienybėje? Ką jie veikia anglų kalba? Žiūri filmus, naršo internete, žaidžia žaidimus ir pan.? Ar jiems tenka su kuo nors bendrauti, kalbėtis ar susirašinėti angliškai? Ar galite pasakyti, kad angliškai jie kalba be akcento? Ar apskritai esate patenkinti jų anglų kalbos mokėjimu?

Ar darote ką nors papildomai, kad lavintumėte vaikų mokamas kalbas?

Gal jūsų vaikai yra pramokę kitų kalbų, kurių nesimoko mokykloje? Iš kur? Kaip?

Klausimai mišrios etninės sudėties ir / arba reemigravusių šeimų tėvams

Informanto lytis
Amžius
Profesija
Išsilavinimas
Gyvenamoji vieta
Kilmės vieta
Etninė šeimos sudėtis
Partnerio (-ės) kilmė
Vaikų skaičius šeimoje
Vaikų lytis
Vaikų amžius
Kur vaikai gimę
Ar vaikai yra gyvenę, mokęsi ne Lietuvoje
Jei taip, kelių metų atvyko į Lietuvą
Trumpa (re)emigracijos istorija (išvykimo, grįžimo priežastys, kur ir kiek laiko gyventa, kada grįžta)

1. Apie šeimą, vaikus

Kokia yra jūsų gimtoji kalba (-os)? Tarmė? Jūsų partnerio? Jūsų vaiko (-ų)? Kokia yra jūsų šeimos kalba (-os)?

Ar šeimoje vartojama (tik) lietuvių kalba? Kodėl? Kada, kas, su kuo šeimoje kalba lietuviškai? Jūs su partneriu (-e)? Partneris (-ė) su jumis? Judu tarpusavyje su partneriu (-e)? Jūs su vaikais? Partneris (-ė) su vaikais? Vaikai su jumis? Vaikai šeimoje tarpusavyje? Vaikai su seneliais, kitais vyresniais giminaičiais? Vaikai su pusseserėmis, pusbroliais? Kitais vaikais?

Kaip dažnai vartojama lietuvių kalba? Are esate patenkintas (-a) savo vaikų lietuvių kalbos mokėjimu? Ar jis skiriasi nuo kitų bendraamžių lietuvių? Ar jums svarbu, kad vaikai gerai mokėtų lietuviškai? Ar taisote savo vaikų lietuvių kalbos klaidas? Ar darote ką nors papildomai dėl vaikų lietuvių kalbos?

Ar / kiek jūsų partneris (-ė) mokosi / moka lietuviškai? Ar esate patenkintas (-a) jo / jos kalbos mokėjimu? Kokia kalba jis / ji kalba su vaikais? O jie su juo?

Ar šeimoje vartojama ir kitų kalbų? Kodėl? Jei taip, kas su kuo šeimoje kalba kita kalba (-omis)? Jūs su partneriu (-e)? Partneris (-ė) su jumis? Judu tarpusavyje su partneriu (-e)? Jūs su vaikais? Partneris (-ė) su vaikais? Vaikai su jumis? Vaikai šeimoje tarpusavyje? Vaikai su seneliais, kitais vyresniais giminaičiais? Vaikai su pusseserėmis, pusbroliais? Kitais vaikais?

Kaip dažnai vartojama ta kita kalba (-os)? Are esate patenkinti vaikų kitos kalbos (-ų) mokėjimu? Ar taisote jų daromas kitos kalbos klaidas? Jūs? Jūsų partneris (-ė)?

Ar būna, kad bendraudami šeimoje kaitaliojate kalbas (tame pačiame pokalbyje, sakinyje)? Kaip dažnai, kokiomis aplinkybėmis? Ar manote, kad tai vengtina, stengiatės to nedaryti, ar žiūrite į tai kaip į natūralų, normalų reiškinį?

Ar siekiate šeimoje perduoti kitą (-as) kalbą (-as) savo vaikams, kad jie jas mokėtų jau nuo mažens? Ar tai jums svarbu? Kodėl? Ar esate patenkinti savo vaikų kitos (-ų) kalbos (-ų) mokėjimu? Ar darote ką nors papildomai dėl jo?

Kurią kalbą jūsų vaikai moka geriausiai? Ar galite pasakyti, kad viena kuri kalba yra stipresnė už kitą (-as)? Ar visos mokamos maždaug vienodu lygiu?

Kurią kalbą jūsų vaikai vartoja dažniausiai, daugiausiai? Su kuo, kada? Ką veikia ta kalba (-omis)? Žiūri filmus, filmus, žaidžia kompiuterinius žaidimus, naršo internete, bendrauja socialiniuose tinkluose...?

Kokiomis kalbomis jūsų vaikai bendrauja žaisdami su kitais vaikais? Pusseserėmis, pusbroliais?

Kokiomis kalbomis jūsų vaikai bendrauja su seneliais, kitais giminaičiais?

Ką jūsų vaikai patys kalba apie savo dvikalbystę, kalbų mokėjimą? Kaip jie jaučiasi būdami dvikalbiai?

Kaip apie jūsų vaikų lietuvių kalbą ir dvikalbystę atsiliepia mokytojai? Klasės draugai? Aplinkiniai?

Ar jaučiate aplinkos palaikymą savo vaikų dvikalbyste?

Ar jūsų vaikai gauna pakankamai pagalbos mokykloje (jei jos reikia) su lietuvių kalba? Ar samdote vaikams lietuvių kalbos korepetitorius? Ar jūsų vaikų lietuvių kalbos mokėjimas yra panašus į kitų bendraamžių?

Ar stengiatės palaikyti, lavinti kitą (-as) savo vaikų kalbą (-as)? Kaip, kokiais būdais?

Ar jūsų vaikai lietuviškai kalba su akcentu? O kita (-omis) kalba (-omis)? Jei taip, ar tai jums yra problema? Kaip į tai reaguoja aplinkiniai?

Kaip įsivaizduojate tolesnį savo vaikų ateitį (kalbų atžvilgiu)? Ar matote juos Lietuvoje?

Kaip apskritai jaučiatės Lietuvoje jūs, jūsų partneris (-ė), jūsų vaikai? Ar jie (jau) pakankamai integruoti vietos bendruomenėje, Lietuvos visuomenėje? Kokios tolesnės to perspektyvos? Ar planuojate likti gyventi Lietuvoje? Kodėl?

Ar dvikalbystė jums yra natūrali ir lengva šeimoje, ar kelia sunkumų?

Kokių dvikalbystės privalumų, trūkumų išvelgiate?

Ar šeimoje vartojama tarmė (-ės)? Kodėl? Jei taip, kas su kuo kalba šeimoje tarmiškai? Jūs su partneriu (-e)? Partneris (-ė) su jumis? Jūs tarpusavyje su partneriu (-e)? Jūs su vaikais? Partneris (-ė) su vaikais? Vaikai su jumis? Vaikai tarpusavyje? Ar siekiate perduoti tarmę vaikams? Ar norėtumėte, kad jie mokėtų tarmiškai, ar tai jums svarbu? Ar apskritai reikia, kad jaunimas mokėtų tarmiškai? Kodėl?

2. Apie informantą (-ę) ir bendrieji klausimai dėl daugiakalbystės

Kokių kitų kalbų, be gimtosios, mokate? Bent šiek tiek suprantate?

Kur ir kaip jų išmokote? Kur, su kuo, kaip dažnai jas vartojate?

Kokias jaučiatės gerai mokantis (-i), aktyviai vartojate, o kokios yra pasyvios? Kodėl?

Kokių mokotės ar norėtumėte išmokti? Kodėl?

Ar reikia kitų kalbų jūsų darbe? Kaip dažnai? Ką su jomis veikiate: kalbate rašote, skaitote, ieškote informacijos internete ir t. t.? Su kuo jas vartojate?

Ar būna situacijų, kai kelias kalbas kaitaliojate (tame pačiame sakinyje ar pokalbyje)? Kokios tai kalbos? Kokiose situacijose tai vyksta? Ką manote apie kalbų kaitaliojimą apskritai? Kaip į jį reaguojate?

Ar jūsų gyvenime yra anglų kalba? Kiek jos? Ar klausote dainų, tinklalaidžių, žiūrite filmus, jutubą angliškai, gal skaitote knygas, naršote internete, rašote socialiniuose tinkluose? Ar lietuviškai kalbėdami, rašydami įterpiate anglų kalbos žodžių, frazių iš dainų, filmų, knygų? O gal yra ne tik citatos, bet ir kitos angliškos frazės? Ką manote apie kitų anglų kalbos vartojimą?

Ar jūsų gyvenime yra rusų kalba? Kiek jos? Ar klausote dainų, tinklalaidžių, žiūrite filmus, jutubą rusiškai, gal skaitote knygas, naršote internete, rašote socialiniuose tinkluose? Ar lietuviškai kalbėdami, rašydami įterpiate rusų kalbos žodžių, frazių iš dainų, filmų, knygų? O gal yra ne tik citatos, bet ir kitos rusiškos frazės? Ką manote apie kitų rusų kalbos vartojimą?

Ar svarbu gyvenime mokėti daugiau nei vieną kalbą? Kodėl?

Ar yra tokia kalba, kurią, jūsų nuomone, šiuolaikiniam žmogui būtina mokėti? O konkrečiai Lietuvos gyventojui? Gal gyvenant Lietuvoje visai pakanka mokėti tik vieną – lietuvių kalbą? Kodėl?

Ar galėtumėte pasakyti, kad kuri nors kalba Lietuvoje labiau nei kitos tinka, pvz., verslui? O mokyklai, aukštajam mokslui?

Jeigu jums būtų buvusi galimybė kelis ar visus dalykus mokykloje mokytis anglų (prancūzų, vokiečių ar kt.) kalba, ar būtumėte pasinaudoję tokia galimybe? Kuria kalba būtumėt norėję mokytis? Kodėl?

Kai girdite ne lietuvių kalbant lietuviškai, ką galvojate apie jo daromas klaidas? Jei tai užsienietis? O jei Lietuvos lenkas ar rusas? Ar negimtakalbio daromos klaidos jums svarbu? Kaip į jas reaguojate?

Kai girdite ne lietuvių kalbant lietuviškai, ką galvojate apie girdimą akcentą? Jei tai užsienietis? O jei Lietuvos lenkas ar rusas? Ar negimtakalbio akcentas jums svarbu? Kaip į jį reaguojate? Ar galėtumėte pasakyti, kad pats užsienio kalbomis kalbate be akcento? Ar tai jums svarbu?

Ar Lietuva yra daugiakalbė šalis? Kaip Lietuvoje sugyvena skirtingos kalbos ir tautybės? Ar lenkų ir rusų kalbos jų kalbėtojams trukdo, ar padeda būti visaverčiais ir lygiateisiais Lietuvos piliečiais? Ar etniniam lietuviams yra privalumas mokėti rusų kalbą? O lenkų? Anglų? Ar būtų gerai, jei Lietuvoje visi kalbėtų tik lietuviškai?

Kokia jūsų nuomonė apie viešuosius užrašus: ar jie Lietuvoje turėtų būti tik lietuvių, ar gali būti ir kitomis kalbomis? Kokie? Kokiomis?

Kartais tenka išgirsti, kad anglų kalba kelia grėsmę lietuvių kalbai. Ką jūs apie tai manote?

4 priedas. INFORMACIJA APIE KOKYBINIUS INTERVIU

Mokinių interviu

Nr.	Lytis	Amžius	Gyvenamoji vieta	Interviu atlikimo būdas	Įrašo trukmė
1.	Mot.	16 m.	Gelgaudiškis	Gyvai	30:15
2.	Mot.	16 m.	Gelgaudiškis	Gyvai	26:59
3.	Vyr.	16 m.	Gelgaudiškis	Gyvai	26:44
4.	Mot.	17 m.	Gelgaudiškis	Gyvai	10:49
5.	Mot.	17 m.	Gelgaudiškis	Gyvai	20:29
6.	Mot.	17 m.	Gelgaudiškis	Gyvai	31:22
7.	Mot.	17 m.	Gelgaudiškis	Gyvai	14:31
8.	Mot.	18 m.	Gelgaudiškis	Gyvai	18:46
9.	Mot.	18 m.	Gelgaudiškis	Gyvai	27:59
10.	Mot.	18 m.	Gelgaudiškis	Gyvai	19:42
11.	Mot.	18 m.	Gelgaudiškis	Gyvai	19:22
12.	Mot.	18 m.	Gelgaudiškis	Gyvai	19:21
13.	Mot.	18 m.	Gelgaudiškis	Gyvai	18:46
14.	Mot.	15 m.	Marijampolė	Gyvai	58:28
15.	Vyr.	17 m.	Marijampolė	Gyvai	42:05
16.	Mot.	16 m.	Alytus	Nuotoliu	51:43
17.	Mot.	16 m.	Alytus	Nuotoliu	40:20
18.	Mot.	17 m.	Alytus	Gyvai	28:21
19.	Mot.	17 m.	Alytus	Gyvai	11:59
20.	Mot.	17 m.	Alytus	Gyvai	15:51
21.	Mot.	17 m.	Alytus	Gyvai	09:16
22.	Mot.	17 m.	Alytus	Gyvai	15:02
23.	Mot.	17 m.	Alytus	Gyvai	9:25
24.	Vyr.	17 m.	Alytus	Gyvai	13:49
25.	Vyr.	17 m.	Alytus	Gyvai	13:05
26.	Mot.	17 m.	Alytus	Gyvai	21:40
27.	Vyr.	17 m.	Alytus	Gyvai	17:47
28.	Mot.	18 m.	Alytus	Gyvai	15:27
29.	Mot.	18 m.	Alytus	Nuotoliu	28:03
30.	Vyr.	18 m.	Alytus	Gyvai	14:12
31.	Vyr.	18 m.	Alytus	Gyvai	17:54
32.	Mot.	18 m.	Alytus	Gyvai	18:37
33.	Vyr.	18 m.	Alytus	Gyvai	14:13

Nr.	Lytis	Amžius	Gyvenamoji vieta	Interviu atlikimo būdas	Įrašo trukmė
34.	Vyr.	18 m.	Alytus	Gyvai	22:06
35.	Mot.	18 m.	Alytus	Gyvai	53:44
36.	Vyr.	19 m.	Alytus	Gyvai	17:51
37.	Mot.	18 m.	Varėna	Nuotoliu	1:00:38
38.	Mot.	16 m.	Utena	Nuotoliu	25:27
39.	Mot.	17 m.	Utena	Nuotoliu	32:36
40.	Vyr.	17 m.	Utena	Nuotoliu	38:00
41.	Mot.	17 m.	Utena	Nuotoliu	24:56
42.	Mot.	18 m.	Utena	Nuotoliu	32:09
43.	Mot.	18 m.	Utena	Nuotoliu	36:19
44.	Mot.	18 m.	Utena	Nuotoliu	26:58
45.	Vyr.	18 m.	Utena	Nuotoliu	25:35
46.	Mot.	18 m.	Utena	Nuotoliu	32:45
47.	Mot.	18 m.	Utena	Nuotoliu	40:25
48.	Mot.	18 m.	Utena	Nuotoliu	19:27
49.	Mot.	19 m.	Utena	Nuotoliu	45:00
50.	Mot.	19 m.	Utena	Nuotoliu	27:06
51.	Mot.	19 m.	Utena	Nuotoliu	29:18
52.	Vyr.	16 m.	Pasvalys	Gyvai	44:01
53.	Mot.	16 m.	Pasvalys	Gyvai	17:42
54.	Mot.	17 m.	Pasvalys	Gyvai	44:27
55.	Mot.	17 m.	Pasvalys	Gyvai	27:05
56.	Vyr.	17 m.	Pasvalys	Gyvai	32:00
57.	Mot.	17 m.	Pasvalys	Gyvai	48:11
58.	Vyr.	17 m.	Pasvalys	Gyvai	19:55
59.	Mot.	17 m.	Pasvalys	Gyvai	38:18
60.	Vyr.	18 m.	Pasvalys	Gyvai	42:50
61.	Mot.	19 m.	Pasvalys	Gyvai	29:15
62.	Vyr.	18 m.	Skuodas	Nuotoliu	33:26
63.	Mot.	18 m.	Skuodas	Nuotoliu	20:26
64.	Mot.	18 m.	Skuodas	Gyvai	18:02
65.	Vyr.	16 m.	Telšiai	Nuotoliu	29:42
66.	Mot.	17 m.	Telšiai	Nuotoliu	37:42
67.	Mot.	17 m.	Telšiai	Nuotoliu	28:00
68.	Mot.	17 m.	Telšiai	Nuotoliu	24:17
69.	Mot.	18 m.	Telšiai	Gyvai	42:36

Mokytojų interviu

Nr.	Lytis	Amžius	Gyvenamoji vieta	Interviu atlikimo būdas	Jrašo trukmė
70.	Vyr.	30	Gelgaudiškis	Gyvai	18:23
71.	Vyr.	48	Gelgaudiškis	Gyvai	9:42
72.	Mot.	57	Gelgaudiškis	Gyvai	37:39
73.	Mot.	60	Gelgaudiškis	Gyvai	30:15
74.	Mot.	61	Gelgaudiškis	Gyvai	30:00
75.	Mot.	61	Gelgaudiškis	Gyvai	9:01
76.	Mot.	64	Gelgaudiškis	Gyvai	28:53
77.	Mot.	37	Marijampolė	Gyvai	38:24
78.	Mot.	43	Marijampolė	Gyvai	1:08:22
79.	Mot.	46	Marijampolė	Gyvai	53:32
80.	Mot.	48	Marijampolė	Gyvai	41:37
81.	Mot.	53	Marijampolė	Gyvai	38:55
82.	Mot.	79	Šakiai	Gyvai	40:19
83.	Mot.	41	Varėna	Gyvai	1:02:53
84.	Mot.	66	Varėna	Nuotoliu	38:27
85.	Mot.	41	Alytus	Gyvai	45:58
86.	Mot.	50	Alytus	Nuotoliu	53:01
87.	Mot.	52	Alytus	Nuotoliu	22:05
88.	Mot.	52	Alytus	Gyvai	9:56
89.	Mot.	56	Alytus	Gyvai	22:45
90.	Mot.	58	Alytus	Gyvai	53:56
91.	Vyr.	65	Alytus	Gyvai	38:32
92.	Vyr.	68	Alytus	Gyvai	54:43
93.	Mot.	31	Pasvalys	Gyvai	45:51
94.	Mot.	34	Pasvalys	Gyvai	52:55
95.	Mot.	40	Pasvalys	Gyvai	21:43
96.	Mot.	40	Pasvalys	Gyvai	25:01
97.	Mot.	40	Pasvalys	Gyvai	35:23
98.	Mot.	42	Pasvalys	Gyvai	41:42
99.	Mot.	43	Pasvalys	Gyvai	31:18
100.	Mot.	44	Pasvalys	Gyvai	47:36
101.	Mot.	46	Pasvalys	Gyvai	41:13
102.	Mot.	48	Pasvalys	Gyvai	52:57
103.	Mot.	52	Pasvalys	Gyvai	38:22
104.	Mot.	53	Pasvalys	Gyvai	33:02

Nr.	Lytis	Amžius	Gyvenamoji vieta	Interviu atlikimo būdas	Įrašo trukmė
105.	Mot.	54	Pasvalys	Gyvai	15:36
106.	Mot.	55	Pasvalys	Gyvai	52:11
107.	Mot.	55	Pasvalys	Gyvai	29:56
108.	Mot.	55	Pasvalys	Gyvai	24:45
109.	Mot.	56	Pasvalys	Gyvai	26:05
110.	Mot.	56	Pasvalys	Gyvai	41:46
111.	Mot.	59	Pasvalys	Gyvai	38:21
112.	Mot.	60	Pasvalys	Gyvai	15:53
113.	Mot.	61	Pasvalys	Gyvai	19:37
114.	Mot.	63	Pasvalys	Gyvai	27:41
115.	Vyr.	64	Pasvalys	Gyvai	27:26
116.	Mot.	65	Pasvalys	Gyvai	18:30
117.	Mot.	46	Telšiai	Gyvai	36:51
118.	Mot.	47	Telšiai	Gyvai	30:36
119.	Mot.	48	Telšiai	Gyvai	49:14
120.	Mot.	48	Telšiai	Gyvai	1:09:47
121.	Mot.	49	Telšiai	Gyvai	58:12
122.	Mot.	50	Telšiai	Gyvai	41:14
123.	Mot.	57	Telšiai	Gyvai	55:36
124.	Mot.	58	Telšiai	Gyvai	1:04:01
125.	Mot.	59	Telšiai	Gyvai	50:29
126.	Mot.	39	Skuodas	Gyvai	40:03
127.	Mot.	59	Skuodas	Gyvai	49:36
128.	Mot.	61	Skuodas	Gyvai	48:39
129.	Mot.	62	Skuodas	Gyvai	40:01
130.	Mot.	62	Skuodas	Gyvai	1:26:37

Nepilnamečių vaikų turinčių tėvų interviu

Nr.	Lytis	Amžius	Gyvenamoji vieta	Interviu atlikimo būdas	Įrašo trukmė
131.	Mot.	46	Gelgaudiškis	Gyvai	29:53
132.	Mot.	31	Marijampolė	Gyvai	29:14
133.	Mot.	35	Marijampolė	Gyvai	58:00
134.	Vyr.	37	Marijampolė	Gyvai	55:34
135.	Vyr.	39	Marijampolė	Gyvai	47:19
136.	Vyr.	40	Marijampolė	Gyvai	24:49
137.	Mot.	45	Marijampolė	Gyvai	49:20

138.	Vyr.	51	Marijampolė	Nuotoliu	50:30
139.	Mot.	27	Šakiai	Gyvai	1:10:01
140.	Mot.	28	Šakiai	Nuotoliu	41:00
141.	Mot.	33	Šakiai	Gyvai	29:14
142.	Mot.	36	Šakiai, Vilnius	Nuotoliu	1:10:05
143.	Mot.	38	Šakiai	Nuotoliu	1:03:35
144.	Vyr.	38	Šakiai	Nuotoliu	1:03:20
145.	Mot.	39	Šakiai	Nuotoliu	56:30
146.	Mot.	40	Šakiai	Gyvai	1:25
147.	Mot.	45	Šakiai	Gyvai	1:08:52
148.	Vyr.	44	Varėna	Nuotoliu	39:59
149.	Mot.	40	Marcinkonys	Gyvai	1:34:24
150.	Mot.	28	Alytus	Gyvai	20:10
151.	Mot.	28	Alytus	Gyvai	50:33
152.	Mot.	29	Alytus	Nuotoliu	35:04
153.	Mot.	35	Alytus	Nuotoliu	38:40
154.	Mot.	40	Alytus	Nuotoliu	45:50
155.	Mot.	40	Alytus	Gyvai	39:54
156.	Mot.	41	Alytus	Nuotoliu	54:21
157.	Mot.	42	Alytus	Gyvai	41:13
158.	Vyr.	42	Alytus	Gyvai	36:59
159.	Mot.	56	Alytus	Nuotoliu	31:14
160.	Mot.	59	Alytus	Gyvai	1:01:54
161.	Mot.	41	Utena	Nuotoliu	1:00
162.	Mot.	42	Utena	Nuotoliu	1:00
163.	Mot.	39	Pasvalys	Gyvai	14:35
164.	Mot.	41	Pasvalys	Gyvai	28:32
165.	Mot.	41	Pasvalys	Gyvai	23:56
166.	Mot.	42	Pasvalys	Gyvai	49:28
167.	Mot.	46	Pasvalys	Gyvai	1:02:17
168.	Vyr.	47	Pasvalys	Gyvai	31:29
169.	Mot.	49	Pasvalys	Gyvai	26:00
170.	Vyr.	56	Pasvalys	Gyvai	01:13:00
171.	Mot.	56	Pasvalys	Gyvai	15:17
172.	Mot.	33	Telšiai	Gyvai	48:04
173.	Mot.	34	Telšiai	Gyvai	48:59
174.	Vyr.	35	Telšiai	Gyvai	1:11:11

SOCIOLINGVISTINĖ LIETUVOS PANORAMA

Nr.	Lytis	Amžius	Gyvenamoji vieta	Interviu atlikimo būdas	Įrašo trukmė
175.	Vyr.	37	Telšiai	Gyvai	48:39
176.	Mot.	38	Telšiai	Gyvai	1:07:51
177.	Mot.	38	Telšiai	Gyvai	50:43
178.	Vyr.	45	Telšiai	Gyvai	32:25
179.	Mot.	46	Telšiai	Gyvai	1:00:03
180.	Mot.	48	Telšiai	Gyvai	58:00
181.	Mot.	49	Telšiai	Gyvai	44:56
182.	Mot.	43	Telšiai	Gyvai	49:35
183.	Mot.	53	Telšiai	Gyvai	35:47
184.	Mot.	48	Skuodas	Gyvai	1:23:47

Apie autorees

Dr. MEILUTĖ RAMONIENĖ – Vilniaus universiteto Lituaništinųjų studijų katedros profesorė, Taikomosios kalbotyros instituto direktorė. Dirbo Helsinkio universitete, skaitė paskaitas Tartu, Helsinkio, Ciuricho, Bazelio, Sietlo Vašingtono, Parmos, Poznanės universitetuose, pranešimus daugelyje tarptautinių konferencijų, stažavosi Oslo, Krokuvos, Tartu, Bazelio universitetuose. Mokslinių interesų sritys: taikomoji kalbotyra, sociolingvistika, lietuvių kalbos kaip svetimosios mokymas, lietuvių onomastika. Ji yra kelių lietuvių kalbos kaip svetimosios vadovėlių, kitų lietuvių kalbos kaip svetimosios mokomųjų knygų, išleistų Lietuvoje ir užsienyje, daugelio mokslinių straipsnių, knygų skyrių, publikuotų įvairiose šalyse, autorė ir bendraautorė, kelių kolektyvinių monografijų „Miestai ir kalbos“ (2010), „Miestai ir kalbos II. Sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis“ (2013), „Emigrantai: kalba ir tapatybė“ (2015), „Emigrantai: kalba ir tapatybė II“ (2019) mokslinė redaktorė, tarptautinių, Lietuvos mokslinių bei švietimo projektų vadovė ir dalyvė, mokslo žurnalo „Taikomoji kalbotyra“ vyr. redaktorė, 2006 metų Lietuvos mokslo premijos laureatė.

Dr. LORETA VILKIENĖ – Vilniaus universiteto Lituaništinųjų studijų katedros profesorė. Mokslinių interesų sritys: taikomoji kalbotyra, sociolingvistika, konkrečiau – kalbos ir tapatybės sankirtos, kalbinės nuostatos, kalbos įsisavinimas, lietuvių kalbos kaip svetimosios mokymas ir testavimas. Ji yra mokslinių ir metodinių straipsnių autorė, kolektyvinių monografijų „Miestai ir kalbos“ (2010), „Miestai ir kalbos II. Sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis“ (2013), „Emigrantai: kalba ir tapatybė“ (2015), „Emigrantai: kalba ir tapatybė II“ (2019) ir mokslo studijos „Lietuvių kalba Vilniaus lietuviškose, lenkiškose ir rusiškose gimnazijose: mokėjimo kokybė, kalbinės nuostatos ir motyvacija“ (2019) bendraautorė, taip pat lietuvių kalbos kaip svetimosios mokomųjų priemonių autorė ir bendraautorė, tarp jų ir „Lithuanian: A Comprehensive Grammar“ (Routledge 2020), tarptautinių ir Lietuvos mokslo ir švietimo projektų dalyvė. 2006 metų Lietuvos mokslo premijos laureatė.

Dr. EGLĖ GUDAVIČIENĖ – Vilniaus universiteto Lituaništinų studijų katedros asistentė. Mokslinių interesų sritys: lingvistinė pragmatika, semantika, sociolingvistika, diskurso analizė, lietuvių kalbos kaip svetimšios mokymas, mokslo kalba. Sociolingvistinių mokslinių projektų „Kalbų vartojimas ir tautinė tapatybė Lietuvos miestuose“ (2007–2009), „Emigrantų kalba“ (2011–2013), „Lietuvių kalba diasporoje: mokėjimas, vartojimas ir nykimas“ (2015–2017) dalyvė, kolektyvinių monografijų „Miestai ir kalbos“ (2010), „Emigrantai: kalba ir tapatybė I“ (2015), „Emigrantai: kalba ir tapatybė II“ (2019) bendraautorė.

Dr. INGA HILBIG – Vilniaus universiteto Lituaništinų studijų katedros asistentė. Mokslinių interesų sritys: sociolingvistika (dvikalbystė), lingvistinė pragmatika, tarpkultūrinė komunikacija. Monografijos „Lietuvių ir anglų lingvistinis mandagumas: prašymai“, skyriaus kolektyvinėje monografijoje „Emigrantai: kalba ir tapatybė II“, mokslinių straipsnių, priemonių mokytį lietuvių kalbos kaip svetimšios bendraautorė. Mokslo projekto „Lietuvių kalba diasporoje: mokėjimas, vartojimas ir nykimas“ (2015–2017) dalyvė. Vadovavo projektui „Lietuvos gyventojų kalbinės nuostatos ir kalbinis elgesys“ (2020–2021), iš kurio duomenų ir parengta ši kolektyvinė monografija.

Dr. KRISTINA JAKAITĖ-BULBUKIENĖ – Vilniaus universiteto Lituaništinų studijų katedros asistentė. Mokslinių interesų sritys: sociolingvistika (kalbų politika ir vadyba), psicholingvistika, lietuvių kalbos kaip svetimšios mokymas. Sociolingvistinių projektų „Emigrantų kalba“ (2011–2013), „Lietuvių kalba diasporoje: mokėjimas, vartojimas ir nykimas“ (2015–2017) dalyvė. Kolektyvinių monografijų „Emigrantai: kalba ir tapatybė I“ (2015), „Emigrantai: kalba ir tapatybė II“ (2019) bendraautorė, mokslinių straipsnių autorė, lietuvių kalbos kaip svetimšios mokomosios priemonės „Langas į lietuvių kalbą“ (2021) bendraautorė, tarptautinių švietimo projektų dalyvė, neformaliųjų studijų užsienio lituaništinų mokyklų mokytojams organizatorė (nuo 2019 m.).

Sociolingvistinė Lietuvos panorama. Gyventojų kalbinės nuostatos ir kalbinis elgesys: Kolektyvinė monografija / Mokslinė redaktorė Meilutė Ramonienė – Vilnius : Vilniaus universiteto leidykla, 2022. – 332 p.

Santr. angl. – Bibliogr. sk. gale.

ISBN 978-609-07-0798-2 (spausdinta knyga)

ISBN 978-609-07-0799-9 (skaitmeninis EPUB)

Remiantis projekto „Lietuvos gyventojų kalbinės nuostatos ir kalbinis elgesys“ (2020–2021) duomenų analizės rezultatais knygoje pristatoma sociolingvistinė Lietuvos situacija, atskleidžiama trečiojo XXI a. dešimtmėčio pradžios kalbų bei tarmių mokėjimo, vartojimo, kalbinių nuostatų panorama.

Viršelio dailininkė Jurga Tėvelienė
Kalbos redaktorė Jolanta Storpirštienė
Maketuotoja Nijolė Bukantienė

Vilniaus universiteto leidykla
Saulėtekio al. 9, LT-10222 Vilnius
info@leidykla.vu.lt, www.leidykla.vu.lt
Knygos internete knygnas.vu.lt
Mokslo periodikos žurnalai zurnalai.vu.lt
19,5 aut. l. Tiražas 100 egz.

Spausdino UAB „Baltijos kopija“
Kareivių g. 13b, LT-09109 Vilnius

Leidinio spaudos lankų popierius *Amber Graphic* 90 g/m²

Knygos autorės Gelgaudiškio (Šakių r.) dvare. Iš kairės į dešinę: I. Hilbig, K. Jakaitė-Bulbukienė, E. Gudavičienė, L. Vilkienė, M. Ramonienė

Ši Vilniaus universiteto mokslininkų parengta kolektyvinė monografija akademiškai bendruomenei (bet ne tik) pristato naujausią Lietuvos sociolingvistinį portretą: kokias kalbas ir kalbines atmainas moka, vartoja, ką apie jas mąsto ir kaip jas vertina trečiojo XXI amžiaus dešimtmečio pradžios Lietuvos gyventojai. Monografijoje ne tik gražiai išskleidžiamas dabartinis Lietuvos gyventojų kalbinio elgesio bei nuostatų spektras, bet ir remiantis ankstesnių tyrimų rezultatais parodomi įvykę, vykstantys reikšmingi pokyčiai. Esu tikra, kad šis leidinys, žymintis lietuviškų sociolingvistinių tyrimų brandą, taps kiekvieno sociolingvistika Lietuvoje besidominčio tyrėjo parankine knyga.

Aurelija Tamošiūnaitė (*Johannes Gutenberg-Universität Mainz*)

Knyga vertinga tiek naujų duomenų pristatymu, tiek kokybiškai, taikant skirtingas metodologines prieigas, atlikta jų interpretacija. Neabejotina, kad šis darbas reikšmingai papildys sociolingvistinių tyrimų paradigmą, teiks tiek teorinės, tiek metodologinės, tiek ir empirinės medžiagos mokslininkams (ypač humanitarams), studentams, kalbų, švietimo politikos formuotojams ir visiems, besidomintiems kalbinių nuostatų tyrimais bei kalbinio elgesio problematika.

Daiva Aliūkaitė (*Vilniaus universiteto Kauno fakultetas*)